

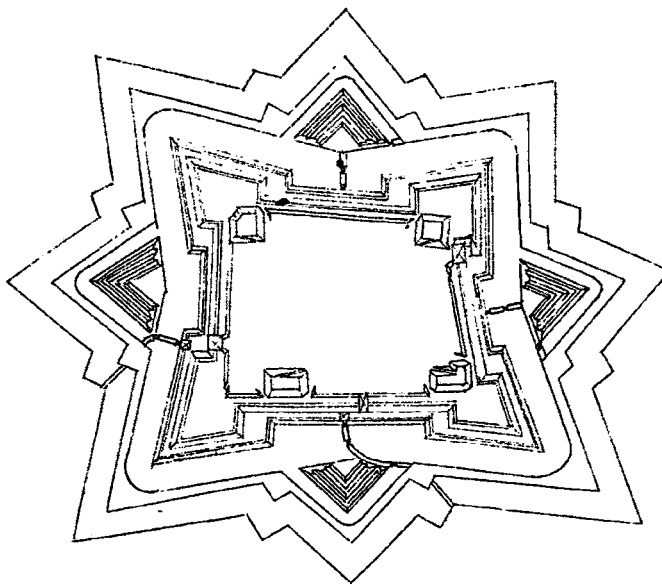
PODRAVINA

Časopis za geografska i povijesna multidisciplinarna istraživanja
Scientific Journal for Geographical and Historical Multidisciplinary Research

Izlazi dva puta godišnje

A Semi-annual Issue

www.podravina.org

Broj 41 Volumen XXI. svibanj 2022.
No. 41 Vol. XXI May 2022

Cijena 150 kuna
Price 150.-

ISSN 1333-5286
ISSN 1333-5286

UDK 908 (497.5-3 Podravina)
UDC 908 (497.5-3 Podravina)

Uredničko vijeće Editorial board

Prof. dr. sc. Nikola BENČIĆ, dopisni član HAZU (Željezo/Eisenstadt), prof. dr. sc. Josip FARIČIĆ (Zadar), dr. sc. Boris GOLEC (Ljubljana), doc. dr. sc. Ivan GRGUREVIĆ (Zagreb), Zoran HOMEN (Križevci), dr. sc. Vladimir HUŽJAN (Varaždin), prof. dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir KOLESARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Zvonko KOVAČ (Zagreb), mr. sc. Julio KURUC (Koprivnica), dr. sc. Mijo LONČARIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Marin MILKOVIĆ (Varaždin/Koprivnica), dr. sc. Ivan OBADIĆ (Zagreb/Varaždin), dr. sc. Valentina PAPIĆ BOGADI (Križevci), Vesna PERŠIĆ KOVAČ (Koprivnica), mr. sc. Dražen PODRAVEC (Virje), izv. prof. dr. sc. Ante RONČEVIĆ (Varaždin), dr. sc. Tajana SEKELJ IVANČAN (Zagreb), dr. sc. Mirela SLUKAN ALTIĆ (Zagreb), prof. dr. sc. Vladimir STRUGAR (Bjelovar), akademik Željko TOMIČIĆ (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Mario TOMIŠA (Koprivnica), prof. dr. sc. Antun TUČAK, dopisni član HAZU (Osijek), dr. sc. Šabolcs VARGA (Pečuh), prof. dr. sc. Jaroslav VENCELEK (Ostrava), mr. sc. Dinko VRGOČ (Koprivnica), izv. prof. dr. sc. Damir VUSIĆ (Varaždin), akademkinja Alica WERTHEIMER BALETIĆ (Zagreb), dr. sc. Dejan ZADRAVEC (Ptuj)

Uredništvo Editorial Staff

Nikola CIK (Đurđevac), dr. sc. Robert ČIMIN (Koprivnica), akademik Dragutin FELETAR (Koprivnica/Zagreb), prof. dr. sc. Andrej HOZJAN (Maribor), doc. dr. sc. Mario KOLAR (Koprivnica/Rijeka), doc. dr. sc. Željko KRUŠELJ (Koprivnica), prof. dr. sc. Lučka LORBER (Maribor), prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, člank suradnik HAZU (Koprivnica/Zagreb), dr. sc. Géza PÁLFFY (Budimpešta), dr. sc. Vladimir ŠADEK (Koprivnica), Marijan ŠPOLJAR (Koprivnica), mr. sc. Mladen MATICA (Koprivnica)

Urednici

Editors-in-chief

Akademik Dragutin FELETAR
e-mail: drago@meridijani.com
Prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, člank suradnik HAZU
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr

Tajnik uredništva

Staff secretary

Doc. dr. sc. Petar FELETAR
e-mail: petar@meridijani.com

Prijelom

Layout

Saša BOGADI

Nakladnik

Publisher

MERIDIJANI, 10430 Samobor,
Obrtnička 17, p.p. 132,
tel. 01/33-62-367, faks: 01/36-30-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici

Co-publishers

SVEUČILIŠTE SJEVER
Koprivnica, Trg dr. Žarka Dolinara 1
POVIJESNO DRUŠTVO
Koprivnica

Za nakladnike

Journal directors

Petra SOMEK
Marin MILKOVIĆ
Lidija VRANAR

Dodatne adrese uredništva

Additional mailing address

Akademik Dragutin FELETAR
48000 Koprivnica, Trg mladosti 8
+385-48-626-780, +385-98-249-804
drago@meridijani.com
Prof. dr. sc. Hrvoje PETRIĆ, člank suradnik HAZU
48000 Koprivnica, Vinka Vošickog 5
+385-48-671-989, +385-98-622-548
hrvoje.petric@ffzg.hr

Uz potporu

With support

GRAD KOPRIVNICA
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA

Časopis izlazi uz potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja RH

Na naslovnici

Front cover

Naslovnica Glasa Podravine od 3. rujna 1971. godine

UDK klasifikacija

UDC classification

Dr. sc. Ivica ZVONAR

Tisak

Print by

BOGADIGRAFIKA, Koprivnica,
300 primjeraka, svibanj, 2022.

www.podravina.org

ISSN 1333-5286 (tisak)

ISSN 1848-8854 (online)

PODRAVINA se referira u sekundarnim časopisima

1. SCOPUS, Bibliographic databases
2. ABSTRACTS JOURNAL, All-russian institute of scientific and technical information, Moscow
3. HISTORICAL ABSTRACTS AND AMERICA, History & Life, EBSCO, Santa Barbara, California, USA
4. THE HISTORY JOURNALES GUIDE, Deutschland
5. Članci su uvršteni u bazu HRČAK, Zagreb, te na www.podravina.org

U Popisu znanstvenih časopisa Ministarstva znanosti i obrazovanja "Podravina" je klasificirana oznakom A-1 (Narodne novine 72/2019.)

K A Z A L O

TEMA BROJA / TOPIC:

LOKALNI MEDIJI I HRVATSKO PROLJEĆE 1971. / LOCAL MEDIA AND THE CROATIAN SPRING IN 1971

Željko KRUŠELJ

THE MEDIA ECHOES OF THE CROATIAN SPRING AND TITO'S VISIT TO KOPRIVNICA IN 1971: THE CLASH OF *SUSRETI* AND *GLAS PODRAVINE**MEDIJSKI ODJECI HRVATSKOG PROLJEĆA I TITOVOG POSJETA KOPRIVNICI 1971. GODINE: SUKOB SUSRETA I GLASA PODRAVINE* 5

Ivo MIŠUR

SLOBODNA DALMACIJA U HRVATSKOM PROLJEĆU*SLOBODNA DALMACIJA DURING CROATIAN SPRING* 28

Lidija DUJIĆ, Irena RADEJ MILIČIĆ

IZMEĐU DEKLARACIJE I HRVATSKOG PROLJEĆA: STATUS KULTURE U GLASU PODRAVINE

BETWEEN DECLARATION AND CROATIAN SPRING: STATE OF CULTURE IN GLAS PODRAVINE 35

Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ

KLJUČNI TRENUCI HRVATSKOG PROLJEĆA U OGLEDALU LOKALNOG TISKA – NA PRIMJERU *GLASA PODRAVINE*, *VARAŽDINSKIH VIJESTI* I *KARLOVAČKOG TJEDNIKA**KEY MOMENTS OF THE CROATIAN SPRING IN THE MIRROR OF THE LOCAL PRESS – ON THE EXAMPLE OF GLAS PODRAVINE, VARAŽDINSKE VIJESTI AND KARLOVAČKI TJEDNIK* 50

Krešimir LACKOVIĆ

ANALIZA MEDIJA U SLAVONIJI I BARANJI ZA VRIJEME I NAKON HRVATSKOG PROLJEĆA

MEDIA ANALYSIS IN SLAVONIA AND BARANJA DURING AND AFTER THE CROATIAN SPRING 63

OSTALE TEME / OTHER TOPICS

Hrvoje PETRIĆ

O LUDBREGU I OBITELJI BATTHYÁNY S POSEBNIM OSVRTOM NA ODNOS PREMA RELIKVIJI PRESVETE KRVI KRISTOVE (CCA 1696. – 1817.)

ABOUT LUDBREG AND THE BATTHYÁNY FAMILY WITH SPECIAL REFERENCE TO THE ATTITUDE TOWARDS THE RELIC OF THE HOLY BLOOD OF CHRIST (CCA 1696-1817) 84

Vladimir ŠADEK

USTAŠKI LOGOR ĐURĐEVAC U VRIJEME LOGORNIKA ĐURE MATONIČKINA (1942. GODINE)

USTASHA CAMP ĐURĐEVAC DURING THE TIME OF THE CAMP COMMANDER ĐURO MATONIČKIN (1942) 96

Mira KOLAR

PRIČA O ŽIVOTU PODRAVSKOG PRAVNIKA VINKA KOLARA

A STORY ABOUT THE LIFE OF PODRAVINA LAWYER VINKO KOLAR 137

Katerina FOTOVA ČIKOVIĆ, Mario TOMIŠA, Joško LOZIĆ

HOW EFFICIENT ARE COUNTIES IN THE CROATIAN RIVER DRAVA BASIN REGION? REVIEWING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS APPLICATIONS

KOLIKO SU EFIKASNE ŽUPANIJE UZ RIJEKU DRAVU? PREGLED APLIKACIJA ANALIZE OMEĐIVANJA PODATAKA (AOMP) 168

Danijel JURKOVIĆ, Vlatko SMILJANIĆ

UČINCI HRVATSKOGA PROLJEĆA NA POLITIKU I DRUŠTVO U KOPRIVNICI

AN OUTPUTS OF THE CROATIAN SPRING ON POLITICS AND SOCIETY IN KOPRIVNICA 180

Katica JURČEVIĆ, Marina PERIĆ-KASELJ

PODRAVKA NA TRŽIŠTIMA S IZRAŽENOM EKONOMIJOM MANJINSKIH ETNIČKIH ZAJEDNICA

PODRAVKA IN MARKETS WITH A STRONG ECONOMY OF MINORITY ETHNIC COMMUNITIES 195

Ana GLOBOČNIK ŽUNAC, Sandra TODOROV, Petra ERCEGOVAC

KOMUNIKACIJSKE KOMPETENCIJE ODGOJITELJA U KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKOJ ŽUPANIJI

COMMUNICATION COMPETENCIES OF PRESCHOOL TEACHERS IN KOPRIVNICA-KRIŽEVCI COUNTY 204

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

NIKOLA CIK, MAŠA ZAMLJAČANEC, ROBERT ČIMIN: PLEMENKA (D. KOŠUTA)	215
ZNANSTVENO-STRUČNI SKUP ROMI U PODRAVINI I NJIHOVO STRADANJE U 2. SVJETSKOM RATU (D. KOŠUTA)	216
EKONOMSKA I EKOISTORIJA, BROJ 17 (D. KOŠUTA)	218
DRNJANSKA PJESMARICA (1687.) (M. KOLAR)	220
H. KEKEZ, K. REGAN, ZRIN – SREDNJOVJEKOVNO SIJELO KNEZOVA BABONIČA I ZRINSKIH (P. FELETAR)	221
MARIJAN JAKUBIN – UZ 50. OBLJETNICU LIKOVNOG STVARALAŠTVA I 75. OBLJETNICU ŽIVOTA (P. SOMEK)	221
PARKOVI – SPONA GRADA I PRIRODE (D. FELETAR)	222
ROBERT ČIMIN: ARHEOLOŠKI GENOM PODRAVINE (I. VALENT)	223
ZVONIMIR IŠTVAN: HRVATSKO ŠUMARSKO DRUŠTVO OGRANAK KOPRIVNICA (N. CIK)	224
MATEJ IŠTVAN: KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO MOLVE (N. CIK)	225
JOSIP TOMEK: VIRJE, 1897. – 1904. (N. CIK)	226

UPUTE SURADNICIMA / A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS 229

U ČETRDESETPRVOM BROJU PODRAVINE SURADJUJU:

1. Željko KRUŠELJ, doc. dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
2. Ivo MIŠUR, samostalni istraživač, Split
3. Magdalena NAJBAR AGIČIĆ, doc. dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
4. Krešimir LACKOVIĆ, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
5. Lidija DUJIĆ, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
6. Irena RADEJ MILIČIĆ, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
7. Hrvoje PETRIĆ, prof. dr. sc., član suradnik HAZU, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
8. Vladimir ŠADEK, dr. sc., Koprivničko-križevačka županija, Koprivnica
9. Mira KOLAR, prof. dr. sc., Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
10. Katarina FOTOVA ČIKOVIĆ, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
11. Mario TOMIŠA, prof. dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
12. Danijel JURKOVIĆ, prof. dr. sc., Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu
13. Vlatko SMILJANIĆ, prof. dr. sc., Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu
14. Katica JURČEVIĆ, dr. sc., Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
15. Marina PERIĆ KASELJ, dr. sc., Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
16. Ana GLOBOČNIK ŽUNAC, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
17. Sandra TODOROV, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
18. Petra ERCEGOVIĆ, dr. sc., Sveučilište Sjever, Koprivnica
19. Dorian KOŠUTA, Koprivnica
20. Nikola CIK, doktorand, Muzej grada Koprivnice
21. Ivan VALENT, doktorand, Muzej grada Koprivnice
22. Petar FELETAR, doc. dr. sc., Fakultet prometnih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
23. Petra SOMEK, Izdavačka kuća Meridijani, Zagreb
24. Dragutin FELETAR, akademik, HAZU, Zagreb-Koprivnica

TEMA BROJA / TOPIC:
LOKALNI MEDIJI I HRVATSKO PROLJEĆE 1971.
LOCAL MEDIA AND THE CROATIAN SPRING IN 1971

Povodom 50. godišnjice Hrvatskog proljeća, koje je 1971. doživjelo svoj vrhunac, a krajem iste godine i slom, na Sveučilištu Sjever u Koprivnici 6. prosinca 2021. godine organiziran je znanstveni skup »Lokalni mediji u Hrvatskom proljeću«. Zbog epidemiološke situacije skup je održan u online formi, a u ovom broju Podravine donosimo niz članaka koji su nastali na temelju podnesenih referata.

**THE MEDIA ECHOES OF THE CROATIAN SPRING AND
 TITO'S VISIT TO KOPRIVNICA IN 1971: THE CLASH OF
 SUSRETI AND GLAS PODRAVINE**

**MEDIJSKI ODJECI HRVATSKOG PROLJEĆA I TITOVOG POSJETA
 KOPRIVNICI 1971. GODINE: SUKOB SUSRETA I GLASA PODRAVINE**

Željko KRUSELJ

University North

Department of Communicology,

Media and Journalism

zkruselj@unin.hr

Primljeno / Received: 18. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 323.1(497.1=163.2)«1971»(054)

070(497.525.1Koprivnica)«1971»(091)

SUMMARY

The town and municipality of Koprivnica did not actively participate in the reformist movement of the Croatian Spring until April 1971. The local Communist Party organisation leadership were toeing the rigid dogmatic Party line, exercising complete control over the local weekly Glas Podravine and Radio Koprivnica. This partly changed with the visit of Savka Dabčević-Kučar to the the Podravka factory resulting in a telegram of support sent to the Croatian Spring leadership. These events coincided with the launch of the youth paper Susreti ('Meetings'). Although only three issues were printed, Susreti caused a stir in the Koprivnica public life by opening a number of political and social topics and ideological taboos, at times in direct conflict with the Party officials. Due to a turn of political events, Koprivnica was in September 1971 chosen as the central destination of President Tito's tour of north-western Croatia, with the purpose of demonstrating that there was no »nationalism and chauvinism« in this area. The minutely organised event drew mass attendance, which for a time changed Tito's view of the Croatian Spring activists. Still, just a few weeks later Koprivnica saw an open suppression of Susreti contributors, who ended up banished from the public life for a considerable length of time. At the meeting of the federal Party senior

leadership held in Karađorđevo, the most influential local Party functionary Pavle Gaži eventually turned against the Croatian Spring activists, leading to a political and media upheaval in Koprivnica, which during the next few years lived through its »Years of Led.«

Keywords: Croatian Spring, reforms, nationalism, local media, Susreti, Tito, Savka Dabčević-Kučar, Pavle Gaži

Ključne riječi: Hrvatsko proljeće, reforme, nacionalizam, lokalni mediji, Susreti, Tito, Savka Dabčević-Kučar, Pavle Gaži

1. INTRODUCTION: POLITICAL AND MEDIA SCENE OF THE KOPRIVNICA AREA UNTIL THE SPRING OF 1971

A detailed analysis of the political and media events in the late 1960s and up to December 1971 unequivocally shows that the Croatian national movement, dubbed the Croatian Spring following its model from Prague 1968, only marginally spread into the town and municipality of Koprivnica. In this industrial centre of the wider Podravina-Bilogora region there were no rallies or civic gatherings during 1971, such as would focus on the reformist policies of the Central Committee (CK) of the League of Communists of Croatia (SKH), in the eyes of the general public personified in the personas of the Central Committee's President Savka Dabčević-Kučar and member of the Presidency of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRJ) and the Executive Committee of the Presidium of the League of Communists of Yugoslavia (SKJ) Miko Tripalo.

The local media, especially the weekly *Glas Podravine*¹ ('The Voice of [the]Podravina [region]'), would report exclusively the official position of the Koprivnica Municipal Conference (OK) of SKH or the mass political organisations it controlled. If no official position had been stated, the paper would take the suggestions coming from the "committee," which was a jargon term for the building housing the socio-political organisations in Svilaraska Street. As the year 1971 saw a public discussion on constitutional changes, articles on the need for decentralisation and strengthening the status of the constituent republics of SFRJ were a regular feature, this being the position of all the Communist Party groups (sometimes labelled factions) in the Socialist Republic of Croatia (SRH). In this context, the only public activity that had not been formally verified by the municipal Party leadership was the telegram of support sent from Podravka directly to Savka Dabčević-Kučar on 8th April 1971 about the need to urgently adopt the constitutional changes as the only way, in the wording of the telegram, of "empowering the working class to make decisions on the results of their work."²

With all this in mind, we can conclude that the politics of the local political forums were not strictly anti-reform, but that the overarching principle was maximal caution, amplified by personal political calculations in view of the increasingly evident divisions within the SRH leadership, with an uncertain

¹ The *Glas Podravine* newspaper was first published in 1950, initially as a biweekly newspaper of the town and district of Koprivnica, before turning into an official organ of The Socialist Alliance of Working People of the municipality of Koprivnica in the 1960s, eventually in the early 1970s becoming "the weekly of the Commune of Koprivnica and Đurđevac." Even though this was not stated in the impressum, it was still owned by the municipal Socialist Alliance, while the publisher was the Koprivnica Information Centre, co-financed by the municipality, and also incorporating Radio Koprivnica. The director and the editor-in-chief at the time was Jovo Rojčević.

² *Glas Podravine*, 16th April 1971, "Dr Savka Dabčević-Kučar u Podravki", pp. 1-2. See also the chronology in Goran Živković: "Koprivnica i Hrvatsko proljeće", Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Zagreb 2011, diploma paper, as well as Željko Krušelj: *Razvoj omladinske štampe općine Koprivnica*, Podravski zbornik '82, Koprivnica 1982. The telegram of support could also be understood as an act of welcome on her visit to the *Podravka* factory from 13th April, since the director general of this fast-growing company also held that radical changes of the economic system of Yugoslavia were necessary. It is indicative that in the same meeting of the Koprivnica communists "the proposition for Comrade Tito to remain president of SFRJ was supported," and "a note of protest to the Embassy of Sweden" was issued "on the account of the assault by Croatian emigrants on the Yugoslav diplomatic mission to Sweden, when the Yugoslav consul was murdered."

final outcome. This was nothing short of decades-old established political opportunism and fear of any changes. In this respect the Koprivnica communists, regardless of personal political preferences, stood closer to the dogmatic wing of the Party leadership of SRH. The fact remains, however, that until the December meeting of the senior Party leaders in Karađorđevo, the heads of Koprivnica communists took care to preserve the balance in their dealings with the sides in conflict. Ideologically, they were doubtlessly opposed to political and social changes. The president of the local communist organisation was Ivan Povijač, a typical old-school functionary, the secretary was ever-careful and indecisive Ivica Grgić, with their ideological ally Josip Bukovčan serving as the president of the inter-municipal Party organisation of the Podravina-Bilogora region.³ This became evident after the crisis had reached its climax, in their sharp condemnation of the leaders and supporters of the Croatian Spring policies.

Nevertheless, it must be pointed out that in the key political moment for Koprivnica, namely the September visit of SFRJ President Josip Broz Tito, the interests of both sides coincided in their desire to leave an impression of enthusiastic mass support for the charismatic Yugoslav leader, and of the Podravina region, together with the whole of north-western Croatia, as a stronghold of political stability.

The pronounced political caution is evident from the informal procedure of the media coverage of the visits by a series of Croatian Spring activists to the Koprivnica area, with their activities typically registered without any emotional overtones or euphoric messages, and never followed by any commentary or long-term political analysis. Media reports on these public speeches, in addition to the usual praises of the local development plans, quoted only the ubiquitous ideological slogans, in support of following "Tito's line" and the ever-green party course of "brotherhood and unity." The only exception to this was in pointing out some concrete economic problems, such as also affected the companies in Koprivnica, characteristic of all the public speeches of the reformers.

If we accept the thesis that the Croatian Spring movement started in March 1971 with the publishing of the Declaration on the Name and Status of the Croatian Literary Language, despite being subject to strong political condemnation even on the part of some future reformists, it is apparent that Koprivnica, compared to some other regional centres, saw relatively few official visits and activities on the part of this political option, at least until December 1971.⁴ The first of these came on 28th September 1967, when Savka Dabčević-Kučar, the newly-appointed president of the Executive Committee of the Parliament of SRH (i.e. the republic government) visited Podravka, focusing on the current economic issues and the expansion of Koprivnica food industry into the markets of SFRJ and abroad.⁵ It was followed

³ Because of their bureaucratic view on the social reality and blind faith in Marxist phraseology these functionaries were considered "commissars," typical of the early post-war period. However, a more influential political persona in the local framework was the first man of the Podravka factory, Pavle Gaži, a member of the Presidium of SKJ, who was on the level of SKH constantly balancing between the factions in conflict. At the meeting in Karađorđevo in the early stage he defended in principle the line of SKH Central Committee, to eventually defer to Tito's view of the Croatian Spring, at the end of this pivotal conference.

⁴ Dušan Bilandžić: *Hrvatska moderna povijest*, pp. 513-517, Golden marketing, Zagreb 1999. In the chapter on the Declaration the author singles out this event as the true "beginning of the national movement," since in this period which followed the fall from power of the powerful secret police chief Aleksandar Ranković not even the party sanctions against the signatories could suppress the urge to finally speak up publicly against the imposition of a whole range of unitarian concepts in the domains of culture and education. In the coming years Croatian media and scientific institutions would speak openly on many theretofore taboo topics, in a wave of liberalisation culminating in the 10th session of CK SKH in January 1970, when unitarianism was formally condemned, with the reformers receiving unequivocal support by Vladimir Bakarić. Ivo Goldstein, in his book *Hrvatska 1918.-2008.*, pp. 532-533, EPH i Liber, Zagreb 2008 details the growth of the national movement following the Declaration, with the intellectuals who had previously been sanctioned by the Party receiving a silent amnesty in no more than a year or two, enabling them to return to their posts at universities and cultural and educational institutions, which was accompanied by a growth of the entire publishing sector.

⁵ *Glas Podravine*, 16th April 1971, 30th September 1967, "Savka Dabčević-Kučar posjetila Koprivnicu", p. 1. It is interesting that visit was only reported on in five sentences. At the same time a large part of the front page, as well as the entire page 2 were dedicated to the 20th anniversary of the founding of Podravka, reporting from the festive gathering and citing the speech of the company director Pavle Gaži. Of all the statements made

by the arrival of Miko Tripalo, at the time the secretary of the Executive Committee of CK SKH, also to Podravka, on 15th January 1968. On this occasion he gave a lecture for the Party activists in the town Army Hall on the implementation of the economic reform.⁶ Political topics were side-lined, except for Tripalo emphasising the growing need to rejuvenate the Party and give the young members a chance to take over the key positions. 1968 saw another visit by a prominent reformist, when in September president of the Socialist Alliance of the Working People of Croatia (*SSRNH*) Stjepan Ivić and president of Alliance of National Liberation War Veterans (*SUBNOR*) of Croatia Ivan Šibl attended the 25th anniversary celebration of the formation of the partisan brigade *Braća Radić* ('the Radić Brothers').⁷

An entire year had passed before the arrival of the next distinguished guest. This was Dragutin Haramija, who had just been appointed president of the Executive Committee of the Parliament of SRH, while Savka Dabčević became president of CK SKH, completing the formation of the core of the Croatian Spring. Haramija first paid a visit Podravka, which had become an unwritten rule. Then he went to see the Gallery of Naïve Art in Hlebine, an unavoidable destination of practically all politicians visiting Podravina, followed by the Recreation Centre of Šoderica Lake. Finally, he had a conversation on the topic of economic reforms with the representatives of the companies from the Koprivnica area. The news report does not indicate any political topics being discussed.⁸ Haramija would visit Hlebine once again on 27th July 1970, "when as the president of SRH government he acted as a host at an international meeting of naïve artists."⁹ From then on, until April 1971, when after the aforementioned telegram of Support the president of CK SKH visited Podravka, no Croatian Spring leaders visited Koprivnica and Podravina.

There are two major theories which could account for this apparent lack of interest. According to one of them, the Koprivnica functionaries would, without further questions accept all the ideas being served from the government in Zagreb, including the reformist ones, as urged by the decidedly nimble and ambitious director general of Podravka. It seems certain that the Croatian Spring activists seriously counted on him until the climax in Karađorđevo. The alternative and contrary opinion is that the leadership of the Croatian Spring concluded from early on that in this area they could not gain adequate political influence and focused their energies on political agitation in those municipalities which had expressed greater dissatisfaction with the dominant rigid positions of the Party, and exhibited a certain level of tensions between the constitutive nations.

Another plausible hypothesis is that in the Koprivnica area there was no organised group of activists that could systematically arrange such activities. The first signs of reformist worldview, which implied wide democratisation of all spheres of society, did not appear until the spring of 1971. These primarily took shape within the circle of young intellectuals and students, while any institutional appearance was limited to the Municipal Conference of the Socialist Youth of Croatia (*OK SOH*) and the publication of the magazine *Susreti* ('Meetings'). It is indicative that this group of like-minded people, which had not even achieved any reasonable level of ideological coherence, would be blocked from public work by October of the same year, even though there were no changes in the municipal youth organisation until the spring of 1972, in order to preserve the illusion of stability.¹⁰

at the gathering the highest prominence was given to those expressing the "biggest wish" of the workers of Podravka to be visited by "Comrade Tito" in near future.

⁶ Idem, 20th January 1968, "Prijelaz na intenzivnu privrednu politiku", pp. 1-2. Tripalo's speech in the Army Hall was published verbatim, while his conversation with Pavle Gaži and the municipal officials was only reported in a short article.

⁷ Idem, 14th September 1968, "Danas smo jedinstveniji nego ikad", pp. 1-2.

⁸ Idem, 19th September 1969, "D. Haramija u Podravini" and "Stručnjake treba nagraditi", pp. 1-2.

⁹ Idem, 24th July 1970, "D. Haramija – domaćin", p. 1.

¹⁰ The author has in the past years been speaking to many participants of the events of 1971 from the Koprivnica area, confirming the existence of highly contradictory positions, mostly arising from their respective positions and interests at the time. Most of them are even now not willing to discuss this in public, usually replying something to the effect of "I can't really remember that." Although Croatian independence had the effect of rehabilitating the idea and the supporters of the Croatian Spring, the active participants in the events from

A rare moment which made the ideas of the Croatian Spring appear on the rise was a formal reception of new members into the League of Communists. This event came after the months of apparent stagnation in membership, pointed out to in *Glas Podravine* among others, even amounting to a drop in several party cells. The newly launched *Susreti* also published a rather long list of these cells, in April 1971, including some in large companies, not receiving a single member for years. This prompted Podravka to publicly disclose that on 16th June 26 young, mostly highly educated members were received to the Party.¹¹ It was reported that Miko Tripalo had also been invited to the formal reception, as a member of the Executive Committee of the Presidium of CK SKJ, and a symbol of the Croatian Spring ideas. The ceremony of handing over Party membership cards, together with the mandatory red carnations, was organised on 10th July 1971, although it was officially greeted not by the announced Tripalo but Ante Josipović, also a member of the Executive Committee of CK SKH. The local weekly reported that the membership cards had been handed over to “fifty new members,” of which 29 in Podravka, followed by the secondary schools with 17 young members.¹² The Army Hall of Koprivnica was filled to the last seat, a special cultural and artistic program was organised, and almost all the more important local officials were present.¹³ This positive atmosphere was politically completely understandable: the Croatian Spring activists this way demonstrated a “party renaissance” on the wings of the new political ideas, and for the conservatives this was evidence that the membership rate is not decreasing, and that the young are accepting the proclaimed goals of the Party.

The restrained media approach was also a rule for the visits and public speeches by the representative of the dogmatic Party wing. These were easier to provide media coverage on for the journalists of *Glas Podravine* due to their familiar political phraseology and recycling of old ideas. This is where the cautious editorial approach of the local weekly came to the fore, punctuated by a danger of more obvious political alignment, as the climax of the current crisis would remain unpredictable until the autumn of 1971. It should be noted that of all the republican officials the greatest informal influence in Koprivnica during this period was exercised by Jelica Radojčević, a member of the Executive Committee CK SKH. Since the 1950s, when she had been appointed by the Party to Podravina, she had been the most powerful politician in Koprivnica. Until the end of her career she remained an advocate of firm-handed methods and dogmatic Titoism. She was considered a mentor to the local Party officials. These include primarily the above-mentioned Ivan Povijač and the Municipal Assembly president Stjepan Kapusta, as well as the director of the Bilo-Kalnik wood industry Josipa Bukovčan, who at the time of the Croatian Spring also held the important position of the president of the Inter-Municipal Conference of SKH of the Podravina-Bilogora region.

Jelica Radojčević demonstrated her intact influence on 28th August 1971, when she held a speech to a gathering of students from Koprivnica, in the context of the expulsion from the Party of the economists and university professors Marko Veselica and Šime Đodan, on the dangers of “Croatian nationalism and chauvinism,” and about attempts to break the “unity of our peoples and our country.” She concluded that in Podravina there had been no such incidents at the time, and that we must all be aware that in terms of development and employment the region possessed “great potentials.”¹⁴

Koprivnica are not treated that way even half a century later. A psychological explanation for this is that most of the citizens have distanced themselves from political activism, while a part of them obediently pursued the official rigid policies that followed the Croatian Spring. Another fact that should not be disregarded, as then persecuted Tomo Brinc points out, is that the children of his persecutors today have “radically different worldviews and politics from their fathers,” so that “rekindling old conflicts makes little sense now.” Another problem is absence of previous scientific studies analysing the events in Koprivnica and Podravina in 1971.

¹¹ *Glas Podravine*, 26th June 1971, “Knjižice – svečano”, p. 1.

¹² Idem, 16th July 1971, “Svečano uručene knjižice SK”, p. 1.

¹³ Conversation with Ivan Ferencak on 25th February 2022. He pointed out that a unique atmosphere was created, unseen on party gatherings before or after, which for a short while left an impression of intra-party unity.

¹⁴ *Glas Podravine*, 3rd September 1971, “Nema afirmacije i slobode čovjeka koju nude šovinisti”, pp. 1-2.

The idiosyncrasies of the Koprivnica municipality were also evident in the role held during the Croatian spring by the local subcommittee of [the oldest independent national cultural institution] Matica Hrvatska, founded in November 1966, led by Radmila Brlečić, a long-time Party activists in the town cultural institutions. The activity of the subcommittee had since its foundation been below the expectations of the intellectual public sphere. The local authorities resolved that this is how it should stay, so on the assembly on 14th February 1971 Aleksandar Vrančić was elected the new president of the subcommittee, as an educational and media official who had since the early 1950s advocated the rigid party policy.¹⁵ The vice-president of the sub-committee was Mato Kudumija, a Đurđevac publicist, another representative of the dogmatic partisan generation. An important role in the board of directors was also held by [ethnic Serb] Vojislav Kučeković, in order to emphasise that this institution will take special care to equally represent both Croatian and Serbian interests.

As a result of this personnel compromise, the local chapter of Matica hrvatska was not active during the period of the Croatian Spring. It was even claimed to be the most passive one in Croatia. What is more, in the intellectual circles of Koprivnica, as reflected in the youth paper *Susreti*, but also in *Feferon* ('Chilli Pepper'), the humorous supplement of the *Podravka* house organ, it was derogatory called *trutica* [a portmanteau pun on *matica* 'queen bee' and *trut* 'drone']. This too was later held against both these papers, although *Feferon* in its cartoons and articles did not as a rule deal with daily politics.¹⁶

It was not until the second half of the 60s that an alternative had been built up against such conservative and dogmatic platform in the form of the authority of Pavle Gaži, who always put the economic interests before politics, using the Party as a lever to provide conditions for further development. This new spirit was demonstrated by Gaži on a symbolic level already at the time when as a member of CK SKH he attended the founding assembly of the Matica Hrvatska chapter in Koprivnica. It was here that the political stigma of a national designation of a cultural institution was removed in the local public sphere.¹⁷ However, Tito's visit to Koprivnica resulted in a renewed surge of dogmatic positions by the local Party leadership, with national designation deemed unwanted.

Taking all this into consideration, the average reader of *Glas Podravine* could conclude that in SR Hrvatska, which was then the focal point of the most serious crisis to have affected the Titoist Yugoslavia, nothing dramatic or at least worth notice had taken place until the spring 1971. The articles in *Glas Podravine*, focused on the communal topics and non-political bread-and-butter issues, had not been pointing to a political and programmatic confrontation taking place, accompanied by decidedly wide-scale party personnel reshuffling with long-term consequences.

2. ALTERNATIVE MEDIA SPACE: LAUNCHING THE YOUTH PAPER *SUSRETI*

It was no coincidence that the sudden rise of the Koprivnica segment of the Croatian Spring had not come until April 1971. The reason for this does not only lie in the telegram of support for constitutional changes discussed above, or in the visit of Savka Dabčević-Kučar to Podravka. The second half of April also saw the launch of the youth paper *Susreti*, resulting in a sudden uproar on the Koprivnica media scene, questioning the actions of both local politicians and various municipal institutions and services. The heretofore dormant social scene suddenly roused itself, because the *Susreti* contributors wrote in a no-holds-barred manner, eschewing political correctness, and settling quite a few personal accounts, including malicious stings at times opaque to the readers. The editorial board seemed to delight in conflicts, polemics and public outrage it caused, especially when targeting "reliable" party staff.

¹⁵ Idem. 19th February 1971, "Opsežan program", p. 2.

¹⁶ Idem, 14th January 1972, "Program aktivnosti", p. 2.

¹⁷ Idem, 26th November 1966, "Osnovan pododbor Matice hrvatske", p. 1. It should be noted that until the mid-1950s the mere act of emphasising the Croatian name in public was subject to either misdemeanour or even criminal charges, and until the fall from power of Aleksandar Ranković [see footnote 4] on the Brijuni plenum, it had been treated as a nationalist, often pro-ustasha activity, recorded in the police files.

The launch of *Susreti* was related to Koprivnica hosting the Ninth Youth Meetings of the North-western Croatia. The organizer of this traditional mass gathering with 1500 participants, scheduled for 5th and 6th June 1971, was OK SOH, and the meeting was greeted on behalf of SKH authorities by Jure Bilić, one of the most prominent party officials representing the dogmatic wing, which was another sign of the conflict within the Croatian Party leadership.¹⁸ Since June 1970 the president of OK SOH had been Tomo Brinc, also elected representative to the Organisation and Political Council of the Parliament of SRH late in March 1971. This was, then, the most perspective official in Koprivnica, beloved by the youth, fully supporting the ideas of the Croatian Spring.¹⁹

It turned out that the budget for the youth meeting provided funds for information, so an idea appeared of launching a newspaper that would cover these events. The logical choice for the editor-in-chief was a young and unemployed journalist Ratko Aleksa. There were two reasons for his appointment as the editor. One was the then important fact that his father had been member of the partisan resistance since its inception, and at the time a long-time Party official, as well as the head of the Secondary School of Economy in Koprivnica. The other one, equally important, was that Aleksa had been a postgraduate student at the Faculty of Political Science in Prague during the period of rise and suppression of the Prague Spring, and after that a contributor to the Zagreb youth weekly *Omladinski tjednik*.²⁰

The editor-in-chief immediately started with assembling the editorial board according to the customary activist model, with no editors' or authors' fees. This meant that the contributors had to be found firstly within youth organisations, as well as grammar school pupils and university students. He was, however, aware that he also needed intellectuals with some experience in media and writing so he assembled the hard core of *Susreti*. Together with Aleksa, it was made up of librarian with an affinity for journalism Ivan Peterlin-Špic, Croatian language secondary school teacher and poet Slavko Fijačko, and extremely talented designer and photographer Vladimir Kostjuk-Čarli. In the first edition the editorial board also comprised of grammar school pupil Katarina Gaži, daughter of the director general of Podravka, as the deputy editor-in-chief, as well as Marijan Špoljar, Duško Bodinovac, Mijo Glavak, Barbara Kukec, Ruža Mamić, Martin Šlabek, Kruno Sajko and Rajka Vajagić, daughter of the municipal chief of police.²¹ As some of the contributors were also children of the local dignitaries, the editorial board was quickly labelled as a sort of a rebel alliance rising against the rigid revolutionary tenets on which the generation of their fathers had been raised.

The first edition had a circulation on 1500 copies and the price of three dinars, while for reference, municipality-subsidized *Glas Podravine* was sold for one dinar.²² The readers immediately recognized the outrageously provocative style of the youth newsletter, so this became the dominant talking point on the streets of the town, but despite of that not all the copies were sold, although the editorial board would claim otherwise in the second issue. The interest was primarily shown by the relatively small

¹⁸ Idem, 11th June 1971, "Svatko ima pravo da se diči prošlošću", pp. 1-2.

¹⁹ Idem, 2nd April 1971, "Za zastupnika Tomo Brinc", p. 1. It should be noted that the assembly could choose between three candidates, with the opponents coming from Podravka and Bilo-Kalnik. Nevertheless, the vote gave Brinc a convincing support in numbers.

²⁰ Ratko Aleksa-Gric (born 1945) started his journalist career in 1964 as the founder of the short-lived Koprivnica *Youth Journal*. In the affirmed *Youth Weekly* he published a series of texts on the events in Prague in 1968, as a result of which Moscow and the Czechoslovakian diplomacy asked the Yugoslav authorities to intervene, due to alleged smearing of the Soviet and latent anti-communism, and stop such further articles. The editorial board was forced by the publisher to accept these demands, so Aleksa had to continue his vitriolic analysis of the Soviet Real Socialism in *Susreti*.

²¹ *Susreti*, 1st April 1971, p. 47.

²² Conversation with s Tomo Brinc from 24th February 2022. As president of OK SOH Koprivnica, and the publisher of the paper, Brinc had a more complete information about the publishing of *Susreti*. He noted that the first edition was sold in some 800 copies, with part of the circulation distributed free-of-charge, as it was custom for youth press. The other two editions were therefore printed in a smaller circulation, probably of around 1000 copies.

intellectual audience and the young generation. The reading habit prevailed among the others, favouring the long-serving *Glas Podravine*, from which no one expected any surge in quality, let alone appeal.

Even the front cover of *Susreti* had an unusual long and narrow format on thicker paper, while in double issue 3-4 the front page was short and wide, both formats having to be hand-cut in the printing press. The first edition cover had been made in the trendy pop-art style. It featured a Coca-Cola bottle cap, a symbol of capitalist consumerism, in contrast with the utilitarian communist understanding of social values. The paper also published a series of photo montages, drawings and caricatures which had political and pornographic connotations, occasionally stepping over the boundaries of vulgarity, with the goal of upsetting the local puritan, and as was then popularly stressed, petty-bourgeois values. Almost every text, as well as the graphic design, was a form of provocation, with irony usually morphing into rough sarcasm and satire.

It immediately became obvious that *Susreti* would stir up a serious political conflict, especially when its politics led them to support the national ideas of Croatian Spring, mixed with a vitriolic social critique. The strong social engagement was based on the popular ultra-left ideology which was at that time supported by the philosophers gathered around the cult Zagreb magazine *Praxis*.

The sheer level of surprise and discomfort stirred among the local dignitaries by the youth paper out of control became apparent already after the first issue, which would turn out to be politically the most benign one. At the common session of the Municipal Committee SKH Koprivnica and the presidiums of the socio-political organisations, held late in May 1971, the matter was raised by the municipal youth organisation president Tomo Brinc. He claimed that "it went so far that the pupils who had contributed to the youth magazine *Susreti* were banned from coming to the Youth Committee, and at school their behaviour grades were lowered." When they asked for an explanation, the prosaic reply from the Grammar School stated that "this was no business of the Youth Committee, and the school is not obliged to provide any explanation."²³ At the common session no reactions were made to his accusation. It was, however, evident that the local political structures had already decided to limit the contribution to the unwanted youth paper through different means of pressure, including those exerted on the parents of the secondary-school pupils.

The spirit of the Croatian Spring could already be felt in the first issue in the editorial, where the editor-in-chief directly criticised the local party officials for not letting him attend the briefing by Savka Dabčević-Kučar given to the local officials in Podravka on 13th of April, despite his journalist credentials. Aleksa's writing is bitter, in the language of the street, which illustrates the political concept of the newly-launched newsletter: "NO, just for the invited. I dig it, always one and the same invited, always the same mugs, always that theatrical mystical splitting up into the invited and the uninvited ones. I was going to say, I'm from a good local family, a partisan family (not exactly high society, but still) well you know me, my dear old dad used to tell me that there had been the time for the invited and the uninvited, and I thought like that sheep had sailed, the hell it did. And there's Savka asking: why the NARROW political circle?... Sure, she wasn't asking why there was no editor of *Susreti*, but she probably thought the workers, citizens, simply PEOPLE who could hear something from her, remember her words, get more self-reliant. So that politics are no longer so exclusive when in essence she's aiming for a profound national revival that's already taking place."²⁴ The text that followed was "Constitutional changes – integration on a new level," summarizing Tito's conversation with the delegation of the Socialist Youth of Yugoslavia, the content of which fit into the agenda put forth by the Croatian Spring.²⁵

If this made it clear that the policies of the Croatian Spring had (finally) received their media follower in Koprivnica, the same issue, using a graphic description portrayal of the old-school politicians, also specified the opponents of this political democratization. The hit list included *Glas Podravine* as the very symbol of the bureaucratic and playing-it-safe journalism, which, as the *Susreti* contributors

²³ *Glas Podravine*, 28th May 1971, "Deformacije u odgojnom procesu", p. 2.

²⁴ *Susreti*, 1, "Uredništvo *Susreta* ne želi sretan 25. svibanj praznih mladih", April 1971, p. 6.

²⁵ Idem, pp. 6-7.

interpreted it, kept sidestepping any contentious and sensitive topics. *Susreti* started by publishing an open letter to *Glas Podravine*, which had published a story about OK SOH requesting the municipal authorities to fund their yearly activities, but instead of the actual amount of 19 million old dinars [equalling 190 thousand new dinars], *Glas Podravine* had printed the sum as no less than 39 old millions, and subsequently refused to publish a correction.²⁶ This was interpreted as not only consciously undermining the upcoming youth event, but also attempting to discredit the newly-launched *Susreti*.

That, however, was mere introduction to the article ominously titled: *Thirteen theses on Glas Podravine*, signed by Aleksa personally.²⁷ The text did not shy away from pretentiousness in its intention to serve as a platform for the desired democratisation of the media space, another item on the Croatian Spring agenda. The author started by stating that the “freedom of press” in Koprivnica, thanks to Glas Podravine “was non-existent,” that in that newspaper there was “no indigenous conception woven into the tradition of this soil, no critical thought, no engaged journalism, no independent politics as a means of public communication,” but that there was no lack of an enormous rise of all kinds of ‘gossip topics’ of all colours, from black of the crime and courts section to politically tendentious journalism. What followed was the conclusion that the editorial conception “is aiming for a certain readership circle who are not foreign to petty bourgeoisie lifestyle, existing in a vacuum, separated from the essential preoccupations of the inhabitants, the peasantry and the modern working class, of hundreds of highly-educated people working in Podravina and therefore the Municipal Assembly should finally, for once, clearly and openly define the social function of GP.”²⁸

Aleksa’s text upset the newsroom of *Glas Podravine*, as for the first time since its launching the newspaper had competition, admittedly one in the form of an occasional publication with uncertain future, but which not only dared publicly criticize it, but also ridicule it. Thus, serious criticism was levelled at the founder, the Socialist Alliance and the local Party leadership. Still, it was concluded internally that ignoring the attack was a tactic preferred to polemizing. They could not even suspect then that this was not the end to the conflict with the *Susreti* newsroom, as a few months later another article appeared bursting with direct political accusations on account of the alleged obstruction of the reform processes by *Glas*, this one having an unpleasant court epilogue.

The text in question was *Glas Podravine – glas gluposti* (‘The Voice of Podravina – the voice of stupidity’) written by Slavko Fijačko, member of the inner editorial office.²⁹ He started with the thesis that it is a disgrace that in a town with no lack of intellectuals, journalism is practiced by “half-literates,” some of which “couldn’t pass the first grade of the grammar school.” He dubbed them “half-wits” and a sort of “drones living off social labour,” because the use their job for personal benefit, and to this general discreditation he added their alcohol addiction. Not even such moral degradation did he consider the greatest problem of the journalism in Koprivnica, but their alleged state of being “organized in a close-knit group, refusing any kind of influence, any useful suggestions or advice.” Fijačko stressed that the newspaper “does not follow social changes, does not follow changes in the contemporary Croatian language,” and all this is made possible due to them using “poltroon policy to maintain good relations with the rulers of this commune” who benefited from banalizing the life in Podravina by reducing it to the level of the crime and court section, with the news of brawls, drunkenness and swearing. Therefore, he suggested, the more suitable name for the newspaper would be “The Voice of Stupidity and Primitivism.”

What followed was Fijačko’s direct political accusation which, in the atmosphere of the Croatian Spring, carried a special weight. He stated that *Glas Podravine* and *Radio Koprivnica* represented a “unitarian diversion in Croatia.” In addition to alluding to the national structure of the editorial board, this was a direct accusation against the municipal Party leadership, which exercised full control over the newspaper. All this was a foreshadowing of what might result from the Croatian Spring. Depending on

²⁶ Idem, “Pismo OK SO *Glasu Podravine*”, pp. 8-9.

²⁷ Idem, pp. 9-10.

²⁸ Idem.

²⁹ Idem, 3-4, September 1971, p. 6.

who comes out as the winner, it would either spell the end for *Susreti*, or the local weekly and its radio station would have to undergo radical conceptual transformation and personnel change.³⁰

Directly calling out political institutions and media in the semi-annual issues of *Susreti* was not the only thing which caused unease and anger in part of the local public.³¹ It will suffice just to look at the covers of the other two issues. The second issue front page featured a boy blowing a preservative, as a way of signalling to the readers that the editorial board was pressing on with their sexual provocations. A special role in that was played by the explicit short stories by Ivan Šituma about the troubles with his genitals, as well as the “scientific” discussion by Duško Bodinovac on sperm, illustrated with numerous pictures from the book *Figurae veneris*. The climax came in the form of 25 ironical tips for group sex, which the editorial board addressed to their fellow citizens for a “successful inception of the new school and working year.”³²

With the addition of several other well-known names of the cultural and scientific scene of Croatia, the critical and polemical impression of *Susreti*, presenting an undeniable media novelty even in the wider Croatian framework, was heightened in the second and third issue by the contributions of Igor Mandić, literary critic and phenomenologist, who also hosted a well-attended forum in Koprivnica. Mandić wrote decidedly sharply on recent writers from the Podravina region, e.g. Žarko Marjanović, leading to a heated debate. *Susreti* also became a fighting arena for great Podravina painters on the topic of the birth of naïve art, with a face-off between Ivan Generalić and Krsto Hegedušić. Another rising star of visual art from Koprivnica, Zlatko Kauzlarić Atač, caused a fierce controversy as well. Finally, issue 3-4 contained a text by Franjo Tuđman, just dismissed (and hastily retired) as the director of the Croatian Institute for the History of Workers’ Movement and at the time one of the leading figures of Matica hrvatska. His topic was the permanent relevance of the Croatian Peasant Party leader Stjepana Radić’s thought, which he used to allude to the need to transform the Yugoslav Federation into a Confederation.³³

Still, the greatest controversy was sparked by the local subjects with easily recognizable (anti) heroes. Most of the space in the second issue of *Susreti* was devoted to the growing social differences observable in the Yugoslav model of *socialist self-management*. A theoretical text on this phenomenon was written by Antun Mijatović, following the *Praxis* ideological model, but as a causerie column, bitterly criticizing the enrichment of the local “red bourgeoisie” primarily the political officials and the directors of successful companies.³⁴ The backdrop to these highly critical texts was an unsigned report on a worker, who was a Macedonian Albanian, living with a large family in the Koprivnica suburb in extremely severe material conditions, without running water.³⁵

The point that *Susreti* were making did not, however, lie in these highly critical texts, but was obvious from the front page. This showed a photograph of a popular click-clack toy, into the balls of which were photo montaged two residential buildings. The first one was Idriz’s shack, and the other the just finished villa of the most powerful Koprivnica director and politician Pavle Gaži. This did not just cause

³⁰ Fijačko’s political and moral indictment against *Glas Podravine*, in which the local officials also recognized themselves, had a harrowing epilogue. Following the collapse of the Croatian Spring, a lawsuit was filed against the author, resulting in a first instance prison sentence. Only later, when the political tensions had got defused, would the unconditional prison sentence be commuted into a suspended sentence, but Fijačko was for a time banned from working in the education institutions of Koprivnica. It is indicative that still now, even though Fijačko has passed away, no one is willing to discuss this in more detail, with those who were involved more closely in the case usually replying that they “can’t recall the details.”

³¹ See more in Davor Premec: *Koprivnički omladinski list Susreti*, diploma thesis, University North, Koprivnica 2021

³² *Susreti*, 3-4, “Grupni sex”, September 1971, pp. 9-10

³³ Idem, “Živi Radić”, p. 11.

³⁴ Idem, “Otvoreno pismo – da ga ne moraju odgovarati”, pp. 4-5. A similarly conceived commentary by Ratko Aleksa “Uz ovu i ine biografije” p. 5. Mijatović later devoted himself to scientific work, becoming professor at the Pedagogy Department of Pedagogy, Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb.

³⁵ Idem, “Idriz Latis: skica za biografiju koja nikada i nikome neće biti potrebna”, p. 5.

a big surprise in the local public, but also consternation, partly because of the collaboration of Gaži's daughter Katarina in the newspaper. It is clear, though, that this was a conscious diversion of the already narrowed editorial board, who must have been dissatisfied with Gaži's vague position on the Croatian Spring, and a condemnation of the local ideological "thugs," as they dubbed the rigid Party leadership.

The fact is that in the initial period Podravka's director had given an unequivocal encouragement to the Croatian Spring ideas, especially those related to economic issues. He was aware that the technological development of the highly promising Koprivnica food industry, despite solid export results, was in the hands of the federal administration. When it came to the key political issues, however, Gaži as a rule did not speak publicly. His seemingly excessive caution annoyed the newsroom of *Susreti*, because they thought that he was giving too much manoeuvring space to the local party hardliners, which kept Koprivnica on the margins of the Croatian Spring.

This was corroborated by Gaži's unwillingness to give interview for the June issue of *Susreti*. After initially agreeing in principle to the interview, the journalists repeatedly tried to reach him, but they could not get beyond his secretary. Apparently the excuse was always that he was "too busy." As a result, the editorial board published the genesis of these futile attempts, together with the list of questions sent.³⁶ These questions made it clear why the director general of Podravka had evaded the interview. He considered it more prudent to avoid speaking up on the relationship of Podravka to the local authorities and the development of Koprivnica, and especially to voice his opinion on the leadership of SRH, the scandals rocking Croatia, the position of Podravka on the Yugoslav market, and the relationship between economy and politics. It is beyond dispute that by making his position clear, Gaži would have provoked negative reaction on one of the sides. As it later turned out the most important businessman and politician of Koprivnica would resort to the same tactics at what amounted to be the trial of the leadership of the Croatian Spring in early December 1971 in Karađorđevo. He left there as a person considered by the public close to the Croatian reformers, and he returned on the winning side.

Still, the defining moment of the events of 1971 for Koprivnica was Tito's visit in the September of that year, at the height of the Croatian and Yugoslav crises. Every effort was made to ensure Tito was left with an impression of a distinctly positive mood of the citizens of Koprivnica, and through the same visit of Varaždin too, which would play an important part in the final decision on the political fate of the Croatian Spring. In part, it succeeded.

3. REASONS FOR TITO'S VISIT TO THE NORTHWESTERN CROATIA

The summer of 1971 was extremely difficult for the leadership of the Croatian Spring. It was no longer possible to cover up the rift between the Party organisation on all levels, and above all on the highest level, in the Executive Committee of CK SKH. For this reason, Tito held a meeting with this Party body on 4th July in Vila Weiss in Zagreb, with participation of other top officials in Croatia. Tito's words had an understandable effect of disturbing the leadership of the Croatian Spring, as he levelled a series of grave accusations against them, primarily connected to the operations of Matica hrvatska and the Serbian Cultural Society *Prosvjeta*, as well as the growing interethnic mistrust of Croats and Serbs. He repeatedly mentioned the possibility of a civil war outbreak. He indirectly threatened with deploying the Yugoslav People's Army (JNA) to calm the tensions. He even indicated a possibility of direct intervention by the Soviet Army: "This time I shall speak first. You can see that I'm very angry... The situation in Croatia is not good... Croatia has become the key problem in the country when it comes to rampaging nationalism... Under the cover of present national interests, all hell has gathered, all opposed views, all the way to the counterrevolution. Now is the time to take concrete measures. We can't go on like this..."³⁷

³⁶ Idem, 2, "Kako smo ostali bez intervju sa drugom Gažijem?", June 1971, pp. 14-15.

³⁷ Dušan Bilandžić: *Hrvatska moderna povijest*, pp. 600-601, Golden marketing, Zagreb 1999.

Several other Tito's meetings with the Croatian Spring leadership during the summer of 1971 unfolded in a similar atmosphere. Some of these were held in Belgrade on the federal level, others during his occasional tours of the country. He repeatedly called Croatia "the weakest link" of Yugoslavia, calling for energetic measures against those who, in his opinion threatened the national unity. To these calls he would usually receive vague answers, which did not satisfy him in the least, as was illustrated by one of his telephone conversations with Miko Tripalo. He used every such conversation to try and separate Tripalo, for whom he had previously expressed considerable sympathies, so that he had even been listed as a potential successor to Tito, from the rest of the Croatian Spring leaders, dubbing him endearingly a "Yugo-brand" personality.³⁸ Tripalo, however, did not wish to buy his career by rejecting the reformist ideas of the Croatian Spring.

That summer Savka Dabčević-Kučar noticed that the increasingly frequent accusations by the Serbian and federal officials, as well as the more and more politically active JNA, targeted not only the leaders of Croatia, but Tito himself.³⁹ Whatever he did, one of the sides would criticise him, resulting in an additional pressure and anxiety, even the fear of being forcibly removed from power. Tito felt progressively more isolated in Belgrade, of which he several times complained to the Croatian leadership. As a result, the Croatian Spring activists were aware of the extreme importance of appealing to Tito's vanity. They were assuring him that he was still beloved and respected in Croatia, and that there were no forces worth reckoning with, which could challenge his theretofore inviolable status and his political concepts of preserving the Yugoslav Federation.

Only in this context of suspicions and intrigues does it become clearer why late in the summer of 1971 an idea appeared of inviting the president of Yugoslavia to witness for himself the mood of the people of Croatia. Whether it had been instigated by the Croatian Spring activists, asserting that Tito had been fed tendentious information in numerous matters, or it was him who wanted to gain a direct insight into the real state of affairs, it cannot be claimed beyond any doubt. Neither the literature, the recent press coverage nor the archival material available can provide a satisfactory answer. This very fact might suggest that Tito's 1971 tour of Croatian regions was a spontaneous result of mutual contacts, in other words that it had gradually ripened.

What is certain, however, is that the organisation of this visit was carefully prepared, and that nothing was left to chance. Savka Dabčević-Kučar and Miko Tripalo were aware that the only chance for their survival came from Tito witnessing first-hand that his political achievements were not threatened and that he remained the admired and undisputed leader of the state. In this they were initially quite successful.

The tour started early in September with Tito's visit to Dubrovnik and Split. Then he travelled to Zagreb, where he was given an enthusiastic welcome on 9th September, and where the following day he opened the traditional Zagreb Fair. As the high point of the tour, a tour of north-western Croatia had been planned for 10th September. That was a highly demanding itinerary for a person who had that year turned 79, because in a single day, with several stops, local tours and speeches, he had to cover 150 kilometres. A significant part of that journey he was standing in his open limousine, greeting the gathered crowd.

The basis of the political, but also psychological preparations for Tito's visit are evident from the memoirs of Savka Dabčević-Kučar, the well-informed president of CK SKH. It is apparent that this was a scenario which on the level of carefully orchestrated detail transcended even the frameworks typical of one-party states with charismatic leaders:

"Tito loved the jubilant welcome of enthusiastic crowds of people, although he would keep warning us not to inform the people of his arrival in advance... We knew he was distinctly vain, like most people who have ruled for a long time and control all the tools of power, so they have grown accustomed to

³⁸ Savka Dabčević-Kučar: *'71: hrvatski snovi i stvarnost* (I. i II.), pp. 668-669, Intrepublish, Zagreb 1997.

³⁹ Idem. To get a complete picture of the many conflicts and intrigues on the federal level, and the position of the leadership of the other Yugoslav towards the Croatian Spring activists, it is necessary to analyse the records on pp. 593-785.

expressions of delight, adoration, and applause. Collecting evidence of our alleged greed for leadership, those who had been working against our policies were trying to persuade Tito that the cold reception in Croatia would be clearly linked to that, that we are deliberately trying to destroy his cult... And then came the tour of Zagorje (10th September); Koprivnica, Ludbreg, Varaždin... We had given instructions to activate all our supporters, as it was really important for us to show that we held power, and that this power was socialist in nature, and not controversial, or aimed against him, but at the same time displaying our slogans on the sovereignty of Croatia, foreign currency etc.! The people responded remarkably. It was a real people's celebration. They chanted his name, but also our names, they were carrying countless banners with our slogans, waving Croatian flags and cheering to the party; he was being greeted by our leaders ... The same problems, the same demands were pointed out everywhere, the same line of arguments. Sovereignty, statehood, economic change, economic reform, constitutional change! This left a strong impression on him.”⁴⁰

It turned out that in Tito's tour of the north-western Croatia everything went according to the estimates of what the “greatest son of Yugoslav nations and ethnicities” would expect. This result, however, had not been brought about by the Croatian Spring activists alone, because due to an unpredictable outcome, their political opponents had identical interests.

3.1. DETAILED PREPARATIONS FOR TITO'S WELCOME TO KOPRIVNICA

In line with Tito's instructions not to inform the “people” (meaning the local political structures) about his arrival too early, it wasn't before 3rd September 1971 that the inhabitants of Koprivnica found out about the “soon to arrive...distinguished guest,” whose visit they had wished for since the celebration of the 20th anniversary of Podravka in 1967. This brief and imprecise information could be read on the front page of *Glas Podravine*, noting that this visit could not have been realized on the previously announced date, without specifying which one, but that this time “there will be no changes and we will soon be able to greet in our community our dearest guest.”⁴¹ Hence, the date was still left unspecified, along with the towns he would visit. We can, however, assume that the local party leadership had this information, too, because a special edition of *Glas Podravine* had been announced for 7th September, containing a long list numerous instructions and directions concerning the visit.

It was indicative that the first announcement of Tito's arrival coincided with publishing the above mentioned conversation of Jelica Radojčević with the Koprivnica students, which suggested that unquestionable support for Tito was also expected of them. It was equally certain that Tito's visit to Koprivnica was not just of special interest to the Croatian Spring supporters, but was also an opportunity for the dogmatic followers from OK SKH to prove that they were keeping the situation in the Municipality of Koprivnica under complete control. It was a prerequisite for their political survival as well. The interests of the two opposing party groups here completely coincided.

On 7th September 1971 the announced special issue of the local weekly appeared on four pages, the first in its two-decade-long history. It finally confirmed that the “dear guest” would arrive on 10th September. On the front page, in red letters below the president's portrait, a message stood on behalf of all citizens “Welcome, Comrade Tito!”⁴² It was also announced that the guest would visit the workplace collectives of Podravka and Bilo-Kalnik, after which he would talk to the political representatives of Koprivnica. The front page was dominated by the proclamation of the Municipal Organisation of SSRNH, which stressed that “the long-standing wish of the people of this region will finally be fulfilled.”⁴³ What followed was a series of praises of the Yugoslav president, including naming him “one

⁴⁰ Idem, p. 681. In this paragraph the author demonstrated poor knowledge of the regions of Croatia. The route of the trip did not include Hrvatsko Zagorje at all, with Tito's birthplace of Kumrovec, but Prigorje, Podravina and the Varaždin area, of which he spent most time in Koprivnica.

⁴¹ *Glas Podravine*, 3rd September 1971, “Dolazi nam Tito”, p. 1.

⁴² Idem. 7th September 1971, p. 1.

⁴³ Idem, “Narodu Podravine, Kalnika i Bilogore”.

of the most esteemed figures in the modern history,” followed by a string of his contributions to the “struggle for the welfare of the working people.” The local community, on the other hand, was informed: “All of us, the inhabitants of the Municipality of Koprivnica, as well as the neighbouring communes of the Bjelovar region, will have the opportunity to see him up close, to shout and applaud him, to shower him with flowers. Through our spontaneous joy we will prove to him that we follow his path and his thoughts and that we fight for the ideals to which he has dedicated his whole life... Pioneers, youth, workers, peasants, members of the JNA and the police, the intelligentsia, housewives and pensioners, as well as all the other working people of the Municipality of Koprivnica and other neighbouring communes, let's take to the streets en masse, on 10th September 1971 in our town of Koprivnica! Let us, by eight in the morning fill every foot, every metre of our city, where Comrade Tito will pass.”⁴⁴ In the same style, on behalf of the local Party wrote Ivan Povijač, presented as the “chairman of the welcoming committee,” which contained the leaders of all the socio-political organizations and local self-government.

Next came statements of admiration for the character and work of the charismatic president by those Koprivnica residents who had the opportunity to meet him, related to their jobs or as members of some delegations.”⁴⁵ Also published was a review of Tito's interwar activities in Podravina as a trade union commissioner, authored by historian Mira Kolar Dimitrijević.⁴⁶

The most interesting part, however, was the back page of the special issue. It contained a detailed plan of Tito's welcome and stay in Koprivnica. From this it was clear that the mentioned “spontaneity” was anything but. Although it is beyond doubt that to the overwhelming majority of the citizens, Tito was a welcome guest, for the first time in Podravina after the communist rise to power, the welcoming committee would leave nothing to chance. The plan of welcome makes it evident that there was practically no citizen who, with some task or other, was not required to appear at a designated location. Those involved were primarily the employees of all the institutions and companies in Koprivnica, primary and secondary school pupils, members of many organisation, clubs, and associations, but also other citizens based in their local communities.⁴⁷ Everyone had been given a role to fill literally every inch of space along the roads, divided into 19 zones. If anyone was prevented from being on the streets for any reason, Radio Koprivnica, connected to the other local radio stations, had a live broadcast from 8.30 am, and in the afternoon it played a recording of Tito's address to the citizens.

It had been decided in advance which messages on the banners would be desirable and allowed. Those glorifying Tito naturally dominated, but some, by no mere chance, referred to the need to resolve the current economic issues, mostly in terms of the need for financial decentralization and a fairer distribution of foreign exchange earnings. There were also a few that cheered to the League of Communists of Croatia for putting these requests. Certainly noticeable, compared to the gatherings in some other parts of Croatia, was lack of banners singling out the leaders of the Croatian Spring, with only a few media-isolated instances. It was paramount for Tito to gain the impression of being the only persona celebrated. It was only as the long column of vehicles was passing that occasional cheers were heard to “Savka and Miko,” but not to an extent that would exceed those addressed to Tito.⁴⁸ It was obvious that the messages sent to the activists from the party centre had hit the spot, but it was also apparent that the opposing side had given its full contribution to the organization. All of this was also evident in the long column of luxury limousines, which included all those who meant something in Croatian politics, from

⁴⁴ Idem.

⁴⁵ Idem, p. 2. The statements published included those by Rade Radišića, Anđela Turek, Vinko Imbričić, Dubravka Filipić, Duško Bodinovac and Helena Knežević.

⁴⁶ Idem, “Tito u Koprivnici”, p. 3.

⁴⁷ The author, then a 7th grade student remembers that the 2nd Primary School had the designated zone of welcome in 32nd Division Street (today Croatian Statehood Street) “to the right of the furniture shop through to the Army Hall” and that they had got flags which they waved and, prompted by the teacher, chanted Tito's name when together with his wife Jovanka he was passing in an open car.

⁴⁸ Conversation on 20th December 2021 with then student and member of the editorial board of the first issue of *Susreti* Marijan Špoljar.

all the prominent Croatian Spring activists to their opponents led by the Vladimir Bakarić, Jure Bilić, Milka Planinc, Milutin Baltić and Dušan Dragosavac, together with the still confused and undecided Jakov Blažević.

Not only did every citizen of Koprivnica know the role they had been given for Friday 10th September, but the same was true of the suburban areas, and even of the furthest parts of the municipality. The 19 zones contained the locations marked specifically for the inhabitants of these settlements. To give an example, the 4th zone from the Galantplet manufacture to the inn "Pod lipom" was designated for the inhabitants of Veliki Poganac, Prkos, Rasinja, Subotica and Cvetkovec, while the 9th zone, stretching from "Ivo Marinković Street [today Ante Starčević Street] from tailor Šestak['s workshop] to Podravka [office building]" had been designated for those coming from Gola, Gotalovo, Botovo, Drnje and Peteranec.⁴⁹ It is clear that those coming from the rural areas were assigned to the zones where the column would not stop or where the guests would not leave their vehicles, probably owing at least in part to less opportunity for the screening performed by Tito's security.

Also important was the bus and train schedule. Obviously, these were no regular lines, but each arrival and departure had been timed to the welcome program, with improvised bus parks, depending on the travel routes set at the Town Cemetery, the town Fair Ground, and at the Town Stadium. Emergency transport had been set up on all railway lines, with early morning and afternoon departures every hour. Everyone knew what their means of transport was, and the traffic police blocked all vehicles travelling in the direction of Tito's column, unless they had a special permit. There were special trains and buses, as well as pre-registered cars, arriving from the surrounding cities. The visitors from the wider region had been assigned locations mostly in the zone of the railway station, where the largest gathering took place and where Tito gave a welcome speech.

There were large groups arriving from some towns and municipalities. A typical example was Virovitica, whose local journalists boasted of having taken record of most of their fellow citizens coming to greet Tito: "The celebration of the people of Podravina was joined by about a thousand inhabitants of Virovitica, who rushed to Koprivnica on Friday morning, in private cars, buses and special trains. A caravan of private cars to Koprivnica was organized by the Auto-Moto Society from Virovitica. We counted 54 of them in the column. Two buses full of secondary school pupils and eighth grade primary school pupils left Virovitica for Koprivnica early on Friday morning, and 6 carriages left the railway station, attached to the regular train composition, also full of citizens of Virovitica municipality."⁵⁰ The people of Bjelovar, Đurđevac, Daruvar, Čazma and others from the wider Podravina-Bilogora region did more or less the same.

The 150 journalists and reporters from all the republics of Yugoslavia and larger newspapers confirmed the organizers' estimates of "more than 30,000 people" on the streets and squares of Koprivnica on 10th September.⁵¹ This number would certainly be even higher if it had not been for the fact that the inhabitants from the settlements along the main route Križevci – Koprivnica had been assigned to stand in front of their houses and greet the president, throwing flowers on the column of vehicles, waving state flags on all on all electric and light poles, with his portraits displayed on tables decorated with folk embroidery. The same task had been given to the inhabitants of the settlements along the afternoon route from Koprivnica to Ludbreg. This way they had another chance to see and greet Tito after Koprivnica, as evident from the welcome program.

It is beyond doubt that the gathering which took place on the 10th September was one of the largest in the history of Koprivnica. For comparison's sake, the census from spring 1971 showed the town of Koprivnica to have no more than 16.5 thousand inhabitants. It is also beyond doubt that there have never

⁴⁹ *Glas Podravine*, 7th September 1971, p. 4.

⁵⁰ *Virovitički list*, 16th September 1971, "Pozdrav najdražem gostu", p. 2.

⁵¹ *Idem*.

been more texts and television footages published on Koprivnica and its economy in one day, at that in a positive tone, rather obviously in the context of Tito's stay.⁵²

The extended report of *Glas Podravine* on Tito's visit to Koprivnica was published in line with the regular circulation dynamics a week later, on the first six pages. The reports recorded almost every detail of Tito's several-hour stay in the usual pathetic tone. On the front page was a quote from his speech that "we should build socialism together," and the cover line stated that the "the citizens of Koprivnica and surrounding places prepared a magnificent welcome to Comrade Tito and other guests."⁵³ There were three photos published. The biggest one showed Tito on the ceremonial stage at the Railway Station, with his wife Jovanka, Savka Dabčević-Kučar and Pero Pirker, as well as the organiser of the visit Ivan Povijač and president of the Municipal Assembly Stjepan Kapusta. In the other picture his wife was standing next to the youth organisation president Tomo Brinc, receiving a gift from a pupil in a traditional folk costume, with the third one showing Tito and Jovanka in an open car greeting the gathered crowd, with a carefully chosen banner in the background "Long live SKJ, led by Comrade Tito."⁵⁴

The following pages contained texts and photos illustrating the joyous atmosphere, including one with a large group of citizens standing on the roof of an unfinished house, waving flags. There was a description of Tito's visit to the new plants of Podravka and Bilo-Kalnik, which was the very reason why Tito had chosen Koprivnica as an industrially promising destination where he would spend most of his time on the tour. The heads of these companies, Pavle Gaži and Josip Bukovčan, strove to impress the guests with further extremely ambitious development plans. However, as part of the previously prepared scenario, they complained to the president about major problems with the federal administration regarding the distribution of foreign currency needed to obtain more favourable loans which were necessary to purchase equipment, expand production facilities and penetrate foreign markets, as had been repeatedly insisted on by the Croatian Spring leadership.

That is why one of the headlines in the carefully arranged reports of the local newspaper was made to point out that the main battle for the survival and future of the federation is being fought on the economical plain, which was also evident from the headline quoting Tito's toast at the luncheon: "Economic problems outweigh the political."⁵⁵ In the course of the conversation Tito had repeatedly confirmed that the problems of income management, investment and foreign currency had to be urgently addressed.

The paper also reported that Tito had talked to the political activists of the municipality, as well as the officials from the entire region, discussing the equally complex problems of agricultural production. He had also taken time to greet the veterans of the National Liberation War, and the mothers of the fallen resistance fighters.⁵⁶ What followed, as in the case of the visits of most high-ranking politicians was a short meeting with Ivan Generalić, Mijo Kovačić and Ivan Večenaj, naïve painters from Podravina, who at the time represented a world art sensation. Although this was not explicitly stated, he had probably received a painting from them, because the reports from Varaždin said that their equally distinguished colleague painter Ivan Rabuzin had done the same. The company Bilo-Kalnik presented Jovanka Broz with a valuable folk costume from the mid-19th century, made in "the vicinity of [the village of

⁵² Ivo Čičin Mašansker, then editor-in-chief of *Podravka* house organ, as well as its humorous supplement *Feferon*, collected press clippings of Tito's visit, including about a hundred texts published on 11th September 1971 related Koprivnica. There is literary no newspaper worth mentioning that would not report on the conversation held by the Yugoslav president with his hosts from Koprivnica. In addition to every Croatian publication on the republic and regional levels, the clippings include the Belgrade newspapers *Politika*, *Ekspres Politika*, *Borba*, *NIN*, *Komunist*, *Ekonomika politika* and *Večernje Novosti*; *Oslobođenje* from Sarajevo; *Dnevnik* from Novi Sad, *Nova Makedonija* and *Večer* from Skopje; as well as *Delo* and *Dnevnik* from Ljubljana. The explanation for such great interest of newsrooms from all parts of Yugoslavia lay in the realization that the conflict within the Croatian leadership was approaching its climax.

⁵³ *Glas Podravine*, 17th September 1971, p. 1.

⁵⁴ Idem.

⁵⁵ Idem, p. 5.

⁵⁶ Idem. "Naši narodi mnogo su dali" and "Tu ste, dragi prijatelji!", p. 6.

Koprivnički Ivanec,” for which Tito, while receiving it, remarked that it nevertheless rightfully belongs in a museum.⁵⁷

As expected, a lot of space was dedicated to Tito's stay in Podravka by the factory house organ, in two issues a dozen pages each.⁵⁸ Here too every detail was recorded, each word spoken by the charismatic guest and his entourage. Special attention was paid to Tito and Jovanka drinking Jakobs coffee, since its licensed production had started at that time. Journalists noted that Vladimir Bakarić also talked positively about drinking coffee produced in Podravka.⁵⁹ There was also a statement by factory worker Jelica Bosman, who boasted about her favourite souvenir ever. It was a cup the president had drunk from personally.⁶⁰ Short interviews were printed with all the workers who had had the opportunity to shake hands with the president, and a situation was recorded when Tito had wanted to see the plant for the production of the famous Vegeta, and then started sneezing because of the raw materials.

At around 4.30 pm, the hosts from Koprivnica thanked Tito for his visit, in front of the Podravka Hotel, and escorted him towards Varaždin, with a short stop in Ludbreg. In Varaždin almost the entire scenario of exhilarating mass welcome from Koprivnica was replayed, except for the visits to local companies. The president and his column were welcomed in the largest city in the north-western Croatia by as many as 50,000 citizens, who had also arrived from the wider region, from Međimurje to Hrvatsko Zagorje. The talks with the political activists and businessmen were also dominated by economic topics. It was emphasized that in the Varaždin region exports were higher than imports, but that companies are still facing the problem of insolvency.⁶¹ A very unpleasant fact was stated of as many as 13,000 workers from the Međimurje region being on “temporary work abroad” at the time, equalling the number of those employed in the local companies.⁶²

The president of Yugoslavia here too emphasised that resolving such economic illogic was a political priority, along with the usual phraseology of “empowering the workers to decide on the results of their work.” in contrast to a situation where the distribution is dominated by “bureaucratic structures.” Tito was resolute here about the further steps he intended to take about economy: “I know why some oppose resolving the foreign exchange regime. But I do not want the republics to quarrel among themselves over whether to change this system or not. I shall quote the producers and speak on their behalf. This is not just a matter of the Republic of Croatia and factories on its territory... However, in some republics they would like these funds to be transferred to other things - not for the benefit of working collectives - but to various ambitious things. I shall not tolerate this any longer.”⁶³

It is interesting that in the speeches on the topic of the support for the Party, it was not mentioned to what level this specifically applied, and instead the vague term “League of Communists” was used everywhere.

In the end, among other gifts, Tito was especially pleased with a box of expensive and hard-to-obtain Cuban cigars, while his wife Jovanka received Lepoglava lace and a traditional wooden chest from Hrvatsko Zagorje.⁶⁴

⁵⁷ *Idem.*

⁵⁸ *Podravka*, 17th September and 2nd October 1972.

⁵⁹ *Idem*, 2nd October 1971, “Pijem ja vašu kavu svaki dan”, p. 10.

⁶⁰ *Idem*, “Šalicu sam uzela”, p. 7.

⁶¹ *Varaždinske vijesti*, 18th September 1971, “Veličanstven doček u Varaždinu” and “Bezrezervna je naša podrška Savezu komunista”, p. 1.

⁶² *Idem*, “Svaki drugi u inozemstvu”, p. 5

⁶³ *Idem*, “Tito: Jedinstvo misli i akcije”, p. 3.

⁶⁴ *Idem.*

4. TITO ABRUPTLY CHANGES OPINION ON THE POLITICAL SITUATION IN CROATIA

It is beyond doubt that the tour of north-western Croatia left a strong impression on the Yugoslav leader, who would in the coming months win another presidential term by a landslide in all the republics. It was not just a matter of carefully directed massive welcome rallies, which clearly demonstrated the satisfaction of citizens to meet a person who had by then been transformed into an exceptional historic statesman, even within the international framework, already turning into a political myth. Tito had here, more than in the other republics and regions, faced the illogic, irregularities, and calculated solutions of the Yugoslav economic model, in which political influence was more important than the quality and results of economic activities. Therefore, regardless of the collapse of the Croatian Spring and the persecutions that followed, it could be argued that the numerous changes in the political and economic system of the Yugoslav federation that followed were the result of the insights Tito had gained chiefly in his September tour.

The immediate result of the tour of north-western Croatia was the toast which Tito raised on 15th September 1971 in Hotel Esplanada in Zagreb, responding to the one raised on behalf of the Croatian leadership by Savka Dabčević-Kučar, in front of all the major Croatian officials. Keeping in mind his public speech in the capital of Croatia earlier in July, his toast caused quite a bit of surprise, to the Croatian spring activists a very pleasant one. He noted, among other things, this: "I have now visited a good part of Croatia. I saw how the people live and felt their pulse. The reception we came across was such that we will never be able to forget it. It reminded me a little of those first days following the end of the war of liberation. I saw that the people had great confidence in the League of Communists and in me... I saw that the stories that had circulated about Croatia are downright absurd – about great chauvinism appearing and flourishing here etc. This is not true (applause). I saw that for myself everywhere I went... Here in Croatia, I have seen and learned a lot. Really, next time I'll know better how to rate various news and talk."⁶⁵ It is important to note that in that long toast he also mentioned that the adopted amendments to the Constitution "created the conditions for a definitive solution to the national question and for each republic to have its statehood."⁶⁶

The Croatian Spring activists did not hide their enthusiasm for Tito's speech, which had a controversial echo in the wider Yugoslav public. Savka Dabčević-Kučar described this hugely significant toast in her memoirs in a chapter indicatively titled "Tito acquits us of the charges" in these words "During the toast many guests applauded Tito's words of support and confidence in Croatian politics. The excitement was at its peak. We could not expect more in our dreams. He confirmed that he had felt the mood of the people. He distanced himself from the slanders targeted at us. He in fact called them slanders. He supported our economic demands that were about to be resolved. He mentioned the statehood of the republic... The speech dropped like a bomb. I will never forget the faces of the opponents of our policy at the time... Milutin Baltic was as pale as a rag. Vladimir Bakarić, very sweaty in the face... went grey, although he occasionally obediently applauded with the rest. Jelica Radojčević and Milka Planinc looked at each other in bewilderment. Dusko Dragosavac froze. But the biggest changes were seen on Kardelj [Edvard, Tito's federal-level associate]... He was simply furious. So much so that he could barely control himself. His face was crimson."⁶⁷

The Croatian Spring Activists were thus temporarily amnestied. On the other hand, Tito's toast angered and united many opponents of the Croatian Spring policies, not only individual republican and federal officials, but also the staunchly anti-Croatian military leaders. In the following weeks, Tito was faced with constant pressure to mount a coup against the Croatian Party leadership. To make a long story short, he resisted those pressures until the student strike broke out in Zagreb. After that, accelerated preparations for the party meeting in Karadorđevo began. The reform platform of the Croatian Spring, calling among other for strengthening the sovereignty of the republics, did not stand a chance

⁶⁵ Dušan Bilandžić: *Moderna hrvatska povijest*, p. 604-605, Golden marketing, Zagreb 1999.

⁶⁶ Savka Dabčević-Kučar: *'71: hrvatski snovi i stvarnost* (I. i II.), p.682-683, Intrerpublic, Zagreb 1997.

⁶⁷ Idem, p. 683.

in the political power relations at the time. The president of CK SKH in her memoirs noted that in those critical moments Tito also admitted to her that he was faced with a simple dilemma: "Either me – or you!"⁶⁸ He naturally chose his survival. The Croatian Spring activists were left with a bitter consolation that the changes that culminated in the adoption of the new federal constitution were largely what they had insisted on for years.

5. KOPRIVNICA THEOREM: THERE IS NO NATIONALISM, BUT THERE WILL BE NO *SUSRETI*

The last edition of *Susreti*, double issue 3-4, was printed in the second half of September 1971, after Tito's visit to Koprivnica. Here a lot of space was directly or indirectly dedicated to this event, the importance of which far exceeded the local framework. The published materials included Tito's address to the people of Koprivnica from the ceremonial stage at the Railway, as well as the toast he raised during the festive lunch at the Podravka Hotel.⁶⁹ However, unlike all the other publications, it included the statement by Savka Dabčević-Kučar.⁷⁰ The most interesting parts of the presentations of Stjepan Kapusta and Pavle Gaži, the respective leaders of the Municipal Assembly and Podravka, were also presented.⁷¹ In the latter, they key figures were presented, speaking of the subordinate roles of the exporters compared to those who only produced for the domestic markets, causing the income in the municipality of Koprivnica per capita to be up to 25 percent lower than the national average.

In this issue, as already stated, the thematic focus was on social differences, as well as the final showdown with Glas Podravine. It also included a series of direct or indirect comments related to the Croatian Spring, so that, in addition to various provocations, they sent slaps in the face of all those with whom they did not agree. And by September 1971, there were many more of these than those openly supporting them. Among other things, Ivan Peterlin in his editorial struck hard again at "trutica," which was the only way they would refer to Matica hrvatska.⁷²

He also stated that a form of revenge of the local authorities towards the members of the editorial board was the sudden sending of an invitation to the editor-in-chief Ratko Alekša to serve in the JNA.⁷³ Peterlin, contrary to the official phraseology of 'brotherhood and unity', wrote: "Ratko is going to Rajlovac [near Sarajevo, Bosnia-Herzegovina] to give his people a year of his life, although they are not to be found near Rajlovac."⁷⁴ Peterlin's other provocation, due to the names called out having more serious repercussions than the previous one, was related to Tito's conversation with the local officials: "While the speech by Pavle [Gaži] was decent, interspersed with contemporary phrases of Croatian, Bukovčan [Josip] held (...) a speech (...) which made my hair stand on end. Here's an excerpt: "mora da vas informišem" ['I must inform you' but in a markedly Serbian syntax]... and all like that."⁷⁵

The local Party officials dubbed both of Peterlin's provocations nationalist outbursts so immediately after the paper came out of the print they demanded OK SOH, as the publisher, to remove it, before *Susreti* could appear on newsstands. The editorial board did solve it, but in its own way. They crossed out the disputed sentences by hand with a black felt-tip pen. They consciously did it quite sloppily, so it was easy to see what had been printed. If there was a dilemma about any word, it was enough to raise the page to the light source. By the time the Party "censors" realized that they had been tricked again,

⁶⁸ Idem, p. 682.

⁶⁹ *Susreti*, 3-4, September 1971, pp. 1-2.

⁷⁰ Idem, p. 2.

⁷¹ Idem.

⁷² Idem, "Ivan Peterlin: Pisanije", p. 7.

⁷³ On the day of Tito's arrival to Koprivnica the information circulated, as retold to the author by Tomo Brinc, that Alekša was detained at the police station as a precaution, as was then the case with potential dissidents during Tito's visits to certain towns and cities. The text of the mentioned Peterlin's introduction makes it clear, however, that Alekša nevertheless attended Tito's conversation with the political activists.

⁷⁴ *Susreti*, September 1971, p. 7.

⁷⁵ Idem.

the formal ban had lost all meaning. The newsroom of *Susreti* however, was not forgiven, and this resurfaced in the media analysis following Karađorđevo, together with the defiant printing of the musical score and the full text of the national anthem *Our Beautiful Homeland*, printed next to the mentioned Tuđman's article about Stjepan Radić.⁷⁶

As the icing on the cake of that issue came the re-publishing of a poem by already well-known Koprivnica writer Paje Kanižaja from his Kajkavian collection printed in Zagreb *Kralju Tomislavu*. The eponymous poem happened to be an ironic political message to the authorities and a call for national revival. The final verses best reflected the spirit of the Croatian Spring, but also foreshadowed a rough confrontation with their ideals: "... you are still on the horse / and we are in in the shitter."⁷⁷

Ivan Povijač and the other local Party officials did not wait for the outcome of the conflict at the level of the republic, which had long since spilled over onto the federal level. The last issue of *Susreti* had caused so many affairs and political resentment that the next one was not even considered. The formal justification, as in any unwanted project in the socialist period, was the "lack of funds," and the editor-in-chief had anyway already donned a military uniform. Political analysis had also been initiated, in which the editorial board of *Susreti* would be given the role of the main media villain.⁷⁸

Also facing serious problems, in an obviously irrational movement, was the humorous paper *Feferon*, published until June 1971 as a supplement to the house organ of *Podravka*. The cover of the issue which was then published as an independent edition and placed on newsstands showed the face of a person sticking out their tongue and having two fingers on their scalp. This was turned into a poster saying that it was a paper for Croats who could still laugh. It had covered the town that summer, but when Tito was scheduled to visit Koprivnica, the town's communal services had to remove all the posters overnight, with the explanation that Tito should not be greeted with "tongue sticking out and [cuck-old] horns." This also caused the humourists to come under attack, which was justified by the text in which the editorial board refers to the local Matica hrvatska as "trutica."

A political accusation was raised about this at the session of the Municipal Committee SKH Koprivnica, on 29th October, reinforced by the ideological connection between *Feferon* and *Susreti*.⁷⁹ The editorial board of *Feferoni*, however, did not back down, but dared to call out the same party leadership, so that intrigue was quietly pushed into a corner.⁸⁰ The public secret of the political turnover lay in the fact that *Podravka*'s director Gaži did not allow the "committee cadre," which he did not hold in particularly high esteem due to their narrow-mindedness, to boss around his company. In contrast, *Susreti* had no such powerful political backing.

The committee session was also remembered for the fact that its secretary Ivica Grgić took the opportunity to emphasise that during that year there had "no more than a dozen" nationalist incidents in the Koprivnica municipality, "mostly in bars."⁸¹ With this he wanted to say that the Croatian Spring had practically no effect on Koprivnica. At the same time, he indirectly confirmed that the only problem for the party leadership were the insufficiently controlled local newspapers.

The extent of the political confusion in that autumn of 1971 is best evidenced by the fact that only a week after the aforementioned showdown with *Susreti* and *Feferon*, and the report on "bar nationalism," the same SKH Municipal Committee publicly supported the leadership of the Croatian Spring. It was this message that was sent on 22nd session of CK SKH by Pavle Gaži. More specifically, the director of *Podravka* observed that "support for this political direction and the current leadership is indivisible."⁸² This did not prevent him from interpreting the same events in a different way after Karađorđevo.

⁷⁶ Idem, p. 11.

⁷⁷ Idem, p. 13.

⁷⁸ Davor Premec: *Koprivnički omladinski list Susreti*, diploma thesis, University North, Koprivnica 2021. It explains in more detail what happened later with some of the editors and contributors.

⁷⁹ *Glas Podravine*, 5th November 1971, "Nije dovoljna samo osuda", p. 4.

⁸⁰ *Podravka*, 15th November 1971, "Općinski komitet Saveza komunista o *Feferonu* i *Susretima*", p. 5.

⁸¹ *Glas Podravine*, 5th November 1971, "Jedinstvenost Naroda", p. 4.

⁸² *Glas Podravine*, 12th November 1971, "Podrška CK SKH", p. 2.

For Koprivnica, on the other hand, it was convenient that choosing the winning side enabled Podravka to develop rapidly the following decade, without company leadership upheaval.

The first major public speech after the removal of the Croatian Spring activists and the appointment of Milka Planinc as the new president of CK SKH, came late in December 1971 on the meeting of OK SKH, an extended political body of the Committee, where it was stated that in "In relation to nationalism and other phenomena, nothing will change, because the attitude of the communists in this area towards these phenomena had been the same even before the 21st session of the Presidency of the SKJ in Karađorđevo."⁸³ On that occasion, the introductory speaker Ivan Povijač listed various "nationalist and chauvinist activities" throughout Croatia, noting that this was not characteristic of Koprivnica and Podravina, which remained steadfast "on Tito's path." It was in the primary interest of Povijač and his associates to prove themselves in the eyes of the new party leadership as one of the strongest anti-nationalist bastions, where almost nothing got out of control. Special gratitude was expressed for such a situation to the two directors of the largest Koprivnica companies, who were also in the highest party forums – Pavle Gaži and Josip Bukovčan.⁸⁴

The work of the local subcommittee of Matica hrvatska was also praised, because in it, perhaps due to the fact that its activities were kept to a minimum, there had been no nationalist outbursts. Bukovčan stated that this was due to the fact that "communists also worked there." Moreover, as he mentioned, they had been sent to Matica "on a party assignment."⁸⁵ Matica, therefore, never even had an opportunity to be active and take on the tasks for which it had been formed.

The final position on the media activities supporting the policies of the Croatian Spring⁸⁶ was reached by the Commission for Idea Development [evaluating ideological eligibility] of OK SKH. The meeting was held on two days, on the 8th and 10th January 1972, and lasted in total for 12 hours. Obviously, it took a long time to reach a consensus on the conclusions. Some, as the word on the street suggested, thought they were too mild, while others thought they were too harsh. Thus, the idea of starting *Susreti* was "essentially positive" because it showed "interest of young people in our socialist self-management." However, the development of the project "demonstrated lack of a political and organisational maturity on the part of the publisher and the editorial board." This is evident in some "articles that were not in line with the program of SKJ, deviating either to the left, towards [uncritical] levelling, or to the right, towards nationalism and separatism." The latter had not come as a result of "organised nationalist influence from the outside" or the editorial board acting on the platform of "counter-revolution." In the end, it was indirectly confirmed that the continual publishing of *Susreti* was no longer possible, because it was noted that the concept of a future youth newspaper must be agreed upon with the Commission for Idea Development of OK SKH Koprivnica.

As for *Feferon*, which had already been separated from the "case of *Susreti*" as a result of Podravka's firm stance, it was just noted that it had published two unacceptable texts and that the self-managing bodies should "in future provide greater support to the editor." *Glas Podravine*, on the other hand, received praise for staying all along "on the course of development on the basis of socialist self-management."⁸⁷

⁸³ Idem, 31st December 1971, "Stav ostaje isti!", pp. 1-2.

⁸⁴ Idem.

⁸⁵ Idem.

⁸⁶ With the collapse of the Croatian Spring, in the political forums it was referred to using the pejorative name "maspok" [from *masovni pokret* 'mass movement'] as the Belgrade media dubbed it, wishing to emphasise its anti-Party nature.

⁸⁷ *Glas Podravine*, 14th January 1972, "Program aktivnosti", p. 2.

6. CONCLUSION: INCOMPATIBILITIES THAT HAVE BEEN CARRIED OVER TO INDEPENDENT CROATIA

Conciliatory political assessments were one thing, and the stance towards those who provoke bad blood with the dogmatic party officials was quite another. The latter, though, was mostly demonstrated behind the scenes. The first to be targeted after the fall of the Croatian Spring leadership was Tomo Brinc. However, as it was not deemed politically opportune to bring up fresh affairs, despite public demands from the city's Party organizations for his removal, Brinc was allowed to remain in office until the end of his term, specifically until April 1972. He could not, of course, do anything concrete and was not invited to any political meetings and discussions.

Another reason for this political coexistence with the proscribed Brinc lay in the fact that until the spring of 1973 he also had parliamentary immunity, which would again provoke public attention. That is why only a few days after the end of his parliamentary term, he was summoned to the District Court in Bjelovar. He was there accused of "stealing" a plan to organize youth military units, developed after the Soviet military intervention in Czechoslovakia. These units were never formed, and in the absurd procedure it was determined that Brinc had not been in charge of keeping the plans, which, to make the absurd greater, were supposed to be stored in the safe of the OK SKH. The reasonable judge acquitted him of all charges, but he had a hard time getting a permanent job in Koprivnica.⁸⁸

As it already said, Slavko Fijačko was not so lucky, escaping prison for the text about *Glas Podravine* only after a few years, and for some time unable to get an adequate teaching job in the city. It seems that the key to giving up the prosecution of Ratko Aleksa was that he was in the army when the time of reckoning had come, but also in the reputation that his family enjoyed. Upon returning from the army, he was formally hired as a municipal official, without any real tasks, after which he managed to join the editorial board of the Zagreb-based *Vjesnik*. Peterlin was also barred from working as a journalist for years, and only during a comparatively more liberal Party period did he join the editorial board of the newspaper he had fiercely criticized - *Glas Podravine*, eventually becoming the editor-in-chief. The most bizarre, however, was the case of graphic editor Vladimir Kostjuk, who was expelled from the Party at his workplace in Podravka, even though he had not been a member.

The situation in Croatia in these 'Years of Lead,' which followed the Croatian Spring, is best illustrated by the fact that the visit of the Yugoslav president to Koprivnica was supposed to be preserved in a special richly illustrated tome to be published in the April of 1973. Its title was *Tito in Koprivnica*, and it was supposed to be published by Koprivnica OK SKH. The team of authors was led by journalist Ivo Čičin Mašansker, who prepared the text on 88 typed pages, along with a significant number of photographs.⁸⁹ A printing house, *Zrinski* from Čakovec, was also found, guaranteeing high quality printing. It remained for the project to be verified by the "central committee for welcoming Comrade Tito." The verification, however, never arrived.

Instead of the committee's position, the author's team from Podravka received remarks from Dušan Dučić, Gaži's closest associate. In eight points, Dučić listed the reasons why the book was not suitable for printing. The most specific one was that the text was written too factually, which he deemed similar to the descriptions "in the yellow press." Instead, he argued, "more lyrics and warmth" were needed. In this regard, he proposed that the text be redacted into four chapters: "Preparations and Tito's welcome", "We are by Your side, Comrade Tito", "Tito to Us" and "Goodbye, Comrade Tito."

It was immediately clear that Gaži was not in favour of the book's publication. It clearly had nothing to do with the lack of lyricism. The book would have been very hard to illustrate, even with the names of the Croatian spring leaders left out, because they appeared in all the group photos. This rendered impossible high-quality photo retouching, a procedure common in all one-party systems as a process of changing history. Gaži was rational enough to understand that not publishing a book was the lesser evil, and a lesser political embarrassment.

⁸⁸ Conversation with Tomo Brinc from 24th February 2022.

⁸⁹ The author had a chance to see the typed text of the book, together with the accompanying correspondence, from the personal archive of Ivo Čičin Mašansker early in December 2021.

Two decades later, Croatian independence only confirmed that the wounds of the Croatian Spring had never healed. On a personal level, there was still no tolerance, and at times no basic empathy. The new government, which also included some former Party members, did not need the *Susreti* contributors as the only formally marked Croatian Spring activists. Peterlin was even systematically degraded in *Glas Podravine*, which in the changed circumstances functioned in the service of [the dominant party] Croatian Democratic Union (*HDZ*). This resulted in the reunion of the *hard core* of *Susreti*, with the exception of Aleksa, in 1990s in three Koprivnica tabloids (*Koprivnički magnum*, *Novi magnum*, *Podravski tjednik*), becoming a fierce and irreconcilable opposition to those in power. This time, too, they stood no chance of long-term survival, permanently maintaining the stigma of their political and world-view maladjustment.

SOURCES

1. *Glas Podravine*: Years 1967-1972 – stored in the media collection of the Museum of the Town of Koprivnica and the digital collection of the *Fran Galović* Town Library and Reading Room
2. (<http://library.foi.hr/lib/knjiga.php?C=20&G=&F=&H=koprivnica&vrsta=&grupa=&lang=hr&godina=1950&broj=&stranica=&grupa=Gradska%20knji%9Enica%20i%20%E8itaonica%20FRAN%20GALOVIC%20Koprivnica&vrsta=ZBI&H=koprivnica>)
3. *Susreti*: Year 1971 - stored in the media collection of the Museum of the Town of Koprivnica and the digital collection of the *Fran Galović* Town Library and Reading Room
4. (<http://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&sqlx=S00404&ser=&sqlid=1&sqlnivo=&css=&H=koprivnica>)
5. *Podravka*: Year 1971 – stored in the media collection of the Museum of the Town of Koprivnica
6. *Feferon*: Year 1971 – stored in the media collection of the Museum of the Town of Koprivnica
7. Press clippings of the Croatian and Yugoslav publications from September 1971 – private collection of Ivo Čičin Mašansker
8. Croatian Digital Theses Repository – National and University Library in Zagreb (<https://zir.nsk.hr/>)

SAŽETAK

Grad i općina Koprivnica sve do travnja 1971. nisu bili aktivnije uključeni u reformski pokret Hrvatskog proljeća. Partijsko je vodstvo bilo na rigidnoj dogmatskoj liniji i u potpunosti je kontroliralo lokalni tjednik *Glas Podravine* i *Radio Koprivnicu*. Izvjesnu je promjenu donio posjet Savke Dabčević-Kučar Podravki, koji je imao za posljedicu upućivanje telegrama podrške proljećarskom vodstvu. S tim događanjima koincidira i pokretanje omladinskog lista *Susreti*. Iako su tiskana samo tri broja, *Susreti* su uznemirili koprivničku javnost otvaranjem niza političkih i socijalnih tema te svjetonazorskih tabua, a otvoreno su se sukobljavali i s partijskim dužnosnicima. Stjecajem političkih okolnosti, Koprivnica je u rujnu 1971. bila središnje mjesto turneje jugoslavenskog predsjednika Tita po sjeverozapadnoj Hrvatskoj, koja je trebala dokazati da tu nema »nacionalizma i šovinizma«. Posjet je bio masovan i pomno organiziran do najsitnijih detalja pa je privremeno promijenio Titov stav prema proljećarima. No, u Koprivnici je samo koji tjedan kasnije krenuo otvoreni obračun sa *susretovcima*, koji su zadugo uklonjeni iz javnosti. Na sjednici saveznog partijskog vodstva u Karađorđevu protiv proljećara se okrenuo i najutjecajniji koprivnički dužnosnik Pavle Gaži, tako da je grad u nekoliko narednih godina u političkom i medijskom smislu proživljavao svoja »olovna vremena«.

SLOBODNA DALMACIJA U HRVATSKOM PROLJEĆU**SLOBODNA DALMACIJA DURING CROATIAN SPRING****Ivo MIŠUR**

Samostalni istraživač

Split

ivo.misur@gmail.com

Primljeno / Received: 15. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK / UDC: 323.1(497.5)«1967/1972»(054)

070(497.583Split)«1967/1972»(091)

SAŽETAK

U članku će se prikazati pisanje Slobodne Dalmacije u razdoblju Hrvatskog proljeća s fokusom na unutarnja politička zbivanja u Hrvatskoj odnosno u Savezu komunista Hrvatske. Vremenski period istraživanja je od 1967. do 1972. godine. Analizirati će se članci o trima velikim događajima koji su definirali tijek Hrvatskog proljeća, a to su: Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, X. sjednica CK SKH na kojoj su osuđeni stavovi Miloša Žanka i smjena rukovodstva SKH nakon sjednice u Karađorđevu. Na kraju članka će se istražiti kako su novinari i članovi općinskog komiteta SKH nakon sloma Hrvatskog proljeća ocijenili djelovanje i pisanje Slobodne Dalmacije.

Ključne riječi: *Slobodna Dalmacija, Hrvatsko proljeće, novinarstvo, mediji, sloboda govora, 1971.*

Keywords: *Slobodna Dalmacija, Croatian Spring 1971, journalism, media, freedom of speech*

UVOD

Slobodna Dalmacija je osnovana kao službeno glasilo Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Dalmacije, dakle nastala je na partizanskom teritoriju. Prvi broj tiskan je u napuštenoj pastirskoj pojati na Mosoru 17. lipnja 1943. godine. Prvi glavni urednik bio je Šerif Šehović Herceg. Prvi novinari su bili pjesnik Jure Kaštelan te pravnici Leon Geršković i Miloš Žanko. Radili su i Ružica Primorac, Slavica Kukoč, Cvita Job, Branko Radelić, Ante Vesanović Maestro, Aldo Dolci, Ante Petrić i drugi.¹ Slobodna Dalmacija izlazi i dan danas kao najdugovječnije i najuglednije novine u Dalmaciji.

Šezdesete su nesumnjivo bile najkreativnije godine hrvatskog poslijeratnog novinarstva.² Vrhunac slobode medija u Hrvatskoj dosegnuta je sredinom 1971. godine.³ Mediji su krajem 60-ih i početkom 70-ih već imali veliki utjecaj na opću populaciju jer je pismenost dosegla dotada rekordne brojke. Iako je već tada u brojne domove ušla televizija, ona u to vrijeme nije bila u svakom kućanstvu. Tek je krajem 1971. godine područje Hrvatske kompletno pokriveno odašiljačima.⁴ Stoga se može reći da su novine u vrijeme Hrvatskog proljeća bile najutjecajniji medij koji je upravo u tim godinama imao svoj vrhunac u Hrvatskoj.

Veliki utjecaj na jugoslavenske medije imala je politika odnosno Savez komunista Jugoslavije. Krajem 1960-ih dolazi do zanimljive i dotad neviđene situacije. Raspada se dotadašnja monolitna politika

¹ Anon, *Slobodna' je začeta u Muću*, 21. 06. 2008. <https://slobodnadalmacija.hr/sd-plus/spektar/slobodna-je-zaceta-u-mucu-11148> (Posjećeno 20.01.2022.)

² Stjepan MALOVIĆ, *The people, press, and politics of Croatia*, London: Praeger.2001, str. 67.

³ Josip MIHALJEVIĆ, *Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih, Društvena istraživanja*, 24 (2), 2015, str. 248.

⁴ Nikola VONČINA, *Najgledanije emisije 1964.-1971. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj V*. Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, 2003, str. 9-10.

SKJ-u koja se dijeli na dvije struje.⁵ Dio komunista smatra da su za budućnost Jugoslavije neophodne reforme koje bi dovele o decentralizacije zemlje i uvoda nekih elemenata slobodnog tržišta. Protivnici reformi, predvođeni Aleksandrom Rankovićem, bili su nazivani dogmatičari i unitaristi.⁶ SKJ je još od 1945. nastojala instrumentalizirati novinarstvo tj. pokušavala je usmjeriti medije i njihove političke funkcije prema vlastitoj političkoj koristi.⁷ Tako su i za vrijeme Hrvatskog proljeća obje struje nastojale ostvariti dominaciju i potporu medija. Božidar Novak, predsjednik Društva hrvatskih novinara, je kao i drugi novinari koji su podržavali reforme, išao na konzultacije kod tadašnjeg hrvatskog političkog vodstva.⁸

Prije same analize uloge *Slobodne Dalmacije* u Hrvatskom proljeću valja ukazati na činjenicu da su Dalmatinci imali značajnu pa i vodeću ulogu u Hrvatskom proljeću. Ako se analizira podrijetlo vodećih ljudi Hrvatskog proljeća može se zaključiti da su pokretačka snaga cijelog pokreta bili doseljenici iz ruralnih sredina, manjih mjesta. Riječ je o bodulima, tj. otočanima i stanovnicima Dalmatinske Zagore, dakle dalmatinskog zaleđa (Miko Tripalo – Imotski, Savka Dabčević-Kučar Korčula, Marko i Vladimir Veselica (Glavice kod Sinja), Vlado Gotovac (Imotski), Ante Glibota (Slivno kraj Imotskog), Petar Šegedin (Žrnovo na Korčuli, Igor Zidić (Split), Dražen Budiša (Drniš), Šime Đodan (Rodaljice kod Benkovca), Ante Bruno Bušić (Donji Vinjani kraj Imotskog), Krešimir Džeba (Dubrovnik), Goran Dodig (Ugljan, Preko), Petar Kriste (Dubrovnik) itd.).

Ukratko će se prikazati pisanje *Slobodne Dalmacije* o sljedećim događajima koji su označili početak, intenzifikaciju i kraj masovnog pokreta Hrvatskog proljeća.

- Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika,
- X. sjednica CK SKH na kojoj su osuđeni stavovi Miloša Žanka,
- Smjena rukovodstva SKH nakon sjednice u Karađorđevu.

Hrvatski jezikoslovci bili su nezadovoljni Novosadskim dogovorom književnim dogovorom, kojim se negiralo samostalnost hrvatskog jezika. Službeni jezik nazvan hrvatskosrpskim ili srpskohrvatskim. Svoj protest su u obliku deklaracije objavili u *Telegramu*, jugoslavenskim novinama za društvena i kulturna pitanja, br. 359. 17. ožujka 1967. *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* potpisalo je 18 kulturnih i znanstvenih ustanova. Predvodnik cijele inicijative bila je Matica hrvatska. Objavljivanje Deklaracije izazvalo je oštre osude komunističkih vlasti, a mnogi njezini potpisnici bili su sankcionirani i onemogućivani u svojem radu.⁹ Velike promjene nastale su nakon desete sjednice CK SKH (siječanj 1970). Tada je hrvatsko komunističko vodstvo na čelu sa Savkom Dabčević Kučar osudilo jugoslavenski unitarizam kojeg je zagovarao istaknuti komunist Miloš Žanko. Kritika unitarizma te zahtjevi za reformama tada počinju biti sastavnim dijelom javnih izjava hrvatskih komunista.¹⁰ Dolazi do liberalizacije društva, a Hrvatsku zahvaća euforija koja traje do sastanka u Karađorđevu 2. prosinca 1971. Tada se Josip Broz Tito sastao s hrvatskim vodstvom koje je nakon toga podnijelo ostavku na sjednici CK SKH (12. prosinca 1971). Uslijedila je represija koja je rezultirala s uhićenjima istaknutih studenata i članova Matice hrvatske kao i tisućama isključenja iz SKJ.¹¹ Neki novinari posljedice svog pisanja snose tek sredinom 1972. godine kada je na izvanrednoj skupštini DNH osuđeno

⁵ Zvonko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*, Zagreb: Školska knjiga/ Hrvatski institut za povijest, 2006, str. 345.

⁶ MIHALJEVIĆ, 2015, str. 240.

⁷ Michael KUNCZIK i Astrid ZIPFEL, *Uvod u Znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2006, str. 58.

⁸ Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Zagreb: Golden Marketing, 2005, str. 536.

⁹ Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Institut za Hrvatski jezik i jezikoslovlje, <http://ihj.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-položaju-hrvatskog-književnog-jezika/50/> (pristupljeno 23.01.2022.)

¹⁰ Hrvatsko proljeće, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516> (pristupljeno 23.01.2022.)

¹¹ *Isto*.

djelovanje u prethodnoj godini. Difamiranje reformski-orijentiranih novinara nastavila se do sredine 1973. kada je Sud časti DNH-a isključio dio članova iz novinarske struke.¹²

PRIKAZ PISANJA SLOBODNE DALMACIJE ZA VRIJEME HRVATSKOG PROLJEĆA

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika je objavljena 17. ožujka 1967. U SD prvih par dana nije bilo nikakvih reakcija. Tek je 21. ožujka objavljen članak »Povodom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«. Nalazio se u rubrici *Prosvjeta kultura umjetnost*. U ovom članku je preneseno pismo Miloša Žanka *Vjesniku*. On dovodi u pitanje postojanje zasebnog hrvatskog jezika, a obrušava se na potpisnike te im savjetuje da rješavanje međunacionalnih pitanja prepuste Savezu komunista.¹³ Već idući dan cijela 4. stranica posvećena je reakcijama na deklaraciju. Objavljeni su članci o osudi deklaracije Izvršnih komiteta CK SK Hrvatske i Srbije, kao i nastavak Žankova pisma.¹⁴ Objavljeno je i otvoreno pismo grupe uznemirenih građana Splita naziva »Prevladati uska nacionalistička shvaćanja«. Deklaracija po njihovom mišljenju narušava bratstvo i jedinstvo. Potpisali su se građani Splita iz Ulice Maksima Gorkog (ukupno devedeset tri potpisa).¹⁵ Dana 23. ožujka je SD upućen telegram iz Zadra. Tamošnja Katedra za jugoslavenski jezik na Filozofskom fakultetu je tvrdila da nisu pristali da se deklaracija objavi.¹⁶ Već je idući dan na drugoj stranici objavljena vijest »Protest građana Varoša« (četvrti u Splitu) koji su donijeli svoju rezoluciju koju je potpisalo devedeset sedam građana, a autori Deklaracije su nazvani narušiteljima bratstva i jedinstva.¹⁷

Slobodna Dalmacija u izdanju od 27. ožujka prenosi Titov govor iz Prištine u kojem se ističe: »Mi smo 20 godina znali da razgovaramo i na srpsko-hrvatskom i na hrvatsko-srpskom jeziku. Prije su to bili srpski i hrvatski, a sada su se dogovorili da se zove srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski. To je bilo najbolje rješenje jer tu zbilja nema nikakvih razlika. Bitno je da se ljudi razumiju.«¹⁸ Vrlo brzo stižu »Osude širom Dalmacije« što je naslov teksta u kojem se popisuje protestni mitinzi protiv deklaracije: tvornica Pionirka i poljoprivredni kombinat VINO duhan Voće u Imotskom, zatim plenarna sjednica Općinskog odbora SSSRN u Kninu, borci i invalidi NOR-a, udruženi u Klubu ratnih vojnih invalida u Splitu i splitska podružnica Društva novinara Hrvatske.¹⁹

Osude su stizale i od institucija potpisnika Deklaracije. Ponovno su reagirala s otvorenim pismom javnosti dvojica profesora sa zadarsko Filozofskog fakulteta dr. Nikola Ivanišin i dr. Ante Franić obojica s katedre za jugoslavensku književnost. Spomenutoj dvojici je tekst deklaracije prezentiran 13. ožujka, prije objave, ali su ga obojica odbili potpisati. Čini se da su na spomenutoj katedri postojale dvije struje jer spomenuti dvojac nije uspio u naumu da katedra kolektivno osudi deklaraciju pa su odlučili istupiti samostalno.²⁰ Deklaraciju su osudile kao negativnu pojavu članovi, ali i cijeli ogranci Matice Hrvatske. Tako je 29. ožujka objavljeno reagiranje ogranka u Šibeniku. Članovi tamošnjeg ogranka tvrdili su da je Deklaracija objavljena bez konzultiranja s njima. Iznesene ideje su shodno tadašnjim strujanjima iskriticirane.²¹ Ograđivanje se nastavilo u narednim mjesecima. Tako je ogranak u Splitu na svojoj godišnjoj sjednici 14. travnja utvrdio da deklaraciju nisu ni potpisali ni podržali.²²

¹² NOVAK, 2005, str. 714-715.

¹³ Povodom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, *Slobodna Dalmacija* (SD), 21.03.1967. str.4.

¹⁴ Pismo dr. Miloša Žanka, SD, 22.03. 1967. str. 4.

¹⁵ Prevladati uska nacionalistička shvaćanja, SD, 22.03. str.7

¹⁶ Nismo pristali da se deklaracija objavi u ovom momentu, SD, 23.03. 1967. str.2.

¹⁷ Protest građana Varoša, SD, 24.03.1967. str. 4.

¹⁸ Zbratimljeni i ujedinjeni naši narodi odlučni da idu naprijed, SD, 28.03.1967. str. 2.

¹⁹ Osude širom Dalmacije, SD, 28.3.1967. str.3.

²⁰ Ograđivanje od deklaracije, SD, 28.03.1967. str. 3.

²¹ Bez konzultiranja, SD, 29.03. 1967. str.4.

²² Osuda Deklaracije, SD, 17.04.1967. str. 7.

Može se zaključiti da radni kolektivi i općinske organizacije kao i udruženja građana koji su bili pod utjecajem SKH izdali proglase i organizirali manje mitinge na kojima je osuđena Deklaracija. Potpisnike se poziva na odgovornost. Istupi pojedinaca kao dvojice zadarskih profesora su rijetki. Deklaracija se karakterizira kao nacionalistička, a u člancima se nerijetko negira postojanje hrvatskog jezika.

Sljedeći značajan događaj koji je označio intenzifikaciju Hrvatskog proljeća bila je višednevna X. sjednica CK SKH sredinom siječnja 1970. na kojoj dolazi osuda unitarizma, odnosno osuda stavova Miloša Žanka. Naslovnica 16. siječnja donosi natpis »Borba protiv nacionalizma, šovinizma i unitarizma«. U početnom dijelu referata koji je Savka Dabčević-Kučar održala, u kojem se založila za borbu protiv nacionalizma koji je prema njenim riječima bio u porastu. U drugom dijelu dala je kritičku ocjenu članak Miloša Žanka koji su objavljeni u *Borbi*. Kritike na račun Žanka ne jenjavaju te 17. siječnja se objavljuju članci »Negativne posljedice istupanja dr. Miloša Žanka« i »Oštra kritika stavova dr. Miloša Žanka«.²³ U ovom broju novinari još ne istupaju sa samostalnim kritikama Žankova rada već prenose referate sa sjednice. Tako značajan prostor daju i Žankovom govoru, prenoseći ga. Vrlo brzo se pojavljuju oštrije osude »Članci Miloša Žanka – napad na političko vodstvo Hrvatske«.²⁴ Aktiviraju se studenti i nastavnici visokoškolskih ustanova u Splitu koji su u velikoj dvorani Pravnog fakulteta održali miting o kojem je SD donijela članak »Osuda unitarizma« velikim slovima i reakcionarnog nacionalizma« malim slovima.²⁵

Osim Žanka javno se difamiraju i oni koji javno istupaju ili su istupali podržavajući njegove stavove. SD donosi članke koji pokazuju obračun, smjene i isključenja iz SKH. »Aveti Ivana Piplice« je članak o istupanju člana SK Ivana Pipice koji je u Ohridu na skupu boraca kao predstavnik Imotskog kotara izlagao o tobožnjem rasplamsavanju ustaške aktivnosti i rastu nacionalizma u Imotskom kotaru.²⁶ »Bivši rukovodilac SK pod istragom« je bio izvještaj o smjeni bivšeg ravnatelja Osnovne škole, Ivan Škovrlj koji je netom prije toga isključen iz SKH. U prijavi je pisalo da je je vrijeđao SKH i prenaplašavao nacionalizam i šovinizam u Drnišu te podržavao unitarističke stavove Žanka.²⁷ O Žankovoj smjeni s funkcije člana savezne konferencije SSRNJ te isključenju iz SKJ-u objavljena je vijest 7. ožujka.²⁸

Tijekom 1971. SD prati politički smjer rukovodstva SKH sve do sastanka u Karađorđevu kada dolazi do zaokreta po istom principu kao nakon X. sjednice CK SKH. U svega nekoliko dana od blage kritike dolazi do oštre osude. Naslovi 11. prosinca glase : »Smjenjivanje odgovornih rukovodilaca s dužnosti traže komunisti Dalmacija Cementa«, »Bezrezervna podrška Titu«, »Protiv nacionalizma i separatizma«, »Brzo i odlučno obračunati se s neprijateljem« itd. Idući dan objavljen je izvještaj s XXIII. sjednice CK SKH koje je otvorila Dabčević-Kučar, a predsjedanje je preuzela Milka Planinc.²⁹ Idućih dana objavljuju se vijesti: »Suspendiran general Janko Bobetko«, »Afirmacija izvornih vrijednosti komunista«, »Čičak, Budiša i Dodig lišeni slobode«, »Imotski -osuđena nebudnost«, »Drniš- na platformi SKJ i SKH«, »Ostavka Pere Kriste na funkciju predsjednika Matice Hrvatske Dubrovnik« itd.³⁰

Više detalja o djelovanju proreformističkih pojedinaca donosi se tek u svibnju 1972. kada je objavljen feljton »Kako je došlo do prodora nacionalizma u Dalmaciji« u četrnaest nastavaka. Naslovi feljtona bili su sljedeći: »Događaji u pošti«, »Neuspjeh puč u pošti«, »Kler i novi pokret«, »Ilegalni sastanak na Perući«, »Svi nacionalisti u osnovi isti«, »Nepovjerenje prema SSRN«, »Prilika za obračun«, »Ispadi na Frajama«, »Kadrovska politika pokreta«, »Raspačavanje letaka«, »Frakcija razvija aktivnost« i »Ile-

²³ Negativne posljedice istupanja dr. Miloša Žanka i Oštra kritika stavova dr. Miloša Žanka, SD, 17.01.1970. str.4.

²⁴ Članci Miloša Žanka – napad na političko vodstvo Hrvatske, SD, 19.1.1970. str. 5.

²⁵ Osuda unitarizma i reakcionarnog nacionalizma, SD, 29.01.

²⁶ Aveti Ivana Piplice SD, 21.11.1970. str. 3.

²⁷ Bivši rukovodilac SK pod istragom SD, 10.3.1971. str.4.

²⁸ Žanko smijenjen, SD, 7.3.1971. str. 2.

²⁹ Samokritičnost odlučnost jedinstvo, SD, 12.12.1971. str. 1.

³⁰ SD, 13.12.1971.

galno sastajanje«. Zanimljiv je i članak »Teror na stvaralaštvom-O prodoru nacionalizma u umjetnost«.

AUTOREFLEKSIJA I SAMOKRITIKA SLOBODNE DALMACIJE

Analize nacionalističkog djelovanja provedene su i unutar radnih kolektiva. Između ostalog i same *Slobodne Dalmacije*. SD o svom djelovanju podrobnije piše u tri članka. Prvi naslova »Komunisti Slobodne Dalmacije o sebi« objavljen je 17. prosinca 1971. na petoj stranici. Komunisti SD utvrdili su u podužem dijalogu da »im se na kraju jedne političke etape pokazao negativni saldo koji je neprijatelj nastojao unovčiti«. Optužili su Dabčević-Kučar za pritiske: »Signal za slamanje unitarističkog otpora u *Slobodnoj Dalmaciji* dala je Savka Dabčević-Kučar prilikom razgovora u Općinskom komitetu kojima je prisustvovao i glavni i odgovorni urednik *Slobodne Dalmacije*. Tada je naime jasno rečeno da list nije na političkom kursu hrvatskog rukovodstva«. Sustavni pritisci vršeni su iz Međuopćinske konferencije SKH za Dalmaciju (a jednim dijelom i iz Općinskog komiteta): »Odatle su stizale pljuske i čestitke ovisno o tome što je bilo u kursu politike, a što ne«.³¹

Drugi članak objavljen je o sastanku u splitskom općinskom komitetu 5. siječnja 1972. kada su vođeni razgovori o sredstvima javnog informiranja. Novinar je opisao sastanak kao »dvodnevni iscrpni dijalog«. Zaključeno je da je list SD bio izložen sustavnom »pritisku nacionalističkih snaga i bivših političkih struktura što je dovelo do kolebanja, popuštanja pa i stanovitih koncesija tim snagama i strukturama nešto više u *Nedjeljnoj Dalmaciji* nego u *Slobodnoj Dalmaciji*«. Komitet je međutim konstatirao da »*Slobodna Dalmacija* nije bila glasilo nacionalističkih opredjeljenja ni uporište ideoloških teza suprotnih savezu komunista koje su donedavno bile prisutne u našem javnom i političkom životu«. Komunisti *Slobodne Dalmacije* su pokazali spremnost i želju da kritički ocijene svoj rad. Općinski komitet je osnovao komisiju zaduženu za proučavanje postojećih organizacija zajedničkih službi informiranja te koji će raditi na njihovu unaprjeđivanju. Planirano je preispitivanje izbora članova izdavačkog savjeta SD izbacivanje zagovornika nacionalističkih politika.³²

Cijela deveta stranica *Slobodne Dalmacije* od 15. siječnja 1972. bila je ispunjena citatima sa sastanka osnovne organizacije Saveza komunista *Slobodne Dalmacije* kao i razgovora u Općinskom komitetu SK Split koji su održani 30. prosinca i 5. siječnja. Naslov je glasio »Rekli su o Slobodnoj Dalmaciji«. Povod ponovnim detaljnim analizama bilo je uhićenje istaknutih dužnosnika Matice hrvatske koje se zbilo 11. siječnja. Tri navedena sastanka zamišljena su kao kritički osvrt i prilika za ocjenu djelovanja SD kao sredstva javnog informiranja. Sudionici su također dogovorili usklađivanje stavova i prihvaćanja djelovanja u skladu s politikom 21. sjednice Predsjedništva SKJ.

Autorefleksija i samokritika bila je nužna za opstanak novinarske kuće i kadra koji je tamo radio. Marko Damić je priznao »nismo krivi za ono što smo učinili, nego smo mnogo više krivi za ono što nismo učinili«, a isto je učinio Ljubo Popović koji je konstatirao da je SD ušla u »predvorje nacionalizma jer je bilo malo članaka nacionalističkog sadržaja, ali na stranicama se sve manje pisalo o nacionalističkim pojavama«. Tadašnji glavni i odgovorni urednik SD, Hrvoje Baričić izjavio je da su novinari SD u godinu i pol pokazali nestabilnost te da je »u određenim trenucima zakazao politički i profesionalni nerv, koji se lomio pod vrlo snažnim pritiscima« te da je atmosfera u kojoj su radili komunisti SD bila izuzetno teška. Izrijeckom su spomenuti članci o Bakarićevom govoru u Splitu, ponašanju Vice Vukova u Postirama, neredima nakon utakmice Hajduk – OFK Beograd, karinskom slučaju, Ivanu Šiblu, studentskom štrajku itd. Baričić je naglasio: »Rvali smo se, ali je istina da se nismo uspjeli održati, da smo u svemu napravili i dosta grešaka«.

Hrvatski reformski političari su tijekom Hrvatskog proljeća konstantno kritizirali *Slobodnu Dalmaciju* kao »unitarističke« novine. Stoga su novinari bili pod stalnim pritiskom. Pritisci su počeli na sastanku Općinskog komiteta kada je Dabčević-Kučar iznijela tezu o lošem stanju u Splitu te su upućene žestoke kritike na račun SD. Na svim idućim sastancima Općinskog komiteta »prebrojavali su se

³¹ »Komunisti Slobodne Dalmacije o sebi«, SD, 17.12.1971. str.5

³² Općinski komitet SK Split o Slobodnoj Dalmaciji, SD, 06.01.1972. str. 3.

unitaristi u SD«. Na skupštini MH Gamulin optužuje SD za unitarizam, a Đodan i Veselica na političkim skupovima inzistiraju na rušenju »antihrvatskog bunkera«. Mirko Prelas je ukazao na etiketiranje SD kao »kule unitarizma« nakon X. sjednice CK SKH. Pritiske su vršili općinski komiteti te istaknuti pojedinci kao Grgo Gamulin, Danilo Pejović, te Šime Đodan i Marko Veselica. Spominjao je i upad studenata u tiskaru te prijetnje. Hrvoje Baričić ističe »od 10. sjednice CK SKH SD je prošla kroz teške situacije etiketiranja, pritisaka, otvorenih prijetnji i pokušaja da se prebrojavanjem stvori razdor u redakciji«.

Usporedba s drugim listovima poslužila je kao olakotna okolnost. Tako je Benko Matulić (član CK SKH) utvrdio da je za razliku od *Vjesnika* koji je bio avangarda SD djelovala pod pritiskom. Miro Jajčanin naglasio je da SD nije oživljavala »feudalne veličine« u Hrvatskoj za razliku od drugih novina. Milena Karan je tvrdila da »osim nekoliko članaka ... ona je uglavnom registrirala događaje«. Zvone Jurišić iz CK SKH smatrao je da su se novinari dobro nosili s pritiscima sve do prije šest mjeseci, te da je potrebno naglasiti razliku između »naših glasila ovdje i onih gore u Zagrebu«. Sveto Visković smatrao je da su novinari bili u nezavidnoj situaciji »jer su oni morali raditi, a mi ako se nismo s nečim slagali mogli smo šutjeti«.

Zamjetno je da je SD bila pod optužbama za unitarizam, a nakon sloma Hrvatskog proljeća sporno je bilo njeno pro-reformističko djelovanje. Izjava Ive Marasovića upućuje na ovu dvojnost: »Do jučer su nam upućivane etikete jedne, a danas druge«, kao i Ante Grubišića: »Prilično je teško govoriti o tome koliko je nacionalizam prodro u *Slobodnu* jer je nekada optuživana kao unitaristička, a danas ispada da je nacionalistička«.

Razloge pomirljivosti i razumijevanja komunističkih dužnosnika prema SD daju se iščitati iz izjave Ante Jurjevića Bajec: »nikome nije u interesu da takav list koji je dostigao tiražu od 40.000 do 50.000 i postao svojina Dalmacije, a i ti ljudi koji su se mučili budu zbrisani, pa da počnemo iz početka«. Praćenje novog kursa SKJ bio je zalog budućnosti. Tako je Sveto Visković smatrao da ima »dosta nade da će se komunisti Slobodne uklopiti u sadašnji kurs«. Hrvoje Baričić je tvrdio da »Naš položaj je suviše ozbiljan, odgovoran i suptilan da bismo sebi dozvolili bilo kakve dileme koje bi slabile naše jedinstvo u akciji, a koja mora biti čista i beskompromisno na kursu Tita i SKJ«. Zvone Jurišić je pak smatrao da »komunisti SD najbolje se mogu potvrđivati svojim svakodnevnim radom ... ne bi trebalo dovoditi u pitanje osnovni pokretački (politički) motiv našeg djelovanja. A ta motiv jest duboka vjera u socijalizam koji želi Tito i Savez komunista Jugoslavije«. Pomoć su obećali i članovi SKJ te Ante Grubišić izjavljuje »Dužnost je komiteta ... da ovoj kući pomogne ... da u pravom smislu bude socijalistički list«.

ZAKLJUČAK

Novinarski tekstovi u *Slobodnoj Dalmaciji* tijekom Hrvatskog proljeća pratili su politički kurs i onovremene ideje dominantne struje u Savezu komunista Hrvatske. Novinarske analize i tekstovi su zanimljivi za analizu promjene mnijenja političkih elita koje su nepogrešivo pratili.

Objava Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. godine jednodušno je osuđena. Osuđuju se i unitarizam i stavovi Miloša Žanka nakon X. sjednice CK SKH već 1970. godine. Tijekom 1970. i 1971. godine tekstovi prate »politički kurs« ondašnjeg rukovodstva SKH sve do sastanka u Karađorđevu i njihove smjene. U finalnoj fazi, tijekom 1972. godine u člancima *Slobodne Dalmacije* dolazi do analize rada svih društvenih i političkih elemenata kao i vlastitog djelovanja. Uredništvo Slobodne Dalmacije na čelu s Hrvojem Baričićem je pratilo zbivanja te je već 17. prosinca 1971. počelo objavljivati samokritičke članke čime su izbjegli vlastitu smjenu. Posebno su zanimljivi članci u kojima se opisuju utjecaji na novinare tijekom Hrvatskog proljeća. Valja istaknuti da su iskazi tijekom 1972. godine dani tijekom ispitivanja te da su izjave o pritiscima reformista vjerojatno uveličani. Činjenica je da su za vrijeme Hrvatskog proljeća istaknuti pojedinci kritizirali pisanje Slobodne Dalmacije te ju optuživali za unitarizam. Nakon sloma u Karađorđevu, kritike se mijenjaju te su novinari Slobodne Dalmacije optuživani prozivani radi podrške smijenjenom rukovodstvu SKH. Također valja istaknuti da se pritisci na novinare nakon sloma u obliku sastanaka i istraga s raznim komitetima javno obznaju baš u *Slobodnoj Dalmaciji*.

Za vrijeme komunističke Jugoslavije politički kurs formirao u SKH kao jedinom centru moći i utjecaja. Zadatak dnevnih novina bilo je raspačavanje tih ideja u obliku članaka. Mjesta za pogreške nije bilo jer su novinari odlazili na konzultacije s istaknutim komunističkim dužnosnicima. Krajem 1960-ih i početkom 1970-ih dolazi do idejnog rascjepa unutar SKH, čime novinari gube »moralni kompas« političke orijentacije. Može se zaključiti da se sukob struja unutar SKH prelio na novinarstvo i društvo. Slomom Hrvatskog proljeća ponovno se uspostavlja ideološka monolitnost SKH te provodi retrogradna ocjena novinarskih tekstova. Na temelju članaka u periodu ranih sedamdesetih može se zaključiti da najtiražnije dalmatinske novine nisu opravdano nosile svoj naziv te da su se mogle nazvati »Neslobodna Dalmacija«.

LITERATURA I IZVORI

1. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, *Institut za Hrvatski jezik i jezikoslovlje*, <http://ihjj.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-književnog-jezika/50/> (pristupljeno 23.01.2022.)
2. Hrvatsko proljeće, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=26516> (pristupljeno 23.01.2022.)
3. Kunczik Michael i Zipfel Astrid, *Uvod u Znanost o medijima i komunikologiju*, Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 2006.
4. Malović Stjepan, *The people, press, and politics of Croatia*, London: Praeger, 2001.
5. Mihaljević Josip, Liberalizacija i razvoj medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih. *Društvena istraživanja*, 24 (2), 2015, str. 239-258.
6. Novak Božidar, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing, 2005.
7. Radelić Zvonko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Školska knjiga/Hrvatski institut za povijest, 2006.
8. *Slobodna Dalmacija*
9. Vončina Nikola, *Najgledanije emisije 1964.-1971. Prilozi za povijest radija i televizije u Hrvatskoj V*. Zagreb: Hrvatska radiotelevizija, 2003.

SUMMARY

The article presented the writings of *Slobodna Dalmacija* with a focus on internal political events in Croatia, and Communists of Croatia in the period of the Croatian Spring. The research period is from 1967 to 1972. Article focused on three major events that defined the course of the Croatian Spring: the Declaration on the Name and Position of the Croatian Literary Language, the 10th session of the SKH Central Committee condemning Miloš Žanko's views and the dismissal of the SKH leadership after the Karađorđevo session. At the end of the article, showed how the journalists of *Slobodna Dalmacija* evaluated their work after the collapse of the Croatian Spring.

IZMEĐU DEKLARACIJE I HRVATSKOG PROLJEĆA: STATUS KULTURE U GLASU PODRAVINE

BETWEEN DECLARATION AND CROATIAN SPRING: STATE OF CULTURE IN GLAS PODRAVINE

Lidija DUJIC

Irena RADEJ MILICIC

Sveučilište Sjever

Odjel za komunikologiju,

medije i novinarstvo

Trg dr. Žarka Dolinara 1

HR – 48 000 Koprivnica

ldujic@unin.hr

imilicic@unin.hr

Primljeno / Received: 16. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK / UDC: 316.73:070(497.525.1Koprivnica)

»1967/1971«(054)

[304.2+070.448] (497.525Podravina)

»1967/1971«(091)

SAŽETAK

Analizom medijskih sadržaja – digitalizirane građe Glasa Podravine (1967.-1971.) – u radu se istražuje status priloga iz kulture kako bi se, između ostalog, utvrdilo kakav su utjecaj na njih imali nacionalni kulturno-politički graničnici: Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika (1967.) i Hrvatsko proljeće (1971.).

Koncept medijskog izvještavanja tjednika koji kontinuirano prati lokalne/regionalne teme, poput naivnog slikarstva i zavičajnih književnika, dodatno je zanimljiv u ovom razdoblju i zbog promjena koje se zbivaju na koprivničkoj medijskoj sceni – od pokretanja Radio-Koprivnice čiji troškovi direktno utječu na cijenu tiska i periodičnost objavljivanja Glasa Podravine, preko povećavanja sadržaja popularne kulture koja rezultira promjenom novinarskih/uredničkih strategija (šira baza suradnika, ulični prodavači, nove rubrike, nagradne igre za čitatelje, spektakl) do sve glasnijih kritika opće pasivnosti čija je posljedica »kulturni život ravan nuli«.

Ključne riječi: Glas Podravine, Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, Hrvatsko proljeće, kultura, lokalni mediji

Keywords: Glas Podravine, Declaration on the name and state of Croatian standard language, Croatian Spring, culture, local media

1. UVOD

Da je kultura »kišobranski« termin koji može biti »mobiliziran u mnoštvu različitih diskursa« jer je »komunikacijski prikladan« i »aplikativno snažan«¹, potvrđuju i izjave potpisnika »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«² kao i sudionika Hrvatskog proljeća. Ilustrirajući hrvatski kulturni život, odnosno njezinu kulturnu politiku, primjerima jeftinih srpskih knjiga i prijevoda tiskanih latinicom koji su u valovima preplavljivali Hrvatsku, bezbrojnim svojatanjima hrvatske baštine ili

¹ Usp. DUDA 2002: 8-9, 97.

² U daljnjem tekstu: »Deklaracija«.

zajedničkog radio-dnevnika na srpskoj ekavici, Vlatko Pavletić³ zaključuje kako je kultura bila zapravo jedino područje u kojemu su »članovi upravnih odbora kulturnih društava ili ustanova mogli – izravno ili neizravno – zastupati hrvatske interese i podizati barikade pred nasrtajima jugounitarizma uortačenog s velikosrpskim idejama i pretenzijama.«⁴ O ideji kulture koju su pak zagovarali »proljećari u Partiji« Savka Dabčević Kučar piše da su najprije nastojali »odbiti svaki doktrinarni, ideologijski aprioran ili restriktivan odnos prema kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu« kako bi mogli »revalorizirati mnoge bitne kulturne i povijesne događaje, osobe, razdoblja, i to na temelju: znanstvenoga, stručnog, pedagoškog, obrazovno-informativnog i drugih aspekata«; u konačnici – ne samo potpunije vrednovati hrvatsku kulturu u jugoslavenskim okvirima, nego je i sasvim drugačije predstavljati u svijetu.⁵

Politika kao »uvjet čiji je kultura proizvod«, pri čemu je raspon kulture »u pravilu razmjeran rasponu jezika prije negoli prostoru klase«⁶, zorno pokazuje na primjeru »Deklaracije« koliko je bio kratak put od prijedloga amandmana do političke diverzije. Objavljena 17. ožujka 1967. u *Telegramu*, jedinom kulturnom tjedniku koji je izlazio u Hrvatskoj od 1963. do 1973. godine⁷, a potom i 19. ožujka 1967. u nedjeljnom *Vjesniku* (zajedno s »Novosadskim dogovorom« iz 1954.) kao »znak otpora jezičnoj agresiji i jezičnoj unifikaciji«⁸, iz perspektive hrvatskoga političkog vrha i medija – prema mišljenju Božidara Novaka – »Deklaracija« je bila ocijenjena prije svega kao inicijativa jezičnih stručnjaka dok su politički problemi pripisani kampanji koja se vodila protiv nje.⁹ Kronologija medijskog praćenja »Deklaracije« (od 13. ožujka do 20. travnja 1967.) koju potpisuje Josip Pavičić¹⁰ upućuje međutim na drugačiji zaključak. Uz spomenuto *Vjesnikovo* izdanje »Deklaracije«, kako navodi Pavičić, objavljen je odmah i »nepotpisani, dakle redakcijski, komentar« pod naslovom »Politika, a ne lingvistika«, s temeljnom tezom o »Deklaraciji« kao zaplotnjačkom činu pripremljenom bez znanja i dopuštenja »političkih faktora u SR Hrvatskoj«.¹¹ Već od sljedećeg broja *Vjesnik* objavljuje seriju tekstova Miloša Žanka protiv »Deklaracije«, što podupire i »Tribina čitalaca u Vjesniku« objavljujući osuđujuće komentare čitatelja, »pravih i izmišljenih«. I prvi sljedeći broj *Telegrama* pojavljuje se »s pokajničkim priznanjem da je Deklaracija štetna«, nakon čega se u broju od 7. travnja 1967. donose i podaci o »partijskom kažnjavanju«.¹² Činjenica da je »Deklaracija« pripremana kako bez konzultacija i bez sudjelovanja ogranaka Matice hrvatske, tako i bez komunikacije s medijima, svakako je utjecala na njezinu dvostruku percepciju – s jedne strane, »Deklaraciju« se predstavlja kao dokument »obrambenog karaktera« pisan »standardnom jugoslavenskom realsocijalističkom frazeologijom«¹³ dok se, s druge strane, imenuje početkom Hrvatskog proljeća i(li) »Drugim narodnim preporodom«.¹⁴

2. TRAGOVI DEKLARACIJE I HRVATSKOG PROLJEĆA U GLASU PODRAVINE

Reakcije na »Deklaraciju« nalaze se u prva dva travanjska broja *Glasa Podravine* – pri čemu su u broju 14 »Deklaraciji« posvećeni gotovo svi prilozi objavljeni na naslovnici dok se u broju 15 nastavlja objavljujati protestna pisma na nekoliko stranica. Znakovitim se pritom čini da je od ukupno

³ Tada predsjednik Društva hrvatskih književnika i urednik izdanja Matice hrvatske, »zaboravljen« sedmi član komisije Upravnog odbora Matice hrvatske koja je sastavila tekst »Deklaracije«, a koju su još činili: Miroslav Brandt, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić, Tomislav Ladan, Slavko Mihalić i Slavko Pavešić.

⁴ PAVLETIĆ 1997: 153-155.

⁵ DABČEVIĆ KUČAR 1997: 715-716.

⁶ Usp. Raymond WILLIAMS, *Culture and Society 1780-1950*, London 1958, pon. izd. Harmondsworth 1963: 307. Navedeno prema EAGLETON 2002: 44.

⁷ Usp. NOVAK 2005: 527.

⁸ ibid. 557. Novak navodi i podatke o nakladi: 10 000 primjeraka za *Telegram* i 120 000 primjeraka za *Vjesnik*.

⁹ ibid. 558.

¹⁰ Usp. PAVIČIĆ 1997a: 85-94.

¹¹ ibid. 89-90.

¹² ibid. 90-94.

¹³ BROZOVIĆ 1997: 96.

¹⁴ PAVIČIĆ 1997b: 145.

desetak priloga posljednje bilo objavljeno »Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske«. Zanimljiv je i raspored objava.

Prvi naslov u broju 14 od 1. travnja 1967. godine, objavljen boldom najvećim fontom u verzalu, glasi »OSUDA DEKLARACIJE«, potpisuje ga novinar V. Š., izvještava o sastanku komunista pripadnika koprivničkoga garnizona na kojemu je raspravljano o aktualnim problemima pa i »Deklaraciji«, a zasebno je pri dnu iste naslovnice izdvojena osuda pod naslovom »KOMUNISTI GARNIZONA JNA OSUĐUJU DEKLARACIJU« koju potpisuje (r. m.). I drugi naslov, nešto manjeg fonta i dalje u boldu i verzalu, »VIŠE PAŽNJE BORCIMA«, izvještava o skupštini Mjesne organizacije Saveza boraca te donosi zasebno njihov protest protiv »Deklaracije« upućen Savezu udruženja boraca NOR-a Republičkom odboru u Zagrebu. Slijedi tekst »Povodom diskusije o jeziku« koji je pripremio Rade Milosavljević, a otvara se primjedbom kako je većina čitatelja dobro upoznata s polemikom koju je izazvala »Deklaracija«, no u ovom su prilogu ipak prikupljena zanimljiva mišljenja, već izrečena ili objavljena – među kojima i Titova izjava sa zбора u Prištini o ogorčenosti čitave Jugoslavije i citat iz *Komuniste* o pamfletarski tempiranom dokumentu koji pokazuje »očiti nesmisao za realnost«. ¹⁵ Nešto implicitniji odgovor na »Deklaraciju« može se pročitati u tekstu J. Rojčevića »Podravkin prilog kulturi« u kojemu se izvještava o odluci Radničkog savjeta Podravke da za financiranje i izgradnju kulturnih objekata ovoga kraja izdvoji iznos od 200 000 novih dinara, iz čega se na kraju članka izvodi ovakav zaključak: »Akcija kulturnih radnika Koprivnice, koji su se razumljivim »jezikom« obratili privredi, pokazuje da se naša kulturna kriza može rješavati konkretnijim akcijama nego što su razni deklarativni istupi, koji su, izgleda, došli u modu.« ¹⁶ Posljednji prilog u broju 14 posvećen »Deklaraciji« nalazi se na stranici 2, potpisuje ga ponovno novinar V. Š., a pod naslovom »Komuniste vezati uz Osnovnu organizaciju SK radne organizacije« donosi izvještaj s godišnje konferencije osnovne organizacije komunista Šumskoga gospodarstva – također, sa zasebno istaknutom osudom »Deklaracije« koju potpisuje Franjo Bardek, sekretar organizacije.

Udarina je vijest na naslovnici broja 15 od 8. travnja 1967. godine prva konstituirajuća sjednica Općinske konferencije Socijalističkog saveza s koje je upućeno i protestno pismo glavnom odboru SSRN u Zagrebu, objavljeno zasebno pri dnu naslovnice. Prilog se nastavlja i na stranici 2, potpisuje ga V. Š., a u zaključnom se dijelu navodi kako je posebno mjesto u diskusiji bilo posvećeno osudi »Deklaracije« i »Prijedlogu za razmišljanje«. ¹⁷ Druga tema s naslovnice »1 300 nezaposlenih«, s nadnaslovom »PROŠIRENA SJEDNICA OPĆINSKOG SINDIKALNOG VIJEĆA«, nastavlja se također na 2. stranici – protestnim pismom protiv »Deklaracije« upućenim Republičkom vijeću Saveza sindikata Jugoslavije u Zagrebu. Na 2. stranici broja 15 još se dva teksta referiraju na »Deklaraciju« – »Rudari svih nacionalnosti nemaju problema zbog jezika« (V. Š.), u već predvidljivom formatu izvješća s godišnje konferencije Osnovnih organizacija SK Bilogorskih rudnika i zasebno izdvojenom osudom »Deklaracije« te nepotpisanim člankom »Kazne za potpisnike Deklaracije« s redovne konferencije Osnovne organizacije SK Poljoprivredno-zadružnog poduzeća – Radne jedinice Legrad. Na stranici 4 broja 15 objavljeno je »Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske« koje potpisuje Upravni odbor, kao posljednji prilog povezan s »Deklaracijom«.

Izuzmemo li tekst J. Rojčevića »Podravkin prilog kulturi« koji jedini – premda u drugačijem kontekstu koji očito pretendira na to da se pokaže ispravni(ji)m – spominje razumljiv »jezik« i deklarativni istup, zamjetno je da se svi ostali prilozima više bave načinom na koji je »Deklaracija« objavljena, kao i mogućim posljedicama, nego njezinim sadržajem – odnosno, predloženim promjenama. Brozovićeva ocjena »Deklaracije« kao dokumenta »obrambenog karaktera« pisanog »standardnom jugoslavenskom

¹⁵ *Glas Podravine*, 14/1967: 1.

¹⁶ *ibid.*

¹⁷ Prema spomenutoj kronologiji Josipa Pavičića, u nedjelju 19. ožujka 1967.: »U Beogradu je održan plenum Udruženja književnika Srbije, na kojem je, kao reakcija na hrvatsku Deklaraciju, donesena druga deklaracija (postat će poznata pod nazivom »Predlog za razmišljanje«). Srpski pisci prihvatili su osnovna stajališta Deklaracije, predloživši da se u Srbiji i za Srbe uvede naziv srpski jezik.« Usp. PAVIČIĆ 1997a: 90.

realsocijalističkom frazeologijom¹⁸ sasvim točno opisuje uvodni dio »Deklaracije«¹⁹, za razliku od dvaju prijedloga oblikovanih neutralnim registrom preskriptivnoga (administrativnog) stila: »1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga. U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi morala glasiti ovako: 'Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.' Adekvatnom formulacijom treba osigurati i prava jezika narodnosti u Jugoslaviji. (...) 2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.«²⁰

Osude i protestna pisma objavljena u prva dva travanjka broja *Glasa Podravine* 1967. godine, odgovaraju međutim po svemu Brozovićevoj kvalifikaciji standardne jugoslavenske realsocijalističke frazeologije – uključujući i nenamjerne pogreške poput sljedećeg primjera iz teksta »OSUDA DEKLARACIJE«: »političko-diverzantski akt usmjeren na raz[v]ijanje²¹ bratstva i jedinstva naših naroda«. U istom tekstu slijedi prigovor na vrijeme objavljivanja »Deklaracije« (»tempirana u vrijeme kada se kod nas provode izbori, priprema izmjena pojedinih članova Ustava, i kada se vodi najžešća bitka za provođenje privredne reforme«), a potom i »otvoreno mišljenje« o svim takvim aktima koji »moraju biti spriječeni i uništeni u korijenu« zbog čega se »protiv inicijatora takvih deklaracija treba boriti ne birajući sredstva« radi jačanja bratstva i jedinstva kao najveće tekovine NOB-a.²² »Deklaraciju zagrebačkih intelektualaca i lingvista«, i u tekstu »VIŠE PAŽNJE BORCIMA«, osuđuje se kao »akt najgrubljeg šovinizma« koji ugrožava »jednu od najsvjetlijih tekovina NOB i naše revolucije – bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije«²³ dok se u tekstu »Komuniste vezati uz Osnovnu organizaciju SK radne organizacije« naglašava kako su komunisti među prvima u komuni raspravljali o »Deklaraciji«, oštro osudili njezine potpisnike te uputili protestni telegram Izvršnom komitetu Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske.²⁴ »PROTESTNO PISMO UČESNIKA SJEDNICE OPĆINSKE KONFERENCIJE SSRN KOPRIVNICA«, zasebno izdvojeno na dnu naslovnice broja 15, oštroj osudi »Deklaracije« pridružuje i izjavu koja najprije dodatno stupnjuje osudu (»Najoštrije osuđujemo«), a potom iznosi zahtjev »da potpisnici Deklaracije izađu iz anonimnosti, te da snose punu odgovornost« – pozivajući se na jačanje bratstva i jedinstva, ali i društvene i privredne reforme kao »najveći i najprioritetniji zadatak«.²⁵ Jednoglasna osuda »Deklaracije« i preneseno protestno pismo nalazi se i na stranici 2 u nastavku članka s naslovnice »1 300 nezaposlenih«, s nadnaslovom »PROŠIRENA SJEDNICA OPĆINSKOG SINDIKALNOG VIJEĆA«, u kojemu se sudionici plenuma »u ime radnih ljudi općine Koprivnica« pridružuju ocjenama Izvršnog komiteta CK SKH i Glavnog odbora SSRNH da je »Deklaracija« bila »objektivno usmjerena protiv bratstva i jedinstva naših jugoslavenskih naroda« nakon čega slijede prepoznatljive konstrukcije: »najoštrije osuđujemo njezinu pojavu«, »Izjavljujemo da ćemo kao i dosada raditi na jačanju bratstva i jedinstva«, »pridružujemo se zahtjevu da se inzistira na društvenoj i političkoj odgovornosti pokretača i političkih nosilaca intencija iznijetih u »Deklaraciji[«] i da se jasno objave

¹⁸ Usp. bilješka 13.

¹⁹ Primjerice, ovakve konstrukcije: »Višestoljetna borba jugoslavenskih naroda«, »Tekovine Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije«, »Načelo nacionalnog suvereniteta i potpune ravnopravnosti«, »Ali usprkos jasnoći osnovnih načela, stanovite nepreciznosti u formulacijama omogućavale su da ta načela budu u praksi zaobilažena« itd. Usp. »Deklaracija« 1997: 25-26.

²⁰ *ibid.* 27-28.

²¹ Istaknula L. DUJIĆ. Usp. *Glas Podravine*, 14/1967: 1.

²² *ibid.*

²³ *ibid.*

²⁴ *ibid.* 2.

²⁵ *Glas Podravine*, 15/1967: 1.

imena potpisnika».²⁶ Jednoglasna osuda istaknuta je i u tekstu »Rudari svih nacionalnosti nemaju problema zbog jezika«, uz koji je prenesen i telegram Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske: »pridružujemo se svim progresivnim snagama našeg društva u oštroj osudi«, »oštro poručujemo svima, da nedozvoljavamo nikome da radi na rušenju našeg bratstva i jedinstva«, »Zahtijevamo da se pozovu na odgovornost svi krivci i tvorci Deklaracije i da se onemoguću njihovo daljnje štetno djelovanje«.²⁷ Stilski najobilježniji diskurs socijalističke frazeologije prisutan je u tekstu »Kazne za potpisnike Deklaracije« u kojemu se navodi kako su komunisti uočili »sve negativnosti tzv. 'Deklaracije o položaju i nazivu hrvatskog jezika', kao i Predloga za razmišljanje i njihovu štetnost po bratstvo i jedinstvo naših naroda koje je iskivano u zajedničkoj borbi protiv okupatora, te su osudili sve potpisnike s upozorenjem da nitko nema prava da govori u ime radničke klase osim nje same i njene Partije. Na konferenciji je traženo da se svi potpisnici bez obzira na položaj, pozovu na odgovornost i da se prema njima primjene određene sankcije kao upozorenje svakome tko želi da dira u tekovine naše revolucije.«²⁸

Konačno, »Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske« objavljeno na stranici 4 broja 15 koje potpisuje Upravni odbor Ogranka, sumira ključna mjesta reakcijâ na »Deklaraciju« objavljenih u *Glasu Podravine* – u rasponu od interesa za pravilno informiranje građanstva, preko jednoglasne osude »Deklaracije« kao političke diverzije s nacionalističkih pozicija i isticanja da je Matica hrvatska iz Zagreba »istupala u svoje ime i u ime nekolicine neodgovornih njenih pokretača potpisnika« zbog čega »s pravom« traže »da se svi potpisnici Deklaracije kazne najstrože i podvrgnu društvenoj odgovornosti«, do iskaza dubokog poštivanja Zaključaka Novosadskog sporazuma radi čega će Ogranak uložiti »sve svoje napore i znanje da svoj program rada usmjeri na širenje kulture i nauke, u cilju učvršćenja bratstva i jedinstva naših naroda« te u tom pravcu »očekuje svestranu podršku i pomoć građanstva koprivničke komune i cijele podravske regije.«²⁹

Reakcije *Glasa Podravine* na politička zbivanja objedinjena pod nazivom Hrvatsko proljeće – iako ga možda bolje opisuje sintagma »politički proces« – nalaze se u posljednja tri broja tjednika od 10., 17. i 24. prosinca 1971. godine. Međutim, za jasniji kontekst tih prijelomnih događaja vrijedi upozoriti i na članke posvećene vijestima iz kulture u prethodećim, jesenskim mjesecima iste godine jer su važni za razumijevanje zbog specifičnih političkih događanja – riječ je ponajviše o Titovom rujanskom posjetu. Osim pitanja o uredničkom stavu koji je moguće nazrijeti u izvještajima o kulturnim pomacima u Koprivnici, oni omogućuju i još barem dva uvida. Ponajprije taj da su odluke o smjenama čelnih ljudi hrvatskoga političkog vrha koji su zajedno s Titom te jeseni posjetili širu koprivničku regiju bile doživljene kao neočekivan udarac. Potom, da u razdoblju nakon »Deklaracije«, pogotovo 1970. i 1971. godine, novine nisu nastojale pratiti i komentirati kulturni razvoj – ili njegov izostanak – samo kroz formalno obilježene i tematski neupitne izvještaje, nego i »između redaka« izvješćujući o prividno nepovezanim temama poput školstva, povijesti, priča iz svakodnevice i reminiscencija pojedinaca, pa i politike u širem smislu.

Iz današnje perspektive nemoguće je ne primijetiti kako se kontekst za jesenski posjet Titove delegacije počinje stvarati već na naslovnici broja 29 od 23. srpnja 1971. na kojoj se naslovom »DOLAZI NAM DRUG TITO« verzalom u boldu najavljuju *očekivani dolazak predsjednika Tita i detaljnije obavijesti u izvanrednom broju od 27. srpnja*. »Bit će to prvi susret s voljenim vodjom koji je poslije rata boravio u Koprivnici samo jednom i to u prolazu. Ovaj put predviđeno je da se ovdje zadrži nešto duže.«³⁰ Posebno je zanimljiva činjenica da se u istom broju na stranici 13 sav prostor posvećuje članku Vladimira Kuzela o boravku Stjepana Radića u Koprivnici u svibnju 1921. »DOČEK JE BIO VELIČANSTVEN« – s fontom naslova znatno većim od najave Titovog dolaska na naslovnici.³¹ Osim uspomena Barice Ostriž, kćeri tadašnjega gradonačelnika Ivana Kraljića, s obiljem podataka o Radićevu

²⁶ ibid. 2.

²⁷ ibid. Napomena: svi izravni citati preneseni su bez jezičnih intervencija.

²⁸ ibid.

²⁹ ibid. 4.

³⁰ *Glas Podravine*, 29/1971: 1.

³¹ ibid. 13.

boravku i golemom odazivu (više od 30 000 ljudi), u još jednom manjem uokvirenom članku opisuje se i drugi Radićev posjet Koprivnici i Novigradu Podravskom dvije godine kasnije, u ožujku 1923.

I prvi rujanski broj 34 *Glasa Podravine*, nakon nove najave dolaska druga Tita krupnim verzalom i najave izvanrednog broja, privlači pozornost naslovom »Nema afirmacije i slobode čovjeka koju nude šovinisti«, što su riječi Jelice Radojčević koprivničkim studentima u »slobodnom razgovoru u cilju upoznavanja studenata s društvenopolitičkim i privrednim životom koprivničke komune«. ³² Istaknuto je pritom kako su studenti dali podršku isključenju Šime Đodana i Marka Veselice iz SK i ogradili se od stava zagrebačke studentske organizacije. Na stranici 8 zapaženo mjesto dobio je članak Ž. Pazića »Značajno otkriće« o restauraciji vrijednih freski iz 18. st. otkrivenih u crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Koprivničkom Ivancu te novinarev iscrpan razgovor sa župnikom i konzervatorima. Sljedeći, izvanredni rujanski broj čitave je četiri prve stranice posvetio najavi dolaska druga Tita. Uz krupan naslov »U PETAK 10. RUJNA DOLAZI NAM DRAGI GOST – DRUG TITO«, dobrodošlicu istaknutu crvenim slovima, proglas Općinske konferencije SSRN narodu Podravine, Kalnika i Bilogore, na sljedećim stranicama nalazi se iscrpna povijest boravaka Tita (i Moše Pijade) u Koprivnici iz pera Mire Kolar Dimitrijević, uspomene lokalnih ljudi s njihovih susreta s Titom kao i detaljan program organizacije pod egidom »ispunimo svaku stopu«. ³³

Brojevi iz druge polovice rujna 1971. značajni su također za interpretaciju reakcija na Hrvatsko proljeće. Dvobroj *Glasa Podravine* od 17. rujna u prvoj je polovici sasvim posvećen boravku Tita i njegove delegacije u koprivničkom kraju. Tako su primjerice ispod nadnaslova »PREDSJEDNIK REPUBLIKE PROŠLI PETAK POSJETIO KOPRIVNICU« i crvenog naslova verzalom »TITO: ZAJEDNIČKI TREBAMO GRADITI SOCIJALIZAM...« na fotografijama, uz njega i suprugu Jovan-ku, vidljivi Pero Pirker i Savka Dabčević Kučar. Broj 37 od 24. rujna na trećoj stranici izvješćuje o završetku Titovog boravka u Hrvatskoj i o večeri koju je za predsjednika priredila Savka Dabčević Kučar. Naslov se, iz današnje perspektive čini zlokočnim – »TITO: MI SE NEĆEMO SVAĐATI« – dok tekst završava rečenicom: »Razumije se, mi sada moramo, u izvjesnom smislu, reformirati Savez komunističara, moramo ga još više ojačati i osposobiti za funkciju koju vrši...« Drugi članak djeluje pomirljivije i govori o njegovom boravku u Koprivnici pod naslovom »Još ću navratiti«. ³⁴

Teme kojima se posvećuju kulturne rubrike u brojevima druge polovice listopada 1971. višestruko su zanimljivije jer se osim Mjesecom knjige u *Đelekovcu*, bave i najavom adaptacije pozornice u Narodnom sveučilištu kako bi ga se, osim za zahtjevnije kazališne predstave, osposobilo i za uprizorenje opera i baleta ³⁵, što bi bio golem pomak u odnosu na dotadašnje skromne prostorne i realizacijske mogućnosti. Tom velikom kulturnom projektu *Glas Podravine* posvetit će još prostora u sljedećim brojevima. Isto tako, jedna od tema tek prividno nepovezanih s kulturom jest i prikaz amandmana na Ustav SFRJ u broju od 22. listopada, koji je tako, stjecajem okolnosti izvijestio o natprosječno velikom i važnom broju vijesti iz kulture. To je ujedno i jedna od najznačajnijih reakcija na odjeke »Deklaracije« i jezičnu politiku u cjelini, ali i svojevrсна »tutnjava prije potresa« koji će uslijediti za nekoliko tjedana. Uvodno predavanje na raspravi – iako je nemoguće oteti se dojmu da je više riječ o tumačenju – amandmana na Ustav SFRJ u Koprivnicu je došao održati Stipe Šušar kojemu je ime u uvodniku članka »Tri ključna pitanja« freudovskom pogreškom promijenjeno u Šime. ³⁶ Vrijedi navesti neke od naglasaka iz njegovog izlaganja: »Za Jugoslaviju su vrlo važna tri ključna pitanja koja su već ili riješena ili se upravo na tome radi: deetatzacija i decentralizacija društvenih organizacija, provođenje općenarodne obrane i reafirmacija naroda i narodnosti. (...) Bitka za ova tri momenta uglavnom je već dobijena iako teškoće još uvijek postoje. U našem društvu sada je vrlo važna reafirmacija nacija i narodnosti dok čvrsta povezanost ostaje i dalje. Ono što veže naše narode i narodnosti u našem društvu su zajednički interesi. (...)

³² *Glas Podravine*, 34/1971: 1-2.

³³ Nemoguće je ne prisjetiti se članka o odazivu na posjet Stjepana Radića i izbjeći dojam da se na svaki način želi postići jednako dojmljiv učinak. Usp. *Glas Podravine*, 36/1971: 1-4.

³⁴ *Glas Podravine*, 37/1971: 3.

³⁵ *Glas Podravine*, 40/1971: 9.

³⁶ *Glas Podravine*, 41/1971: 1-2.

Zatim se dr. Šušvar osvrnuo na hrvatski jezik napominjući da su pojedini ljudi počeli u javnom saobraćaju upotrebljavati stare i zaboravljene riječi koje su već odavno nestale iz upotrebe hrvatskog jezika, no po njegovom mišljenju to je samo krajnost koja neće donijeti nikakvih rezultata niti će odigrati ulogu kakva se od suvremenog hrvatskog jezika traži. (...) nitko nema pravo da drugome natura svoj jezik.«³⁷ Novinar B. P. sa žaljenjem konstatira da je »šteta« što su se građani držali »prilično pasivno, da nisu više diskutirali« i što je jedino pitanje postavljeno dr. Šušvaru, vrsnom poznavaoču »društvenog, gospodarskog i političkog kretanja u Jugoslaviji«, bilo njegovo mišljenje o »stagnaciji ekonomskog razvitka Hrvatske«.³⁸ U istom broju *Glas Podravine* izvješćuje i o boravku Gustava Krkleca, Branka Ćopića i Dobriše Cesarića u Koprivnici i *Đelekovcu*, u okviru manifestacije Mjesec knjige. Koliko je boravak ovih književnika bio značajan, govori i činjenica da ih je pozdravio osobno Stjepan Kapusta, predsjednik skupštine općine Koprivnica i(li) politička osoba s vjerodajnicama da u *Glasi Podravine* komentira zbivanja najviše razine.

Broj od 29. listopada na naslovnici najavljuje dovršetak adaptacije pozornice i komentira boravak Jakova Gotovca koji je stigao u grad kako bi nadgledao pripreme za izvođenje *Ere s onoga svijeta* kojim se nova pozornica »otvara« javnosti, a ujedno i prve koprivničke izvedbe neke opere, planirane za Dan grada početkom studenog.³⁹ U broju od 12. studenoga list izvješćuje o tome kako pozornica i *Ero* u izvedbi HNK iz Osijeka obilježavaju tu lijepu koprivničku kulturnu prijelomnicu i pridružuju se brojnim radnim pobjedama u drugim industrijama, no maestro Gotovac nažalost zbog bolesti tomu nije mogao prisustvovati.⁴⁰ Pozornicu je otvorio Stjepan Kapusta. Dva sljedeća broja ne daju ničime naslutiti da se u politici zbiva išta prijelomno – na čemu i temeljimo pretpostavku da su politička zbivanja bila doživljena kao šok. Broj od 10. prosinca koji se morao referirati na događaje proteklog tjedna, a sjednica u Karađorđevu bila je 1. i 2. prosinca 1971., uz veliki naslov »PODRŠKA TITU« i izjave političkih prvaka komune (»nikakvim emisarima... prvenstveno ne onima iz Zagreba... za koje se znade da su zagovornici ekstremne politike... neće se dozvoliti pristup na naše područje...«)⁴¹, na naslovnici izvještava i o uobičajenim skupovima podrške, slanju brzojava i sl. Zanimljiv je međutim naslov još jednog članka s naslovnice: »Zahtjev: ravnopravni razvoj Hrvatske«. Kulturne su vijesti u tome broju izostale, nema ni jednog izvještaja, niti jednog osvrta. Umjesto toga, na stranici 3 *Glas Podravine* donosi integralni tekst izlaganja Vladimira Bakarića »PONAŠALI SMO SE KAO DA KRITIKE NIJE BILO«.⁴² Ni sljedeći broj, onaj od 17. prosinca 1971., isto tako nema nijedan prilog iz područja kulture. Na naslovnici donosi članak »MILKA PLANINC NOVI PREDSJEDNIK CK SKH«, a na stranici 3 znakovit naslov koji dobro opisuje političko ozračje – »NEMA SADA MJESTA REVANŠIZMU«, izvještaj o koncilijantnom istupu Pavla Gažija, člana Predsjedništva SKJ: »Pred nama je da radimo i živimo u normalnim odnosima i ne gubimo vrijeme u dijeljenju lekcija.«⁴³

Broj od 24. prosinca na stranici 2 nakon mjesec dana kulturne šutnje donosi prvu reakciju iz tog područja: »KOMUNISTI NAPUŠTAJU MATICU HRVATSKU«. To je ujedno glavni razlog što je zaključak o reakcijama *Glasi Podravine* na Hrvatsko proljeće koji proizlazi iz istraživanja kulturnih stranica tijekom jeseni i zime 1971. »umijeće čitanja između redaka«. O kulturi tih mjeseci u *Glasi Podravine* znatno se više doznaje temeljem onoga što novinari nisu napisali, nego čitajući izvještaje, osvrte i prikaze različitih kulturnih zbivanja i uspoređujući sa svime onime o čemu se pisalo u političkim rubrikama ovoga lokalnog tjednika.

3. PREZENTACIJA KULTURE U GLASU PODRAVINE (1967-1971.)

³⁷ ibid.

³⁸ ibid. 2.

³⁹ »SVEČANIJE NO IKADA«, *Glas Podravine*, 42/1971: 1.

⁴⁰ »Nova pozornica, veće mogućnosti«, *Glas Podravine*, 44/1971: 7.

⁴¹ *Glas Podravine*, 48/1971: 1.

⁴² ibid. 3.

⁴³ *Glas Podravine*, 49/1971: 3.

»Deklaracija« i Hrvatsko proljeće, kao nacionalni graničnici s jakim kulturno-političkim predikatom, promatrani su u istraživačkom dijelu ovog rada i radi utvrđivanja statusa priloga iz kulture u lokalnom tjedniku, odnosno – eventualnih promjena koje se u tom polju zbivaju kao posljedica (de) politizacije ili (de)profesionalizacije *Glasa Podravine*.⁴⁴ Uz statične rubrike koje nude uglavnom servisne informacije (najave gostovanja ili novih knjiga, filmova, ploča) i kontinuirano prisutne i(li) prigodne lokalne/regionalne teme poput naivnih slikara i podravske književnika (koje, uz poneki kraći intervju, ne prelaze granice vijesti), novinarski najpotentniji prilozi nalaze se u autorskim komentarima novinara kao i žanrovskim iskoracima pojedinih suradnika (putopisi, reportaže, kronike, feljtoni). Međutim, navedeni graničnici djeluju i na manje primjetnim razinama, odnosno funkcioniraju kao svojevrsne staklene kupole zbog kojih se raspoloženje izvijestitelja, uredništva i zajednice mogu iščitavati tek »između redaka«. Ponekad je – a vidljivo je to u kronološki »akutnim« brojevima iz 1967. i 1971. godine – moguće mnogo toga zaključiti na temelju izostanka bio kakve vijesti ili komentara koji bi u nekom drugom vremenu bio apsolutno primjeren i očekivan; ili, u obliku jedva uočljivog navoda, poput onog o pitanju građanina upućenog Stipi Šuvaru u jesen 1971. »o razlozima stagnacije ekonomskog razvoja u Hrvatskoj«.⁴⁵ Takvim detaljima pripada i spomenuta pogreška kojom je Šuvar u istom članku imenovan kao Šime – nedvojbeno pod dojmom aktualne vijesti o kažnjavanju potpisnika »Deklaracije«, među kojima je istaknuto ime bilo i ono Šime Đodana.

Novinari Zita Bešenić i Vladimir Kuzel⁴⁶ u više su svojih komentara razmatrali kulturni život Koprivnice, dijagnosticirali njegova slaba mjesta pa i sugerirali rješenja – uspostavljajući pritom neku vrstu javnog dijaloga koji ne zazire ni od polemičnijih tonova. Takav primjer nalazimo u dva dvobroja *Glasa Podravine* objavljena u studenom 1967. godine. Pod naslovom »Kulturna klima Koprivnice« s nadnaslovom KOMENTAR, koji potpisuje Z. B., u broju 41-42 od 4. studenog 1967., objavljen je prilog koji ishodišno definira kulturni život grada kao »kopriivnički specifikum« za koji isključivu odgovornost ne snose kulturne organizacije i »odgovorni faktori«, nego inertna i pasivna publika, konkretno – »drastično smanjenje broja posjetilaca na kulturnim priredbama«. Uz navođenje nekoliko vrijednih recentnijih primjera (komemorativna večer posvećena Đuri Sudeti ili akademija posvećena Mihovilu Pavleku Miškini, susret djece s Mendom i Slavicom) i najavu gostovanja Studentskog eksperimentalnog kazališta iz Zagreba, komentar završava apelativno, retoričkim pitanjem: »Na publici, na nama samima stoji da damo svoj odgovor: hoćemo li i želimo li učiniti sve ili ništa da Koprivnica vrati sebi ugled kulturnog centra ili, crvenjeti svaki put kad se spomenu riječi: kultura i kulturni život.«⁴⁷ Svojevrsnim odgovorom mogli bismo smatrati tekst »KOMUNISTI U RJEŠAVANJU PITANJA KULTURE«, nadnaslovljen također kao komentar, koji potpisuje vl. k., tada glavni i odgovorni urednik *Glasa Podravine*, u dvobroju 43-44 od 25. studenog 1967. Tekst otvara »Odluka o promjenama u načinu i oblicima organiziranja općinske organizacije Saveza komunista« koja precizira zadatak komunista u mjesnim organizacijama SK, između ostalog »njihovo angažiranje usmjerit će se i na rješavanje bitnih pitanja kulture«. Slijedi registriranje stanja: »O kulturi se u našem gradu dosad malo tko brinuo. To nam svjedoči i činjenica da amatersko kazalište više ne postoji. Na to nam ukazuje i podatak da u Koprivnici nemamo pjevačkog društva – da je kulturni život ravan nuli.«⁴⁸ Nekoliko stranica dalje u istom broju – uz osvrt na susret učenika s književnicom Anđelkom Martić, recenziju sovjetskog filma »To je fašizam« i najavu gostovanja zagrebačkog Kazališta lutaka s predstavom »Srećko među bubama« – nalazi

⁴⁴ Značaj lokalnog tiska u Hrvatskoj Božidar Novak argumentira visokim nakladama 17 listova, među kojima je i *Glas Podravine* čija je naklada 1967. godine iznosila 3 000 primjeraka – uz napomenu da će većina redakcija tih listova doći »pod udar represije« nakon Karađorđeva. Usp. NOVAK 2005: 596. S druge strane, o hrvatskoj politici za vrijeme Hrvatskog proljeća Novak piše: »U razvoj kulture politika se nije miješala niti je njime pokušala dirigirati. Poticala je taj razvoj materijalno, smatrajući da nema ni demokratizacije ni dobrobiti bez razvoja svih hrvatskih kulturnih potencijala.« Usp. NOVAK 2017: 155.

⁴⁵ *Glas Podravine*, 41/1971: 1-2.

⁴⁶ Potpisivani na različite načine: Z. B., Z. Bešenić, Zita Bešenić, Zita BEŠENIĆ; vl. k., V. KUZEL, VLADIMIR KUZEL.

⁴⁷ *Glas Podravine*, 41-42/1967: 6.

⁴⁸ *Glas Podravine*, 43-44/1967: 2.

se i osvrt na prethodno najavljeno gostovanje Studentskog eksperimentalnog kazališta iz Zagreba, pod naslovom »USPJEH, KOJI TO NIJE...«. Izvođena i nagrađivana groteska Johna Ardena *Ars longa, vita brevis*, u inventivnoj režiji Mire Međimorca, u Koprivnici je primljena s »izvjesnom nezainteresiranošću«, piše Z. B., koja potpisuje i sve navedene priloge, upozorivši ponovno na stvarno stanje: »svi naši apeli i vapaj 'za kulturnim životom' samo su puki formalitet, puka proklamacija, bez onog najvrednijeg – artističke podrške.«⁴⁹ Vrijedi izdvojiti i njezin članak iz listopadskog broja 1968. »Vratimo kulturu – gradu«⁵⁰ kojim nastoji konstruktivno (završava rečenicom »Krajnje je vrijeme.«) opisati novoosnovani Fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti u kojemu postoji i stavka za nagrađivanje kulturnih djelatnika. Neke od posebno istaknutih djelatnosti od kojih se očekuju projekti jesu bibliotekarstvo, kino djelatnost, zaštita spomenika kulture, ustanove Muzej grada Koprivnice i Narodno sveučilište Koprivnica. Jedna rečenica djeluje pritom ilustrativnije od ostalih: »Krizu u kulturi reflektira kriza u praktičnom životu gdje je akumulacija ogromne vlasti nad prirodom udružena s neuspjehom da se postignu ciljevi dovoljno uzvišeni i ljudski da bi je opravdali. Neophodno je sagledati reflekse takve krize i stvarati uvjete za održavanje ravnoteže između nauke i kulture za stvaranje novih kulturnih vrijednosti (...) za formiranje integralne ličnosti.«

Razlikom između deklarativnoga i praktičnog zagovaranja kulture Zita Bešenić bavi se i u tekstu »KULTURU UČINITI DOSTUPNOM – ČOVJEKU«, objavljenom u prvom siječanskom dvobroju *Glasa Podravine* 1969. godine. Nakon eksplicitnog uvoda u kojemu citira ulomak »Materijala za izradu rezolucije VI kongresa SK Hrvatske[»] koji je posvećen kulturi, upozorava na vrijednost konkretne akcije »usmjerene na oživljavanje tokova dinamičnijeg kulturnog života našeg grada, koja predstavlja u neku ruku ne samo suradnju privrede i kulture, već i zalaganje za prevazilaženjem institucionalizma u kulturi«.⁵¹ Riječ je o zajedničkom angažmanu Podravke i Narodnog sveučilišta na ugovaranju kazališnih i drugih predstava tako što će Podravka »osigurati 6 veoma kvalitetnih predstava zagrebačkog i beogradskog teatra, a Sveučilište se angažirati za što organiziranije okupljanje radnika iz svih radnih organizacija grada, kao i građanstva Koprivnice u takvu kulturnu manifestaciju, kako se ne bi ponovio 'slučaj prazne dvorane'« – sve s ciljem difuzije »kulturnih vrijednosti među široke mase«.⁵² Dugim citatom (bez navedenog izvora) koji počinje rečenicom »Nema kulture bez čovjeka ni čovjeka bez kulture« ista novinarka već u prvom ožujskom broju 1969. potpisuje novi tekst »KULTURA, GLAS VAPIJUĆEG...«. Uz osvrt na – očito i dalje neuspješne – napore usamljenog Sveučilišta i Podravke kao jedine »mecene kulture u Koprivnici«, Bešenić pokušava aktualizirati pitanje (ne)odgovornosti za formiranje kulturne politike i cjelokupne kulturne klime grada koju opisuje terminima pasivnost, »nelagoda u kulturi«⁵³ i »lokalizam« da bi ga na kraju teksta preoblikovala u problem »više kultura, a manje ekonomija, ili obratno?« i zaključila kako bi bilo dobro »kada bismo se na vrijeme sjetili da je naš zajednički problem ipak još najprije čitav čovjek i čovjek sam.«⁵⁴ Istoj temi posvećen je veliki članak na čitavoj stranici⁵⁵ naslovljen »Tko je pozvan da kreira našu kulturnu politiku?« u kojemu autorica problematizira »nesklad i raskorak«, odnosno »razjedinjenost društvenih faktora«, indiferentnost (stanovništva) i »neuspjelu intonaciju u radnim kolektivima«. Jedan od eksplicitnije intoniranih članaka jest i njezin nešto raniji članak iz broja od 29. studenog 1968. objavljen na naslovnici »Trebamo li još Glas Podravine?«⁵⁶ Izvještaj sa sjednice Komisije za idejni rad ne zagovara samo samostalnost (!) sredstava za informiranje, nego se i samokritički obrušava na vlastitu redakciju kao nedovoljno kritički orijentiranu na izvještavanje o svemu bitnome za javni prostor grada i čitave koprivničke regije te konstatira

⁴⁹ ibid. 6.

⁵⁰ *Glas Podravine*, 35/1968: 2.

⁵¹ *Glas Podravine*, 1-2/1969: 6.

⁵² ibid.

⁵³ Usp. Freudov tekst *Nelagoda u kulturi* iz 1930.

⁵⁴ *Glas Podravine*, 10/1969: 6.

⁵⁵ *Glas Podravine*, 1/1970: 8.

⁵⁶ *Glas Podravine*, 41/1968: 8.

kako je »ta jednostranost u neku ruku i dezinformiranje naše javnosti«. Članak završava pitanjem o nemaloj odgovornosti: »Može li se to i dokle to činiti?«

O krizi kulture u Koprivnici piše i Vladimir Kuzel u prvom travanjском broju *Glasa Podravine* 1971. godine u tekstu s dijaloški komponiranim naslovom: »Kakav je kulturni život bio nekad u Koprivnici, a kakav je danas?« (nadaslov), »GLAS ZA JUČER« (naslov), »Danas se sredstva ulažu, ali odlaze izvan ovog kraja« (podnaslov). Na primjeru bivšega Gradskog amaterskog kazališta Kuzel iznosi prednosti postojanja stalnih nositelja kulturne djelatnosti u gradu te povlači paralelu »između jučer i danas« sa sljedećim zaključkom: »danas se koprivnička kultura svodi na gostovanje kazališta iz obližnjih mjesta i nastupa pjevača zabavne i narodne muzike. Sredstva se na taj način direktno troše za pomaganje kulture drugih komuna, odnosno za nečiji lični standard (mislimo na pjevače), dok se o aktiviranju domaće kulture vrlo malo misli.«⁵⁷ Istom temom Kuzel se bavi i u dva teksta objavljena u lipanjским brojevima *Glasa Podravine* 1971. godine – prvom, »Kako 'trgnuti' kulturni život« s nadaslovom »NASTOJANJA« i drugom, »VJERA U AMATERIZAM«, s ponovljenim naslovom prvog teksta sada kao nadaslovom »KAKO 'TRGNUTI' KULTURNI ŽIVOT?«. Polazeći od jalovih diskusija o oživljavanju koprivničke kulture, u glavi prvog teksta novinar ukratko rezimira kulturnu ponudu grada koja se sastoji od »gledanja (većinom vestern) filmova, posjeta jednoj te istoj postavi u muzeju, razgledanju povremenih izložbi ili kazališnih predstava na kojima zbog stihijske organizacije i slabe reklame publike ima malo.«⁵⁸ Jedan od povoda ovom tekstu bila je i razrada prijedloga programa privrednog i društvenog razvoja općine Koprivnica (1971.-1975.) u kojemu kultura »zauzima vidno mjesto« jer se predviđaju značajna investicijska ulaganja, no Kuzel upozorava »da se kultura u nas još uvijek promatra samo kroz prizmu postojanja i djelovanja kulturnih institucija i odgovarajućeg društvenog mehanizma preko kojega se njome upravlja i na drugoj strani preko konzumenata kulturnih dobara, a manje s pozicija stvaralaštva i aktivnog učešća građana u kulturnim zbivanjima.«⁵⁹ I drugi je tekst posvećen diskusijama koje idu prema institucionaliziranju kulture, a ne mogu donijeti rezultate kao ni ulaganja sredstava bez određenog plana – što se podupire izjavama sugovornika iz bivšega Gradskog amaterskog kazališta i Narodnog sveučilišta.⁶⁰

Kritičke primjedbe na koprivničku kulturu nalazimo i na stranicama »Koprivničke kronike« na kojoj se od rujna 1969. godine pojavljuje rubrika »reporter luta gradom« koju potpisnik (Reporter) opisuje kao povratničku – nakon višegodišnjeg prekida nastavlja »s nekadašnjom kritikom svega onoga što ne valja u našem gradu« te poziva čitatelje na suradnju: »Pišite mi što ste vi uočili i što bi se prema vašem mišljenju trebalo naći u ovoj rubrici.«⁶¹ Od veljače 1971. rubrika se više ne zove »reporter luta gradom«, ali je i dalje potpisuje Reporter. Izdvojit ćemo dva njegova priloga – »Kulturna stvarnost« iz travanjskog broja i »KULTURA« iz lipanjskog broja 1971. godine. U prvom tekstu Reporter uspoređuje interes publike za jugoslavenski (ratni) film s filmom »strane produkcije, koji je inače zabranjen za javno prikazivanje« jer je »pun pornografije« – dok je na prvoj projekciji dobar dio mjesta u dvorani ostao nepopunjen, a »na premijeri nije bio ni jedan zapaženiji kulturni radnik, pa ni društveno-politički«, na drugoj projekciji »u dvorani nije bilo slobodnog mjesta već desetak minuta prije prikazivanja filma, a među publikom bilo je i zapaženijih koprivničkih kulturnih radnika, pa i društveno-političkih.«⁶² Praksom financiranja kulturnih sadržaja Reporter se bavi u drugom tekstu »KUTURA« pokazujući ponovno naličje koprivničke kulturne stvarnosti – ulaznice prodane, a dvorana poluprazna jer »nitko ne vodi računa o tome koliko radnici stvarno i dolaze na priredbe«. Dodatno upozorava i na problem oglašavanja, odnosno plakata koji su »pisani ponajčešće rukom, bez ikakvog estetskog ukusa, puni jezičnih grešaka«⁶³, a lijepe se po centru gradu gdje zatim stoji dvadesetak dana.

⁵⁷ *Glas Podravine*, 13/1971: 6.

⁵⁸ *Glas Podravine*, 24/1971: 11.

⁵⁹ *ibid.*

⁶⁰ *Glas Podravine*, 25/1971: 11.

⁶¹ *Glas Podravine*, 36/1969: 5.

⁶² *Glas Podravine*, 15/1971: 6.

⁶³ *Glas Podravine*, 22/1971: 6.

Promjenu interesa publike potvrđuje i kratak osvrt na gostovanje Igora Mandića na tribini Narodnog sveučilišta jer je njegovo izlaganje na temu »Elektronska kultura u petrolejskom vremenu« o utjecaju televizije i radija na široke mase, kvaliteti programa i zanemarivanju tiska izazvalo očito živu diskusiju sudionika.⁶⁴ U kontekstu prezentacije kulture u *Glasi Podravine* (1967.-1971.) ovaj primjer vrijedan je spomena i kao kontrapunkt nekim dotadašnjim gostovanjima koja su bila percipirana kao podilaženje provincijalnoj publici – što dobro ilustrira polemika s Pajom Kanižajem.⁶⁵ No, stvaran iskorak prema profesionalnijem praćenju i izvještavanju (i) o kulturi u ovom razdoblju najavljen je redizajnom *Glasi Podravine* od 5. rujna 1969. godine. Uz tehničke promjene, »informativniji i ekskluzivniji tjednik koprivničke komune« nudi svojoj publici nove rubrike i žanrove (reportaže, feljtone, kronike, specijalne izvještaje) kao i široku suradnju.⁶⁶ Nakon redizajna iz 1969. godine ne mijenja se naime samo njihova periodičnost na stranicama kulture nego i baza autora pa ih uz povremene stručne suradnike sve češće potpisuju i novinari *Glasi Podravine*. Zanimljivo je pritom primijetiti kako prilozi Vladimira Kuzela »Čovjek koji je snimio pola vijeka Koprivnice«⁶⁷ i »Ivan je rođen kad i naša Republika – 29. XI 1943!«⁶⁸ ili »SUSRET S BRATOM – NAKON POLA VIJEKA« koji potpisuje J. R.⁶⁹, prvotnu eksplisicitu žanrovsku oznaku (»REPORTAŽA«) zamjenjuju ipak narativnijom formom (»Ljudi i ljudske sudbine«)⁷⁰, odnosno onim što je imanentno novinarstvu, a i danas se naziva »toplom ljudskom pričom«. Feljtonističkog je pak karaktera primjerice serija tekstova »KOPRIVNIČKI DANI MIROSLAVA KRLEŽE« (VINKO ČESI)⁷¹ ili »ZAPISI IZ PODRAVINE« (DRAGO FELETAR)⁷² dok na žanrovsku fleksibilnost upućuju »PUTOPISNE BILJEŠKE« Ivice ČIČINA⁷³, putopisne reportaže »OD DRAVE DO BILOGORE« Nikole Pulića⁷⁴ kao i mozaični karakter »KOPRIVNIČKE KRONIKE«.⁷⁵

Važno je međutim istaknuti kako je istraživačko čitanje *Glasi Podravine* u razdoblju između »Deklaracije« i Hrvatskog proljeća pokazalo da se zahtjevniji novinarski žanrovi pojavljuju i u razdoblju prije 1969. godine. Teško je procijeniti koliko su oni bili rezultat konkretne uredničke strategije i(li) svijesti o tome koliko je primjerice putopis vrijedan novinarski žanr, a koliko tek posljedica sretne okolnosti da je takve putopise mogao napisati »domaći sin« Koprivnice, ujedno i jedan od najmoćnijih jugoslavenskih političara i privrednika, Pavle Gaži, idejni i stvarni otac Podravke i član CK SKJ. Gaži je tako u *Glasi Podravine* u nastavcima opisao svoje putovanje u Japan, u nekoliko brojeva iz prosinca 1966. i siječnja 1967. godine, »KOPRIVNICA – TOKYO VIA SJEVERNI POL«, od kojih neki imaju doista »sočne« publicističke naslove: »JA TE VOLIM SUKIJAKI« ili »JAPAN – ZEMLJA ZA MUŠKARCE«. Iz njih doznajemo da je riječ o kombinaciji političkog i poslovnog putovanja (između ostalog, i pripremi Titovog puta u Japan 1968. godine), a sve u neposrednoj vezi s Podravkinom suradnjom s tokijskom tvornicom natrijevog glutamata, što je sastojak presudan u većini slanih praškastih Podravkinih proizvoda. Putopisi su duhoviti i informativni, pisani temeljitim, nepretencioznim i jasnim inženjerskim stilom, s mnogo sugovornika koji neposredno opisuju sve što Gaži pretpostavlja da će zanimati domaće čitatelje. Jedan od dojmljivijih svakako je onaj od 14. siječnja 1967. koji opisuje posjet Kyotu i Hiroshimi⁷⁶, kao i posljednji pod naslovom »SAYONARA«.⁷⁷ Ohrabren vjerojatno (i) čitanošću Gaži-

⁶⁴ *Glas Podravine*, 19/1971: 11.

⁶⁵ *Glas Podravine*, 21/1967: 4 i 31/1967: 3.

⁶⁶ *Glas Podravine*, 35/1969: 1.

⁶⁷ *Glas Podravine*, 37/1969: 9.

⁶⁸ *Glas Podravine*, 48/1969: 13.

⁶⁹ *Glas Podravine*, 38/1969: 9.

⁷⁰ »Štef je zaljubljen u muziku«, *Glas Podravine*, 5/1971: 13.

⁷¹ Od broja 10/1971: 13 *Glasi Podravine*.

⁷² Od broja 19/1971: 13 *Glasi Podravine*.

⁷³ *Glas Podravine*, 43/1969: 9.

⁷⁴ Od broja 7/1969: 5 *Glasi Podravine*.

⁷⁵ Od broja 36/1969: 5 *Glasi Podravine*.

⁷⁶ *Glas Podravine*, 3/1967: 4

⁷⁷ *Glas Podravine*, 4/1967: 4.

jevih putopisa, *Glas Podravine* nastavlja ih objavljivati i tijekom 1968. godine. Zanimljiv je onaj iz Sovjetskog Saveza, objavljen u dva siječnja broja⁷⁸, autora Rudolfa Filipčiča, koji stilom, neposrednošću i informativnošću ipak zaostaje za Gažijevim člancima, odnosno prema njima, ali i prema nekim drugim putopisnim reportažama iz kasnijih brojeva, »Utisci s putovanja po Sovjetskom Savezu« i »LENJINGRAD – GRAD HEROJ« djeluju gotovo pamfletarski. Nekoliko je priloga posvećeno i Rasinji – prvi, nazvan jednostavno »OPPIDIUM RASINJA«⁷⁹ u kojemu se opisuje povijest toga podravskog sela između Varaždina i Koprivnice kao i uloga koju je imalo u osmanskim osvajanjima; drugi, »NA SEDAM BREŽULJAKA«⁸⁰ koji proživljeno i s mnogo topline piše o selu i ljudima. Uz Gažijeve, svakako su najbolji putopisni tekstovi Tibora Sekelja u seriji »Iz albuma svjetskog putnika«, kratki ali iznimno dojmljivi i opremljeni fotografijama – »KAKO SE POSTAJE VRAČ«⁸¹ koji opisuje njegov boravak među ljudožderskim plemenima u Amazoni i »LUTALICE SAVANA«⁸² u kojemu piše o nomadima na području Somalije i Etiopije te ponovno o Južnoj Americi, ovaj put o potrazi za dijamantima i plemenitim metalima u pritocima Amazone. Usprkos slabi(ji)m mjestima nekih od navedenih primjera, možemo primijetiti kako se praksa objavljivanja tako dobrih putopisnih reportaža u *Glasi Podravine* kasnije više nije ponovila.

4. ZAKLJUČAK

Uz već spomenuti redizajn *Glasi Podravine* od 5. rujna 1969. godine, koji je osim tehničkih promjena svojoj publici ponudio nove rubrike i žanrove kao i široku suradnju, koprivničku medijsku scenu u razdoblju između »Deklaracije« i Hrvatskog proljeća obilježava i pojava novoga propulzivnijeg medija – Radio-Koprivnice. Potvrđuje to već najava na naslovnici od 11. ožujka 1967. »Ovdje Radio-Koprivnica« (–k–) u kojoj se navodi kako će se u prvom mjesecu rada program emitirati samo nedjeljom (od 8.10 do 16 sati) dok će se već u drugom mjesecu program emitirati svakodnevno (od 13 do 15 sati), a bit će tiskan u *Glasi Podravine* koji će ujedno uputiti svoje čitatelje »na koji način će moći odabrati pjesme za emisiju po željama«.⁸³ Tekst »Radio-stanica počela radom« (k.), na naslovnici broja 13 iste godine, ocjenjuje prvi emitirani vlastiti program kao »raznolik i kvalitetan, tako da je mogao zadovoljiti slušaoce različitih ukusa« – premda nije bio na savršenoj »tehničkoj visini« niti je »popularna emisija po željama« bila izvedena – no, i dalje pozivaju građane da upute svoje pozdrave, ali i primjedbe i prijedloge u vezi s programom.⁸⁴ U rubrici »OD SUBOTE DO SUBOTE« u kojoj se pojavljuju različite servisne informacije (kino, muzej, dežurni liječnici) objavljuje se i »PROGRAM RADIO-STANICE KOPRIVNICA«, najprije nedjeljni a potom i tjedni. Uz sporadično spominjanje novih emisija primjetno je da se najviše pozornosti posvećuje takozvanim emisijama po željama pa se tako u broju 31 nalazi i oglas »čestitke, pozdravi i želje NA RADIO-STANICI KOPRIVNICA«.⁸⁵ Količak se ovakav pristup pokazao (ne)produktivnim, možemo suditi na primjeru dvaju svečanih dvobroja iz studenog 1967. godine (uz Dan oslobođenja i Dan Republike), a koji su direktna posljedica nove investicije.⁸⁶ Konačno, na naslovnici od 8. veljače 1969., u tekstu Z. Bešenić »Centar za informacije – u Koprivnici«, *Glas Podravine* izvještava o usvojenom prijedlogu društveno-političkih organizacija da se »osnuje kadrovski ekipirana, veća ustanova – Centar za informacije, ujedine sredstava te omogućiti efikasnije i kvalitetnije informiranje javnosti.«⁸⁷ Izdvojiti ćemo i neke zanimljive podudarnosti koje se

⁷⁸ *Glas Podravine*, 3 i 4/1968: 4.

⁷⁹ *Glas Podravine*, 10/1968: 4.

⁸⁰ *Glas Podravine*, 14/1968: 3.

⁸¹ *Glas Podravine*, 10/1968: 5.

⁸² *Glas Podravine*, 11/1968: 3.

⁸³ *Glas Podravine*, 11/1967: 1.

⁸⁴ *Glas Podravine*, 13/1967: 1.

⁸⁵ *Glas Podravine*, 31/1967: 8.

⁸⁶ »Obavijest čitaocima«, *Glas Podravine*, 41-42/1967: 1.

⁸⁷ *Glas Podravine*, 7/1969: 1.

zbivaju na presjecištima dvaju medija, primjerice – u broju 31 iz 1967. u kojemu se pojavljuje oglas za »čestitke, pozdrave i želje«, objavljen je i natječaj za novinara »za rad u redakciji »Glasa Podravine«, koji bi ujedno vršio poslove lekture i korekture« pri čemu je uvjet najmanje srednja stručna sprema, a prednost imaju »kandidati koji su već radili na sličnim poslovima«⁸⁸; ili, u broju 41-42 iz iste godine u kojemu uredništvo obavještava čitatelje kako zbog troškova Radio-stanice Koprivnica kao i troškova tiska u studenom može objaviti samo dva dvobroja, nalazi se i prethodno analizirani komentari Zite Bešenić »Kulturna klima Koprivnice« i »Tko je pozvan da kreira našu kulturnu politiku?« koji apostrofiraju problem inertne i pasivne publike.⁸⁹ S jedne strane pratimo dakle financijsku i medijsku podršku novom elektroničkom mediju koji računa na širu participaciju publike nudeći joj prije svega zabavne sadržaje dok se s druge strane u tradicionalnom tiskanom mediju angažira priučeni kadar, u situaciji u kojoj je sasvim jasno da su novinari koji prate kulturu obeshrabreni uzaludnim apelima za podizanje kulturnog života Koprivnice.

Novinarske/uredničke strategije manevriraju pritom neočišćenim terminološkim terenom koji »kišobranski« pokriva kultura⁹⁰, održavajući interes i za visoku i za tradicionalnu/pučku kulturu, ali istodobno i snažno inklinirajući popularnoj/masovnoj kulturi. Naizmjenično se tako pojavljuju medijski sadržaji o neuspješnoj potrazi za knjigama poezije u koprivničkoj knjižari⁹¹, konkretnim novčanim iznosima koje su poznati književnici (Andrić, Ćopić, Davičo i dr.) donirali jugoslavenskom Fondu za stipendiranje mladih talenata, osnovanom pri redakciji *Borbe*⁹², ili uopće problemu financiranja kulturnih akcija (od Galerije u Hlebinama do objavljivanja djela Mihovila Pavleka Miškine) u čemu je Podravka »gotovo usamljena«⁹³, s povećanim brojem humorističnih priloga, akcijom omasovljivanja publike predstvom *Jazavac pred sudom*⁹⁴ ili praćenjem različitih zabavnih manifestacija – pod egidom »spektakl«. Primjerice, fotoreportaža najavljena na naslovnici »Kurenti i domaće maškare« (vl. k.), u nastavku na stranici 6 (»Karneval, poklade«), uspostavlja najprije jednakost spektakl-karneval-tradicija, potom utvrđuje kako je malograđane (»Konzervativne dušice, koje uvijek izražavaju skepsu...«) »porazilo oko 5000 građana koji su došli na koprivničke ulice i prisustvovali skromnom spektaklu karnevala...« da bi se nakon takve oksimoronske sintagme (skromnog spektakla) zaključilo: »Živjeli entuzijasti! Svi oni koju su sudjelovali u priredbi i konačno srušili mit konzervativizma i profesionalizma u našem gradu.«⁹⁵ Dalje, pod naslovom »NESVAKIDAŠNJI SPEKTAKL«, na naslovnici od 21. lipnja 1969., čitamo o nastupu francuskih folkloristica-mažuretki i njemačke limene glazbe⁹⁶ da bi se u broju od 12. rujna iste godine u najavi festivala kajkavske popevke u Krapini spektakl pojavio i u naslovu »SPEKTAKL, ZVAN – KAJ!«, pod kojim autor V. ČESI, između ostalog, piše i o podravskim autorima tekstova pjesama (Kanižaj, Krmpotić, Doleneć).⁹⁷

Kako na novinarsko zagovaranje kulture reagiraju čitatelji *Glasa Podravine*, možemo vidjeti na istoj stranici broja 39 od 21. listopada 1967. godine. Pod naslovom »Kuda srljaš, izdavačka politiko?« novinarka Z. B. bavi se pitanjem odnosa između knjižara i čitatelja. Premda su povod ovom tekstu kriteriji za formiranje cijena školskog materijala, u njemu se supsumira i aktualna kulturna politika: »Kultura je integralna komponenta našeg društva. (...) kulturna politika, kao značajan i neodvojiv dio opće druš-

⁸⁸ *Glas Podravine*, 31/1967: 5. Usp. natječaj za honorarne spikere na radio-stanici, ženskog i muškog, bez uvjeta i s napomenom »Svi kandidati bit će pozvani na audiciju naknadno – pismenim putem.« *Glas Podravine*, 7/1967: 6.

⁸⁹ Usp. bilješka 47 i 55.

⁹⁰ Usp. bilješka 1.

⁹¹ »BEZ KNJIGA POEZIJE«, *Glas Podravine* 12/1967: 4.

⁹² *Glas Podravine*, 31/1967: 5.

⁹³ »Pristiže pomoć – ali stidljivo«, *Glas Podravine*, 45/1969: 17.

⁹⁴ »Oko 6 000 ljudi – u kulturnoj akciji«, *Glas Podravine*, 8/1969: 4.

⁹⁵ *Glas Podravine*, 9/1969: 1, 6. Premda se na naslovnici navodi da je nastavak »na četvrtoj strani«, on se nalazi na stranici 6.

⁹⁶ *Glas Podravine*, 26/1969: 1.

⁹⁷ *Glas Podravine*, 37/1969: 7.

tvne politike u samoupravnom sistemu ne može biti politika u starom smislu te riječi, ne može biti isključivo pravo i dužnost organa vlasti, kulturnih, odnosno intelektualnih djelatnosti ili radnika kao posebnog društvenog sloja. Ona ne može biti nametnuta društvu kao nešto odozgo, izvana, kao nešto strano, isto kao što ne može da bude pravo i dužnost društva bez, ili pored, intelektualaca, kulturnih radnika, odnosno njihovih institucija. Kulturna politika može biti rezultat samo cjelovitih i zajedničkih društvenih nastojanja, posljedica djelovanja svih samoupravnih organa i svih ljudi...⁹⁸ No, deklarativno zalaganje za kulturnu politiku »u novom smislu te riječi« dobro ilustrira reakcija čitatelja (Z. P.) »Povodom napisa o Miškini«, a koji se referira na osvrt iste novinark Z. Bešenić objavljen u prethodnom broju *Glasa Podravine*.⁹⁹ Ocjenjujući da je svoj tekst o spomen-večeri posvećenoj Miškini napisala »iskreno i s divljenjem«, čitatelj ipak naglašava: »o Miškini se ne može pisati nekakvim intelektualističkim stilom putem koga kritičar stavlja u prvi plan svoje intelektualne pretenzije, ostavljajući čitaocu da se sam snalazi u proturječnosti. (...) Miškina nije Sartre, a »Glas Podravine« nije neki književni časopis i za to bi trebalo za nas obične čitaoce pisati informativno, jednostavno i razumljivo, na način kako je pisao Miškina.«¹⁰⁰ U naznačenom kontekstu, reakcija čitatelja doslovno je odgovor na konkretan osvrt novinark, ali i obratno – njezin polemično intoniran prilog možemo shvatiti (i) kao odgovor čitatelju koji kulturu razumije »u starom smislu te riječi«. Miškina kao adut koprivničke kulturne i medijske scene ovjerava se i u rubrici »DOPISI UREDNIŠTVU«, u tekstu »Podrška akcijama na području kulture«, u kojemu SINIŠA HRESTAK (stručni suradnik Saveza narodnih sveučilišta SR Hrvatske, iz Zagreba) hvali kvalitetu kulturnih akcija koprivničkoga Narodnog sveučilišta koju je prepoznala »i naša dnevna štampa koja je u dva navrata registrirala Miškininu proslavu (»Vjesnik« i »Večernji list«), a također i zagrebačka Radio-televizija« – suprotno mišljenju prethodnog direktora ustanove kako »nema interesa za seriozne priredbe i kulturne manifestacije«.¹⁰¹

Balansiranje između politizacije i(li) komercijalizacije medija, s jedne strane, i profesionalizacije, s druge strane, u promatranom se razdoblju – između »Deklaracije« i Hrvatskog proljeća (1967.-1971.) – na stranicama kulture u *Glasi Podravine* ogleda u istodobnim pokušajima praćenja tradicionalne (prije svega lokalne/regionalne) i zagovaranja visoke (gostujuće) kulture dok se aktualna koprivnička medijska scena sve više konfigurira, uvjetno bismo mogli reći, »tržišno«. Različitim strategijama otvaranja publici na stranicama *Glasa Podravine* ili u emisijama Radio-Koprivnice – od pisama uredništvu preko tribina i anketa, nagradnih križaljki ili sve agresivnijih nagradnih igara do poziva dopisnicima iz različitih mjesta komune i uličnim prodavačima – tjednik nastoji adekvatno odgovoriti kako na turbulentnu političku situaciju tako i na promijenjeni interes potencijalne publike. Ma kako simbolično, sitne pomake prema profesionalizaciji *Glasa Podravine* prepoznajemo u još jednom natječaju koji raspisuje Centar za informacije – Koprivnica 9. kolovoza 1969. godine. Za popunu radnog mjesta novinara-suradnika i dalje je uvjet »najmanje srednja stručna sprema i višegodišnje radno iskustvo«, no za novinara-pripravnika potrebna je sada ipak »visoka ili viša stručna sprema«.¹⁰²

⁹⁸ *Glas Podravine*, 39/1967: 4.

⁹⁹ »Miškina – vrijednost revolucionarna i umjetnička«, *Glas Podravine*, 38/1967: 4.

¹⁰⁰ ibid.

¹⁰¹ *Glas Podravine*, 40/1967: 5.

¹⁰² *Glas Podravine*, 32/1969: 7.

GRAĐA

1. *Glas Podravine* (1967.-1971.). Dostupno na: <http://library.foi.hr/glas>.

LITERATURA

1. BROZOVIĆ, Dalibor. 1997. »Dokument koji je ušao u povijest«. U: *DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. Građa za povijest Deklaracije*. Pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 95-99.
2. DABČEVIĆ KUČAR, Savka. 1997. *'71 Hrvatski snovi i stvarnost*. Knj. 2. Zagreb: Interpublic.
3. »Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«. U: *DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. Građa za povijest Deklaracije*. Pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 25-29.
4. DUDA, Dean. 2002. *Kulturalni studiji*. Zagreb: AGM.
5. EAGLETON, Terry. 2002. *Ideja kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
6. NOVAK, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Press dana, medijska agencija HND-a.
7. PAVIČIĆ, Josip. 1997a. »Hajka bez premca. Kronologija«. U: *DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. Građa za povijest Deklaracije*. Pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 85-94.
8. PAVIČIĆ, Josip. 1997b. »Drugi narodni preporod«. U: *DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. Građa za povijest Deklaracije*. Pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 145-152.
9. PAVLETIĆ, Vlatko. 1997. »Obrana hrvatskog identiteta«. U: *DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA. Građa za povijest Deklaracije*. Pripremila Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 153-157.

SUMMARY

By examining media contents, i.e. the digitalized issues of local weekly magazine *Glas Podravine* this paper researches the state of articles on culture between the years of 1967 and 1971. The aim of paper is to determine by media contents analysis what sort of influence on those articles did the two nationally relevant cultural and political demarcation events have: The Declaration on the name and state of Croatian standard language from 1967. and Croatian Spring in 1971.

The concept of reporting of this local weekly magazine, which reports on local/regional topics like naive painting and local literature writers, is all the more interesting during these years because the some major changes that influenced the Koprivnica media scene, most important being the beginning of broadcasting of Radio Koprivnica. Its expenses directly influence the cost of printing and periodicality of *Glas Podravine*, and mark an increase of popular culture content which results in reporting/editorial practices and strategies: introducing (or dismissing) new rubrics an/or columns, broadening the base of contributing reporters, yellow pages covering events and spectacle, street sellers, prize games for readers, to the ever louder critics of all encompassing passivity which results in "zero cultural life" in town of Koprivnica and the whole region.

KLJUČNI TRENUCI HRVATSKOG PROLJEĆA U OGLEDALU LOKALNOG TISKA – NA PRIMJERU GLASA PODRAVINE, VARAŽDINSKIH VIJESTI I KARLOVAČKOG TJEDNIKA¹

KEY MOMENTS OF THE CROATIAN SPRING IN THE MIRROR OF THE LOCAL PRESS – ON THE EXAMPLE OF GLAS PODRAVINE, VARAŽDINSKE VIJESTI AND KARLOVAČKI TJEDNIK

Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ

Sveučilište Sjever

Trg dr. Žarka Dolinara 1

48000 Koprivnica

Primljeno / Received: 17. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK / UDC: 323.1(497.1=163.2)«1971»(054)

070(497.525.1Koprivnica)«1971»(091)

070(497.523Varaždin)«1971»(091)

070(497.529Karlovac)«1971»(091)

SAŽETAK

U članku se analizom odjeka ključnih trenutaka Hrvatskog proljeća u lokalnim listovima ukazuje na sličnosti ali i razlike koje se u tom pogledu javljaju, što upućuje na specifičnosti situacija u lokalnim sredinama. Uočene razlike ukazuju na to koliko su neke objektivne okolnosti, ali i personalni odnosi u određenim sredinama utjecali na recepciju proljećarskih ideja, njihov odraz u lokalnim medijima i u konačnici ishod obračuna s Proljećem, odnosno sudbinu uredništava, pa i pojedinih novinara. Analizom obuhvaćena su tri lokalna lista: Glas Podravine, Karlovački tjednik i Varaždinske vijesti. Komparativna analiza omogućava formulaciju i nekih poopćenih zaključaka vezanih uz mehanizme funkcioniranja lokalnih medija u vrijeme socijalističke Hrvatske i Jugoslavije te njihove ovisnosti o lokalnim centrima moći.

Ključne riječi: Hrvatsko proljeće, lokalni listovi, Glas Podravine, Karlovački tjednik, Varaždinske vijesti

Keywords: Croatian Spring, local newspaper, Glas Podravine, Karlovački tjednik, Varaždinske vijesti

Hrvatsko proljeće, vrijeme relativne liberalizacije i jačanja nacionalnih osjećaja ističe se u desetljećima socijalističke Jugoslavije. Razdoblje je to koje privlači relativno veliku pažnju istraživača. To se odnosi i na lokalnu povijest.² Međutim, nisu sve lokalne sredine istražene niti su ta istraživanja komparativno sagledana. Izostanak komparativnog pristupa u historijskim istraživanjima onemogućuje potpuno razumijevanje povijesnih događaja i procesa. Bez toga je nemoguće sagledati lokalne specifičnosti ni uočavati zajedničke matrice. Razdoblje Hrvatskog proljeća vidljivima je učinilo neke pojave koje su inače bile slabije primjetne te je na neki način razotkrilo specifičnosti i samih lokalnih listova i sredina

¹ Ovaj je rad rezultat rada na projektu koji je financirala Hrvatska zaklada za znanost HRZZ IP-01-2018-5394

² Primjerice: Darko DUKOVSKI, *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Zagreb: Alineja, 2007; Tvrtko JAKOVINA, »Mozaik hrvatskog reformskog pokreta 1971.«, u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. T. Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2012, str. 385-427.

u kojima su izlazili. Naime, i lokalni listovi i sredine u kojima su izlazili na različit su način odgovorili na promjene koje je donijelo Hrvatsko proljeće. Usporedba omogućuje ukazivanje na sličnosti i razlike te predstavlja startnu poziciju za potragu za razlozima uočenih različitosti.

Razdoblje Hrvatskog proljeća uobičajeno u širem smislu obuhvaća vrijeme od proljeća 1967, konkretno od donošenja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika, do prosinca 1971, to jest do trenutka iznuđene ostavke vodstva SKH u Karađorđevu i obračuna s proljećarima koji je slijedio. Upravo na to razdoblje usmjerena je ova analiza pri čemu se posebno promatra odraz triju ključnih trenutaka Hrvatskog proljeća: donošenja Deklaracije i sjednice u Karađorđevu koji ga omeđuju, te Desete sjednice Politbiroa CK SKH u siječnju 1970., koja otvara razdoblje Hrvatskog proljeća u užem smislu, a možemo je smatrati i njegovim vrhuncem. Uz primjenu komparativnog pristupa promatraju se dakle ključni događaji Hrvatskog proljeća i njihov odraz u lokalnom tisku. Analizira se tri značajna lokalna tjednika: *Varaždinske vijesti*, *Glas Podravine* i *Karlovački tjednik*. Radi se o tri lista koja se svaki na svoj način uklapaju u povijest lokalnih medija u Hrvatskoj u socijalističkom razdoblju.³

Varaždinske vijesti najstariji je list među analiziranim. Prvi broj novog lista nakon završetka Drugoga svjetskog rata pod naslovom *Vijesti* izašao je već 19. svibnja 1945. godine. Sa sedmim brojem konačno dolazi do promjene naziva iz *Vijesti* u *Varaždinske vijesti* pod kojim novine izlaze i danas. Nakon godinu i pol izlaženja, krajem 1946, dogodio se prekid u izlaženju *Varaždinskih vijesti*. Naredne 1947. list je ponovno pokrenut. *Varaždinske vijesti* su sve do početka 1950-ih godina ulazile među rijetke lokalne listove u Hrvatskoj.⁴ Novi val pokretanja listova dogodio se tek nakon 1950, kada su pokrenuta i dva preostala analizirana tjednika.

Novinski naslov koji je obilježio poslijeratnu medijsku scenu Karlovca svakako je *Karlovački tjednik* – jedan od najznačajnijih lokalnih listova u zemlji. Pokrenut je u ljeto 1953. godine, nakon što su u razdoblju od završetka ratnih operacija do pokretanja *Tjednika* u Karlovcu više-manje redovito u kraćim vremenskim intervalima izlazila tri lista na koja se on ipak nije jasno naslanjao. Što se tiče pokretanja *Karlovačkog tjednika*, ono se u potpunosti uklapa u generalnu tendenciju razvoja lokalnog tiska u socijalističkoj Hrvatskoj i Jugoslaviji. Također, i dalji razvoj *Karlovačkog tjednika* tekao je u skladu s promjenama u zemlji.⁵

Od 1960-ih započinje novo razdoblje u povijesti *Karlovačkog tjednika* zbog dolaska novog glavnog i odgovornog urednika Milana Rakasa,⁶ koji će tu funkciju (iako s prekidima) obnašati dulje vrijeme. Ovo je razdoblje uspona *Karlovačkog tjednika*: 1963, 1964, 1966. i 1968. list dobiva nagrade Udruženja listova komuna i radnih kolektiva, a i njegovi novinari dobivaju brojna priznanja. Čini se kako i u financijskom smislu položaj »Karlovačkog tjednika« kao ustanove jača, također zahvaljujući vlastitoj komercijalnoj djelatnosti: foto-servisa, kioska za prodaju novina, ali i drugih proizvoda (primjerice duhana) itd.⁷

Tijekom 1950-ih došlo je dakle do prave eksplozije lokalnog tiska što je službeno povezivano s »jačanjem uloge komuna« u društveno-političkom životu. Do 1959. u Hrvatskoj su izlazila već 24 lokalna lista, većinom pokrenuta samo nekoliko godina ranije. U tome je valu pokrenut i *Glas Podravine* (od 1950.), iako je u Koprivnici objektivno za to nedostajalo snaga.

DEKLARACIJA O NAZIVU I POLOŽAJU HRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA

Kada govori o okolnostima u kojima se događa – kako on to dosljedno zove u svojoj knjizi – Hrvatski nacionalni pokret, Dušan Bilandžić ističe dvije stvari: smjenu Aleksandra Rankovića na Brijunskom

³ Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, Položaj lokalnih medija u socijalističkoj Hrvatskoj kao kontekst razvoja *Glasa Podravine*, *Podravina*, god. 19, br. 38 (2020), str. 77-90.

⁴ Martina KONJEVIĆ MOŽANIĆ; Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, *Varaždinske vijesti* od 1945. do 1990. godine, *Podravina*, god. 17, br. 34 (2018), str. 171-186.

⁵ Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, *Karlovački tjednik* – jedne lokalne novine u socijalizmu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 53/2 (2021), str. 255-276.

⁶ Milan Rakas *Karlovački leksikon*. Školska knjiga, Zagreb 2008, 490.

⁷ M. NAJBAR-AGIČIĆ, *Karlovački tjednik*, str. _____

Sl. 1. Druga stranica Glasa Podravine od 24. prosinca 1971. godine

plenumu 1966, koja je za posljedicu imala »smekšavanje« represivnog aparata i stanovitu liberalizaciju javnog života te generacijsku smjenu u partijskim i državnim elitama koja se događala upravo oko polovice 1960-ih.⁸ Ipak trebamo imati na umu da su te promjene bile – posebno u početku – polagane i postupne te ne previše očite za širu javnost, pogotovo onu izvan republičkog središta u Zagrebu. O tome svjedoči reakcija na koju je naišlo donošenje Deklaracije.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika potpisana je 9. ožujka 1967, te je upućena Saboru, Saveznoj skupštini SFRJ i »cjelokupnoj javnosti« kao prilog diskusiji o ustavnim promjenama. Potpisnici Deklaracije bili su predstavnici 18 kulturnih i znanstvenih institucija na čelu s Maticom hrvatskom. Tekst deklaracije objavljen je u Matčinom *Telegramu* 17. ožujka 1967. Pojava Deklaracije izazvala je snažan otpor i val osuda. Pokretač te akcije protiv Deklaracije bio je Miloš Žanko, hrvatski predstavnik u Beogradu (član CK i potpredsjednik Savezne skupštine). Deklaracija je tada proglašena dokazom o plimi nacionalizma »kojemu republičko partijsko vodstvo ne pruža primjeren otpor«.⁹ U to su se vrijeme održavali predizborni partijski sastanci, pa je Deklaracija postala jedna od glavnih tema na njima. I Tito je oštro napao Deklaraciju u govoru koji je održao u Prištini 26. ožujka 1967.

Valja spomenuti i »Prijedlog pitanja za razmišljanje« koji su izdali beogradski književnici, a koji je priznavao svakom narodu pravo na jezik, ali je zbog toga tražio odbacivanje latinice u Srbiji i uvođenje srpskog jezika u škole u Hrvatskoj gdje su išla srpska djeca. Postavljanje pitanja jezika na obje (hrvatskoj i srpskoj) strane bilo je jasni pokazatelj koliko su međunacionalne napetosti u SFRJ aktualne i tada. Bilo je i reakcija na terenu (već sutradan nakon objave deklaracije oko Knina se skidaju natpisi na latinici). Pokrenuta je i prava hajka i orkestrirano protivljenje Deklaraciji te osude i nekih od najistaknutijih pripadnika partijskih elita za koje se pretpostavljalo, odnosno znalo da podržavaju Deklaraciju (npr. Ivana Rukavine, Većeslava Holjevca, Franje Tuđmana). Tražilo se i pokretanje sudskih procesa. To je Vladimir Bakarić zaustavio početkom travnja. Partijski forumi proveli su postupke protiv svojih članova potpisnika Deklaracije, jer većina potpisnika jesu bili članovi Partije. Od njih 70, 34 su kažnjena, a od toga 10 isključenjem iz Saveza komunista. Primjerice, Franjo Tuđman smijenjen je s funkcije direktora Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Potpisnik Deklaracije bio je i Miroslav

⁸ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb 1999, 504.

⁹ Isto, 516.

Krleža čija je pozicija u hrvatskoj ali i u cijeloj jugoslavenskoj kulturi i politici bila posebna. Bilandžić tvrdi da je stajalište koje je prevladavalo na sastancima u Partiji na saveznoj razini ipak bilo mnogo pomirljivije nego ono što se čulo u javnim osudama.¹⁰

U analiziranom lokalnom tisku nailazimo na očekivanu unisonu osudu Deklaracije u skladu s tadašnjom partijskom politikom. Pojavljuju se informacije o osudi na najvišim političkim forumima, a nižu se i kratke vijesti o osudama od strane lokalnih organizacija, primjerice SUBNOR-a.

Zanimljivo je primijetiti da objave u lokalnom tisku nisu nikako izravne reakcije na Deklaraciju, već izvještaji o osudama na parijskim i drugim forumima. Dolaze i uz relativno zakašnjenje. U *Glasi Podravine* pojavljuju se u broju 14/1967 od 1. travnja i broju 15/1967 iz 8. travnja te godine. Prvi i udarni tekst o tome na prvoj stranici broja 14 govori o osudi komunista koprivničkog garnizona JNA,¹¹ ispod kojeg su prenesene osude objavljene u drugim medijima, te izjave visokopozicioniranih komunisti, uključujući i Titovu osudu iz Prištine: »Povodom diskusije o jeziku. Rečeno je ovih dana«.¹² Ispod poredanih izjava potpisan je Rade Milosavljević. Iz potpisa tih objava vidimo donekle koji su mediji predstavljali za uredništvo *Glasi Podravine* putokaz za političke ocjene. Tu su – očekivano – *NIN*, *Vjesnik* i *Komunist*.

U narednom 15. broju *Glasi Podravine* objavljeno je i »Protestno pismo učesnika sjednice Općinske konferencije SSRN Koprivnica«¹³ te »Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske«.¹⁴ Radilo se dakle o reakcijama lokalnih vlasti i organizacija, uključujući i lokalni ogranak MH čiji se Upravni odbor u pismu distancirao od politike središnjice u Zagrebu. Kao izvor svojih informacija o Deklaraciji Upravni odbor Ogranka MH navodi *Vjesnik* od 19. ožujka 1967. a ne Matičin *Telegram*. Donesena je informacija o kaznama za potpisnike Deklaracije u kojoj se štetnim za bratstvo i jedinstvo označava ne samo Deklaracija već i srpski »Predlog za razmišljanje«.¹⁵ Ipak, u *Glasi Podravine* »Predlog za razmišljanje« spominje se samo usputno u izvještaju o predavanju Ante Kesića u broju 18 unutar teksta »Omladina i maloljetnička delikvencija«.¹⁶

U *Varaždinskim vijestima* prve informacije o osudi Deklaracije pojavljuju se u broju 12/1967 od 30. ožujka, ali tek na petoj stranici, u rubrici »Kultura i umjetnost«. U spomenutom članku spominju se skupovi građana održani tijekom tjedna koji je prethodio publikaciji. Posebno se apostrofira osuda lokalnog SUBNOR-a te zborova radnika »Varteksa«. Spominje se i protestni skup organiziran u koncertnoj dvorani kazališta. Njegovi organizatori bili su Općinski odbor SSRN-a, Općinsko sindikalno vijeće i Pododbor MH. U tekstu je objavljena i osuda Deklaracije, usvojena na tome skupu. Posebno, dakle sa zasebnim naslovom »Perfidna diverzija« objavljena je osuda Sekretarijata Kotarskog komiteta SKH Varaždin. Dosta bizarno pritom djeluje činjenica da su spomenute osude popraćene razgolićenom slikom talijanske glumice Franciske Roy, koja se u dotičnoj rubrici našla po nekoj drugoj liniji.¹⁷ Tekstovi u kojima se nalaze osude Deklaracije pojavljuju se i u narednim brojevima *Varaždinskih vijesti*: u br. 13/1967 »Protest boraca«,¹⁸ u br. 15/1967 spominje se Deklaracija kao neprijateljska politička akcija u govoru Antuna Bibera,¹⁹ a u br. 24/1967 u umetnutom u broj tekstu govora Mike Tripala (Tripalo u istom kontekstu spominje i »Prijedlog za razmišljanje«).²⁰ Razlike nisu – naravno – drastične, no oprav-

¹⁰ D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 517.

¹¹ V. Š., »Osuda Deklaracije«, GP, 14/1967, 1. IV. 1967., str. 1.

¹² Rade Milosavljević, »Povodom diskusije o jeziku. Rečeno je ovih dana«, GP, 14/1967, 1. IV. 1967., str. 1.

¹³ »Protestno pismo učesnika sjednice Općinske konferencije SSRN Koprivnica«, GP, 15/1967, 8. IV. 1967., str. 1.

¹⁴ »Protestno pismo Ogranka Matice hrvatske«, GP, 15/1967, 8. IV. 1967., str. 4.

¹⁵ »Kazne za potpisnike Deklaracije«, GP, 15/1967, 8. IV. 1967., str. 2.

¹⁶ »Omladina i maloljetnička delikvencija«, GP, 18/1967, 29. IV. 1967., str. 3.

¹⁷ »Osuda Deklaracije« i »Perfidna diverzija«, VV, 12/1967, 30. III. 1967, str. 5.

¹⁸ »Protest boraca«, VV, 13/1967, 6. IV. 1967, str. 3.

¹⁹ »Naš razvoj je opća mobilizacija koju traži reforma«, VV 15/1967, 20. IV. 1967, str. 1 i 3.

²⁰ »Izlaganje Mike Tripala sekretara Izvršnog komiteta CK SKH na savjetovanju u Varaždinu 22. V. 1967.«, VV, 24/1967, 15. VI. 1967.

dano je pitanje je li prvotno smještanje informacije o osudama Deklaracije na petu stranicu i u kulturnu rubriku ukazuje na odnos uredništva lista prema Deklaraciji i njezinim osudama.

U *Karlovačkom tjedniku*, slično kao i u *Varaždinskim vijestima*, osuda Deklaracije pojavljuje se 30. ožujka, ali u kratkoj informaciji pri vrhu prve stranice.²¹ U narednom 13. broju također se izvještava o osudi Deklaracije u tekstu »Jedinstveni«.²² Ono što valja istaknuti je činjenica da se već u tom tekstu negativno ocjenjuje ne samo hrvatsku Deklaraciju već i srpski »Predlog za razmišljanje«. Potonje upućuje na zaključak da je uredništvo *Karlovačkog tjednika* pažljivije od svojih pandana u Koprivnici i Varaždinu pratilo i situaciju u Srbiji/Beogradu. I Deklaracija (označena kao »za nas neprihvatljiva«) i beogradski »Predlog«, spominju se i u tekstu »Bratstvo i jedinstvo« na naslovnoj stranici *Svjetla* – kulturnog dodatka *Karlovačkom tjedniku* – koji je bio prilog istom broju.²³ Naredni brojevi *Karlovačkog tjednika* pokazuju da je slučaj Deklaracije i »Prijedloga« u Karlovcu i karlovačkoj sredini izazvao mnogo složenije reakcije od prisutnih u ostalim analiziranim tjednicima ritualnih osuda. U broju 14 govori se i o potrebi dubljih analiza »društvenih kretanja«²⁴ te se izvještava o ukoru Zlatku Pintaru zbog njegova pisama Zlatanu Sremcu, no u tekstu se istovremeno i pravda Pintarova reakcija.²⁵

DESETA SJEDNICA CK SKH

Kampanja protiv Deklaracije i njezinih potpisnika brzo se ispuhala. Prestali su dosta brzo i problemi osoba koje su bile partijski kažnjene (primjerice F. Tuđman ostao je zastupnik u Saboru). Nije izazvala zaustavljanje hrvatskog nacionalnog pokreta, te je on u narednom razdoblju jačao, a manifestirao se među ostalima povećanom aktivnošću Matice hrvatske koja mu je postala žarište. Posebno se ta uloga Matice uočavala u lokalnim sredinama gdje su aktivni bili njezini ogranci. Veliki dio aktivnosti bio je usmjeren prema njegovanju hrvatskog kulturnog i povijesnog nasljeđa te hrvatskog jezika. Na području kulture bilo je to vidljivo preko isticanja onih dijelova, odnosno razdoblja hrvatske kulture koji su značili njezinu pripadnost zapadnom kulturnom krugu (to će u konačnici dovesti do pokretanja ciklusa Barokne večeri u Varaždinu).

Ipak, u vrhu vlasti glavne su teme bile rasprave oko centralizacije i federalizacije, te ovlastima republika i financijskim odnosima između republika i saveznih vlasti. Glasovita Deseta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske bila je obilježena osudom »unitarističkog jugoslavenstva i saveznog centralizma«.²⁶ Bila je to trodnevna sjednica poznata po tome da je uživo prenošena na televiziji.²⁷ Smatrala se povijesnim događajem i ponekad se uzima kao početak Hrvatskog proljeća u užem smislu. Održana je u siječnju 1970. godine. Valja napomenuti da joj je u ljeto 1969. prethodila tzv. »cestna afera« u Sloveniji, izazvana time što su savezne vlasti odlučile zajam za izgradnju infrastrukture namijeniti za gradnju autoceste Beograd-Noví Sad, a ne dionice u Sloveniji, što je u Ljubljani izazvalo prosvjede. U vezi s time se u partijskoj raspravi održanoj u kolovozu 1969. na Brijunima kritizira praksa da se republičke elite koriste masama, koje potiču na prosvjede, a onda te prosvjede koriste kao argumente na saveznoj razini odnosno u sporovima unutar federacije.²⁸

Dušan Bilandžić naglašava kako je Tito ulazio u sve oštiri sukob sa srpskim vodstvom, a Hrvatska (hrvatsko vodstvo SK) postajala je Titu glavni oslonac u reformi federacije. On ističe da je napad na hrvatsko rukovodstvo (koji je predvodio Miloš Žanko, potpredsjednik Savezne skupštine) imao u stvari za cilj slabljenje Titovih pozicija. Žanko je napad pokrenuo nizom članaka u *Borbi* (17-21.11.1969.) s

²¹ »Osuđena Deklaracija«, KK, 12/1967, 30. III.1967, str. 1.

²² »Jedinstveni«, KK, 13/1967, 6. IV.1967, str. 1.

²³ »Bratstvo i jedinstvo«, *Svjetlo*, prilog KK, broj 3 (13), travanj 1967, str. 5.

²⁴ V. B. »Predstoji analiza društvenih kretanja«, KK, 14/1967, 13. IV.1967, str. 1.

²⁵ »Ukor Zlatku Pintaru«, KK, 14/1967, 13. IV.1967, str. 1 i 5.

²⁶ D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 557.

²⁷ Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005, str. 620-621.

²⁸ D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 558.

tezom o porastu hrvatskog nacionalizma (na temelju analize hrvatskih listova i časopisa). Tome se Tito odlučno suprotstavio, odnosno – kako kaže Bilandžić – »inicirao i 'gorljivo' podržao obračun sa Žankom«. ²⁹ Na taj je način prema Titovom nalogu sazvano pripremno savjetovanje za Desetu sjednicu.

Sama sjednica odvijala se 15, 16. i 17. siječnja 1970., a politički referat iznijela je Savka Dabčević-Kučar. Njezin referat imao je glavnu oštricu uperenu protiv unitarističke i nacionalističke politike. Prema njezinim tezama radilo se o problemu uspona unitarističkih tendencija na saveznoj razini dok je za hrvatski nacionalizam priznavala da postoji, ali smatrala da nije u porastu. Isticala je da je uzimanje svake manifestacije hrvatstva i isticanje nekih problema koji realno postoje kao dokaz porasta nacionalizma pogrešno. Dakle, radilo se prvenstveno o osudi unitarizma. Deseta sjednica završena je jednoglasnom osudom Miloša Žanka. Trodnevni prijenos sjednice izazvao je veliko uzbuđenje u hrvatskoj javnosti. Lokalne partijske organizacije »prorađivale« su materijale Desete sjednice, a kritika centralizma i unitarizma prelila se i na lokalne sredine.

Karlovački tjednik nije izvještavao o samoj Desetoj sjednici, već je u broju 4/1970 od 29. siječnja pisao o zaključcima Općinskog komiteta SKH u kojima se davala podrška Desetoj sjednici. ³⁰ Radi se ipak o malom članku i možemo zaključiti kako se temi nije pridavala neka veća pažnja. Nešto jače istaknuta je podrška zaključcima Desete sjednice u *Glasi Podravine* (naslov je eksplicitniji), no također se radi o izvještavanju o lokalnim zbivanjima i sjednici općinskog komiteta SKH. ³¹ Nešto eksplicitniji naslov o podršci zaključcima Desete sjednice CK SKH pojavljuje se i na naslovnici 6. broja *Glasi Podravine*. ³² Izostanak izravnog referiranja na Desetu sjednicu u *Glasi Podravine* i *Karlovačkom tjedniku* uistinu iznenađuje. Može ukazivati na nesigurnost u redakcijama lokalnih listova i cijelim lokalnim sredinama oko toga kako se valja prema tome postaviti.

Od analiziranih lokalnih naslova jedino su se *Varaždinske vijesti* izravno osvrnule na Desetu sjednicu. Već u broju 2/1970 od 21. siječnja u rubrici »Zapaženo« na prvoj stranici pojavljuje se informacija i citat iz njezinih zaključaka. ³³ U narednom broju *Varaždinskih vijesti* prvom stranicom dominira veliki naslov »Puna podrška stavovima i zaključcima Desetog plenuma CK SKH«. Duško Lončarić u relativno opširnom tekstu, koji se proteže i na drugu stranicu opisuje podršku Desetoj sjednici koju su pružile lokalne organizacije i aktivisti. ³⁴ U broju 5 donosi se vijest o podršci zaključcima Desete sjednice u »Varteksu«. ³⁵ Možemo dakle primijetiti da je u Varaždinu vladao i znatno veći interes i veće oduševljenje Desetom sjednicom nego u drugim analiziranim sredinama. Na njezine zaključke lokalni komunisti pozivali su se i kasnije. ³⁶

Na saveznoj je razini Deseta sjednica digla veliku prašinu. Prve kritike stizale su iz vojnih krugova, ali je osudu spriječio stav Josipa Broza koji je isprva stao na stranu hrvatskog vodstva. O tom se pitanju raspravljalo na sjednici Izvršnog biroa CK SKJ u ožujku 1970. godine. Podršku je hrvatsko vodstvo SKH dobilo i od makedonskog vodstva iako je Krste Crvenkovski pozivao SKH da »obuzda« svoje masmedije. S drugih strana uglavnom su dolazile osude. ³⁷

Za nastavak politike zacrtane na Desetoj sjednici presudna je bila podrška Josipa Broza Tita, pa – kako je to formulirao Bilandžić: »Deseta sjednica i lideri tzv. Maspoka ... (jesu) široko otvorili vrata slobodnijem političkom životu i duhovnom stvaralaštvu u svim područjima – znanosti, kulturi umjetnosti – tako da su se Hrvati počeli ponašati kao bilo koja moderna nacija koja drži do svoje povijesti, do

²⁹ Isto, 563.

³⁰ »Glavna riječ organizacijama«, KT 4/1970, 29. I. 1970, str. 1.

³¹ »Podrška zaključcima Desete sjednice CK SKH«, GP, 5/1970, 30. I. 1970, str. 1.

³² »I dalje podrška X sjednici CK SKH«, GP, 6/1970, 6. II. 1970, str. 1.

³³ »Jasno i precizno«, VV, 2/1970, 21. I. 1970, str. 1.

³⁴ Duško Lončarić, »Puna podrška stavovima i zaključcima Desetog plenuma CK SKH«, VV, 3/1970, 28. I. 1970, str. 1-2.

³⁵ »Podrška zaključcima Desete sjednice CK SKH«, VV, 5/1970, 11. II. 1970, str. 8.

³⁶ Duško Lončarić, »Komunisti ocijenili položaj kolektiva«, VV, 10/1970, 18. III. 1970, str. 3.

³⁷ D. BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, 573-576.

svoga jezika, do svoje državnosti, do svoga ekonomskog razvoja«, a politika je izašla »iz kabineta CK i vlade na 'ulice'«. ³⁸

U tim novim okolnostima politička pitanja postala su aktualna u okrilju Matice hrvatske i na Sveučilištu u Zagrebu. U Matici hrvatskoj do intenzifikacije je došlo nakon godišnje skupštine u studenom 1970., a to se očitovalo u velikom povećanju članstva u narednih godinu dana i pojačanju izdavačke aktivnosti. Dušan Bilandžić čak kaže da Matica od proljeća 1971. počinje djelovati gotovo kao posebna politička stranka, dakle kao samostalno političko središte. U proljeće 1971. kao samostalno izdanje pojavljuje se primjerice *Svjetlo* u Karlovcu, koje je do tada izlazilo kao prilog *Karlovačkom tjedniku*.

SLOM HRVATSKOG PROLJEĆA (KARAĐORĐEVO)

U narednom se razdoblju situacija razvijala brzo, i u Hrvatskoj »na terenu« i u partijskom vodstvu na saveznoj razini, gdje su pozicije Hrvatske snažno kritizirane, a situacija je ovisila o Titovoj intervenciji. Tito je sa svoje strane pokušavao utjecati na hrvatsko vodstvo u pravcu smirivanja situacije i stišavanja nacionalne halabuke. Element te »političke igre« bio je njegov posjet Hrvatskoj u rujnu 1971, o čemu ovdje neću detaljnije govoriti.

U međuvremenu su sve više na vidjelo počele izlaziti podjele u hrvatskom partijskom vodstvu. Protivnici proljećarskih ideja dobivali su na snazi kako je situacija na terenu eskalirala. U srpnju 1971. održana je Četvrta konferencija SKH na kojoj je donesena odluka o ograničavanju utjecaja Matice hrvatske u tvornicama (zabrana rada tvorničkih ograna). ³⁹

Na kraju je »presuda« Hrvatskom proljeću donesena odlukom Predsjedništva SKJ 1. prosinca 1971. na Titovu inicijativu. Na sjednici u Karađorđevu Savka Dabčević Kučar i Mika Tripalo prisiljeni su na ostavke, a upotrebom prisile potpuno u skladu s načinom vođenja politike uobičajenim u nedemokratskim komunističkim režimima stvari »na terenu« vraćene su na stari put (osude nacionalističkih skretanja, kazne i progoni).

O nesigurnosti u lokalnim medijima ali i o tome o koliko se turbulentnim događajima radilo, svjedoči već i sama činjenica da je u izlaženju analiziranih lokalnih tjednika početkom prosinca 1971. primjetna dvotjedna pauza. Između broja 46 od 27. studenoga i broja 47 od 11. prosinca *Varaždinskih vijesti* prošlo je punih dva tjedna. Isto je i u *Glasi Podravine*: broj 46/47 izlazi 26.11., a broj 48 – 10.12. Karlovački tjednik izlazi 25.11. i onda 9.12. Samo u slučaju *Glasi Podravine* broj koji je prethodio pauzi označen kao dvobroj, što bi se moglo tumačiti unaprijed planiranom duljom pauzom povezanom uz Dan Republike.

U prvom prosinačkom broju *Karlovačkog tjednika* na prvoj stranici nema nikakvih spektakularnih vijesti i naslova. Pri vrhu prve stranice nalazi se kratki tekst naslovljen »Bez oklijevanja i kompromisa« koji se poziva na Titov govor, no neupućen čitatelj teško bi ga mogao povezati s onim što se dogodilo u Karađorđevu, niti je mogao saznati što se zapravo dogodilo. ⁴⁰ Nešto više o tome moglo se pročitati u narednom 50. broju u kojem je na prvoj stranici tiskan stenogram govora Miće Gledića sa XXIII. sjednice CK SKH, ⁴¹ te kratki tekst »Odlučnije provođenje Titovih riječi« u kojem se govori o zaključcima lokalnih partijskih foruma. ⁴²

U prvom prosinačkom broju *Glasi Podravine* na vrhu prve stranice velikim je slovima osvanuo naslov »Podrška Titu!«. Radi se o naslovu teksta u kojem se izvještava o iskazima podrške Titu i vodstvu SKJ na lokalnoj razini u Podravini, a koji se samo manjim dijelom nalazi na prvoj stranici, a nastavlja se na drugoj. ⁴³

³⁸ Isto, 579.

³⁹ Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*, HIP – Školska knjiga, Zagreb 2006, 439.

⁴⁰ »Bez oklijevanja i kompromisa«, KT, 49/1971, 9. XII. 1971, str. 1.

⁴¹ »SK će prevladati sve probleme«, KT, 50/1971, 16. XII. 1971, str. 1.

⁴² »Odlučnije provođenje Titovih riječi«, KT, 50/1971, 16. XII. 1971, str. 1.

⁴³ »Podrška Titu i vodstvu SKJ«, GP, 48/1971, 10. XII. 1971, str. 1-2.

Najprimjetnija je promjena u *Varaždinskim vijestima*, gdje se na naslovnoj stranici pojavljuje slika Titove biste i citat krupnim fontom: »Savez komunista je jedini faktor koji ima pravo djelovanja u općejugoslavenskim okvirima«, a na drugoj i trećoj i četvrtoj stranici tiskani su veliki dijelovi Titova govora na 21. sjednici Predsjedništva SKJ, dok se dalje nalaze i Zaključci Predsjedništva Međuopćinske konferencije Saveza komunista Varaždin.⁴⁴ Dakle, u Varaždinu, sredini gdje je Hrvatsko proljeće imalo i najsnažniji odjek, među analizirane tri, i reakcija je bila najodlučnija. Čitatelji *Varaždinskih vijesti*, za razliku od čitatelja *Karlovačkog tjednika* ili *Glasa Podravine*, zasigurno su mogli primijetiti velike promjene s kojima se posljedično moralo nositi uredništvo lista.

POSljedICE HRVATSKOG PROLJEĆA I NJEGOVA SLOMA ZA LOKALNE MEDIJE

Božidar Novak, i sâm aktivan u to vrijeme u *Vjesniku*, u svojoj knjizi ističe da se na vrhuncu Hrvatskog proljeća radilo o uvođenju »posebnog oblika pluralizma bez postojanja političkih stranaka«.⁴⁵ Kao zasebne aktere na medijskoj sceni spominje Maticu hrvatsku, studente, zagrebačko sveučilište – svaki sa svojim glasilima koji su djelovali »samostalno, bez političke kontrole«.⁴⁶ Koji su bili razlozi te »liberalizacije»? Svakako ne svjesno odustajanje od ranije prisutnog sustava kontrole, već njegovo nefunkcioniranje u uvjetima krize unutar partijskih struktura.

Kada govorimo o Hrvatskom proljeću u hrvatskim lokalnim sredinama, njegov odraz u lokalnom tisku vrlo je simptomatičan. Usprkos određenim sličnostima dominantnima se čine razlike između analiziranih gradova i njihovih lokalnih tjednika.

Varaždin je nacionalno najhomogenija sredina od ove tri analizirane što nije bez značenja za prijemčivost proljećarskih ideja. U njemu se žarišta tih ideja nalaze u više institucija: u Matici hrvatskoj, Visokoj ekonomskoj školi, samom uredništvu *Varaždinskih vijesti*, a očito i u lokalnom partijskom vrhu.

Kada su u pitanju *Varaždinske vijesti*, glavni i odgovorni urednik tjednika je nakon što se on osamostalio 1966. poslije nekoliko godina djelovanja u sklopu Varaždinske tiskare, postao Boris Kožar. Na tom mjestu on će ostati sve do svoje smjene početkom 1972. godine. Kao i njegov prethodnik, za urednika *Varaždinskih vijesti* postavljen je naravno odlukom lokalnih partijskih moćnika, konkretno sekretara varaždinskog SK Hrvatske Valenta Huzjaka. Vremena su se pomalo mijenjala pa je Kožar navodno prije dolaska u *Varaždinske vijesti* od sekretara Huzjaka tražio da mu se »nitko ne petlja u izbor ekipe te uređivanje lista«. Kožar je mogao birati suradnike u redakciju. Na taj su način, uz Milana Babića i Stjepana Jalušića, koji su već od prije bili suradnici lista, u list došli Tomislav Đurić, Duško Lončarić i Branimir Cvetko. Zahvaljujući Kožaru, u razdoblju od 1966. do 1972. godine *Varaždinske vijesti* očito su pristale uz ideje Hrvatskog proljeća i u određenom se smislu približile nezavisnijem informiranju.⁴⁷

Poboljšana je financijska situacija lista zahvaljujući uvođenju plaćenih članaka o poduzećima (»Vin-dija«, »Koka«), te povećana atraktivnost lista pojavom stripa i brojnih ilustracija. Dakle, određena liberalizacija, koja se u to vrijeme osjetila u tadašnjoj SR Hrvatskoj, odrazila se i na *Varaždinske vijesti*. Glavni akteri Hrvatskog proljeća praćeni su s velikim zanimanjem. Primjerice nastup dr. Savke Dabčević-Kučar prilikom njezina posjeta varaždinskoj tvrtki »Koka« u veljače 1971. godine, čemu su bile posvećene pune tri stranice. Također, *Varaždinske vijesti* u dva broja koja su izašla u travnju 1971. godine donijele su intervju s istaknutim stručnjakom suvremene hrvatske i šire ekonomske znanosti (kako je predstavljen u listu) Markom Veselicom, a povodom njegovog posjeta varaždinskoj Visokoj školi. Taj je intervju naslovljen »Hrvatski globalni interes i njegova strategija«, a donosio je jasno isti-

⁴⁴ VV, 47/1971, 11. XII. 1971, str. 1-5.

⁴⁵ B. NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo*, 622.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Magdalena LONČARIĆ, Ernest FIŠER, *Novinstvo Varaždina*, Novinsko poduzeće Varaždinske vijest, Varaždin 1995, 28.

canje nacionalne posebnosti hrvatskog naroda.⁴⁸ Tijekom 1971. godine u nizu se brojeva *Varaždinskih vijesti* pojavljuju natpisi vezani uz raspravu o ustavnim amandmanima, a problematiziraju se, sukladno ozračju Hrvatskog proljeća, i neke druge teme, poput utemeljenosti proslave Dana ustanka naroda Hrvatske na dan 27. srpnja.⁴⁹ Jedna od tema koja posebno privlače pažnju tijekom Hrvatskog proljeća bila su pitanja vezana uz hrvatsku povijest i kulturno nasljeđe. Dobar je primjer niz članaka Tomislava Đurića »Zašto šute lepoglavski zvona«, objavljenih tijekom srpnja 1971., u kojima je problematizirano pitanje obnove freska u crkvi u Lepoglavi. Ti su članci izazvali određene reakcije neposredno po izlasku, a kasnije – u ozračju obračuna s proljećarima – predstavljali su Đurićev veliki krimen i dokaz nacionalističkih tendencija.⁵⁰

Upravo je zato reakcija nakon sloma Hrvatskog proljeća u Varaždinu bila posebno odlučna. Uslijedili su koraci vlasti koji su za cilj imali vraćanje pune kontrole nad *Varaždinskim vijestima* i kažnjavanje odgovornih. Općinski komitet SKH u prosincu 1971. godine osnovao je grupu za ispitivanje u kojoj je mjeri bio prisutan »nacionalizam, šovinizam i kontrarevolucionarne snage« u varaždinskoj Matici hrvatskoj, Višoj ekonomskoj školi te *Varaždinskim vijestima*. U broju br. 48/1971 *Varaždinske vijesti* objavile su tekst pod naslovom »Zaključci 23. sjednice CK SK Hrvatske« gdje su između ostalog ističe: »Naša zajednička borba protiv vlastitog nacionalizma i šovinizma, bit će nedvojben izraz uzajamne pomoći i zajedničke odlučnosti da nastavimo Titovim putem.«⁵¹ Očekivano, brzo je došlo do ostavke glavnog urednika Borisa Kožara: »Uvažavajući stav Općinskog komiteta SKH i Izvršnog odbora SSRN Varaždin Boris Kožar podnio je ostavku na mjesto direktora, glavnog i odgovornog urednika *Varaždinskih vijesti*, a radna zajednica suglasila se i s prijedlogom da se prava osnivača sa Skupštine općine Varaždin prenesu na Općinsku konferenciju SSRN.«⁵² Također, na sjednici OK SKH, održanoj 23. prosinca 1971., između ostalog najavljene su kadrovske promjene po pitanju *Varaždinskih vijesti*.⁵³ Kasnije su u listu objavljivani izvještaji pripremljeni u tim tijelima.

Prvi izvještaj pod naslovom »Izvještaj komisije Općinskog komiteta SKH o neprijateljskoj djelatnosti« podnesen je na sjednici OK SKH 14. siječnja 1972., a drugi, proširen te pod naslovom »Izvještaj o uzrocima pojava i prodoru nacionalističkih tendencija u SKH i javni život Varaždina«, na općinskoj konferenciji 30. lipnja 1972. godine. Oba su »izvještaja«, tiskana izvorno u partijskom Informativnom biltenu, objavljena u knjizi Tomislava Đurića *Zašto su šutjela lepoglavski zvona: Hrvatsko proljeće u Varaždinu i Čakovcu 1971.: svjedočenja članci dokumenti*.⁵⁴

Posebno se problematičnim smatrao ciklus tekstova Tomislava Đurića iz *Varaždinskih vijesti* o crkvi u Lepoglavi »Zašto šute lepoglavski zvona«, objavljivan tijekom srpnja 1971. godine.⁵⁵ Opsežni izvještaj Grupe za praćenje rada *Varaždinskih vijesti* pokazuje odnos prema novinama i novinarima nakon Karađorđeva. Radilo se o temeljitom pretresanju rada cijele redakcije i tekstova koje su se objavili u novinama tijekom Hrvatskog proljeća. Novinari su se prozivali za poticanja nacionalizma, zamjeralo im se što su uključili i događanja izvan varaždinske regije i objavljivanje intervjua s poznatim proljećarima. Novinarima i urednicima uskraćena je novinarska sloboda te je od glavnog urednika zatraženo da podnese ostavku, što je on i učinio. Prozvani su da nisu pisali u skladu s politikom Partije i zemlje te je taj izvještaj pokazatelj situacije u kojoj su se nalazili novinari nakon gušenja Hrvatskog proljeća.

⁴⁸ *Varaždinske vijesti*, br. 1370, 3. travnja 1971., str. 12-13; br. 1371, 10. travnja 1971., str. 3.

⁴⁹ »Ustanak naroda Hrvatske bio je prije 27. srpnja 1941. godine«, *Varaždinske vijesti*, br. 1370, 3. travnja 1971., str. 10.

⁵⁰ Svi su ti članci integralno objavljeni u: Tomislav ĐURIĆ, *Zašto su šutjela lepoglavski zvona: Hrvatsko proljeće u Varaždinu i Čakovcu 1971.: svjedočenja članci dokumenti*, Meridijani, Samobor 2004, 23-32.

⁵¹ *Varaždinske vijesti*, br. 48/1071, 18. prosinac 1971., str. 3.

⁵² *Varaždinske vijesti*, br. 2/1972, 15. siječnja 1972., str. 4.

⁵³ *Varaždinske vijesti*, br. 3/1972, 22. siječnja 1972., str. 4.

⁵⁴ Informativni bilten Organizacije općinske konferencije SKH Varaždin (br. 9, Varaždin 25. 1. 1972.), prema: T. ĐURIĆ, *Zašto su šutjela lepoglavski zvona*, 74-98.

⁵⁵ Tomislav Đurić, »Zašto šute lepoglavski zvona«, 1-5, *Varaždinske vijesti*, br. 25-29, 3. srpnja 1971. – 31. srpnja 1971.

Posve drugačija bila je situacija u Karlovcu. Karlovac je sredina s vrlo bogatom medijskom tradicijom koja seže u prvu polovicu 19. stoljeća. Kao jedan od većih urbanih centara i u vrijeme Narodne/Socijalističke Republike Hrvatske, imao je razvijenu izdavačku djelatnost. Ono što predstavlja značajnu razliku u odnosu na Varaždin, miješani je nacionalni sastav stanovništva grada, te specifični personalni odnosi vezani uz poziciju Milana Rakasa, jednog od najistaknutijih partijaca u gradu. Karlovačka kulturna sredina u razdoblje Hrvatskog proljeća ulazi sa svojim stalnim opterećenjem temeljenim na međunacionalnim napetostima. I ovdje, kao i u mnogim gradovima Hrvatske žarište nacionalnih osjećaja postaje ogranak Matice hrvatske. S obzirom na personalne odnose u lokalnim vlastima i u uredništvu *Karlovačkog tjednika*, proljećarske ideje ne nailaze ovdje na plodno tlo.

Milan Rakas očito je imao znatan utjecaj na *Karlovački tjednik* i to ne samo u vrijeme kada je i formalno bio glavni urednik. Rakas – hrvatski Srbin, komunist, izrazito jugoslavenske orijentacije, nesklon ni srpskom nacionalizmu – postigao je u narednom razdoblju značajnu karijeru u partijskim i državnim strukturama, a u Karlovcu je očito ostao jedna od najutjecajnijih figura i vođa jedne od lokalnih frakcija. To će do izražaja doći u 1980-ima kad je sukob unutar lokalnih partijskih krugova izbilo na vidjelo (no to je druga tema). U svakom slučaju, očito je da proljećarske ideje nisu ni mogle zadobiti snažniju podršku u *Karlovačkom tjedniku*, a u tome valja tražiti i početke izrazite netrpeljivosti koja je primjetna u hrvatski orijentiranim skupinama i prema Rakasu i prema listu.

U drugoj polovici 1960-ih na karlovačkoj kulturnoj i medijskoj sceni pojavljuju se novi akteri aktivni u obnovljenom karlovačkom ogranku Matice hrvatske. Jedna od najznačajnijih formi njihova djelovanja jest obnova časopisa Matice hrvatske u Karlovcu *Svjetlo*, koji od 1965. do 1970. izlazi kao prilog *Karlovačkom tjedniku*, a 1971. kao samostalno izdanje. Njegovo gašenje bilo je rezultat sloma Hrvatskog proljeća. Upravo skupina vezana uz Maticu hrvatsku Karlovac pokrenula je časopis *Svjetlo* koji je isprva izlazio kao prilog *Karlovačkom tjedniku*, kasnije je ipak – očito nakon razmimoilaženja s uredništvom tjednika – *Svjetlo* na vrhuncu Hrvatskog proljeća nastavilo izlaziti kao zaseban naslov.⁵⁶

Nakon Drugoga svjetskog rata komunističke vlasti brzo su uspostavile kontrolu nad djelovanjem Matice hrvatske ograničavajući njezino djelovanje na ulogu izdavačke kuće i nisu dopustile osnivanje i rad njezinih ogranka. S njihovom obnovom pokušalo se u 1950-ima usporedno s promjenama u unutrašnjoj (posebno kulturnoj) politici. Tada se po prvi put pokušalo pokrenuti rad karlovačkog ogranka no – izgleda – bezuspješno.⁵⁷ U 1960-ima situacija se promijenila. Tome su doprinijele promjene na širem planu, ali i povoljne lokalne okolnosti u samom Karlovcu. U povijesti karlovačkog ogranka Matice hrvatske ističe se naklonost gradonačelnika Josipa Boljkovca i učinkovitost lokalne ekipe kulturnih radnika koji su 1965. i uspjeli obnoviti ogranak.⁵⁸ Ključna uloga u tome pripala je Ivanu Jurkoviću, profesoru književnosti, direktoru Zorina doma, a u tom času i predsjedniku karlovačkog SSRN.⁵⁹ Pored Jurkovića, važnu ulogu igrao je Stjepan Mihalić, istaknuti karlovački kulturni radnik i književnik, koji će postati predsjednik ogranka i urednik »drugog« *Svjetla*.⁶⁰

Svjetlo je navodno od početka bilo zamišljeno kao zasebna publikacija, no zbog financijskih problema pojavljuje se u jesen 1965. kao prilog *Karlovačkom tjedniku*. Prvi broj izlazi uz 41. broj *Karlovačkog tjednika* 28. listopada 1965. Redakcija *Svjetla* smještena je u Zorin domu, a osim članova iz Matice hrvatske njezin je član bio Nikola Petrić kojeg je delegiralo uredništvo *Karlovačkog tjednika*.

Pravac koji zastupa Matica hrvatska, usprkos suradnji koja je morala biti uspostavljena pri izdavanju *Svjetla* kao priloga *Karlovačkom tjedniku*, nije prihvaćen u uredništvu novina, zbog čega je očito došlo do razlaza i osamostaljenja časopisa Matice hrvatske i njegova kratkotrajnog samostalnog izlaženja dokinutog gušenjem Hrvatskog proljeća. Izgleda da možemo govoriti i o ideološkom sukobu koji je kulminirao u to vrijeme. Možemo naslutiti da ekipa koja je stekla prevlast u *Karlovačkom tjedniku* u to

⁵⁶ Dubravka ČANIĆ, *Karlovački časopis Svjetlo. Kaj, god. 51 (240), br. 1-2 (350-351), 2018, 83-96.*

⁵⁷ Radovan RADOVINIĆ, *Matica hrvatska u Karlovcu. Doprinos Karlovca i Karlovčana osnutku i djelovanju Matice hrvatske*, Matica hrvatska, Karlovac 2006, 70-71.

⁵⁸ Isto, 72.

⁵⁹ Ivan Jurković, *Karlovački leksikon*, 249.

⁶⁰ Stjepan Mihalić, *Karlovački leksikon*, 394-395.

vrijeme, a to je očito krug oko Milana Rakasa, skupina jugoslavenske orijentacije, nije bila po ukusu ljudi koji su isticali hrvatski nacionalni identitet u duhu Hrvatskog proljeća i *vice versa*.

Posljednji 43. broj *Svjetla* unutar *Karlovačkog tjednika* izašao je 10. rujna 1970. godine. U tom je broju objavljena i bibliografija svih dotad objavljenih članaka. Najviše tekstova objavio je Stjepan Mihalić, a zbirke nekih od njih (feljtona Časkanje u suton) objavljeni su nakon toga kao zasebne publikacije. Nakon toga slijedi kratkotrajni samostalni život *Svjetla* tijekom 1971. godine, kada su izašla još 4 broja (zadnji dvobroj 4-5 izlazi u jesen 1971.). Izdavanje iz *Karlovačkog tjednika* imalo je očito više razloga. Do tog je došlo s jedne strane zbog težnje prema većoj vidljivosti i prepoznatljivosti, što je davalo samostalno izlaženje, a s druge zbog neslaganja s uredništvom *Karlovačkog tjednika*. Iako izvori nisu potpuni i izravni, ipak jasno se može naslutiti određena napetost između Matice hrvatske i uredništva *Svjetla* te uredništva *Karlovačkog tjednika*. U knjizi posvećenoj Matici hrvatskoj u Karlovcu R. Radovinović opisao je to riječima da su bili »dva svijeta«, te je *Karlovački tjednik* opisao kao »eksponent sustava« za koji su osnovni kriterij »politička oportunistička i politička podobnost«. ⁶¹

Očito je da su u samom uredništvu *Karlovačkog lista* za vrijeme Hrvatskog proljeća utjecaj zadržali oni koji mu nisu bili skloni. Kako se kasnije lakonski konstatiralo: »Treba naglasiti da je list u kritičnom razdoblju 1970. i 1971. godine pružio odlučan otpor prodoru nacionalizma, pa je nakon 21. sjednice CK SKJ ocijenjeno da u 'Karlovačkom tjedniku' nije bilo nacionalističkih pojava.« ⁶² Ova tema ostat će kontroverznom i kasnije, a o razlazu *Karlovačkog tjednika* i *Svjetla* u javnosti pojavljivat će se različita mišljenja. Primjerice, povodom 90. obljetnice Mihalićeva rođenja u referatu »Mihalić i lokalna štampa« Mladen Muić iznio je tezu o srozavanju kvalitete lista nakon izdavanja iz *Tjednika*, te nagađanje da možda ne bi došlo do obračuna s njime nakon sloma Hrvatskog proljeće. S tim tvrdnjama se ipak polemizira. ⁶³

Kada je u pitanju situacija u Koprivnici, valja istaknuti da se radilo o najmanjoj sredini među analiziranim i o gradu u koje proljećarske ideje nisu naišle na snažan odaziv. Goran Živković i svome diplomskom radu posvećenom ovoj problematici jedno od poglavlja naslijedio je »Koprivnica u i/ili izvan 'Hrvatskog proljeća'«. Zašto je bilo tako? Koprivničke partijske elite bile su ili nesklone Hrvatskom proljeću ili iznimno rezervirane, a lokalno partijsko vodstvo, uključujući predsjednika općine Stjepana Kapustu i šefa »Podravke« Pavla Gažija stajalo je »na čvrstoj Titovoj liniji«. ⁶⁴ Koprivnica u to vrijeme nije studentski grad, a nema ni tragova značajnije uključenosti studenata iz Koprivnice u studentski pokret u Zagrebu. Također, iznimno značajno je da je ogranak Matice hrvatske u Koprivnici, obnovljen 1966. godine, bio prilično pasivan u svom djelovanju a posebno kad su u pitanju aktivnosti koje bi se moglo povezati s Hrvatskim proljećem. Bila je to zasigurno velikim dijelom posljedica »pravovjernog« držanja njegova predsjednika Aleksandra Vrančića, inače predsjednika Općinskog komiteta SSRNH u Koprivnici. ⁶⁵

U tim okolnostima lokalni list, tjednik *Glas Podravine*, očekivano je također držao istu liniju tim više da je bio od lokalnih vlasti u najvećoj mjeri financijski ovisan. Naklade su prvenstveno ovisile o veličini grada u kojem lokalni list izlazi. Primjerice, *Glas Podravine* imao je između 3.800 i 3.500 naklade (podaci za 1965. i 1966. godinu), *Karlovački tjednik* istovremeno 5.000 i 5.500, dok su *Varaždinske vijesti* imale 8.750 i 9.900 naklade i to dva puta tjedno. ⁶⁶

U toj situaciji jedine odjeke Hrvatskog proljeća u koprivničkoj sredini pronalazimo u pisanju satiričkog dodatka tvorničkom listu *Podravka – Feferonu*, koji je 1971. izlazio i kao zasebno izdanje, te u

⁶¹ R. RADOVINOVIĆ, *Matica hrvatska u Karlovcu*, 82.

⁶² Vlado BOJKIĆ, *Karlovačka štampa i sredstva informiranja od 1941. godine do danas*, u: *Karlovac 1579-1979*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1979, 646.

⁶³ R. RADOVINOVIĆ, *Matica hrvatska u Karlovcu*, 83.

⁶⁴ Goran ŽIVKOVIĆ, *Koprivnica i »Hrvatsko proljeće«*, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2011, diplomski rad, str. 18. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9787/1/diplomski%20G.%20Ziv.%20Koprivnica%20i%20Hrv%20proljece.pdf> (pristup 15.1.2022)

⁶⁵ G. ŽIVKOVIĆ, *Koprivnica*, 18-21.

⁶⁶ Magdalena Najbar-Agičić, *Položaj lokalnih medija u socijalističkoj Hrvatskoj kao kontekst razvoja Glasa Podravine, Podravina*, god. 19, br. 38 (2020), 80.

omladinskom časopisu *Susreti*. Radilo se o izdanju Općinske konferencije Saveza omladine koji je u nekoliko brojeva izašao tijekom 1971. podižući pritom zamjetnu prašinu svojom otvorenim kritikom društvenih prilika iz ljevičarskih pozicija. Izgleda ipak da bismo ga mogli smatrati više ekscesom i proizvodom inicijative rijetkih pojedinaca nego tragom nekih širih tendencija u Koprivnici. Mlada ekipa koja je iza njega stajala poticala je uglavnom iz vrlo dobro situiranih i politički pravovjernih obitelji (primjerice kći Pavla Gažija Katarina), te je kroz ovaj list izražavala mladalački bunt. Na kraju, iako su se i *Feferon* i *Susreti* našli na meti kritika nakon Karađorđeva, većina angažiranih nije snosila neke ozbiljnije posljedice (s izuzetkom Tome Brinca, predsjednika OK SOH).⁶⁷

ZAKLJUČAK

Da bismo mogli razumjeti razloge pojave uočenih razlika kao i općenito djelovanje lokalnih medija u vrijeme socijalizma, trebali bismo se zapitati kako su funkcionirali lokalni mediji, odnosno kako su njihovi urednici/uredništva prepoznavali pravac koji je za vlasti bio u danom trenutku poželjan. On je trebao biti upravo takav i nije se radilo o slobodnom novinarstvu što neću na ovom mjestu šire obrazlagati.⁶⁸

Radilo se o praćenju službenog stava partijskih vlasti na saveznoj, republičkoj i lokalnoj razini, pri čemu je taj stav do uredništva lokalnih listova dolazio s prve dvije razine (savezne i republičke) preko službenih novinskih izdanja, glavnih saveznih i republičkih novina (onih partijskih, primjerice *Borbe*, i onih formalno vezanih uz SSRN, odnosno u hrvatskom slučaju izdaja NIP-a *Vjesnik*, prvenstveno upravo najznačajnijeg hrvatskog dnevnika *Vjesnika*). Na lokalnoj razini partijski su lokalni organi imali izravnu vezu s lokalnim tiskom, često i doslovce izravnu personalnu vezu u osobi urednika lokalnog lista, koji je uvijek bio osoba od povjerenja partijskog vodstva.

Razdoblje relativne liberalizacije na prijelazu iz 1960-ih u 1970-e obilježava labavljenje političkih stega, uključujući i onih vezanih uz »demokratski centralizam«. Za lokalne novine tada situacija će u određenom smislu postati složenija upravo zbog pojave razmimoilaženja u stavovima partijskih elita na različitim razinama. Novinari i urednici lokalnih medija bili su prvenstveno upleteni u lokalnu mrežu centara moći i ovisni prvenstveno o njima.

Od tri analizirana lista, u *Varaždinskim vijestima* najuočljivija je podrška proljećarskim idejama i pristajanje uz Hrvatsko proljeće što je na kraju i najdalje otišlo te u konačnici dovelo do toga da je taj list bio optužen za »nacionalistička skretanja«. Zašto se to tako dogodilo?

Očito je važna uloga pripala osobi samog glavnog urednika *Varaždinskih vijesti* Borisa Kožara, a i nekih od njegovih novinara (Tomislav Đurić). Ipak, što je također važno, očito je razvoj situacije u samom Varaždinu pogodio takvom stavu. Jasno je da je cijeli grad bio prožet proljećarskim idejama, koje su imale snažnu podršku i u lokalnim strukturama vlasti.

U Karlovcu je središte proljeća postala Matica hrvatska koja je nastupala ipak kao donekle konkurentna skupina u odnosu na onu okupljenu oko *Karlovačkog tjednika*. Kulturni list Matice hrvatske, *Svjetlo*, izlazio je doduše nekoliko godina uz *Karlovački tjednik*, no 1971. na vrhuncu proljećarske euforije izdvojen je kao zasebni časopis, te na kraju nestao zajedno s ogrankom Matice. Sam pak *Karlovački tjednik* uspješno je prošao preispitivanje o nacionalističkim skretanjima: njegova urednička ekipa bila je usko vezana uz osobu Milana Rakasa, lokalnog političkog moćnika, koji je nekoliko godina bio i urednik tjednika, Rakas je očito bio nesklon idejama Hrvatskog proljeća.

U Koprivnici, koja je od analizirana tri lokalna središta bila najmanja, u političkom smislu ideje Hrvatskog proljeća nisu se našle u tolikoj mjeri u fokusu javnosti. *Glas Podravine* imao je manje tržište i mogućnost prodaje svoje naklade, a to je značilo i potpunu ovisnost lista o lokalnim centrima moći, to jest lokalnim vlastima kao i najsnažnijem privrednom subjektu »Podravci«. Relativno najslabiji bio je

⁶⁷ G. ŽIVKOVIĆ, *Koprivnica*, 23-27.

⁶⁸ Opširno o tome: Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, Agitprop među novinarima. Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima, u: *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa – Sveučilište J. Dobrile, Zagreb-Pula, 2017, 177-200.

ogranak Matice hrvatske, a odraz političkih gibanja na medijskom planu bio je vidljiv samo u publikaciji omladine *Susreti*.

NOVINSKA GRAĐA

Digitalizirani brojevi:

1. *Varaždinske vijesti* (VV), <http://library.foi.hr/novine/default.aspx?C=3&G=3>
2. *Karlovački tjednik* (KT), <https://digitalna.gkka.hr/?pc=i&id=10009>
3. *Glas Podravine* (GP), <http://library.foi.hr/lib/knjiga.php?B=1&H=&sqlx=N00020&E=>

LITERATURA

1. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, Golden marketing 1999.
2. Bojkić, Vlado. Karlovačka štampa i sredstva informiranja od 1941. godine do danas, u: *Karlovac 1579-1979*, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1979, 637-649.
3. Čanić, Dubravka. Karlovački časopis *Svjetlo. Kaj*, god. 51 (240), br. 1-2 (350-351), 2018, 83-96.
4. Dukovski, Darko. *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Zagreb: Alineja, 2007;
5. Đurić, Tomislav. *Zašto su šutjela lepglavska zvona: Hrvatsko proljeće u Varaždinu i Čakovcu 1971.: svjedočenja članci dokumenti*; Meridijani, Samobor 2004.
6. Goran Živković, *Koprivnica i »Hrvatsko proljeće«*, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2011, diplomski rad. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9787/1/diplomski%20G.%20Ziv.%20Koprivnica%20i%20Hrv%20proljece.pdf> (pristup 15.1.2022)
7. Jakovina, Tvrtko. Mozaik hrvatskog reformskog pokreta 1971., u: *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, ur. T. Jakovina, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2012, 385-427.
8. *Karlovački leksikon*. Zagreb: Školska knjiga 2008.
9. Konjević Možanić, Martina; Najbar-Agičić, Magdalena. *Varaždinske vijesti* od 1945. do 1990. godine, *Podravina*, god. 17, br. 34 (2018), 171-186.
10. Lončarić, Magdalena; Fišer, Ernest. *Novinstvo Varaždina*, Novinsko poduzeće Varaždinske vijest, Varaždin 1995.
11. Najbar-Agičić, Magdalena. Agitprop među novinarima. Uspostava komunističke vlasti i nadzor nad medijima, u: *Stvaranje socijalističkog čovjeka. Hrvatsko društvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*, ur. Igor Duda, Srednja Europa – Sveučilište J. Dobrile, Zagreb-Pula, 2017, 177-200.
12. Najbar-Agičić, Magdalena. *Karlovački tjednik* – jedne lokalne novine u socijalizmu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 53/2 (2021), str. 255-276.
13. Najbar-Agičić, Magdalena. Položaj lokalnih medija u socijalističkoj Hrvatskoj kao kontekst razvoja *Glasa Podravine*, *Podravina*, god. 19, br. 38 (2020), 77-90.
14. Novak, Božidar. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2005.
15. Radovinović, Radovan. *Matica hrvatska u Karlovcu. Doprinos Karlovca i Karlovčana osnutku i djelovanju Matice hrvatske*, MH, Karlovac 2006.
16. Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991., od zajedništva do razlaza*, HIP – Školska knjiga, Zagreb 2006.

SUMMARY

The article analyzes the repercussions of the key moments of the Croatian Spring in local newspapers and points out the similarities but also the differences that occur in this regard, which points to the specifics of the situation in local communities. The observed differences indicate how much some objective circumstances, but also personal relationships in certain areas influenced the reception of Spring ideas, their reflection in the local media and ultimately the outcome of dealing with Spring, or the fate of editorial offices and some journalists. The analysis included three local newspapers: *Glas Podravine*, *Karlovački tjednik* and *Varaždinske vijesti*. Comparative analysis allows the formulation of some generalized conclusions related to the mechanisms of functioning of local media in the time of socialist Croatia and Yugoslavia and their dependence on local centers of power.

ANALIZA MEDIJA U SLAVONIJI I BARANJI ZA VRIJEME I NAKON HRVATSKOG PROLJEĆA

MEDIA ANALYSIS IN SLAVONIA AND BARANJA DURING AND AFTER THE CROATIAN SPRING

Krešimir LACKOVIĆ

Sveučilište Sjever, SC Koprivnica
Odjela Komunikologija,
mediji i novinarstvo
Trg dr. Žarka Dolinara 1
48 000 Koprivnica
klackovic@unin.hr

Primljeno / Received: 14. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK / UDC: 323.1(497.1=163.2)«1970/1972»(054)

070(497.54)«1970/1972»(091)

SAŽETAK

Tema rada biti će analiza medija u Slavoniji i Baranji za vrijeme i nakon Hrvatskog proljeća, kako su se procesi reflektirali na praćenje lokalnih medija u istočnoj Hrvatskoj odnosno kakve su bile promjene u praćenju događaja i uređivačkoj politici za vrijeme Hrvatskog proljeća i nakon njegovog završetka. Analizirat ćemo članke objavljene u dnevnom listu Glasu Slavonije od siječnja 1970. godine i održavanja 10. sjednice CK SK Hrvatske pa do sredine 1972. godine odnosno nakon sjednice u Karađorđevu, krajem studena ga i početkom prosinca 1971. godine, nakon čega je došlo do osude čelnih ljudi i zagovornika Hrvatskog proljeća. Ciljevi rada biti će prikazati promjene u načinu praćenja političkih procesa u periodu tijekom Hrvatskog proljeća i nakon njegovog sloma te jesu li se događanja u Zagrebu reflektirala na lokalno, konkretno, područje Osijeka i cijele Slavonije i Baranje. U uvodnom dijelu rad ćemo započeti prepoznavanjem fenomena Hrvatskog proljeća, odnosno ključnim događajima koji su omogućili njegovo nastajanje, razvoj i sam završetak. Nakon toga, prikazat ćemo na koji su način navedene događaje, kao i period između ključnih datuma, pratili u lokalnom dnevnom listu Glasu Slavonije. Očekivani rezultat i doprinos je upravo produbiti spoznaje o razvoju lokalnih medija u tom burnom povijesnom razdoblju.

Ključne riječi: Hrvatsko proljeće, Glas Slavonije, lokalni mediji, 10. sjednica CK SKH, Sjednica u Karađorđevu

Keywords: Croatian Spring, Glas Slavonije, local media, 10th session of the Central Committee of the Communist Party of Croatia, session in Karađorđevo

UVOD

Hrvatska krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća sastavni je dio Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, kao jedna od šest socijalističkih republika, u kojoj je vladao jednopartijski sistem s Komunističkom partijom Jugoslavije na vlasti, a na čijem je čelu, sve do njegove smrti 1980. godine, bio Josip Broz Tito. Upravo u tom periodu, na ključne pozicije u Komunističkoj partiji Hrvatske dolaze mlađe osobe, ranije sudionici Drugog svjetskog rata u sklopu partizanskog pokreta, s kasnije stečenim formalnim izobrazbama. Tako je primjerice Savka Dabčević Kučar, koja je na mjestu predsjednice Centralnog komiteta saveza komunista Hrvatske bila jedna od ključnih osoba hrvatske politike toga vremena, doktorirala 1955. godine temom »John Maynard Keynes – teoretičar državnog kapitalizma« što je u to vrijeme bila jedinstvena pojava u tadašnjoj socijalističkoj Jugoslaviji,

izabrati nemarksističkog teoretičara kao temu svoje doktorske disertacije¹. Miko Tripalo i Pero Pirker, sljedeće dvije važne osobe hrvatske politike u tom periodu, nakon Drugog svjetskog rata diplomirali su pravo, a i ostale važne osobe pokreta, kojeg danas prepoznamo pod nazivom Hrvatsko proljeće, bile su akademski obrazovane. Nova generacija političara, ne samo u Hrvatskoj, općenito s novim pogledima i vizijama, bili su tada predvodnici političkih i ekonomskih reformi, kojima je cilj bila liberalizacija društva. U Hrvatskoj, osim zagovaranja liberalnijeg načina djelovanja u politici, ekonomiji, ali i u društvu općenito, otvoreno se počelo govoriti o nezadovoljstvu položaja tadašnje Socijalističke Republike Hrvatske u okviru Jugoslavije. Nezadovoljstvo se izražavalo ne samo kroz partijske strukture, nego i kroz ostale tada prisutne organizacije, poput sveučilišta i studentskih centara, društva književnika, Hrvatske matice iseljenika, Instituta za povijest hrvatskog radničkog pokreta čiji je osnivač bio prvi hrvatski predsjednik Dr. Franjo Tuđman², naravno i Katoličke crkve, čiji su se odnosi s tadašnjom vlasti poboljšali ponovnom uspostavom diplomatskih odnosa Jugoslavije i Svete Stolicе 1970. godine, a čemu su prethodile godine represije prema svećenstvu nakon završetka Drugog svjetskog rata i često montiranim procesima, između ostaloga i prema kardinalu Alojziju Stepincu.

Važne uloge u tom, po svemu, nacionalnom pokretu imala je Matica hrvatska i studentski pokret na hrvatskim sveučilištima. Matica hrvatska u tom je periodu privlačila u svoje članstvo intelektualce i kulturne djelatnike, koji su progovarali o hrvatskom nacionalnom i jezičnom pitanju, ali i radila na masovnom učlanjenju intenzivnim utemeljenjem niza podružnica diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine. »Do 1970. Matica hrvatska počela je igrati aktivniju političku ulogu. Na svojoj godišnjoj skupštini u studenom 1970., Matica je pokrenula mobilizaciju novog članstva i usvojila program koji se bavio različitim političkim i ekonomskim pitanjima; pridavanje pažnje tim pitanjima donijelo joj je i nagli i entuzijastičan porast sljedbe. Sljedeće godine članstvo joj se povećalo 20 puta, od 2.323 člana u studenome 1970. na 41.000 članova u studenome 1971«³.

U probuđenoj nacionalnoj svijesti kod mlađe populacije značajnu ulogu imali su hrvatski sveučilištarci i predstavnici studentskog pokreta. Njihove aktivnosti bile su dijelom inspirirane i protestima studenata u svijetu, posebice tijekom 1968. godine, a koje su sve imale različite svjetonazorske podloge. Od borbe za građanska prava crnaca i protivljenju američke intervencije u Vijetnamu u SAD-u, preko zahtjeva njemačkih studenata za nastavkom denacifikacije društva, velikih demonstracija francuskih studenata koji su se osim protivljenju konzervativnih struktura zahtijevali i bolje uvjete za njihovo studiranje pa do studentskih protesta i podrške tzv. »socijalizmu s ljudskim licem«⁴ u tadašnjim socijalističkim zemljama, pa i u Jugoslaviji, a od kojih su ipak najpoznatiji oni u Čehoslovačkoj koji su najbrutalnije ugušeni sovjetskom intervencijom. Smatra se da je razvoj medija prilično oblikovalo mišljenje studenata-prosvjednika. »Studenti 1968. biti će jedna od prvih generacija studenata odraslih uz televiziju, koji će upravo zahvaljujući njoj postati sve svjesniji nadolazećeg globalnog doba u kojem se do korjenitih dolazi upravo pravilnim razumijevanjem nove uloge i funkcije medija, naročito njene sve značajnije propagandne funkcije«⁵.

Kao i u svim burnim zbivanjima 20., a sada i 21. stoljeća, mediji su imali i imaju itekako važnu ulogu. Progresivna strujanja i zahtjevi za liberalizacijom društva toga vremena izražavala su se i u hrvatskim medijima i njihovoj uređivačkoj politici. »Novi hrvatski pluralizam i sloboda medija i izražavanja imali su svoje polazište u politici hrvatskog političkog vodstva na čelu s Mikom Tripalom, dr. Savkom Dabčević-Kučar, Dragutinom Haramijom, Perom Pirkerom, Ivanom Šiblom, Srećkom Bijeli-

¹ Dabčević-Kučar, Savka. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 1. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=13632>>.

² Tuđman, Franjo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 7. 1. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=62628>>.

³ IRVINE, Jill: Hrvatsko proljeće i raspad Jugoslavije, *Političke analize* Vol 2, broj 7, 2011., str. 32

⁴ Autor pojma bio je Radovan Richta, češki filozof.

⁵ ŠIMONOVIC, Robert: *Studentski prosvjedi 1968.*, rujan 2018., str. 13, Prema Huxman, S.S. i Bruce, D.B. 2009.: *Toward a dynamic generic framework of apologia: A case study of Dow chemical, Vietnam, and the napalm controversy*, str. 57.-72.

ćem i drugima«⁶. Uz već postojeće medije poput RTV Zagreb ili novinsko-izdavačke kuće Vjesnik, počeli su izlaziti brojni časopisi čiji novinari, tada uglavnom mladi studenti(ce), nisu bježali od tada tabu tema, prozivajući političke vlastodršce. Novi časopisi nisu nastajali samo u Zagrebu, koji je i tada najveći grad i središte društvenog i političkog života Socijalističke Republike Hrvatske, već i u svim ostalim manjim sredinama, a promjene u slobodnijem načinu izvještavanja, primijećene su i u ranije prisutnim medijima. Kako navodi Božidar Novak »većina od 60 lokalnih radio postaja, kao i većina od 18 lokalnih listova i informativni dnevni tisak u Splitu, Rijeci i Osijeku, objektivno su izvještavali javnost o narodnom pokretu«⁷.

Kada govorimo o Osijeku, i tada četvrtom po veličini hrvatskom gradu, u njemu je nakon završetka Drugog svjetskog rata, točnije od oslobođenja grada 14. travnja 1945. počeo izlaziti Glas Slavonije. Pokrenut i tiskan na oslobođenom području na Papuku kao glasilo Narodne fronte Slavonije 24. lipnja 1943. godine, koji se tijekom godina kasnije isprofilirao kao vodeći, najčitaniji, a danas jedini dnevni list koji izlazi na području istočne Hrvatske. Zato je ovaj rad vrlo značajan jer ćemo prikazati na koji način je Glas Slavonije izvještavao i pratio taj burni period Hrvatskog proljeća i glavne njegove krakove, komunističku partiju, Maticu hrvatske, studentski pokret kao i najznačajnije aktere tih događaja.

Predmet našeg istraživanja biti će tekstovi objavljeni u dnevnom listu Glasu Slavonije od siječnja 1970. godine odnosno održavanja 10. sjednice CK SK Hrvatske 18. siječnja 1970. pa do sredine 1972. godine odnosno nakon sjednice u Karađorđevu, održane krajem studenoga i početkom prosinca 1971. godine, nakon čega je došlo do osude čelnih ljudi i zagovornika Hrvatskog proljeća.

Cilj našeg rada biti će, analizom sadržaja tekstova objavljenih u Glasu Slavonije u navedenom razdoblju, prikazati kako su se politički i društveni procesi reflektirali na način rada u jednom značajnom mediju u istočnoj Hrvatskoj za vrijeme Hrvatskog proljeća i kakve su bile promjene u praćenju događaja i uređivačkoj politici nakon njegovog završetka. U radu ćemo osim analizu sadržaja, koristiti kvantitativnu i kvalitativnu metodu te povijesnu metodu kao i induktivnu i deduktivnu znanstvenu metodu.

FENOMEN HRVATSKOG PROLJEĆA

Potpuno je jasno kako je naziv Hrvatsko proljeće nastao kao analogija na Praško proljeće, pojam kojeg prepoznajemo kao »pokušaj liberalizacije i demokratizacije komunističke Čehoslovačke za vrijeme Alexandera Dubčeka«⁸. Praško proljeće ugušeno je u noći s 20. na 21. kolovoza 1968. godine kada su postrojbe Varšavskog pakta, s dominantno vojskom Sovjetskog saveza, tenkovima ušli u Čehoslovačku što je bila prava invazija na suverenu zemlju i jedinstven slučaj gdje je došlo do vojne intervencije u zemlji od strane vojne organizacije čija je ta zemlja bila članica.

Od asocijacije Hrvatskog proljeća na Praško proljeće i utjecaj zbivanja u tadašnjoj Čehoslovačkoj, nisu bježali ni tadašnje vrlo utjecajne osobe Hrvatskog proljeća. Akademik Ivan Supek, rektor Sveučilišta u Zagrebu od 1969. do završetka Hrvatskog proljeća kada je 1971. godine isključen iz javnog života, o nazivu je rekao: »Hrvatsko proljeće može zavesti analogiju s Praškim proljećem, gdje je Čehoslovačka komunistička partija pokrenula demokratsku i gospodarsku reformu, dok su ovdje zelenilo i pupoljci rasli s polja kulture«⁹. Miko Tripalo, hrvatski predstavnik u Predsjedništvu SFRJ 1971. godine, napisao je i 1989. godine objavio knjigu »Hrvatsko proljeće« pa je i iz toga razloga vidljivo kako su se tadašnji vodeći ljudi identificirali s tim nazivom.

Pod još nekoliko naziva prepoznajemo pokret koji se dogodio na svim razinama hrvatskog društva u tadašnjoj Jugoslaviji, a koji ipak najčešće prepoznajemo pod nazivom Hrvatsko proljeće. Akademik

⁶ NOVAK, Božidar: Doprinos medija u hrvatskom proljeću, Zbornik radova Sjećanje na Hrvatsko proljeće 1971.-1996., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1997., str. 162.

⁷ NOVAK, B; Doprinos medija u hrvatskom proljeću, 1997., str. 161.

⁸ ZGURIĆ, Borna: Fenomenologija prosvjeda, Političke analize, tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku, Vol 5, broj 17, 2014., str. 74.

⁹ SUPEK, Ivan: Sveučilište u Hrvatskom preporodu, zbornik radov Sjećanje na Hrvatsko proljeće 1971.-1996., Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1997., str. 29.

Supek nazivao ga je »Hrvatskim preporodom«, po uzoru na Hrvatski narodni preporod u 19. stoljeću koji se pod utjecajem prosvjetiteljstva i romantizma razvio na području Hrvatske u vrijeme Habsburške monarhije. Politički protivnici pokret su nazivali kao MASPOK što je bila skraćenica za Masovni pokret, a vrlo je jasno o čemu se govori i kada se samo spomene 1971. Ili '71. godina, premda se svi ključni događaji nisu zbili samo tijekom te godine.

O samom početku Hrvatskog proljeća ne postoji suglasnost među historiografima i ostalim znanstvenicima, ali i sudionicima toga burnog vremena. Miko Tripalo, hrvatski predstavnik Predsjedništva SFRJ 1971. godine govorio je o »desetak godina hrvatskog proljeća«. S takvim početku nije se slagao Igor Zidić, koji je smatrao kako je Tripalo »nepravедno smještao njegov početak u 1961. godinu, čineći tako i Rankovićev SDS jednim od sudionika«¹⁰. No, treba reći kako je Brijunski plenum 1966. godine, odnosno četvrta sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), na kojem je došlo do smjene Aleksandra Rankovića s mjesta potpredsjednika Jugoslavije utjecalo na liberalizaciju ili zagovaranje liberalnijih odnosa u svim tadašnjim jugoslavenskim republikama.

Kao početak Hrvatskog proljeća neki povjesničari, poput Zdenka Radelića ili Darka Dukovskog¹¹, navode 1967. godinu, točnije 17. ožujka 1967, kada je nekolicina hrvatskih jezikoslovaca u Telegramu, novinama za društvena i kulturna pitanja, objavili Deklaraciju o imenu i položaju hrvatskog književnog jezika. U Deklaraciji su iznijete kritike prema Novosadskom dogovoru u kojem se hrvatski jezik hrvatskosrpskim. Među potpisnicima Deklaracije bio je i književnik Miroslav Krleža, a mnogi od 18 potpisnika bili su izbačeni iz komunističke partije ili sankcionirani na drukčije načine¹².

Kao početak Hrvatskog proljeća u historiografiji najčešće se navode datumi 16. i 17. siječnja 1970. kada je u Zagrebu održana 10. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske. Na njoj je došlo do osude jugoslavenskog unitarizma i osuđene izjave Miloša Žanka, tada potpredsjednika Skupštine Jugoslavije, koji se između ostaloga protivio Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Hrvoje Klasić taj događaj naziva »inicijalnom kapislom«¹³.

Čini se kako je mnogo lakše precizirati, kada je završilo Hrvatsko proljeće, odnosno kada je došlo do njegovog sloma. Dogodilo se to 1. i 2. prosinca 1971. godine na sjednici predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu, na kojoj je Josip Broz Tito prozvao hrvatsko reformsko vodstvo i osudio djelovanje Matice hrvatske, studenata na hrvatskim sveučilištima, protiv kojih je Tito i ranije zagovarao mjere, ali i pisanje hrvatskih medija, posebice Vjesnika. Već 12. prosinca 1971. na sjednici CK SKH dio hrvatskog reformskog vodstva u komunističkoj partiji podnijelo je ostavke, dok je Miko Tripalo, kao član Predsjedništva Jugoslavije, ostavku podnio Predsjedniku Sabora Socijalističke Republike Hrvatske Jakovu Blaževiću, koji je imao vrlo važnu ulogu u slomu Hrvatskog proljeća. Ostavke na svim razinama od državnih do lokalnih, uslijedila su već do kraja 1971. godine, a progoni i uhićenja nastavila su se i tijekom 1972. godine.

GLAS SLAVONIJE OD OSNUTKA DO SEDAMDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

Glas Slavonije je pokrenut i prvi put tiskan na Papuku 24. lipnja 1943. godine kao ratno glasilo Narodne fronte Slavonije, a nastavljao se na list Slavonski partizan. Glavna slavonska tiskara u kojoj se tiskao Glas Slavonije opremljena je tada tehnikom i tiskarskim materijalom nakon kratkog osvajanja Koprivnice od strane partizana. Prvi urednici lista bili su Zorko Golub, Zdenko Has, Zdenko Ružić,

¹⁰ TOMAŠ Domagoj – BOŠNJAK Marijana: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, prema ZIDIĆ Igor, Upravna tijela Matice hrvatske, odnos snaga i društvena previranja u razdoblju 1966.-1971., izvorni znanstveni rad, str. 522.

¹¹ TOMAŠ D., BOŠNJAK M.: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 523.

¹² <http://ihjj.hr/iz-povijesti/deklaracija-o-nazivu-i-polozaju-hrvatskog-knjizevnog-jezika/50/>, datum ulaska 9. siječnja 2022.

¹³ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/savka-i-miko-bili-su-jako-naivni-jer-su-mislili-da-ce-tito-podrzati-njihove-ideje-9841726>, datum ulaska 9. siječnja 2022.

Oskar Karaflija, dr. Milan Prelog i Nada Valentić¹⁴. Danas je u Muzeju Slavonije u Osijeku sačuvano 13 brojeva iz toga ratnog razdoblja od 1943. do 1944. godine.

Nakon hrvatske samostalnosti u impressumu novina stoji kako je »Glas Slavonije sljednik Hrvatskog lista čiji je prvi broj objavljen 1920. godine u Gradu Osijeku«¹⁵. Pitanje je ima li doista podlogu baštinjenje Hrvatskog lista od strane današnjeg Glasa Slavonije. Kao i velika većina prijeratnih glasila, Hrvatski list prestao je izlaziti nakon oslobođenja i uspostavljanjem nove jugoslavenske vlasti. Glas Slavonije je već tada izlazio na slobodnom teritoriju, dok je Hrvatski list izlazio paralelno, i za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Naravno po diktatu tadašnjih vlastodržaca koji su isključivali brojna ljudska prava pa su tako i ograničavali slobodu govora i tiska. Hrvatski list toga ratnog vremena, koji je i ranijih godina njegovao jak nacionalni osjećaj, tada se pretvorio u izražavanje nacionalističkih i šovinističkih stajališta povezanim s nacističkim nakanama. Posljednji broj Hrvatskog lista izašao je na dan ulaska partizana u Osijek 14. travnja 1945. Istoga je dana Glas Slavonije prvi put izašao u Osijeku. Tada kao tjednik, a od 16. kolovoza svaki dan osim ponedjeljkom. Prvi urednik koji potpisuje dnevni list je Mato Opić.¹⁶

Kako navodi Božidar Novak, u tadašnjim gotovo svim tiskovnim medijima šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, događa se uspon u materijalnom i profesionalnom smislu. »Razdoblje 1965. do kraja 1971. bilo je najdinamičnije razdoblje razvitka iznimnoga novinskog, izdavačkoga i tiskarskoga poduzeća ne samo u Zagrebu, u Hrvatskoj, već i u ovom dijelu Europe«¹⁷. Od svih medijskih kuća, kako navodi Novak, iznimka je jedino Glas Slavonije, koji zaostaje u tehnološkom razvitku i ambicijama postati vodeće informativno glasilo Slavonije i Baranje. »Zbog geografskih i prometnih pogodnosti medijsko tržište ovoga područja snažno je bilo pokriveno beogradskim i saveznim glasilima. Na tom području naklade beogradskih Večernjih novosti i Politike imaju prevagu nad domaćim tiskom«¹⁸.

Kako se navodi u impressumu Glasa Slavonije u novogodišnjem izdanju 1., 2. i 3. siječnja 1970. godine Glas Slavonije je glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda za Slavoniju i Baranju. Direktor i glavni i odgovorni urednik je Vladimir Oršanić, pomoćnici urednika su Vladimir Čiček (za Osijek), Đuro Šovagović (za slavonsko-baranjsku regiju), urednici priloga odnosno rubrika su Ivanka Tešija (Odjeci), Ivo Slaviček (Panorama), Alojzije Šmit (Privreda i društvo), Nikola Ilić (Sport) te Miodrag Đurić i Vladimir Giner, a tehnički urednik Eduard Truck. Redaktori su Draško Koričančić (Osijek) i Drago Rauher (Slavonija). Suradnici koji se navode u impressumu su Ljerka Antonić, Ana Čelap, Mijo Dimšić, Julije Grebenc, Ivanka Jurčić, Držislav Maldini, Željko Šajnović, Olga Vukmirica. Karikaturist je Tibor Ileš, fotoreporter Dragutin Gejer i Stanislav Šebalj, a korektori Savinka Radvanji, Blanka Samardžić. Graficari su Slavko Đukić, Josip Hulak i Krešimir Vida.

Rubrike Glasa Slavonije su Najnovije vijesti, Informacije, Osijek iz dana u dan, Širom Slavonije i Baranje, Vodič-Oglasi-Obavijesti, Aktualnosti iz kolektiva, Sport, Životni standard, Čitaoci uređuju, a novinari/autori koji su se ponavljali u praćenju političkih zbivanja bili su Vladimir Oršanić, Đuro Šovagović, Vlado Giner, Ante Duić, Draško Koričančić, Alojzije Šmit, Ljerka Antonić, Miodrag Đurić, Bora Erdeljan, Berislav Filaković, Mijo Dimšić, Milivoj Polić. Zanimljivo, Glas Slavonije je tada izlazio nedjeljom, a u sklopu nedjeljnog broja i prilog Nedjeljni magazin. List izdaje i tiska NIP »Štampa« u Osijeku¹⁹.

¹⁴ NOVAK, Božidar: Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću, Golden marketing, Tehnička knjiga Zagreb 2005., str. 347.

ZGURIĆ, Borna: Fenomenologija prosvjeda, Političke analize, tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku, Vol 5, broj 17, 2014., str. 74.

¹⁵ www.glas-slavonije.hr, vrijeme ulaska 7. rujna 2021 u 12,15 sati

¹⁶ Prilog Glasa Slavonije »Od Lista do Glasa«, povodom 100 godina Hrvatskog lista 2020., str. 23.

¹⁷ NOVAK, B., 2005., str. 559.

¹⁸ NOVAK, B., 2005., str. 596.

¹⁹ Glas Slavonije 1., 2., 3. siječnja 1970. Impressum

POČETAK HRVATSKOG PROLJEĆA U OSIJEKU I SLAVONIJI I BARANJI

Prema dostupnim izvorima, početak Hrvatskog proljeća u Osijeku i Slavoniji i Baranji ne možemo smjestiti prije 1970. godine, odnosno prije održavanja 10. sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske. Kao što smo ranije napisali, postoji dio historiografa koji početak Hrvatskog proljeća vežu uz neke druge događaje, primjerice nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog jezika 1967. godine. Već 19. ožujka 1967., dva dana nakon službene objave Deklaracije, na godišnjoj konferenciji teritorijalne organizacije Saveza komunista, kao niža organizacijska jedinica unutar Općinskog komiteta Saveza komunista Hrvatske, premda su prisustvovali članovi komiteta Općinske organizacije SKH Osijeka, do očitovanja o Deklaraciji tada nije došlo. »Ako se uzme u obzira da je Izvršni komitet CK SKH, označio Deklaraciju neprihvatljivom četiri dana nakon objave, a Josip Broz Tito devet dana kasnije u govoru u Prištini²⁰, primjetno je da su organizacije u Osijeku čekale reakciju partijskog vrha i Tita, odnosno CK SKH u odnosu prema kojem je OK SKH Osijek, bio subordiniran i s kojim je bio neposredno povezan jer je morao provoditi direktive i upute CK SKH«²¹. Ovaj događaj i ponašanje lokalnih partijskih organizacija na području tadašnje Zajednice općina Osijek, Općine Osijek pa do nižih teritorijalnih organizacija, biti će »modus operandi« i za sve ostale ključne događaje Hrvatskog proljeća. Reakcija je uvijek uslijedila tek nakon službenog stava CK SKH ili još više razine pa sve do Josipa Broza Tita. Tako se već u travnju 1967. godine o »Deklaraciji« raspravljalo na sastancima teritorijalnih organizacija kao i u osnovnim organizacijama Saveza komunista u osječkim poduzećima i na svim tim skupovima izrečena je oštra osuda »Deklaraciji«²².

Slično se u tom periodu ponašala i lokalna organizacija Matice hrvatske. Prema tvrdnjama Stanislava Marijanovića, koji je do 1968. godine bio član Organizacije Matice hrvatske Osijek, a kasnije Sekretar općinskog komiteta Saveza komunista Hrvatske, »Matica hrvatske u Osijeku bila je prva koja je odbacila Deklaraciju«²³. Tomaš i Bošnjak stoga zaključuju »da se početak Hrvatskog proljeća u Osijeku, slično kao u Istri i Rijeci²⁴, može smjestiti tek u 1970. odnosno vrijeme nakon sjednice CK SKH²⁵. Tek nakon i tijekom samog održavanja 10. sjednice CK SKH, na kojoj je došlo do osude unitarističkih izjava i stavova Miloša Žanka, došlo je i do potpore stavovima i s lokalne razine partijskih organizacija, ali i Matice hrvatske, što ćemo prikazati u kasnijem dijelu rada, analizirajući izvještavanje Glasa Slavonije u tom periodu.

Prije negoli prikazemo medijski način praćenja Hrvatskog proljeća na području Slavonije i Baranje, treba svakako spomenuti i neke ključne ljude toga vremena u partijskim strukturama istočne Hrvatske. Uz već spomenutog Stanislava Marijanovića, svakako bitne uloge imali su Jozo Petović, predsjednik Općine Osijek, što je svrojevrna funkcija jednaka današnjem gradonačelniku Osijeka, Ivan Špika, predsjednik Općinske konferencije CK SKH, Branko Runje predsjednik Međuopćinske konferencije SKH za Slavoniju i Baranju, Darko Uranjek sekretar Općinskog komiteta SK u Valpovu, a kasnije sekretar Međuopćinske konferencije SKH za Slavoniju i Baranju te Janko Počuča predsjednik Općinskog sindikalnog vijeća Osijek.

²⁰ BILANDŽIĆ D, Moderna hrvatska povijest, Golden marketing 1999, str. 516.

NOVAK, B.: Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću, Golden marketing, Tehnička knjiga Zagreb 2005., str. 347.

²¹ TOMAŠ Domagoj, BOŠNJAK Marijana: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 526.

²² TOMAŠ D., BOŠNJAK M.: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 526.

²³ TOMAŠ D., BOŠNJAK M.: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 526. prema Državnom arhivu u Osijeku, fond Općinskog odbora SSRN Hrvatske, 41. Zapisnici sjednica Plenuma OK SSRNH Osijek 1970.-1971., Zapisnik s proširene sjednice Općinske konferencije SSRNH, Osijek 30. prosinca 1971, str. 18.

²⁴ TOMAŠ D., BOŠNJAK M.: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 527. Prema Dukovski, D., Hrvatsko proljeće u Istri i Rijeci 1970-1972., str. 142.

²⁵ TOMAŠ D., BOŠNJAK M.: Odjeci Hrvatskog proljeća u Osijeku, str. 527.

ANALIZA SADRŽAJA GLASA SLAVONIJE ZA VRIJEME I NAKON TRAJANJA HRVATSKOG PROLJEĆA

Analizu i prikaz sadržaja Glasa Slavonije u periodu trajanja Hrvatskog proljeća i u periodu nakon njegovog sloma, podijelili smo na tri poglavlja. U prvom poglavlju analizirat ćemo tekstove objavljene u Glasu Slavonije tijekom 1970. godine. Ključni događaj smatramo 10. sjednicu CK SKH, koja je održana 16. i 17. siječnja 1970. godine. Smatramo je početkom Hrvatskog proljeća. Analizu Glasa Slavonije započeti ćemo samim početkom 1970. godine, odnosno 15-ak dana prije održavanja 10. sjednice u Zagrebu. Razlog tome je prikaz konteksta vremena u kojem se održala ta bitna sjednica i način kako su se lokalne partijske organizacije pripremale za, kasnije će se pokazati, taj povijesni događaj.

U drugom poglavlju, analizirat ćemo i prikazati tekstove Glasa Slavonije tijekom 1971. godine, odnosno do sjednice Predsjedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, poznate i kao sjednice u Karađorđevu održane krajem studenoga i početkom prosinca 1971. godine. Sjednicom u Karađorđevu označujemo »početak kraja« Hrvatskog proljeća. Tijekom 1971. godine i kroz medijski prikaz možemo prepoznati kao »živu političku aktivnost«. Osim partijskih organizacija sve više se medijski prati i rad Matice hrvatske, događanja na sveučilištima u Hrvatskoj, rad omladinske organizacije, ali se i izvještava o incidentima koji su prozvani nacionalističkim ispadima ili o slučajevima unutar nekoliko poduzeća odnosno organizacija udruženog rada na području Slavonije i Baranje, a na čije su otkrivanje utjecali i pokušaji reformskih procesa u cijelom društvu. Stoga ćemo analizu sadržaja tijekom 1971. godine, zaključno sa sjednicom u Karađorđevu, podijeliti na prikaz rada tadašnjih partijskih struktura na svim razinama, studentske i omladinske organizacije, Matice hrvatske te prikaz političkih i drugih ekscesa, a koji su u to vrijeme bili medijski najpraćeniji.

Posljednje poglavlje preostaje nam analiza i prikaz tekstova nakon sjednice u Karađorđevu nakon koje je došlo do smjene partijskog rukovodstva Socijalističke Republike Hrvatske, ali i uhićenja istaknutih osoba Hrvatskog proljeća. Posljednje poglavlje u našoj analizi zaključujemo 11. srpnjom 1972. godine kada je došlo do promjene glavnog urednika Glasa Slavonije, a prije toga događale su se i smjene i ostavke i na lokalnim razinama, o čemu je također izvještavano u lokalnim dnevnim novinama.

ANALIZA I PRIKAZ SADRŽAJA GLASA SLAVONIJE – 1970. GODINE

Naslovnica novogodišnjeg trobroja Glasa Slavonije (1., 2. i 3. siječnja) izašla je u boji, a na drugoj stranici toga izdanja, kako dolikuje tome vremenu, veliki je intervju s Predsjednikom Republike Josipom Brozom Titom, koji je odgovarao na pitanja na RTV Zagreb povodom Nove godine. U intervju je Tito govorio o problemima toga vremena, porastu cijena, načinima privređivanja, srednjoročnim planovima, međunarodnoj politici s obzirom da je 1970. godina jubilara godina od osnutka Ujedinjenih naroda. »Želim da mi u 1970. godini maksimalno usmjerimo svoje snage na rješavanju onih problema, koje smo već sagledali. Mi smo većinu problema već sagledali i treba smjelo da pristupimo njihovom rješavanju da bi naši ljudi i kolektivi, još uspješnije nego do sada, mogli da posluju i da još odlučnije razvijaju unutrašnje socijalističke odnose i usavršavaju sistem radničkog i društvenom samoupravljanju«²⁶. Poručio je svim građanima Jugoslavije Tito u intervju u kojem je naglasak bio na ekonomskoj i međunarodnoj situaciji, a nije bilo uopće riječi o bilo kakvim unutarnjim političkim problemima. Objavljeni članci u Glasu Slavonije na početku 1970. godine dosta govore o kontekstu vremena u kojem se dogodilo Hrvatsko proljeće. Krajem šezdesetih godina došlo je do ponovnog normaliziranja odnosa između Jugoslavije i Vatikana, a konačno su 1970. godine uspostavljeni i diplomatski odnosi. Takva normalizacija odnosa primijećena je i na lokalnim razinama pa tako doznajemo kako je predsjednik Skupštine Općine Osijek Jozo Petović primio predstavnike katoličke i pravoslavne vjerske zajednice²⁷.

²⁶ Glas Slavonije, 1.2.3. siječnja

²⁷ Glas Slavonije 1., 2., 3. siječnja 1970.

O kontekstu vremena možemo prikazati još nekoliko tekstova koji su tada, početkom 1970. godine, objavljeni u Glasu Slavonije. Tako na naslovnici broja od 4. siječnja stoji »U petak je uzdrhtalo tlo«²⁸. Naime, 27. listopada 1969. godine u Banja Luci se dogodio razorni potres u kojem je poginulo 15 osoba, a grad je bio potpuno porušen. Podrhtavanja tla osjetila su se i na početku sljedeće godine. U nedjeljnom broju Glasa Slavonije od 11. siječnja autor Đuro Šovagović u tekstu »Domovino, kada da se vratimo«²⁹ u kojem kroz prizmu radnika koji je otišao raditi u tadašnju Zapadnu Njemačku, pisao pismo i objasnio razloge svoga odlaska, prepričao probleme s kojima se susretao u Njemačkoj, ali i uvjete pod kojima bi se vratio u Domovinu. Kroz taj tekst zapravo se problematizirao odlazak ljudi na rad u inozemstvo što se i tada događalo. Ono što je također bilo aktualno tijekom 1970. godine je bio problem cijepljenja. Tako na naslovnici Glasa Slavonije od 6. veljače objavljena je velika fotografija o akciji cijepljenja protiv velikih boginja, koje se provode u Domu narodnog zdravlja³⁰. O problemima cijepljenja pisalo se i kasnije pa tako u broju od 7. veljače objavljen je naslov »Samo cijepljeni mogu na put«³¹. U tekstu se otkriva kako je »za ulazak u SR Njemačku uz pasoš potrebna i zdravstvena potvrda«.

Ususret 10. sjednici CK SKH i na lokalnoj razini je, kako se to često opisuje tada ustaljenim žurnalizmom, »pojačana aktivnost u organizacijama Saveza komunista«. U lokalnim organizacijama pripremaju se za izborne konferencije koje su planirane 15. veljače, a na tu temu je razgovarano s Darkom Uranjekom, tada sekretarom Općinskog komiteta Saveza komunista u Valpovu. Radi se zapravo o dijelu toga intervjua, objavljenog u Glasu Slavonije, kojeg je s Uranjekom radio Marko Mimović, urednik radio stanice Valpovo. »Predstojeće izborne konferencije moraju dati odgovor dokle smo stigli u reorganizaciji SK, što nam valja dalje činiti na njegovoj regeneraciji, na organizacionom i kadrovskom jačanju«³², između ostaloga objasnio je Darko Uranjek.

U tom kontekstu očito je i 10. sjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, održana 15./16. siječnja prepoznata vrlo bitna kako za samu partiju, tako i u medijima. Glas Slavonije je s 10. plenarne sjednice CK SKH iz Zagreba imao specijalnog izvjestitelja Vladimira Ginera, što također pokazuje o značaju koja je dana tom skupu. U prvom tekstu sa sjednice objavljenom 16. siječnja, objavljeni su dijelovi uvodnog izlaganja Jelice Radojčević, članice Izvršnog komiteta CK SKH koja je u Hrvatskom proljeću prepoznata među onima koji su se protivili reformskom krilu Saveza komunista Hrvatske. O 10. sjednici CK SKH puno opširnije Glas Slavonije izvještavao je sljedećih dana. Tako u broju od 17. siječnja na naslovnici je objavljen dio izlaganja predsjednice CK SKH dr. Savke Dabčević Kučar. Na naslovnici je ocjena iz njezinog izlaganja »Preuveličavanje nacionalizma odvlači pažnju od najvažnijih pitanja samoupravnog društva«³³. Nastavak izlaganja dr. Savke Dabčević Kučar objavljen je na 2. stranici, uz dijelove izlaganja ostalih sudionika u raspravi ili kako to piše u tekstu »učesnika u diskusiji« među kojima je bio i Miloš Žanko čiji su unitaristički stavovi osuđeni na 10. sjednici. Posebno su u obliku velikih tekstova istaknuti govori Mike Tripala člana Izvršnog biroa Predsjedništva Saveza komunista Jugoslavije iz čijeg je govora istaknuto u naslovu »Nacionalizam i unitarizam jednako udaljeni od politike SKJ«, te Vladimira Bakarića iz čijeg je izlaganja istaknut naslov »Jačanjem samoupravnog društva sužava se utjecaj nacionalizma«³⁴. Objavljeni su i svi zaključci 10. sjednice CK SKH. O sjednici se pisalo i kasnije u Glasu Slavonije pa su u broju od 20. siječnja 1970. objavljeni govori članova CK iz Slavonije i Baranje Ivana Špika (Osijek), Rade Pavlovića (Županja), Smiljke Medovke (Đakovo), Franje Šumige (Beli Manastir) i Drage Kovačevića (Valpovo). Svi oni podržali su zaključke 10. sjednice, dali podršku rukovodstvu CK SKH i osudili Žankove stavove.

Usljedile su sjednice konferencije Saveza komunista na lokalnim razinama o kojima se izvještavalo u Glasu Slavonije. Na svima njima davana je puna podrška zaključcima 10. sjednice i vodstva CK SKH.

²⁸ Glas Slavonije 4. siječnja 1970.

²⁹ Glas Slavonije 11. siječnja 1970.

³⁰ Glas Slavonije 6. veljače 1970.

³¹ Glas Slavonije 7. veljače 1970.

³² Glas Slavonije 13. siječnja 1970.

³³ Glas Slavonije, 17. siječnja 1970.

³⁴ Glas Slavonije 17. siječnja 1970.

Prvo je 22. siječnja objavljen tekst na naslovnici gdje »Opću podršku zaključcima Desete sjednice CK SKH«³⁵ daju predsjednici međuopćinskih i općinskih konferencija i sekretari općinskih komiteta Saveza komunista koji su održali sastanak u Zagrebu. Na naslovnici Glasa Slavonije 24. siječnja dio je izvještaja sa Sjednice konferencije Saveza komunista Općine Osijek, a tekst je naslovljen »Čvršća, ali i žešća borba«³⁶. O podršci vodstvu Saveza komunista pisalo se i iz ostalih sredina, pa tako u zajedničkom tekstu nadnaslova »Živa aktivnost komunista u Slavoniji i Baranji« doznajemo kako su već održani sastanci ili će se tek održati diljem Slavonije i Baranje u kojima je osnovna tema bila »provođenje zaključaka s X sjednice CK SKH«³⁷. Podršku reformskim snagama dana je i iz Osnovne organizacije Saveza komunista jedinice JNA »Aleksandar Kostović«. Kako su se u veljači i ožujku održavale izborne konferencije u osnovnim organizacijama Saveza komunista, na svima njima tema je i dalje bila 10. sjednica CK SKH. Tako se izvještavalo s izbornih konferencija osnovnih organizacija Saveza Komunista u poduzećima Tvornica žigica »Drava«, u Mobiliiji »Ivo Marinković«, PTT Osijek³⁸ ili PPK Kutjevo gdje su osim problemima s kojima su se susretali kolektivi, također davala podrška stavovima 10. sjednice³⁹.

Tijekom 1970. godine Slavoniju su posjećivali vodeći ljudi Saveza komunista Hrvatske, ali i izvršne vlasti što je sve intenzivno praćeno u Glasu Slavonije. Njihovi dolasci popraćeni su izvješćem, a potom i kompletnim izlaganjem njihovih govora na javnim skupovima. Poput onoga predsjednika Sabora Socijalističke Republike Hrvatske Jakova Blaževića, čiji su govori članovima Skupštine Općine Osijek, zatim vojnim starješinama u Domu JNA te na Predsjedništvu Općinske Skupštine Osijek sažeti u članku »Od mladenačkog poleta do realnosti«⁴⁰. Na sličan način praćeni su i dolasci člana Izvršnog komiteta CK SKH Jure Bilića u Osijek, Mike Tripala u Đakovo⁴¹, Dragutina Haramije, predsjednika Izvršnog vijeća Sabora u Osijeku⁴² ili Savke Dabčević Kučar čiji je posjet osječkom poduzeću Saponija završio kao glavna vijest na naslovnici Glasa Slavonije⁴³.

Početkom travnja, Glas Slavonije je prenio vijest o opozivu Miloša Žanka što je objavljeno na naslovnici 9. travnja⁴⁴. Nekako istovremeno sa sve većim iskazivanjem nezadovoljstva republičkih organa u odnosu na državne i kritičkim odnosom prema raspodjeli financijskih sredstava, u Slavoniji i Baranji je kroz medije bilo vidljivo iskazivanje nezadovoljstva zbog zaostajanja slavonskih općina u odnosu na najbogatije općine u ostatku SR Hrvatske. Iz toga razloga 19. i 20. svibnja 1970. održan je »Prvi znanstveni Sabor Slavonije i Baranje«. Tijekom 1970. često su isticali upravo problemi slavonskih općina pa je tako glavna vijest 7. listopada 1970. bila održana Treća konferencija Saveza komunista Hrvatske. Naslov vijesti bio je »Slavonija zaostaje za razvojem Republike«⁴⁵. Kao što je vidljivo, dominantno se u Glasu Slavonije prate sjednice partijskih organizacija, a tijekom 1970. vrlo malo se piše o organizaciji Matice hrvatske ili studentskog pokretu koje prepoznajemo kao »druga dva kraka« Hrvatskog proljeća.

Ako spominjemo incidente koji su se događali u to vrijeme, a koji su u pozadini imali nacionalni sukob, medijski je bio praćen tzv. »slučaj Hafner« ili »Orahovački slučaj«. Kulminacija toga dogodit će se tek krajem 1971. godine. Radi se naime o slučaju u kojem su radnici Službe državne sigurnosti pokušali diskreditirati tadašnje čelništvo Općine Slavonska Orahovica, na čelu s predsjednikom Općine Stjepanom Mesićem. O tome su pisale beogradske Večernje novosti, a u Glasu Slavonije o njemu se

³⁵ Glas Slavonije 22. siječnja 1970.

³⁶ Glas Slavonije 24. siječnja 1970.

³⁷ Glas Slavonije 27. siječnja 1970.

³⁸ PTT – skraćenica Pošta, telegram, telefon

³⁹ Glas Slavonije 3. veljače 1970.

⁴⁰ Glas Slavonije, 27. veljače 1970.

⁴¹ Glas Slavonije 17. travnja 1970.

⁴² Glas Slavonije 19. svibnja 1970.

⁴³ Glas Slavonije 27. studenoga 1970

⁴⁴ Glas Slavonije 9. travnja 1970.

⁴⁵ Glas Slavonije 7. listopada 1970.

doznaje tek kada se javno raspravlja na političkom aktivu Našica o čemu je također vijest završila na naslovnici pod naslovom »Osuđena metoda i glavni nosioci«⁴⁶ ili na Sjednici Republičkog vijeća Sabora na kojem je zaključeno kako su »Orahovački rukovodioci grubo oklevetani«. Kada već spominjemo Stjepana Mesića, koji će 30 godina kasnije postati Predsjednik samostalne Republike Hrvatske, u Glasu Slavonije je pred kraj 1970. godine, objavljen veliki intervju s njim. Naslov intervjua bio je »Pojedinci kritiziraju sve«, a između ostaloga Mesić je odgovorio na pitanje o ulozi novinara u društvu. Mesić je o novinarstvu tada govorio: »Novinarstvo je po mom skromnom mišljenju društveno-politički rad, a samim tim novinar mora biti angažiran. On problemima mora pristupiti kritički, a »sine qua non« takvog rada je javnost svih organa i organizacija, prisustvo na skupovima i dostupnost materijalima o kojima se raspravlja. Zadatak novinara je da objektivno i istinito informira javnost iz sektora koji obrađuje, pa postoji mogućnost da i on da svoj doprinos u borbi za nove samoupravne odnose u društvu«⁴⁷.

ANALIZA I PRIKAZ SADRŽAJA GLASA SLAVONIJE – 1971. GODINA

Tijekom 1970. godine u Glasu Slavonije dominantno se prati rad raznih rangova i struktura organizacije Saveza komunista, a vrlo malo rad studentske organizacije, zbivanja na sveučilištima kao i rad Matice hrvatske. Tijekom 1971. godine dominantno se i dalje prati rad Saveza komunista, boravci i govori vodećih ljudi hrvatske i jugoslavenske politike, ali je sve više tekstova o studentskoj organizaciji i Matici hrvatskoj, koje prepoznajemo kao drugim »krilima« ili »kracima« Hrvatskog proljeća. Zbog vrlo napete političke situacije u Hrvatskoj i Jugoslaviji, događaju se i incidenti koji pozadinu imaju nacionalističke sukobe. Sve više se govori i o položaju hrvatskog jezika te o sumnjivim radnjama državnih službi u pojedinim organizacijama udruženog rada. Zato ćemo analizu tekstova u Glasu Slavonije 1971. godine podijeliti na način praćenja političkih struktura, od Saveza komunista, općinskih, međuopćinskih, republičkih pa do državnih organizacija, zatim tekstovi koji prate omladinska i studentska pitanja kao i događanja na sveučilištima, praćenje Matice hrvatske, a u posebnom poglavlju prikazati ćemo kako su dnevne novine pratile razne oblike incidenata i sukoba koji su se događali tijekom 1971. godine.

ANALIZA I PRIKAZ PRAĆENJA POLITIČKIH ZBIVANJA – 1971. GODINA

Tijekom 1971. godine, s kojom najčešće povezujemo pojam Hrvatskog proljeća, odvija se popis stanovništva, a početkom godine u Glasu Slavonije dominira rasprava o tome može li se u popisu pod nacionalnosti opredijeliti kao Slavonac. Dvojbe su otklonili Antun Krajnović i Zdravko Tomac, tada tajnik i član Izvršnog odbora Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske. U razgovoru u Glasovoj redakciji na temu popisa stanovništva istaknut je naslov »Hrvatska odbacuje mogućnost regionalnog opredjeljenja«⁴⁸.

I dalje dominantno se prati rad svih organizacija Saveza komunista, od državnog i republičkog do međuopćinskog i općinskih ograna na području Slavonije i Baranje. Posebno se veliki prostor u Glasu Slavonije daje kada vodeći republički političari posjete neki od slavonsko-baranjskih gradova. U tim situacijama objavljuju se kompletni govori na skupovima poput onoga Savke Dabčević-Kučar koja je i dalje o efektima 10. sjednice CK SKH, govorila u okviru, kako je to tada nazvano u Glasu Slavonije, »našičkog političkog aktiva«. Predsjednica CK SKH tada je istaknula da »odgovornost SK kako će narod doživljavati svoju narodnu vlast«⁴⁹. Ponovno se danima izvještava sa sjednica CK SKH, poput one plenarne, održane u ožujku 1971. godine gdje je uz istaknute dijelove govora svih izlagača, ponovno posebno istaknuta završna riječ dr. Savke Dabčević Kučar što je vidljivo i na naslovnoj stranici 12. ožujka pod naslovom »Snažnije afirmiranje pozicija udruženog rada i samoupravljanja«⁵⁰. S toga skupa

⁴⁶ Glas Slavonije 11. lipnja 1970.

⁴⁷ Glas Slavonije 27. prosinca 1970.

⁴⁸ Glas Slavonije 3. veljače 1971.

⁴⁹ Glas Slavonije 28. veljače 1971.

⁵⁰ Glas Slavonije 12. ožujka 1971.

tek je 23. ožujka objavljeno izlaganje Ivana Špika, predsjednika Komiteta Saveza komunista Osijeka i člana Centralnog komiteta SKH, koji je govorio o Ustavnim promjenama koje su tijekom cijele godine bila tema kako u lokalnim tako i u republičkim i državnim medijima⁵¹.

Ono što je značajno u politici Jugoslavije tijekom 1971. godine da traje javna rasprava o ustavnim promjenama i prijedlog o ponovnom izboru Josipa Broza Tita za Predsjednika Jugoslavije i samim tim za predsjedavajućeg ustrojenog tijela Predsjedništva SFRJ. U svim republikama prihvaćen je prijedlog da se Tita ponovno izabere za čelnog čovjeka Jugoslavije. Vodeći političari Socijalističke Republike Hrvatske, u tim mjesecima, često su boravili u Slavoniji i Baranji. Tako je Miko Tripalo, član Predsjedništva SKJ, sudjelovao na seminaru kojeg je organizirao »politički aktiv u Slavonije i Baranje u Slavonskoj Požegi«⁵². Veliki prostor, sa toga skupa, dalo se i izlaganju Čede Grbića potpredsjednika Sabora SR Hrvatske⁵³. Grbić u Hrvatskom proljeću pripada skupini političara prepoznatih kao protivnicima reformske struke.

O ustavnim promjenama raspravljalo se i među komunistima Općine Osijek odnosno, kako je to nazvano u »Osječkoj komuni«. Na seminaru, gdje je održana javna rasprava o Ustavnim promjenama, sudjelovali, su sekretari osnovnih organizacija Saveza komunista s područja Općine Osijek, a govorio je sekretar Općinskog komiteta SKH Stanislav Marijanović. U istom broju Glasa Slavonije preneseno je izlaganje Pere Pirker, sekretara Izvršnog komiteta SKH, na sličnom skupu koje je održano u Vinkovcima⁵⁴. Pirker je u travnju ponovno bio u Osijeku i okolici. U Domu JNA u Osijeku govorio je članovima »političkog aktiva«, a prethodno je posjetio kombinat u Belišću. Glavna tema također su bili Ustavni amandmani koje je Pirker nazvao »minimum zahtjeva u pogledu promjene političkog sistema«⁵⁵. Veliki intervju s Pirkerom objavljen je u Glasu Slavonije 18. travnja pod naslovom »Organizirati sve što je potrebno da do promjena što prije dođe«⁵⁶. U Slavoniji su toga proljeća dolazili i drugi vodeći ljudi izvršne i zakonodavne republičke vlasti. Tako je predsjednik Izvršnog vijeća Sabora Dragutin Haramija govorio na velikom narodnom skupu u Oriovcu u povodu 26. godišnjice oslobođenja. Na naslovnici Glasa izdvojen je naslov iz njegovog govora »Ako je eksploatirana jedna nacija, eksploatirana je i radnička klasa«⁵⁷. Zanimljiv je bio i posjet Predsjednika Sabora SR Hrvatske Jakova Blaževića Ivankovu i dijelovima vinkovačkog kraja. Sa skupa u Ivankovu izvještavano je u tekstu s naslovom »Počast hrvatskom barjaku ne isključuje i počast drugim«. Iz dijelova govora, koji su preneseni u izvještaju, može se zaključiti kako je Blažević tada imao bliske stavove s ostalim liderima Hrvatskog proljeća. Kasnije je Blažević u povijesti zapisan kao protivnik i osoba koja je osudila »proljećare«.

Ustavne promjene bile su tema i kasnijih sastanaka na raznim lokalnim razinama pa su podršku tome dali i sa Zajedničke sjednice Općinskih konferencija Saveza komunista i Socijalističkog saveza Osijeka na kojoj je dana podrška i Titu da i dalje bude predsjednik Jugoslavije⁵⁸. Početkom travnja 1971. godine izvršen je atentat na Ambasadora SFRJ u Švedskoj Vladimira Rolovića. Njegovo stanje se svakodnevno pratilo sve do njegove smrti 15. travnja 1971. godine. Taj događaj, iza kojeg su stajale radikalne struje u hrvatskom emigraciji, nikako nije išao na ruku reformskim snagama pa je na 19. sjednici CK SKH istaknuto kako je »pojačana neprijateljska aktivnost iz inozemstva u neposrednoj vezi s pojačanim otporom unitarističkih, centralističkih i birokratskih snaga u zemlji«⁵⁹.

Kako su se intenzivirali posjeti vodećih ljudi hrvatske politike po cijeloj Hrvatskoj, tako je Glas Slavonije počeo izvještavati i pratiti događanja kada su obilazili i ostale dijelove Republike, ne samo Slavonije i Baranje. Na naslovnici Glasa Slavonije 17. travnja objavljen je naslov izdvojen iz govora

⁵¹ Glas Slavonije 23. ožujka 1971.

⁵² Glas Slavonije 17. ožujka 1971.

⁵³ Glas Slavonije 20. Ožujka 1971.

⁵⁴ Glas Slavonije 20. ožujka 1971.

⁵⁵ Glas Slavonije 14. travnja 1971.

⁵⁶ Glas Slavonije 18. travnja 1971.

⁵⁷ Glas Slavonije 22. travnja 1971.

⁵⁸ Glas Slavonije 31. ožujka 1971.

⁵⁹ Glas Slavonije 8. travnja 1971.

Savke Dabčević Kučar političkom aktivu u Drnišu: »Intrige protiv rukovodstva Hrvatske napad i na Socijalističku Jugoslaviju«⁶⁰. Podršku tada aktualnom rukovodstvu Hrvatske dali su i iz Saveza udruženja boraca Narodno oslobodilačkog rata (SUBNOR). Na skupu u Zagrebu, uz davanje podršku Drugu Titu da postane Predsjednik Predsjedništva Jugoslavije, »osuđene su intrige političkog podzemlja protiv političkog rukovodstva Hrvatske«⁶¹. Kako o govorima i posjetima vodećih ljudi Hrvatskog proljeća Glas Slavonije nije izvještavao samo kada su oni dolazili u slavonske gradove i mjesta, svjedoči da je na naslovnici Glasa Slavonije 8. svibnja, uz veliki izvještaj na trećoj stranici, prenio govor Savke Dabčević Kučar na velikom skupu u Zagrebu, na kojem se, prema izvješću, okupilo 150 tisuća Zagrepčana. Radi se o čuvenom govoru Savke Dabčević Kučar gdje je poručila kako »Unitaristi i etatisti nude Jugoslaviju kakvu mi ne želimo«⁶². Govor Dabčević Kučar dominantan je u Glasu Slavonije i u izvještajima sa 20. sjednice CK SKH. Glavni tekst na stranici je Savkino uvodno izlaganje, slijedi tekst s kraćim izjavama ostalih sudionika rasprave, ili kako to piše u Glasu Slavonije, *diskusije*. Sa sjednice Glas Slavonije ponovno ima specijalnog izjavitelja Vladimira Čičeka. Na Dan mladosti, povodom Titovog rođendana, mladima je u Slavonskom Brodu, govorio Miko Tripalo koji im je poručio »Mladim stručnjacima vrata moraju biti otvorena«⁶³. Tripalov govor prenio je i sa skupa u Trebarjevu Desnom, povodom 100 godina rođenja Stjepana Radića⁶⁴. Savka Dabčević Kučar posjetila je 21. lipnja kombinat Borovo, a o cijelom njezinom boravku u tom poduzeću koje je tada zapošljavalo 12.000 radnika, izvještavao je novinar Vladimir Giner i fotoreporter Dragutin Gejer⁶⁵. Na čak četiri stranice Glas Slavonije je izvještavao i sa centralne proslave obljetnice Ustanka naroda Slavonije i Baranje u Slavonskom Brodu, a na velikom skupu također je govorila Savka Dabčević Kučar⁶⁶. U Glasu su preneseni i dijelovi govora ostalih govornika na skupu. Cijelu stranicu dr. Kučar je dobila i 16. srpnja, nakon izlaganja na 4. sjednici Konferencije SK Hrvatske što samo pokazuje kako su tada vodeće osobe CK SKH bile medijski zastupljene.

Osječki komunisti, također su bili aktivni. Na sjednici Konferencije, na kojoj je govorio i Dušan Dragosavac, zamjenik sekretara Izvršnog komiteta CK SKH, zaključeno je kako je »Ozbiljan rad, a ne ekscesi značajka političkog stanja«⁶⁷. Haramija i Blažević, kao vodeći ljudi Sabora, bili su nazočni i na zajedničkom sastanku Zajednice komuna Slavonije i Baranje članova Upravnog odbora Privredne komore i direktora većih radnih organizacija. Uz dijelove govora Blaževića i Haramije preneseno je uvodno izlaganje Joze Petovića, predsjednika Općinske skupštine Osijek i Predsjednika Zajednice općina Slavonije i Baranje koji je poručio »Ne želimo i dalje zaostajati«⁶⁸. Zanimljiva je fotografija objavljena na naslovnici subotnjeg Glasa Slavonije 19. lipnja na kojoj su Jakov Blažević i Dragutin Haramija u šetnji Osijekom. Iz fotografije Stanislava Šebalja može se zaključiti kako su među njima vladali idilični odnosi, premda su i kasniji događaji pokazali da je bilo upravo suprotno. Iz današnje perspektive do vrlo zanimljivog je zaključka došao Darko Uranjek, sekretar Međuopćinskog komiteta SKH za Slavoniju i Baranju. On je istaknuo kako se »u pojedinim sredinama ne prihvaćaju mlade ljude u redove SK, nego se politizacija mladih ocjenjuje raznim etiketama, kao što su ultraljevičarenje i nacionalizam«⁶⁹. Danas se čini neuobičajeno da su tadašnji komunisti mlade progresivne ljude nazivali »ultraljevičarima«, a da su oni istovremeno mogli biti i »ultraljevičari«, ali i »nacionalisti«.

Vrlo značajan događaj koji je sigurno usmjerio i kasnija politička zbivanja, bio je ponovni izbor Josipa Broza Tita za Predsjednika SFRJ. Izabrano je i Predsjedništvo SFRJ, iz Hrvatske su u njega

⁶⁰ Glas Slavonije 17. travnja 1971.

⁶¹ Glas Slavonije 24. travnja 1971.

⁶² Glas Slavonije 8. svibnja 1971.

⁶³ Glas Slavonije 26. svibnja 1971.

⁶⁴ Glas Slavonije 7. lipnja 1971.

⁶⁵ Glas Slavonije 22. lipnja 1971.

⁶⁶ Glas Slavonije 28. lipnja 1971.

⁶⁷ Glas Slavonije 28. svibnja 1971.

⁶⁸ Glas Slavonije 16. lipnja 1971.

⁶⁹ Glas Slavonije 23. lipnja 1971.

izabrani Jakov Blažević, Miko Tripalo i Đuro Kladarin⁷⁰. Bez obzira što je Titova uloga u to vrijeme bila neprijeporna, novi izbor za Predsjednika samo će još više učvrstiti njegovu i ovako dominantnu poziciju. Titov izbor pozdravljen je i od strane slavonsko-baranjskih partijskih i drugih struktura, a Glas Slavonije je na naslovnici objavio kako su »Osječani spontano izrazili radost« poslije ponovno izbora Tita za Predsjednika Republike⁷¹. No, Titov izbor, nije naslutio kasnija događanja i njegov obračun s liderima Hrvatskog proljeća kao i promjenu u diskursu Glasa Slavonije prema tadašnjim političkim čelnicima. Tako su prigodom posjeta Tita Zagrebu 6. rujna, zajedno u delegaciji bili Savka Dabčević Kučar i Pero Pirker, koji su zajedno s Titom, prije njegovog dolaska u Zagreb, prisustvovali proslavi 30-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije u dolini Sutjeske na Tjentištu⁷². Savkin govor na velikom zboru u Rubešima pokraj Rijeke, premda se ne radi o događaju u Slavoniji i Baranji, najveći je na naslovnici Glasa Slavonije 27. rujna 1971. I u jesen 1971. dolazili su lideri Hrvatskog proljeća i dalje u Slavoniju, poput posjeta Pere Pirkeru u Donjem Miholjcu, Podravskoj Slatini i Našicama, koji je tada rekao kako se »Hrvatska državnost ne izgrađuje ni na čiju štetu«⁷³. Savkina uvodna riječ na 22. sjednici CK SKH zauzela je središnji prostor na duplerici 6. studenoga 1971., a 15. studenoga 1971. ponovno je na naslovnici njezin govor povodom proslave 30. obljetnice ustanka u Kninskoj krajini. Tada je iz njezinog govora u naslovu istaknuto »Želimo akciju koja će Hrvatsku unaprijediti u visoko razvijenu zemlju«⁷⁴. Posljednji govor na nekom skupu nekog lidera Hrvatskog proljeća o kojem se izvještavalo u Glasu Slavonije bio je onaj Mike Tripala na zboru u Požegi. Izvještaj i dijelovi govora objavljeni su 1. prosinca 1971. godine, za vrijeme trajanja sjednice u Karađorđevu.

ANALIZA I PRIKAZ PRAĆENJA STUDENTSKE I OMLADINSKE ORGANIZACIJE TE DOGAĐANJA NA SVEUČILIŠTIMA – 1971. GODINE

Događaj koji se smatra ključnim za nastanak studentskog pokreta za vrijeme Hrvatskog proljeća, dogodio se krajem 1970. godine, kada je Ivan Zvonimir Čičak izabran za prorektora zagrebačkog sveučilišta kao predstavnik studenata. Radi se o osobi koja nije bila dio tadašnjeg sistema, deklariranim vjernikom koji je ranije, zbog svojih stavova, već bio pod prismotrom UDBA-e. Čičak je naime, posljednjeg dana školske godine bio izbačen iz gimnazije, zbog »pomanjkanja kritičnosti i upornosti u stavovima«. Razlog izbacivanja bila je njegova školska zadaća pod nazivom »Nad razastrtom kartom moje domovine« u kojoj je kao svoju domovinu naveo Hrvatsku, a ne Jugoslaviju. Čičak je kasnije maturirao, a prethodno je dobio i spor na Vrhovnom sudu gdje je podnio tužbu zbog kršenja građanskih i ustavnih prava⁷⁵. No, kako se to može zaključiti iz Glasa Slavonije, vođe studentskog pokreta u Zagrebu, nisu imali potporu iz ostalih dijelova Hrvatske. Tako na Izvanrednoj konferenciji Saveza komunista visokih i viših škola u Osijeku dio studenata članova Saveza komunista smatrali su »neodrživim izbor Ivana Zvonimira Čička za prorektora Sveučilišta u Zagrebu, premda je izbor legalan«. Na toj konferenciji očito je bilo i drukčijih mišljenja pa tako nije dana podrška predstavnicima studenata Poljoprivredno tehnološko-prehrambenog fakulteta, koji su se protivili uopće raspravi o Čičkovom izboru⁷⁶. Kako je očito među studentima u Zagrebu, Splitu, Rijeci pa i Osijeku došlo do previranja i podjela, svjedoči i tekst novinara Drage Tovića »Što spremaju studenti«. U tekstu se pokušava na objektivnan način analizirati stanje i smiriti situacija, a kako je očito došlo do podjele i svađa u studentskoj organizaciji može se zaključiti i u dijelu teksta »«Unatoč epitetima kojima se struje međusobno časte (»laktaši«, »kleri-

⁷⁰ Glas Slavonije 30. srpnja 1971.

⁷¹ Glas Slavonije 31. srpnja 1971.

⁷² Glas Slavonije 7. rujna 1971.

⁷³ Glas Slavonije 25. listopada 1971.

⁷⁴ Glas Slavonije 15. studenoga 1971.

⁷⁵ <http://www.hho.hr/clanovi/predsjednik/93-2/>, datum ulaska 17. Veljače 2022.

⁷⁶ Glas Slavonije 19. siječnja 1971.

kalci«, »staljinisti«, »fašisti«) ipak sve jasno izlazi na vidjelo i nitko studentsku većinu ne uspijeva obmanuti ni ružnim ni lijepim riječima⁷⁷.

Nešto slično kao i vodeći političari tako su i čelni ljudi zagrebačkog sveučilišta, ali i studentske organizacije iz Zagreba također dolazili u ostale dijelove Hrvatske. Tako je rektor Sveučilišta u Zagrebu Akademik dr. Ivan Supek govorio u osječkom Hrvatskom narodnom kazalištu povodom 300. obljetnice zrinsko-frankopanske urote. U tekstu se navodi da je dr. Supek »srdačno dočekan«, a da je svečanost započela izvođenjem himne »Hrvatska domovina«⁷⁸. U Osijeku je i sam boravio prorektor-student Čičak, koji je zajedno sa članom Predsjedništva Saveza studenata Hrvatske Branimirom Anićem održao govore na skupovima osječkih studenata na Poljoprivredno-prehrambenom i na Ekonomskom fakultetu⁷⁹. Glas Slavonije je tada ipak nešto intenzivnije pratio događanja i na zagrebačkim fakultetima. Tako su velikim tekstom izvijestili o izbacivanju Marka Veselice i Šime Đodana iz SK. Tadašnje docente na Fakultetu ekonomskih nauka (Veselica) i Pravnom fakultetu (Đodan) iz partije je izbacilo Predsjedništvo gradske konferencije SK Zagreba pod objašnjenjem kako su »svojim djelovanjem odvojili od principa i djelovanja Saveza komunista i kako su grubo povrijedili zaključke, kurs i Statut SKH i SKJ«⁸⁰. Zanimljivo je kako iz Glasa Slavonije ni ranije, a ni tada, nismo doznali koje su stavove zagovarali Veselica i Đodan, već je opet javnost informirana tek nakon što su medijima informaciju o tome dane na nekim od struktura Saveza komunista. Od strane studenata iz Slavonije, barem ako je suditi prema kasnijim tekstovima u Glasu Slavonije, podržana je odluka Gradske konferencije SKH Zagreb o izbacivanju Đodana i Veselice iz Saveza komunista. Tako je čak na naslovnici objavljena vijest s rasprave Zavičajnog kluba studenata Našica koji »Najoštrije osuđuju sve one koji omalovažavaju postignuto«⁸¹. Na sličan način o događajima u Zagrebu izjasnili su se i osječki studenti pa se tako odbor studenata Pedagoška akademije u Osijeku usprotivio odluci »grupe studenata Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu, o obustavi predavanja«. Studenti osječke Pedagoške akademije dali su podršku zaključcima svih političkih organizacija grada Zagreba⁸².

Omladina Osijeka i Slavonije i Baranje bila je ipak jače povezana s vodstvom Saveza omladine Hrvatske. Posebice nakon izbora Ivana Vrkića za predsjednika Republičke konferencije Saveza omladine Hrvatske. Nakon njegovog izbora Glas Slavonije je objavio veliki intervju s Vrkićem pod naslovom »Mjesta ima za vjernike i nevjernike«. Vrkića se predstavlja osječkim gimnazijalcem i apsolventom Filozofskog fakulteta u Zagrebu⁸³. Vrkićeve aktivnosti i govori i kasnije su popraćeni u Glasu Slavonije, poput njegovog izlaganja na 4. sjednici Konferencije Saveza komunista Hrvatske održanoj 12. i 13. srpnja 1971. godine.

ANALIZA I PRIKAZ PRAĆENJA MATICE HRVATSKE – 1971. GODINA

Matica hrvatska, kao jedna od najstarijih kulturnih institucija imala je veliki značaj tijekom Hrvatskog proljeća kada dolazi do masovnog učlanjenja. Privlačnost Matica dobiva nakon objave »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika« 1967. godina čiji su potpisnici, među brojnim hrvatskim književnicima i jezikoslovcima, bili i vodeći ljudi 18 hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova među kojima je i Matica hrvatska. Tijekom Hrvatskog proljeća ogranci i povjerenstva Matice hrvatske osnivaju se po cijeloj Hrvatskoj, a u velikom broju učlanjuju se i ljudi u Slavoniji i Baranji. Djelovanje ogranka Matice hrvatske i njihove osnivačke skupštine prati se izvještajima u Glasu Slavonije tijekom 1971. godine pa sve do Sjednice u Karađorđevu nakon koje pod prisilom dolazi do prestanka njezinog rada. Tako je 21. siječnja 1971. godine u cijelosti objavljena »Izjava Matice hrvatske

⁷⁷ Glas Slavonije 14. ožujka 1971.

⁷⁸ Glas Slavonije 29. travnja 1971.

⁷⁹ Glas Slavonije 13. svibnja 1971.

⁸⁰ Glas Slavonije 24. srpnja 1971.

⁸¹ Glas Slavonije 26. kolovoza 1971.

⁸² Glas Slavonije 27.-30. studenoga 1971.

⁸³ Glas Slavonije 3., 4., 5. srpnja 1971.

u povodu saopćenja Matice srpske⁸⁴. Glas Slavonije u izvještajima prati Skupštine, sastanke i osnivanje ogranaka Matice hrvatske. Na Skupštini Matice hrvatske u Osijeku »poslano je pozdravno pismo dr. Savki Dabčević Kučar i članovima Izvršnog komiteta CK Saveza komunista Hrvatske«⁸⁵ što je samo jedan od pokazatelja kako je reformski dio političkog vodstva Hrvatske imao podršku od strane ove organizacije. U duhu stavova 10. plenuma CK SKH uslijedilo je osnivanje ogranaka Matice hrvatske u Našicama što je istaknuto na sjednici Općinskog komiteta SK u Našicama⁸⁶. »Prisutno je pola Slavonije«, naslov je teksta u Glasu Slavonije s osnivačke Skupštine Matice hrvatske u Iloku objavljenog 26. travnja 1971. godine. U istom broju, na istoj stranici, kraći je tekst o zahtjevu mještana Zvonimirovaca o želji za osnivanjem ogranka MH za slatinsko područje.

Bez obzira što su nakon sjednice u Karađorđevu, Maticu hrvatsku optuživali čak i kako se radi o »masovnoj političkoj stranci«, tijela organizacije jasno su izražavali kako oni nisu politička stranka i nemaju takvih pretenzija. To je jasno naglašeno tijekom Skupštine ogranka Matice hrvatske u Slavonskom Brodu. Naslov prenesene vijesti iz agencije Tanjug u Glasu Slavonije bio je »Nacionalistima i šovinistima nema mjesta u Matici hrvatskoj«⁸⁷. Uz Maticu hrvatsku u to vrijeme u Hrvatskoj je, kao nekakva suprotnost s drukčijim nacionalnim predznakom, djelovalo i Srpsko kulturno društvo Prosvjeta. Na skupu povodom godišnjice osnutka, održanom u osječkom kinu Slavija, pored velikog broja članova prisustvovali su i predstavnici Matice hrvatske Osijeka, Đakova i Valpova. U izvještaju s toga događaja istaknut je naslov »Protiv svakog šovinizma«⁸⁸.

ANALIZA I PRIKAZ PRAĆENJA INCIDENATA I SUKOBA – 1971. GODINA

Analizirajući sadržaj Glasa Slavonije, možemo primijetiti kako je prisutan komentar kao novinarski rod, ali je naglasak u komentiranju na gospodarstvo, urbane ili ruralne teme. Vrlo rijetko se komentiraju politička zbivanja, a još manje se izražava stav urednika ili novinara vezano za incidente koji su imali pozadinu nacionalnog sukoba. Jedan od rijetkih sličnih komentara potpisuje »Draško Koričančić koji je u komentaru pisao o slučaju profesora Milorada Stankovića na čiji su se način predavanja dio roditelja i učenika požalili direktoru Gimnazije »Braće Ribar« u Osijeku jer je »s omalovažavanjem govorio o najistaknutijim hrvatskim književnicima te da predavanje drži isključivo na ekavici. Koričančić je prije komentara objavio i članak pod nazivom »Ekavica s gimnazijske katedre«⁸⁹.

U duhu vremena tijekom Hrvatskog proljeća događali su se brojni incidenti, kolokvijalno nazvani, nacionalistički ispadi ili sukobi u kojoj je pozadina nacionalizam. Iz praćenja medija u istočnoj Hrvatskoj možemo zaključiti kako je takvih ispada bilo, ali je Glas Slavonije o njima pisao opet uglavnom kada se o njima govorilo na javnim sastancima, bilo unutar organizacije Saveza komunista ili nekog drugog tadašnjeg organa. Tako je politički aktiv Vinkovaca osudio eksces grupe mladića, koji su, kako se doznaje iz članka, 24. veljače 1971. godine, »prilikom odlaska na odsluženje vojnog roka šetali po Vinkovcima i pjevali šovinističke pjesme«⁹⁰. Tekst je objavljen u Glasu Slavonije 5. ožujka, znači više od tjedan dana nakon što se dogodio sporni slučaj. Sličan incident zbio se i u Podravskoj Slatini gdje su, navodno, »članovi Matice hrvatske provocirali borbe«. O tome se govorilo na Općinskom komitetu SK Našica na kojem je zaključeno kako »ni jedan automobil koji je krenuo iz Našica nije imao zastavu bez petokrake, niti su nacionalni grbovi bili izobličeni, a da su dapače na automobilima bile oblijepljene papirnate republičke i partijske zastave«⁹¹. Ovdje je riječ o klasičnim primjerima gdje se o sličnim

⁸⁴ Glas Slavonije 21. siječnja 1971.

⁸⁵ Glas Slavonije, 30. ožujka 1971.

⁸⁶ Glas Slavonije 1. travnja 1971.

⁸⁷ Glas Slavonije 24. svibnja 1971.

⁸⁸ Glas Slavonije 7. lipnja 1971.

⁸⁹ Glas Slavonije, 4. svibnja 1971.

⁹⁰ Glas Slavonije 5. ožujka 1971.

⁹¹ Glas Slavonije 13. svibnja 1971.

događanjima pisalo tek nakon što se o njima progovori na javnim mjestima, a najčešće na partijskim sastancima.

Tijekom 1971. godine lokalni medij dosta je pratio nekoliko slučajeva koji su se dogodili u organizacijama više slavonskih sredina, a svi su imali politički karakter i najčešće je rasprava o njima otvorena tek nakon što se, ponovno, o njima govorilo na političkim aktivima. Tako su čitatelji mogli doznati o »slatinskom slučaju«, »slučaj PTT« i »baranjskom slučaju«, a još od 1970. godine poznat je i »orahovački slučaj« ili kako ga se još naziva »slučaj Heffner«. Radi se o slučaju o kojem su pisali u beogradskim Večernjim novostima da je Tomo Heffner vrbovao radnike za rad u Zapadnoj Njemačkoj uz pomoć funkcionera tadašnje Općine Slavonska Orahovica, predsjednika Općinske Skupštine Stjepana Mesića i načelnika stanice javne sigurnosti iz Slavonske Orahovice Ante Grgurinovića. Mesić i Grgurinović podnijeli su tužbu protiv novinara Večernjih novosti Milana Nikolića i Pere Piščevića bivšeg načelnika Centra javne sigurnosti za Slavoniju i Baranju koji je novinaru dao podatke za članak. Rasprava je nekoliko puta odgađana zbog nedolaska tuženih na raspravu u Okružni sud u Osijeku⁹².

»Slatinski slučaj« djelomično smo već opisali kada su u koloni koja se kretala iz Našica prema Podravskoj Slatini, primijećeni automobili sa zastavama bez petokrake. Kolona je naime išla u Viroviticu na osnivačku skupštinu Matice hrvatske.

O »slučaju PTT, Glas Slavonije je počeo pisati u srpnju i kolovozu 1971. godine. U početku se činilo kako je riječ o gospodarskom kriminalu. Naime, Unutarnjoj kontroli i Radničkom savjetu poduzeća Pošta telegram telefon (PTT) došla je prijava zbog nezakonitog poslovanja s čime se povezuje i tadašnji generalni direktor Rade Vukosavljević. Radnički savjet pokreće disciplinski postupak protiv upravitelja Radne jedinice Dimitrija Barovića, Na Sjednici organizacije SK radne PTT jedinice Osijek, koja je započela 31. kolovoza, a nastavljena 7. rujna, »*rukovodilac unutrašnje kontrole* Vjekoslav Peić ustvrdio je da je pronašao nove dokaze o nezakonitim postupcima Dimitrija Barovića, kojima će potkrijepiti optužnicu pred disciplinskom komisijom kolektiva«⁹³. U nastavku sjednice komunista u osječkoj pošti doznajemo kako nije bio samo riječ o kršenju zakonitosti već i o kršenju ustavnih prava građana. Naime, javno je bilo objavljeno kako su se u pošti kontrolirala odnosno otvarala pisma⁹⁴. Sastanak komunista u pošti nastavljen je 13. rujna, a na njemu je odlučeno da se Barovića isključi iz radne organizacije Saveza komunista, a predloženo je da se Rade Vukosavljević smijeni s položaja generalnog direktora⁹⁵. Vukosavljević je kasnije sam podnio ostavku, a kako piše u Glasu Slavonije, ne objašnjava razloge ostavke⁹⁶.

Možda najdugotrajniji medijski praćen slučaj bio je tzv. baranjski slučaj. Za prinudnog upravitelja PIK Belja imenovan je Antun Debrecin kojeg je smijenila Skupština općine Beli Manastir, premda je Debrecin ranije dobio podršku Dragutina Haramije i Petra Pirkera u provođenju sanacijskog plana. Debrecin je u izjavi koju je dao za Glas Slavonije te dopisnicima Tanjuga i RTV Zagreb rekao da »Sjednica skupštine i glasanje bili su neregularni«. Debrecin je u toj izjavi, koja je prenesena u Glas Slavonije rekao da je Belje u financijskom pogledu potpuno sanirano, a da iza svega stoji »podzemno organizirano društvo u Baranji« koje se boji da će se kandidirati za direktora Belja. »Odluku Skupštine općine ocjenjujem kao unaprijed režiranu političku diverziju i to u trenutku formiranja hrvatske državnosti«⁹⁷. Rekao je između ostalog Debrecin, a njegova izjava bila je povod za tužbu predsjednika Skupštine općine Beli Manastir Stevana Zorića, koji je na temelju te izjave tužio Debrecina za klevetu, a upućen je prijedlog javnom tužitelju za pokretanje postupka. Slučaj je podignut na višu razinu pa je oformljena posebna komisija komiteta SK Hrvatske i Međuopćinske konferencije SKH za Slavoniju i Baranju čija je zadaća bila ispitati sve dijelove »baranjskog slučaja«⁹⁸. Sukob se očito reflektirao i na stanovnike u

⁹² Glas Slavonije 27.-30. studenoga 1971.

⁹³ Glas Slavonije 4. rujna 1971.

⁹⁴ Glas Slavonije 7. rujna 1971.

⁹⁵ Glas Slavonije 14. rujna 1971.

⁹⁶ Glas Slavonije 19. studenoga 1971.

⁹⁷ Glas Slavonije 22. rujna 1971.

⁹⁸ Glas Slavonije 7. listopada 1971.

Belom Manastiru pa su nastale podjele. Dio javnosti, stanovnici Baranje, a posebice radnici Belja, otvoreno su davali podršku Debrecinu pa je tako u Glasu Slavonije, objavljena i fotografija jednoga grafita na kojem piše »Svi smo za Debrecina! Debrecin je naš!«⁹⁹. »Baranjski slučaj«, sudeći prema izvješćima u Glasu Slavonije, pretvorio se u pravu trakavicu. Na zahtjev radnika Belja u registar Okružnog privrednog suda kao *vršilac dužnosti* generalnog direktora Belja upisan je Antun Debrecin¹⁰⁰. Ovaj slučaj time nije zaključen, već su kao i većina ostalih ranije nabrojanih događaja kulminaciju doživjeli tek nakon Karađorđeva. S obzirom na promjenu političke situacije, u većini njih došlo je do potpunih obrata što ćemo prikazati u poglavlju o političkim zbivanjima nakon Karađorđeva.

ANALIZA I PRIKAZ PRAĆENJA POLITIČKIH ZBIVANJA NAKON KARAĐORĐEVA

Sudeći prema najavama medija, uoči ključne Sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u Karađorđevu, nije se dalo naslutiti kako bi se moglo nešto sudbonosno dogoditi. Kao što smo već istaknuli, na naslovnici Glasa Slavonije 1. prosinca 1971., na dan kada je već došlo do sloma Hrvatskog proljeća, objavljen je naslov sa skupa na kojem je Miko Tripalo govorio u Požegi. U istom je broju Glasa Slavonije objavljena tek kratka agencijska vijest kako se održala Sjednica predsjedništva SKJ na kojoj je »razmatrana aktualna idejno-politička situacija u SKJ«¹⁰¹. Potpuna promjena diskursa prema reformskim snagama hrvatske politike u Glasu Slavonije je uslijedila tek nakon što je na duplerici 3. prosinca objavljeno kompletno izlaganje Josipa Broza Tita sa Sjednice u Karađorđevu. U naslovu izlaganja istaknuto je »Nećemo se složiti da se razni problemi rješavaju na ulici«¹⁰². Nakon toga, u Glasu Slavonije dolazi do potpune promjene retorike i diskursa, a promjena smjera vidljiv je i kod lokalnih političara. Tako brojni ogranci Saveza komunista u Slavoniji i Baranji daju punu podršku »ocjenama i stavovima Tita i zaključcima predsjedništva SKJ«¹⁰³. U Glasu Slavonije se pojačava retorika pa je tako naslov sa sjednice političkog aktiva Valpovštine glasi »Oštro žigosati nosioce suprotnog kursa«¹⁰⁴. Sada se liberalizam i liberalna struja označava kao opasnost za državu i njezine strukture. Nositelje reformske struje u CK SKH naziva se »kontrarevolucionarima«, »nacionalistima«, »karijeristima«, »klasnim neprijateljima«. Vrlo brzo uslijedile su i ostavke Savke Dabčević-Kučar, Pere Pirkera i Mike Tripala, čije je pismo upućeno Drugu Titu objavljeno u Glasu Slavonije¹⁰⁵. Nekoliko dana kasnije ostavku je podnio i Dragutin Haramija. Za predsjednicu (na naslovnici Glasa piše predsjednika nap.a) CK SKH izabrana je Milka Planinc, a za sekretara Izvršnog komiteta Josip Vrhovec.

Nakon sloma Hrvatskog proljeća došlo je do razrješenja slučajeva koji su privukli zanimanje javnosti tijekom 1970. i 1971. godine. Tako je tzv. orahovački slučaj razriješen isključenjem Predsjednika skupštine Općine Slavonska Orahovica Stjepana Mesića iz partije. Mesiću je kasnije suđeno zbog »neprijateljske propagande«, a proces je završio tek 1975. godine. Slučaj u osječkom PTT-u razriješen je na način da je novi vršilac dužnosti direktora Stjepan Čižmekin i *rukovodilac službe unutarnje kontrole* Vjekoslav Peić, koji je i iznio dokaze o ranijim nezakonitim postupcima, podnijeli ostavke na tim dužnostima. Čižmekina i Peića sada se naziva »među najodgovornijima za nastajanje dobro poznate afere«¹⁰⁶. Događanja u PTT-u povezana su i s izbacivanjem Vladimira Šeksa iz Saveza komunista. Šeks je u to vrijeme bio *zamjenik okružnog javnog tužioca*, a odluka o izbacivanju iz SK objašnjena je »zbog uske veze s osobama koje su se nacionalistički eksponirale«¹⁰⁷. Kasnije je u Glasu Slavonije objavljeno kako su »Stručnjaci zavoda za kriminološka istraživanja Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova

⁹⁹ Glas Slavonije 1. listopada 1971.

¹⁰⁰ Glas Slavonije 19. listopada 1971.

¹⁰¹ Glas Slavonije 1. prosinca 1971.

¹⁰² Glas Slavonije 3. prosinca 1971.

¹⁰³ Glas Slavonije 6. prosinca 1971.

¹⁰⁴ Glas Slavonije 8. prosinca 1971.

¹⁰⁵ Glas Slavonije 13. prosinca 1971.

¹⁰⁶ Glas Slavonije 25. prosinca 1971.

¹⁰⁷ Glas Slavonije 27. prosinca 1971.

u Zagrebu ustanovili da su pretpostavke o nezakonitom otvaranju pisama iz inozemstva na osječkoj pošti neosnovane¹⁰⁸.

Što se tiče trećeg »baranjskog slučaja«, komisija CK SKH nije dugo mogla donijeti konkretne odluke. Slučaj nije bio razriješen ni tijekom 1972. godine. Antunu Debrecinu 1973. godine suđeno je zbog »zloupotrebe društvenog položaja«.

O pokretanju istrage i uhićenjima istaknutih dužnosnika toga vremena pisalo se i u Glasu Slavonije. Tako je u *saopštenju* Okružnog suda u Zagrebu, prema agencijskoj vijesti Tanjuga 12. siječnja 1971. koja je prenesena u Glasu Slavonije dan kasnije, »podnesen zahtjev za pokretanje istrage protiv 11 osoba«. Među njima su i neki kasnije ključne osobe hrvatske politike poput dr. Franje Tuđmana, dr. Marka Veselice, Vlade Gotovca, Ante Brune Bušića, dr. Šime Đodana, dr. Hrvoja Šošića, dr. Vlatka Pavletića i drugih. Svi redom bili su i istaknuti članovi Matice hrvatske. Zbog članstva i povezanosti s Maticom hrvatske došlo je do ostavki i smjena u gotovo svim većim slavonsko-baranjskim sredinama. Kako je izvještavano sa Sjednice predsjedništva MOK SKH za Slavoniju i Baranju »kontrarevolucija je uhvatila najdublje korijene u Požegi, Orahovici, Našicama, Đakovu i dijelom u Vinkovcima«. Naslov teksta sa sjednice je ipak glasio »Većina Slavonije odoljela eskalaciji nacionalizma«¹⁰⁹.

GLAS SLAVONIJE NAKON KARAĐORĐEVA

Nakon sjednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije, započele su prvo prozivke, koje su kasnije utjecale na ostavke čelnih ljudi Saveza komunista Hrvatske, ali i dijela izvršne vlasti. Uslijedile su i čistke i u ostalim republičkim institucijama, najviše na sveučilištima, potom i u upravljajućim organima na svim lokalnim razinama, a posebice za one ljude koji su bili članovi ili usko surađivali i podržavali rad Matice hrvatske. Mnogi od njih doživjeli su kasnija uhićenja i suđenja, zabranu političkog djelovanja, a novinari i urednici proživljavali su torturu od strane UDBA-e. Tako Novak navodi slučaj Nede Krmpotić i Srečka Frajndliha¹¹⁰, novinara i urednika Vjesnika, kojima je »milicija opkolila kuću u ranim jutarnjim satima, pa su udbaši upali u stan bez sudskog naloga, uz strogu napomenu da je bolje po njih da taj nalog ne zahtijevaju. U stanu bi sve isprevtali, a onda bi ujutro slijedio pretres na radnim mjestima u redakcijama«¹¹¹.

Upravo u kući Vjesnik i na Radio televiziji Zagreb, krenulo se najviše s čistkama i obračunima s novinarima koji su »skrenuli s komunističkog puta«. Na sastanku Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, usvojena je ostavka direktora NIP »Vjesnika« Božidara Novaka i glavnog urednika lista Milovana Baletića, ali nisu usvojena i obrazloženja ostavki. Za vršitelja dužnosti direktora *Vjesnika*¹¹² postavljen je Davor Šošić, a za vršioca dužnosti glavnog urednika lista »Vjesnik« Stjepan Košarog¹¹³. Na Radio televiziji Zagreb također je došlo do brojnih ostavki i smjena. Tako je ogranak Saveza komunista Radija Zagreb iz svoga članstva isključio niz direktora, zamjenika direktora, urednika, šefova programa, članova uredničkog kolegija. Dio njih prošlo je kaznama »javne opomene« ili »javne kritike«¹¹⁴.

Na Televiziji Zagreb zbog »odstupanja od kursa Saveza komunista i širenja ideja masovnog pokreta«¹¹⁵ također je došlo do isključivanja iz partije, a kao i u svim najvećim medijskim kućama, nisu se samo zadovoljili podnesenim ostavkama. Kao primjer navodimo generalnog direktora Radio televizije

¹⁰⁸ Glas Slavonije 7. siječnja 1971.

¹⁰⁹ Glas Slavonije 11. siječnja 1971.

¹¹⁰ Negdje se navodi i prezime Freundlich

¹¹¹ NOVAK, B, 2005., str. 724.

¹¹² U Glasu Slavonije nepravilno navode naziv novinske kuće

¹¹³ Glas Slavonije 6. siječnja 1972.

¹¹⁴ NOVAK, B, 2005., str. 730.

¹¹⁵ NOVAK, B, 2005., str. 731.

Zagreb Ivu Bojanića, koji je isključen iz Saveza komunista Jugoslavije, a kasnije ga je Sud časti Društva novinara Hrvatske trajno isključilo iz novinarstva¹¹⁶.

Smjene zbog »nepoćudnog praćenja« zbivanja tijekom Hrvatskog proljeća, nisu zaobišle ni lokalne medije. Već 5. siječnja 1972. godine, Općinski komitet Saveza komunista u Splitu raspravlja o pisanju Slobodne Dalmacije u proteklom razdoblju. Zaključeno je kako »Slobodna Dalmacija nije bilo glasilo nacionalističkog opredjeljenja ili uporište ideoloških teza suprotnih Savezu komunista, mada je bio izložen stalnom i sistematskom pritisku nacionalističkih i bivših političkih struktura«¹¹⁷. Na spomenutom sastanku, kako piše u Glasu Slavonije, a prenoseći vijest Tanjuga¹¹⁸, došlo je do svojevrsnog »posipanja pepelom« članova Komunističke partije unutar Slobodne Dalmacije, koji su »pokazali spremnost da kritički ocijene svoj rad u proteklom razdoblju i spremnost da podnesu dio odgovornosti za »sopstvene slabosti i propuste o kojima je bilo riječi na sastancima osnovnih organizacija SK«¹¹⁹. Upravo datumi održavanja sastanaka s temom rada medija u ranijem razdoblju, dovoljno govori koliko su tadašnjoj vlasti bili važni mediji i način kako će pratiti politička zbivanja.

Što se tiče Glasa Slavonije, kao i o svakom mediju u tom vremenu, od republičkih do regionalnih i lokalnih, o njihovom djelovanju raspravljalo se u partijskim strukturama. Tako je na zajedničkom sastanku odgovarajućih komisija Općinskog komiteta Saveza komunista i Općinske komisije SSRN u Osijeku, održanoj 17. veljače 1972. godine, zaključeno kako »list nije djelovao s nacionalističkih i šovinističkih pozicija i da nije bio u službi kontrarevolucionarnih elemenata, nego da je s obzirom na vrijeme i prostor, u prilično složenim političkim uvjetima, uglavnom objektivno informirao javnost. Istovremeno su prihvatili izvještaj o diskusijama i stavovima komunista u Glasu Slavonije, ocijenivši da su članovi SK redakcije studiozno s punom ozbiljnošću, kritički i samokritički, razmotrili svoje ponašanje, naročito u 1971. godini i poduzeli mjere za što dosljednije provođenje zaključaka 21. sjednice SKJ i 23. sjednice CK SKH¹²⁰. Ipak, iz Impressuma Glasa Slavonije 11. srpnja 1972. godine, možemo doznati, kako je novi glavni i odgovorni urednik Antun Lang. Na tom mjestu zamijenio je Vladimira Oršanića¹²¹. U novinama se ne navode razlozi ovakve promjene, a ima li veze s ranijim zbivanjima tijekom Hrvatskog proljeća i načinu praćenja Glasa Slavonije tih zbivanja ili zbog Oršanićeve nepoćudnosti, ne možemo iz ovoga zaključiti.

U razdoblju nakon Hrvatskog proljeća »direktori i glavni urednici Glasa Slavonije proveli su, među ostalim, u dnevniku kompletnu kompjutorizaciju pripreme lista. Kupljena je suvremena tiskarska oprema i napušta se ograničavajuća temeljena na olovnoj tehnologiji. Osuvremenjeni su redakcijski poslovni prostori. Kompjutorizirane su poslovne veze s partnerima, a novinsko osoblje je obučeno. Glas Slavonije podupire »Vjesnikova« kuća u kupnji i instaliranju suvremene tehnologije. Ulaganjem u kupnju nove rotacije i pripreme Glasa Slavonije omogućilo bi se emitiranjem fotostranica tiskanje Večernjeg lista u Osijeku. Dobitak od toga razvojnog programa imale bi obje redakcije«. Rezultat toga je da je »Glas« bio prvi slavonski dnevnik toga vremena s prosječnom nakladom od 15.000 prodanih primjeraka¹²².

ZAKLJUČAK

Nakon analize sadržaja Glasa Slavonije u periodu od početka 1970. godine do srpnja 1972. godine možemo zaključiti kako su se politički i društveni procesi iz Zagreba reflektirali i na kompletno područje Hrvatske pa tako i u Slavoniju i Baranju. Ključni događaji toga vremena, kojeg danas prepoznajemo pod zajedničkim nazivom Hrvatsko proljeće, intenzivno su se pratili u Glasu Slavonije, tada jed-

¹¹⁶ NOVAK, B, 2005., str. 735.

¹¹⁷ Glas Slavonije, 6. siječnja 1972.

¹¹⁸ Telegrafaska agencija nove Jugoslavije

¹¹⁹ Glas Slavonije 6. siječnja 1972.

¹²⁰ Glas Slavonije 8. veljače 1972.

¹²¹ Glas Slavonije 11. srpnja 1972.

¹²² NOVAK, B, 2005., str. 845.

nim od najčitanijih, a kasnije i najčitaniji i najutjecajniji medij Slavonije i Baranje. U tom razdoblju dominantno su se pratile sjednice raznih partijskih razina ili kako je to nazivano političkih aktiva od Centralnog komiteta CK SKH pa do lokalnih partijskih organizacija. Ključna 10. sjednica CK SKH prepoznata je i od strane uredništva Glasa Slavonije, što je pokazano slanjem specijalnog izvjestitelja i intenzivnim praćenjem i pisanjem o događajima sa sjednice nekoliko dana nakon njezinog završetka. Upravo je taj događaj bitno utjecao i na širenje reformskih ideja u partiji i na području istočne Hrvatske, a što se ogledalo i u medijskim izvještajima. Što se tiče ključnih aktera hrvatske politike u tom razdoblju, možemo zaključiti, kako su se njihovi javni govori, ne samo na partijskim sjednicama, intenzivno pratili u Glasu Slavonije. Vodeći ljudi hrvatske politike u tom periodu često su posjećivali veća mjesta u Slavoniji i Baranji i tada vrlo velike radne organizacijske jedinice ili radne kolektive. Prilikom njihovih posjeta Slavoniji i Baranji intenzivno se pratio svaki njihov korak, a prenesen je svaki govor na raznim javnim skupovima. Bez obzira što uredništvo i novinari Glasa Slavonije nisu otvoreno podržavali pokrenute republičke reforme, za razliku od primjerice otvorenog progovaranja o zaostalosti slavonskih općina tijekom 1970. i 1971. godine, način koji je intenzitetom praćen rad hrvatskih *proljećara*, ipak nam daje za pravo zaključiti kako su i lokalni mediji bili zahvaćeni promjenama u društvu, a da su vodeći reformisti imali simpatije lokalnih medija. Svjedoči tome, da se nisu samo prenosili govori Dabčević-Kučar, Tripala, Pirkera i ostalih vodećih ljudi reformskog dijela hrvatske politike, kada su oni pohodili Slavoniju i Baranju, nego se izvještavalo i sa skupova koji su se tada zbivali diljem Hrvatske. U tom periodu događali su se i brojni sukobi i incidenti koji su imali pozadinu nacionalnog sukoba ili nacionalističkih ispada, odnosno gdje su se, na nižim razinama, sukobljavale osobe suprotnih političkih stavova. Glas Slavonije je o svim tim događajima izvještavao tek kada se o njima (pro)govorilo na javnim političkim skupovima ili aktivima bez otvorenog stajanja na bilo čiju stranu.

Tijekom 1970. godine, u Glasu Slavonije se vrlo malo pratio rad Matice hrvatske kao drugog krila Hrvatskog proljeća. Takva praksa promijenjena je tijekom 1971. godine pa sve do sjednice u Karađorđevu nakon koje je došlo do prisilnog gašenja te kulturne organizacije, a čiji je rad obnovljen 1990. godine. O događajima s većine skupova organiziranih od strane Matice hrvatske po Slavoniji u Baranji, tada se izvještavalo u Glasu Slavonije, a iz izvještaja možemo zaključiti kako su to bili veliki skupovi građana. Kao treći »krak« Hrvatskog proljeća navodi se studentska organizacija i događaji na hrvatskim sveučilištima. S osječkih fakulteta i od strane slavonsko-baranjskih studenata, za razliku od primjerice splitskih, studenti zagrebačkog sveučilišta ne dobivaju otvorenu podršku u svojim stavovima. No, s obzirom na nekolicinu studentskih skupova o kojem je izvještavano u Glasu Slavonije 1971. godine, možemo zaključiti kako su osječki studenti(ce) po tom pitanju bili podijeljeni. Tadašnji osječki studenti više su bili povezani s vodstvom Saveza omladine Hrvatske, a posebice nakon što je na njihovo čelo došao Ivan Vrkić, rođeni Slavonac, zagrebački student i osječki gimnazijalac, kako su ga tada opisivali u Glasu Slavonije. Vrkić će u kasnijim događajima biti opisan i upamćen kao »najmlađi sudionik sjednice u Karađorđevu«.

Gotovo dvije godine intenzivno je praćen rad i javni nastupi svih partijskih struktura i vodećih ljudi hrvatske politike. Odnos prema njima se promijenio nakon sjednice u Karađorđevu, premda njenom najavom tada u Glasu Slavonije, nije se naslućivalo kako bi se nešto moglo sudbonosno promijeniti. Potpuna promjena diskursa dogodila se nakon što je u Glasu Slavonije 3. prosinca 1971. objavljeno kompletno izlaganje Josipa Broza Tita sa sjednice u Karađorđevu. Titov status učvršćen je nekoliko mjeseci ranije kada je ponovno izabran za predsjednika SFRJ što je ne samo u partiji nego i u narodu, barem kako je tada o tome izvještavano, *izazvalo potpunu podršku i oduševljenje*. Vjeruje se kako je Titov ponovni izbor utjecao i na njegovu odluku obračuna s reformskim krilom hrvatske politike. Osobe koje su do jučer u medijima bile prepoznate kao nositelji pozitivnih reformi u društvu, praktički preko noći se o njima pisalo kao »kontrarevolucionarima«. Od reformista postali su *nosioći suprotnog kursa*, a liberalizacija je postala vrlo negativan pojam. Takva promjena diskursa nastala je i pod utjecajem promjene na ključnim mjestima hrvatske politike. Kao što se dominantno pratio rad svih struktura saveza komunista 1970. i 1971. godine, na isti način nastavljeno je i nakon promjena. Dotadašnji vodeći ljudi, nakon njihovih smjena i ostavki, praktički nestaju s javne scene sve do devedesetih godina i

dolaska višestranačja u Hrvatsku, a njihov prostor u medijima »zaposjeli« su novi ljudi u rukovodstvu Socijalističke Republike Hrvatske.

Što se tiče medija, upravo datumi održavanja sastanaka na temu medija i ocjene načina njihovog rada i odnosa prema tada već bivšem partijskom rukovodstvu, već je bio dovoljan pokazatelj koliko su oni bili važni tadašnjim vodećim ljudima i koliko im je bila bitna njihova kontrola. Promjene u nekim medijima, poput Vjesnika ili Radio televizije Zagreb, nastupile su neposredno nakon Karađorđeva i smjene dotadašnjih vodećih ljudi hrvatske politike. O načinu izvještavanja Glasa Slavonije, također se raspravljalo u partijskim strukturama već početkom 1972. godine, a kako je zaključeno da »list nije djelovao s nacionalističkih i šovinističkih pozicija« ne možemo dovesti u blisku vezu promjenu na mjestu glavnog urednika Glasa Slavonije koja se dogodila u srpnju 1972. godine. Potpuno osuvremenjivanje, kompjutorizacija, promjena u načinu rada, uvjetima rada i distribucije Glasa Slavonije, dogodila se nakon Hrvatskog proljeća. Rezultat toga bila je povećana naklada pa je Glas Slavonije tek u sljedećem razdoblju postao prvi dnevni list Slavonije i Baranje, u kojem je liberalniji pristup temama posebno bio vidljiv osamdesetih godina 20. stoljeća odnosno uoči pada komunizma i dolaska višestranačja u Hrvatsku. Glas Slavonije danas je preostao jedini dnevni list koji izlazi i tiska se na području Istočne Hrvatske.

SUMMARY

The topic of the paper will be the analysis of the media in Slavonia and Baranja during and after the Croatian Spring, how the processes were reflected in the monitoring of the local media in eastern Croatia and what were the changes in monitoring events and editorial policy during the Croatian Spring and afterwards. We will analyze articles published in the daily newspaper *Glas Slavonije* from January 1970 and the 10th session of the Central Committee of the Communist Party of Croatia until mid-1972, i.e. after the session in Karađorđevo, in late November and early December 1971, followed by condemnation of key people and advocates of the Croatian Spring. The objectives of the paper intend to show the changes in the way of monitoring political processes in the period during the Croatian Spring and after its collapse and whether the events in Zagreb were reflected on the local specific area of Osijek and the entire Slavonia and Baranja. In the introductory part the paper recognizes the phenomenon of the Croatian Spring, i.e. the key events that enabled its emergence, development and completion. Subsequently, we will show how these events, as well as the period between key dates, were covered in the local daily newspaper *Glas Slavonije*. The expected result and contribution is to deepen the knowledge about the development of local media in this turbulent historical period.

OSTALE TEME / OTHER TOPICS

O LUDBREGU I OBITELJI BATTHYÁNY S POSEBNIM OSVRTOM NA ODNOS PREMA RELIKVIJI PRESVETE KRVI KRISTOVE (CCA 1696. – 1817.)**ABOUT LUDBREG AND THE BATTHYÁNY FAMILY WITH SPECIAL REFERENCE TO THE ATTITUDE TOWARDS THE RELIC OF THE HOLY BLOOD OF CHRIST (CCA 1696-1817)****Hrvoje PETRIĆ**

Odsjek za povijest

Filozofski fakultet

Ivana Lučića 3, Zagreb

hpetric@ffzg.hr

Primljeno / Received: 10. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 929.52Batthyány

272-526.7(497.523Ludbreg)«17»(091)

SAŽETAK

U članku se predstavlja odnos obitelji Batthyány i Ludbrega s posebnim osvrtom na odnos prema relikviji Presvete Krvi Kristove. Kao okvirna početka godina kronološkog okvira članka je uzeta 1696. – kada se prvo puta spominje kapela u ludbreškom dvorcu u kojoj se čuvala relikviji Presvete Krvi Kristove najvjerojatnije izgrađena u vrijeme obitelji Erdődy. Tamo se relikvija čuvala privremeno, radi zaštite od mogućih osmanskih provala. Krajem 17. stoljeća obitelj Batthyány preuzima ludbreško vlastelinstvo i relikviju Presvete Krvi Kristove u kapeli dvorca. Predstavljene su izabrane obavijesti o odnosu obitelji Batthyány prema relikviji Presvete Krvi Kristove u Ludbregu. Autor ukazuje na propagandne obrasce ponašanja od strane obitelji Batthyány, vidljive kroz pokušaj prilagođavanja interpretacije dijela prošlosti vlastitim potrebama te kroz razne oblike promidžbe, npr. putem prikazivanja prošlih događaja vezanih uz čudesnu pretvorbu Presvete Krvi Kristove prikazanih u vlastitoj interpretaciji na freskama iz 1753-1754. godine u preuređenom ludbreškom dvorcu. Mogući motiv je bio trajno zadržavanje relikvije u dvorcu. Odredbom vladara Josipa II. relikvija je 1787. Presvete Krvi Kristove je prenesena iz kapelice u ludbreškom dvorcu u župnu crkvu u Ludbregu. Nakon toga je nepoznate godine odnesena u Ugarsku i odlukom ludbreškog vlastelina iz obitelji Batthyány vraćena u župnu crkvu u Ludbregu najranije 1815., a najkasnije 1817. i tamo se trajno nalazi.

Ključne riječi: Ludbreg, obitelji Batthyány, relikvija, vjerska povijest, 18. stoljeće**Keywords:** Ludbreg, Batthyány family, relic, religious history, 18th century

Ludbreg je krajem 16. stoljeća pripadalo Benediktu Thuroczyju. On se 1594. godine oženio Suzanom Ratkaj, a 1608. godine joj je založio čitavo ludbreško vlastelinstvo. Protiv ugovora o zalaganju odmah je uložila Benediktova sestra Sara, udana za nižeg plemića Jurja Dvorničića. Benedikt Thuroczy je umro 1616. godine, a njegove posjede je u njegovo ime zadržala Suzana Ratkaj. Uspjela je da joj kralj prizna ludbreško vlastelinstvo i ostale posjede, ali se njih nisu htjeli odreći nasljednici Sare Thuroczy. Njen sin Gabrijel Dvorničić i kćerka Magdalena, udana Niczky, uspjeli su da im kralj 1626. godine dodijeli njihov dio, ali je vlastelinstvo i dalje držala Suzana Ratkaj. Početkom 1630. umro je Benediktov

sin Nikola Thuroczy, kao posljednji muški član svoje obitelji, te su se posjedi trebali vratiti kraljevskom fisku. Pretenzije na posjede je imala Benediktova kćer Barbara, udana za grofa Wolffganga Erdődyja. No darovnicu za Ludbreg je uspio dobiti podban Tomo Mikulić, ali se ubrzo odrekao Ludbreškog vlastelinstva u korist Suzane Ratkaj.¹

O LUDBREGU I OKOLICI U PRVOM STOLJEĆU OBITELJI BATTHYÁNY

Barbara Thuroczy i njen suprug Wolfgang Erdődy su 1638. godine službeno uvedeni u posjed Ludbreškog vlastelinstva. Wolffganga Erdődyja je, nakon njegove smrti 1645, naslijedio Juraj Erdődy oženjen groficom Elizabetom Keglević. On je umro 1674. godine, a u ime njegovog sina Franje i kćerka Ane, jedno je vrijeme posjedom upravljala nakon njegove smrti udovica Elizabeta. Franjo Erdődy je kasnije preuzeo upravu na vlastelinstvu, a 1676. godine se oženio groficom Marijom Kristinom Wogensperg. Umro je 1694. godine. Njegova udovica je 1695. godine prodala Ludbreško vlastelinstvo hrvatskom banu Adamu Batthyányju. Problem je bio što su ostali članovi obitelji osporavali udovici pravo da može otuđiti obiteljske posjede, jer je ona imala pravo samo na udovički dio, a sve ostalo je trebao naslijediti Franjin najbliži rođak, mladi Nikola Erdődy, sin bana Nikole. Između grofa Jurja Erdődyja kao skrbnika malodobnog Nikole Erdődyja i bana Adama Batthyánya zaključen je ugovor 1696. godine. Prema tom ugovoru ban Adam Batthyány je priznao obitelji Erdődy nasljedno pravo na Ludbreško vlastelinstvo i ostale posjede. Za uzvrat su Erdődyji njemu predali Ludbreško vlastelinstvo u sedmogodišnji zakup, a Erdődyji su nakon sedam godina mogli otkupiti Ludbreg. Kasnije je ban Batthyány Ludbreško vlastelinstvo dobio u neograničeni zakup, a njegovi nasljednici u trajno vlasništvo.²

Prvi vlasnik iz nove obitelji vlastelina je bio hrvatski ban Adam Batthyány, kojeg je 1703. godine naslijedila njegova udovica Eleonora, rođena Strattman.³ Nakon dugotrajnih parnica oko nasljedstva vlastelinstva su, nalogom Marije Terezije, Ludbregom ovladali Ludovik i Karlo Batthyány, koji su otkupili založene kurije.⁴ Jedini posjed kojeg Ludovik Batthyány nije 1742. godine uspio natrag uključiti u vlastelinstvo bila je plemićka kurija u Sigecu. Darovao ju je tajniku kraljevske konferencije Antunu Špišiću. Taj je posjed vraćen vlastelinstvu tek 13. veljače 1769. godine.⁵

Prema urbaru iz 1712. godine ludbreški su kmetovi vlastelinstvu plaćali četiri novčane daće: 1) »činž Svetog Martina ili selišni činž«, 2) novčanu daću za drva, 3) straževinu i 4) novčanu daću koju su podložnici plaćali kao naknadu za crkvenu desetinu.⁶ Tridesetih godina 18. stoljeća sve su četiri daće svedene u jedinstveni selišni činž. Na kraju 17. i u prvoj polovici 18. stoljeća najveće je podavanje ludbreških kmetova bio porez. Naturalna renta se sastojala u podavanju pšenice i zobi ovisno o veličini selišta. Ovisno o veličini selišta kmetovi su morali davati i selišne svinje, a posebnu skupinu naturalnih daća činili su tzv. darovi - obavezno podavanje peradi i namirnica. Najvažnija naturalna daća na vlastelinstvu je bila gornica koja se podavala u vinu prema količini vinograda. U naravi se pobirala još i desetina pčela, odnosno meda.⁷ Premda u urbaru iz 1712. godine vrsta tlake nije bila specificirana, držalac polovice selišta je morao svaki tjedan davati 3 dana tlake, a kmetovi s četvrtselištem su davali tlaku dva dana tjedno. Veći dio želira (inkvilina) davao je svaki tjedan jedan dan pješačke tlake, a samo je manja skupina davala jedan dan tlake na mjesec. Brojni izvori potvrđuju da je radna renta u prvoj polovici 18. stoljeća bila osnovni teret ludbreških kmetova i želira.⁸

¹ J. Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), 88.

² M. Winter, Iz povijesti Ludbrega i okolice 1, Koprivnica 2000, 86-87; J. Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, 94-96. 88-90; Hrvatski biografski leksikon, knj. 4, Zagreb 1998., 56-57.

³ J. Adamček, n. dj., 89.

⁴ Kaptolski arhiv Zagreb, Acta loci credibilis, series I, Litt. B, br. 128; J. Adamček, n. dj., 89-90.

⁵ J. Adamček, 94-96.

⁶ Hrvatski državni arhiv (HDA), Arhiv obitelji Batthyány, zbirka preslika, MODL, Lad. 18, br. 163 S; J. Adamček, n. dj. 96.

⁷ J. Adamček, n. dj., 96.

⁸ J. Adamček, n. dj., 96-98.

Sl. 1. Ludbreški dvorac u 18. stoljeću

Sami ludbreški kmetovi smatrali su da je tlaka njihov najteži teret. Kada je kraljevska komisija 1755. godine ispitivala uzroke seljačkog nezadovoljstva, oni su tvrdili da se taj teret u različitim oblicima povećavao. Stanovnici trgovišta Ludbreg tužili su se pred kraljevskom komisijom da mnogi od njih, iako »osim kuća i bijednih vrtova« ništa ne posjeduju, moraju davati tlaku od 2 do 3 dana tjedno. Prije 40 godina tlaku su davali samo 1 dan tjedno. Osim toga, nametnuta im je dužnost da za vlastelinstvo skupljaju puževе.⁹ Kad je 1765. godine umro palatin Ludovik Batthyány, vlastelinstvo je naslijedio njegov sin Adam koji je 1772. godine nakon smrti njegovog strica kneza Karla koji je umro bez potomaka, preuzeo kneževski naslov. Godine 1787. kneza Adama je u upravljanju ludbreškim

vlastelinstvom naslijedio sin Ludovik II. koji ga je vodio do 1806. godine.¹⁰

Sjedinjavanjem sudske vlasti s pravom vlasništva gospodari vlastelinstva su mogli organizirati sustav prinude. Temeljno regalno pravo je bilo sudsko pravo. Na ludbreškom vlastelinstvu djelovao je vlastelinski sud koji je kmetove i slobodnjake sudio za različite prekršaje. Sačuvani spisi toga suda iz 18. stoljeća pokazuju da je vlastelinstvo svoje kmetove vrlo često sudilo zbog uskraćivanja daća i neurednog izvršavanja obaveza, a podložnicima je sud nametao i različita nova podavanja.¹¹ Izgleda da pravda vlastelinskog suda često nije zadovoljavala podložnike pa su podnosili žalbe Križevačkoj županiji. Očito je da su podložnici ludbreškog vlastelinstva iz Ivanca, Reke i Černoglavca 1780. godine imali prava uživanja šuma te su županijskom sudu podnijeli tužbu protiv ludbreškog provizora Mihaela Sinkovića zbog smetanja korištenja šuma.¹²

Zabilježena je još nekoliko žalbi protiv upravitelja i činovnika vlastelinstva Ludbreg zbog zaposjedanja zemlje i smetanja upotrebe pašnjaka i prava drvarenja koju su Križevačkoj županiji 1780. godine podnosili stanovnici općina Struga i Sesvete te drugi podložnici. Uz to su sačuvane tužbe podložnika vlastelinstva zbog prelijevanja zajedničkog pašnjaka, žalba Stojana Popovića sa imanja Černoglavac zbog neosnovane osude radi preljuba, te spisi o isplati geometra po sporazumu sa ludbreškim stanovnicima prigodom izmere ludbreškog teritorija 1780. godine kao i traženje ludbreškog župnika koji traži novu zidanu kuhinju umjesto stare koja je bila napravljena od drveta.¹³ Ludbreške žalbe pred županijom su bile učestale i 1786. godine. Ludbreška općina se žalila Križevačkoj županiji na mjesnog župnika zbog lukna, udova Havaić je imala čak osobna potraživanja od vlastelinstva, a bilo je dosta žalbi zbog rješenja dominalnog suda u Ludbregu pogotovo u pitanju ovrhe itd.¹⁴ No, ni vlasnici ludbreškog vlaste-

⁹ HDA, Acta Commissionalia, prot. 8/XI, 31-32.

¹⁰ M. Winter, Ludbreški grad i njegovi gospodari, Podravski zbornik 6, Koprivnica 1980, 365-366; ista, Iz povijesti Ludbrega i okolice 1, n. dj., 88-89, 214.

¹¹ J. Adamček, n. dj., 104.

¹² HDA, Križevačka županija, kut. 49, fasc. LXXVI, br. 11.

¹³ HDA, Križevačka županija, kut. 51, fasc. LXXVIII, br. 55, 56, 57, 58, 60, 69, 71, 77, 83.

¹⁴ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. I, br. 23, 26; kut. 80, fasc. XXX, br. 6; kut. 81, fasc. IV, br. 89, fasc. V, br. 9, br. 17, br. 35; kut. 82, fasc. VI, br. 78.

linstva nisu mirovali te su odgovarali na žalbe. Primjerice sačuvana je molba Ludovika Batthyanya u vezi sudskih rješenja i odluka u parnici protiv arendatora na njegovom ludbreškom vlastelinstvu.¹⁵ Iz žalbi se vidi da je Ludbreg 1786. godine imao svog bilježnika odnosno notara koji se žalio protiv pomoćnika zapovjednika ludbreškog banderija.¹⁶ Za poznavanje ludbreškog sudstva je zanimljiva i odredba županijske skupštine Križevačke županije iz 1786. godine prema kojoj se vidi da je Ludbreg bio sjedište malog županijskog suca Sladovića.¹⁷ Zanimljivo je spomenuti da je i nakon toga bilo revizija parnica protiv podložnika vođenih pred sudom u Ludbregu sve do 1800. godine i kasnije,¹⁸ a iz iste je godine zabilježena tužba Ludovika Batthyanya protiv Vlaha zbog korištenja njegove šume kod Ludbrega.¹⁹

Tijekom 18. stoljeća vlastelinstvo je držalo mitnicu u trgovištu Ludbreg. Ludbreško je vlastelinstvo još u srednjem vijeku uživalo sajamsko pravo, a osim sajamske daće mnogo je bila važnija vlastelinska monopolna prodaja vina na sajmu. Kralj Franjo II. izdao je 20. travnja 1793. godine ludbreškom vlastelinu Ludoviku II. novi sajamski privilegij kojim su se u trgovištu mogla godišnje održavati četiri sajma.²⁰

Vlastelinstvo je pravo korištenja voda, osim preko brodarine, koristilo pravom mlinarenja i pravom ribolova. Na Dravi i Bednji su se nalazile velike vlastelinske vodenice koje su donosile velike prihode u žitaricama. Seljaci su za svoje mlinove morali plaćati posebnu arendu. Na početku 18. stoljeća vlastelinstvo je ribolov na rijekama Bednji i Plitivici proglasilo svojim isključivim pravom. Pravo vinotočja se sastojalo u pravu vlastelinstva da od Jurjeva (23. travnja) do Miholja (29. rujna) u trgovištu i u selima isključivo ono prodaje vino. U tom razdoblju cijene vina su bile najviše, a vlastelinstvo ih je moglo i umjetno podizati ostvarujući velike prihode. Među regalnim pravima bilo je i patronatsko pravo nad crkvama na području vlastelinstva. Kao patron župnih crkvi vlastelin je utjecao na postavljanje njihovih župnika. Patronat su imali nad crkvom u trgovištu u Ludbregu, kapelom Sv. Antuna u Selniku, crkvom Sv. Jurja u Sv. Đurđu te kapelama Sv. Ivana i Sv. Dominika.²¹

Prigodom urbarijalne regulacije stanovnici trgovišta Ludbreg su 1774. godine izjavili da posjeduju relativno dobru zemlju, a vidi se da se na ludbreškim poljima primjenjivao tropoljni sustav obrade zemlje. Dio zemlje je bio izložen poplavama, livade su bile osrednje, a pašnjaci premali. Uz to su stanovnici trgovišta držali relativno velike vinograde od čak 1169 kopača.²² Zanimljivo je da Ludbrežani svoja podavanja nisu davali prema pisanom urbaru. Oni su svaki tjedan morali raditi 30,5 dana sa stokom i 74 dana bez stoke.²³ Stanovnici Ludbrega nisu davali redovite daće u naturi, a desetina se uzimala jedino od krčevinskih zemalja. Uz to su ludbrežani morali davati i novčanu daću u iznosu od 42,33 forinte.²⁴ Upravo zbog prevelikih urbarijalnih podavanja stanovnici trgovišta Ludbreg žalili su se 1780. godine Križevačkoj županiji.²⁵ Uz to su stanovnici trgovišta Ludbreg bili opterećeni i davanjem hrane za vojsku pa su iste godine od županije tražili naknadu.²⁶

Krajem 18. stoljeća u ludbreškoj je Podravini postojala svijest o socijalnoj skrbi. Iz 1786. godine sačuvana je predstava koju je kirurg Zeidler uputio Križevačkoj županiji, a u njoj je istaknuo potrebu

¹⁵ HDA, Križevačka županija, kut. 83, fasc. VII, br. 7.

¹⁶ HDA, Križevačka županija, kut. 80, br. 63; sačuvana je i molba upravitelja pošte u Žakanju Ivana Futaka da ga se imenuje za notara u Ludbregu 1800. godine, vidi: HDA, Križevačka županija, kut. 156, Mala skupština 21. siječnja 1800, br. 6.

¹⁷ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. II, br. 44.

¹⁸ HDA, Križevačka županije, kut. 157, Generalis Congregatio, 16. travnja 1800, br. 24.

¹⁹ HDA, Križevačka županija, kut. 157, Congragatio Particularis, 21. travnja 1800, br. 159.

²⁰ HDA, Arhiv obitelji Batthyany, zbirka preslika, MODL, Lad. 18, br. 163 S, 163 H; Lad. 20, br. 205; J. Adamček, n. dj. 104.

²¹ M. Winter, Iz povijesti Ludbrega i okolice 2, n. dj., 24-89; J. Adamček, n. dj., 104-105.

²² HDA, Zemljorasteretno povjerenstvo, Consilium locumtenentiale regium Hungaricum, Series IV, Grupa C, br. 54, 56, 58, 59.

²³ HDA, Zemljorasteretno povjerenstvo, n. dj., br. 56; J. Adamček, n. dj., 115.

²⁴ J. Adamček, n. dj., 115-116.

²⁵ HDA, Križevačka županija, kut. 49, fasc. LXXXV, br. 14.

²⁶ HDA, Križevačka županija, kut. 49, fasc. LXXXV, br. 49.

gradnje doma za nemoćne u Malom Bukovcu.²⁷ S kraja 18. stoljeća su sačuvane prve vijesti o organiziranom zdravstvu na ludbreškom području, a sačuvana je dokumentacija o gradnji bolnice u Velikom Bukovcu 1786. godine,²⁸ kako iz 1813. godine imamo podatak o kući za boravak županijskog kirurga u Ludbregu,²⁹ slobodno možemo pretpostaviti da je on djelovao i u 18. stoljeću. Iz godine 1810. sačuvali su se spisi o gradnji kuće za kirurga u Ludbregu.³⁰

Podataka o stanovništvu ima najviše u svjetovnoj dokumentaciji vlastelinstva, župnim matičnim knjigama ili u zapisnicima kanonskih vizitacija Komarničkog arhiđakonata Zagrebačke biskupije. U zapisnicima kanonskih vizitacija se obično spominje ukupan broj kućedomaćina ili broj kuća. Prema tim podacima možemo vidjeti da je u Ludbregu 1700. godine bilo 98 kućedomaćina, a njihov je broj bio najvjerojatnije identičan broju obitelji u širem smislu ili bolje reći domaćinstvima, odnosno možda zadrugama. Broj kućedomaćina je 1733. pao na 96, a 1750. na 87, nakon toga slijedila je revitalizacija pa broj raste 1754. na 89, 1768. na 95, 1771. na 107, 1778. na 108 na 109, a 1787. godine na čak 120 kućedomaćina.³¹

Prema tomu vidi se da je trgovište Ludbreg u drugoj polovici 18. stoljeća imalo kontinuirani proces rasta broja kućedomaćina odnosno domaćinstava, a to bi se moglo povezati i s prostornim širenjem Ludbrega i njegovim prosperitetom. Podatke o ukupnom broju stanovnika u izvorima imamo samo od 1771. do 1800. godine. Trgovište Ludbreg je 1771. godine imalo 550 stanovnika, a do 1782. godine je došlo do porasta na 727 stanovnika. Godine 1784. popisano je 654 žitelja, 1787. ih je bilo 759, a oko 1800. godine popisano ih je 678.

Za trgovište Ludbreg, kao gradsko naselje, za starija razdoblja (prije popisa iz 1771.) moramo napraviti na temelju procjena. Moguće je pretpostaviti broj članova obitelji na minimalno 4,2 i na maksimalno 6,7 za 18. stoljeće. Prema tomu bi ukupan broj stanovnika trgovišta iznosio približno za 1700. godinu 412-657, 1733. godine 403-643, 1750. godine 365-583, 1754. godine 374-596, a 1768. godine 399-637 stanovnika. Dakle, približno bismo broj stanovnika trgovišta Ludbreg mogli procijeniti 1700. godine na 535, 1733. na 523, 1750. na 474, 1754. na 485, a 1768. godine na 518 žitelja.³²

Stopa porasta ukupnog broja stanovnika od 1700. do 1796. godine je u Ludbregu po S. Krivošiću iznosila 1,49%. Istovremeno je udio stanovništva trgovišta Ludbreg u ukupnom stanovništvu župe tijekom 18. stoljeća iznosio 33%, da bi taj udio kasnije u prvoj polovici 19. stoljeća pao na 28,7%.

Mehaničko kretanje stanovništva je rezultat imigracije (useljavanja) i emigracije (iseljavanja). Vanjske migracije pokazuju matične knjige krštenih (rođenih), umrlih i vjenčanih za 18. i prvu polovicu 19. stoljeća. U tom razdoblju se u ludbrešku župu doselilo 11 stanovnika iz Kranjske, 33 iz Štajerske, 1 iz Koruške (dakle 45 stanovnika iz slovenskih zemalja), 8 iz Italije, 23 iz Mađarske, 9 iz Češke, 3 iz Francuske, 2 iz Moravske, 2 iz Austrije, 1 iz Tirola, 1 iz Bavarske i 5 iz drugih dijelova Njemačke. Najviše tih došljaka se naseljavalo u trgovište Ludbreg.³³ Za poznavanje migracija osobito je zanimljiv tabelarni izvještaj o popisu novonaseljenih selišta u okružju Ludbreg iz 1786. godine.³⁴ Prvi spomen židova u Ludbregu je iz 1800. godine kada je za njih Križevačka županija odredila tolerancionu taksu.³⁵

²⁷ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. I, br. 43.

²⁸ HDA, Križevačka županija, kut. 80, fasc. XXX, br. 25.

²⁹ M. Ilijanić, M. Mirković, Urbani razvoj Ludbrega, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984, 134; N. Korin-Kon, M. Winter, Razvitak zdravstva na području bivšeg kotara Ludbreg, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984, 429.

³⁰ HDA, Križevačka županija, kut. 223, fasc. VII, br. 375-376.

³¹ S. Krivošić, Stanovništvo Podravine 1659-1859, Podravski zbornik 9, Koprivnica 1983, 158.

³² S. Krivošić donosi drugačije procjene ukupnog broja stanovnika za trgovišta Ludbreg: 1700. - 588, 1733. - 576, 1750. - 522, 1754. - 534 dok za 1768. godinu ne donosi procjenu, vidi: Stanovništvo i demografske prilike, n. dj., 37.

³³ HDA, Matične knjige, Župa Ludbreg, Matične knjige vjenčanih 1730-1759, 1759-1795, 1796-1848, Matične knjige krštenih (rođenih) 1729-1750, 1752-1804, 1806-1848, Matične knjige umrlih 1734-1756, 1759, 1760-1833; S. Krivošić, n. dj., 91.

³⁴ HDA, Križevačka županija, kut. 79, fasc. I, br. 22.

³⁵ HDA, Križevačka županija, kut. 161, br. 24-28.

O unutrašnjim migracijama možemo govoriti na temelju podataka matičnih knjiga vjenčanih. Doseljenici u unutrašnjim migracijama su bili pretežito iz sela susjednih župa u krugu 10-15 km od sjedišta župe tj. trgovišta Ludbreg. Na području ludbreške župe zapisani su ovi etnici i ktetici: Goričanec, Gradinski, Jerešinčan, Matočanec, Međimorec, Posavec, Potočki, Stubičan, Topličan i Zrinski. U vezi s nekadašnjim životom na granici s Osmanskim carstvom su prezimena: Harambaša, Ulama, Čapalija, Puškadija, Karabija i Hajduk. U razdoblju od 1793. do 1820. prosječni godišnji saldo preseljenja je u apsolutnom iznosu bio 884 u ludbreškoj župi, dok je u trgovištu bio 374, a u selima župe 510. Uz sve ove podatke valjalo bi spomenuti još i to da je prosječna dob stanovništva na ludbreškom području iznosila u prosjeku oko 22 godine, a, tamošnje se stanovništvo u to vrijeme nalazilo u »demografskoj mladosti«.³⁶

Za poznavanje gospodarskog razvitka trgovišta Ludbreg od osobitog je značenja »Tabella officium et machanicorum pro anno 1779«, koja obuhvaća podravski distrikt oko Ludbrega kao dio tadašnje Križevačke županije. U tom dokumentu prikazani su broježani podaci o obrtima od koji su značajni podaci o ciglarskoj struci jer govore o postojanju i radu ciglane u Ludbregu. Tada su zabilježena 23 ciglarska majstora, 126 ciglarskih pomoćnika i 163 šegrta - ukupno 312 zaposlenih u ciglani.³⁷ Iz toga je vremena točnije iz 1780. godine sačuvana karta s nacrtanim cestama i putovima u podravskom distriktu na kojoj je označena i ludbreška ciglana, a nalazila se na križanju cesta Koprivnica-Ludbreg i Ludbreg-Mali Bukovec.³⁸ Iz matičnih knjiga krštenih (rođenih) znademo za 15 prezimena ciglara u razdoblju od 1822. do 1857. godine, od kojih su većina bili došljaci.

Inače se u razdoblju kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća u Ludbregu spominju brojna zanimanja: krojači, postolari, kovači, čizmari, užari, mesari, mlinari, pekari, kolari, klobučari, sapunari, kožari, bačvari, stolari, tesari, krznari i dimnjačari.³⁹ Pri tome valja napomenuti da je sačuvana tabela majstora zidara i tesara iz 1780. godine upravo za područje podravskog distrikta Križevačke županije koji je obuhvaćao i ludbreško područje.⁴⁰

Još od 17. stoljeća su se na ludbreškom vlastelinstvu počeli stvarati mali plemićki posjedi koji su se nazivali plemićke kurije. U prvim desetljećima 18. stoljeća broj se držalaca založenih posjeda smanjio tako da je nekadašnje male posjede u svojim rukama okupila skupina bogatijih plemića. Prema popisu iz 1739. godine na ludbreškom vlastelinstvu su založene posjede držali ovi plemići: Jakob Jelačić sa sjedištem u Selniku, Pavao Betović u Hrastovskom, Pavlini iz Lepoglave u Sigecu, Baltazar Bedeković u Sigecu, udovica grofa Adama Batthyánya, plemić Šubarić u Hrastovskom, plemić Czindery u Ludbregu, Franjo Matačić u Ludbregu, Juraj Šulok u Hrastovskom i plemić Fodroczy u Ludbregu. Oni su na vlastelinstvu razvili alodijal koji je bio veći od vlastelinovog, a njima je uz to pripadalo 60% svih kmetova ludbreškog vlastelinstva.⁴¹

O ODNOSU OBITELJI BATTHYÁNY PREMA RELIKVIJI PRESVETE KRVI KRISTOVE

Ludbreška župna crkva Presvetog Trojstva oblikovana je uglavnom u 17. stoljeću barokizacijom starije gotičke građevine. Tlocrtna organizacija crkve kvadratičnog trobrodnog tijela s poligonalnim

³⁶ HDA, Matične knjige vjenčanih i rođenih za župu Ludbreg; S. Krivošić, n. dj., 91-99.

³⁷ HDA, Križevačka županija, kut. 48, br. 107; S. Krivošić, n. dj., 100.

³⁸ HDA, Križevačka županija, kut. 48, br. 127.

³⁹ Uz analizu matičnih knjiga koju je detaljno proveo S. Krivošić, vidi: Stanovništvo i demografske prilike, n. dj., 100, za gospodarsku povijest i povijesnu demografiju ludbreškog kraja zanimljivi su popisi starješina domaćinstava u vrijeme Eleonore Batthyany iz 1733. godine, popis vlasnika kuća i starješina domaćinstva iz Ludbrega i okolnih sela iz 1810. godine, raspored selišta prema novom urbanu s početka 19. stoljeća, popis stanovništva Ludbrega iz 1838. godine te podaci iz »Status« župe Ludbreg od 1850. pa sve do 1860. godine. Sve je ove podatke priredila ludbreška povjesničarka Marija Winter, a objavljeni su u njezinom djelu Iz povijesti Ludbrega i okolice 2, Koprivnica 2000, 91-121.

⁴⁰ HDA, Križevačka županija, kut. 47, fasc. LXXI, br. 41.

⁴¹ Arhiv obitelji Batthyany, Mađarski državni arhiv (MOL), Budimpešta, Lad. 17, br. 163 (Obitelj Batthyany); J. Adamček, Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984, 94-96.

svetištem flankiranim sakristijom sa sjeverne strane te sa zvonikom-kulom sred pročelja, nastala je polovicom 17. stoljeća, kako to svjedoči zapisnik kanonske vizitacije iz 1649. godine, u kojem je zapisano kako se crkva ponovno gradi te da je jedino sakristija gotova.⁴²

Glavni akcent volumne kompozicije jest visoki pročelni zvonik, podignut u 17. stoljeću i obnovljen 1733. godine s baroknom lukovicom na vrhu. Sastavni dio kompleksa župne crkve Presvetog Trojstva jest njezin cinktor, podignut oko 1779. godine, a njegova izgradnja je povezana sa smještajem relikvije Presvete Krvi Kristove u crkvi. Npr. u zapisniku kanonske vizitaciji iz 1787. godine navodi se da bi se poradi velikog broja hodočasnika trebao sagraditi trijem kraj crkve. Tlocrtni oblik cinktora prilagođen je konfiguraciji terena, a njegove osnovne arhitektonske elemente čini vanjski zid sa dva ulaza, te nadsvođeni trijem, arkadama rastvoren prema prostoru crkve i natkriven jednostrešnim krovom. U jugozapadnom uglu cinktora nalazi se križno nadsvođena kapela. Segmente arkadije trijema počivaju na kamenim toskanskim stupovima, koji ujedno nose i spomenute svodove trijema kupolastog tipa. Vanjski kameni portali, također segmentnih nadvoja (s uklesanom 1779. godinom) plastički su naglašeni i raščlambom okolne zidne plohe vijencem i volutama što nose segmentne zabate izdignute iznad visine samog zida.⁴³

Najstarija i razmjerno najbogatija arhitektonska plastika sačuvana je na zvoniku i pročelju crkve.⁴⁴ Uz to je zanimljiv opis ludbreške crkve koji je sastavio komarnički arhiđakon i zagrebački kanonik Adam Ivan Pizetty 1787. godine. On je napisao izvještaj da je crkva građena starim načinom, imala je zidani svod, a bila je popločena kamenom. U crkvi se nalazilo sedam oltara, a na glavnom je oltaru bio tabernakul (svetohranište), u kojem se čuvala srebrna i pozlaćena monstranca (pokaznica) sa Presvetim Otajstvom. Tamo je također bio srebrni i pozlaćeni ciborij iz kojega se vjernicima dijelila Sveta Pričest. Na crkvenom je pročelju bio elegantan toranj u kojemu se nalazilo pet zvona i velika ura. Kralj Josip II. je bio zabranio zvoniti »protiv oblaka«, a po njegovom nalogu je nedaleko od župne crkve uređeno novo groblje koje je bilo ograđeno drvenom ogradom, a nasred groblja je bio podignut križ. Ludbreškom župom su u 18. i početkom 19. stoljeća upravljali: Ivan Skok (1692-1706.), Juraj Ožegić (1706-1722.), Ivan Franković (1722.), Andrija Ivšić (1722-1729.), Baltazar Bedeković (1729-1749.), Juraj Oros (1749-1751.), Ivan Topolnjak (1751-1752.), Stjepan Fabšić (1752-1760.), Filip Sever (1760-1788.), Mijo Karabija (1788-1789.) i Stjepan Jambreković (1789-1815.).⁴⁵

Oni koji su pisali o prošlosti Ludbrega imali su dva mišljenja gdje se dogodilo čudo Presvete Krvi Kristove, tj. neki su mislili da se dogodilo u kapeli ludbreškog dvorca⁴⁶ odnosno u župnoj crkvi.⁴⁷ Izvori zapravo ne govore u kojoj se crkvi dogodilo čudo Predragocjene Kristove Krvi, osim što iz kasnijih izvora možemo rekonstruirati kako se to dogodilo u trgovištu Ludbregu. Prema podacima iz 1512.⁴⁸

⁴² K. Horvat-Levaj, *Sakralna arhitektura, Ludbreg - Ludbreška Podravina*, Zagreb 1997, 121-141.

⁴³ NAZ, KVKA, Prot. 94/VI, K. Horvat-Levaj, *Ludbreg (podaci o naselju), Ludbreg - Ludbreška Podravina*, Zagreb 1997, 219.

⁴⁴ K. Horvat-Levaj, *Ludbreg*, n. dj., 218.

⁴⁵ R. Horvat, *Župe u hrvatskoj Podravini, Hrvatska prošlost*, 2, Zagreb 1941, 47-49.

⁴⁶ Ovo mišljenje prevladava do najnovijih radova. Usp. R. Horvat, *Župe u Hrvatskoj Podravini, Hrvatska prošlost*, knj. 2, Zagreb 1941., str. 45; M. Winter, *Ludbreški grad i njegovi gospodari, Podravski zbornik, Koprivnica 1980.*, str. 360; K. Horvat-Levaj, *Sakralna arhitektura, Ludbreg. Ludbreška Podravina*, Zagreb 1997., str. 125; M. Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 2, *Ludbreg 2000.*, str. 17; J. Đurkan, *Euharistijsko proštenije Predragocjene Krvi Isusove u Ludbregu. Sakralno-povijesni vodič, Ludbreg 2004.*, str. 17; I. Srša, *Ludbreška dvorska kapela Sv. Križa, Podravski zbornik*, 32, Koprivnica 2006., 62-63.

⁴⁷ J. Bočkaj, *Trgovište Ludbreg i njegovo proštenije, Hrvatska straža 1936.*, str.7; J. Adamček, *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, Ludbreg (monografija), Ludbreg 1984*, 85; D. Feletar, *Podravina, Koprivnica 1988.*, 49.

⁴⁸ Prema prijepisu iz 1736. papa Lav X je 1512. na molbu Tome Seča podijelio oprost župnoj crkvi u Ludbregu u kojoj se čuvaju čudesne moći Krvi Kristove: »Lav, biskup, sluga slugu Božjih, svim Kristovim vjernicima, koji će vidjeti ovaj list, pozdrav i apostolski blagoslov. Razumu odgovara i dolikuje časti da se ono što je učinjeno po milosti rimskoga pontifeksa i izvrši, iako o tomu zbog njegove smrti nije sačinjeno apostolsko pismo. Pošto je, dakle, nedavno, mome prethodniku blage uspomene, papi Juliju II, u ime ljubljennoga sina, plemenitog muža Tome od Seča, namjesnik u vremenitim dobrima vile Letgenuth u Zagrebačkoj biskupiji, izloženo da ima već sto godina kako je neki svećenik, slaveći misu, poslije sakramenta Euharistije po običaju razlomio hostiju

odnosno 1513. ludbreški svećenik je odredio da se kalež s krvlju »ima odložiti i trajno čuvati u župnoj crkvi Presvetog Trojstva trgovišta Ludbreg«. Nije poznata ni godina (to je svakako bilo prije 1410. godine⁴⁹) kada se to dogodilo ni ime svećenika. Andrija Lukinović smatra kako bi se »prema najstarijim ispravama moglo ustvrditi da je svećenik »koji je posumnjao i pod čijom se misom zbilo čudo« bio ludbreški župnik prije negoli dvorski kapelan. Nije, naime, pouzdano je li u to vrijeme dvorski kapelan u Ludbregu uopće postojao, dok u Ludbregu župnik sasvim pouzdano postoji. Nadalje, zemaljski gospodar Čuz, gotovo sigurno, zadržao bi svetinju u svojoj dvorskoj kapeli da se u njoj dogodilo čudo, a ne bi je dao u župnu crkvu«. ⁵⁰

I Baltazar Adam Krčelić je 1770. godine tvrdio da je Presveta krv isprva bila čuvana u ludbreškoj župnoj crkvi: »Stajala je više godina u Ludbreškoj crkvi presveta krv, no zbog ratova i straha od nekršćana iznenada je prenesena u utvrd u Gotalovec, pa je zatim ponovo, kad se vratio mir, vraćena u utvrđeni grad Ludbreg i spremljena u tvrđavu, pa se sve do ovog vremena obožava i štuje pobožnošću i molitvama vjernika, i to uz brojne i znatne od Boga primljene milosti, o kojima znam da su ondje zabilježene i o kojima svjedoče tolike zavjetne pločice pričvršćene na zidove. U svojoj pobožnosti preuzvišeni i presvijetli gospodin knez Ludovik Batthyány, predostojni Palatin Ugarskog Kraljevstva, sagradio je iz temelja ljubak i skladan hram, pod imenom Presvetoga Križa uz zapadni zid svoje novopodignuta utvrde Ludbrega, gdje je presveta krv izložena štovanju vjernika, a nalazi se u staklenoj bočici u sredini

na tri dijela te jedan od njih uronio u kalež i kada je, prinoseći ustima tekućinu pretvorenu u Kristovu krv u posvećenom kaležu kojim je slavio rečenu misu, počeo sumnjati da li se u kaležu po snazi ovoga sakramenta nalazi pravo tijelo i prava krv Kristova, da je navedena tekućina odmah postala vidljiva i dobila prirodnu boju krvi, a sam svećenik da je zapanjen ovim čudom neko vrijeme skrivao stvar, ali je napokon - jer Bog nije htio, kao što se moglo i vjerovati, da tako slavno čudo i potvrda katoličke vjere protiv onih koji u nju sumnjaju ostanu duže skriveni – kada je pao na samrtnu postelju, otvoreno ispovijedio sve kako se dogodilo, a navedeni kalež s onom tekućinom koja je imala boju vidljive i prirodne krvi izložio, odnosno predao da se odloži i zauvijek čuva u župnoj crkvi Sv. Trojstva u Ludbregu, u navedenoj biskupiji, da je Previšnji od onoga vremena naovamo u toj crkvi pri kaležu učinio mnoga i velika čuda, a i dandanas ih čini, pošto je, dakle sve to izloženo i još dodano da bi pobožnost prema ovom sakramentu u vjernom puku onih krajeva, koji radi obrane prave vjere posvuda ratuje protiv Turaka, još i više porasla, iako je već prilično velika, ako bi štovanje i pobožnost koji se iskazuju spram ovoga sakramenta bili osnaženi i autoritetom Apostolske stolice, a kako se slavom imena Božjega i umnažanjem kršćanske vjere pohvalno pridonosi spasu vjernih duša, navedeni je moj prethodnik, naklonjen molbama rečenoga Tome, u ovoj stvari svojim pismom povjerio i naložio opatima samostana od Brezsmoostera i od Chyaka, koji se ne nalaze ni u jednoj biskupiji, da potraže svjedoke o navedenom i njihove izjave i svjedočenja u obliku javne isprave, zapečaćene njihovim pečatom, pošalju mome prethodniku. Navedeni su opati, postupajući u izvršenju ovoga pismenog naloga, pronašli mnoge vjerodostojne svjedoke, sastavili u obliku javne isprave njihove iskaze i svjedočanstva, zapečatili ih svojim pečatima i poslali mome prethodniku. On je, imajući na umu da milošću svemogućega Boga i, uzdajući se u moć blaženih apostola Petra i Pavla, dana 17 prosinca, desete godine svoga pontifikata, svima i svakome pojedino koji vjeruju u Krista, bez obzira na spol, pokajnicima, ispovjednicima, ili onima koji se žele ispovjediti, koji od tada ubuduće u sva vremena na svetkovinu Tijela Kristova, ili rođenja Blažene Djevice Marije, ili pak svetoga Tome Apostola, na slavu kaleža i tekućine koja se u njemu čuva, pobožno pohode rečenu crkvu i pruže ruke pomoćnice radi izgradnje crkve i uzdržavanja svjetla i svega drugoga što je navedeno, kako god to učine, on je, dakle, njima milostivo u Gospodinu otpustio treći dio naložene im pokore koju bi pretrpjeli u čistilištu, a ako je i inače onima koji posjete tu crkvu i pruže ruke pomoćnice, kako je rečeno, ili daju pobožni milodar, podijelio neki drugi vječni oprost ili odrešenje koje je u to vrijeme još uvijek trajalo, ili je o tomu sačinjena isprava spomenutoga moga prethodnika, htio je da bude bez snage i valjanosti. Da ne bi pak bilo sumnje o navedenome oprost i volji moga prethodnika samo zato što zbog njegove smrti o tome nije sačinjena odgovarajuća isprava, želimo i snagom apostolske vlasti odlučujemo da ova isprava bude dostatna kao dokaz navedenoga oprosta i voljenog prethodnika, i da za tu dokazanu snagu ne treba druge pomoći. Izdano u Rimu, pri Svetome Petru, godine Gospodnjega utjelovljenja 1512. (19. ožujka), prve godine našega pontifikata. 1736., 6 ožujka u Zagrebu. Potvrđujem da je ova kopija prepisana iz prastaroga transumpta koji se čuva u sakristiji zagrebačke katedralne crkve, da je savršen s njim od riječi do riječi i da mu u svemu odgovara.« A. Lukinović, »Ludbreško čudo« u prvih stotinu godina postojanja, Tkalcich, 1, Zagreb 1997., 291-297; prijevod Joze Ivanovića u: J. Đurkan, Euharistijsko prošteništa Predragocjene Krvi Isusove u Ludbregu. Sakralno-povijesni vodič, Ludbreg 2004., 24-25.

⁴⁹ Zanimljivo je da se u zapisniku kanonskog pohoda iz 1841. spominje da se Sveta Krv čuvala u ludbreškoj crkvi od 1411. godine: »No u ovoj crkvi postoji već tamo od 1411.g. relikvija Svete Krvi... Čuva se u bočnom oltaru Blažene Djevice u Tabernakulu«. Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, Prot. 103/XVb., str. 445b.

⁵⁰ A. Lukinović, »Ludbreško čudo« u prvih stotinu godina postojanja, Tkalcich, 1, Zagreb 1997., str. 267, 281-282.

skladne takozvane pokaznice. A moći će je svatko još i danas vidjeti i pokloniti joj se.«⁵¹ Izgleda da je relikvija nakon čuvanja kod obitelji Gotal u Gotalovcu kraj Zajezde potom bila na brizi obitelji Pasztory i Széchenyi. Postoji mišljenje da je kada je vraćena u Ludbreg iz sigurnosnih razloga bila čuvana u ludbreškom dvorcu, a svake se godine uoči proštenja u svečanoj procesiji nosila u župnu crkvu.⁵² Kapela se vjerojatno nalazila uz staru kulu. Čini se da je prvi spomen postojanja dvorske kapele u Ludbregu zabilježen u inventaru iz 1696. godine,⁵³ a kako te godine obitelj Batthyány još uvijek vodi borbe za dobivanje cijelog ludbreškog vlastelinstva, možemo pretpostaviti da je kapelu izgradila obitelj Erdődy te relikviju čuvala tamo.

Prema opisu iz sredine 18. stoljeća barokni ludbreški vlastelinski dvorac počeo je 1745. godine pregrađivati Ludovik Batthyány (1696.-1765.). Dvorac je izgrađen od opeke u četiri etaže s »francuskim krovom« prekrivenim crijepom. Novosagrađeni dvorac je imao u prizemlju južnog trakta uz vežu stana kućepazitelja koji se sastojao od dvije sobe i kuhinje, a njemu nasuprot je bio stan trabanta i zatvorska soba. U prizemlju se nalazilo još šest soba, dvije kuhinje te dvorska kapela s malim korom i sakristijom. Na prvom katu je bilo jedanaest soba vlastelinske rezidencije, a pokraj kapele je bila velika dvorana s lijepo izrađenom štukaturom. Na gornjem se katu nalazilo dvanaest soba za goste i časnike te jedna kuhinja, a na najvišem katu je bilo petnaest soba s kuhinjom i sušionicom za meso. Do ovoga su kata kontinuirano vodile glavne i sporedne stepenice. Nad tim katom je na tavanu bio uređen prostor za čuvanje žitarica. Na zapadu se nalazio stari četverokutni toranj u kome je uređena nova kapela. U tornju se nalazila velika ura koja je odbijala satove te dva zvona.⁵⁴ Pregradnja dvorca je trajala do 1751-1752. godine⁵⁵, a ona je zapravo označavala transformaciju renesansnog kaštela u barokno-klasicistički kompleks s gospodarskim zgradama i pejzažno koncipiranim perivojem koji seže do zapadne obale Bednje. Oko godine 1775. ta je preobrazba prikazana na slikovnom prikazu.⁵⁶ Prema Krčeliću, kapela Sv. Križa je bila izgrađena u vrijeme Ludovika Batthyánya⁵⁷, premda se očito radi o oslikavanju kapele. Naime, u dvorskoj su kapeli slikari Michael Peck iz Nagykanizse i Johann Franz Maltz iz Varaždina 1753. i 1754. godine naslikali ciklus zidnih slika⁵⁸, koji su očito bili u funkciji promidžbe obitelji Batthyány poput procesije koju vodi papa ulicama Rima koju kao neutemeljenu valja skroz odbaciti.⁵⁹ Moguće je da je obitelj Batthyány putem ovih slikarija nastojala predstaviti interpretaciju zbivanja u prošlosti. Zanimljivo je da se na slikama spominje kako se čudo Predragocjene Kristove Krvi dogodilo u trobrodnoj crkvi, a time se otvara pitanje jesu li naručitelji time priznali da se ovo zbilo u župnoj crkvi koja je trobrodna, a ne u jednobrodnoj kapeli?

Samo se dio slika spomenutih slikara odnosio na »Ludbreško čudo«: »u dnu lađe između ulaza u kapelu i vrata što vode iza kojih proviruje grupa hodočasnika, gledajući bojažljivo prema svodu gdje se u tri svodna polja odvijaju tri bitne scene vezane uz legendu o krvi Kristovoj. U polju, koje je najbliže svetištu, upravo se zbiva čudo. Prizor se odvija u trobrodnoj baroknoj crkvi pred oltarom sv. Križa. Prisutni vjernici iz crkve zapanjeno gledaju u kalež u misnikovoj ruci iz kojeg teče krv. Cijeli je prizor

⁵¹ B. A. Krčelić, *Povijest stolne crkve Zagrebačke*, 1, Zagreb 1770 (prijevod iz 1994.), str. 242.

⁵² Župni ured Ludbreg, *Spomenica župe*; M. Vodopija, *Ludbreška sveta nedjelja*, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 143.

⁵³ MOL, P-1322, br. 112, str. 152-169; M. Mirković, *Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice*, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 153.

⁵⁴ MOL, P-1322, br. 102, str. 115-118. M. Mirković, *Barokna obnova ludbreškog kraja - graditeljstvo*, str. 155-156.

⁵⁵ K. Horvat-Levaj, *Utrvrde i dvorci*, Ludbreg. Ludbreška Podravina, Zagreb 1997., str. 94.

⁵⁶ V. Bobnjarić-Vučković, *Arhitektura dvorca Batthyány u Ludbregu*, Podravski zbornik, 16, Koprivnica 1990, 64; J. Marković, *Urbanistički razvoj Ludbrega*, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Zagreb 1997, str. 73. Jednu od veduta Ludbrega iz 18. stoljeća nacrtala je Marija Winter prema pristupnici Bratovštine Majke Božje Škapularske u Ludbregu, kao i Ludbreški stari grad kako je izgledao u 18. stoljeću. Vidi: M. Winter, *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 1, n. dj., crteži na str. 66, 76, 77. Zanimljivo je da je ne tom bakrorezu upisana 1411. godina kao godina »ludbreškog čuda«.

⁵⁷ B. A. Krčelić, *Povijest stolne crkve Zagrebačke*, 242.

⁵⁸ M. Mirković, *Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora*, Ludbreg (monografija), Ludbreg, s.a. (1984.), str. 168.

⁵⁹ A. Lukinović, »Ludbreško čudo« u prvih stotinu godina postojanja, str. 282.

slikan unutar ovalnog razvedenog medaljona ukrašenog školjkama, volutama i cvjetnim vazama na uglovima. Masivna kolumna uz ženu što kleči desno u kutu i bogato drapirana zavjesa te vješto vođeno svjetlo kroz lađu iza oltara daju cijelom dobro komponiranom prizoru potrebnu dubinu. Sadržajni pandant ovom događaju nalazi se u jednako riješenom ovalnom polju uz ulaz. Ovdje je predstavljena povorka kroz Rim u kojoj papa pod baldahinom nosi pokaznicu s moćima. Oko njega stupaju svećenici, biskupi i kardinali, dok puk kleči ili stoji u prvom planu također položajima tijela sugerirajući dubinu kao i pojedini likovi na prvom prizoru. U pozadini naziru se kupole i krovovi Rima dok crkvena arhitektura desno i snažna kolumna zgrade lijevo naglašavaju dubinu prostora. Dok se spomenuta dva prizora odvijaju na zemlji, na središnjem prikazan je rastvorni modri svod kojim kovitlaju ružičasti zlatno obojeni oblaci. Nebo je ispunjeno anđelima, a dvojac od njih, jedan na modrom, a drugi na ružičastom plaštu, pridržavaju između sebe raskošnu monstrancu od koje se na sve strane širi toplo žuto svjetlo.«⁶⁰

Nakon što je obitelj Batthyány krajem 17. odnosno 18. stoljeća preuzela Ludbreško vlastelinstvo Eleonora Batthyány-Strattmann (1677. – 1741.), udovica Adama Batthyánya (1662.-1703.), poduzela je vrlo opsežne radove na uređenju dvorske kapelice »slovite zbog čudotvorne pretvorbe vina u Krv Kristovu«. Staru kulu – kapelicu je potkraj prvog desetljeća 18. stoljeća dala preurediti u svetište nove dvorske kapele, »tijelo koje se protegnulo na »Palas« starog dvora. Tom je prigodom očito u staru kulu bio ugrađen kupolasti svod, koji se godine 1696. još ne spominje, ali 1731. već vodi do prostorije iznad njega »oštećeno« (dakle, ne novo) stubište.«⁶¹ Eleonora Batthyány-Strattmann je za dvorsku kapelu darovala skupocjenu pokaznicu za čuvanje Presvete Krvi Kristove (zu dem Heyligen Blut so in der Capellen zu Ludbring), te 4. prosinca 1721. u Beču napisala popratno pismo koje je sačuvano u prijepisu.⁶² U zapisniku kanonske vizitacije od 30. studenoga 1733. piše da se čudotvorna Krv štovala od 1411. »Nekad se sumnjalo, ali postoji službena potvrda o vjerodostojnosti izdana od pape Julija III (1549-1555). Čuva se u staklenoj posudici, i izlaže se na štovanje vjernicima u srebrnoj pozlaćenju pokaznici u kapeli u ludbreškoj tvrđavi.«⁶³ U zapisniku kanonske vizitacije od 6. veljače 1745. spominje se »Capella SS.mi Sanguinis in Arce«, dakle kapela Presvete Krvi u dvorcu, a kanonik je zapisao: »pogodio sam je 6. veljače, ima sve što je potrebno za služenje mise. Ima samo jedan kalež, ciborij još nije posvećen, milostinja joj se ostavlja u stup (ad columnam) zapečaćen župskim pečatom, i bez njegove se dozvole ne otvara.«⁶⁴

Pokaznica se nalazila u inventarima kapele ludbreškog dvorca, a posljednji puta se na toj lokaciji spominje 1786. godine.⁶⁵ U zapisniku kanonske vizitacije od 2. srpnja 1787. navedeno je kako se nalazila u župnoj crkvi: »O časnom sakramentu. Čuva se u tabernakulu na glavnom oltaru, u dvjema posudama, naime u srebrnom i pozlaćenom ciboriju za pričest vjernika i popudbinu, i u drugoj pokaznici također srebrnoj i pozlaćenju za javno klanjanje. Isto tako Predragocjena i čudotvorna Krv Našeg Gospodina koja se čuvala u posebnoj kapeli prenesena je u župnu crkvu.«⁶⁶

Vladar Josip II. je »ne zna se, je li usmeno ili pismeno« odredio kako se dragocjeni moćnik s relikvijom Predragocene Krvi Kristove ima čuvati u ludbreškoj župnoj crkvi. »Tadanji župnik Filip Sever došao je na prvi dan svetonedjeljnog proštenja (1787.) praćen velikim mnoštvom hodočasnika u kapelu grada, uzeo reliquije i prenio ih u župnu crkvu. Tome se nije nitko iz grada protivio jer se svake godine prigodom proštenja to činilo, a nakon tri dana vraćao bi se moćnik u grad. Sada je reliquia ostala u crkvi i to trajno par godina. Vlastelinstvo je tražilo da se taj raritet vrati i to je najprije zahtijevalo mirnim putem. Župnik se čvrsto držao careve naredbe i pozivao na nju i tako se to vuklo tri pune godine. 1790. Umro je car i kralj Josip II. Plemstvo je s njim pokopalo i većinu njegovih naredaba, odluka i dekreta«. Ludbreški vlastelin je smatrao kako ne važi više niti odredba o prijenosu relikvija Presvete Krvi Kristo-

⁶⁰ M. Mirković, Zidno slikarstvo i ostala oprema prostora, str. 170.

⁶¹ M. Mirković, Starije zidno slikarstvo, Ludbreg - Ludbreška Podravina, Zagreb 1997, str. 164.

⁶² Župni ured Ludbreg, Spomenica župe, str. 19.

⁶³ Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (NAZ, KV), Prot. 90/VI, str. 155.

⁶⁴ NAZ, KV, Prot. 95/VII, 74.

⁶⁵ Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak Ludbreg, Dokumentacija Marije Winter.

⁶⁶ NAZ, KV, Prot 99/XI, 43-44.

ve.⁶⁷ Činjenica je kako je sa smrću Adama Batthyánya (1787.)⁶⁸ završio period intenzivne gradnje sakralnih objekata na području ludbreškog vlastelinstva te relativno dobrih odnosa između vlastelina i župnika. Iz Ludbrega je 1788. otišao župnik Filip Sever »osjećajući veliku slabost, satrvena tijela, rastao se sa župom, otišao u Koprivnicu i tamo umro«. Na scenu su došli novi akteri: Ludovik II. Batthyány i župnik Stjepan Jambreković. O njemu je poznato da je studirao u Grazu i Beču, završio filozofiju i teologiju te je govorio latinski, njemački, mađarski i hrvatski. Po prirodi je bio odlučan i očito se znao suprotstaviti vlastelinu Batthyányu, iako je njegovom voljom postao ludbreškim župnikom.⁶⁹

Ludovik II. Batthyány je očekivao da će mu župnik Jambreković dati natrag relikviju Presvete Krvi Kristove, no od toga nije bilo ništa te je nastala dugotrajna svađa i potom parnica koju su rješavali najviši sudovi. Na kraju je konačna presuda bila prepuštena crkvenim vlastima te je da će čuvanje relikvije nadalje biti u župnoj crkvi. Ludovik II. Batthyány je time bio uvrijeđen te je u srdžbi i bijesu iz kapele u ludbreškom dvorcu dao iznijeti mnoge dragocjenosti te sve to poslao na svoja dobra u Ugarskoj i poklonio crkvama nad kojima je imao patronat. Vlastelinovi službenici na Ludbreškom vlastelinstvu na razne su načine otežavali život župniku.⁷⁰ Osim tih sukoba, »da smutnja bude još veća, župnik i knez se nikad nisu mogli naći pred istim sudištem: knezu, kao vrhovnom magnatu, suditi je mogao samo kralj, Jambreković, kao duhovno lice, uopće nije mogao doći pred bilo koji civilni sud, već samo pred crkveno sudište. Obojica su dakle, iskoristavala svoj izuzetni, privilegirani položaj. Svemoćni knez Ludvig tada se odlučio na djelo koje je u ono doba smatrano velikim društvenim prekršajem: dao je iz župne crkve iznijeti skupocjeni moćnik – i poslao ga u Mađarsku. Bila je to prava sablazan za mještane.« Kasnije je izbilo sukob zbog zvona u tornju dvorca tijekom njegovog preuređenja. Župnik Jambreković je protestirao jer je smatrao da je zvono koje je bilo u srušenom tornju pripadalo župi. Novi nesporazumi su se nastavili do smrti aktera: Ludovika II. Batthyánya - 1808., te župnika Severa 1815. godine.⁷¹ Nije do kraja istraženo kako i kada je Ludovik II. Batthyány dao otpremiti relikviju Presvete Krvi Kristove u Ugarsku. Poznato je kako je u vrijeme kada je upravu nad ludbreškim vlastelinstvom preuzeo Filip Batthyány, sin Ludovika II., relikvija Presvete Krvi Kristove vraćena u župnu crkvu u Ludbregu. Kako je on upravu nad ludbreškim vlastelinstvom preuzeo 1815.⁷², onda bi se vraćanje relikvije u župnu crkvu najvjerojatnije dogodilo između 1815. i 1817. godine. Da je tamo bila 27. listopada 1817. godine potvrđuje podatak da kada je car i kralj Franjo I. s kraljicom Karolinom posjetio Ludbreg, on je uz dozvolu župnika Josipa Vračana u župnoj crkvi uzeo u ruke spomenutu relikviju.⁷³

⁶⁷ Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak Ludbreg, Dokumentacija Marije Winter.

⁶⁸ Adam Batthyány je rođen 27.III.1727. i bio je najstariji sin palatina Ludviga (1696-1765.) i suprug Terezija Illésházy. Vršio je službe glinskog pukovnika, prisjednika Banskog stola itd., a bio je banski namjesnik (1753-1756.). Godine 1751. pokrenuo je žitnu trgovinu u Hrvatskoj nabavivši veće količine žita u Zagrebu te kupivši zemljišta za izgradnju skladišta u Karlovcu i Sisku. On je sa svojom suprugom vodeći lik romana Diogenes Augusta Šenoe. Adam Batthyány, Hrvatski biografski leksikon, 1, Zagreb 1983., 531.

⁶⁹ M. Winter, Iz povijesti Ludbrega i okolice, knj. 2, 42.

⁷⁰ Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak Ludbreg, Dokumentacija Marije Winter; Ludbreški župnik Janko Bočkaj je zapisao kako je Predragocjena Kristova Krv došla u župnu crkvu i kako je izbilo sukob vezan uz to: »Župnik Filip Sever prigodom proštenja 1787. ne htjede je više nazad odnijeti u gradsku kapelu nego ju zadrži u župnoj crkvi, gdje se od onda neprekidno nalazi. Kneževska obitelj Batthyány bijaše radi toga silno povrijeđena, te je tražila, da se sv. krv u gradsku kapelicu natrag donesu. Osobito je to urgirala za vrijeme župnika Jambrekovića. Dapače je došlo radi toga i do parbe. Nu viša crkvena i državna vlast riješila je, da se sv. krv odsele imade u župnoj crkvi držati, jer to za župnu crkvu bolje dolikuje. Od onda je vlastelinstvo svoju kapelicu posve zanemarilo, sve dragocjenosti i razne dragocjene predmete, koje su mnoge pobožne osobe u župnoj crkvi i kapelici gradskoj na čast presv. krvi darovale, a tih bijaše priličan broj, dalo je odnesti i raspoklanjalo raznim drugim crkvama svojega patronata. Jedva je nešto mogao spasiti i natrag dobiti župnik Stjepan Jambreković. Među povraćenim predmetima bijahu dva vrlo dragocjena kaleža urešena krasnim emaljima i dragocjenim kamenjem te osobito skupocjena monstranca, dar grofice Eleonore Strattmann.« Usp. J. Bočkaj, Trgovište Ludbreg i njegovo proštenje, Hrvatska straža, Zagreb 1936., str. 7.

⁷¹ M. Winter, Iz povijesti Ludbrega i okolice, knj. 2, 42-43

⁷² M. Winter, Ludbreški grad i njegovi gospodari, 366.

⁷³ Pučko otvoreno učilište Dragutin Novak Ludbreg, Dokumentacija Marije Winter; M. Winter, Iz povijesti Ludbrega i okolice, knj. 1, 95-96.

Spomenimo na kraju da je Hrvatski sabor 1739. dao zavjet da će kao zavjet obrani od epidemije kuge izgraditi kapelu »u čast i za veći porast slave Presvetoj Krvi Isusovoj koja se čudom jedva kad čuvenim ili sasma rijetkim pretvorila u vidljivu krv te koja se dosad čuvala u Ludbregu, mjestu najvećeg blaga cijele kraljevine, a za veći poticaj na poštovanje i pobožnost prema istoj Presvetoj Krvi.«⁷⁴ Izgradnja kapele realizirana je, spletom okolnosti, tek 1994. godine.⁷⁵

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kako je 18. stoljeća među slabije obrađenim razdobljima u povijesti trgovišta Ludbrega, ludbreške župe, ali i vlastelinstva kojim je upravljala obitelj Batthyány, ovaj rad bi trebao dati neke uvodne napomene o istraživanom prostoru te otvoriti neka pitanja vezana uz odnos obitelji Batthyány prema relikviji Presvete Krvi Kristove u Ludbregu. Upravo uz taj odnos vezani su i propagandni obrasci ponašanja od strane obitelji Batthyány, vidljivi kroz pokušaj prilagođavanja dijela prošlosti vlastitim potrebama te kroz druge oblike promidžbe, npr. putem prikazivanja prošlih događaja vezanih uz čudesnu pretvorbu Presvete Krvi Kristove prikazanih u vlastitoj interpretaciji na freskama iz 1753-1754. godine u preuređenom ludbreškom dvorcu. Odredbom vladara Josipa II. relikvija je 1787. Presvete Krvi Kristove je prenesena iz kapelice u ludbreškom dvorcu u župnu crkvu u Ludbregu. Nakon toga je odnesena u Ugarsku i vraćena u župnu crkvu u Ludbregu najvjerojatnije između 1815. i 1817. te se tamo trajno nalazi do danas. Kao podsjetnik na čudesnu pretvorbu Presvete Krvi Kristove svake prve nedjelje u rujnu se u Ludbregu održava proštenje.

SUMMARY

The article presents the relationship between the Batthyány family and Ludbreg with special reference to the relationship with the relic of the Holy Blood of Christ. The beginning of the chronological framework of the article is presumed to be 1696, when the chapel in the Ludbreg castle where the relic of the Holy Blood of Christ was kept was first mentioned and which was most probably built during the Erdődy family. The relic was kept there temporarily, in order to protect it from possible Ottoman invasions. At the end of the 17th century, the Batthyány family took over the Ludbreg manor and the relic of the Holy Blood of Christ in the castle chapel. Selected information on the attitude of the Batthyány family towards the relic of the Holy Blood of Christ in Ludbreg was presented. The author points to propaganda patterns of behavior by the Batthyány family, visible through the attempt to adapt the interpretation of the past to their own needs and through various forms of propaganda, for example, by depicting past events related to the miraculous transformation of the Holy Blood of Christ shown in their own interpretation on the frescoes from 1753-1754 in the renovated Ludbreg castle. A possible motive was to keep the relic in the castle permanently. By order of the ruler Joseph II, the relic of the Holy Blood of Christ was transferred from the chapel in the Ludbreg castle to the parish church in Ludbreg in 1787. After that, it was taken to Hungary in an undefined year and returned to the parish church in Ludbreg by the decision of the Ludbreg nobleman from the Batthyány family in 1815 at the earliest, and in 1817 at the latest, where it is permanently kept.

⁷⁴ Zaključci Hrvatskog sabora, knj. 4, Zagreb 1964., 195.

⁷⁵ J. Đurkan, Euharistijsko proštenje Predragocjene Krvi Isusove u Ludbregu, 58.

USTAŠKI LOGOR ĐURĐEVAC U VRIJEME LOGORNIKA ĐURE MATONIČKINA (1942. GODINE)

USTASHA CAMP ĐURĐEVAC DURING THE TIME OF THE CAMP COMMANDER ĐURO MATONIČKIN (1942)

Vladimir ŠADEK

Koprivničko-križevačka županija

Nemčićeva 5

48000 Koprivnica

vladimir.sadek@kckzz.hr

Primljeno / Received: 15. 1. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK / UDC: 929Matoničkin, Đ.

343.819.5(497.525.1Đurđevac)«1942»(091)

SAŽETAK

Ovaj rad na temelju dosad neobrađenog izvora daje pregled događanja na području Ustaškog logora Đurđevac tijekom 1942. i samog početka 1943. godine. Radi se o razdoblju kad je na čelu logora bio Đuro Matoničkin iz Virja, te nekoliko mjeseci uoči njegova dolaska na mjesto logornika. Zahvaljujući Đuri Matoničkinu je i sačuvana izvorna građa koja se koristi u ovom radu, budući da se radi o njegovoj ostavštini koju je sačuvao na tavanu. Ovu zbirku dokumenata više desetljeća nakon smrti Matoničkina pronašao je Miroslav Pisačić iz Virja, te se ona nalazi u njegovom vlasništvu. Zbirka čini jedinstvene dokumente Ustaškog logora Đurđevac koji nisu nigdje drugdje sačuvani, te se njihovom obradom nadopunjuju dosadašnja istraživanja o burnim vremenima Drugog svjetskog rata na području đurđevačke Podravine. U radu se, uz administrativno funkcioniranje rada logora, pojašnjavaju složeni odnosi unutar ustaške organizacije, pojedinosti o Pripremnoj bojni i događajima uslijed ratne opasnosti, promidžbeno-propagandna djelatnost vladajućih, organizacija žetve, represivno ponašanje ustaša, te proces ispitivanja porijekla imovine bogatijih pojedinaca.

Ključne riječi: Đuro Matoničkin, Ustaški logor Đurđevac, Podravina, ustaše, Pripremna bojna, 1942. godina

Keywords: Đuro Matoničkin, Ustasha camp Đurđevac, Podravina, Ustashes, Preparatory Battalion, 1942

UVOD

Istraživanjem dostupnih izvora i objavljenih publikacija došao sam do podataka temeljem kojih je 2017. objavljena knjiga Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.).¹ Knjiga je to u kojoj su obrađena zbivanja za dijelove Podravine koji su ulazili u područja tadašnjih administrativnih kotareva Koprivnica i Đurđevac. Naknadno sam na uvid dobio zbirku dokumentacije koja se odnosi na područje Đurđevca iz 1942. a koja nije javno dostupna (odnosno nije sačuvana). Radi se o dokumentaciji Ustaškog logora Đurđevac koju je Miroslav Pisačić iz Virja slučajno pronašao u susjednom tavanu, gdje ju je pospremio logornik iz 1942. godine Đuro Matoničkin.² Ova vrijedna skrivena zbirka čekala je tako na tavanu nekoliko desetljeća, te je izbjegla uništenje poput velikog broja službene dokumentacije ustaškog režima. Minimalno sačuvana arhivska građa NDH za podravske kotareve iz 1942. odnosi

¹ Vladimir ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), Koprivnica, 2017.

² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zbirka Đure Matoničkina, 1941. – 1943.

se naime na dokumentaciju kotarskih oblasti i velike župe. Jedinstvena arhivska zbirka Đure Matoničkina pruža dokumentaciju koja se ne može pronaći u niti jednom javnom arhivu, te samim time dočarava zbivanja u đurđevačkom kotaru s razine vladajućih ustaša. Zbirka je vrijedna i po tome što je za kotar Đurđevac ostalo vrlo malo sačuvanih izvornih dokumenata iz 1942. godine, te ova građa daje dodatan pogled na funkcioniranje đurđevačkog ustaškog logora u vrijeme kad mu je na čelu bio Đuro Matoničkin. Dokumenti sadržani u zbirci pružaju i novi pogled na kompleksne odnose među vodećim ustašama Đurđevca iz tog vremena.

Zbirka sadrži nekoliko stotina raznih dokumenata (oko 2-3 klasične arhivske kutije) raznih dopisa upućenih prema logoru, kao i dopise koje je logor slao na razne adrese, razne okružnice upućene iz stožera ili državne razine, upisne arke, listove i baze podataka pripremljene s đurđevačkog područja, različite potvrde i molbe, itd. Posebno je značajna dokumentacija koja se odnosi na funkcioniranje Pripremljene bojne i vojnička pitanja, funkcioniranje i problematiku rada samog logora, organizaciju žetve, promidžbeni rad, sukobe s partizanima, kao i pitanje porijekla imovine pojedinih osoba.

Nedostaje dokumentacija o progonima Židova i Roma, a zbirka sadrži tek nekoliko dokumenata o pitanjima židovske imovine.

U svojim dosadašnjim istraživanjima temeljem dostupne građe obradio sam politička zbivanja i društvene okolnosti na području središnje Podravine u vrijeme Drugog svjetskog rata (tako i tijekom 1942. godine), te opisao negativnosti ustaškog režima i ratnih posljedica, kao i kalvariju koju je stanovništvo podnijelo u tim teškim vremenima. U ovom radu ću stoga postojeća istraživanja nadopuniti saznanjima do kojih sam došao proučavanjem skrivene dokumentacije ustaškog logora Đurđevac iz 1942. koju je sačuvao Đuro Matoničkin, a koja je dio privatnog arhiva Miroslava Pisačića iz Virja.

O samom funkcioniranju Ustaškog logora Đurđevac tijekom 1942. dosad nema objavljenih radova, te stoga novopronađena dokumentacija pruža dodatna saznanja o funkcioniranju vladajućih struktura, kasnije poraženih u ratu.³

ADMINISTRATIVNO–POLITIČKI RAD USTAŠKOG LOGORA ĐURĐEVAC

Napetosti među ustašama u Đurđevcu i dolazak Matoničkina na čelo logora

Ustaška organizacija u Đurđevcu od samih početaka NDH nije bila jedinstvena i karakterizirali su je sukobi za prevlast. O tome svjedoči Mijo Bzik, podravski ustaša na poziciji poglavnog pobočnika, koji je u funkciji nadzornog povjerenika Glavnog ustaškog stana u lipnju 1941. posjetio Đurđevac. On je tada konstatirao da su se u Đurđevcu formirala dva suprotstavljena ustaška tabora. Prvom je na čelu bio stari HSP-ovac Adolf Slunjski koji je bio povezan s pronjemački orijentiranim Stjepanom Bućem, a drugi je predvodio tadašnji logornik Vladimir Sabolić. Iako je Sabolić ubrzo otišao na dužnost velikog župana u Brod na Savi, sukob nije prestao. Suprotstavljene strane je pokušao umiriti i stožernik Stjepan Pižeta koji je posjetio Đurđevac krajem listopada 1941.⁴

Slunjski je u veljači 1942. postao zastupnikom u Hrvatskom državnom saboru i time ojačao svoju poziciju. On je jednom prigodom informacije o događanjima na đurđevačkom području dao Ustaškoj nadzornoj službi (UNS), koja je pak u vezi toga tražila očitovanje đurđevačkog Ustaškog logora. Tadašnji logornik Ivan Posavec (Sabolićev nasljednik na toj poziciji) dostavio je 15. travnja 1942. UNS-u odgovor na informacije koje im je Slunjski dao.⁵ S obzirom na odgovore više je nego očita netrpeljivost ustaškog kotarskog vodstva i Slunjskog, te je Posavec dočekao priliku da Slunjskog što više ocрни. Dobrim dijelom je minorizirao važnost prijeratnog djelovanja Slunjskog i njegove uloge u ustaškoj

³ Pojam ustaški logor odnosi se u ovom slučaju na ustrojstvenu jedinicu ustaškog pokreta za razinu upravnog kotara. Tabori su bile ustrojstvene jedinice za razinu općina, a rojevi za sela, dok je stožer bila ustrojstvena jedinica za razinu velike župe. Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna država hrvatska 1941. – 1945., Zagreb, 1977., str. 110-111.

⁴ ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 65-72.

⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor u Gjurgjevcu – Ustaška nadzorna služba, 15. travnja 1942., br. 23/42.

organizaciji. Posavec je negirao da je Slunjski 1930. bio zatvoren radi organiziranja Hrvatske nacionalne omladine, da je optužen prema Zakonu o zaštiti države te stavljen u kućni pritvor, te da je 1930. u Đurđevcu bilo demonstracija radi kojih bi Slunjski i njegovi suradnici bili proganjani. Negirao je i sudjelovanje Slunjskog na (protudržavnim) demonstracijama u Miholjancu 1932., te naveo da su upravo on i Vladimir Sabolić bili prisutni tom događaju. Posavec za Slunjskog naglašava da nije bio nikakav vođa nacionalnog pokreta već da je na početku diktature »...zamuknuo pričao u četiri zida sa nekoliko najužih prijatelja, a bio je samo jedanput kažnjen radi svoje nesmotrenosti i davanja izjave pred osobom koja ga je kasne tužila oružnicima.«⁶ Isto se ističe da je Slunjski nakon diktature pristupio dr. Buću i da je i dalje bio njegov pristaša, te da nije htio pristupiti ustaškom pokretu kad ga je pozvao, a niti je položio ustašku prisegu.

Posavec je u ovom dopisu istaknuo i nedovoljnu skrb ustaških vlasti za zaslužne ustaše i političke žrtve režima u vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Posavec ističe da je Ustaški logor u Đurđevcu samoinicijativno obiteljima ovih žrtava podijelio novac prikupljen na priredbi ustaške omladine. I kod ove akcije je također minorizirao ulogu Adolfa Slunjskog. Naveo je pojedine obitelji žrtava ranijeg režima koje su imale pravo na pomoć (Ivan Domitrović, Jakob Suman, Marija Nadj, Rudolf Žagar), no logornik među njih ne ubraja Slunjskog. Za njega se ističe da je propao radi svoje nesposobnosti i nemarljivosti. Spominju se i drugi pojedinci iz Đurđevca koji su u vrijeme ranije države politički zatvarani, no ne ubraja ih se zato među stradalnike te je ocijenjeno da radi toga njihove obitelji nemaju pravo na naknadu, samim time i jer su materijalno bile dobro situirane. To su bili npr. Blaž Kopas, Franjo Vinkovac, Gjuro Vidaković, Valent Hodalić i Josip Topolčić.⁷

Moguće da je ovakav oštar napad na zastupnika Slunjskog također doprinio tome što je na čelo Ustaškog logora Đurđevac u svibnju 1942. umjesto Posavca postavljen Đuro Matoničkin.

Prema Elaboratu službe državne sigurnosti nakon rata o ustaškom aparatu na području Đurđevca, Đuro Matoničkin rođen je 1901. godine.⁸ Nikakvu zapaženu ulogu u politici nije obnašao do početka rata, a u Elaboratu se spominje da je prije imenovanja na poziciju logornika obavljao neku ustašku funkciju u Babincima u kotaru Bjelovar. Matoničkin je u kasnijoj fazi rata zarobljen od strane partizana te 1944. osuđen na smrt.

Zvonimir Despot u knjizi Vrijeme zločina navodi da su Pavelićevom odredbom 9. svibnja 1942. imenovani novi ustaški dužnosnici, među kojima i logornik Đuro Matoničkin, s pobočnicima Ivanom Posavcem i Ivanom Cvetovcem, za logor Đurđevac.⁹ Sam Matoničkin pak u pismu Ustaškom stožeru u Bjelovaru ističe da je za ustaškog logornika logora Đurđevac imenovan poglavnikovom odredbom br. 43112. od 2. svibnja 1942.¹⁰

Na dužnosti logornika Matoničkin je naslijedio Ivana Posavca koji je na toj poziciji bio od ljeta 1941. U Elaboratu SDS-a Posavca opisuju kao grubog nasilnika sklonog bezrazložnom maltretiranju građana, koji se isticao u nasilju, pljački i ubojstvima nad simpatizerima NOP-a, a što dočarava i nadimak »ćoravi bog« kojim je prozvan među građanima.¹¹ Matoničkin je kao pedantni birokrat bio potpuna suprotnost Posavcu, te je pokušao rad logora organizacijski unaprijediti, no na mjestu logornika se zadržao tek nekoliko mjeseci.

Kako je Matoničkin istovremeno bio i činovnik u kotarskoj oblasti u Đurđevcu smatrao je da ne može kvalitetno obavljati obje dužnosti, pa je tražio od Ustaškog stožera Bilogora u Bjelovaru da ga se zaposli u ustaškom pokretu. Matoničkin tako u dopisu Ustaškom stožeru ističe da kao logornik treba što češće ići među narod radi širenja »ustaške misli«, no kako je radio kao činovnik to nije mogao raditi.

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ HDA, 01.1561 : Fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945-1987. (SDS RSUP SRH), 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac

⁹ Zvonimir DESPOT, Vrijeme zločina, Zagreb : Slavonski Brod, 2007., str. 81.

¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Pismo Đure Matoničkina Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, br. 393/42.

¹¹ HDA, 01.1561 : SDS RSUP SRH, 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac

Pojašnjava kako su u logor dolazile stranke te su se rješavali razni spisi i trebalo mu je vremena za odrađivanje posla logornika, pa je i to po njemu bio dovoljan argument da ga se zaposli u ustaškom pokretu.¹²

Kroz nekoliko sačuvanih dokumenata može se vidjeti kako je Matoničkin tada razmišljao. Naravno, u kontekstu vremena u kojem je djelovao ideološki se uklapao u okvire ustaštva i nije dvojio u lojalnost Paveliću, no isto tako pomalo je naivno i idealistički gledao na stavove vladajućeg poretka kojem je pripadao. Matoničkin je sastavio napomenu, odnosno svojevrsni podsjetnik o tome što je dužnost svakog ustaše. U napomeni on poručuje kako ustaša treba biti uzoran Hrvat, dobar rodoljub, trijezan i svjestan svega što čini i daje za domovinu, te poslušan i spreman za dom i poglavnika. To je prema njemu posebno bitno zbog prilika koje su tada vladale i opasnosti koje su prijetile od strane partizana (koje on naziva odmetnicima).¹³

Stavovi logornika Matoničkina vidljivi su i u jednom pismu koje je u studenom 1942. uputio ustaškom taboru u Đurđevcu i tamošnjem zapovjedniku pripremljene bojne. Matoničkin je pismo sastavio ponukan promidžbenom radu protivnika režima NDH, jer »...Neprijateljska promičba na području Nezavisne Države Hrvatske poduzela je sve moguće, da hrvatsko seljačstvo i radništvo, kao i hrvatsko građanstvo obezvjeri i da mu opet narine ono pogubno mišljenje, kojima su nas opajali stari Beč, Pešta i Beograd t.j. da Hrvatska i hrvatski narod ne može za sebe obstajati, da Hrvatska država nemože živjeti jer nema dovoljno materijalnih bogatstava, a k tome da smo brojčano malen narod i da je najbolje da se prikrpimo s nekim i da u takovoj zajednici živimo.«¹⁴ One koji su tako funkcionirali bili su »strašni neprijatelji hrvatstva« s najpogubnijim mentalitetom. Zato je po njemu bilo potrebno da svi članovi ustaškog pokreta među narodom dokazuju da Hrvati imaju uvjete za napredak i razvoj budući da u svijetu ima teritorijalno manjih država koje su uredile svoju državnu zajednicu »...do zamjernih visina, a svojim uljudbenim i civilizatorskim stvaranjima prednjače i mnogim velikim narodima.«¹⁵

Svaki ustaša je tako prilikom kontakta s ljudima trebao nastojati širiti ustašku misao i ophoditi se prijateljski prema svakome »nasmijana lica i vedra čela«, bez svađa, psovki, klevetanja i osvećivanja. Niti jedan ustaša, prema Matoničkinu, nije smio stavljati u prvi plan sebe i svoje zasluge, već je trebao djelovati tako da »...sakrije sebe i zatomi svoju taštinu, a otvori srce svoje svakom bratu Hrvatu.«¹⁶

No govoreći o pravima Matoničkin govori isključivo o Hrvatima, ne spominje pripadnike drugih nacionalnosti. Ističe da svi Hrvati koji se nisu ogriješili o probitke hrvatskog naroda trebaju biti u istom položaju, a ne da se Hrvatima smatra samo nekoliko zaslužnih pojedinaca. To napominje sljedećim navodima: »Smatrati pak Hrvatima samo nekoliko pojedinaca, a ostali narod bilo iz kojeg razloga odbacivati, neoprostivi je grijeh i nemože dovesti nikada do onog cilja za kojim ide Ustaški pokret na čelu sa našim Poglavnikom... Državom treba smatrati cijeli narod, svakog Hrvata bio on iz kojeg zabitnog ili istaknutog sela, bio on prosjak, siromah ili dobar gospodar, tako shvaćajući, shvatiti ćemo što je država.«¹⁷

No ipak Matoničkin ne dovodi u pitanje položaj poglavnika Pavelića smatrajući da državom ima pravo upravljati samo jedan (odnosno on) a ostali trebaju izvršavati njegova naređenja, te svaki koji radi na svoju ruku ne obazirući se na poglavnikove zapovijedi svjesno je ili nesvjesno njegov protivnik i protivnik cjelovitosti hrvatskog naroda.¹⁸

¹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Pismo Đure Matoničkina Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, br. 393/42.

¹³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Napomena logornika Djuke Matoničkina

¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor u Gjurgjevcu – Ustaškom taboru, Zapovjedniku U.P.B. Gjurgjevac, 19. studenoga 1942., 401/42.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

Izazovi u radu Ustaškog logora Đurđevac

Đuro Matoničkin je na funkciji logornika, uz koordinaciju rada tabora kao nižih ustrojstvenih cjelina i provedbu raznih naređenja dobivanih od stožera, bio zatrpan rješavanjem brojnih zamolbi i izdavanjem kojekakvih uvjerenja. Viša ustrojstvena razina (stožer) trebala je osigurati sredstva za rad i potrošni materijal kako bi logori mogli funkcionirati. Dopisom od 23. studenoga 1942. je tako pojašnjeno da je Ustaški stožer Bilogora svakom logoru uputio po 3000 kuna i svakom taboru 1000 kuna za potrebe nabave uredskog materijala. Tabori i logori trebali su izdatke za ovu namjenu pravdati odgovarajućim računima. Logorski činovnici primali su plaću iz blagajne stožera.¹⁹

Uz to što je bio zaposlen u kotarskoj upravi, Matoničkin nije imao dovoljno vremena baviti se organizacijskim radom na terenu. A problemi s kojima se trebao suočavati nisu bili mali, naročito oni kadrovske prirode. Ustaški dužnosnici na području bjelovarskog stožera položili su 15. svibnja 1942. ustašku prisegu, no samo dva mjeseca kasnije u stožeru već nisu bili zadovoljni radom dijela imenovanih pojedinaca. U dopisu đurđevačkom logoru u srpnju 1942. Ustaški stožer u Bjelovaru iznio je kako mnogi dužnosnici ne shvaćaju povjerenu im ulogu, te da si neki ustaše zanemarili rad ustaškog pokreta. Stoga je bilo potrebno dostaviti podatke o dužnosnicima na službi. Tražili su se podaci o njihovom rođenju, opis političke prošlosti, društveno djelovanje, obiteljski i vjerski život, te ocjena dotadašnjeg rada kao ustaškog dužnosnika. Tražili su se i podaci o ugledu svakog pojedinca u društvu, te mišljenje naroda o njemu. Stožer je naznačio da će u nekim mjestima trebati raditi promjene pa je savjetovano da prilikom predlaganja novih kandidata za dužnosnike treba izbjegavati predlaganje glasnih nametljivaca (vikača), one koji loše vode svoja gospodarstva i one sklone piću, nasilju i samovolji. Valjalo je paziti da prilikom predlaganja dužnosnika svatko treba dobiti dužnost koja mu stvarno odgovara. Dužnosti za koje su se tražili kandidati bile su logornik ili tabornik, te pobočnici za: upravu, pripremnu bojnu, gospodarstvo, nadzor, promidžbu, prosvjetu i uljudbu. U ovom dopisu kojeg potpisuje stožernik Pižeta ističe se da su prijedlozi za kandidate bili odgovornost logornika, pod prijetnjom kaznenog postupka. O prijedlozima se trebalo raspravljati na sastanku u stožeru 30. srpnja.²⁰

Već za 8. kolovoza najavljen je politički sastanak svih ustaških dužnosnika na području Velike župe na koji su imali doći svi logornici i tabornici, te po jedan njihov pobočnik. Bio je to sastanak na kojem su se očekivali predstavnici Glavnog ustaškog stana, ali i ministar postrojnik Ljudevit Šolc te izaslanik državnog izvještajnog i promidžbenog ureda. Tema ovog sastanka, koji je organiziran u Hrvatskom domu u Bjelovaru, bilo je upućivanje dužnosnika u rad ustaškog pokreta i Vlade.²¹

Sredinom 1942. kriza upravljanja pojavila se u općini Molve. Tamo je načelnik Mato Paša razriješen dužnosti pa je dužnost načelnika privremeno obnašao njegov zamjenik Josip Jaković. No Jaković ustašama iz nekog razloga nije odgovarao pa je kotarski predstojnik Mrkalj predložio da se što prije imenuje novi načelnik. Kao najpogodniji za tu poziciju istaknut je Marko Mičurin iz Molvi, koji je dužnost načelnika već obnašao prije 10. travnja 1942., kad je bio smijenjen kao i drugi načelnici u kotaru. Kotarski predstojnik dopisom je upitao ustaški logor u Đurđevcu da li se slaže s prijedlogom, kako bi se prijedlog uputio Velikoj župi.²² Logornik se nadovezao na pismo ističući činjenicu kako je Mičurin bio načelnik i prije uspostave NDH, te kako je prilikom obilaska tabora Molve doznao da je Mičurin imao podršku Molvaraca jer je »na neobjašnjiv način svrgnut s tog položaja« te je čestit Hrvat koji se »nije nikada ogriješio o probitke hrvatskog naroda«. ²³ Zato je Mičurin imao podršku Ustaškog logora da ga se imenuje načelnikom.

¹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« – Ustaškom logoru svima, Ustaškom taboru svima, 23. studenoga 1942., br. 4478/42.

²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bjelovar – Ustaški logor Gjurgjevac, 21. srpnja 1942.

²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 3. kolovoza 1942., br. 3545/42.

²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac, Molve obćina – imenovanje obćinskog načelnika, 30. lipnja 1942., br. 311/1942.

²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Kotarskoj oblasti u Gjurgjevku, 7. srpnja 1942., br. 142/1942.

Za rješavanje raznih ekonomskih pitanja na području općina djelovali su gospodarski povjerenici. Prema podacima iz 1942. općinski gospodarski povjerenici u kotaru bili su: Mijo Kovačev – Kalinovac, Franjo Torbašinović – Kloštar Podravski, Luka Barberić – Šemovci, Josip Tometić – Pitomača, Mato Birovčec – Podravske Sesvete, Ivan Kolar – Molve, Đuro Mirović – Ferdinandovac i Andrija Babec – Virje.²⁴ Glavni seljački gospodarski povjerenik je odlukom od 28. kolovoza Gjuru Jančija imenovao za općinskog gospodarskog povjerenika za općinu Đurđevac.²⁵ Odlukom od 19. kolovoza dužnosti povjerenika u Pitomači razriješen je Josip Tometić i na njegovo mjesto postavljen je Mijo Milković.²⁶

Na terenu se krenulo i s organizacijom Hrvatskog radničkog saveza (HRS). Temeljem odluke Hrvatskog radničkog saveza od 5. rujna 1942. povjerenik HRS-a za Veliku župu Zagorje dobio je dužnost kontrole nad organizacijom saveza u velikoj župi »Bilogora«. Također je dobio pravo imenovanja dužnosnika za vođenje poslova HRS-a na razini kotareva.²⁷ Ustaški logor Đurđevac je radi toga od strane župskog povjereništva HRS-a u Varaždinu zamoljen da predloži predstavnike HRS-a za dužnosnike te organizacije na razini kotara. Uvjet je bio da predložene osobe budu članovi ustaškog pokreta. Kandidat za kotarskog povjerenika trebao je biti »...čiste prošlosti i član naslova i da je upućen u radnička pitanja.«²⁸ Tražilo se i 4-6 radnika za kotarsko vijeće. Sličan dopis HRS Velike župe Zagorje dostavio je i stožeru u Bjelovaru. Radi toga stožer je upoznao logornika da će povjerenik u Varaždinu u svom slobodnom vremenu, odnosno između svojih poslova u Velikoj župi Zagorje, nastojati sprovesti u život propisnik HRS-a, kako bi se imenovali mjesni, općinski i kotarski povjerenici HRS-a u Velikoj župi Bilogora.²⁹

Na području đurđevačkog kotara od jeseni 1941. bila je ustrojena i ustaška mladež. Iako je članstvo u organizaciji bilo obavezno za sve od 7. do 21. godine života, mnogi se nisu rado uključivali u njene aktivnosti. Logor ustaške mladeži iz Đurđevca tako je krajem studenog 1941. Kotarskoj oblasti prijavio petoricu mladića iz Virja koji se nisu upisali u ustašku mladež. Od Kotarske oblasti je zatraženo da se Ivan Ormanec, Mijo Antoljak, Ivan Šoš, Ivan Gjurišević i Ivan Levak radi toga pozovu na odgovornost i što strože kazne. Mladići su od strane Kotarske oblasti pozvani na saslušanje 23. ožujka 1942.³⁰ Navedenog datuma na saslušanju su se pojavili Ivan Ormanec, ratar iz Virja star 19 godina, Ivan Levak, ratar iz Virja star 17 godina, te Franjo Šoš poljodjelac iz Virja koji je zastupao svog sina Ivana starog 16 godina. Za Antoljaka i Gjuriševića nije evidentirano da su se pojavili na saslušanju. Ormanec je na saslušanju izjavio da je upisan u ustašku mladež, no da nije dolazio na sastanke zbog poslova na polju. Obećao je da će se ponovo upisati u ustašku mladež i da će biti aktivan, te da će kao dokaz za to u roku od deset dana donijeti potvrdu tabornika. S istom izjavom se usuglasio i Ivan Levak. Franjo Šoš je izjavio da je on sam član ustaškog pokreta i da je dozvolio sinu da se upiše u ustašku mladež, no nije mu dozvolio da ide na sastanke u večernjim satima jer su se mladi tada kretali po krčmama i pravili izgrede na ulici. Izjavio je da se slaže s time da mu se sin upiše u ustašku mladež ako se sastanci budu održavali danju.³¹

²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica u Zegrebu, Spisak obćinskih – mjestnih gospodarskih povjerenika za kotar Đurđevac, br. 1102/42.

²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica – Ustaškom logoru u Đurđevcu, Imenovanje obć. gosp. povjerenika, 26. rujna 1942., br. 2402/42.

²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatska seljačka gospodarska zajednica – Hrvatskom ustaškom logoru za kotar Đurđevac, Pitomača - izmjena obćinskog gospodarskog povjerenika, 19. kolovoza 1942., br. 2241/42.

²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Žubsko povjereništvo Hrvatskog radničkog saveza u Varaždinu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 9. rujna 1942., br. 16/1942.

²⁸ Isto.

²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 6. listopada 1942., br. 3964/42.

³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Logor Ustaške mladeži Gjurgjevac – Mladića neupisanih u Ustašku mladež prijava, 27. studenoga 1941., br. 309/41.

³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Logor Ustaške mladeži Gjurgjevac –Zapisnik sa saslušanja, 23. ožujka 1942.

U pojedinim općinama rad ustaške mladeži nastojao se ozbiljnije kadrovski organizirati. Tako je npr. u Podravskim Sesvetama za tabornika ustaške mladeži imenovan učitelj Ivan Maletić. Kad je rješenjem kotarske oblasti iz travnja 1942. Maletić bio raspoređen na zamjenu u školu u Križnici, ustaški tabor u Podravskim Sesvetama tražio je od Velike župe i Stožera da ga se ne premješta jer je bio potreban i kao učitelj i kao tabornik.³²

U Podravini se pokušavala ustrojiti i Ženska loza ustaškog pokreta, koja je formalno u koprivničkom kraju formirana u travnju 1942. U skladu s time Ustaški logor Đurđevac obaviješten je krajem srpnja 1942. o dolasku povjerenice Ženske loze ustaškog pokreta u Đurđevac. Logor je stoga trebao obavijestiti žene iz đurđevačke Podravine da se odazovu sastanku.³³

Administrativno-organizacijski poslovi

Ustaški logor izdao je u to vrijeme niz potvrda stanovnicima koje su im bile bitne kao npr. preporuke za eventualan prijam u službu, upis u vojnu i časničku školu ili učilište, poslovnu suradnju s vlastima, izdavanje dozvole za putovanje, upis u radničko udruženje, nabavu oružja ili za razne druge molbe prema vlastima. Potvrdoma je Ustaški logor garantirao da pojedinac ima dobro »moralno i političko« ponašanje, odnosno da nije imao stavove koji bi bili u suprotnosti s ideologijom vladajućih ustaša. Tako je npr. u kolovozu 1942. Gregur Marglin iz Mičetinca dobio potvrdu kako je dobrog moralnog i političkog ponašanja i da se nije ogriješio »o probitke hrvatskog naroda.«³⁴ Potvrda mu je trebala za zaposlenje na radnom mjestu kočijaša na državnom dobru u Gudovcu. Sličnu preporuku dobio je i Zdravko Rendulić, vlasnik slikokaza iz Virja, koji je bio i pripadnik ustaškog pokreta. Njemu je potvrda trebala kao prilog zamolbi prema Izvještajnom i promidžbenom uredu Vlade.³⁵ Uvjerjenje o dobrom političkom i moralnom ponašanju tražila je u srpnju 1942. i bolnička pomoćnica Marija Đuka, koja je ranije bila zaposlena u bolnici u Sarajevu, kako bi se opet pokušala zaposliti u zdravstvu.³⁶

Od srpnja do prosinca 1942. potvrde su dobili i drugi stanovnici s područja Kotara Đurđevac ili pojedinci koji su na tom području boravili, kao npr.: učitelj pjevanja Josip Petričević, dočinnik kotarskog suda Josip Magdić, krojač Martin Kranjčev, učiteljica Marija Vukota, ratar Gjuro Kranjec, manipulativni vježbenik Vladimir Glad, željeznički radnik Andrija Vlašiček, dočinnik Mijo Manolić, privatni činovnik Antun Turk, učenik Ivan Vukres, Ivan Globan, Milan Devčić, Franjo Lovreković, Marko Mrazek, Jakob Vinković Karlo Igrić, Mijo Zubanović, Bolto Sržan, Bolto Mudrić, Ivan Marčen i Martin Golubić.³⁷ Logor je potvrdu za dobro vladanje, te političko uvjerenje u skladu s poretком NDH, izdao članu Pripreme bojne u Đurđevcu Dragutinu Grganji, učeniku učiteljskog učilišta u Križevcima.³⁸

Zanimljivo, potvrde su izdavane i pripadnicima drugih vjeroispovijesti. Tako je npr. potvrdu u rujnu 1942. dobio općinski bilježnik Stojan Kalember, prekršten s pravoslavne vjeroispovijesti, kojem je potvrda trebala kao prilog zamolbi njegove kćerke za prijam u službu.³⁹ U kolovozu 1942. izdana je pak potvrda za propusnicu privatnom činovniku Vukašinu Radakoviću, za kojeg je navedeno da je nema smetnje za izdavanje propusnice no da se na njoj treba naznačiti vjeroispovijest i narodnost.⁴⁰

Bilo je i slučajeva kad su vlasti drugih krajeva tražile podatke o pojedincima s ovog područja, pa je tako 19. lipnja 1942. na traženje logora iz Klanjca izdana pozitivna ocjena za činovnika Dušana Bingu-

³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Podravske Sesvete – Velikoj župi Bilogora, Ustaškom stožeru Vel. župe Bilogora Bjelovar, 23. travnja 1942.

³³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ženska loza Hrvatskog ustaškog pokreta – Logor ustaša Đurđevac, Zagreb, 29. srpnja 1942. – Obavijest o sastanku

³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda 18. kolovoza 1942., br. 239/42.

³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda 12. kolovoza 1942., br. 223/42.

³⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurgjevac – Đuka Marija, zaprimljeno 20. srpnja 1942.

³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrde, srpanj - prosinac 1942.

³⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – potvrda, 7. kolovoza 1942.

³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda 28. rujna 1942., br. 330/42.

⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda, 19. kolovoza 1942., br. 241/42.

lu, a na traženje logora Varaždin i Stožera 11. Pješačke pukovnike u Sisku 1. srpnja je izdana pozitivna kvalifikacija za Marka Pongračića.⁴¹

Bilo je i lobiranja s više razine za zaposlenje podobnih. Tako je npr. u kolovozu 1942. iz Glavnog ustaškog stana Ustaškom logoru stigao dopis da se Đuru Horvata iz Đurđevca uputi kako se podnosi molba za namještenje i što sve uz molbu treba priložiti.⁴² Logornik Matoničkin upozorio je u odgovoru da se prilikom zapošljavanja treba biti pažljiv jer »Opaža se, da mnogi traže koje kakova privatna ili državna namještenja, a za ta nisu nimalo sposobni, te kad bi se na ista postavili, više bi mogli štetiti nego koristiti.«⁴³ Matoničkin je zato tražio da se Logor obavijesti prije nego dođe do zapošljavanja, jer se treba paziti kakvo se namještenje daje dotičnom Horvatu.

Tražila se i podrška za oprostjenje od raznih kazni koje su pojedincima dosuđene. U kolovozu 1942. logornik je tako primio zamolbu izvjesnog Jakoba Raknića iz Ferdinandovca kojem je iz nepoznatog razloga dosuđena kazna od 320 kuna i četiri dana zatvora. Raknić je tražio da ga se oslobodi kazne jer je: »...Veliki borac Našega Preuzvišenog Poglavnika Dr. Ante Pavelića. Od 1925, godine kako stojim na političkom polju za N.D.H. Za političku borbu u Jugoslaviji dobio sam batine koje se nisu oprostile.«⁴⁴

Bilo je i primjera traženja potvrde za nošenje oružja. Tako npr. Franji Torbašinoviću iz Sedlarice nije izdana preporuka za nabavu oružja, jer »...je imenovani na vrlo lošem glasu zbog svoga ponašanja a i nacionalnom pogledu nije nikada bio na liniji hrvatstva.«⁴⁵

Ustaške lokalne vlasti povremeno su organizirale prikupljanje raznih potrepština za vojsku ili siromašne. Stožer u Bjelovaru je tako u ožujku 1942. poslao dopis đurđevačkom logoru u kojem se tražila pomoć u sakupljanju starih krpa, hlača, kaputa, košulja i drugog platna koje ljudi više nisu koristili. Staro platno trebalo se iskoristiti kako bi se došlo do što jeftinijeg materijala za odore ustaških dužnosnika i pripadnike pripremnih bojni.⁴⁶ Stanovništvo se odazvalo akciji skupljanja tekstila, o čemu svjedoče informacije koje je prilikom posjete Đurđevcu 24. srpnja iznio povjerenik za tekstil, koji je sakupljao staru odjeću.⁴⁷ Istaknuo je da se na području Velike župe nalazilo oko 150 metričkih centi sortiranih starih krpa, spakiranih na raznim mjestima još od zime. Povjerenik je od logorskih vlasti molio da se nešto poduzme kako bi se tekstil otpremio nekoj tekstilnoj tvornici. Logornik je slijedom toga tražio upute Ustaškog stožera što da poduzme u vezi toga.⁴⁸ U proljeće 1942. organiziralo se i prikupljanje prehrambenih namirnica. Tadašnji obnašatelj dužnosti logornika Posavec u svom izvješću ističe da su vođe HSS-a sabotirale sakupljanje masti za domobrane, iako su kod kuće obavili svinjokolju.⁴⁹

Kotarska oblast prosljedila je krajem lipnja 1942. općinskim poglavarstvima okružnicu Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu od 1. lipnja 1942. o uvođenju potrošačkih iskaznica za nabavu naftnih

⁴¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda 23. lipnja 1942., br. 140/1942. ; Mato Pongračić, podaci, 1. srpnja 1942.

⁴² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan – Organizatori ured – Ustaškom logoru u Đurđevcu, 13. kolovoza 1942.

⁴³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Glavnom ustaškom stanu Organiz. uredu u Zagrebu, 21.8.1942.

⁴⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logorniku kotarske oblasti NDH u Gjurgjevcu, 19. kolovoza 1942.

⁴⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Potvrda 14. travnja 1942., br. 34/42.

⁴⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Velike župe »Bilogora« u Bjelovaru, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 5. ožujka 1942., br. 730/42.

⁴⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Bilogora žup. Zapovj. P.B., Starih krpa – odprema, 25. srpnja 1942., br. 192/42.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Velike župe Bilo-Gora u Bjelovaru, Izvještaj, 14. travnja 1942., 73/42.

derivata (mazivih ulja i masti).⁵⁰ Mjera se temeljila na naredbi o ograničenju prodaje proizvoda »zemnog ulja« iz prosinca 1941., te su potrošačke iskaznice za nabavu mazivih ulja i masti uvedene umjesto posebnih dozvola koje su se do tada koristile. Tako su vlasnici motornih vozila uz potrošačke iskaznice za nabavu benzinske smjese odnosno plinskog ulja trebali dobiti i spomenute iskaznice za maziva ulja i masti. Vlasnici čistiona, rafinerija, te trgovci trebali su krajem svakog tromjesečja podnijeti izvještaj kotarskim i redarstvenim vlastima o trgovini derivatima u skladu s naredbama o ograničenju prodaje naftnih derivata i plinskog ulja. Kotarske vlasti su temeljem ove okružnice upozorile vlasnike motornih vozila koji nemaju potrošačke iskaznice da ne smiju koristiti vozila u prometu jer će se prekršitelji najstrože kazniti.⁵¹

Tabori i logori su također upozoreni na problematiku oko nabave vina za potrebe zabava, budući da kupovalo vino za koje nije plaćena državna trošarina, radi čega je prosvjedovalo riznično upraviteljstvo s državne razine.⁵²

* * *

Matoničkin se kao logornik bavio i slučajevima Podravaca koji su se zbog raznih razloga našli zatočeni u logorima, pa se za pojedince i založio. Ovdje ću navesti neke od primjera u kojima se traži otpuštanje zatočenika iz logora.

Pod optužbom za suradnju s Franjom Kokorom, sekretarom Kotarskog komiteta KPH Đurđevac, zatočeni su bili Mijo Vrabec, Šimun Madjer i Tomo Šignjar. U rujnu 1942. logornik Matoničkin uputio je stožeru Velike župe Bilogora prijedlog za njihov otpust iz logora.⁵³ Uz obrazloženje zašto ih treba otpustiti, priložene su izjave Štefana Vrabeca (Mijinog oca), Sofije Madjer (Šimunove supruge) i Marije Šignjar (Tomine supruge), uredovne svjedodžbe općinskog poglavarstva u Šemovcima i potvrde o moralnom i političkom ponašanju spomenutih zatočenika. U đurđevačkom logoru smatrali su kako Vrabec, Madjer i Šignjar nisu bili krivi za suradnju s Kokorom (sastanke s njim, nošenje hrane i njegovo skrivanje), jer su već drugi dan nakon susreta (25. travnja) prijavili Kokorovu prisutnost općinskom poglavarstvu, koje je obavijest dalje prosljedilo oružničkoj postaji Virje. Kokor je 25. travnja održao sastanak i s nekim drugim osobama te mu se još uvijek moglo ući u trag, međutim oružnici su stigli prekasno. Prema informacijama koje je logor primio od mještana i lokalnih ustaša njih trojica se nisu previše isticali kao prijatelji partizana i drugih neprijatelja vladajućeg poretka, već su bili »...mirni i radini seljaci, a uzto dobri i borbeni Hrvati još za ranijih protu-hrvatskih režima.«⁵⁴ Logornik nadalje ističe da su nasjeli zbog straha od Kokorove osvete. Uz takvo razmišljanje njihovih sumješтана seljaka i pripadnika ustaškog pokreta, logornik je zato zamolio da se, radi smirivanja naroda i dokazivanja da se vodi računa o onima koji su možda stradali a da nisu bili krivi, predloži vlastima da se Vrabec, Madjer i Šignjar otpuste iz logora.⁵⁵

U Matoničkinov ured obratili su se i Lovro i Magda Kudumija iz Đurđevca koji su tražili da se njihov sin Mato pusti iz logora Stara Gradiška. Pojasnili su kako nije učinio ništa što bi se kosilo s interesima hrvatskog naroda i da mu u istrazi nije utvrđena krivica, te da je u logor upućen na prijedlog ranijeg logornika Ivana Posavca zbog osobne netrpeljivosti. Mato se u logoru nalazio već godinu dana pa su njegovi roditelji slali dopis, u kojem tumače kako su svi Hrvati »arijevci« već pušteni kući pa bi trebao biti pušten i on. Pojašnjavaju također kako su oni stari ljudi koji ne mogu samostalno raditi i privređivati, da je njihov sin jedini koji može obrađivati zemlju od koje žive, te su zato molili da se

⁵⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo za obrt, veleobrt i trgovinu – Velikim župana – svima, Potrošačke iskaznice za nabavu mazivog ulja i masti, 1. lipnja 1942.

⁵¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, 30. lipnja 1942., br. 6885-1942.

⁵² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

⁵³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Vrabec Mijo, Madjer Šimun i Šignjar Tomo zatočenici – prijedlog za otpust, 10. rujna 1942., br. 299/42.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

preporuči njegovo oslobađanje.⁵⁶ Kudumijini roditelji su više puta dolazili u prostore đurđevačkog logora kako bi se molba uputila, te su se na nju u slučaju potrebe bili spremni potpisati i brojni drugi mještani. Ustaški logor je upit vezan uz Matu Kudumiju u srpnju 1942. poslao u RAVSIGUR. Tražile su se upute kojoj ustanovi da se šalje molba, te da li da je šalje sam logor ili netko drugi.⁵⁷

PROMIDŽBA I POKUŠAJI POPULARIZACIJE NDH

Političko djelovanje ustaša među seljacima

Od samog stvaranja NDH ustaški čelnici nastojali su privući stanovništvo na svoju stranu. Takve aktivnosti na području Podravine, gdje je narod bio ponajviše vezan uz HSS, nisu bile previše uspješne dobrim dijelom zbog ustaških represivnih metoda, rasne politike i progona neistomišljenika. Kotarska organizacija HSS-a dala je u srpnju 1942. izjavu o pristupanju ustaškom pokretu, no ona ipak nije bila pravi dokaz masovne podrške seljaštva.⁵⁸

Ustaške vlasti nastavile su djelovanje među podravskim stanovništvom i u vrijeme kad je logornik bio Đuro Matoničkin. Sredinom srpnja 1942. u većim mjestima na području kotara Đurđevac ustaške vlasti su organizirale političke sastanke s ciljem upoznavanja stanovništva s aktualnom političkom i gospodarskom situacijom. Iako je u izvještaju kojim je Ustaški logor izvještavao višu razinu naznačeno da su sastanci bili uspješni, zapravo ih je većinom obilježila slaba posjećenost. Tome je pridonesla i činjenica što su sastanci organizirani u vrijeme najvećih žetvenih radova.⁵⁹ Raspored održavanja sastanaka prikazan je u tablici 1.

Tablica 1. Raspored održavanja političko-gospodarskih sastanaka vladajućih ustaša na području logora Đurđevac u srpnju 1942.⁶⁰

Mjesto	Termin	Broj sudionika (prema Izvještaju o održanim sastancima)
15. srpnja 1942. (srijeda)		
Čepelovec	9,00	30
Kalinovac	13,00	12
Ferdinandovac	16,00	40
Đurđevac	21,00	?
16. srpnja 1942. (četvrtak)		
Šemovci	9,00	»Velik broj ljudi«
Molve	13,00	80-100
Virje	21,00	»Lijep broj naroda«
17. srpnja 1942. (petak)		
Podravske Sesvete	9,00	40-50
Kloštar Podravski	21,00	60
18. srpnja 1942. (subota)		
Pitomača	13,00	30

⁵⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Magda Kudumija i Lovro Kudumija Đurđevac – Ustaškom logoru Gjurgjevac

⁵⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, Mato Kudumija, zatočenik br. 455.K. u sabirnom logoru Stara Gradiška, 20. srpnja 1942., br. 180/42.

⁵⁸ Više o tome: ŠADEK, Podravina, str. 176-179.

⁵⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Izvještaj o uspjehu političko-gospodarskih sastanaka na području logora gjurgjevačkog, 20. srpnja 1942., br. 181/42.

⁶⁰ Isto.

Govornici na sastancima bili su Logornik Matoničkin i doglavnik Miško Račan, raniji narodni zastupnik za kotar Đurđevac (izabran na izborima 1925.). Logornik je u Čepelovcu govorio o radu ustaškog pokreta i dužnosnika, a Račan o političkoj situaciji od 1918. te aktualnoj gospodarskoj situaciji, nakon čega su odgovarali na pitanja prisutnih. U Kalinovcu se skupilo svega 12 članova ustaškog pokreta, a u Ferdinandovac su došli pretežno članovi HSS-a kojima se Račanovo izlaganje (prema ocjeni u izvješću sa sastanaka) svidjelo. U Đurđevcu sastanak nije bio previše uspješan te je govor održao jedino Račan, dok je logornik svoje izlaganje odgodio. Službeno očitovanje bilo je da se prije političkog skupa održao sastanak »radi uspostave učiteljske škole« te je radi kratkoće vremena samo Račan govorio. Sljedećeg jutra padala je kiša pa je na sastanak u Šemovcima došao toliki broj ljudi da nisu svi stali u školsku prostoriju već su neki stajali i vani pod prozorom. Na sljedećim sastancima tog dana spomenutim govornicima se pridružio saborski zastupnik, bivši HSS-ovac, Petar Mađerić koji je u svom govoru u Virju pozvao stanovništvo da se uključi u ustaški pokret. Dan kasnije se u Podravskim Sesvetama povela rasprava o potrebi utvrđivanje obale rijeke Drave, te se predlagalo da se za to iskoristi »...radnom snagom Bosanaca koji su došli u okolicu na prehranu.«⁶¹ Isto tako je ukazana potreba na gradnju kanala u poljima koja su stalno poplavljena, a radilo se o poplavljenih 300 rali zemlje. Račan je obećao da će nastojati potaknuti rješavanje ovih problema što prije. Ova problematika bila je tema sastanka i u Kloštru. Posljednji dan održan je sastanak u Pitomači, a i njegov termin je pomaknut na 13,00 sati radi željezničkih veza koje je Miško Račan koristio za povratak kući. To je isto tako utjecalo na odaziv, jer prvotno je sastanak bio zakazan za večernji termin (21,00 sati). Dio sudionika sastanka je protestirao radi izbora ranijih HSS-ovaca Luke Kovača i Tome Prepelca za povjerenike gospodarske zajednice, što je Račan umirio pozvavši sve da se uključe u ustaški pokret budući da će tada imati pravo prigradarati.⁶²

Tijekom svih održanih sastanaka bilo je pitanja, komentara ili protesta vezano uz cijene seljačkih proizvoda u usporedbi s tvorničkim proizvodima. Isto je bilo primjedbi na rad ustaša u pojedinim mjestima, budući da su odbacili HSS-ovce koji su »...u odsutnom času napustili Mačkovu politiku i odbacili oružje, te razoružavali srbsku soldatesku, da spasu hrvatsku...« jer im nisu povjerljivi.⁶³ Na sastancima je isto tako zaključeno da bi slična okupljanja trebalo organizirati češće.

Vlasti su stanovnike pokušavale pridobiti i prisjećanjem na seljačkog vođu Stjepana Radića, te obilježavanjem obljetnice njegove smrti. Ustaški stožer »Bilogora« uputio je tako početkom kolovoza 1942. svim taborima i logorima na području Velike župe okružnicu povodom obilježavanja 14. obljetnice Radićeve smrti. Pozivajući se na to kako je Radić život položio na oltar domovine, budući da je uvijek bio dosljedan u svojoj politici borbe za slobodu i nezavisnost hrvatskog naroda, stožer je odredio da 8. kolovoza svi logori i tabori u suradnji s mjesnim vlastima trebaju prirediti »...zadušnice u pokoj duše vodje i učitelja Stjepana Radića.«⁶⁴

Ustaška agitacija među podravskim seljaštvom nije bila naročito uspješna jer najugledniji HSS-ovi nisu podržali ustaški pokret. Tragična sudbina seljačkog književnika Mihovila Pavleka Miškine iz susjednog koprivničkog kotara, koji je ubijen u logorskom kompleksu Jasenovac, također je tome značajno pridonijela.⁶⁵

Promidžbeno-propagandni rad

Promidžbeni rad među stanovništvom imao je vrlo važnu ulogu u djelovanju vladajućih ustaša. Propagandnim radom nastojala se popularizirati ustaška ideologija i pridobiti podrška kod širih slojeva

⁶¹ Isto.

⁶² Isto.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 3. kolovoza 1942., br. 3545/42.

⁶⁵ Više o ovome: Vladimir ŠADEK, Djelovanje i tragična sudbina Mihovila Pavleka Miškine u vrijeme Drugog svjetskog rata, Mihovil Pavlek Miškina : život i djelo : Zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka, Koprivnica, 2020., str. 155-173.

stanovništva, te se NDH pokušavao prikazati kao ravnopravan i važan čimbenik na strani osovinskog bloka koji pobjeđuje u ratu i uspostavlja novi svjetski poredak.

Kako bi se promidžbeno djelovanje pojačalo i na lokalnoj razini vlasti su nastojale za taj posao odrediti posebne pobočnike. Državni izvještajni i promidžbeni ured u Bjelovaru organizirao je zato 6., 7. i 8. rujna 1942. tečaj za logorne i taborne pobočnike za promidžbu. Tečaj je organiziran u Hercegovcu, a svim sudionicima bio je organiziran besplatan prijevoz vlakom, te smještaj i hrana. Tečaj je bio obavezan te se izostanak mogao opravdati samo u iznimnim slučajevima. Svaki sudionik trebao je sa sobom ponijeti pribor za čišćenje obuće i odjeće, kao i pokrivač i ponjavu, pa je smještaj vjerojatno bio organiziran u nekoj mjesnoj dvorani ili društvenom domu.⁶⁶ Međutim iz đurđevačkog kotara na tečaj nije otišao nitko. U dopisu Ustaškog logora Đurđevac višoj razini početkom rujna 1942. ističe se kako logor još uvijek u to vrijeme nije imao promidžbenog pobočnika.⁶⁷ U ovom dopisu, kojeg potpisuje Matoničkin, navodi se kako je za budućeg pobočnika predložen ravnatelj mjesne građanske škole prof. Ivo Kranjčev, koji bi za to mjesto bio »najpodesniji« jer se bavio i književnošću pa bi prema potrebi mogao držati i odgovarajuća predavanja o hrvatskoj knjizi. Matoničkin dalje tumači da je Kranjčev bio vrlo zauzet radom u školi pa nije mogao poći na promidžbeni tečaj, na koji je očito pozvan, pa ga Matoničkin u dopisu ispričava zbog toga i moli stožer da Kranjčevu pošalje pismene upute kada to bude trebalo.⁶⁸ No rad pobočnika za promidžbu u đurđevačkom kotaru ipak kasnije nije profunkcionirao.

Na području đurđevačke Podravine tijekom rata nisu izlazile niti jedne novine, tjednik ili časopis, pa stanovništvo nije imalo priliku čitati niti jedan lokalni tiskani medij iz kotara Đurđevac. Ustaški logor u kolovozu 1942. u dopisu promidžbenom uredu u Bjelovaru u vezi toga ističe sljedeće: »...do nedavno je u Virju izlazio tjednik »Podravec« kojeg je urednik bio Milko Tišljar vlasnik knjižare i tiskare u Virju.«⁶⁹ U dopisu se ističe da je navedeni tjednik obustavljen rješenjem Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovine radi štednje papira. Osim tiskare u Virju, Tišljar je imao podružnice svoje tiskare u Đurđevcu i Pitomači, a u Đurđevcu se nalazila i tiskara vlasnika Josipa Kovačića.⁷⁰

No na đurđevačko područje pristizao je velik broj ustaških promidžbenih materijala, te raznih novina i knjiga, na koje su primatelji ili bili pretplaćeni ili su pak besplatno slane s državne razine. Sam Logor Đurđevac bio je velik primatelj ustaških tiskovina s državne razine. U kotaru je bilo dosta pretplatnika na list *Ustaša*, no pretplata se nije redovito plaćala. Logor Đurđevac dugovao je u ožujku 1942. upravi lista *Ustaša* čak 6480 kuna, dok je 6200 kuna za dostavljene tiskovine bilo plaćeno.⁷¹ U rujnu 1942. logor je i knjižari »Velebit« dugovao 958 kuna za isporučene tiskovine od strane Glavnog ustaškog stana.⁷² Uprava lista *Ustaša* je od logora u travnju 1942. tražila da se preko tabora ubere novac i od drugih pretplatnika. Dug je tada iznosio 843 kune.⁷³ U svibnju 1942. dug za pretplatu na list *Ustaša* podmirili su Stjepan Dolenčić, Djuro Dolenčić, Lujo Harazin, Djuro Trbuljak, Ignac Švaco i Tomo Orešković. Dugovanje u iznosu između 8 i 40 kuna još su imali: Ivan Djurišević, Valent Šimunić, Robert Brenner, Rudolf Bajer, Ferdo Kovačić, Dragutin Židovec i Joža Kojnarek.⁷⁴

⁶⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državni izvještajni i promidžbeni ured, Tečaj za pobočnike za promidžbu, 25. kolovoza 1942., br. 35/42.

⁶⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora«, Logorskog pobočnika za promidžbu polazak trodnev. tečaja, 4. rujna 1942., br. 288/42.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, 22. kolovoza 1942., br. 236/42.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »Ustaša« - Ustaški logor Gjurgjevac, 7. ožujka 1942.

⁷² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Velebit nakladna knjižara - Ustaški logor Đurđevac, 19. rujna 1942.

⁷³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »Ustaša« - Ustaški logor Gjurgjevac, 22. travnja 1942.

⁷⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Uprava lista »USTAŠA« Zagreb – Gospodin Stjepan Dolenčić Gjurgjevac, 12. svibnja 1942.

Iz Glavnog ustaškog stana u Đurđevac je dostavljena i određena količina lista *Ustaškinja*. Od logora se tražilo da se list podijeli poznatim osobama kako bi se pronašao što veći broj pretplatnika.⁷⁵ U lipnju 1942. je pak logornik tražio dostavu što većeg broja Ustaških godišnjaka »...jer se njih vrlo rado kupuje.«⁷⁶

Ispostava Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda u Bjelovaru izvjestila je u rujnu 1942. Ustaški logor u Đurđevcu da kreće s izdavanjem tjednika za Veliku župu Bilogoru. Zadatak tjednika, prema navodima izdavača, bilo je upoznavanje stanovništva s političkim, prosvjetnim i kulturnim zbivanjima na tom području. Logor je trebao organizirati suradnike lista *Bilogora* koji će slati priloge za objavu, te skupiti što više pretplatnika. Troškove za poštu i pisani materijal trebala je podmirivati uprava lista *Bilogora*.⁷⁷ Na list se pretplatilo vrlo mnogo Podravaca, no ni za ove novine pretplata nije plaćana redovito. Ispostava glavnog ravnateljstva za promidžbu iz Bjelovara je tako u studenom 1942. zamolila Ustaški logor da se tabor u Đurđevcu pozove na podmirivanje duga, kako se pitanje naplate ne bi pokrenulo sudskim putem. Dug je iznosio 2970 kuna, jer čak 990 komada novina nije bilo plaćeno.⁷⁸

I u studenom 1942. Ustaški stožer Bilogora dostavio je u Đurđevac promidžbene materijale te je tražio njegovo raspačavanje i dostavu obračuna. Stožer je naveo da se radi o sadržaju koji je vrlo važan i s kojim treba upoznati šire slojeve stanovništva. Radilo se o sljedećim knjigama: *Ustaške koračnice*, *Zborne recitacije*, *Govorim s Brunom*, *Pšenica*, *Dr. Ante Pavelić riješio je hrvatsko pitanje*, *Ustaška borba*, *Ustaška misao*, *Nippon*, *Hrv. junaci na istoku*, *Tajna družba*, *Hijerarhija*, *Boljševizam i židovstvo*, *Na polju slave i Poglavnikovih izrika*. Ukupna vrijednost dostavljenih knjiga bila je 1509 kuna, a uz njih je besplatno poslano 20 komada plakata *Odmetnici i domobran Ivo*.⁷⁹

U đurđevačkom kotaru je u prosincu 1942. bilo i 100 pretplatnika *Hrvatskog ustaškog godišnjaka*. Pretplatu su kotarske vlasti uputile nakladnoj knjižari »Velebit« u Zagrebu po Adolfu Slunjskom.⁸⁰

Preko logora je organizirano slanje agencijskih fotografija s terena, kojima su promovirani uspjesi Sila osovine na bojištima. Naravno uspjesi njemačkih snaga su prenaplaćavani, a stanovništvu najčešće nije prikazivani realni izvještaji s frontova. U prosincu 1942. đurđevački logor potvrđuje servisu »Europa Sonderdienst« da je primljene promidžbene materijale prosljedio svim taborima. Logornik je u dopisu »Europa Sonderdienstu« naveo da bi bilo dobro poslati što više slika s istočnog bojišta, te prikaz javnog života seljaka u SSSR-u. U dopisu je naznačeno da su stanovnici zainteresirani za fotografije s ratišta, da stanovnike interesiraju izložene fotografije s ratišta, da se oko njih ljudi okupljaju te ih promatraju i komentiraju. S obzirom da je prikazom loših životnih uvjeta sovjetskih seljaka rađena svojevrsna kampanja protiv komunizma, kao i prikazivanjem Sila osovine u pobjedničkom naletu, logornik je istaknuo da stanovnici slike s ratišta komentiraju kao značenje sigurne pobjede osovinskih snaga.⁸¹

Prema dopisu logornika ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda u Bjelovaru Ustaški logor Đurđevac je za propagandno oglašavanje koristio dva izloga u najprometnijem dijelu Đurđevca.⁸² Jedan se nalazio u kući Roberta Brenera a drugi u kući trgovine Plazek&Balatinec, no taj izlog zbog

⁷⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan, Uprava časopisa *Ustaškinja* – Ustaški logor Gjurgjevac, 1942.

⁷⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Glavnom ustaškom stanu, Odpremni ured za promidžbu, 23. lipnja 1942.

⁷⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Izpostava Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, Ustaški logor Đurđevac, 21. rujna 1942.

⁷⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavno ravnateljstvo za promidžbu, Izpostava: Bjelovar, Ustaški logor Gjurgjevac, 24. studenoga 1942.

⁷⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora - Ustaškom logoru Gjurgjevac, 10. studenoga 1942.

⁸⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Predpate za »Hrvatski Ustaški Godišnjak« – dostava, 13. prosinca 1942.

⁸¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Europa Sonderdienst Zagreb, 22. prosinca 1942., br. 428/42.

⁸² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promidžbenog ureda Bjelovar, 28. rujna 1942., br. 320/42.

Tablica 2. Popis prostora u općinskim središtima kotaru Đurđevac za prikaz filmova i informiranje u kolovozu 1942.

Lokacija	Prostor	Koliko ljudi može primiti
Molve	Školska zgrada	Oko 200
Virje	Hrvatska seljačka zadruga	Oko 400
Đurđevac	»Slikokazna« dvorana	Oko 800
Šemovci	Školska soba	Oko 200
Kalinovac	Školska soba ili gostiona Švedek-Aurer	Oko 100-200
Ferdinandovac	Školska soba	Oko 200
Kloštar Podravski	Dvorana Šandl ili školska soba	Oko 200-300
Podravske Sesvete	Školska soba	Oko 200
Pitomača	Dvorana Štajskal ili školska soba	Oko 500, 200

pomanjkanja slika krajem rujna 1942. još nije bio postavljen. Iako je stanovništvo pratilo postavljeni izlog, postavljene slike su već bile zastarjele pa je logornik Matoničkin tražio da im se pošalje novi promidžbeni materijal. Ploče za zidne novine logor također nije imao pa je logornik najavio da će se otići po njih u promidžbeni ured u Bjelovar.⁸³

Postojala je namjera i da se stanovništvo neposredno izvještava o aktualnim događanjima, pa je zato promidžbeni ured u Bjelovaru u kolovozu 1942. tražio podatke o prigodnim prostorima u kojima bi se mogle održati usmeno informiranje ili prikaz kino filmova.⁸⁴ Ustaški logor u Đurđevcu nato je dao podatke o prostorijama koje su u pojedinim općinskim središtima bile prikladne za navedeno. Radilo se o sljedećim prostorijama, prikazanim u tablici 2.⁸⁵

Kako su ustaške vlasti nastojale informiranje stanovništva imati potpuno pod kontrolom, potencijalnu opasnost predstavljala je svaka vrsta informiranja koja bi dolazila iz nekih drugih izvora. Primjer su bile tiskovine koje su ilegalno raspačavane od strane komunista. Međutim, nastojalo se suzbiti i informiranje preko savezničkih radio postaja iz inozemstva. Vlasti su zato nastojale imati podatak o svim vlasnicima radijskih uređaja. Na traženje promidžbenog ureda u Bjelovaru, Ustaški logor u Đurđevcu je početkom rujna 1942. pribavio popis krugovala (radija) po taborima na svom području. Popis je prikazan u tablici 3.⁸⁶

Tablica 3. Popis vlasnika krugovala (radio uređaja) u kotaru Đurđevac 1942.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški logor Đurđevac ⁸⁷				
1.	Ustaški logor Đurđevac	-	Đurđevac	Orion (u lošem stanju) - četverocjevni sa zabilježenom snagom od 215 volti struje iz Braunovog paromlina. Krugovalnik i manji zvučnik

⁸³ Isto.

⁸⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Državni izvještajni i promičbeni ured kod predsjedništva Vlade ispostava Bjelovar, 24. kolovoza 1942., br. 28/42.

⁸⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ispostavi Državnog izvještajnog i promičbenog ureda Bjelovar, 29. kolovoza 1942., br. 270/42.

⁸⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Državni izvještajni i promičbeni ured kod predsjedništva Vlade ispostava Bjelovar, 1. rujna 1942., br. 39/42.

⁸⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški logor Đurđevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, 4. rujna 1942., br. 284/42.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški tabor Podravske Sesvete ⁸⁸				
2.	Miško Kovačić	trgovac	P. Sesvete	
3.	Franjo Bregovec	učitelj	P. Sesvete	
4.	Stjepan Kovačić	posjednik	P. Sesvete	
5.	Josip Kovačić	općinski bilježnik	P. Sesvete	
6.	Petar Derežić	mesar	P. Sesvete	
7.	Mirko Levnjak	gostioničar	P. Sesvete	
8.	Mato Čoklo	ratar	P. Sesvete	
9.	Franjo Kovač	oružnički narednik	P. Sesvete	
10.	Martin Cugovčan	umirovljeni nadlugar	P. Sesvete	
11.	Ivan Fičko	posjednik	P. Sesvete	
12.	Franjo Fičko	posjednik	P. Sesvete	
13.	Franjo Kožar	posjednik	P. Sesvete	
14.	Ivan Palić	posjednik	P. Sesvete	
Ustaški tabor Ferdinandovac ⁸⁹				
15.	Gjuro Paunović	ratar	Lepa Greda	
16.	Šimun Verić	detektiv	Ferdinandovac	
17.	Nikola Kolar	crjepar	Lepa Greda	
18.	Franjo Adamić	općinski bilježnik	Ferdinandovac	
19.	Josip Cinderić	trgovac	Ferdinandovac	
20.	Ivan Podunajec	trgovac	Lepa Greda	
21.	Oružnička postaja	-	Ferdinandovac	
22.	Stjepan Paunović	trgovac	Ferdinandovac	
23.	Valent Fučijaš	trgovac	Ferdinandovac	
24.	Martin Jančijev	ustaški dužnosnik	Ferdinandovac	
25.	Andrija Fučijaš	gostioničar	Ferdinandovac	
Ustaški tabor Kalinovac ⁹⁰				
26.	Lovro Knezić	trgovac	Kalinovac	Horniphon
27.	Stjepan Sobota	trgovac	Kalinovac	Horniphon
28.	Martin Lončar	trgovac	Kalinovac	Nora
29.	Milan Nemet	poljodjelac	Kalinovac	Zerdch
30.	Martin Markov	krojač	Kalinovac	Philips
31.	Bela Palko	posjednik	Kalinovac	Philips
32.	Matija Pantelić	trgovac	Kalinovac	Philips
33.	Ustaški tabor	trgovac	Kalinovac	Eumig

⁸⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Podravske Sesvete, Krugovalnika popis, 4. listopada 1942., br. 188/1942.

⁸⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Ferdinandovac, Krugovalnika popis - dostava, 7. listopada 1942., br. 109/1942.

⁹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Kalinovac, Krugovalnika popis, 3. listopada 1942., br. 109/1942.

Redni broj	Ime i prezime vlasnika	Zanimanje	Prebivalište	Opaska (uređaj)
Ustaški tabor Molve ⁹¹				
34.	Emil Spitzer	trgovac	Molve	Philips
35.	Božica Pintar	kućanica	Repaš	Radione
36.	Andro Mičurin	trgovac	Molve	Philips
37.	Matija Krznarić	poduzetnik	Molve	Siemens
38.	Mijo Dolenc	ratar	Repaš	Horniphon
39.	Pavao Žufika	trgovac	Repaš	Kapseh
40.	Stjepan Hontić	učitelj	Molve	Zerdch
41.	Martin Ivančan	trgovac	Repaš	Eumig
42.	Andro Mičurin	trgovac	Molve	Standarl
43.	Mato Kokša	limar	Molve	Amaterski - zapečaćen
44.	Josip Gjergj	trgovac	Repaš	Eumig
45.	Blaž Mihočka	ratar	Repaš	Telefunken

Logor u Pitomači nije mogao dostaviti podatke o radio aparatima budući da su im spisi bili spaljeni, pa je trebalo izići na teren i ponovo prikupiti informacije.⁹²

Poteškoće u organizaciji obljetnice osnivanja NDH 1942.

Ustaške vlasti nastojale su iskoristiti svaku mogućnost za popularizacijom NDH i ustaške doktrine među stanovništvom. Posebno se nastojala iskoristiti svaka prigoda u kojoj bi se stanovnici okupili u masovnijem broju. Takva prigoda bilo je i obilježavanje godišnjice osnutka NDH, pa su režimske strukture na vrijeme krenule s pripremom proslave. Ustaški stožer u Bjelovaru već je početkom ožujka 1942. uputio logor u Đurđevcu da krene s priprema za proslavu obilježavanja prve obljetnice osnutka NDH. Stožer u dopisu napominje da će uskoro doći 10. travanj, dan kad je proglašeno »...uskrснуće Nezavisne Države Hrvatske nakon 8 vjekova. Moramo ga proslaviti što bolje, što dostojnije. Moramo pokazati čitavom kulturnom svijetu kako je cijeli hrvatski narod sretan i zadovoljan što je dočekao taj čas...«⁹³ Ističe se da je dužnost svih tabora da taj dan prirede svečanost »...kojoj će se dostojno manifestirati hrvatska ideja i hrvatska nacionalnost«,⁹⁴ kao i da do tog vremena provedu reorganizaciju ustaškog pokreta na svom području. Na sam dan proslave svi pripadnici ustaškog pokreta bili su dužni doći na svečanost u organizaciji tabora, a ukoliko neki ustaša ne bi došao na proslavu to se shvaćalo kao prijestup za slabo shvaćanje ustaške ideje. Naročito se to odnosilo na pripadnike pripremljene bojne.⁹⁵

S državne razine je bilo određeno da se u prigodi proslave prve godišnjice NDH 10. travnja 1942. organizira dolazak seljaka u narodnim nošnjama na središnju proslavu u Zagreb. S kotarske razine je ta obavijest puštena općinskim poglavarstvima.⁹⁶ Svaki sudionik proslave trebao je u narodnoj nošnji s propusnicom u Zagreb stići na dan proslave do 9 sati, a za prijevoz je imao pravo na 75% sufinanciranja putnih troškova za vlak. Kotarska oblast je već do 7. travnja trebala Velikoj župi dojaviti broj sudioni-

⁹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Molve, Krugovalnika popis, 6. listopada 1942., br. 71/1942.

⁹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića - Virje, Ustaški tabor Pitomača – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, 4. listopada 1942., br. 29/1942.

⁹³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Velike župe »Bilogora« u Bjelovaru, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 5. ožujka 1942., br. 729/42.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, Seljaštva u narodnim nošnjama dolazak na proslavu u Zagreb, 3. travnja 1942., br. 149/1942.

ka.⁹⁷ Organizacijski ured Glavnog ustaškog stana u okružnici od 31. ožujka odredio je da svako izaslantstvo seljaka na proslavu treba pratiti jedan ustaša, te da svaki sudionik treba imati ispravu svog logora ili tabora.⁹⁸

Ustaški logor poslao je zamolbu župnom uredu u Đurđevcu da se i s razine crkve pokuša organizirati odlazak djevojaka i muškaraca u narodnim nošnjama na proslavu u Zagreb.⁹⁹ U dopisu koji potpisuje zamjenik logornika navodi se da bi bilo jako lijepo da se Đurđevac može pokazati i odati poštovanje »...prema P o g l a v n i k u i našoj katoličkoj Nezavisnoj državi Hrvatskoj, da neusprije neprijateljima naše Rimokatoličke vjere i hrvatskog naroda prikazivati nas kao komunistima.«¹⁰⁰

U Đurđevcu je proslava prve godišnjice NDH provedena, no organizatorima nije sve išlo po planu. Krivnja za to je jednim dijelom pala na svećenstvo, jer crkva se nije uključila na način kako su ustaše očekivali. Zamjenik logornika Ivan Posavec (koji je do imenovanja Matoničkina vodio logor) u izvješću Ustaškom stožeru Velike župe navodi da svećenstvo proslavu nije provelo na odgovarajući način nego je taj »najveći i najsvečaniji dan obavilo šablonski.«¹⁰¹ Svetu misu je služio kateheta Majstorović kojem se zamjera da je govor na kraju mise »za našeg Antu« već ranije koristio kad je u tom kontekstu spominjao kralja Aleksandra, te što nije održao propovijed kojom bi uvećao dan, kako su to učinili »susjedni župnici.«¹⁰² Posavec također ističe da je župnik bio zamoljen da animira seljačku žensku mladež iz Đurđevca, koja se u značajnom broju okupljala oko crkve, kako bi pošla na proslavu u Zagreb. No župnik to nije učinio pa nitko iz Đurđevca proslavi u Zagrebu nije prisustvovao, za razliku kad npr. organizira hodočašće u Mariju Bistrici za koje okupi oko 400 osoba. Zamjenik logornika stoga zaključuje da je svećenstvo u Đurđevcu najveća zapreka što ženska seljačka mladež ne pristupa u ustaški pokret. Isto tako svećenicima se zamjera »nerazumljivo veliko prijateljstvo sa židovima«, koji skoro dnevno zajedno večeraju bilo u župnom dvoru ili kod Židova.¹⁰³

Proslavi godišnjice NDH prisustvovao je velik broj ljudi iz Đurđevca, no primijećeno je da nije bilo HSS-ovog vodstva.¹⁰⁴

PRIPREMNA BOJNA, VOJNA PITANJA I RAT

Funkcioniranje Ustaške pripreme bojne u đurđevačkom kraju

Ustaške pripreme bojne (ili ustaška priprema) imale su ulogu glavne rezerve iz koje su se trebali regrutirati vojnici za Ustašku vojnicu i Poglavnikov tjelesni zdrug. Pripreme bojne trebale su održavati red i mir te obavljati politički nadzor na terenu gdje su formirane.¹⁰⁵ Prema Davoru Marijanu pripreme bojne služile su za osposobljavanje starijih maloljetnika za službu u Ustaškoj vojnici ili domobranstvu.¹⁰⁶ Pod zapovjedništvo ustaške pripreme stavljeni su i oni koji su odslužili vojni rok te su zatražili otpust. Ustaška priprema ukinuta je početkom 1943.

U ustašku pripremu uključivali su se i učenici, no njima nije bilo dozvoljeno sudjelovati u postrojbama pripreme bojne u vrijeme nastave. Zapovjedništvo Ustaške mladeži u Zagrebu tako je sredinom 1942. upozorilo niže razine da niti jedan učenik ne može opravdati svoj izostanak s nastave radi aktiv-

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni ustaški stan, Organizatorni ured, Okružnica br.7, 31. ožujka 1942., br. 2650/42.

⁹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Župnom uredu u Gjurgjevcu, 4. travnja 1942., br. 69/1942.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Velike župe Bilo-Gora u Bjelovaru, Izvještaj, 14. travnja 1942., 73/42.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše, str. 119

¹⁰⁶ Davor MARIJAN, Između želje i stvarnosti: ustaša u bojnoj odori, ČSP, br. 2/2018., str. 340-341. (337-362).

nosti u Pripremnoj bojni. Dužnosnici ustaške mladeži su upozoreni da mogu stegovno odgovarati u slučaju nepridržavanja ovog naputka.¹⁰⁷

Jedinice Pripremne bojne na đurđevačkom području bile su početkom 1942. prilično slabo opremljene, čemu svjedoči dopis Ustaškog tabora u Kalinovcu u kojem se nabraja vojna oprema kojom je tabor raspolagao početkom ožujka 1942. Cijeli tabor imao je dvije vojničke puške za stražu, dvije kabanice, te tri ustaške kape, bluze i hlače. Odjeću su dužili Ivan Petrokov, Luka Janković i Rok Janković. Dio opreme su primili od Stožera.¹⁰⁸

Vlasti su s vremenom nastojale ovu situaciju popraviti na bolje. Općinsko poglavarstvo u Đurđevcu tražio je tako u kolovozu od tamošnjeg Ustaškog logora da mu se dostavi popis članova Pripremne bojne kojima je potrebna obuća kako bi se kod nadležnih vlasti zatražile doznake za obuću. I od strane stožera je zatraženo da se logoru naloži dostava podataka, jer vojnici ne mogu obavljati službu u lošoj obući. Poglavarstvo je nadalje planiralo doznake za članove zatražiti od zajednice za kožu u Zagrebu.¹⁰⁹ Bolja oprema tražila se i za pripadnike jedinica koje su slane na teren. Ustaški logor tražio je u rujnu 1942. od đurđevačkog poglavarstva da se članovima pripremne bojne koji obavljaju djelatnu dužnost na terenu osigura jaka terenska obuća (bakandže). Na popisu da trebaju obuću bili su: Ivan Cvetovec, Antun Posavec, Franjo Turković, Josip Jozek, Mato Štefanov, Petar Abranović, Gjuro Burulic, Martin Sokač, Stjepan Jendrašić, Bolto Fertalj, Mijo Fertalj, Ivan Turković i Josip Ščuka.¹¹⁰

Pojedini pripadnici Pripremne bojne često su si dozvoljavali raznorazne samovoljne represivne postupke koji su dodatno pridonosili tome što širi slojevi stanovništva nisu simpatizirali ustaške postrojbe. Toga su postali svjesni i ustaški čelnici, pa je Stožerno zapovjedništvo pripremnih bojni u lipnju 1942. izdalo okružnicu kako se pripadnicima pripreme zabranjuje poduzimanje »...bilo kakova uredovanja policijskog značaja, bez predhodnog odobrenja svog župskog zapovjedništva.«¹¹¹ Okružnica je izdana zbog raznih slučajeva nediscipline, pa se tako njome zabranjuje i »...pijančevanje, kartanje za novac, nemoralan život i kletva.«¹¹² Naznačeno je kako će se kažnjavati osobni obračuni sa stanovništvom, otimačina i prisvajanje imovine i represija prema stanovništvu bilo koje vjere. Zapovjednici su bili dužni paziti i na ponašanje njihovih podređenih prema domobranima, oružnicima, njemačkom i talijanskom vojskom, te organima vlasti, kako bi se izbjegli sukobi. Isto se tražila i disciplina u smislu poštivanja činova i uvođenje stege u ustaške jedinice. Ovdje se mislilo i na imidž, s obzirom da se u okružnici ističe da će se pristojnim ponašanjem pripadnika pripreme steći najbolje mišljenje o ustaškom pokretu te pobiti promidžba partizana o »nemogućem postupku ustaša.«¹¹³ Stožerno zapovjedništvo Pripremnih bojni u Bjelovaru je 22. srpnja 1942. upozorilo ustaške logore da se pripadnicima pripreme bojne najstrože zabranjuje poduzimanje bilo kakvih radnji »policijskog značaja« bez prethodnog odobrenja župskog zapovjedništva.¹¹⁴ Tjedan dana kasnije Ustaški logor u Đurđevcu spustio je tu okružnicu prema taborima na svom području.¹¹⁵

Mnogi su se u pripremnu bojnu uključivali kako bi izbjegli odlazak na teren daleko od mjesta prebivališta, što je naročito bilo karakteristično za područje Podravine. Zapovjednik ustaške pripreme

¹⁰⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripremnih bojna Velike župe Bilogora – Ustaškom logoru Đurđevac, Bjelovar, 11. kolovoza 1942.

¹⁰⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor u Kalinovcu – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, 4. ožujka 1942.

¹⁰⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo u Gjurgjevcu – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu, Ustaškom Stožeru u Bjelovaru, Ustaške bojne članovi opskrba obucom, 29. kolovoza 1942.

¹¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu Gjurgjevac, Ustaške bojne članovi opskrba obucom, 11. rujna 1942.

¹¹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožerno zapovjedništvo pripremnih bojni, Okružnica, 27. lipnja 1942., br. 8.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškim taborima, 29. VII. 1942., br. 199/42.

¹¹⁵ Isto.

Vjekoslav Servatzy objavio je u studenom 1942. zapovijed u kojoj je naveo kako je ustaška priprema ustaško-vojna ustanova, a ne sklonište za izbjegavanje vršenja vojne dužnosti. Zato je istaknuo da će svaki ustaša koji se ne odazove pozivu na vojnu dužnost biti poslan na ustaški kazneni sud, a da će svaki onaj koji prekrši ustaške propise biti najstrože kažnjen. Za provedbu zapovijedi osobno su bili odgovorni zapovjednici, a od njih se tražilo vođenje registra ustaša pod oružjem i u pričuvi. Brojčano stanje se trebalo dva puta mjesečno dostavljati Zapovjedništvu ustaške pripreme (1. i 16. u mjesecu).¹¹⁶

U Zapovijedi od 24. studenoga 1942. ustanovljeno je sljedeće:¹¹⁷

- Da novačenja u ustašku pripremu nisu bila u skladu s ustaškim propisima jer je ustašama u mnogo slučajeva obećano da će svoju vojnu dužnost obavljati isključivo u mjestu prebivališta;
- Da je pretežni broj pripadnika stupio u Pripremnu bojnu jedino zato da ne mora obavljati dje-latnu vojnu dužnost, a ne radi privrženosti ustaškim načelima (»ustaških razloga«);
- Da se u ustaškoj pripremi nalaze mnogi pripadnici koji svojim »neustaškim« ponašanjem i sebičnim radom štete ustaškom pokretu.

Zapovjednicima pripremljenih jedinica je stoga izdana zapovijed da sve pripadnike koji se ponašaju na način kako je opisano otpuste iz Pripremne bojne.¹¹⁸ Popis otpuštenih trebalo je dostaviti domobranskim popunidbenim zapovjedništvima, uz obavijest zapovjedništvu s priloženom iskaznicama otpuštenih. Nakon što se obavi otpust kadrova koji po mišljenju zapovjedništva tamo nisu spadali, u Pripremne bojne mogli se uključiti jedino:

- Ustaše koji se odazivaju pozivu zapovjedništva na obavljanje ustaško-vojne dužnosti na području NDH;
- One koji u ustašku pripremu ulaze iz »ustaških razloga«, dakle kako bi oružjem čuvali vrijednosti ustaške borbe bez obzira gdje i kada obavljaju dužnost;
- One koji svojim ustaškim radom i ponašanjem i u građanskom životu koriste ustaškom pokretu;
- Prilikom prijema u pripremnu bojnu trebalo se voditi računa i o fizičkom izgledu kandidata, te da osoba nama više od četvero djece i da nije hranitelj obitelji stariji od 45 godina.

Ustaški stožer u Bjelovaru naložio je đurđevačkom logoru u studenom 1942. da se prikupe podaci o oružju i opremi u taborima, te da se naznači da li je onaj koji posjeduje oružje pripadnik pripremljene bojne. Tražilo se da se za svakog pripadnika Pripremljene bojne dostave popunjeni upisni listovi u dva primjerka s dvije fotografije. Pripadnicima Pripremljene bojne trebale su temeljem dostavljenih podataka od strane Stožernog zapovjedništva Pripremljenih bojna u Zagrebu biti izrađene iskaznice.¹¹⁹

Tablica 4. Broj ustaša i pripadnika Pripremljene bojne po općinama u kotaru Đurđevac prema evidenciji Đure Matoničkina iz 1942.

Općina	Ustaše	Pripremljena bojna
Molve	78	22
Kloštar P.	154	43
Pitomača	248	147
Virje	347	24
Đurđevac	240	34
Šemovci	161	11
Kalinovac	66	15
P. Sesvete	38	17
Ferdinandovac	54	9
Ukupno	1386	322

¹¹⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaška vojnica Zapovjedništvo ustaške pripreme, Zapovijed br. 11, 24. studenoga 1942.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru u Đurđevcu – po nalogu Stožernika Stož. poboč. Za pripr. Bojne, 20. studenoga 1942.

Prema evidenciji logornika Gjüre Matoničkina u kotaru Đurđevac u vrijeme njegovog obnašanja dužnosti logornika bilo je 1386 ustaša i 322 pripadnika pripremne bojne. Ova evidencija po općinama prikazana je u tablici 4.¹²⁰

Problemi s odazivom Podravaca na stražu

Članovi Pripremne bojne imali su dužnost davanja straže izvan područja njihovog prebivališta, pa su tako predstavnici pripreme s područja kotara Đurđevac tijekom 1942. išli na stražu u Ivanovo Selo kod Grubišnog Polja. Međutim, Podravci nisu rado odlazili na teren pa se u vezi davanja straže javio niz problema.

Prema dopisu stožernika Velike župe Bilogora Stjepana Pižeta iz srpnja 1942. svaki pripadnik ustaške pripremne bojne koji se iz nekog razloga nije odazivao pozivu na vojnu dužnost riskirao je izbacivanje iz vojne službe i kaznu smrti od strane Ustaškog kaznenog i stegovnog suda u Zagrebu. Zapovjednici pripremnih bojni bili su dužni na razinu stožera dostaviti podatke o prekršiteljima u formi zapisnika. Istaknuto je da se svaki član ustaškog pokreta koji se ne odazove pozivu svog pretpostavljenog treba zapisnički saslušati i predati stegovnom i kaznenom sudu Stožera na daljnji postupak.¹²¹ No ovo upozorenje, čini se, nije bilo ozbiljno shvaćeno.

Da podravski članovi pripremne bojne nisu rado napuštali svoj kraj potvrđuje i pismo zapovjedništva u Ivanovom Selu koje traži od tabornika u Molvama da pošalje smjenu za svoje pripadnike Pripremne bojne na terenu. Očito se smjena tražila već dulje vrijeme jer zapovjednik je zaprijetio da će to javiti stožeru, budući da je smatrao da neslanje ljudi od strane pojedinih tabora izgleda kao sabotaza. Zapovjednik je tražio da se njegovom zahtjevu udovolji jer ne može na položaju biti sam.¹²²

I sami ustaški čelnici po općinama bili su zbunjeni oko toga treba li upućivati ljude na teren ili priprema ima ulogu djelovati samo lokalno. Tabornik iz Ferdinandovca Josip Jendrijev je tako logorniku Matoničkinu poslao pitanje da li su članovi Pripremne bojne, koji su ujedno i dužnosnici i pobočnici u taboru, dužni ići na teren. Isto tako je upozoravao da dvojica ustaša na položaju u Grubišnom Polju (Valent Šostar i Stjepan Vranić) traže smjenu jer su već duže vrijeme na terenu, pa su bili nezadovoljni. Zato je tražio uredovanje kako si se njih dvojica povukla s terena.¹²³

O kaosu kakav je vladao na terenu svjedoči dopis Ustaškog logora Đurđevac zapovjedništvu posade u Ivanovom Selu nakon prepiske koje je zapovjedništvo imalo s taborom u Molvama. Matoničkin napominje da je nakon svog imenovanja pozvao 16 pripadnika Pripremne bojne da zamijene 14 svojih kolega na terenu. Od njih su se odazvala svega dvojica. Šestorica su se ispričala zbog zdravstvenog stanja i drugih razloga. Kako logornik nije mogao na terenu uputiti samo dva vojnika, pozvao je novih 22 od kojih su se odazvala samo petorica, dok ih se sedam zbog bolesti ispričalo. Nakon toga je sedam pripadnika Pripremne bojne poslano na teren. Nekima od pozvanih stožer je bez znanja niže razine dopustio izostanak od djelatne službe. Neki pak nisu na teren krenuli kako je naređeno već dva do tri dana kasnije bez da su to javili logoru. Logor je i nakon toga pokušavao naći još devet potrebnih vojnika za smjenu, no u međuvremenu je dobio obavijest iz Grubišnog Polja da više novih vojnika ne treba. Usto se doznalo da su dvojica iz Molvi zamijenili petoricu u Ivanovom Selu. Logornik potom zaključuje da će daljnji rad biti nemoguće organizirati dok se neposlušne pojedince najstrože ne kazni. Do tada je Matoničniku poručivano da se neposlušnicima oduzmu iskaznice, no on je smatrao da to nije dovoljno. On je predlagao da se one koji se ne odazovu pozivu bez opravdanja u roku od osam dana pozove u domobranstvo i pošalje u Bosnu. Matoničkin ističe kako nije imao prijevozno sredstvo da sam obiđe tabore prema potrebi te da u slučaju neodaziva pojedinaca odmah na licu mjesta organizira druge kandidate, već je bio prisiljen čekati dok mu se pozvani ne odazovu. Zato je predlagao da se zapovjednik

¹²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Bilješke Gjüre Matoničkina, 1942.

¹²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjedništvo Ivanovo Selo – Ustaškom taboru Molve, 20. kolovoza 1942.

¹²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Dva dopisa ustaškog tabornika u Ferdinandovcu Ustaškom logoru Đurđevac

ubuduće ne obraća taborima već da dopise šalje direktno njemu. Tako bi se izbjegli dupli pozivi i situacije da tabori ne javljaju u logor kad pozivaju ljude za teren.¹²⁴

Zapovjedništvo Pripreme bojne u Bjelovaru tražilo je od đurđevačkog logora u rujnu 1942. da u zapovjedništvo pozove obveznike koji se ranije nisu odazvali pozivu, te da dostavi razloge njihovog neodazivanja. Riječ je bila o čarkarima Ignacu Lackoviću, Djuri Peiću, Martinu Rabađiji, Ivanu Periši, Andriji Hajduku, Matiji Kmjaku, Ivanu Kalinovčiću i Bolti Rabađiji.¹²⁵ Logornik je prema zapovijedi naredio ustaškim taborima u Kalinovcu i Ferdinandovcu da se navedeni čarkari privedu u Đurđevac 27. rujna kako bi ih se dalje otpratilo u Bjelovar.¹²⁶

U rujnu 1942. logornik je Ustaškom stožeru u Bjelovar dostavio oduzete iskaznice pripadnika Pripreme bojne s đurđevačkog područja koji se nisu odazivali na dužnost. Logornik je smatrao da je jednim dijelom do toga došlo zbog njihove nesposobnosti. Stožeru je sugerirano da se one koji su predloženi za kaznu i poziv u domobranstvo što prije kazni, te da ih se pošalje na vojnu dužnost na najteže terene u Bosni. Svi oni su i brisani iz članstva u Pripremoj bojni Logora Đurđevac.¹²⁷

Prema informacijama logornika Matoničkina u studenom 1942. pojedini članovi Pripreme bojne nisu se i dalje odazvali na smjenu u Grubišno Polje. Logornik je dopisom upitao zapovjednika o ljudima koji su se odazvali, jer imao je informaciju da od osam upućenih pojedinaca iz kotara Đurđevac na smjenu neki nisu otišli bez da su o tome obavijestili logor.¹²⁸

Do naznake da bi se nešto u organizacijskom smislu moglo promijeniti došlo je u studenom 1942. kad je zapovjednik ustaške pripreme Vjekoslav Servatzy izdao zapovijed u kojoj je najavljeno je da će se izdati posebna odredba prema kojoj bi se pripadnici na terenskoj vojnoj dužnosti izmjenjivati najkasnije svaka četiri mjeseca. Preduvjet za izmjene je bio da zapovjedništva u župama u pričuvi imaju odgovarajući broj pripadnika (više od 30%), jer valjalo je uzeti u obzir da će prilikom upućivanja na smjenu biti bolesnih i određenih za druge dužnosti.¹²⁹

Problemi s držanjem straže javili su se krajem 1942. i na samom području Podravine. Naime, obvezu davanja straže imali su i službenici suda. Zato je predstojnik kotarskog suda u Đurđevcu Vladimir Gold u studenom upozorio logornika kako Ustaški logor poziva službenike na stražu, te da ih je pola na vojnoj dužnosti i da zaposlenici stoga rade dvostruki posao. Budući da su zbog davanja straže sudski službenici izostajali od redovnih djelatnosti nisu stigli obavljati svoj posao, pa je Gold tražio da ih se oslobodi od davanja straže. Isto tako je napomenuo da službenici nemaju niti odgovarajuću obuku za stražu.¹³⁰ Matoničkin je odgovorio da će to riješiti na način da se starije službenike i one sa slabijim vidom oslobodi od noćne straže. No isto tako je ustvrdio da se one koji žele ići na stražu ne može u tome spriječiti.¹³¹

Obećanja i pogodnosti kandidatima za ustaške vojne postrojbe

Uz popunjavanje pripreme bojne, u koju su se mnogi uključivali zbog izbjegavanja odlaska izvan područja prebivališta, ustaške vlasti pokušavale su pridobiti što više mladića i za druge ustaške vojne

¹²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Zapovjedništvu posade Ivanovo Selo, 27. kolovoza 1942.

¹²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo Pripremnih bojna Velike župe Bilogora Bjelovar – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 22. rujna 1942.

¹²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Ustaškom taboru Kalinovac ; Ustaškom taboru Ferdinandovac, 25. rujna 1942.

¹²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Oduzetih iskaznica pripadnika Pripreme Bojne – dostava, 4. rujna 1942.

¹²⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Dopis 13. studenoga 1942.

¹²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaška vojnica Zapovjedništvo ustaške pripreme, Zapovijed br. 11, 24. studenoga 1942.

¹³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Predstojništvo Kotarskog sda u Gjurgjevcu - Logorniku kotara Gjurgjevac, 16. studenoga 1942.

¹³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Predstojništvu Kotarskog suda Gjurgjevac, 19. studenoga 1942.

postrojbe. Kandidatima su za pristupanje vojnim jedinicama obećavane razne pogodnosti, a tom taktikom su vladajući ipak više uspjeha imali u pasivnijim krajevima no zainteresiranih je bilo i u Podravini.

Prema odredbi ustaškog poglavnika Pavelića od 26. lipnja 1941. pripadnici Pripremlne bojne imali su pravo na obiteljski doplatak. Ove potpore su isplaćivala gradska i općinska poglavarstva, kod kojih su isplate odobravali posebni odbori temeljem zamolbe. No to se odnosilo na siromašnije pripadnike, jer ako je pripadnik postrojbe posjedovao imovinu ili veći izvor prihoda nije ovo pravo mogao ostvariti. Zamolbe su trebala potvrditi župska zapovjedništva, a uz njih i postajna, mjesna i zbirna zapovjedništva, koja su potvrđivala da je zamolba opravdana.¹³² Za pripadnike Pripremlne bojne koji su ranjeni ili oboljeli na dužnosti te slijedom toga zbog invaliditeta ostali nesposobni za rad, osigurana je privremena novčana pomoć u visini postotka invaliditeta. Prema okružnici Stožernog zapovjedništva u Zagrebu u srpnju 1942. privremena pomoć bila je osigurana do zakonskog uređenja ovog pitanja.¹³³ Ocjenu nesposobnosti, odnosno invalidnosti, obavljala su liječnička povjerenstva domobranskih bolnica u Zagrebu, Sarajevu, Osijeku i Banja Luci. Župska zapovjedništva trebala su sve ranjene ili oboljele slati na pregled u najbližu od ovih bolnica, nakon čega se medicinska i druga dokumentacija dostavljala zapovjedništvu koje je donosilo odluku o pomoći. Isplatu pomoći je obavljao Glavni gospodarski ured preko pošte ili nadležnog tabora.

Za ustašku pripremu organizirana je i prehrana na terenu, no organizaciju nije uvijek pratilo podmirenje nastalih troškova za hranu. Logornik Matoničkin je tako Ustaškom stožeru u Bjelovaru 21. kolovoza dostavio obračun za potrošenu hranu i doplatak za pripadnike pripremlne bojne u Kloštru Podravskom. Račun Doma sv. Josipa za 240 litara mlijeka od 13. do 24. srpnja iznosio je 1440 kuna, račun za prehranu u istom razdoblju iznosio je 9.689 kuna, »mazdovni« i terenski doplatak u lipnju koštao je 8.620 kuna, a doplatak u srpnju 18.810 kuna. Sveukupno je tako od stožera traženo 37.959 kuna, kako bi se što prije podmirili troškovi. U prijašnjem razdoblju isplate nisu rađene direktno preko đurđevačkog logora, već je dio rađen čak i mimo znanja logora, pa je došlo do dvostrukih isplata i manjka od 9000 kuna. Kako bi se izbjegle manipulacije, logornik je tražio da se sredstva direktno dostavljaju logoru koji je trebao raditi daljnje isplate.¹³⁴

Stožernik Pižeta je u ožujku 1942. svim logorima i taborima uputio okružnicu o raspisivanju natječaja za prijem kandidata u željezničku ustašku vojnicu. Uvjet je bio da kandidat ima odslužen vojni rok i bilo je poželjno da je neoženjen, ali to nije bio uvjet. Ulaskom u željezničku vojnicu ustaša je uz plaću, mogućnost stanovanja u vojarni (uz naknadu od 600 kuna za hranu) te nadoknadu za ženu i djecu (za oženjene), mogao ostvariti i mogućnost kasnijeg zapošljavanja u državnoj službi.¹³⁵

Središnja redarstvena škola u Zagrebu raspisala je u lipnju 1942. natječaj za izobrazbu mladića između 18 i 20 godina, te iznimno onih starijih ako su trebali ići u odsluženje vojnog roka. Izobrazba je trajala godinu dana, a novacima se priznavala u rok djelatne obvezne službe u hrvatskom domobranstvu ili ustaškoj vojnici. Kako očito nije bilo dovoljnog interesa obavijest o natječaju proslijeđena je župskim redarstvenim oblastima koje su to dalje trebale promovirati u općinama.¹³⁶

Zbog povećanja broja postrojbi, ustaška vojnica imala je sredinom 1942. manjak časničkog i dočasničkog kadra. Zato je od strane Glavnog stožera Ustaške vojnice postrojbama na terenu i stožernicima upućen dopis da pokušaju djelovati na časnike i dočasnike u pričuvu kako bi se javili u redove ustaške

¹³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripremlne bojne – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Okružnica, 18. srpnja 1942.

¹³³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškim taborima - svima, Okružnica, 31. srpnja 1942., Br. 200/42.

¹³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, Računa za potrošenu hranu, te izkaza mazdovnog i terenskog doplatka za pripadnike P.B. na djelatnosti u Kloštru Podravskom, 21. kolovoza 1942.

¹³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora u Bjelovaru - Natječaj za prijem u željezničku ustašku vojnicu – okružnica br.7, 27.3.1942.

¹³⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost – Natječaj, 4. rujna 1942.

vojnice. Kandidati su se trebali javiti logornicima, koji je trebao podatke o kandidatu preko stožernika uputiti Glavnom stožeru Ustaške vojnice. Kandidat je s molbom trebao dostaviti sljedeće dokumente: krsni list, domovnicu, školsku svjedodžbu posljednjeg završenog razreda, vojničku ispravu s naznačenim činom i rodnom vojske, potvrdu da nije kažnjavan, potvrdu o zdravstvenom stanju, izjavu o rasnoj pripadnosti, vjenčani list i krsne listove djece.¹³⁷

Prema okružnici stožera svi mladići između 18 i 21 godina koji do tada nisu služili vojsku imali su priliku vojnu obvezu obaviti služenjem u ustaškoj vojsci. Vojna obveza se služila dvije godine a poslije odsluženja vojničar je imao pravo prvenstva na državnu službu.¹³⁸ Stožerno zapovjedništvo je okružnicom od 29. lipnja 1942. naložilo da novake na odsluženje vojske šalju jedino u grupama od više ljudi, a ne pojedinačno, kako bi se izbjeglo trošenje otvorenih zapovijedi i gubljenje vremena kod liječničkog pregleda.¹³⁹

Ministarstvo unutarnjih poslova tražilo je i dobrovoljce za Hrvatski pomorski sklop na Crnom moru. Uvjeti su bili da je dobrovoljac Hrvat i da ima između 17 i 22 godine, da je zdrav, dobrog vladanja, da je s dobrim uspjehom završio najmanje pučku školu i da nije oženjen. Zainteresirani su molbe trebali do 1. kolovoza 1942. poslati »Uredu za pomorski sklop Crno more« Ministarstva unutarnjih poslova. Oni koji bi bili odabrani imali su obvezu ostati u pomorskom i riječnom redarstvu najmanje šest godina. Nakon završene edukacije trebali su služiti u pomorskom sklopu na Crnom moru, a motiv im je trebao biti najviši dočasnički čin kojeg su mogli ostvariti po svršetku rata služeći u mornarici. Dobrovoljcima je bio osiguran besplatan stan, hrana, odjeća i oprema za školovanje, te eventualno liječenje i plaća.¹⁴⁰

Početkom rujna 1942. logornik je općinskim poglavarstvima uputio zahtjev da se dostavi popis novaka koji su određeni za Poglavlakov tjelesni zdruk (PTS). Novaci su trebali 17. rujna 1942. doći u župsko zapovjedništvo u Bjelovar. Plan je bio da se svi tog dana u 6 sati ujutro okupe na željezničkim stanicama i da se jave logorniku koji ih je pratio u Bjelovar. Tabori su prije toga trebali u logor dostaviti podatke o novacima, a osim uobičajenih generalija popust mjesta i datuma rođenja i adrese, tražili su se i podaci o roditeljima i bračnom drugu, adresi najbliže rodbine, zanimanju, školskoj spremi, jezicima koje govori, osobnim znacima i tjelesnim nedostacima, ranijoj vojnoj službi u pripremljenoj bojnoj, te vjeroispovijesti i narodnosti.¹⁴¹

Ustaške vlasti nisu propuštale slučaju kontrolu nad pripadnicima svojih vojnih jedinica. Tako je Ustaški logor u rujnu 1942. od svih tabora u kotaru zatražio podatke o nacionalnoj prošlosti polaznika vojne vježbe i novaka PTS-a s područja đurđevačke Podravine. Tražili su se podatci da li je pojedini vojnik dobar Hrvat, član neke stranke ili organizacije koja je radila protiv probitka NDH, gdje je rođen, gdje živi i što je po zanimanju. Za novake PTS-a tražile su se potvrde o političkom ponašanju. Logornik je upozorio da su se podaci trebali prikupiti žurno jer su traženi po naređenju poglavnika.¹⁴² Uz ove informacije, Ustaški logor Đurđevac izdavao je uvjerenja i o ponašanju pripadnika vojnih postrojbi sa svog teritorija. Tako je 29. prosinca 1942. izdano uvjerenje za 11 čarkara I. konjičkog sklopa PTS-a za koje je istaknuto da su dobrog moralnog i političkog ponašanja. Uvjerenje je naslovljeno na zapovjedništvo postrojnika Glavnog ustaškog stana, te je izdano za Gjuru Kovačeva, Ivana Miletića, Miju Bal-

¹³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Glavni stožer ustaške vojnice – Svim ustaškim postrojbama i stožernicima Vel. župa, 13. lipnja 1942.

¹³⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer Bilogora Bjelovar, Okružnica - pobočnik za pripremljene bojne Josip Mihotek

¹³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Župsko zapovjedništvo pripremljene bojne – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Okružnica, 18. srpnja 1942.

¹⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova, tajništvo – Natječaj za primanje dobrovoljaca u Hrvatski pomorski sklop na Crnom moru, 22. lipnja 1942.

¹⁴¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Općinskom poglavarstvu 1-9, Novaka za Poglavlakov tjelesni sdrug – odprema, 9. rujna 1942.

¹⁴² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru 1-9, Podaci o nacionalnoj ispravnosti, 9. rujna 1942., br. 297/42.

tića, Karla Bratanovića, Stjepana Petrovčića, Stjepana Kopričanca, Ignaca Štefanića, Tomu Klinžića, Ivana Presečana, Stjepana Krnjaka i Ivana Topolčića.¹⁴³

Ustaške vlasti pomagale su obiteljima poginulih ustaša. Tako je u prosincu 1942. đurđevački logor tražio od poglavarstva Đurđevca da se prilikom izdavanja novogodišnjih doznaka za obuću ima u vidu Cila Pleško iz Čepelovca. Prilikom partizanskog napada njen muž je ubijen, te joj je orobljena kuća pa je ostala bez obuće.¹⁴⁴ Ustaški zbirnik Gjuro Pleško napadnut je i ubijen u svojoj kući 13. listopada 1942. Budući da je bio ustaški dužnosnik njegovoj supruzi je pripala i mirovina.¹⁴⁵ U studenom 1942. tražilo se da se Cili Pleško izađe u susret i prilikom podjele ogrjevnog drva te da joj se osigura drvo na što pristupačnijem mjestu za izvoz.¹⁴⁶

Pojedina gradska poglavarstva ukinula su i grobne pristojbe za dodjelu mjesta za pokapanje poginulih ustaša i domobrana, te su preuzela i troškove prijevoza poginulih. Stožerno zapovjedništvo je zato u srpnju 1942. tražilo od tabornika i zapovjednika pripremnih bojni da zatraže isto i kod onih poglavarstava koja takvu odluku nisu donesla.¹⁴⁷ U okružnici stožernog zapovjednika Pripremlne bojne Ante Moškova u lipnju 1942. ustaški logori su obaviješteni o načinu pokapanja poginulih u borbama na frontovima. Istaknuto je kako će poginuli nakon završetka rata biti prevezeni do njihovih mjesta ako to obitelj zatraži, no u međuvremenu se nije dozvoljavalo prevažanje mrtvih. Pojašnjeno je da se pripadnici ustaških postrojbi bave obranom zemlje i nemaju vremena za prijevoz, a i da se u slučaju više pogreba stvara panika među pučanstvom. Tražilo se zato da zapovjednici postrojbi vode očevidnik o svim smrtnim slučajevima i dostavljaju podatke stožernom zapovjedništvu. Prijevoz poginulih pripadnika Pripremlne bojne bio je moguć jedino uz odobrenje dušebrižničkog odjela u glavnom stožeru. Ukoliko je obitelj sama željela prevesti posmrtnu ostatku poginulog ustaše, mogla je to učiniti na vlastiti trošak, dok se prijevoz pokojnika na državni trošak planirao provoditi tek poslije rata.¹⁴⁸

Posljedice ratnih okršaja i pripreme vladajućih za obranu od partizanskih napada

U drugoj polovici 1941. na rubnim dijelovima Podravine, preciznije na području Bilogore i Kalnika, formirane su prve partizanske grupe (Kalnička, Bjelovarska, Javorovačka). Pripadnici ovih grupa organizirali su prve gerilske akcije u Podravini (sabotaža na šljunčari u Botovu, napad na zgradu općine u Novigradu Podravskom), a došlo je i do njihovih prvih vatrenih okršaja s vojnim snagama NDH u Koprivnici i Šemovcima. U proljeće 1942. ove partizanske skupine su suzbijene u većoj ofenzivi domobrana, ustaša i oružnika. S osnivanjem Kalničkog partizanskog odreda u listopadu 1942. partizanske akcije na ovom prostoru postale su učestalije, a ponajviše su bile fokusirane na uništavanje infrastrukture, posebice željezničke.¹⁴⁹ Međutim, Kalnički odred nije do 1943. značajnije djelovao na đurđevačkom području. Kako je ofenziva na partizane u proljeće 1942. bila više fokusirana na potkalnički kraj, u đurđevačkom dijelu Podravine partizani nisu bili potpuno suzbijeni. Iako oni na ovom području nisu organizirali gerilske napade ipak je zabilježena njihova prisutnost.

¹⁴³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Glavni ustaški stan, zapovjedništvo postrojnika, 29. prosinca 1942.

¹⁴⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Obćinskom poglavarstvu Gjurgjevac, 17. prosinca 1942.

¹⁴⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac, Pleško Cila iz Čepelovca, potvrda muževljeve smrti, 10. prosinca 1942.

¹⁴⁶ Podravskom, 21. kolovoza 1942.

Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Državnoj šumariji Gjurgjevac, Pleško Cili iz Čepelovca, pogodnije mjesto deputata, 4. studenoga 1942.

¹⁴⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškim taborima - svima, Okružnica, 31. srpnja 1942., Br. 200/42.

¹⁴⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožerni zapovjednik P.B. ust. ppuk. P.T.B Ante Moškov – Okružnica, 22. lipnja 1942.

¹⁴⁹ Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 141-169.

Prema prijavi Ustaškog tabora iz Kalinovca na tom se području u travnju 1942. nalazila manja partizanska grupa.¹⁵⁰ To su ustaške vlasti zaključile temeljem nekoliko manjih incidenata u okolici Kalinovca, koje su prijavili mještani. Dana 14. travnja ispaljena su iz šume tri hica iz vojničke puške pored mještana koji su radili na polju. Dva dana kasnije jedan je »odmetnik« zaustavio mladića Franju Barića, člana pripremljene bojne, te ga je upitao da li je on ustaša i udaljio se od njega uz komentar »mlad si, šteta te je.«¹⁵¹ Dan kasnije su tri partizana pokušala zaustaviti Ivana Barića koji se dvokolicom vraćao iz Kloštra prema Kalinovcu, no on se nije zaustavio već je skrenuo kući preko polja. Partizani su uperili puške u Barića i vikali mu neka stane, no nisu pucali. Zbog ovih događaja tabor u Kalinovcu tražio je od više razine poduzimanje mjera kako bi se opasnost suzbila.¹⁵²

Budući da se sredinom 1942. na području Velike župe povećala aktivnost partizana, stožernik Pižeta tražio je od svih logora i tabora, u kojima nisu bila ustrojena mjesna zapovjedništva Ustaške pripremljene bojne, da šalju obavijesti o svim eventualnim kretanjima partizana. Tražio je »...da točno obavještavaju ovaj Stožer o kretanju odmetnika, o brojnom stanju odmetnika i gdje se isti kreću i nalaze.«¹⁵³ Tražilo se izvještavanje bez odgođene, ne samo u stožer nego i mjesnim zapovjednicima, a ukoliko bi izvještaji dolazili s kašnjenjem to je smatrano kao propust ustaškog logornika ili tabornika na čijem se području partizanska aktivnost dogodila.¹⁵⁴

Najznačajnija partizanska napadačka akcija u Podravini tijekom 1942. zbila se u rujnu kad su veće partizanske snage (oko 1500 vojnika ukupno) napale i privremeno zauzele Pitomaču i Kloštar Podravski. Ovaj napad nije izvršen od strane lokalnih partizanskih snaga, već jedinica zaduženih za djelovanje u Slavoniji i Srijemu koje su bile privremeno premještene na Bilogoru. Cilj napada bilo je uništenje komunikacijskih veza na važnom magistralnom željezničkom pravcu i sabotaza rudnika ugljena kod Pitomače. Uz značajnu materijalnu štetu rezultat napada bio je i prekid željezničkog prometa između Pitomače i Kloštra Podravskog.¹⁵⁵

Ovaj napad izazvao je veliku paniku u ustaškim redovima te razotkrpio sve slabosti sustava ustaške obrane prostora Podravine. Logornik Matoničkin je u svom izvješću o napadu naveo da ustaške postrojbe na terenu nisu bile dovoljno naoružane, te je bilo za očekivati da takvi napadi partizana mogu biti uspješni. Čak je temeljem ovog događaja očekivao da će uskoro uslijediti napadi na Đurđevac i Virje, jer takve su glasine dolazile i od samih partizana, pa je tražio da se jedinice na terenu bolje naoružaju. Dodao je i da pojedini ustaše i dužnosnici nisu dovoljno disciplinirani te da poduzimaju poduhvate na svoju ruku mimo logora i stožera, jer nemaju povjerenja u ove strukture.¹⁵⁶

Predstavnici ustaške civilne i vojne vlasti održali su 21. rujna u kotarskoj oblasti, sastanak na kojem se raspravljalo o mjerama osiguranja Đurđevca i okolnih mjesta u slučaju partizanskog napada.¹⁵⁷ Na području Đurđevca su nakon toga poduzete dodatne mjere opreza. Mlinove i nakupne stanice čuvali su domobranski odredi, a kretanje noću bilo je dozvoljeno samo uz propusnicu.¹⁵⁸ Logornik Matoničkin pozvao je krajem rujna 1942. logornog pobočnika Pripremljene bojne Ivana Cvetkovca da stupi u kontakt s zapovjednikom oružničke postaje u Đurđevcu kako bi se radi mjera javne sigurnosti tri naoružana

¹⁵⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Kalinovac – Ustaškom logoru Đurđevac, Odmetnici naoružani pokušaj napadaja, 17. travnja 1942.

¹⁵¹ Isto.

¹⁵² Isto.

¹⁵³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹⁵⁴ Isto.

¹⁵⁵ Više o tome: Vladimir ŠADEK, Prva veća pobjeda antifašističkih snaga u Podravini: napadačka akcija na Pitomaču i Kloštar Podravski 1942., Podravski zbornik 45, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice, 2019., str. 53. – 60.

¹⁵⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Napad odmetnika na Pitomaču i Kloštar Podravski, 30. rujna 1942., br. 342/42.

¹⁵⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik kod kotarske oblasti, 21. rujna 1942.

¹⁵⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, Napad odmetnika na Pitomaču i Kloštar Podravski, 30. rujna 1942., br. 342/42.

člana Pripremne bojne dala na ispomoć oružnicima. Ovi obveznici su zajedno s oružnicima radili nadzor. Logornik je također naveo da se pojedini članovi Pripremne bojne trebaju upozoriti kako samostalno ne smiju uredovati, već isključivo kao pripomoć službenim organima.¹⁵⁹ Matoničkin je ovo tražio na preporuku predstojnika Kotarske oblasti u Đurđevcu Milana Mrkalja, koji je sugerirao da se Pripremna bojna uključi u pomoć oružnicima. Mrkalj je predlagao da se nadzor u Đurđevcu obavlja svake večeri poslije određenog redarstvenog sata, a prema uputi zapovjednika oružničke postaje.¹⁶⁰

Partizanski napad na Pitomaču i Kloštar uzrokovao je i represivne postupke prema stanovništvu, koji su dijelom opisani u prethodnom poglavlju. Donio je i pojačano praćenje sumnjivaca i obitelji pojedina za koje se sumnjalo da surađuju s neprijateljima režima. Takav slučaj bio je s Jelkom Kaić iz Kalinovca, suprugom Nikole Kaića (učitelja iz Hrvatske Kostajnice) koji je ranije otišao u partizane.¹⁶¹ Kotarske vlasti smatrale su da o Kaiću treba povesti istragu jer je prema izjavi pojedinih domobrana bio u Hercegovcu, gdje je razgovarao s nekim učiteljem iz Pavlovac Dražice koji je bio u partizanima. Zato je bilo potrebno utvrditi da li Jelka prima poštu od Nikole, što je bilo vjerojatno budući da je poštar bila žena njegova sinovca, Smiljka. Tabor Kalinovac je smatrao da je poželjno da se Smiljku Kaić premjesti ili da se postavi kontrola prilikom otvaranja pošte koja se otprema sa željezničke postaje jer je bilo moguće da Nikolina supruga prima poštu preko svojih rođaka.¹⁶² Tabor Kalinovac je potvrdio da je tamošnja pošta nepouzdana jer kad tabor ili općina razgovaraju brzoglasom s nekom ustanovom rade se smetnje i slabo se čuje, pošto netko na pošti sluša razgovore. Kuća u kojoj se nalazila pošta bila je vlasništvo činovnika u Zagrebu Karla Švedeka, a u istoj prostoriji nalazili su se prostori ustaškog tabora, te stan poštarice i njene rodbine. Njena rodbina tražila je nakon događaja u Kloštru i Pitomači da se sa kuće skine natpisna ploča tabora, što se nije moglo ispuniti. No unatoč svemu, kao i naklonosti ukućana prema Engleskoj, nikakav rad protiv NDH nije u toj kući bio primijećen. Zbog mogućih posljedica tabor je tražio da se ispitaju veze ukućana s navodnim odmetnikom. Tabor je isto tako smatrao da je poželjno pripaziti i na poštu koja dolazi u Kalinovac.¹⁶³

Drugi takav primjer zabilježen je kad je stožer Bjelovarske doknadne bojne tražio podatke o pričuvinom domobranu Zvonku Galjeru iz Pitomače koji je sa svojom postrojbom bio na vojnoj vježbi. On je bio brat Vilima Galjera koji je sudjelovao u napadu na poštu u Zagrebu 1941., te nakon rata bio proglašen za narodnog heroja. Tražila se informacija o Galjerovom političkom vladanju i da li je bio u vezi s bratom.¹⁶⁴

Župsko zapovjedništvo pripremnih bojni u Bjelovaru je, temeljem dopisa Zapovjedništva ustaške vojnice, krajem listopada 1942. naložilo Ustaškom logoru u Đurđevcu da organizira žurno uništavanje spisa. Ova mjera određena je radi partizanske opasnosti, kako ne bi dokumentacija došla u njihove ruke u slučaju ako bi zauzeli neko mjesto, a i jer je primijećeno da se spisi nepotrebno gomilaju. Pojašnjeno je kako se u slučaju napada i borbe spisi ne stignu uništavati pa je to trebalo napraviti ranije, jer partizani su u slučaju pronalaska dokumentacije mogli doći do važnih podataka. Određeno je da se odmah krene s uništavanjem dokumentacije tamo gdje je postojala opasnost od napada, a da je trebalo čuvati spise

¹⁵⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ivan Cvetovec, logorni pobočnik U.P.B. Gjurgjevac, Mjere javne sigurnosti, 30. rujna 1942.

¹⁶⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac - Ustaškom logoru Gjurgjevac, Mjere javne sigurnosti, 30. rujna 1942.

¹⁶¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatski ustaški tabor Kalinovac – Hrvatskom ustaškom logoru Gjurgjevac, 26. rujna 1942., br. 106/1942.

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru »Bilogora« Bjelovar, 19. listopada 1942.

¹⁶⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Stožer Bjelovarske doknadne bojne – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Općinskom poglavarstvu Pitomače, Kotarskoj oblasti u Gjurgjevcu, 1942.

»materijalno-trajne naravi i one koji su potrebni postrojbama za rad po istima /Spisi trajne vrijednosti/.«¹⁶⁵

Radi napada partizana ustaške vojne i civilne vlasti odredile su u studenom 1942. nove mjere kako zaštititi imovinu i ključne objekte na području Đurđevca.¹⁶⁶ Prema uputama Ustaškog logora određeno je da će članovi Pripremljene bojne nadalje u suradnji s drugim ustašama biti nadopuna vojsci prilikom čuvanja željezničke stanice i mlina u Đurđevcu. Svaki ustaša bio se dužan odazvati pozivu zapovjednika Pripremljene bojne na djelatnu službu, jer je prema pojašnjenju iz logora to bila njegova rodoljubna dužnost. Pojašnjava se da je svaki ustaša koji se odredi za stražu službu dužan obavljati zdušno i požrtvovno, te paziti da se objektu kojeg čuva ne približi skupina sumnjivih osoba. Ukoliko bi na straži primijetio nešto sumnjivo trebao je o tome obavijestiti svog zapovjednika straže usmeno ili pucnjem. Potom bi ljudstvo na straži trebalo dati prvi otpor napadačima dok ne dođe u pomoć vojska, koju je brzoizglasom trebao pozvati zapovjednik ili se vojska sama trebala odazvati kad bi čula pucnjavu. Ukoliko bi se pak dogodio napad u kojem bi čuvani objekt stradao a da prethodno nije obaviještena vojska, svu odgovornost za štetu snosila bi cijela straža koja je objekt osiguravala. Svako nepotrebno puškaranje bilo je najstrože zabranjeno jer se tako uznemiravala vojska i nepotrebno izlazilo na teren, te su u slučaju pucnjave mogli stradati oni koji su se nalazili na straži. Isto tako je određeno da se zabranjuje kretanje stražara po čuvanom području, te da će se za kršenje zapovijedi odgovarati. Posebno je napomenuto da niti u jednoj prilici ne smije dolaziti do razmirica i nesuglasica između ustaša i domobrana, što je s obzirom na potrebu upozoravanja očito bio čest slučaj.¹⁶⁷

Krajem 1942. Na području kotara dogodilo se još nekoliko incidenata s partizanima. Prema izvještaju Ustaškog logora u noći od 9. na 10. prosinca 1942. u selo Velika Črešnjevica došla je veća grupa partizana i odvela sa sobom sljedeće ustaše: Andriju Franića, Miju Klenovića, Ivana Željeznaka, Ivana Siladića, Alojza Dinkovića i Franju Bengera, kao i seljaka Slavka Željeznaka i kovača Stjepan Penzara.¹⁶⁸ U Podravskim Sesvetama su 10. prosinca četiri naoružane osobe, od kojih dvije u uniformi, provalile u crkvu, gdje su nastojale ući u crkveni ormar. Međutim pošto su primijećene pobjegle su. Još dan prije bio je u mjestu primijećen jedan sumnjivac koji je uspio ustašama pobjeći.¹⁶⁹ Desetog prosinca oko podne je grupa od oko 60 partizana došla u Sedlaricu kod Pitomače, te je odvela jednog domobrana, narednika legionara koji je bio na dopustu i nekoliko ustaša. Jedan ustaša pokušao je pobjeći, prilikom čega su ga partizani teško ranili.¹⁷⁰

Zbog opasnosti od savezničkih bombardiranja počele su se provoditi i mjere zamračenja, no pošto u Podravini u ovoj fazi rata nije bilo avionskih napada nisu ih svi ozbiljno shvaćali. Kotarske oblasti su zato s državne razine krajem kolovoza 1942. upozorene da se pridržavaju mjera zamračenja, budući da se pojedini državni uredi toga nisu pridržavali. Kotarska oblast u Đurđevcu upozorila je u rujnu javne urede na svom području da se pridržavaju pravila o zamračenju. Dopis je prosljeđen Kotarskom sudu i gruntovnoj oblasti, poštanskom uredu, željezničkoj postaji, oružničkoj postaji, šumariji, rizničkoj straži, te ustaškom logoru i logoru ustaške mladeži.¹⁷¹

¹⁶⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjedništvo Ustaške vojnice, Podhvatni i izobrazni odjel – Župskom zapovjedništvu prip. bojne Bilo-Gora Bjelovar, 28. listopada 1942. – Ustaškom logoru Đurđevac, 31.X.1942.

¹⁶⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustašli logor Gjurgjevac, Članovima ustaške pripremljene bojne i ustaškog pokreta tabora Gjurgjevac – obavijest, 19. studenoga 1942., br. 400/42.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustašli logor Gjurgjevac, Izvještaj o djelovanju partizana na području ust. logora Gjurgjevac, 11. prosinca 1942., br. 423/42.

¹⁶⁹ Isto.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ministarstvo unutarnjih poslova – Računarsko gospodarstveni podsudjel Zagreb, 28. kolovoza 1942. – Mjere zamračenja državnih ureda

REPRESIVNO-GENOCIDNA POLITIKA

Nedisciplina ustaških pojedinaca i samovoljni obračuni s neistomišljenicima

Ideološki okvir djelovanja ustaškog režima koji je podrazumijevao rasističku politiku i nasilje nad Židovima, Srbima i Romima, kao i neistomišljenicima i protivnicima režima, uz institucionalno djelovanje dao je mnogim uniformiranim ustašama povoda i za individualne obračune s nepodobnim pojedincima. U đurđevačkom kraju u prvoj ratnoj godini nije bilo masovnijih rasnih progona kao na drugim područjima (uz izuzetak odvođenja skupina Roma u logore) samim time i jer je veliku većinu činilo hrvatsko stanovništvo, no pojedinačnih represalija i uhićenja Židova i Srba je svakako bilo.¹⁷² No u ovom dijelu ćemo se osvrnuti na situacije kad je pojedinac u ustaškoj uniformi odlučio uzeti vlast u svoje ruke i obračunavati se s onima koje je smatrao nepoćudnima ili je pak osokoljen snagom koju mu je davala uniforma nad nekim dokazivao nadmoć, a nerijetko je takav iskazivao bahatost i nad upravnim organima vlastite države.

Na samovolju pojedinaca viša razina vlasti nije gledala blagonaklono. Zato je u ožujku 1942. u Ustaški logor Đurđevac stigao brzojav iz ureda Glavnog ustaškog stana, potpisan od Lorkovića, vezan uz slučajeve potkopavanja uspostavljene vlasti od strane pojedinih ustaša. Brzojav navodi da se ustaški dužnosnici upozoravaju da će za svaki pokušaj miješanja u poslove upravne vlasti ili pokušaj vršenja upravne vlasti biti predani prijemkom sudu.¹⁷³

Ustaški stožer Bilogora uputio je 29. srpnja 1942. logorima i taborima na području Velike župe okružnicu u kojoj su dane upute kako postupati u raznim situacijama kako bi se održala disciplina i redovno funkcioniranje vlasti na terenu.¹⁷⁴ U dopisu koji potpisuje stožernik Stjepan Pižeta ističe se da je na terenu zavladała »deorganizacija, nedisciplina i neposluh u ustaškim redovima.«¹⁷⁵ Ističe se da pojedini ustaški dužnosnici svojim ponašanjem nisu mogli steći autoritet i poštovanje svojih podređenih, te su ujedno postali i previše intimni sa svima radi čega je zavladała nedisciplina. Zato je Pižeta upozorio da se više, u svrhu otklanjanja neposluha i jačanja autoriteta ustaških dužnosnika, neće trpjeti stegovni prekršaji te da će se prekršitelji kazniti ili izbacivanjem iz ustaških redova ili najstrožim kaznama stegovnog suda. Navodi se dalje kako su vremena ozbiljna a nediscipline je puno, te da se samo najvećom stegom u redovima ustaškog pokreta može spasiti država i narod od konačne propasti.¹⁷⁶ Stožer je od ustaških dužnosnika tražio i poštivanje hijerarhije, a ne da tabornici i logornici šalju dopise direktno na GUS kad naiđu na neki problem. Zato su tabornici upozoreni da svako dopisivanje prema stožeru treba ići preko logora, a da će dopis u slučaju ako se hijerarhija preskače i ako nije tajne i žurne naravi biti odbačen kao bespredmetan. Isto tako je upozoreno da se dopisivanja prema ministarstvima i državnim ustanovama trebaju obavljati preko stožera.¹⁷⁷

U stožer su s terena stizale informacije kako su pojedini ustaše u uniformama »...pijančevali u gostionama i raznim lokalima gdje se toči alkoholno piće...«¹⁷⁸, te je uslijed toga dolazilo do svađa i sukobljavanja »...koji ne samo škode ugledu Ust. pokreta nego i probitcima same Države.«¹⁷⁹ Zato je pod prijetnjom kazne određeno da ustaše i mjesne postrojbe Pripremne bojne smiju u uniformama ulaziti u lokale samo radi prehrane i prilikom puta, a nipošto radi zabave.

Logornik Đuro Matoničkin imao je značajan problem sa svojim prethodnikom na mjestu logornika Ivanom Posavcem, koji je djelujući u sklopu tabora Đurđevac nastavio samovoljne obračune s neisto-

¹⁷² Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 72-105.

¹⁷³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Brzojav Logoru Gjurgjevac, 4. ožujka 1942.

¹⁷⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ Isto.

¹⁷⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

¹⁷⁸ Isto.

¹⁷⁹ Isto.

mišljenicima. Bilo je nekoliko zabilježenih slučajeva da su se ljudi žalili na Posavca. U rujnu 1942. došlo je do prepirke u gostioni Steve Crnkovića nakon koje su ustaše na saslušanje odvele nekoliko građana. U prostorima ustaškog logora saslušanje su obavljali raniji logornik Ivan Posavec, Ivan Cvetkovec i još nekolicina ustaša. Najteže je prošao stolarski obrtnik Stjepan Fuček, kojeg su ranije partizani zarobili. Do Posavca je došla informacija da je Fuček izjavio da su partizani pošteniji ljudi nego ustaše, što je ovaj i potvrdio rekavši da je to pričao jer su ga pustili. Nakon kraćeg ispitivanja Posavec, Cvetkovec i Djuro Trbuljak počeli su Fučeka prilično žestoko tući kundacima, rukama i nogama. Nakon što su završili, Cvetkovec mu je uperio revolver u glavu te su ga odveli u podrum.¹⁸⁰ Prema iskazu pobočnika pripremne bojne đurđevačkog logora Cvetkovca, Fučeka su partizani uhitili u vlaku prilikom napada na Kloštar, pa su ga zato ustaše i ispitivale.¹⁸¹ Vjerojatno ih je zato i zasmetao Fučkov pozitivan odgovor o partizanima, naročito zbog značajnog uspjeha partizanske akcije u tom napadu.

Na ponašanje Posavca žalio se i stolar i vlasnik pogrebnog poduzeća Tomo Blaško, kod kojeg je Posavec prije rata radio kao naučnik. Zaustavivši se dvokolicom pred njegovom radnjom, Posavec je u rujnu 1942. prilično bahato napao Blaška predbacivši mu da truje narod i da je lijenčina. Kad ga je Blaško upitao da li je i njega kao naučnika učio lijenosti, Posavec je izvadio revolver te je nakon prepirke kazao da će mu se osvetiti. S Blaškom je u društvu bilo još nekoliko osoba te im je Posavec kazao da su komunisti, a Blašku da je *jeftičevac*. Blaško u prijavi Ustaškom logoru ističe da je Posavec jednom drugom prilikom njegovoj kćerki kazao da je već ranije trebao na Blaška potegnuti revolver. Isto tako je izrazio mišljenje da Posavec od početka NDH odbacuje narod od sebe, te da je oko sebe okupljao one koji su mu se dodvoravali. Blaško ističe da ga je Posavec mrzio jer je od ranije bio u dobrim odnosima s zastupnikom Slunjskim.¹⁸²

Primjeru samovolje i bahatim ponašanju ustaša posvjedočio je Mate Majić iz mičetinskih vinograda kojem su u listopadu 1942. u kuću upali Ivan Cvetkovec i Ivan Posavec. Majić je ispred kuće od njih dobio udarac batinom uslijed kojeg mu se raskrvarila glava, a njegovom prijatelju Naciju Feleru prijetili su da će ga otpremi na front pošto je komunist. Tjedan dana kasnije Posavec je ponovo došao u Majićevo dvorište te je ispitivao jednu ženu tko sve k njemu zalazi i dolaze li kod njega »ženske«.¹⁸³

Neugodno iskustvo s đurđevačkim ustašama imao je i Ivan Seleš. On se 31. listopada 1942. s poznanicima vraćao iz vinograda pa je u Đurđevcu naletio na Ivana Cvetkovca koji je u njega uperio svjetiljku. Kako Seleš nije znao da se susreo s njime primio mu je svijeću i kazao da nije pristojno drugima svijetliti u oči. Nakon što se vratio kući i otišao leći, po Seleša je došla skupina ustaša i odvela ga u ustaški stan. Tamo su bili Cvetkovec i Ivan Posavec, te još nekolicina drugih ustaša. Cvetkovec je Seleša odmah napao zato jer mu je ovaj primio svjetiljku, Ivan Posavec ga je dva puta udario kundakom, a ustaša Antun Posavec ga je udarao nogama. Cvetkovec mu je potom kazao da su oni »...tj. ustaše, bogovi gjurgjevački.«¹⁸⁴ Seleš je potom sproveden u kotarsku oblast gdje je zadržan dva dana. Seleš je zbog postupka đurđevačkih ustaša pisao pritužbu Ustaškom logoru, od kojeg je tražio da se njegova prijava prosljedi ustaškom stegovnom i kaznenom sudu u Zagrebu kako bi se nasilnici kaznili.¹⁸⁵

Problem regularnim ustaškim vlastima predstavljali su i pojedini ustaški veterani, koji su se miješali u rad logora ili su potkopavali autoritet logornika. Primjer je prijašnji ustaški emigrant i natporučnik PTB-a Franjo Mikacenić koji je u rujnu 1942. zbog bolovanja boravio u Đurđevcu. Mikacenić se pridružio sastanku predstavnika vlasti u kotarskoj oblasti 21. rujna, kojem su prisustvovali kotarski pred-

¹⁸⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ignac Bešenić – Zapisnik sastavljen u uredu ustaškog logora u Gjurgjevcu, 3. studenoga 1942.

¹⁸¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ivan Cvetkovec – Zapisnik sastavljen u Ustaškom logoru Đurđevac, 27. rujna 1942.

¹⁸² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Tomo Blaško – Zapisnik sastavljen u uredovnici Ust. logora Gjurgjevac, 22. listopada 1942.

¹⁸³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Mate Majić – Zapisnik spisan u uredovnici ustaškog logora Gjurgjevac, 2. prosinca 1942.

¹⁸⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ivan Seleš – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu.

¹⁸⁵ Isto.

stojnik, općinski načelnik, narednik oružničke postaje, bojnik koturaške bojne iz Koprivnice i logornik Đuro Matoničkin. Raspravljalo se o mjerama osiguranja Đurđevca i okolnih mjesta koje bi trebalo osigurati u slučaju partizanskog napada. Mikacenić se nametnuo na sastanku i kazao da će on svoj dopust iskoristiti radi sređivanja stanja u Đurđevcu koji će »za 14 dana biti čist kao sunce«. Najavio je da će pritom raditi na svoju ruku, bez znanja prisutnih. Kasnije istog dana Mikacenić je s još petoricom ustaša došao u prostore ustaškog logora i počeo govoriti kako se u Đurđevcu treba napraviti red. Jedan od prijedloga bio je da se preko noći treba likvidirati oko 25 osoba iz Đurđevca i da će nakon toga sve biti u redu. Isto tako je kazao da u vrijeme kad nije dopušteno kretanje ne treba nikoga legitimirati već pucati u sve one koji se zateknu na cesti. Matoničkin je nakon svega sastavio zapisnik u kojem je naveo da je Mikacenić nakon svog dolaska unio razdor među ustaše u Đurđevcu, te kod pojedinaca pobudio želju za neodgovornim radom kakav je vladao u početku NDH i protiv čega se sam borio nakon što je došao za logornika. Logornik je ustvrdio da je primijetio nepoštovanje pojedinih ustaša prema njemu, što je također vidio kao posljedice Mikacenićeve djelovanja.¹⁸⁶

Zabilježeno je i nekoliko drugih incidentnih situacija u okolici Đurđevca. Zapovjednik koturaške bojne u Đurđevcu izvijestio je o slučaju nediscipline ustaškog dorojnika Matije Vuzema u Čepelovcu 16. listopada 1942. Koturaška postrojba je dan ranije stigla u Čepelovec radi izviđanja i tamo joj je dojavljeno da je Vuzem u pripitom stanju bacio bombu u blizini sela. Vuzem je pokušao baciti i drugu bombu, no ona nije eksplodirala. Navodno je bombe bacio iz veselja što se vraća u postrojbu, te je prilikom toga govorio kako je on stari borac koji je ubio stotinu odmetnika i da se nikoga ne boji.¹⁸⁷ U kolovozu 1942. ustaški vodnik kordunskog zdruga Ivan Jakša ispucao je iz vojničke puške desetak hitaca. Kako se stanovništvo zbog toga uznemirilo tabornik Kalinovca Janković ga je zajedno s članovima Pripreme bojne razoružao.¹⁸⁸ Marija Franković požalila se pak Ustaškom logoru da joj je u svibnju 1941. na kolodvoru u Đurđevcu ustaša Josip Domišljanović povrijedio čast. U vrijeme kad je čekala vlak on joj je zaprijetio da će se slabo provesti ako ne bude s njim htjela imati odnose. Zato je tražila od logora da se prijava proslijedi kaznenom i stegovnom sudu u Zagrebu.¹⁸⁹

Pojedinosti o odnosu prema Židovima

Đurđevačko područje bilo je početkom rata naseljeno uglavnom hrvatskim stanovništvom, najveća manjina bili su Srbi kojih je bilo oko 1% te nakon njih Romi. U đurđevačkom kotaru živjelo je stotinjak Židova, od čega na području Đurđevca 60. Vjerojatno zbog ovakve strukture stanovništva u početnim mjesecima rata na đurđevačkom području progoni manjina nisu toliko dolazili do izražaja kao na drugim područjima. Suprotan primjer je npr. susjedna Koprivnica gdje su Židovi u srpnju 1941. odvedeni u koncentracijske logore. Prema podacima kotarskog predstojnika iz prosinca 1941. troje đurđevačkih Židova odvedeno je u koncentracijske logore dok su ostali promijenili vjeroispovijest i prešli na katoličanstvo. Općinska poglavarstva i oružničke postaje izvještavali su da su se Židovi na ovom području držali lojalno. Neki su čak tražili dozvolu za doseljavanjem njihovih rođaka iz drugih oblasti, no to im nije bilo dozvoljeno. Prema kasnijim podacima Službe državne sigurnosti rat su preživjela samo dva đurđevačka Židova što će reći da je veći progon uslijedio u kasnijim godinama rata. Valja također napomenuti kako je u drugoj polovici 1941. među ustaškim dužnosnicima Đurđevca postojao oprečan stav kako primjenjivati važeću rasnu politiku NDH. Tadašnji logornik Ivan Posavec prijavio je u rujnu 1941. kotarskog predstojnika Milana Mrkalja velikom županu jer Židovi u tom kotaru dva mjeseca nisu nosili židovska obilježja, pošto su kršteni. Ustaški logor u Đurđevcu dobio je prethodno zbog toga opomenu Glavnog ustaškog stana. Nakon svega je predstojnik zatražio provjeru te je zaključio da nije primijećeno ništa radi čega bi trebalo provesti postupak.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik kod kotarske oblasti, 21. rujna 1942.

¹⁸⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapovjednik 1. sata koturaške bojne Đurđevac, 17. studenoga 1942.

¹⁸⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Hrvatski ustaški tabor Kalinovac – Hrvatskom ustaškom logoru Gjurgjevac, Jakša Ivan izgređno ponašanje, 6. kolovoza 1942.

¹⁸⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Marija Franković – Ustaškom logoru u Gjurgjevcu.

¹⁹⁰ Više o tome: ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu, str. 72-105.

U kontekstu odnosa vladajućih ustaša prema Židovima u đurđevačkom kraju interesantan je i odnos židovskog posjednika iz Đurđevca Šandora Brauna s vojskovođom Slavkom Kvaternikom, koji ga je uzeo u zaštitu. U lipnju 1942. kotarska oblast primila je obavijest iz ureda državnog rizničara kako se temeljem naloga doglavnika i vojskovođe Slavka Kvaternika od 27. prosinca 1941. đurđevačkog posjednika Šandora Brauna treba pustiti na miru.¹⁹¹ U dopisu se ističe i da se ne smije dirati u Braunovu pokretnu i nepokretnu imovinu, s obzirom na njegov rad prije prevrata. No ova zaštita trajala je sve do pada Kvaternikove političke moći, pa je obitelj Braun već par mjeseci kasnije bila uhićena.

Interesantan je i jedan dokument iz Ferdinandovca vezan uz židovsku obitelj Maylander iz Ferdinandovca. Ustaški tabor u Ferdinandovcu izvijestio je naime u kolovozu 1942. đurđevački logor o događanjima koji su se zbili prilikom uhićenja tamošnjeg Židova Julija Maylandera.¹⁹² Njegov sin Milan tada je (prema navodima ustaša prijetećim tonom) tražio od ustaša iz Ferdinandovca da se njegov otac Julije i majka Sofija ne interniraju, jer će se inače dogoditi čudo i da će pasti vođe ustaškog tabora i mnogi viđeniji članovi ustaškog pokreta. Dalje se ističe da je opaženo kako je Milan Maylander imao tajne veze s partizanima, kao i njegov mlađi brat Branko koji je u ožujku 1942. nestao. U ferdinandovačkom taboru su dalje pitali tko je bio taj »...koji se usudio dati tome židovu legitimaciju za putovanje...«¹⁹³ Tražili su i da se o svemu više angažira logor, te da se informira stožer, Glavni ustaški stan i RAVSIGUR (kojeg u dopisu nazivaju »Ravnateljstvo Redarstvo u Zagrebu«). Kako bi se zaštitili od mogućih napada temeljem dane prijeteće tabornik Josip Jendrijev i njegovi pobočnici tražili su da im se dade oružje.¹⁹⁴

Židovi na đurđevačkom području nisu bili pošteđeni otimačine ustaškog režima, a arhivska dokumentacija koju je Đuro Matonićkin sačuvao ima nešto dokumenata koji govore o tome. Poslovne nekretnine u vlasništvu Židova bile su predmetom nacionalizacije, a Savezu zadruga »Napredak« je s državne razine povjerena procjena i prodaja njihovih poduzeća i nekretnina.¹⁹⁵ Procjena za dio objekata izvršena je između travnja i kolovoza 1942. nakon čega su nacionalizirani poslovni objekti Židova u kotaru Đurđevac oglašeni za prodaju. U novinama *Koprivnički Hrvat* oglašene su trgovine Josip Bergera iz Đurđevaca, Julia Mayländera iz Ferdinandovca, te Eugen Schlesingera, Egon Fürsta i Josipa Webera iz Pitomače.¹⁹⁶

Bilo je i slučajeva oduzimanja pokretnina. Logor Đurđevac je tako u travnju 1942. tražio od kotarske oblasti da se roba pronađena kod Židova Bergera uz procjenu izruči logoru. Logor je zatražio izručenje benzina, pisac stol, ormara, knjižnice sa ormarom, te četiri stolice.¹⁹⁷

Za 18. studenoga 1942. sazvana je sjednica izvršnog odbora Saveza napretkovih zadruga u Varaždinu na koju su pozvani i predstavnici logora u Đurđevcu. Tema je bila prodaja nacionaliziranih židovskih poduzeća, a među sedam poduzeća o kojima se tom prigodom raspravljalo četiri su bila iz Podravine. Radilo se o sljedećim poduzećima:¹⁹⁸

- Pavao Pichler – trgovina i mlin, Ždala;
- Antun Goldschmidt – trgovina mješovite robe, Novigrad Podravski;
- Ignac Goldschmidt – trgovina mješovite robe, Novigrad Podravski;

¹⁹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Obavijest radi nepokretne i pokretne imovine vl. Braun Šandora, Đurđevac, 8. lipnja 1942., br. 41628/42.

¹⁹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Ferdinandovac, Izvještaj, 16. Kolovoza 1942., br. 89/42.

¹⁹³ Isto.

¹⁹⁴ Isto.

¹⁹⁵ Zlata Živaković-Kerže, Podržavljenje imovine Židova u Osijeku u NDH, Časopis za suvremenu povijest, br. 3/2007, str. 106.

¹⁹⁶ Više u: Vladimir ŠADEK, Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941. - 1942.), Podravina (14/2015), br. 28, str. 5. – 16.

¹⁹⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Kotarskoj oblasti u Gjurgjevcu, Molba za benzin pisac stol i stolci za ust.stan, 6. travnja 1942., br. 70/42.

¹⁹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Savez napretkovih zadruga, Gospodarski odio Varaždin – Ustaški logor Đurđevac, 12. studenoga 1942.

- Julio Mayländer - trgovina mješovite robe i gostiona, Ferdinandovac.

Uz to što im se imovina oduzimala, od Židova su se tražile i donacije za ustaške potrebe. U prosincu 1942. je tako Židov Ernest Hirschler iz Podravske Sesvete (supruga mu je bila Hrvatica) bio pozvan u ustaški logor Đurđevac gdje je svjedočio o tome, te je zapisnički zabilježena njegova izjava.¹⁹⁹ Svjedočio je kako su predstavnici ustaškog pokreta u svibnju 1941. pozvali Židove da »dobrovoljno« prikupe 70.000 kuna za potrebe ustaškog logora. Židovi iz đurđevačkog kraja su se potom sastali i u skladu s imovinskim kriterijem izdvojili sljedeće iznose:²⁰⁰

- Ernest Hirschler iz Podravske Sesvete – 4.000 kuna;
- Julio Mayländer iz Ferdinandovca – 7.000 kuna;
- Otto Virjanić iz Virja – 25.000 kuna;
- Eduard Weiss iz Virja – 500 kuna;
- Šandor Braun iz Đurđevca – 10.000 kuna;
- Josip Berger iz Đurđevca – 10.000 kuna;
- Šandor Lichtner iz Đurđevca – 2.000 kuna;
- Josip Weber iz Pitomače - 5.000 ili 10.000 kuna;
- Edo Furst iz Pitomače – 5.000 ili 7.000 kuna;
- Eugen Schlesinger iz Pitomače – 10.000 kuna;
- Antun Grunfeld iz Đurđevca – 1.500 kuna.

Sakupljena je svota između 75.000 i 82.000 kuna, te je novac predan ustašama u Đurđevcu. Točan iznos te svote bilo je teško saznati jer su pojedini donatori ubrzo odvedeni u logore. Hirschler ističe i da su Židovi već i ranije prikupljali razne novčane i materijalne pomoći. Izvješće je potvrdio i Antun Grunfeld, koji se isto tako nije mogao sjetiti svih pojedinosti.²⁰¹

ORGANIZACIJA ŽETVE U LJETO 1942.

U vrijeme rata pitanje prehrane stanovništva ključan je element funkcioniranja svake zajednice, pa je tako bilo i u NDH. Osiguravanje namirnica za pasivna i ratom pogođena područja, te snabdijevanje vojske, prvenstveno se očekivalo od područja gdje je bilo dovoljno plodne zemlje koja je bila obrađena i gdje je poljoprivreda općenito dobro funkcionirala. Jedno od takvih područja bila je Podravina u kojoj se tijekom 1942. mnogo očekivalo od uroda žitarica. S obzirom na ratno stanje polja je valjalo zaštititi, kao i sam proces žetve.

U srpnju 1942. u kotarskoj oblasti u Đurđevcu je s temom organizacije žetve održan sastanak svih općinskih načelnika i gospodarskih povjerenika, uz prisustvovanje kotarskog predstojnika i logornika.²⁰² Zaključeno je da će svaka općina osigurati da se vršilicama nitko ne približava, te da će vlasnici strojeva osigurati po jednog radnika za čuvanje vršilica po noći kako na njima ne bi bila počinjena kakva šteta. Tražilo se i da Pripremna bojna i sami članovi ustaškog pokreta obavljaju stražu blizu lokacija gdje su se nalazile vršilice. Kako bi se čuvanje strojeva osiguralo od mogućih sabotaza, prisutni su se složili da je za cijeli logor bilo potrebno osigurati 150 pušaka s municijom. Oružje je trebalo biti podijeljeno članovima Pripremne bojne a nakon vršidbe ono bi bilo vraćeno stožeru. Od stožera se tražilo da se ovo žurno organizira jer osiguranje vršidbe bilo je prijeko potrebno.²⁰³ U dopisu koji je nakon sastanka đurđevački logor uputio taborima, naznačeno je da će se logor pobrinuti za oružje i

¹⁹⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik sastavljen u uredovnici ustaškog logora Gjurgjevac, 3. prosinca 1942.

²⁰⁰ Isto.

²⁰¹ Isto.

²⁰² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, Vršačkih strojeva i usjeva, prilikom vršidbe – čuvanje, 21. srpnja 1942., br. 182/42.

²⁰³ Isto.

dostaviti ga taborima ukoliko to bude moguće.²⁰⁴ No iz stožera je stigao sljedeći odgovor: »Naslovu se ne može udovoljiti uslijed pomanjkanja oružja.«²⁰⁵

Kotarska oblast je kasnije odredila da preko noći kod svake vršilice treba biti stalna straža od dvije osobe. Jednog stražara je trebalo dodijeliti općinsko poglavarstvo a drugog vlasnik stroja. Lokacije vršidbe je po noći trebala obilaziti i straža članova Pripremljene bojne, kao i patrole oružnika.²⁰⁶

Logornik Matoničkin je tražio da svaka sumnjiva osoba koja bude noću zatečena bez odgovarajuće propusnice i isprave bude uhićena i saslušana, te dopraćena u kotarsku oblast ako se utvrdi da se radi o sumnjivcu »težeg karaktera«.²⁰⁷

Krajem srpnja 1942. se u vezi čuvanja žetvenih prinosa od partizana oglasio i stožer u Bjelovaru. Stožernik Pižeta je tražio da se na polja postave straže i da se pokošeno žito odmah prevozi na sigurna mjesta, prikladna za obranu. Na onim mjestima gdje nije bilo moguće organizirati urgentan prijevoz, trebalo je po danu osigurati ophodnje a noću zasjede.²⁰⁸

Pojavili su se i slučajevi da su se pojedine (ustašama) »nepoćudne osobe« po selima kretale u ustaškim odorama, pa je stožernik Pižeta odredio mjere za slučajeve špijunaže i zlouporabe ustaške odore. Određeno je da se u svakom mjestu legitimira svaki pojedinac u ustaškoj odori, bez obzira bilo vojnoj ili civilnoj. Od svakog se trebala tražiti osobna iskaznica ustaškog pokreta i provjeriti njegov identitet, te ako bi se pronašao pojedinac bez iskaznice i otvorene zapovijedi trebao je biti sproveden u Stožer. Odgovornost za pridržavanje svih uputa bila je na tabornicima, logornicima i zapovjednicima Pripremljene bojne, koji su u slučaju propusta bili odgovorni stožeru.²⁰⁹

Tijekom žetve bilo je slučajeva da su i sami vojnici vraćani u sela radi što žurnijeg obavljanja žetve. Takav primjer bio je ustaša Josip Hontić iz Repaša, član ustaške Pripremljene bojne koji je bio na službi u Grubišnom Polju. Hontić je bio vlasnik i upravljač jedine vršilice u tom selu, pa je zbirnik u Repašu Ivo Ivančan početkom srpnja 1942. tražio od stožera da se Hontića otpusti iz službe za vrijeme žetve kako bi vršidba počela prema planu oko 20. srpnja.²¹⁰ Preporuku za uvažavanje molbe dali su i tabornik Jaković iz Molvi te logornik Matoničkin.

Bilo je i slučajeva prijetnji. Tako su primjerice vlasti u Podravskim Sesvetama primile pismo u kojem su partizani prijetili paležom i ubojstvima dok se žito još nalazilo u polju. Tamošnji ustaški tabor smatrao je da je nužno organizirati stražu od oko 30 naoružanih osoba, jer uništenje žita ugrozilo bi prehranu stanovništva. U Podravskim Sesvetama se nalazilo 19 pripadnika Pripremljene bojne pa se od logora tražilo pojačanje od još desetak ljudi. Samo poglavarstvo nije moglo organizirati stražu jer nije imalo oružje. No radi pomanjkanja oružja niti logor Đurđevac nije mogao pomoći Podravskim Sesvetama.²¹¹

Žetva 1942. bila je uglavnom ipak uspješno obavljena, pa je s državne razine za 15. i 16. kolovoza 1942. određena proslava Dana žetve. Bjelovarski stožer je tim povodom krajem srpnja izvijestio logore i tabore na svom području o planovima. Glavni ustaški stan je manifestaciju organizirao u suradnji s Državnim izvještajnim i promidžbenim uredom kako bi se pokazalo kako je žetva uspjela »...unatoč

²⁰⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru – svima, Ustaške dužnosti prilikom vršidbe žitarica, 21. srpnja 1942., br. 181/42.

²⁰⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« Bjelovar – Ustaškom logoru Đurđevac, 23. srpnja 1942., br. 3339/42.

²⁰⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Obćinskom poglavarstvu 1-9, Vršidbe osiguranje, 22. srpnja 1942., br. 8069/1942. ; Oružničkoj postaji 1-5, 22. srpnja 1942., br. 8069/1942.

²⁰⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru – svima, Ustaške dužnosti prilikom vršidbe žitarica, 21. srpnja 1942., br. 181/42.

²⁰⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica svim logorima i taborima, 29. srpnja 1942., br. 234/42.

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Mjesni ustaški zbir u Repašu – Tabor Molve – Ustaškom stožeru Bilogora u Bjelovaru, 6. srpnja 1942.

²¹¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški tabor Podr. Sesvete – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Poljskih usjeva i žetve očuvanje od uništenja, 19. srpnja 1942., br. 134-1942.

svih teških ratnih prilika, unatoč neprijateljske promičbe, paljenja žetve i vršaćih strojeva...²¹² Svi logornici, tabornici, njihovi pobočnici za promidžbu i zapovjednici pripremni bojni dobili su zadatak da zajedno s učiteljima, župnicima i drugima porade na tome da se Dan žetve organizira u svakom taboru. Seljaci su trebali na proslavu doći na seljačkim kolima obučeni u narodne nošnje, uz zastave, klasje i druge žetvene simbole. Ako je u pojedinim selima postojao žetveni običaj, isti se trebao izvesti na priredbi, a pjevačka društva su trebala tom prilikom pjevati narodne pjesme. O provedbi organizacije tabori su trebali izvijestiti višu razinu. Za 16. kolovoza predviđen je odlazak seljaka u Zagreb na prijem kod poglavnika Pavelića, te prisustvovanje svečanostima u čast radu hrvatskih seljaka. Seljaci su u Zagreb isto trebali poći u narodnim nošnjama, kao i drugi građani koji su za događaj imali propusnicu logornika. Za putovanje na proslavu skupine od minimalno 10 seljaka imale su pravo na povlasticu za vožnju, te su svi sudionici u Zagreb trebali stići u jutarnjim satima.²¹³

U Ustaškom stožeru »Bilogora« u Bjelovaru održan je 9. kolovoza sastanak svih ustaških dužnosnika s područja Velike župe s temom žetve i otkupa žitarica. Zapisnik i zaključci sa sastanka dostavljeni su taborima i logorima kako bi u skladu s time postupali. Zbog ratne situacije tražilo se davanje viškova za pasivne krajeve te »...našu hrabru ustašku i domobransku vojsku koja se bori na dva fronta.«²¹⁴ Prvim frontom smatrala se »...borba protiv partizana koji žele ugrabiti ovu našu samostalnost...«²¹⁵ a drugim frontom »...svjetsko bojište na kojem hrabri hrvatski dobrovoljci prenose staru slavu hrvatskog imena.«²¹⁶ Zato se od ustaških dužnosnika tražilo ozbiljno shvaćanje otkupa žitarica, kao i da seljacima pojašnjavaju da trebaju pridonositi koliko god je moguće jer »...jedino kroz samopriegor i vlastite žrtve moći će i nova Hrvatska ići pobjedonosno u Novu Europu.«²¹⁷

Već 14. kolovoza održan je u sjedištu Velike župe novi sastanak radi otkupa žitarica kojem su sudjevali veliki župan Derviš Omerović, stožernik Stjepan Pižeta, ravnatelj ZEMPRO-a (Državna poslovna središnjica za zemaljske proizvode) i izaslanik Ministarstva za obrt, veleobrt i trgovinu Stjepan Penić, župski povjerenik ZEMPRO-a Slavko Roša i nekolicina drugih službenika Velike župe koji su se bavili ovom problematikom.²¹⁸ Zaključeno je da se proizvođači pozovu na predaju utvrđenih kvota od 30, 40 i 60% vršidbom dobivenih količina, po odbitku ušura za vršilicu od 10%. Mali proizvođači sa posjedom do 30 jutara bili su djelomično izuzeti od ove odredbe zbog pokrića vlastitih potreba i sjetve. Oni koji su prema dnevniku vršidbe ovršili do 3 metrička centa žitarica potpuno su oslobođeni od predajne kvote, dok su proizvođači koji su dobili od 3 do 5 metričkih centi žitarica oslobođeni obvezne predajne kvote od 30% ako su u domaćinstvu imali više od šest članova. Svi ostali koji su prema dnevniku vršidbe dobili više od pet metričkih centi bili su dužni predati određenu kvotu bez obzira na broj članova domaćinstva. Ukoliko bi kod pojedinaca kasnije bio utvrđen predani manjak u odnosu na predviđene kvote, razliku su bili dužni nadomjestiti iz priroda kukuruza. Ako bi pak kod pojedinaca ostvarene količine i nakon predaje određenog viška premašivale njihovu vlastitu potrebu, taj višak su bili dužni prodati. Logori i tabori su trebali sastaviti popise proizvođača prema određenim kriterijima te pratiti stanje na terenu, dok su ustaške postrojbe trebale pomoći vlastima i ZEMPRO-u u postupku predaje žitarica. Ustaška vojnica je trebala dati osiguranje prilikom prijevoza prikupljene robe u skladišta.²¹⁹

²¹² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora«, Okružnica Svim logorima svim taborima, 29. srpnja 1942., br. 3182/42.

²¹³ Isto.

²¹⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« u Bjelovaru – Svima logorima svima taborima, 14. kolovoza 1942., br. 3675/42.

²¹⁵ Isto.

²¹⁶ Isto.

²¹⁷ Isto.

²¹⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zapisnik sastanka u Velikoj župi Bilogora održanog dne 14. VIII. 1942. U predmetu otkupa žitarica, 14. kolovoza 1942.

²¹⁹ Isto.

Logor Đurđevac i tabori na tom području obaviješteni su o ovim zaključcima okružnicom 20. kolovoza 1942.²²⁰ S razine Velike župe prema logoru Đurđevac je proslijeđena naredba da se radi ishrane vojske i stanovništva seljaštvo uputi na predaju viškova žita najkasnije do 12. rujna.²²¹

Da su vlasti imale pune ruke posla s prisilnim otkupom viškova potvrđuju dopisi općinskog poglavarstva i ustaškog logora u Đurđevcu početkom prosinca 1942. Poglavarstvo je prvo tražilo od logora da se općinski blagajnik Leon Golub i općinski službenik Đuro Petrović oslobode od držanja noćne straže. Pojašnjenje je bilo da njih dvojica nakon noćne straže trebaju raditi u uredu, te da je opseg poslova na kraju godine još više povećan zbog općinskih računa i proračuna.²²² Logornik Matoničkin je potom 10. prosinca zapovjedniku Pripremne bojne u Đurđevcu uputio dopis u kojem se navodi da posla oko prisilnog otkupa i drugih žurnih odredbi ima prilično, te je zato određeno da se Golub i Petrović oslobode od noćnih straža dok ne prođu poslovi oko završavanja godišnjih knjiga, računa i proračuna.²²³

ISPITIVANJE PORIJEKLA IMOVINE

Dopisom u prosincu 1941. veliki župan Velike župe Bilogora Derviš Omerović upoznao je kotarske oblasti kako je radi ispitivanja porijekla imovine i oduzimanja imovine stečene za nedopušten način, temeljem Zakonske odredbe od 30. kolovoza 1941., ustrojeno »Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine«. Navedeno Povjerenstvo je imalo pravo svakog stanovnika pozvati da prijavi stanje i porijeklo svoje imovine i svojih članova obitelji. Kako je pojasnio župan to se radilo jer je među (općinskim) činovnicima bilo onih koji su svoj položaj zlorabili za osobno bogaćenje (posebno u vrijeme rata 1914. – 1918.). Tražilo se zato ispitivanje porijekla imovine umirovljenih činovnika i onih koji su dali otkaz ili su otpušteni. Za svakog činovnika za kojeg bi se posumnjalo da posjeduje imovinu koja je stečena na nedopušten način trebalo je podnijeti prijavu Državnom povjerenstvu. Sva ispitivanja trebalo je raditi u suradnji ustaških dužnosnika. Tražilo se isto tako da ova ispitivanja nemaju preveliki publicitet, kako se ne bi dogodilo da dođe do denunciranja činovnika od strane pojedinaca radi osobne netrpeljivosti.²²⁴

V.d. logornika Ivan Posavec prijavio je početkom 1942. Državnom povjerenstvu osobe za koje se smatralo da su u kratkom razdoblju na sumnjiv način došle do imovine, te je tražio istragu o načinu stjecanja imovine. Prijavljeni su trgovac kožom Dragutin Vrhovski iz Đurđevca, dr. Marijan Sabolić iz Đurđevca, trgovac Martin Plazek i trgovac Tomo Orešković.²²⁵ Prema Posavčevom tumačenju Vrhovski je bio trgovac kožom i postolar koji nije imao ništa te se obogatio na parnicama s ljudima, Sabolić je ljudima oduzimaio zemlju, Plazek je do imovine je došao na nejasan način, dok je Orešković imao dvije kuće u Đurđevcu i jednu u Zagrebu.

²²⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški stožer »Bilogora« – Svima logorima svima taborima, 20. kolovoza 1942., br. 3698/42.

²²¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaškom logoru Gjurgjevac, 3. rujna 1942., br. 3792/42.

²²² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo Gjurgjevac – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Oprost od noćnih straža, 2. prosinca 1942.

²²³ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Zapovjedniku pripremne bojne ust. tabora Gjurgjevac, Gjurgjevac, 10. prosinca 1942., br. 412/42.

²²⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinski činovnici – Kotarskoj oblasti – svima, Ispitivanje podrijetla imovine, Bjelovar, 31. prosinca 1941., br. 4593-1941.

²²⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Upozorenje za dolje navedene osobe koje su na sumnjiv način došle do imovine, Gjurgjevac, 16. ožujka 1942., br. 37/42.

Općinsko poglavarstvu Đurđevac dostavilo je kasnije logoru podatke o imovini dr. Marijana Sabolića, trgovca Martina Plazeka, trgovca kožom Dragutina Vrhovskog i vlasnika mlina Šandora Brauna.²²⁶ Iste podatke je od logora tražilo i Državno povjerenstvo za ispitivanje porijekla imovine.²²⁷

Državno povjerenstvo za ispitivanje porijekla imovine tražilo je u dva navrata od logora u Đurđevcu ispitivanje porijekla imovine i za umirovljenog općinskog bilježnika Ljubomira Japića.²²⁸ Logornik Matoničkin je upit prosljedio u tabor Kalinovac. Tražio je da se ustanovi da li je Japić živio previše raskalašeno, da li je trošio na gozbe, pijančevanje, kartanje i slično, da li je svoj politički položaj koristio kako bi na nedozvoljen način stjecao imovinu, te da li je kao činovnik u općini od stranaka primao honorar ili mito.²²⁹

Državno povjerenstvo tražilo je od logora u Đurđevcu ispitivanje porijekla imovine i za umirovljenog općinskog blagajnika u Pitomači Šimu Demšića.²³⁰ Kotarski predstojnik Milan Mrkalj izvijestio je u studenom 1942. Državno povjerenstvo o situaciji za Demšića. On je na području Pitomače, Špišić Bukovice i Virovitice posjedovao 59 rali zemlje, tri kuće i gospodarske zgrade, te dva vinograda i dvije klijeti. Čak 52 rali zemlje imao je u Križnici preko Drave, a ovu zemlju je zajedno s gospodarskom zgradom i kućom u Virovitici kupio 1934. za 100.000 dinara. Mrkalj konstatira da je Demšić svu naveđenu imovinu stekao tijekom 20 godina službe u Pitomači iz koje je umirovljen 1939. Ništa od nekretnina nije naslijedio, pa je postojala sumnja da je imovinu stekao na nedopušten način, jer njegova primanja nisu bila dovoljna za kupnju tolikih dobara.²³¹

Logornik Matoničkin je nakon provedene istrage u veljači 1943. podnio izvješće Državnom povjerenstvu o načinu stjecanja imovine za Vrhovskog, Plazeka i Sabolića.²³²

Za Vrhovskog se u izvješću navodi da je bio spretan i sposoban trgovac čija se imovina povećavala jer je bio štedljiv i škrt, te se nije ničim razbacivao. Za njega je radilo 5-6 pomoćnika, a robu je odvozio na sajmove gdje je obično imao najveći šator. No logornik ističe mišljenje da je Vrhovski na nedostojan način došao do imovine parničanjem s malodobnicima kojima je bio skrbnik. Vrhovski je u suvlasništvu imao dvije kuće i oko 6 rali zemlje.²³³ O načinu bogaćenja Vrhovskog je Državno povjerenstvo tražilo dodatna pojašnjenja još i sredinom 1942. Na to je Matoničkin mjesec dana nakon preuzimanja dužnosti utvrdio kako je teško utvrditi točno stanje, jer mnogi su prigovarali za njegovo bogaćenje, no nitko nije naveo konkretne činjenice koje bi ukazale da je do doga došlo na nepošten način. Logornik tada ističe da je Vrhovski imao »...židovski trgovački duh, te je na razne načine i trikove, kao i mnogi slični mu, sticao malo i prenaplo imetak.«, očito na taj režimu prihvatljiv (ksenofoban) način ističući njegove sposobnosti u poslu kojim se bavio ali i sumnju na nezakonitosti koje se nisu mogle dokazati.²³⁴

²²⁶ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvu Đurđevac – Ustaškom logoru Đurđevac, 10. IX. 1942., br. 883/42.

²²⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 7. listopada, 1942., br. 212-1941.

²²⁸ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 17. studenoga, 1942., br. 154-1942. ; 8. listopada 1942., br. 154 – 1942.

²²⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Gjurgjevac – Ustaškom taboru Kalinovac, 20. listopada 1942., br. 290/42. ; Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine – Ustaškom logoru Gjurgjevac, Zagreb, 20. kolovoza 1942., br. 154-1942.

²³⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine u Zagrebu – Ustaškom logoru Djurdjevac, 17. studenoga, 1942., br. 185-1942.

²³¹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Kotarska oblast Gjurgjevac – Državnom povjereništvu za ispitivanje podrijetla imovine, Obćinski činovnici ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac, 10. studenoga 1942., br. 2.taj. 1942.

²³² Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Dr Marijan Sabolić i dr. ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac 3. veljače 1943., br. 266/42.

²³³ Isto.

²³⁴ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac, 13. srpnja 1942., br. 212/42.

Prema izvješću u veljači 1943. Martin Plazek je posjedovao kuću i rali zemlje. Logornik navodi da je bio sposoban trgovac koji je svaku priliku znao iskoristiti za svoj posao. Nakon 1. Svjetskog rata imao je trgovinu u Nišu, te se vratio u Đurđevac s priličnim kapitalom i otvorio trgovinu. Oženio se konobaričom koja mu je u miraz donijela 100.000 dinara, 5 rali zemlje i kuću. Svoj kapital je oplemenjivao i tijekom godina stjecao još veće bogatstvo.²³⁵

Odvjetnik Marijan Sabolić u Đurđevcu je imao kuću i okućnicu, a u Virju je zajedno s bratom Brankom (učiteljem) bio u suvlasništvu ciglane sa zgradama, 2 kuće, 11 rali plodne zemlje i 40 rali neplodnog pijeska na području općine Kloštar. Imao je nešto imovine koja se nije vodila na njega, kao npr. vilu s vinogradom i nekoliko posjeda u drugim općinama. Matoničkin ga smatra vrlo sposobnim odvjetnikom koji niti jednu stranku nije odgovarao od suđenja, pa makar bila i u krivu. Često je do imovine seljaka dolazio pravnim smicalicama koristeći neukost seljaka i rupe u pravosudnom sustavu, te ga je stanovništvo zbog pohlepe i bezosjećajnosti zamrzilo. Sabolić stečenu imovinu obično nije prepisivao na svoje ime, već je zemljište ili prodao ili prepisao na ime svojih rođaka. Matoničkin isto ističe da je Sabolić svake godine na mjesec dva odlazio u inozemstvo, ali ne da se sastane s emigrantima i pomogne ustaškoj emigraciji, već da je obilazio ljetovališta i kupališta Italije i Francuske. Logornik je primijetio da se Marijan Sabolić u vrijeme NDH prikazivao kao veliki Hrvat i da je iza svog hrvatstva skrivao svoja nedjela. Isto tako je smatrao da pravi Hrvat ne može biti netko tko je na svakom koraku izrabljivao narod i tjerao ga sa njegovog zemljišta. Nakon što je saznao da se preispituje porijeklo njegove imovine, Sabolić je došao u đurđevački ustaški logor te je Matoničkinu pojašnjavao da je na pravilan način stjecao imovinu. Kazao je kako vrijednost njegovog imetka iznosi oko milijun kuna, što nije mnogo za zaraditi tijekom 20 godina odvjetničkog rada. No Matoničkin mu je dao do znanja da je kao »sin hrvatske Podravine« trebao raditi kao Ivša Lebović u bjelovarskom kraju, koji je kao HSS-ovac bio narodni pravni savjetnik i podizatelj narodne svijesti, te da bi ga tada i narod Podravine više cijenio. Logornik je konstatirao da je potrebno preispitati sve parnice koje je Sabolić vodio, ali isto tako i da je njegov bratić Vladimir Sabolić veliki župan, pa je ovaj uvjeren da mu se ne može ništa dogoditi.²³⁶

Od 1921. do 1941. Marijan Sabolić bio je nastanjen u Podravini (Virju i Đurđevcu), a od listopada 1941. imao je boravište u Zagrebu. Između 1918. i 1921. živio je u Zagrebu, Parizu i Londonu. Sabolić se oženio 1939. u dobi od 44 godine s Nedom Landikušić (ranije udana Turina), s kojom je 1940. dobio kćer Maju.

On je na zahtjev ustaških vlasti podnio u veljači 1943. iscrpno izvješće o svom imovinskom stanju i načinu stjecanja svog bogatstva, u kojem je pobrojana i suprugina imovina.²³⁷ Pobrojao je stanje svoje imovine na dan 1. prosinca 1918. i naknadno stečene imovine. Uz razne druge transakcije važno je istaknuti njegov ulazak u vlasništvo Hrvatske štedionice Virje 1924., čije je dionice kupio od Prve hrvatske štedionice za 267.300 dinara (891 komad po 300 dinara). Do 1926. postao je jedinim vlasnikom štedionice. Na ime štedionice Sabolić je 1924. godine na javnoj dražbi kupio ciglanu u Virju za 80.000 dinara. Usporedno s poslom sa štedionicom i ciglanom razvijao je i svoj odvjetnički ured u Đurđevcu, koji je otvoren 1923. te je bio među dva takva najuspješnija ureda u Đurđevcu. Godine 1928. kupio je i ogranak štedionice u Đurđevcu za 125.000 dinara, te je u njenim prostorima nastavio poslovanje štedionice i svog odvjetničkog ureda. Poslove u Virju pomagao mu je voditi brat Branko, učitelj, a njegova sestra Ida Simon bila je državna službenica. Ističe da je godinama dobro zarađivao i da nije rasipao imetak, a da je privatna druženja imao u roditeljskoj kući u Virju te da je taj posjed bio u stanju hraniti cijelu obitelj i njega. Tako mu je tako ostala cijela zarada od poslova i mogao ju je ulagati u Hrvatsku štedionu d.d. u Virju. Sabolić ističe da glavnina vrijednosti njegove imovine (nekretnine Hrvatske štedionice i sama štedionica) potječe od imetka njegovog oca. Pravda se da su s druge strane njegovi kolege odvjetnici krenuli od nule i da su s godinama stekli puno vrijedniju imovinu. Ističe npr.

²³⁵ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Ustaški logor Đurđevac – Državnom povjerenstvu za ispitivanje podrijetla imovine, Dr. Marijan Sabolić i dr. ispitivanje podrijetla imovine, Gjurgjevac 3. veljače 1943., br. 266/42.

²³⁶ Isto.

²³⁷ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Dr. Marijan Sabolić – prijava o stanju i podrijetlu cjelokupne imovine, 17. ožujka 1943.

da su samo dvije kuće odvjetnika Bože Becka u Zagrebu bile vrijednije nego njegova cijela imovina.²³⁸

Uz navedena dobra, Sabolić je u općini Kloštar Podravski (Kozarevac i Prugovac) posjedovao 18 jutara zemlje kao i zidanu klijet sa zgradom.²³⁹ U Virju je u suvlasništvu s bratom Brankom Sabolićem (uz ciglanu) u posjedu imao dvije kuće, te oko 12 rali zemljišta.

U dosjeu o ispitivanju porijekla imovine nalazi se nepotpisani dokument (označen samo pozdravom »Za dom spremni«) u kojem su pobrojani pojedinci iz Prugovca koji su »morali prisilno prodati svoje čestice dr. Marijanu Saboliću.«²⁴⁰ Radilo se o sljedećih 14 osoba: Josip Senčan stariji, Stjepa Tratnjak, Vinko Šogorić, Bartol Gašparov, Lovro Šogorić, Andro Jankov, Lovro Funtak, Roza Furdić rođena Marovič, Ivan Belec kbr. 87, Ivan Božin stariji, Martin Šantek, Mara Kovačić rođena Božin, Franjo Brusač i Mato Antolović.

Slučajno ili ne, dopis iz ožujka 1943. o prijavi i stanju podrijetla imovine za Vrhovskog, Plazeka i Sabolića posljednji je sačuvani akt potpisan od strane Gjura Matoničkina na mjestu logornika Ustaškog logora Đurđevac. Koliko je njegova istraga o porijeklu imovine pojedinaca među kojima je bio i Marijan Sabolić imala utjecaja u tome, a imajući u vidu da je njegov bratić Vladimir Sabolić od prosinca 1942. bio veliki župan Velike župe Bilogora, možemo samo nagađati.

ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušao sam temeljem novih neistraženih izvora opisati događaje na razini Ustaškog logora Đurđevac tijekom ratne 1942. godine, kad mu je na čelu bio logornik Đuro Matoničkin iz Virja. Rad je svojevrsna dopuna knjige *Podravina u drugom svjetskom ratu i poraću (1918. -1948.)* objavljene 2017. Zahvaljujući građi koju je sačuvao sam Đuro Matoničkin, a sada je u vlasništvu Miroslava Pisačića iz Virja, došao sam do novih spoznaja o događajima u đurđevačkoj Podravini tijekom 1942. koje u ovom radu navodim, te se nadam da će ovaj članak biti od pomoći prilikom budućih istraživanja razdoblja Drugog svjetskog rata na području sjeverne Hrvatske.

Đuro Matoničkin postaje logornikom za kotar Đurđevac u svibnju 1942. Na toj poziciji mijenja Ivana Posavca, nasilnika koji se istaknuo represivnom politikom prema stanovništvu te je pridonosio i sukobima među samim ustašama u đurđevačkom kraju. Đurđevački ustaše su od samih početaka NDH bili podijeljeni između pristaša Vladimira Sabolića i Adolfa Slunjskog, te su sukobi u njihovim redovima slabili i samu organizaciju, čega je viša razina bila svjesna. Posavec je pripadao Sabolićevoj struji, koji je već u ljeto 1941. napustio Đurđevac zbog preuzimanja dužnosti župana u Brodu na Savi. Uz to što je zbog svojih postupaka postao omražen među narodom Posavec je napadao i saborskog zastupnika Slunjskog, pa je na čelo đurđevačkog logora postavljen Matoničkin.

Đuro Matoničkin kao logornik suočio se s brojnim administrativnim i kadrovskim izazovima koje je nastojao rješavati, kojima se njegov prethodnik očito nije bavio, a vrlo vjerojatno je bio i imenovan da kao pouzdan birokrata stvari dovede u red. Uvjeti za to nisu mu bili osigurani u dovoljnoj mjeri, a niti je od strane stožera dobivao neku potporu, a još k tome je profesionalno bio zaposlen u kotarskoj upravi pa mu je funkcija u logoru bila volonterska. Na upozorenja da mu se položaj profesionalizira nije bilo reakcija, pa je i zahvaljujući tome u startu bio onemogućen u radu. U kratko vrijeme svog djelovanja, u sjeni ratnih zbivanja, nije mogao puno ni učiniti da se funkcioniranje logora i tabora na đurđevačkom području organizacijski unaprijedi.

Matoničkin je nedvojbeno vjerovao u ustašku ideju i bespogovorno je slijedio stavove ustaškog vodstva, no naivno je vjerovao u drugačiji smjer države od one u koju se NDH pretvorila. Njegova želja je hrvatska samostalnost i on je bilo uvjeren da je to zbilja ostvareno, te on želi da ustaše budu prihvaćene među narodom ali da se oni sami prema tom narodu prijateljski odnose. No kada piše o narodu on

²³⁸ Isto.

²³⁹ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Općinsko poglavarstvo Virje – Ustaškom logoru Gjurgjevac, 3. rujna. 1942., br. 6804/1942.

²⁴⁰ Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Popis imena i prezimena ljudi koji su morali prisilno prodati svoje čestice Dr. Marijanu Saboliću.

spominje jedino Hrvate, što govori o njegovoj isključivosti jer NDH je ipak bila višenacionalna državna tvorevina. No s njegove pozicije to nije bilo toliko razvidno budući da su u đurđevačkoj Podravini Hrvati bili velika većina.

Sačuvani spisi iz svakodnevnog rada Ustaškog logora Đurđevac zorno prikazuju po kojim je principima NDH kao državna zajednica funkcionirala. Za svaku eventualnu suradnju s vlastima, zaposlenje, putovanje, boravak na nekom području, napredovanje, vojna pitanja i sl. trebala je (ili bila poželjna) potvrda ili preporuka ustaškog logora da je dotični dobrog političkog ponašanja i da se nije ogriješio o interese NDH. Stanovnici su od logora tražili i podršku za otpuštanje iz zatočeničkih logora i oprost od kojekakvih kazni. Dakle za sva javna pitanja nužno je bilo imati ustašku podršku i to dovoljno govori kakve su bile slobode i prava svakog prosječnog stanovnika hrvatske nacionalnosti u NDH. Srbi, Židovi i Romi, kao i Hrvati protivnici režima, u NDH su pretvoreni u građane drugog reda, te se o njihovim pravima u ovom kontekstu ne može niti raspravljati.

Kadrovi postavljeni po stranačkom ključu na razne funkcije na lokalnoj razini u đurđevačkoj Podravini bili su često jako loši, te se i sami dužnosnici žale na njihov rad, pa dolazi i do smjena. Kod promjena dužnosnika sredinom 1942. već se traže odgovorniji i ugledniji kandidati koji nisu skloni porocima.

Ustaški čelnici nastojali su povećati podršku stanovništva, pa su na đurđevačkom području sredinom 1942. organizirani političko-gospodarski sastanci diljem kotara. Uz promjenjivu posjećenost stanovništva, ovi sastanci nisu rezultirali povećanjem podrške Podravaca ustaškom režimu. Dapače, ona je 1942. bila znatnije manja nego na početku NDH zbog genocidne i represivne ustaške politike, a još je više postala omražena nakon uhićenja pučkog tribuna Mihovila Pavleka Miškine.

Popularizacija ustaške ideje i ispravnosti državnog smjera NDH nastojala se postići promidžbenim djelovanjem među stanovništvom. Koristile su se razne propagandne metode poput izdavanja i raspacavanja ustaških tiskovina i knjiga i izlaganja fotografija s fontova. Tiskovine su adresirane na velik broj pretplatnika, no pretplata se nije plaćala redovito pa se podmirivanje duga tražilo od samog logora. Tražile su se i lokacije za prikaz propagandnih filmova na terenu, što je u tim godinama bilo najefektnije u promidžbenom smislu, no ne treba zanemariti ni emitiranje vijesti putem krugovala. Opasnost vlastima u promidžbenom smislu bile su tiskovine koje su raspacavali komunisti, te krugovalne stanice saveznika. Vlasti su zbog toga imale popis svih vlasnika krugovala u kotaru. Organizacijom velikih manifestacija, kao što je npr. obljetnica osnutka NDH, pokušavala se među narodom pokazati snaga i veličina NDH. No i sami đurđevački ustaše u dokumentima prikazuju da ovo obilježavanje nije proteklo u planiranoj masovnosti, za što se optužuje svećenstvo koje se nije u dovoljnoj razini angažiralo za interese NDH.

Dokumentacija iz zbirke Miroslava Pisačića značajno nam dočarava uvid u funkcioniranje ustaške Pripremne bojne i druga vojna pitanja na đurđevačkom području. Po preuzimanju pozicije logornika Matoničkin je Pripremnu bojnu dočekao u prilično lošem stanju, slabo opremljenu i nenaoružanu. To se nastojalo s vremenom popraviti, no pokazalo se da priprema nije u stanju braniti područje od organiziranja vojne postrojbe. Posebno je to došlo do izražaja tijekom partizanskog napada na Kloštar Podravski i Pitomaču u rujnu 1942.

Problem je bila i nedisciplina i samovolja pripadnika Pripremne bojne. Podravci su ustašku pripremu doživljavali kao nišu zahvaljujući kojoj će izbjeći odlazak na teren ili druge frontove. Postojala je obaveza davanja straže u drugim područjima no mnogi pripadnici Pripremne bojne to su nastojali izbjeći i nisu se odazivali. Zapovjedništvo je to pokušalo spriječiti prijetnjama da će pojedinci biti otpušteni iz pripreme i upućeni kao domobrani na bojišta u ratom zahvaćena područja. Ustaške vlasti obećavale su brojne pogodnosti i povlastice za sve koji se uključe u njihove vojne postrojbe, a mnogima je i to bila motivacija za pristupanje u redove ustaške vojnice.

Samovolja pojedinih uniformiranih ustaša očitovala se u samovoljnom maltretiranju stanovnika, ali i u miješanje u poslove vlastitih upravnih vlasti. Takve situacije vezivale su se uz pojedince koji su sebe smatrali zaslužnima za ustašku stvar ili su pak imali duži staž u ustaškoj organizaciji, bilo da su bili u emigraciji ili su pripadali grupacijama koje su prije rata bile suprotstavljene tadašnjem režimu. Ovakvi pojedinci nisu ozbiljno prihvaćali autoritet struktura vlasti NDH, pa niti onih u samom ustroju ustaške

organizacije ako po njihovom kriteriju nisu zaslužili poštovanje. Samovolju su ustaški čelnici na višim razinama osuđivali ali se nasilnike na đurđevačkom području (primjerice skupinu oko Ivana Posavca) uglavnom nije sankcioniralo.

Iako u manjoj razini nego u drugim krajevima, đurđevačko područje u vrijeme NDH nije bilo lišeno rasnih progona. U vrijeme logornika Đure Matoničkina zabilježeni su primjeri nacionalizacije i prodaje židovskih poslovnih objekata, ali i oduzimanja pokretnina i skupljanja prisilnih donacija za potrebe ustaša.

Najznačajniji primjer ratnog sukoba tijekom 1942. na ovom je području uspješan napad partizana na Pitomaču i Kloštar Podravski u rujnu 1942. Ova akcija razotkrila je sve slabosti vojnih snaga NDH na ovom području, a posebno činjenicu da Pripremna bojna (zajedno s domobranskih jedinicama u okolnim gradovima) nije u stanju štititi ovaj prostor od partizana. To se naročito vidjelo tijekom 1943. kad je sve učestalije dolazilo do napada na željezničku infrastrukturu u Podravini. Spomenuti partizanski napad nije doprinio značajnijem naoružavanju Pripremne bojne, no zato je pridonio strahu od novih napada i novoj represiji nad stanovništvom.

Vlasti su u ljeto 1942. poduzimale velike napore kako bi se osigurala uspješna žetva, što je u ratom zahvaćenoj zemlji bilo vrlo bitno zbog pitanja prehrane. U tome je značajna uloga bila namijenjena Pripremljenoj bojni i drugim pripadnicima ustaške organizacije koji su davali stražu. Problem je predstavljala slaba opskrbljenost oružjem i municijom, no osim manjih incidenata žetva je na đurđevačkom području uspješno obavljena, što je obilježeno proslavom dana žetve. U ovim kriznim uvjetima podravskim seljacima zasigurno nije bilo drago što su bili dužni dio žita po određenim kvotama predati vlastima, no to se nije moglo izbjeći jer valjalo je napuniti skladišta za opskrbu ratnog stroja.

Đuro Matoničkin angažirao se u aktivnostima ispitivanja porijekla imovine, kojima je »Državno povjerenstvo za ispitivanje podrijetla imovine« preispitivalo imovinu stečenu do 1941. Nastojalo se ispitati da li je imovina određenih pojedinaca stečena na nedopušten način. Prijave nekolicine pojedinaca iz đurđevačkog kotara krenule još početkom 1942. a Matoničkin je nakon preuzimanja dužnosti taj rad nastavio. Ponajviše je bio istražen predmet odvjetnika Marijana Sabolića iz Đurđevca, brata Vladimira Sabolića, koji je u prosincu 1942. došao na dužnost velikog župana župa Bilogora. U izvješću Državnom povjerenstvu iz ožujka 1942. Matoničkin je prilično kritički oštro iznio pojedinosti o tome kako je Sabolić stjecao imovinu. Vjerojatno je i odlazak Matoničkina s mjesta logornika imao veze s time, s obzirom da je to bio posljednji sačuvani dokument koji je Matoničkin kao logornik potpisao. Đuro Matoničkin postao je logornikom umjesto Posavca, koji je bio pouzdanik Vladimir Sabolića, pa je iznošenje optužbi protiv njegovog brata bilo previše da bi ga se podržavalo na poziciji logornika.

LITERATURA

1. Privatni arhiv Miroslava Pisačića – Virje, Zbirka Đure Matoničkina, 1941. – 1943.
2. Hrvatski državni arhiv - HDA, 01.1561 : Fond Služba državne sigurnosti Republički sekretarijat za unutarnje poslove Socijalističke Republike Hrvatske 1945-1987. (SDS RSUP SRH), 013.15 Ustaški aparat na Kotaru Đurđevac
3. Zvonimir DESPOT, Vrijeme zločina, Zagreb : Slavonski Brod, 2007.
4. Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, Ustaše i Nezavisna država hrvatska 1941. – 1945., Zagreb, 1977.
5. Davor MARIJAN, Između želje i stvarnosti: ustaša u bojnoj odori, ČSP, br. 2/2018., str. 340-341. (337-362).
6. Vladimir ŠADEK, Djelovanje i tragična sudbina Mihovila Pavleka Miškine u vrijeme Drugog svjetskog rata, Mihovil Pavlek Miškina : život i djelo : Zbornik s kolokvija u povodu 130. obljetnice rođenja i 100. obljetnice prvog objavljenog članka, Koprivnica, 2020., str. 155-173.
7. Vladimir ŠADEK, Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941. – 1948.), Koprivnica, 2017.
8. Vladimir ŠADEK, Postupanje ustaškog režima s imovinom Židova i Srba u kotarima Koprivnica i Đurđevac (1941. - 1942.), Podravina (14/2015), br. 28, str. 5. – 16.
9. Vladimir ŠADEK, Prva veća pobjeda antifašističkih snaga u Podravini: napadačka akcija na Pitomaču i Kloštar Podravski 1942., Podravski zbornik 45, Koprivnica, Muzej grada Koprivnice, 2019., str. 53. – 60.
10. Zlata ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Podržavljenje imovine Židova u Osijeku u NDH, Časopis za suvremenu povijest, br. 3/2007, str. 97-116.

SUMMARY

This paper, based on an unprocessed source, provides an overview of events in the Ustasha camp Đurđevac during 1942 and early 1943. This is the period when the camp was headed by Đuro Matoničkin from Virje, and a few months before he became camp commander. Thanks to Đuro Matoničkin, the original material used in this work has been preserved, since it is his legacy that he preserved in the attic. This collection of documents was found by Miroslav Pisačić from Virje several decades after Matoničkin's death, and it is in his possession. The collection consists of unique documents of the Ustasha camp Đurđevac that have not been preserved anywhere else, and their processing complements previous research on the turbulent times of the Second World War in the area of Đurđevac region of Podravina. In addition to the administrative functioning of the camp, the paper explains the complex relations within the Ustasha organization, details of the Preparatory Battalion and events caused by the danger of war, propaganda activities of the rulers, harvest organization, repressive behavior of Ustashes, and the process of examining the property origins of wealthier individuals.

PRIČA O ŽIVOTU PODRAVSKOG PRAVNIKA VINKA KOLARA A STORY ABOUT THE LIFE OF PODRAVINA LAWYER VINKO KOLAR

Mira KOLAR

Zagreb, Anićeve 25

E-mail: mira.kolar@zg.t-com.hr

Primljeno / Received: 27. 3. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 929Kolar, V.

347.962(497.525Podravina)«1925/1963»(091)

SAŽETAK

Vinko Kolar (1900-1966) rođen je Đurđevcu, umro je u Koprivnici. Njegov život oslikava svakodnevicu običnog pravnika u prvoj polovini 20-og stoljeća. On je primjer života pravnika u sistemima koji su se mijenjali, odnoseći se različito prema školovanim pravnicima, čija je nezavisnost kao dijelova pravnog sistema sve više slabila tijekom 20. stoljeća, pretvorivši ih poslije 1945. u produženu ruku političke vlasti. Tomu nije mogao izbjeći ni Vinko Kolar, koji je 1925. postao činovnik u pravosuđu i radio sve do 1963. godine, kada je otišao u mirovinu da bi tri godine nakon toga umro. Iako dugo u pravosuđu on je ostao u najnižem sudu, što je posljedica ne samo izmjene državnog sustava, već i njegovog traženja da bude što samostalniji i nezavisniji pravnik a sve u stalnoj skrbi za obitelj. Kada je umro nije imao nikakvih materijalnih dobara. koje bi ostavio u nasljeđe svojoj obitelji osim porodične mirovine koju je uživala supruga Jelisava do svoje smrti. Vinko Kolar bio je radin i savjestan pravnik koji nikada nije došao u sukob niti sa strankama niti s pravosuđem. Živio je jednostavno i skromno, nastojeći da nikoga ne povrijedi i uvijek se je vraćao svojoj Podravini, gdje se rodio i gdje je umro. Krenuo je dobro, ali su ga poremećaji u društvu omeli u mirnom životnom putu i cilju kojem je težio, te je mijenjao i zaposlenja i mjesto rada smatrajući da je interes njegove obitelji i uloga oca hranioca uvijek na prvom mjestu, što sam ja kao kćerka i povjesničar pratila. Zahvaljujući svom karakteru uspio je ipak doživjeti 66 godina, za razliku od većine kolega svoje generacije koji su izašli iz pravosudnog sustava bilo likvidacijom ili vlastitom odlukom. Kolarov životni put nije ništa iznimno, ali oslikava jedno vrijeme kada je biti pravnik bilo i teško i riskantno, a svakako vrlo nezahvalno.

Ključne riječi: Podravina, pravnik, sudstvo, Kolar Vinko, 1900-1966.

Keywords: Podravina, lawyer, judiciary, Kolar Vinko, 1900-1966.

UVOD

Suci su od davnine u hrvatskom društvu bili oni od kojih se očekivalo da pravično sude ali i da sami budu pošten i razumni ljudi. Birani su iz puka, ali potvrđivani po kraljevoj ili banovoj volji od župana, banovaca, španova, knezova i drugih. Često su kao gradski suci bili na čelu gradova, ili su upravljali raznim vrstama sudova, od Suda dobrih ljudi, pa općinskih, mjesnih i kotarskih, okružnih sudova, Banskog stola i konačno Stola sedmorice kao najvišeg suda za Hrvatsku. Za posebna suđenja osnivani su posebni sudovi ograničenog vremenskog trajanja kao urbarski sudovi, pupilarni sudovi, prijeki sudovi. Sudovi dobrih ljudi, radni sudovi i sl. uredbe o sudstvu vrlo su stare i možemo ih pratiti, ne samo od ugarskog Verbőczijeveog *Tripartituma* koji se u skraćenom obliku koristio u sjevernim krajevima Hrvatske na osnovu Pergošićevog prijevoda,¹ već i mnogo ranije što je sačuvano preko raznih starih isprava. Suci su imali pravo i na *ius gladii*, tj. preneseno kraljevsko pravo suđenja na smrt pa je takav signum u

¹ Vladimir MAŽURANIĆ, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik. II, izd.* Informator, Zagreb 1978. (pretisak iz 1908-1922), str. 1388-1391,

obliku ruke s mačem bio postavljen i na zgradi Gradskog poglavarstva u Koprivnici u kojoj je sve do 1963. bio smješten Kotarski sud s gruntovnicom. U pravilu suce viših sudova imenovao je kralj što je iskazano i u Zakonskom članku XI.: 1870. o preinačenju nekotarih ustanovah ob imenovanju sudacah, s time da je ostale činovnike kod kraljevskih sudbenih oblasti imenovao ban.² Svaki kotar u Hrvatskoj i Slavoniji morao je u županijski upravljajući odbor dati jednog suca, a u županijskom povjerenstvu morala su biti dva suca iz svakog kotara koji ne smije imati manje od 16.000 stanovnika. Budući da zakoni u Kraljevini SHS nisu bili unificirani do uspostave šestosiječanjske diktature 1929., to su mnoge odredbe iz vremena Austro-Ugarske Monarhije, osobito na gruntovnom polju važile i dalje. Pri tome treba znati da je sudstvo Dalmacije bilo drugačije od sudstva na području Kraljevina Hrvatske i Slavonije jer je prvo potpadalo pod ugarski dio monarhije, a drugi je bio sastavni dio austrijskog carstva po Nagodbi iz 1867. godine. Suci nisu uvijek imali isti položaj u društvu. Zakonodavna, izvršna i sudska vlast u vrijeme kraljevina često se nisu dijelile a žezlo i mač označavali su pravo nad životom i smrću podanika. Suci su sve do sredine 20. stoljeća postavljani od nosioca vlasti u zemlji, ali su revolucije i ustanci ukazali da suce može birati ali i likvidirati i narod. Značajno je da imamo vrlo malo biografija sudaca, pa čak i onih na višim sudovima koji su dobro zarađivali kao što svjedoči bogata zbirka suca Banskog stola Dragutina Gvozdanovića u Visokoj ulici br. 8 na zagrebačkom Gornjem gradu. No većinu takvih zbirki i ostavština poništio je vrijeme i društveno-politička kretanja u Hrvatskoj. Imamo proučene samo biografije onih pravnika koji su se bavili politikom kao Ante Starčevića, dra Vladka Mačeka i brojnih drugih političara koji su završili Pravnu akademiju odnosno Pravni fakultet u Zagrebu ili u univerzitetskim centrima Habsburške monarhije. Sucima je bila garantirana samostalnost u radu, pa je ona iskazana i u Vidovdanskom ustavu. No u stvarnosti za vrijeme monarhističke Jugoslavije suci su bili ovisni o kralju koji je potvrđivao imenovanje sudaca i bilježnika, pa je to često utjecalo i na njihovo političko opredjeljenje. Zbog ove ovisnosti mnogi pravnici nisu nikada ni željeli da postanu suci ili bilježnici kao ni državni odvjetnici, a oni koji su to bili često su to prestali biti promjenom političkog poretka a i ja po savjetu oca nisam nikada ni pomišljala da studiram pravo. Pravo je ipak bilo i u Koprivnici interes mnogih, što dokazuje Gradsko amatersko kazalište u Koprivnici osnovano 1959. dakle još za života Vinka Kolara koji su kao prvu predstavu izveli komediju *Nek se zna na čijoj je strani pravda* gdje se susjedi svađaju oko plodova jabuke koja je svojim plodovima prešla na susjedovu stranu.³ Mnogi su tada morali mijenjati zaposlenje, a mnogi su se uključili u privredne poslove, a najbolji su pored pravnog završili i ekonomski fakultet. U hrvatskoj historiografiji imamo vrlo malo studija o životu pravnika i sudaca u prvoj polovici 20. stoljeća. Razlog tome nije to da ih je bilo vrlo malo, već da su se društveni sistemi često mijenjali, što je pogađalo pojedine suce koji su u novom sistemu prestali biti pouzdani. U Hrvatskoj koja je bila podvrgnuta čestim promjenama to je vrlo uočljivo, pri čemu treba uočiti jednu osobinu a to je da su se suci mijenjali češće nego sudski zakoni pa ova opstojnost starih sudskih zakona tražila izvjesno poznavanje rimskog prava, ali i prava iz vremena Habsburške odnosno Austro-Ugarske Monarhije. Osim radova Dražena Ernečića koji su nastali u povodu obilježavanja sudstva Koprivničko-križevačke županije 1999. godine,⁴ i crtica liječnika Krešimira Švarca o dr. Branku Švarcu, koji je osim za povijest grada tridesetih godina imao značajnu ulogu i kao organizator zabavnog života u Koprivnici, ne znam niti jedan cjelovitiji povijesni rad o nekom podravskom sucu. Dr. Rudolf Horvat bio je pravnik ali je polje njegovog djelovanja bila povijest i nije nikada radio kao sudac. Životi i rad sudaca zavijen je velom tajne, iako su njihove presude imale odlučujuću ulogu na život stanovništva. Životi nekih poznati su samo u fragmentima, najčešće onda kada su učinili nešto krivo. Kao kćerka jednog prosječnog pravnika, čije je glavno obilježje da je bio Podravec koji se uvijek vraćao Podravini

² Zakonski članci Sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od godina 1858, 1859. i 1870., str 53. i 91.

³ Ivo ČIČIN MAŠANSKER, Kazališni događaji i zezancije u režiji gimnazijalaca, U: *Maturanti staroga kova*, IX, Koprivnica 2021., str. 40.

⁴ Dražen ERNEČIĆ, Iz pravne prošlosti Koprivnice, Križevaca i Đurđevca, *Dani sudstva Koprivničko-križevačke županije*. Izd. Muzej grada Koprivnice, i Županijski sud, Koprivnica 2000; Isti, Baltazar Napuly Dvorničić, *Dani sudstva*, n.dj., Koprivnica 1999.

ma gdje god ga služba izmjestila, odlučila sam malo odškrinuti ta vrata i otkriti kako je živio i što je proživljavao jedan sudac iz Podravine u prvoj polovici 20-og stoljeća. Ispričavam se što je to moj otac, ali zahvaljujući upravo toj vezi raspoložem materijalima i dokumentima koje bi bilo gotovo nemoguće sakupiti kao istraživač te teme, pogotovo stoga što ga znam i kao oca i kao čovjeka. Pravo i pravda uvijek su bili u žiži narodnog interesa, pa bi stoga moralo biti zanimljivo kakvi su ljudi bili suci.

ĐURĐEVAČKA OBITELJ VINKA KOLARA

Kronologiju obitelji Kolar u Đurđevcu izradio je povjesničar Nikola Cik, te mu na tome najljepše zahvaljujem, jer mogu pratiti genealogiju moje obitelji po ocu od 1769. do danas.⁵ Vinko, Marijin, Kolar je rođen 18. siječnja 1900. u Đurđevcu, a umro je u Koprivnici 26. rujna 1966. Kršten je u đurđevačkoj crkvi, a kum mu je bio ujak prof. Viktor Pogačnik i njegova supruga Anka rođena Basariček.⁶

Otac Stjepan bio je stolar, koji je izradio namještaj za staru pučku školu u Đurđevcu a bio je i općinski zastupnik. Majka Marija Kolar, rođ. Pogačnik bila je kćerka stolara Valentina Pogačnika koji se bavio i popravljanjem ura, i Josipe Šavor koja je pripadala poznatoj krojačkoj obitelji iz Koprivnice. Obitelj Kolar bila je ugledna i relativno dobro stojeća jer je imala 12 jutara zemlje i obrt. Marija i Stjepan imali su četvero djece: Branka, rođ. 1898. koji je završio u Zagrebu učiteljsku školu, Vinka, rođenog 1900., kćer Ljubicu rođ. 1903. i Darinku rođ. 1905. Sve je bilo dobro do Prvoga svjetskog rata kada koji je trajao četiri godine i osiromašio Hrvatsku ne samo materijalno već i u ljudstvu. Iako je u ratu stradao samo Vinkov ujak dr. Daniel koji je ostao bez ruke, 14. listopada 1918. umrli su iste noći od španjolske gripe Stjepan Kolar i njegov sin Branko koji je tek završio učiteljsku školu i počeo raditi na pučkoj školi u Đurđevcu.

Od smrti dva najvažnija člana obitelji, ona se nije nikada oporavila. Majka Marija našla se sa dvije kćeri: Darinkom i Ljubicom i sinom Vinkom na imanju koje je većim dijelom živjelo do tada od obrta a ne od poljoprivrede. Budući da se stolarijom više nije imao tko baviti ona je zatvorena i vrata radnje sa ulice bila su sve do rušenja kuće na početku 21. stoljeća zatvorena koso postavljenom željeznom šipkom. Nisam nikada vidjela tako dugovječno zatvorenu radnju, a prostorija koja je služila za obrt bila je dostupna iz kuhinje koja je imala ogromnu krušnu peć i bila pretrpana starim alatima i raznim odbačenim stvarima, pričajući priču o propasti jednog obrtnika. U vrijeme ove obiteljske tragedije Vinko Kolar je tek upisao studij prava ali zbog obiteljskih razloga studiranje mu je bilo neredovito i neuredno jer je više živio u Đurđevcu nego u Zagrebu nemajući ni stipendije ni novčanih sredstava za studij. Jedini izvor prihoda obitelji bila je zemlja kod starog grada, poprilično neplodna i stari i novi vinograd na Mičetinskom bregu gdje je Stjepan podigao klijet kojoj je na hrastovi dio nadogradio zidanicu od cigle s dva mala prozorčića i gdje se moglo prespavati a nešto i skuhati na zidanoj peći. U hrastovom dijelu bila je ogromna hrastova preša i lagvi i sve ono što je potrebno za vinogradarstvo, a budući da je klijet podignuta na najvišoj točki vinograda koji se poprilično strmo spuštao prema dravskoj nizini, tu je bio posađen kesten, koji je svake godine u jesen davao obilje izvrsnih kestenova koje su brali svi vinogradari tog dijela vinogorja. Vinograd je bio prekrasan ali imao je dvije mane. Bio je udaljen oko pet kilometra od kuće u Đurđevcu, a pored toga nije imao vode. Po vodu je trebalo ići u duboki Mičetinski jarak koji je na dnu imao bunar iz kojeg se je mogla izvlačiti voda ako si donio vjedricu. Danas je sve to nestalo, jer je posječena stara šuma oko bunara. Da je opstao taj bi bunar, njegova okolina bi danas bila mjesto čarobnog doživljaja susreta stare bukove šume i šumskih stanovnika s ljudima. U tom dolu ljudski je glas narušavao tišinu šume i kroz jeku činio ovo mjesto tajnovitim i mračnim, iako je svaki čas zacvrkutala neka ptica ili projurila neka životinja po lišćem prekrivenom tlu. Za vjetrovitih dana, sve je bilo još čudsnije i tajnovitije, te sam od tada uvijek zamišljala takvo mjesto kao stanište satira Matije Antuna Reljkovića. Po vodu je trebalo ići i po dva puta dnevno, a da bi se vinograd održao

⁵ Nikola CIK, Preci i rođaci prof. Mire Kolar-Dimitrijević u Podravini, U: *Mira Kolar i Podravina. Zbornik radova sa znanstveno skupa u povodu 80. obljetnice prof. dr. sc. Mire Kolar-Dimitrijević*, Izd. Meridijani, Koprivnica 2013., str. 139,

⁶ Arhiv Mire Kolar, Ovjerovljeni prijepis krsnog lista Vinka Kolar.

moj otac morao je donositi i vodu za modru galicu. Tako je zaradio bruh, kojemu se kasnije pridružila tuberkuloza i slabljenje srca. Tuberkulozu je nekako zaliječio, ali bruh i srce mučili su ga čitavog života. Vinko je tijekom studija obrađivao vinograd, jer je nakon očeve smrti stolarska radionica zatvorena i trebalo je uzdržavati majku i dvije sestre. Novčani prihod od vina bio je jedini sigurni prihod obitelji. Zemlja je bila slaba i nerodna, a Kolarovi su imali samo kola i dvije krave koje su hranile obitelj. Obitelj je često bila bez jedne krune odnosno dinara nakon što je izvršena zamjena krune u dinare u omjeru 4:1. Bilo je to malo poljoprivredno gospodarstvo od dvanaest odnosno sedam jutara, nakon što je izvršena prva prodaja dijela posjeda. Posjed je funkcionirao dok je bilo u zajednici s obrtom, ali bez gazde i dvostrukog prihoda je propadao. Obitelj se je grčevito držala djedovine. U štali je obično držana jedna ili dvije krave no kao za inat te su krave rijetko bile steone, pa je i mlijeka bilo malo, a uzroke treba tražiti u načinu držanja tih životinja. Obitelj je ipak nekako preživljavala iako se život obitelji na broju 25 Radićeve ulice sveo na pusto životarenje omogućeno time što su Ljubica i Vinko Kolar povremeno ubacivali određeni novac u majčino gospodarstvo. Dom je napustio i najstariji Darinkin sin Holler Tomo koji je u Virju izučio za pećara, te se oženio i preselio u Zagreb, dok mu je brat Ivica završio srednju šumarsku školu te veći dio života radio u šumariji u Ivaniću. S Marijom Kolar ostala je samo Josipa Holler zvana Pepa, koja je dohranila i baku i tetu Ljubicu, ali i majku Darinku koja se vratila iz lječilišta Stančić nakon dugo godina. Josipa - Pepa se nikada nije udavala već je utjehu tražila u vjeri, postavši redovita polaznica misa ali i učesnica hodočašća u Lurd, Rim i mnoga druga hodočasnička mjesta. Oporukom je sve ostavila svom mlađem bratu Ivici, koji je poslije njezine smrti oko 2018. prodao nasljedstvo i stara obiteljska kuća Kolarovih je srušena, a na njenom mjestu je niknula nova jednokatnica. Tako danas nema ni traga od kuće Stjepana Kolara, đurđevačkog stolara i člana općinskog vijeća.

Žao mi je što nisam zadržala barem dio te moje djedovine, već sam je se, kao i moj brat Branko odrekla u korist Josipe Holler, jer Đurđevac ima svoju posebnu povijest koju osjećam kao svoju, nastanjenu mnogim katoličkim Krajišnicima ali i kao uporište koje je turska vojska odlučila zaobići 1553. godine, vjerojatno ne samo radi pilića ispaljenih iz topova na tursku vojsku, već i zbog spoznaje da će se ova utvrda braniti hrabro do zadnjeg čovjeka.

STUDIJ

Vinko Kolar rijetko je spominjao vrijeme svog studiranja ali je naglasio da nije htio biti svećenik i da je pobjegao iz biskupskog sjemeništa što ga je zauvijek udaljilo od katoličke crkve, iako za vjenčanje i pokop nije mogao izbjeći svećenika. Nije nedjeljom išao na misu i bio je skloniji koprivničkim franjevcima nego župniku crkve sv. Nikole u Koprivnici, pa su se upravo u franjevačkoj crkvi služile mise za naše pokojnike. Ne znam s kime se družio za vrijeme studiranja, ali je na zidu u kancelariji u Koprivnici imao sliku svojih kolega pravnika. Znao je reći da od tih nitko nije preživio vrijeme Drugoga svjetskog rata, jer su se uključili u politiku kao suci prijekog suda, odvjetnici ili bilježnici, a to su bili nosioci društvenog sistema koji je 1941. ili 1945. trebalo temeljito uništiti a suce promijeniti. Nije mu bio previše drag ni ujak prof. Viktor Pogačnik zbog njegove politike, pa je još kao gimnazijalac potpisao protest dr. Rudolfa Horvata zbog grba nove države koji je naglasio da su Slovenija, Hrvatska i Dalmacija samo dijelovi velike Srbije odnosno mali grbovi na velikom grbu.⁷ Usprkos tome, Viktor Pogačnik je bio njegov »dobri duh« koji mu je omogućio ulazak u pravničke krugove i sud. Pogačnik je proveo čitav svoj profesorski život u Mostaru i Sarajevu, a školovan je u Požegi kod Franjevaca kao i teolog i političar Fran Barac, rođen u Šemovcima 1874. godine, čija je obitelj trgovačke poslove razvila na području Pitomače i Đurđevca. Viktor Pogačnik podržavao je kao i bosanski franjevci stvaranje nove jugoslavenske države, misleći da će ona biti ne samo bolja kao država već i da će njegovati slavenske korijene i raditi na ponovnom ujedinjenju katoličanstva i pravoslavlja. Slijedio je dakle politiku fra Didaka Martića koji je pripomogao uključivanju Bosne i Hercegovine u kraljevstvo Srba, Hrvata i Slo-

⁷ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Predgovor reprintu knjige R. Horvat: „Povijest slob. i kr. grada Koprivnice, Koprivnica 1943., Reprint 1991. str. 14

Sl. 1. Vinko Kolar u društvu pravnika poslije Prvoga svjetskog rata. (Arhiv Kolar) s mladim pravnicima (u najgornjem redu drugi zdesna)

venaca, postaviši i član najvišeg savjetodavnog tijela Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Sjećam se da su naši obiteljski posjeti Viktoru Pogačniku u Đurđevcu obično završili prepirkom između mog oca s njegovim ujakom radi vladine politike. Vinko je u mladosti »tiha opozicija« beogradskom režimu, ali svoje gledište nije javno iznosio, iako je znao da se mnoge stvari rješavaju krivo.

Vinkov ujak, prof. Viktor Pogačnik oženio je za vrijeme boravka u Sarajevu Anku Basariček, sestru pravnika i političara dr. Đure Basaričeka, čiji su roditelji Stjepan i Amalija Basariček posjedovali kuću u današnjoj Nazorovoj ulici u Zagrebu, pa su ponekad pozivali studenta Vinka na ručak. Vinko nije imao novaca da stanuje u Zagrebu, pa je često izbivao sa seminara, a jedan mu profesor na Pravnom fakultetu nije htio dati drugi potpis te je Kolaru prijetio gubitak godine. Tek na intervenciju Viktora Pogačnika taj je problem riješen. Više gladan nego sit, Vinko Kolar je uspio u najkraćem roku završiti svoj studij. Diplomirao je 1925. ali niske ocjene pokazuju da nije imao dobre uvjete za učenje niti vremena da uđe u dubinu vrlo komplicirane i opširne pravne znanosti. No to je bio tek početak mukotrpog probijanja kroz pravosudni sistem. Stroga kontrola tko se prima u sudstvo iz vremena Austro-Ugarske Monarhije nastavljena je još rigoroznije poslije 1918. godine, i trebalo je uvijek naći nekog garanta ili pomoć da bi se ušlo u pravosudni sustav.

Kako nije imao nikakvu stipendiju, a ni obitelj ga nije mogla financirati Vinko Kolar je studij na Pravnom fakultetu završio u najkraćem roku sa prolaznim ocjenama.

Kao redoviti slušač položio 9. listopada 1920. prvi pravno-povijesni teoretički državni ispit s dobrim uspjehom pred komisijom kojoj je bio na čelu Aleksandar Egersdorfer,⁸ a povjerenici Milivoj Maurović⁹ i Ljudevit Andrassy.¹⁰

⁸ Aleksandar Egersdorfer, pravnik (Zagreb, 1850. - Zagreb, 1923.) Unionist. Profesor rimskog prava. Zastupnik u Hrvatskom saboru od 1887. do 1906. U svojim govorima često ga je napadao Stjepan Radić.

⁹ Milivoj Klement Maurović (Virovitica, 1859. - Zagreb, 1926.). Specijalizirao povijest prava u Beču i Pragu, a od 1894. na zagrebačkom Pravnom fakultetu predavao opću povijest prava i osnivač katedre za hrvatsku pravnu povijest.

¹⁰ Arhiv Kolar, ovjereni presnimak svjedodžbe prvog državnog ispita, broj ispit. zapisnika 79, urudžbenog zapisnika 84, načinjen 14. kolovoza 1953. na Kotarskom sudu u Koprivnici od zamjenice predsjednika Kotarskog suda Nade Kokot. Ljudevit Andrassy (Stubičke Toplice, 1869. - Zagreb, 1955.). Od 1898. predavao rimsko pravo i institucije na zagrebačkom Pravnom fakultetu.

Drugi pravno-povijesni državopravni teoretički ispit na hrvatskom jeziku položio je 25. listopada 1921. pred komisijom kojoj je na čelu bio M. Maurović, a članovi Egersdorfer i Marko Kostrenčić¹¹ s ocjenom dovoljan.¹²

I treći državni teoretski ispit položio je Vinko Kolar kao naknadno upisan student u ljetnom roku 1922/1923 godine 25. ožujka 1924. pred ispitnim povjerenstvom kojemu je predsjednik bio Dragutin Čupović,¹³ a članovi povjerenstva Ernest Miler¹⁴ i Milorad Stražnický,¹⁵ i to opet s dovoljnim uspjehom.¹⁶

Konačno 13. veljače 1925. Vinko Kolar je izašao na četvrti državni ispit pred komisijom u čijem su sastavu bio Senjanin dr. Vinko. Krišković¹⁷ kao predsjednik, te dr. Stjepan Posilović,¹⁸ dr. Jure Vrbanić¹⁹ i dr. Milorad Cuculić²⁰ kao članovi povjerenstva.²¹

Opaža se da je na trećem i četvrtom državnom ispitu komisija za ispitivanje bila posve druga nego ona 1920. i 1921. godine, što je dokaz velikih personalnih promjena na Pravnom fakultetu u Zagrebu, jer se pokrajinska vlada nastojala riješiti profesora iz vremena Austro-Ugarske Monarhije. Rezultati ispita pokazivali su da se je Vinku Kolaru žurilo da diplomira i da živeći u nenormalnim materijalnim uvjetima nije imao ni vremena ni mogućnosti za bolje ocjene, jer je predavanja polazio neredovito, boraveći više u vinogradu u Đurđevcu nego u Zagrebu gdje nije mogao plaćati stan.

Napredovanja su bila strogo normirana. Za napredovanje bili su izdani brojni propisi i stroga kontrola rada na sudovima s ocjenjivanjem. Iako je bio svršeni pravnik Vinko Kolar ne bi dobio mjesto na Kotarskom sudu u Đurđevcu da se nije početkom 1925. Stjepan Radić izjavom Pavla Radića u beogradskom parlamentu odrekao republikanstva i priznao Karađorđevićevu monarhiju, te krajem te godine postao i ministar prosvjete. Time je na kraće vrijeme popustio pritisak srpskih Pašićevih radikala na Hrvatsku, a održana je i proslava 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva, čime se svijetu htjelo pokazati kako narodi u Kraljevini SHS žive složno i skladno, iako je to bilo vrijeme kada je Nikola Pašić, vodeći čovjek vlade u Beogradu čvrsto odlučio realizirati Vidovdanski ustav i stvoriti jednonacionalnu državu

¹¹ Marko Kostrenčić (Zagreb, 1884. - Zagreb, 1976.). Studirao pravnu povijest u inozemstvu i prvi profesor hrvatske pravne povijesti. Bio je ministar socijalne politike 1931. godine i ban Savske banovine od 1935. do 1936. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata bio u logoru Stara Gradiška. Bavio se znanstvenim radom a bio i športski djelatnik.

¹² Arhiv Kolar, Ovjereni presnimak svjedodžbe o drugom državnom ispitu broj broj zapisnika 97 Urudžbenog zapisnika 97 od 24. listopada 1921.

¹³ Dragutin Čupović (Rajič, 1856. - Zagreb, 1927.). Pravo studirao u Beču, Berlinu i Budimpešti. Od 1894. na zagrebačkom Pravnom fakultetu predavao građansko parnično i izvanparnično pravo i pisao o ustrojstvu pravosuđa.

¹⁴ Ernest Miler (Pakrac, 1870 - Zagreb 1928.). Predavao od 1906. kao profesor kriminologije na Pravnom fakultetu u Zagrebu te je i osnivač sociološke katedre, prve takve vrsti u Austro-Ugarskoj Monarhiji.

¹⁵ Milorad Stražnický (Križevci, 1879. - Rijeka, 1958.). predavao na Pravnom fakultetu pomorsko, trgovačko i mjenično pravo. Bio član suda u Den Haagu. Od 1929. u diplomatskoj službi Kraljevine Jugoslavije.

¹⁶ Arhiv Kolar, Ovjerena svjedodžba o trećem državnom ispitu od 14. ožujka 1924. prema ispitnom zapisniku broj 14 i urudžbenom zapisniku br. 14 od 1925. a ovjeren 1942. od Nade Kokot.

¹⁷ Vinko Krišković (Senj, 1861.- Zürich, 1962). Predavao upravno pravo na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Zastupnik u Hrvatskom saboru te podban 1917-1918. Anglist i prevodilac Shakespearea. Pisao o kućnim zadrugama. Nakon ujedinjenja sa Srbijom odmah maknut iz vlade.

¹⁸ Stjepan Posilović (Ivanić Grad, 1850. - Zagreb 1929.). Vijećnik Stola sedmorice i autor brojnih zakona. Stručnjak za austrijske građanske zakone.

¹⁹ Juraj Vrbanić (Zagreb, 1859. - Zagreb, 1929.). pravnik i ekonomist. Bio više godina ravnatelj Prve hrvatske štedionice. Od 1910. zagrebački gradski zastupnik. Stručnjak za financije.

²⁰ Milorad Cuculić Bitorajski (Zagreb, 1851. - Zagreb, 1939.), pravnik i stručnjak za zadružno pravo. Studirao je u Zagrebu i Grazu, i vodio odjeljenje za gospodarstvo u Zemaljskoj vladi, a 1910. bio je veliki župan Zagrebačke županije. Bio urednik lista *Općinar od 1886 do 1910.* (Anto Lešić, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2, Zagreb 1989., str. 751).

²¹ Arhiv Kolar, Ovjerena svjedodžba državnog ispita od 13. veljače 1925. s dovoljnim uspjehom, prema ispitnom zapisniku br. 14 od 1925. i Urudžbenom zapisniku br. 14. .

s dominacijom Srba. Jako se je pazilo koga se uzima u državnu službu, a do tada su već otpušteni mnogi suci i pravnici iz državne uprave koji su morali potražiti zaposlenje u privredi ili u politici.

PRVO ZAPOSŁJAVANJE KAO SUDSKI PRIPRAVNIK NA KOTARSKOM SUDU U ĐURĐEVCU OD 22. LIPNJA 1925. DO 7. TRAVNJA 1926.

U vrijeme kada je Vinko Kolar završio Pravni fakultet odredbe Vidovdanskoj ustava još nisu provedene u cijelosti, a zakonodavstvo za cijelu zemlju bilo je potpuno unificirano tek poslije 1929. godine. Ipak mnoge reforme su započete. Na području Hrvatske Banski stol u Zagrebu se zamjenjuje Pokrajinskim odjeljenjem Ministarstva pravde, ali je imenovanje sudaca još uvijek potvrđivao predsjednik Banskog stola u Zagrebu Slavoljub Sova, dakako u sporazumu sa predstavnikom Pokrajinskog odjeljenja.²²

Vinko Kolar završio je Pravni fakultet u četiri godine i stekao status svršenog pravnika, te je mislio da će se lagano zaposliti kao pravnik koji je završio fakultet po novom programu. No nije bilo tako. Iako je to bilo vrijeme kada je većina dotadanih državnih činovnika u Hrvatskoj bila ili umirovljena, ili premještena u druge krajeve nove države, država je nastojala štedjeti na državnim činovnicima i ustanovama u prečanskim krajevima. Već ranije državni činovnici u Bosni i Hercegovini koji su se tamo namjestili poslije 1879. morali su napustiti svoja radna mjesta te se vratiti u Hrvatsku. To je zahvatilo i Kolarovog ujaka prof. Viktora Pogačnika, iako je isti kao prijatelj franjevcu fra Didaka Martića podržavao stvaranje jugoslavenske države. Pogačnik se kao povjerenik za socijalnu politiku u Bosni i Hercegovini, zaslužan za zbrinjavanje gladne djece iz Hercegovine u sjevernoj Hrvatskoj, nastanio u svom rodnom Đurđevcu zajedno sa suprugom Ankom Basariček, svršenom učiteljicom, i punicom Amalijom Basariček. Tu je život bio jeftiniji nego u Zagrebu. Pogačnik je održavao mnoge veze s franjevcima ali i političarima u Bosni, pa je umjesto da se veže uz Radićevu stranku posao disident koji je stalno nešto dogovarao s radikalima i bio jedno vrijeme na čelu Jugoslavenske narodne stranke što mu je stvorilo negativan imidž među podravskim seljačkim pukom. Viktor Pogačnik kupio je lijepu kuću u blizini željeznice stanice Mlin-Đurđevac. Često je k njima dolazio dr. Đuro Basariček, tajnik Narodne zaštite kojoj je na čelu bio dr. Josip Šilović, profesor krivičnog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Bilo je to vrijeme kada se je priželjkivao mir u državi radi uspostavljanja boljih veza s inozemstvom, pa je sve to stvorilo raspoloženje u kojem je Vinko Kolar mogao proći kao mladi perspektivni pravnik, utoliko više što se znalo da nije htio biti školovan za katoličkog svećenika. Na parlamentarnim izborima 8. veljače 1925. Hrvatska republikanska seljačka stranka dobila je najviše glasova u Hrvatskoj i Slavoniji, a u Bjelovarsko-križevačkoj županiji glasalo je za Hrvatsku seljačku republikansku stranku od 80.463 glasača čak 64.959 te u parlament ušli Stjepan Uroić, Stjepan Kukelj, Miško Račan, dr. Benjamin Šuprina, Franjo Rafaj, Ivan Kraljić i Josip Čizmeković, a od Pribićevićeve Samostalne demokratske stranke Većeslav Wilder.²³ Komunistička stranka bila je zabranjena Obznanom i nije učestvovala na izborima. Opasnost pojačanih nemira u državi izbjegnuta je izjavom Pavla Radića u ožujku 1925. o Radićevom priznanju monarhije i Ustava te preimenovanje Hrvatske republikanske seljačke stranke u Hrvatsku seljačku stranku, koji naziv je stranka zadržala čitavo vrijeme svog djelovanja u Kraljevini Jugoslaviji.

Za vrijeme studiranja Vinko Kolar prebolio je upalu pluća i nije nikada bio sposoban za vojnu službu. Nije morao odslužiti vojni rok kao ostali njegove kolege i nije bio izvrnut srbizaciji kroz koju su prošli vojnici. Viktor Pogačnik je vidio nevolje krnje obitelji svoje sestre Marije Kolar, te se založio kod svojih prijatelja da se Vinko Kolar primi za pripravnika na Kotarskom sudu u Đurđevcu. Vinko Kolar imenovan je 22. svibnja 1925. odlukom zamjenika upravitelja Odjeljenja ministarstva pravde u Zagrebu Carevića pod br. 13916, za privremenog sudskog prislušnika na Kotarskom sudu u Đurđevcu u 9 grupi prve kategorije s plaćom od 60% položajne plaće od 1860 dinara na osnovnu plaću od 3.600 dinara i

²² *Almanah Kraljevine SHS 1921-1922*, Zagreb 1922., Sudbeno ustrojstvo I-9-12.

²³ Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*. Izd. Školske knjige, reprint, Zagreb 2002., str. 231.

stanarinom od 1350 dinara godišnje.²⁴ U službu je nastupio 22. lipnja 1925. položivši istog dana i prisegu kralju Aleksandru Karađorđeviću pred predstojnikom Kotarskog suda u Đurđevcu.²⁵

Kolarova plaća znatno je poboljšala financijsko stanje majke Marije. Vinkova sestra Darinka se u međuvremenu udala za nezaposlenog postolara Vinka Hollera i odmah se je rodila kćerka Josipa (zvana Pepa), a kasnije Tomo te 1935. Ivan. Otvaranje Batine trgovine u Đurđevcu i Virju stvorilo je veliku nezaposlenost kod obrtničkog postolarskog kadra i Vinko Holler, i sam dijete mnogobrojne obitelji, je također pao na teret Kolarove obitelji. Odnosi su iz dana u dan bili sve gori i Holler je napustio Đurđevac i otišao u Zagreb, što je uzrokovalo tešku depresiju kod njegove žene i njezino udomljenje u bolnici. Brigu o djeci morale su preuzeti Marija Kolar i njena druga kćerka učiteljica Ljubica koja je završila učiteljsku školu kod časnih sestara sv. Vinka u Zagrebu. Ljubica se radi Darinkine djece vratila u Đurđevac gdje je u đurđevačkoj okolici, poglavito u Budrovcu provela gotovo čitav radni vijek. Život s tako socijalno ugroženom obitelji u trošnoj kući nije bio dobar i često su se izmjenjivale neprikladne riječi.

Iako je Vinko Kolar bio Đurđevčanin, a Kotarski sud je postojao još od 1886. godine, došao je do spoznaje da mora napustiti rodni kraj. No upravo na ovom sudu Vinko Kolar se je upoznao s poslovima gruntovnice i imovinsko-pravnim odnosima ljudi ovog kraja, te mu je imovinska problematika i nasljedno pravo bila posebna specijalnost. Kotarski sud u Đurđevcu je nedavno ukinut i podređen koprivničkom sudu ali je gruntovnica očuvala sve svoje vrijedne materijale, koji su zbog uništenosti spisa kotara i općine najdragocjeniji materijal sudskih fondova danas važnih za pisanje povijesti Đurđevca.

Ne začuđuje da je Vinko Kolar već krajem 1925. podnio molbu Sudbenom stolu u Bjelovaru da ga se tamo primi za praksu.²⁶ Ovaj sud je molbom s potpisom upravitelja Pobora prosljedio molbu Odjelenju Ministarstva pravde u Zagrebu koje je u suglasnosti s Banskim stolom u likvidaciji izdalo rješenje da se Vinko Kolar, prislušnik kod Kotarskog suda u Đurđevcu radi nastavka stjecanja prakse, dodjeljuje Sudbenom stolu u Bjelovaru. Sudbeni stol u Bjelovaru zamolio je preko svog predsjednika Curića 24. ožujka 1926. da se ta odluka što prije realizira potvrdivši da je Vinko Kolar 20. travnja 1926. nastupio u službu u Bjelovaru, a Slavoljub Sova je u ime predsjedništva Banskog stola u Zagrebu 8. marta 1926. zatražio da se odluka provede i evidentira u službeničkom listu.²⁷ Predsjednik Kotarskog suda u Đurđevcu Josip Sivoš upisao je 13. travnja prestanak službe Vinku Kolaru nadopisavši na dopis da je Vinko Kolar obavljao revno i savjesno svoje dužnosti na Kotarskom sudu u Đurđevcu. Josip Sivoš pripadao je uglednoj đurđevačkoj obrtničkoj obitelji čiji član je još 1851. bio pripadnik Rusanovog dobrovoljačkog kazališta u Virju. Josip Sivoš imenovan je 1909. za pripravnika na Kotarskom sudu u Đurđevcu, a od 1932. bio je predstojnik Kotarskog suda u Koprivnici. Bio je sklon Vinku Kolaru u više navrata. Josip Sivoš podržavao je vladu u Beogradu, te je učestvovao u radu komisije za sanaciju malih banaka u Podravini kao revizor. Za vrijeme Nezavisne države Hrvatske bio je tretiran kao politički negativac, ali je preživio a njegova supruga je dugo godina živjela u Koprivnici gdje je i umrla. Kćeri Nada i Zlata bile su profesorice, pa su poslije Drugoga svjetskog rata radile na koprivničkoj gimnaziji. Zlata je ostala u sjećanju koprivničkih učenika kao dobra organizatorica društvenih aktivnosti, kao što je majka, koja je imala pažnje vrijedan sopran, bila poznata po svojim javnim pjevačkim istupima na koncertima i zabavama.

U međuvremenu je država tijekom 1926. i 1927. posegnula za zatvaranjem brojnih škola, osobito gimnazija u Hrvatskoj, opravdavajući to potrebom državne štednje. No ta reforma i prestrukturiranje škola imalo je političke uzroke. Koprivničanci su uspjeli spasiti svoju gimnaziju u dva navrata, i tu je određenu ulogu imao Matija Peršić predvodeći 1929. posebnu delegaciju Koprivnice u Beograd. Treba

²⁴ Arhiv Kolar, Rješenje Odjelenja Ministarstva pravde u Zagrebu br. 12015 od 22. svibnja 1925. i otpis Kotarskog suda u Đurđevcu br. 59 prs 1925. od 22. lipnja 1925 (ovjerovljeni prijepis).

²⁵ Arhiv Kolar, Ovjereni prijepis obavijesti Kotarskog suda u Đurđevcu br. 59 Prs 1925.

²⁶ Molba je zaprimljena kod Odjelenja Ministarstva pravde pod br. 1408 prs I 1925. 155, a rješavana i pod signaturom 1598 prs II od 1925/155 kod Banskog stola (Arhiva Kolar, prijepis).

²⁷ Arhiv Kolar, ovdje su na jednom dokumentu zabilježene prepiske Banskog stola, Kotarskog suda u Đurđevcu i Sudbenog stola u Bjelovaru

uočiti da su direktori na gimnaziji bili u pravilu režimski ljudi, uglavnom radikali iz Dalmacije. Vlast je osobito udarila na ustanove koje su se nazivale hrvatskima. Mnoge su hrvatski naziv u naslovu promijenile u jugoslavenski a počelo se pisati i ekavicom kako bi se stvorio jedan srpsko-hrvatski jezik, ali se je to napustilo nakon nekog vremena. Politički nepodobni državni činovnici premješteni su krševite i siromašne krajeve nove države, gdje nisu imali nikoga poznatog i gdje su ti ljudi bili asimilirani od naroda druge vjere i nacionalnosti. Neki su i izmijenili mišljenje a godinama izolirani izgubili su i vjeru i nacionalnost te se stopili s novom sredinom. Tek od 1925. počela je djelovati radiostanica u Zagrebu, ali je njen domet bio mali, a i davala je program svega nekoliko sati dnevno. Telefonske veze bile su kontrolirane od poštanskih službenika i tako su društvene veze istomišljenika slabile i polako nestajale.

Banski stol u Zagrebu, iako stara ustanova, prestrukturiran je polagano u Pokrajinsko odjeljenje za pravosuđe Ministarstva pravde u Beogradu, a dr. Slavoljub Sova predsjednik Banskog stola i očito član Demokratske stranke, potpisuje dekrete (imenovanja) sudaca na kotarskim sudovima u Koprivnici i Đurđevcu, te Okružnom stolu (Sudbeni stol) u Bjelovaru. No zbog pozivanja da su sudovi ustanove koje promoviraju pravdu i imaju znatnog utjecaja na funkcioniranje sistema, sudovi se ne ukidaju a suci u vansudskim komisijama obično zastupaju zakon. Restrikcije su zahvatile učiteljske škole i gimnazije u Hrvatskoj, a sastav i rad pravosudnih organa se kontrolira i povremeno selekcioniraju pojedini suci koje ocjenjuje posebna komisija. Suci su imali veliku ulogu u rješavanju materijalnih pitanja nakon smrti vlasnika posjeda, u vrijeme provođenja agrarne reforme i likvidacije veleposjeda, ali i prilikom općinskih, županijskih odnosno oblasnih i parlamentarnih izbora jer su pazili na izborne kutije, što zapalo i Vinka Kolara 1927. u Koprivnici kada je Hrvatska seljačka stranka bila najveća izborna pobjednica na području Podravine.

VINKO KOLAR RADI KAO PRIPRAVNIK NA SUDBENOM STOLU U BJELOVARU OD 20. IV. 1926. DO 24. TRAVNJA 1927. GODINE

Primanje u državnu službu bilo je u tom vremenu veliki zgoditak, jer je država, koja je poslovala na osnovu dvanaestina sve do 1930. nastojala smanjiti broj činovnika u Hrvatskoj pa su se zatvarali mnogi uredi i škole. Ulazak u državnu službu i napredovanje bilo je podložno svakogodišnjoj kontroli i ocjenjivanju, i iako su suci po čl. 109 Vidovdanskog ustava bili nezavisni i manje selekcionirani, u stvarnosti su kroz imenovanja odnosno napredovanja vodeći političari imali mogućnost postavljanja svojih ljudi. Napredovati u državnoj službi mogli su samo oni koje su pohvalili predsjednici sudova. Iz očuvanih prijepisa na osnovu originala potvrđenih 1953. od predsjednice Kotarskog suda u Koprivnici Nade Kokot može se rekonstruirati zaposlenje pravnika Vinka Kolara do mirovine.²⁸ Iz spisa br. 4638 kod Sudbenog stola u Bjelovaru, koji je bio nadležan za šire područje, pa je vodio i registar privrednih dioničkih, inokosnih i zadružnih poduzeća što koji materijal su uglavnom koristili bilježnici, vidi se da je Vinko Kolar podnio krajem 1925. molbu radi nastavka sudbene prakse kod tog suda.²⁹ Slijedilo je dopisivanje između tri suda to jest Kotarskog u Đurđevcu pa Sudbenog stola u Bjelovaru i predsjedništva Banskog stola u Zagrebu o Kolarovoj molbi te je nakon pozitivne odluke predstojnik Sudbenog stola u Bjelovaru zatražio 14. ožujka 1926. da se Vinko Kolar što prije razriješi dužnosti od rada na kotarskom sudu u Đurđevcu i da ga se uputi u Bjelovar. Isto takva požurnica dostavljena i Vinku Kolaru uz pridodano priznanje za dobro vršenje službe u Đurđevcu što je potpisao Josip Sivoš.

Iz razmjene dopisa o napredovanju vidljivo je kako je teško bilo postići karijeru u sudstvu i udovoljiti svim propisima na sudskim ispitima, ali i pažnji političara da im sudstvo bude vezano uz vlast. Dopisivanje između Sudbenog stola u Bjelovaru, Kotarskog suda u Đurđevcu te pokrajinskog odjeljenja

²⁸ Potvrđeni prijepisi nalaze se u obiteljskoj arhivi dr. Mire Kolar. Nada Kokot bila je prvi ženski sudac u Koprivnici i opravdala je svojim savjesnim radom i znanjem učestvovanje žena u pravosuđu.

²⁹ Arhiv Kolar, Predsjedništvo Banskog stola u Zagrebu br. 25 prs 1925. i komuniciranje između predsjedništva Sudbenog stola u Bjelovaru, predstojništva Kotarskog suda u Đurđevcu i Odjeljenja Ministarstva pravde u Zagrebu kao nasljednika Banskog stola. (kopija).

Ministarstva pravde kao nasljednika Banskog stola tražilo je provjeru ponašanja Vinka Kolara i vjerojatno je u taj postupak bilo umiješan i dr. Đuro Basariček a možda i neki drugi političari.

Gotovo pola godine trajala je prepiska između Banskog stola, Sudbenog stola u Bjelovaru i Kotarskog suda u Đurđevcu dok se svi nisu složili da Vinko Kolar nastavi praksu kod Sudbenog stola u Bjelovaru. Inicijativa je došla od Vinka Kolara pod br. 504 prs. II. 1925. Upravitelj Banskog stola Pobor zaprimio je molbu predsjedništva Sudbenog stola u Bjelovaru te je pod br 14 prs 1925. Vinko Kolar obaviješten da je Banski stol zaprimio molbu za daljim usavršavanjem kod Sudbenog stola u Bjelovaru još krajem 1925. Požurnicom Sudbenog stola u Bjelovaru Odjeljenje Ministarstva pravde u Zagrebu br. 4638. je zamolilo Banski stol da se Vinku Kolaru omogući nastavak sudbene prakse na Sudbenom stolu u Bjelovaru. Ovaj zahtjev nosi datum od 4. ožujka 1926. da bi onda odobrenje usvojilo Odjeljenje ministarstva pravde u Zagrebu pod br. 4748, kao i predsjedništva svih nadležnih sudova (Banskog, Sudbenog i Kotarskog suda u Đurđevcu). Tek tada je nakon pristiglog odobrenja Predsjedništvo Sudbenog stola u Bjelovaru obavijestilo predsjedništvo Kotarskog suda u Đurđevcu 13. ožujka 1926. da 7. travnja 1926. Vinko Kolar treba nastupiti službu u Okružnom sudu u Bjelovaru radi usavršavanja.³⁰

Predstojnik Sudbenog stola u Bjelovaru Curić potvrdio je da je Vinko Kolar 20. travnja 1926. nastupio službu kod Sudbenog stola u Bjelovaru.³¹ No i ovdje je Vinko Kolar uvidio da nije sve u redu. Osjećalo se da je Bjelovar bio dugo desetljeća vojnički grad, a njegovi stanovnici bili su raznolikiji i po vjeri i po političko uvjerenju od onih u Đurđevcu gdje su gotovo svi bili katolici.³² Vinko Kolar se nikada nije izjašnjavao o vjeri, ali nije bio ni ljevičar, komunist. Zbog njegove biografije vjerojatno ga partijski ljudi nisu ni pitali želi li ući u Komunističku partiju. Često je morao putovati u Đurđevac k majci, koja je ovisila o njegovom novcu, a željeznička veza preko Kloštra Podravskog ili Križevaca je bila slaba i neredovita jer Jugoslavenske željeznice nisu raspolagale s dovoljnim brojem putničkih vagona. Put od Bjelovara do Đurđevca je bio dugotrajan i mukotrpan. Vojnička cesta izgrađena u doba Vojne krajine preko Bilogore za potrebe Đurđevačke pukovnije nije godinama uređivana, a autobusi još nisu postali uobičajeno sredstvo povezivanja mjesta izvan željezničke mreže. Zagreb je tek 1928. počeo uvoditi autobusne linije za vezu sa okolnim mjestima u Zagrebačkoj županiji.

U Bjelovaru je Vinko Kolar spoznao kako političke borbe i sukobljavanja mogu biti opasna te ih se klonio. No 14 odvjetnika koliko ih je djelovalo u Bjelovaru razvlačili su sudske procese u nedogled. U svakom slučaju bilo je mnogo teže raditi na sudu u Bjelovaru nego u Đurđevcu gdje su djelovala samo tri odvjetnika dr. Josip Beganić, dr. Iso Lichtenberger i dr. Petar Majer.³³ Odvjetnici u Bjelovaru bili su dr. Pero Belobrk, dr. Stevan Bubić, Miško Derkos, dr. Fabek, dr. Makso Fuchs, Pajo Gabaj, dr. Hinko Gottlieb, dr. Pavao Habdija, dr. Jakov Hernstein, dr. Lazo Kovačević, dr. Ivan Lebović, dr. Milan Perić, dr. Luka Šoški i dr. Ivan Winter, i gotovo svi su bili poznati po političkom angažmanu, a osobito dr. Ivan Winter koji se vezao uz Radićevu stranku. Sve to, a osobito skupoća života uz sukobljavanje sela i grada potaknuli su Vinka Kolara da što prije položi stručni ispit i da se time osamostali za sudsku službu kao sudac. Međutim i za polaganje sudskog ispita trebalo je dobiti dozvolu. Bio je to način na koji je vlada selekcionirala nepoželjne kadrove u sudstvu.

Vinko Kolar je dobio dozvolu za polaganje sudskog ispita od Banskog stola u Zagrebu rješenjem br. 27892 od 10. prosinca 1926. godine. Pismeni dio ispita polagao je 11. i 12. veljače 1927., a 14. veljače i usmeni dio, položivši sve sa dobrim uspjehom. Već 16. veljače 1927. pred predsjednikom Banskog stola Slavoljubom Sovom položio je Kolar i sudsku prisegu, i time dobio zvanje sudskog pristava. Bio

³⁰ Ova je molba pokrenuta od predsjedništva Sudbenog stola u Bjelovaru prošla ja odobrenje predsjedništva Banskog stola u Zagrebu, Sudbenog stola u Bjelovaru i Kotarskog suda u Đurđevcu s time da je konačnu odluku donijelo Odjeljenje Ministarstva pravde u Zagrebu i zatražilo provedbu odluke. (Arhiv Kolar, Prijepis molbe i rješenje pod br. Banski stol, 12 prs 1925).

³¹ Arhiva Kolar, Predsjedništvo Sudbenog stola br. 784 prs. II. 997/26.

³² Željko KARAULA, *Moderna povijest Bjelovara 1871-2010*, Bjelovar - Zagreb, 2012.

³³ Monografija Željko Karaula, Željko Holjevac i Hrvoje Petrić, *Povijest Bjelovara, naseljavanje, vojna uprava, slobodni grad*, Izd. Narodne knjižnice Bjelovar, , Bjelovar 2013.

je osposobljen za vršenje samostalne sudske službe koje rješenje mu je izdao dr. Josip Pahor iz tajništva Banskog stola.³⁴

Nakon ovog ispita Vinko Kolar trebao je odrediti kuda dalje. Čini se da nije imao prevelikih ambicija. Želio je ostati u rodnom kraju, a tu su mu na raspolaganju stajali samo kotarski sud u Đurđevcu koji je tada imao 6.603 stanovnika, kotarski sud u Bjelovaru koji je tada imao 7859 stanovnika te Koprivnica koja je imala 8.906 stanovnika i kotarski sud.³⁵ Sva ta mjesta su po Vidovdanskom ustavu pripala Osječkoj oblasti koja je trebala zamijeniti Bjelovarsko-križevačku i Virovitičku županiju. Kolar se odlučio za Koprivnicu. Iako je Koprivnica mnogo izgubila slabljenjem željezničkih veza s Mađarskom poslije 1918. ležeći na području gdje se investicije u industriju nisu odobravalale, ono što je Koprivnica do tada imala stvaralo je privid blagostanja. Bila je razvijena trgovina i industrija, a i sajmovi pa se Kolaru Koprivnica činila kao lijepi dobro uređeni gradić. Raznolikost stanovništva po vjeri nije ga smetala a sam nije bio praktični vjernik i nikada nije govorio o vjeri. Stoga ne iznenađuje da je Vinko Kolar podnio molbu za premještaj u Koprivnicu i zatražio imenovanje sucem na tamošnjem Kotarskom sudu.

VINKO KOLAR SUDAC NA KOTARSKOM SUDU U KOPRIVNICI OD 25. TRAVNJA 1927. DO 1. OŽUJKA 1933.

Ministar pravde u Beogradu, radikal dr. Milan Srškić rješenjem br. 71.456 od 22. ožujka 1927. donio je rješenje o premještanju sudskog pristava Vinka Kolara u Koprivnicu po potrebi službe, s plaćom od 4.600 dinara i položajnom plaćom od 5.400 dinara, te godišnjom stanarinom od 1460 dinara o čemu je 9. travnja 1927. godine upravitelj Banskog stola u Zagrebu Virag Drašković obavijestio Vinka Kolara.³⁶ U službu je Kolar trebao nastupiti najkasnije 23. travnja, a da je to i učinjeno potvrdio je predstojnik Kotarskog suda u Koprivnici Josip Sivoš.³⁷ Naime nakon izbora za oblasne skupštine 23. siječnja 1927. trebalo je u rujnu iste godine provesti i nove parlamentarne izbore. Budući da je dugogodišnji predsjednik beogradske vlade Nikola Pašić umro 1926. mnogi su se nadali da će se promijeniti i odnos Beograda prema oblastima, i da će se društvena klima u zemlji smiriti. Nakon izbora za oblasne skupštine u kojima je Hrvatska seljačka stranka imala većinu, Stjepan Radić je osmislio program njihovog rada na onim područjima koja su pripadala oblastima. Trebalo je prirediti i parlamentarne izbore i kontrolirati ishod izbora u rujnu 1927. godine. Radić je mislio da će ulaskom u parlament s velikim brojem članova svoje stranke promijeniti političku i gospodarsku klimu. U oblasnu skupštinu Osječke oblasti pod koju je tada potpadao i kotar Đurđevac, Koprivnica i Bjelovar, u siječnju 1927. izabrani su Valent Milek iz Virja, Franjo Torbašinović iz Kloštra, Milan Solinger iz Pitomače, prof. Viktor Pogačnik iz Đurđevca i Franjo Novaković iz Molva. U Koprivnici je izabran u spomenutu skupštinu stolar Pavao Jakopić koji je imao svoju radnju u Basaričekovoj ulici, a iz koprivničkog izbornog kotara u oblasnu skupštinu ušli su Pavao Gaži iz Hlebina, Petar Grahovac iz Novigrada Podravskog i Andrija Plavec iz Torčeca. Pogačnik nije dugo izdržao u Osječkoj oblasnoj skupštini jer je za oduke koje je skupština izradila bilo nemoguće dobiti potvrdu nadležnih ministarstava u Beogradu. Povukao se zadržavši mogućnost rada u okviru Jugoslavenske narodne stranke do 1935. godine. Naime Pogačnik je poput mostarskog Didaka mislio da je Jugoslavenska zajednica bolja od talijanskih, bugarskih, mađarskih i drugih prisezanja a njegova aktivnost i rad nije ni do danas dovoljno proučen. Članovi Hrvatske seljačke stranke bili su mu protivnici, a nakon što je u Farkašiću dogovoren narodni sporazum za izbore potpuno je zanemario politiku. No bio je društven i imao je mnogo prijatelja među političarima, pa se i založio nekoliko puta za svog nećaka i svoje kumče.

³⁴ Arhiv Kolar, Banski stol u Zagrebu, Dekret o osposobljenju za sudstvo br. 400-27. V. 142-26. - Zakletva 4130 od 16. veljače 1927. Kopija.

³⁵ Almanah 1921, II-10, str. 372 i 374 i 375. prema Prethodni rezultati popisa stanovništva god 1920.

³⁶ Arhiv Kolar.

³⁷ Arhiv Kolar, Odluka Banskog stola br. 8360 od 9. IV. 1927. i dopis predstojnika Kotarskog suda u Koprivnici da je Vinko Kolar nastupio službu u Koprivnici 25. travnja 1937.

Predstojnik Sudbenog stola u Bjelovaru Curić obavijestio je o premještanju Vinka Kolara tek 22. travnja 1927. zatraživši da sudske zapisnike i spise na kojima je radio preda dru Tripoviću, ispitanom prislušniku kod Sudbenog stola u Bjelovaru, ali je iskazao zadovoljstvo i priznanje marljivom i savjesnom dotadašnjem radu Vinka Kolara u Bjelovaru.³⁸

U vrijeme dolaska Vinka Kolara u Koprivnicu Koprivnica je bila miran grad ali su blizina Mađarske i kopnene veze s Prekodravljem utjecali na njen politički razvoj. Željeznička veza s Mađarskom bila je strogo kontrolirana i ne baš jaka. Pored trgovine i industrije koju su u svojim rukama držali uglavnom marljivi Židovi domaće stanovništvo bavilo se poljoprivredom, vinogradarstvom i stočarstvom a bila je razvijena i prodaja jaja Vajdi iz Čakovca. Glavna državna veza sa srednjom Europom nije išla preko Koprivnice već preko Maribora ili Subotice odnosno Horgoša. Tvornica kemijskog gnojiva Danica kao i Tvornica ulja još su radile, ali se osjećalo njihovo propadanje gubitkom tržišta u Mađarskoj. To su osjećali i mnogi židovski trgovci koji su počeli iseljavati prema Zagrebu i Rijeci. Međutim u gradu se pojačava broj vojnika na odsluženju vojnog roka, pa neki po isteku istog i ostaju ovdje baveći se sladoledarstvom ili slastičarstvom i proizvodnjom soda vode koja se koristila kod pravljenja špricera i trošenja vina iz vinograda koje je imao svaki koprivnički obrtnik. Preko Koprivnice je išla i najbrža veza sa Varaždinom i Ludbregom te Međimurjem koje je od Badnjaka 1918. pripalo Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, pa se upravo u Koprivnici formirao neke vrsti kontaktni centar za razne poslove na čitavom području. Bilo je tu i raznih sumnjivih poslova pa su u gradu bile stacionirane i jake policijske snage koje su s graničnom vojskom kontrolirale granicu. Koprivnica ima i razvijene uslužne djelatnosti »Hotel k caru« gdje su se sklapali veći poslovi, ali i brojne gostionice gdje se čekalo na odlazak vlaka ili se zabavljalo uz pjesmu i svirku. Centar grada su gotovo posve preuzeli Židovi, dok su se domaći obrtnici i trgovci povukli na područje Leništa gdje se smjestilo i novo sajmište ili na područje Banovca i Duge ulice gdje je roba bila jeftinija. Centar je izgledao posve srednjoeuropski a periferija podravski, seoski. Agrarna reforma zahvatila je samo posjede baruna Pavla Raucha i Draškovića u okolici Ludbrega, pa taj problem nije bio jako aktualan u Koprivnici pogotovo što je posjed Inkey već gotovo propao lošom politikom vlasnika Mirka Inkeya. No usitnjenost posjeda do koje je došlo nasljeđivanjem zakompliciralo je poslove na gruntovnici i svakovrsne žalbe i procesi oko zemlje ili nasljedstva bili su najvažniji problem nekih obitelji. O komasaciji tada još nitko nije govorio.

Iako je Vinko Kolar došao u Koprivnicu deset godina nakon Prvoga svjetskog rata na području Koprivnice još uvijek nije bilo ni pravog reda, kako zbog graničnog položaja tako i zbog burnog stranačkog života nove države, naslijeđenog od prije 1918. godine.³⁹ Hrvatska seljačka stranka odrekla se republikanstva, izgubivši time dio članstva, ali je još uvijek bila najjača stranka u Podravini. U Podravini je bilo od davnine dosta pravaša. Na parlamentarnim izborima 1927. godine Hrvatski blok Stranke prava dobiva u Koprivnici 20 a u Đurđevcu 12% glasova.⁴⁰ Politički emigranti iz Hrvatske u Mađarskoj na čelu s Ivicom Frankom i Ivanom Perčevićem sve su se više međusobno povezivali, te je ova skupina na čelu s emigrantima u Beču nastojala organizirati negdje uz Dravu pa se takvo mjesto našlo u Janka Puszi kao ustaško domobranski centar. Gustav Perčec, suradnik Ante Pavelića je imao je posjed kod Ferdinandovca i rukovodio diverzantskim akcijama u Hrvatskoj.⁴¹ Suha međudržavna granica preko Prekodravlja omogućila je djelovanje ustaša i emigranata i Ignaz Domitrović iz Ferdinandovca je zbog organiziranja neuspjele akcije miniranja vlaka koja je odvozila 1931. poklonstvenu delegaciju nekih članova HSS-a u Beograd bio osuđen na 15 godina robije.⁴² Akcije ustaša iz Janka Pusze destabilizirale u čitavo granično područje koprivničkog i đurđevačkog kotara. Situacija se je zaoštrila 1932.

³⁸ Arhiv Kolar, obavijest predstojnika Sudbenog stola u Bjelovaru Carića Vinku Kolaru da je premješten u Koprivnicu br. 755/ prs. II 97-1927. i potvrda dr. Josipa Sivoša kao predstojnika Kotarskog suda u Koprivnici br. 39 prs da je primio ovu odluku, te dopis upravitelja ministarstva pravda u Zagrebu Viraga od 9. travnja 1927. da Predsjedništvo Banskog stola treba to evidentirati.

³⁹ Vladimir ŠADEK, *Političke stranke u Podravini 1918.-1941.*, Izd. Meridijani, Koprivnica 2009.

⁴⁰ V. ŠADEK, *Ustaše*, n.dj., 20.

⁴¹ Željko KRUŠELJ, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*, Koprivnica 2001, str. 19-25.

⁴² Vladimir ŠADEK, *Ustaše i Janka Pusza*, Izd. Društva za povjesnicu i starinu, Molve 2012., str. 27.

kada se broj ustaških emigranata u Janka Puszi povećao na 32, te se u tom kolu našli i Mijo Bzik, Martin Nemec i Ivan Rajić. Prilikom istrage o djelatnosti ustaša u koprivničkoj i đurđevačkoj Podravini vlasti su došle do spoznaje o upletenosti i nekih vodećih ljudi Hrvatske seljačke stranke u antidržavnu djelatnost. Na temelju iskaza Janka Varge iz Otočke bivši gradonačelnik Koprivnice Ivan Kraljić osuđen je 1934. na 8 godina a Stjepan Prvčić na dvije godine robije.⁴³ Na čelo grada dolazi dr. Vladimir Malančec, odnosno dr. Branko Švarc, obojica odvjetnici, koji su iz blizine pratili zbivanja na sudu. Osim toga prema izjavi ustaše Martina Nemeca neke veze koprivničkih i ferdinandovačkih ustaša išle su preko zaposlenika u Mjenjačnici brašna Matije Peršića u Varaždinskoj ulici 9 (danas Ante Starčevića) u Koprivnici, jer se brašno u tu trgovinu dopremalo Pankarićevom konjskom zapregom iz virovskog mlina, čiji je vlasnik bio tast Vinka Kolar Matija Peršić. No Peršić nije imao veze s ustašama. On je čak bio gradski zastupnik u Koprivnici, imenovan od kralja Aleksandra nakon uspostave diktature uživajući status pouzdanog podanika nove države i predsjednik mlinarske sekcije u Savezu hrvatskih obrtnika.⁴⁴ Poslije 1934. kad je izvršen atentat na kralja u Marseillu, ustaška djelatnost na koprivničkom području zamire, ali je dio stanovništva i dalje bio jako ispolitiziran, i neprijateljski raspoložen prema vladi na svim razinama, koja im za vrijeme velike svjetske krize 1931. do 1934. nije pomogla pa se takvo raspoloženje odrazilo na ponašanju stanovništva u određenim vremenskim razdobljima sve do 1941. godine. Izvozom poljoprivrednih proizvoda u Treći Reich veliki su se poljoprivrednici Vojvodine i Slavonije i sjeverne Srbije uspjeli izvući iz dugova, što se nije dogodilo u Podravini koja je bila zemlja maloposjednika i malostočara te je dugove uspjela otplatiti tek za Banovine Hrvatske.⁴⁵ Zabilježeno je, da su ustaše 1932. planirale atentat i na prof. Viktora Pogačnika koji je 1927. bio zastupnik u Osječkoj oblasnoj skupštini, a u 1931. i 1932. i ministar šuma i ruda. Atentat je planiran i na Tomu Jalžabetića.⁴⁶ Sve je to posljedica nezadovoljstva stanovništva politikom Beograda koji je sve narode htio pretvoriti u Jugoslavena kao građane jedinstvene Jugoslavije a zapravo Velike Srbije. Veliko uznemirenje izazvala je u Koprivnici eksplozija bombe na željezničkoj stanici 30. srpnja 1933.⁴⁷ Eksploziv je bio namijenjen Draganu Bubnju, sucu Vrhovnog suda u Beogradu koji je potvrđivao visoke kazne podravskim ustašama suđenim na Sudu za zaštitu države. Sve u svemu politička situacija u Podravini bila je sve prije nego dobra, pa je i rad sudaca i odvjetnika bio strogo kontroliran.

Vinko Kolar nije se želio baviti politikom i to mu je nekako uspijevalo iako ga je to i izoliralo od građanske elite koja se skupljala u Hotelu k caru ili Hotelu Križ. Nije pokazivao nikakav interes za nogomet, ali ni za ostale vrste društvenog života. Volio je samo šah ali ga je igrao u krugu obitelji.

Oženio se 20 svibnja 1929. u crkvi sv. Marka u Zagrebu s Jelisavom Marijom Peršić, kćerkom vlasnika virovskog mlina Matije Peršića. Kumovu su im bili Viktor Pogačnik i Ljudevit Pohleven, glavni strojar u zagrebačkoj pivovari i najbolji prijatelj Matije Peršića. Vjenčao ih je kapelan Ivo Somek. Bili su pozvani tri puta i to u Koprivnici.⁴⁸ Vinko Kolar se udomio u kući svog tasta u Basaričekovoj 2, napustivši stanovanje kod Cesarca, orguljaša župne crkve sv. Nikole. Već 18. ožujka 1930. rodio im se sin Branko, Marijan, a 9. srpnja 1933. i kćer Mirica, Marija Magdalena. Veliko kućanstvo trošilo je dosta novaca a zbog krize i iseljavanja Jelisavine mlađe sestre u Vojvodinu a koja je zatražila isplatu svog dijela milina i imanja, financije Kolarove obitelji nisu bile dobre. Počelo se razmišljati o tome da Vinko Kolar napusti sudovanje i da preuzme bilježničku kancelariju jer se zbog visokih taksi taj posao činio isplativijim. Da bi se to ostvarilo obitelj Kolar je dala otkaz stanarima u Marinkovićevoj 9, te se iz Basaričekove 2 preselila u tu susjednu kuću koja nije imala lokal te se u njoj živjelo mirnije.

Misleći da će mu biti bolje kao bilježniku, Vinko je podnio ostavku koja je usvojena od dr. Josipa Sivoša pod br. 61 od 1. ožujka 1933. uz njegovu zahvalu za savjesni i marljivi rad na sudu⁴⁹. Među-

⁴³ V.ŠADEK, Ustaše, str. 101,

⁴⁴ Isto, str. 52, bilješka.

⁴⁵ Isto, str. 73.

⁴⁶ Isto, str. 78.

⁴⁷ Isto, str. 87.

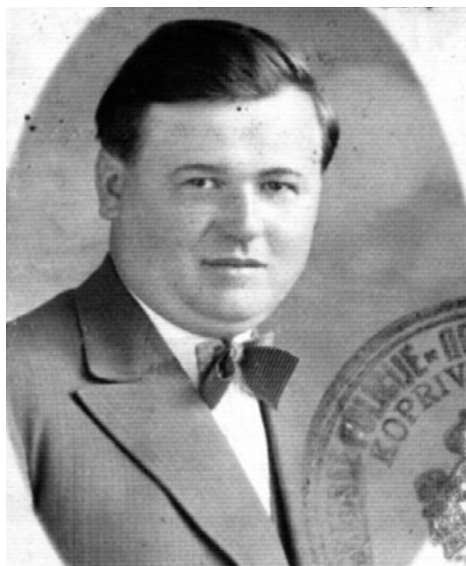
⁴⁸ Arhiv Kolar, Original vjenčanog lista iz matice vjenčanih, župe sv. Marka u Zagrebu, sv. XI.

⁴⁹ Arhiv Kolar, Odluka Kotarskog suda u Koprivnici br. 61 prs od 1933. Kopija.

sobno poštovanje Kolara i Josipa Sivoša održalo se do Sivoševe smrti, a i s gradonačelnicima Vladimirom Malančecom i dr. Brankom Švarcom Vinko Kolar je bio u dobrim odnosima, iako nije kontaktirao s njima izvan suda.⁵⁰

VINKO KOLAR KAO TREĆI JAVNI BILJEŽNIK U KOPRIVNICI OD 1. SVIBNJA 1933. DO 18. TRAVNJA 1941. GODINE

Koprivnica je imala dva bilježnička mjesta i oba su držali režimski ljudi: jedan od njih je bio dr. Veljko Ilić. Radi Vinka Kolara, vjerojatno zalaganjem Viktora Pogačnika, otvoreno je treće bilježničko mjesto u Koprivnici s uredom u Basaričekovoj 2, dakle daleko od suda i od gruntnice. Bila je to loša odluka jer je velika svjetska kriza bila na svom vrhuncu pa su i ostavinske rasprave uglavnom čekale bolja vremena. Ipak Vinko Kolar je uz pomoć pisara rodom iz Peteranca svako jutro otvarao bilježnički ured, te su mu uglavnom dolazili ljudi iz Vinice i Koprivničkog Ivanca te nešto Koprivničanaca iz tog dijela grada. Kolar nije bio član niti jedne stranke, pa su oni koji su tražili uključenost bilježnika u politiku postavili dr. Veljka Ilića za bilježnika. Kolarovim radom nije bio zadovoljan ni tast Matija Peršić, jer osim rada u kancelariji Vinko Kolar nije imao nikakav drugi angažman niti u politici, niti u vrtu, a nisu ga zanimali ni nogometne utakmice, kao ni vrlo bogat kulturni i muzički život grada. Uzrok tome bilo je njegovo narušeno zdravlje koje se manifestiralo kao nezainteresiranost za sve drugo osim posla. Matiju Peršića, koji je bio izvanredno aktivan, je ljutilo takvo stanje te je jednoć rekao da »Vinko zna samo pravicu krojiti i u liegestulu ležati«. Peršić, već u godinama, je morao saditi i jabuke i marelice u vrtu i dvorištu u Koprivnici, kao i borove od kojih su dva bila srebrni borići iz Slovenije, vjerojatno prvi u gradu. Sve u svemu Vinko Kolar bio je miran čovjek, nesklon javnim nastupima pa nije pratio ni muzički ni športski život Koprivnice, a nije imao ni mnogo prijatelja izvan struke. No često je znao u Mjenjačnici brašna, zamijeniti svoju suprugu Jelisavu koja je to obilato koristila za šetnje s djecom. Ona je bila društvena i rado je posjećivala ugledne koprivničke obitelji. Tako je često bila kod Slave Švarc, majke Krešimira, koja je bila Peterančanka i imala kao i Jelisava Kolar mnogo interesa za izradu tekstilnih tkanina te kulinarstvo, a prijateljela je i s obitelji Albahari. Posjećivala je povremeno i svoju rođakinju Slavicu Ivančan, te obitelj Pavlović, kao i Mariju Švarc, ali najčešće krojačicu Pepicu Tkalčec, koja je prema slici iz francuskog ili njemačkog žurnala znala sašiti svaku haljinu. U trgovini Žakija Rosenberga mogli su se jeftino kupiti restlovi (ostaci) skupih engleskih ili francuskih tkanina, pa je Pepica od njih načinila prekrasne odjevne predmete za Jelisavu Kolar i mene. Za razliku od Vinka Kolara, Jelisava je bila vrlo društvena i imala je pristup u domove mnogih Koprivničanaca. Svuda je stigla i uvijek je vodila sa sobom svoju kćer t.j. mene.

Sl. 2. Fotografija Vinka Kolara na osobnoj ispravi 1935. godine (Arhiv Kolar)

Oprema bilježničke kancelarije bila je skromna. Sastojala se od velikog hrastovog pisačkog stola i ormara za spise u klasicističkom stilu koji su otkupljeni od prijašnjeg koprivničkog bilježnika Alberta Pulgrama, malog stola za Remington pisaci stroj, nekoliko stolica, a na zidu je visjela prvo slika kralja Aleksandra, a od 1939. tj. u vremenu postojanja Banovine Hrvatske, slika dr. Vladka Mačeka, koja je na jedan način bila obavezna ako su ti mušterije bili seljaci. Na hodniku pred kancelarijom stajala je dugačka hrastova klupa. Na zidu je stajala velika uljana

⁵⁰

Primarius koprivničke bolnice dr. Krešimir Švarc napisao je više radova u kojima spominje dr. Branka Švarca i njegovu inventivnost u obogaćivanju društvenog života Koprivnice. (Krešimir ŠVARC, Prilozi za povijest koprivničkih Židova, *Podravski zbornik*, sv. 17, Koprivnica 1991., str. 167-183).

slika stijene o koju lupaju valovi, koju je prema razglednici naslikala samouka slikarica Richter, te dvije grupne slike. U obje je Vinko Kolar bio u najgornjem redu i izgledao je najmiroljubivije od drugih mladih pravника ili javnih bilježnika. Sve je u kancelariji Vinka Kolara bilo skromno ali i solidno, i godinama se ništa nije mijenjalo.

Vinko Kolar je držao bilježniku kancelariju od 1. ožujka 1933. do 18. travnja 1941. Iz potvrde Javnobilježničke komore u Zagrebu, Ilica 40 t.j. predsjednika komore Andrije Gostiše vidi se da protiv Vinka Kolara od 1933. do travnja 1941. nije vođen nikakav disciplinski postupak niti je stigla kakva pritužba na njegov rad.⁵¹ Bilo je to vrlo važno priznanje, jer su javni bilježnici napadani od vodstva Hrvatske seljačke stranke a i Mihovila Pavleka Miškine kao »pokvarena gospoda«, koja se bogati na račun pljačke siromašnih seljaka. Slučaj Vinka Kolara pokazuje da to baš nije bio uvijek slučaj. Vinko Kolar jedva je poslovao pozitivno, jer su seljaci znali da nije politički čovjek, ali su znali i da će im parnica koju on vodi biti loše riješena ako drugu stranku zastupa režimski bilježnik i sudac. Kolar nije nikada uzimao nikakve darove od svojih stranaka i po tome je bio poznat. Bilo je dakle i takvih nekorrumpiranih javnih činovnika i državnih službenika. K njemu je dolazio i seljački književnik Mihovil Pavlek Miškina, tražeći savjet u vezi s posjedima Đelekovčana u susjednoj Mađarskoj.

VINKO KOLAR KAO ODVJETNIK U KOPRIVNICI OD 14. RUJNA 1941. DO 8. SIJEČNJA 1942.

Strašne događaje koji su se odvijali na području Koprivnice od travnja 1941. do svibnja 1945. kada je život izgubilo mnoštvo ljudi, Roma, Židova i Hrvata obradili su dr. Zdravko Dizdar, Zvonimir Despot i dr. Vladimir Šadek, a postoji i mnoštvo manjih radova i sjećanja vezanih uz to vrijeme i temu, pa ih neću posebice navoditi.⁵² Već za Banovine Hrvatske bilježništvo je tretirano kao suvišno, te se tražila njegova likvidacija i prenošenje ostavinskih predmeta sudovima na rješavanje. Kada je proglašena Nezavisna država Hrvatska bilježništvo je ukinuto i Vinko Kolar je morao zatvoriti svoju kancelariju. Žito je već ranije postalo državni monopol a trgovina brašnom svela se na prodaju malih količina brašna potrošačima u gradovima, pa je Peršićeva mjenjačnica u Basaričekovoj 2 pretvorena u gradsku aprovizaciju i Jelisava Kolar je izgubila svaku mogućnost zarade prodajom brašna iz virovskog mlina u Koprivnici što je jako smetalo Tomi Čikoviću koji je za vrijeme Banovine Hrvatske imao mjenjačnicu na Stočnom trgu (kasnije postao gradonačelnik Koprivnice), baveći se istim poslom kao i Matija Peršić. Kolarova obitelj je 1939. ostala bez jednog člana, jer je umrla Matijina supruga Antonija Albrecht, a i Matija Peršić je počeo poboljšavati i izgubio je onu radnu sposobnost kojom se ponosio čitav život.

Rad na sudu u funkciji suca bio je dakako Kolaru potpuno nedostupan, te je podnio molbu Odboru Odvjetničke komore u Zagrebu za upis u imenik odvjetnika. Advokatska komora u Zagrebu je br. 3028 od 15. rujna 1941. odgovorila da je ispunio Odredbe o upisivanju bivših javnih bilježnika u imenik odvjetnika od 15. VII. 1941. br. CXCI-665- 1949 i da nema zapreke, pošto je položio prisegu, da ga se upiše danom 16. rujna 1941. u imenik odvjetnika sa sjedištem u Koprivnici a po Zakonu o odvjetništvu.⁵³

Koprivnica je imala u međuratnom razdoblju mnogo odvjetnika. I Đurđevac nije na njima oskudjevao, jer je dr. Izidora Lichtenbergera naslijedio dr. Vlado Sabolić, a tu je bio i Rade Nauroth i dr. Josip Smagić kod kojega je radio kao kancelist pjesnik Ivo Piškorec, autor zbirke pjesama *Zemlja zavičajna*.⁵⁴ U Koprivnici su djelovali kao odvjetnici dr. Ladislav Crnić, dr. Leo Fischer, dr. Mate Malančec kojega je naslijedio sin Vladimir Malančec, koji je za krize obavljao i dužnost gradskog načelnika Koprivnice, Crnić, te dr. Miloš Radančević, dr. Rikard Steiner, Ivan Ščerbak i dr. Eduard Schubert, dr. Branko Švarc

⁵¹ Arhiv Kolar, Potvrda Javnobilježničke komore u Zagrebu, Ilica 40, br. 533. od 28. travnja 1941., (Ovjerovljeni prijepis).

⁵² V. ŠADEK, *Podravina u drugom svjetskom ratu i poraću (1941.-1948.)*, izd. Meridijani, Koprivnica 2017., str. 16 - 17

⁵³ Arhiv Kolar, Ovjerovljeni prijepis dopisa Advokatske komore iz Zagreba br. 30038 od 16. rujna 1941.

⁵⁴ Miroslav DOLENEC Dravski, pogovor knjizi pjesama *Zemlja zavičajna, Đurđevac, 1974- str. 40.*

i mnogi drugi.⁵⁵ U konkurenciji s brojnim odvjetnicima Vinko Kolar je već kao javni bilježnik bio zapostavljen, a za vrijeme Nezavisne države Hrvatske političke karakteristike bile su odlučujuće za uspješan rad. Otvorio je kancelariju u istim prostorijama u kojima je ranije bila bilježnička, izvjesivši limenu tablu s novim zvanjem na kuću ali se nije uspio promovirati kao novi odvjetnik u Koprivnici iako su zatvorene sve kancelarije u rukama Židova i Srba. Čak i odvjetnici iz miješanih brakova kakav je bio dr. Branko Švarc koji je bio oženjen s Marijom Brozović, sestrom dr. Leandera Brozovića, nisu mogli obavljati odvjetnički posao. Neki su se politički aktivirali pa je Stanko Ščerbak, dotada odvjetnik postao gradonačelnikom Koprivnice, te je i strijeljan po završetku rata.

Kolarova odvjetnička kancelarija nalazila se kao i bilježnička u Basaričekovoj 2, ali je ulaz bio iz Varaždinske ulice 9, te je prvo trebalo otvoriti velika hrastova vrata i onda opet kucati na lijeva vrata. Pisar mu je bio isti kao i dok je bio bilježnik. Usprkos očekivanja danima nitko nije pokucao na vrata kancelarije, jer metamorfoza Vinka Kolar iz bilježnika u odvjetnika a bez političkog angažmana kod ustaša nije bila prihvatljiva. Uzaludno je plaćena taksa od 500 kuna biljega na dozvoli za otvaranje odvjetničke kancelarije. Uzalud je slika dr. Vladka Mačeka zamijenjena slikom Ante Pavelića. Posla nije bilo za čovjeka koji nije bio u ustaškom pokretu. Obitelj je počela oskudijevati, jer je izostao gotovo svaki priliv novca, i usprkos najveće štednje Vinko Kolar je bio svjestan da mora opet ući u državnu službu i ne znajući što ga čeka.

8. siječnja 1942. Vinko Kolar je brisan iz registra odvjetnika što je proknjiženo u Odvjetničkoj komori u Zagrebu 15. siječnja, a obaviješten je i Kotarski sud u Koprivnici.⁵⁶ Spise iz njegove kancelarije preuzeo je dr. Franjo Sučević, koji je bio i pravnik i ekonomist i koji je otvorio svoju odvjetničku kancelariju u Koprivnici. Sučevićeva kancelarija nalazila se u vlastitoj kući u Varaždinskoj ulici 17, a Sučević je bio specijaliziran za privredne predmete, kao što je Kolar bio specijalist za gruntovne i ostavinske predmete. Međutim ni on nije mogao živjeti od odvjetništva u tom vremenu, te je ubrzo postao činovnik kod državne ustanove u Zagrebu koja se bavila otkupom žita i stoke u državi, te se je po završetku rata nakon kraćeg boravka u Istri i Zagrebu, vratio u Koprivnicu gdje je nanovo otvorio odvjetničku kancelariju i tu i umro.

VINKO KOLAR IMENOVAN JE PRIVREMENIM SUCEM U BOSANSKOJ GRADIŠKI (29. SIJEČNJA DO 23. TRAVNJA 1942.) I STALNIM U KOTOR VAROŠU OD 29. TRAVNJA 1942. DO 10. LIPNJA 1943. GODINE

Ponovno vraćanje Vinka Kolar u sudačku službu nije bilo nimalo jednostavno zbog apolitičnosti Vinka Kolar koji se i sada držao onog pravila biti daleko od politike. Nije mogao računati na neko dobro mjesto na području sjeverne Hrvatske. Dr. Andrija Gostiša iz Odvjetničke komore u Zagrebu izdao mu je 28. travnja 1941. potvrdu da je radio kao odvjetnik do 18. travnja 1942. te da nije bilo nikakvih pritužbi na njegov rad. Bolja mjesta sudaca u toj državi dobivali su oni koji su bili članovi ustaškog pokreta, što Vinko Kolar nije bio. Mjesto u Kotor Varošu bila je zapravo kazna.

Vinko Kolar je podnio molbu u jesen 1941. da ga se ponovno primi za suca u državnoj službi. Odgovor odnosno rješenje izdano je od ministarstva pravosuđa, a po naredbi pročelnika odjela za personalne poslove br. 88533 od 5. prosinca 1941. naređeno je da se Vinko Kolar postavlja za suca u Kotor Varošu uz zahtjev da se ministarstvo obavijesti kada je Kolar nastupio u službu.⁵⁷

Nakon više mjeseci ustaška vlast je spoznala da nema dosta kvalitetnog sudskog kadra, kako radi mobilizacije tako i radi ispadanja sudaca židovske ili pravoslavne vjere iz sudstva. Gotovo zatvorena vrata za namještenje na sudovima odškrinuta su onim pravnicima koji se nisu ogriješili ili zamjerali ustašama na vlasti. Kolar, oslobođen vojne službe zbog slabog zdravlja imao je takvu biografiju. Ante

⁵⁵ Almanah, n. dj., II.-1-37.

⁵⁶ Arhiv Kolar, Prijepis odluke Odvjetničke komore u Zagrebu br. 117 od 25. I. 1942. o brisanju Vinka Kolar iz imenika odvjetnika.

⁵⁷ Arhiv Kolar, Ovjerovljeni prijepis imenovanje od Ministarstva Pravosuđa i bogoštovlja br. 88533. od 5. prosinca 1941.

Pavelić je izdao do tog vremena više od 90.000 rješenja o zapošljavanju na području pravosuđa i bogoštovlja, a osobito je bilo teško naći suce za Bosnu. Prisiljen da se ponovno uključi u državnu službu Kolar i nije mogao računati na neko dobro mjesto. Dobio je dekret za suca u Kotor Varošu kraj Banja Luke. Pa i ovo je dobio samo stoga što je pročelnik odjela ministra pravosuđa i bogoštovlja bio dr. Drago Holler, brat Darinkinog muža Vinka a poznavao ga je i Vlado Sabolić.⁵⁸ Naime Drago Holler bio je oženjen sestrom Vladimira Sabolića, odvjetnika u Đurđevcu, koji je napustio redove HSS-a, te je deklarirao kao pravaš a od 1939. i kao ustaša te je ušao u vladajuću strukturu Nezavisne države Hrvatske.⁵⁹ Mislim da ministar pravde Artuković nije ni znao za postavljanje Kolaru sucem u Kotor Varošu, iako se u dekretu od 5. prosinca 1942. navedeno da se Vinko Kolar, bivši javni bilježnik, imenuje sucem IV položajne grupe 2 stupnja kod Kotarskog suda u Kotor Varošu.⁶⁰ Čini se da je Vinko Kolar teško prihvatio ovo rješenje na što upućuje njegov kasni ispis iz Advokatske komore i nastup službe u Kotor Varošu. Trebalo je otići u posve nepoznati kraj i ostaviti obitelj, a sa zdravljem Vinko Kolar nije više stajao dobro.

No nije bilo druge već spremiti kofer i krenuti u nepoznato. Prostorije njegove odvjetničke kancelarije u Koprivnici u Basaričekovoj 2, pretvorene su u stan tročlane obitelji Kelemen a jedna soba je služila kao skladište aprovizaciji uz lokal. I peterosobni stan u Varaždinskoj 9 bio je zahvaćen podstanarstvom vojnih lica, uglavnom Nijemaca. Jelisava Kolar je uporno nastojala održati kućanstvo u Koprivnici ali je morala sve češće odlaziti u Virje, jer je Matija Peršić sve više bio bolestan pa je morala voditi brigu i o mlinu.

Vinko Kolar je trebao primiti službu u Kotor Varošu određenog datuma iako za to mjesto nije nikada ni čuo. Međutim nije mogao doći do Kotor Varoša zbog četničkih akcija oko najvećeg rudnika željezne rudače siderita na Balkanu Ljubije i ugljenika Maslavare te su Nijemci i ustaše održavali ta mjesta zbog snabdijevanja sirovinom i energijom sisačke željezare. Kotor Varoš je ležao na rječici Vrbanji koja utječe u Vrbas a dolazak do Varoša bio je kroz guste šume. Samo mjesto sastojalo se od svega nekoliko javnih zgrada kotarskog značaj, i bilo je okruženo visokim planinama i miješanim stanovništvom muslimanske, pravoslavne i katoličke vjere. Nijemci su s ustašama povelj akciju »čišćenja« ovog područja, pa je Vinko Kolar došao u mjesto koje je već bilo obilježeno teškim stradanjima. Tijekom rata tri puta su Kozarevac i Ljubija prelazili iz ruke četnika i partizana u njemačke i ustaške ruke i obrnuto, uvijek uz strahovite žrtve i stradanja tamošnjeg stanovništva.

Vinko Kolar nije mogao ODMAH nastupiti službu u Kotor Varošu jer nije ni mogao doći do tog mjesta, te je rješenjem ministarstva br. 6077 od 27. siječnja 1942. bio dodijeljen na rad kotarskom sudu u Bosanskoj Gradiški bez prava na dnevnice. U Bosanskoj Gradiški Vinko Kolar je nastupio u službu

⁵⁸ Dr. Drago Holler bio je oženjen sestrom Vlade Sabolića, đurđevačkog odvjetnika i velikog župana za vrijeme NDH. Završio je pravo i radio u Ogulinu zajedno sa ocem Vladimira Brakarića koji mu je poslije rata pomogao da preživi i da dobije neku mirovinu. Dragutin Holler bio je poznat kao dobar i marljivi pravnik koji se nije bavio politikom. No rođastvo sa Sabolićem dovelo ga je na mjesto tajnika ministra pravde Artukovića za vrijeme NDH. Zalaganjem Bakarića nije bio progonjen poslije rata, ali je živio dok nije dobio mirovinu vrlo teško, te je 1947. radio u virovskom mlinu na poslovima preuzimanja žitnih viškova od seljaka.

⁵⁹ Vladimir Sabolić (Križevci, 31. VII. 1900. - Zagreb, 31. VIII. 1948.). Studirao je pravo u Beču i Zagrebu i bio do travnja 1941. odvjetnik u Đurđevcu, te je 1939. istupio iz vodstva HSS-a u kotaru Đurđevac i postao organizator ustaškog pokreta u đurđevačkom kraju. Nakon proglašenja NDH imenovan je ustaškim povjerenikom za kotar Đurđevac da bi već u lipnju 1941. bio imenovan velikim županom župe Posavje u Slavonskom Brodu, a od prosinca 1942. bio je veliki župan župe Bilogora u Bjelovaru. Uoči sloma NDH obnašao je dužnost ravnatelja Ministarstva unutrašnjih poslova. U svibnju 1945. uspio je pobjeći u inozemstvo ali 1948. ilegalno ulazi u zemlju kao član Kavranve ilegalne grupe, te je uhapšen i presudom Vrhovnog suda NR Hrvatske strijeljan. (Zdravko Dizdar, V. Sabolić, *Tko je tko u NDH*, Izd. Minerva, Zagreb 1997., str. 363-354.)

⁶⁰ Arhiv Kolar, Prijepis Odredbe Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja od 6. prosinca 1941. o postavljenju Vinka Kolaru za suca u Kotor Varošu br. 88522-1941. Visoki broj rješenja ukazuje da je ustaška vlast imala velikih problema s pronalaženjem pogodnih činovnika u sudstvu, a za krajeve u Bosni to je bio gotovo nemogući zadatak. Mnogi su školovani ljudi bili pozvani u domobrane, a ako su bili Židovi ili pravoslavne vjere ostali su također bez posla a mnogi Židovi nažalost i bez života.

29. siječnja 1942. kako je to potvrdio tamošnji predstojnik Kotarskog suda dr. Odić⁶¹ Tu se prvi puta susreo s bosanskim jezikom koji je imao niz riječi koje su Kolaru bile posve nepoznate. Tako je znao pričati da su mu u gostionici ponudili »puru«, a on je misleći da će dobiti komadić puretine željno čekao konobara s hranom koji mu je najzad donio kukuruzne žgance. Novo iskustvo stjecao je i u sudstvu. Tu su pored sudskih zakona iz Austro-Ugarske i Kraljevine SHS još uvijek dominirale i odredbe nekih dijelova šerijatskog zakona, a imovni odnosi bili su posve drugačiji nego u Podravini, pa stoga i nasljedno pravo jer se u Podravini još od carice Marije Terezije prakticiralo rimsko pravo i dosljedno tome gruntovno pravo Austro-Ugarske Monarhije koje je Kolar do tada poznao. U travnju 1942. prometne prilike su se donekle sredile i dr. Odić je izdao naredbu Vinku Kolaru 23. travnja 1942. da nastupi na službu u Kotor Varošu.⁶²

Obavijest da je nastupio u službu izdao je sam Vinko Kolar ali tek 29. travnja 1942. u svojstvu predstojnika Kotarskog suda u Kotor Varošu, jer osim njega na sudu u Kotor Varošu nije bilo sudaca koji su završili fakultet. Bio je to mali sud s nekoliko službenika. No zbog ratnog stanja tužbi je bilo malo, jer Kotarski sud u Kotor Varošu nije rješavao veće krivične stvari koje su rješavali viši i prijezi ili specijalizirani sudovi.

U Kotor Varošu je Vinko Kolar službovao od travnja 1942. do 10. svibnja 1943. godine, proživjevši teške trenutke ali manje radeći nego ikada do tada zbog nemogućnosti prometovanja i kretanja, pa je rado odlazio na plažu na obalu Vrbanje, gdje se svakog sunčanog dana okupljalo činovništvo suda i kotara bez obitelji, a stana u Kotor Varošu za Kolarovu obitelj nije bilo. Ustaška vlast je bila slaba, gotovo nevidljiva, a civilne ustanove, tj. kotarski ured, kotarski sud i osnovna škola poslovali su vrlo neredovito. Kolar se je dobro snašao u tom okolišu jer po prirodi on je bio jednostavan narodski čovjek, koji je znao slušati više nego zapovijedati. Novine su stizale rijetko i to je mjesto bilo kao na kraju svijeta, zemlja bosanskih krajeva, gdje je prekrasna priroda olakšavala neimaštinu i gotovo gladno življenje. jer nikakva trgovačka roba nije stizala do tog mjesta. Pucalo se stalno, a opskrba je bila manjkava. O stanu za obitelj nije bilo ni govora, a sam Vinko Kolar je za vrijeme svog rada u Kotor Varošu stanovao u jednoj sobi jedne gostionice. No ljudi su bili po pričanju Kolara dobri i tamo se je više družio sa ljudima iz kotara i iz škole. Zavolio je sevdalinke koje je rado slušao sve do kraja života. Nije nam o tome puno pričao, ali mislim da je bio zaljubljen u učiteljicu Mar(ij)u koja ih je divno pjevala i koja je ubijena tijekom rata.

Rat je ovo područje zahvatio prije nego Podravinu i jednog dana mu je savjetovano da ode iz Kotor Varoša jer da će tu izgubiti glavu. Jedva je našao nekog čovjeka koji ga je odvezao kolima do Banja Luke. Mnogo godina kasnije jedan mu je bivši partizan rekao da su ga imali na nišanu puške kada se vozio na kolima prema Banja Luci, ali da su mu se smilovali jer su u ljeto 1942. vidjeli za vrijeme ljetnih praznika njegovo dvoje male djece koje treba prehraniti, pa im nisu htjeli ubiti oca, a i da se tijekom boravka u Kotor Varošu nije nikom zamjerio.

Ofenzive i stalni upadi četnika i partizana onemogućili su sudsko uređivanje, jer se ljudi nisu mogli slobodno kretati na tom prostoru. Predstojnik Kotarskog suda u Kotor Varošu Ivan Kirov razriješio je Vinka Kolara službe u Kotor Varošu.⁶³ Vinko Kolar je radio u Kotor Varošu do proljeća 1943., kada je područje oko Prijedora postalo veliko ratište

U Banja Luci se Kolar zadržao nekoliko dana a onda se opet vratio u Koprivnicu. Opet je bio bez posla. Ostali činovnici koji su ostali u Kotor Varošu većinom su stradali.

⁶¹ Arhiv Kolar, prijepis naredbe pravosuđa i bogoštovlja od 27. siječnja 1942. o privremenom radu na sudu u Bosanskoj Gradiški.

⁶² Arhiv Kolar, Naredba dr. Odića br. 298 od 23. IV 1942.

⁶³ Arhiv Kolar, Obavijest predstojnika kotarskog suda u Kotor Varošu br. 7 304 od 10. lipnja 1943. da je premješten odredbom poglavnika NDH od 7. svibnja 1943 na kotarski sud u Koprivnici.

VINKO KOLAR OD 17. LIPNJA 1943. DO 25. SRPNJA 1945. RADI KAO SUDAC A ONDA I PREDSTOJNIK KOTARSKOG SUDA U KOPRIVNICI

Pročelnik odjela Ministarstva pravosuđa i bogoštovlja dr. Josip Barišić obavijestio je Vinka Kolaru da je odredbom poglavnika br. 24207 od 10. svibnja 1943. a na temelju Odredbe od 20. rujna 1942. br. CCLXVI-2247-Z-1942. i Paragrafa 21. Zakonske odredbe od 30. rujna 1942. br. CDXXXVII-2115-Z-1942. premješten na Kotarski sud u Koprivnicu. Predstojnik Kotarskog suda u Koprivnici Josip Pogleđić potvrdio je da je Vinko Kolar nastupio u službu u Koprivnici 17. lipnja 1943. kao službenik VI činovničkog razreda I. plaćevnog stupnja.⁶⁴

Kao i prije, Vinko Kolar je preuzeo predmete vezane uz ostavine i porodično pravo gdje je bilo često vrlo kompliciranih slučajeva koji se godinama nisu uspijevali riješiti. Bilježnici su nestali kao kategorija pravnik, a svi su poslovi porodičnog prava prešli na sudove. Sve političke predmete rješavali su prijeki sudovi, i na ove su sudove prešli mnogi Kolarovi kolege sa studija, izgubivši radi toga krajem rata glavu jer su obično izricali smrtne kazne za partizane. Vinko Kolar da je i bio pozvan ne bi prihvatio takvo bolje plaćeno mjesto jer je bio apolitičan, zadržavajući mišljenje o političkim kretanjima za sebe. Takvoga ga je sredina znala iz tridesetih godina, pa mu je to pomoglo da ga nitko ne dira. Odlazio bi ujutro na sud i vraćao se poslije 15 sati kući. Za njegovo ponovno namještanje na Kotarskom sudu u Koprivnici vjerojatno je opet bio zaslužan Dragan Holler i njegova supruga Zlata rođ. Sabolić, a zauzvrat je Jelisava Kolar nekoliko puta slala nešto brašna iz Virja u Zagreb, gdje je vladala velika oskudica hrane. Naime Holler je čitavo vrijeme rata radio kod Artukovića u Ministarstvu pravosuđa, a njegovo preživljavanje pokazuje da je uspješno održavao veze i s onima koji su se opredijelili za partizanski pokret.

No Koprivnica u koju se Vinko Kolar vratio 1943. godine nije bila ista kao ona koju je ostavio godinu i pol dana ranije. Partizani su se noću slobodno kretali Podravinom, pa su se u Koprivnicu sklanjali mnogi ustaše sa obiteljima. Židovskih trgovina više nije bilo, a oskudica hrane bila je velika, jer je ustaška vlada povlačila iz Podravine sve tržne viškove ostavljajući za prehranu stalnog stanovništva nedovoljno hrane. Hotel Križ, ali i neke druge zgrade pretvorene su u vojarne, a život u gradu gdje su sirene oglašavale prelet savezničkih aviona i svijest mnogih ljudi poslije poraza Nijemaca kod Staljin-grada da Treći Reich neće iz tog rata izaći kao pobjednik stvorio ne narodnu frontu od stanovnika koji su pomagali partizane lijekovima i na razne druge načine.

I obiteljski mu je život bio nesređen. U studenom 1943. umro mu je tast Matija Peršić, a Jelisava Kolar se s kćerkom Mirom povukla u Virje gdje je živjela do 1948. godine, kada je mlin bio konfisciran a ona protjerana iz Virja i osuđena na jednogodišnji zatvor. Bez prekida je u Koprivnici živio samo Vinkov sin Branko Kolar zadržavši i kao gimnazijalac jednu sobu u Varaždinskoj 9 i tako ju očuvavši kao glavno obiteljsko gnijezdo.

Nije bilo lagano živjeti u Koprivnici u tom vremenu. Naime partizani su 7. studenog 1943. ušli u Koprivnicu i osnovali kratkotrajnu Podravsku republiku, te formirali svoju upravu i potrebne institucije, a Vinko Kolar je bio uključen u neke manje administrativne poslove.

Nitko ga nije dirao ni kada je u grad ušao zapovjednik Francetićeve Crne legije Rafael Boban. Uredovanje na sudu nije se prekidalo, iako nije bilo mnogo posla budući da je sloboda kretanja bila jako ograničena, a i pravosuđe je funkcioniralo u vrlo ograničenom obimu. Živio je vrlo teško, zajedno sa sinom je ono što su sami uspjeli skuhati. Povremeno su po nešto sniženim cijenama objedovali u restauraciji u Basaričekovoj 1 koju je držao Nijemac Seidel koji je doselio iz Vojvodine i koji je 1945. bio strijeljan od partizana zbog suradnje s okupatorom. Jedno vrijeme su se hranili i kod rođakinje Slavice Ivanković, kćerki Pere Gregurića, kojoj je Jelisava Kolar bila vjenčana kuma. Slavica i Rudolf Ivanković su uspjeli u zaleđu tadašnjeg nogometnog igrališta izgraditi na dosta velikoj parceli kuću sa dvije sobe kojoj danas nema ni traga jer je čitav kompleks uklopljen u prostor Podravkine tvornice. Rudolf Ivanković je bio jako angažiran u Slavenu još u međuratnom razdoblju. I stambeno pitanje Kolarovih se je zakompliciralo, jer je u tri sobe stana u Varaždinskoj 9, doselio odlukom Stanarinskog

⁶⁴ Arhiv Kolar, Odluka predstojnika Kotarskog suda u Koprivnici Josipa Pogleđića br. Su 192-43. od 21. lipnja 1943.

uređa šef željezničke stanice u Koprivnici Vrban, rodom iz Hlebina. Njegov je stariji sin bio pripadnik Poglavnikovog tjelesnog zdruga, a mlađi je bio organizator ustaške mladeži na koprivničkoj gimnaziji i potpuno opsjednut idejom da Hrvatska uz pomoć Trećeg Reicha mora biti nacionalna država samo Hrvata.⁶⁵ Jelisava Kolar je u vremenu kada su partizani držali Koprivnicu došla po sina i kćerku te ih odvela u Virje. Naime Matija Peršić umro je nekoliko dana prije ulaska partizana u Koprivnicu, pa je Vinko Kolar sa sinom Brankom, koji se vratio u Koprivnicu ostao u Koprivnici, a ona sa kćerkom u Virju. Nakon što je Rafael Boban zavladao Koprivnicom veze između Koprivnice u rukama ustaša i Virja gdje su danju vladali ustaše a noću partizani bile su gotovo posve u prekidu.

O radu i životu Vinka Kolar na koprivničkom sudu u tom vremenu nemam gotovo nikakvih podataka, osim da je 1944. postao predstojnik tog suda koji je rješavao samo manje ostavinske i prekršajne predmete. Gotovo svi mlađi suci bili su mobilizirani, a teže stvari je rješavao Prijeki sud. No ubijenih je bilo i u borbama Rafael Boban koji je napad na Koprivnicu 7. studenog 1944. obilježio pretvaranjem grada u pravu tvrđavu izgradnjom bunkera i mitraljeskih gnijezda, te ograđivanjem grada električnom žicom i minskim poljima. Braneći grad bojne Crne legije služile su se i teroriziranjem građana, te su povješali u gradskom parku sumnjivce, spriječivši time svaku suradnju građana s napadačima i ponovni ulazak partizanskih jedinica u grad. Ovakav surovi način borbe nije viđen u ovim krajevima od turskih osvajanja i Koprivnica je bila u rukama Bobana sve do svibnja 1945. kada su se povukli prema austrijskoj granici.⁶⁶

Vinko Kolar je u tom vremenu nastojao biti što nevidljiviji a redovnim djelovanjem na sudu nastojao je ne skrenuti pažnju ustaša na sebe i ono malo službenika na sudu. Bobanovci su zbog hrane povremeno upadali duboko u srce središnje Podravine. tj. do Virja, Đurđevca i Pitomače, ali glavno im je bilo održavati u prometu željezničku vezu Koprivnica - Mađarska i obnoviti promet na podravskoj željezničkoj pruzi, koju su partizani onesposobili za promet. Vjerujem da je i tijekom 1944. Vinko Kolar pomagao prijateljima i starim koprivničkom obiteljima koliko je mogao. Rafael Boban vjerojatno nije bio zadovoljan držanjem Vinka Kolar, ali ga je nekako trpio zbog njegove bolesti. Da li je bilo susreta Kolar i Bobana ne znam, ali vjerojatno su Kolar štitili Šćetinčevi koji su trgovačkim vezama bili vezani uz Matiju Peršića, a i gradonačelnik Koprivnice odvjetnik Ščerbak je bio Kolarov kolega i poznavali su se dugo godina.

Vinko Kolar je gotovo nekim čudom izbjegao u svibnju 1945. godine Bleiburg. Naime Rafael Boban je izdao u svibnju 1945. naredbu da svi koprivnički činovnici moraju zajedno s njim napustiti Koprivnicu i krenuti prema austrijskoj granici gdje će ih primiti saveznici. Oni su i prihvatili njemačke vojnike ali ne i druge, a pogotovo ne Kozake koji su izručeni Staljinovim jedinicama te su ih ovi gotovo sve pobili. Kako su prošli Hrvati u toj koloni zna se. Saveznici ih nisu primili, a marš smrti od Slovenije sve do Makedonije ili Vojvodine bio je obilježen umrlim ljudima. O tomu je do danas napisano mnoštvo radova, osim broja koji se ni danas točno ne zna i mislim da je mnogo veći nego što se iskazuje. Neki su se i izvukli živi, ako su bili vrlo mladi, ali su se vratili nakon boravka u logorima kući kao na smrt bolesni ljudi, kao što je to bilo sa Zvonkom Vrbantom koji je ubrzo po povratku u Hlebine i umro.

Vinko Kolar je u vrijeme odlaska Bobana ali i ulaska partizana u grad u svibnju 1945. potražio sklonište kod bivšeg šefa željeznice stanice Popovića. Ovaj ga je sakrio i tako ga Bobanovci nisu našli. Susjed Popović je Kolar sakrivao dulje vrijeme dok se prilike u gradu nisu sredile i dok nije uspostavljen rad Gradskog narodnog odbora, odnosno dok nisu vlast preuzeli ljudi koji su poznavali grad i njegove ljude. U Koprivnicu se vratio i Svetozar Kovačević, vlasnik najveće trgovine građevnog materijala u Koprivnici u međuratnom razdoblju, čija je supruga bila Austrijanka i prijateljica Jelisave Kolar i njene majke, ali iako na visokom položaju u vojsci nije htio za nikoga intervenirati i otišao je u Beograd. No grad je imao potpuno izmijenjeno lice i svugdje su se nazirali tragovi rata. Na našoj kući u

⁶⁵ Svi su preživjeli rat, ali je stariji sin izbjegao s Pavelićem i živio u Južnoj Americi te se poslije 1992. vratio u Hlebine, dok je drugi sin gimnazijalac krenuo u svibnju 1945. prema Austriji, te je bio zarobljen od partizana koji su ga dugo držali u logoru. Vratio se u Hlebine teško bolestan i tu brzo umro.

⁶⁶ V. ŠADEK, *Podravina u Drugom svjetskom ratu i poraću (1941.-1948)*, Izd. Meridijani. Koprivnica 2017., str. 290.

Varaždinskoj 9 ostali su tragovi gelera od bombi i stajali su tu dugo godina, zakrpani samo smjesom cementa i vapna, a iz kuće su se Vrbani iselili i vratili u Hlebine, ali je na njihovo mjesto došao Mijo Kanižaj sa suprugom Jelkom, koji je u siječnju 1944. otišao u partizane sa gotovo svim Đelekovčanima i sada nakon povratka preuzeo vlast u Koprivnici. To vrijeme je obilježilo pražnjenje Koprivnice od starosjedioca i preuzimanje vodstva od strane ljudi iz Đelekovca ili Novigrada Podravskog.

Vinko Kolar je dakako ostao bez svojeg radnog mjesta i tek se 1948. vratio za stalno i službeno u sustav državnih činovnika.

Bilo je pravo čudo da je jedan sudac spasio svoju glavu. Vinko Kolar je jednoć rekao da su gotovo svi njegovi kolege sa studija izgubili glavu, kako oni koji su bili mobilizirani tako i oni koji su radili na prijekim sudovima te bili osuđeni na partizanskim sudovima na smrt. Vinko Kolar je imao sreću što su se u Koprivnicu vratili i neki Židovi koji su izbjegli logore, a koji su ga poznavali. Među njima je bio i dr. Branko Švarc, koji je u siječnju 1944. otišao u partizane i jedva preživio tifus. Vinko Kolar nije bio životno ugrožen, ali je ostao bez posla i morao je opet tražiti svoje mjesto pod suncem.

Nova narodna vlast je uspostavljena bez starih državnih činovnika, osobito onih s fakultetom. Ljudi sa sela koji su sudjelovali u Narodno oslobodilačkoj borbi preuzeli su sada vlast u gradu, i popunili sva bolja mjesta iako su bili bez stručne spreme. Na seminarima stjecalo se brzo najnužnije znanje i život je uređivan po sovjetskom principu gdje su se i ljudi osrednjeg imovnog stanja bez obzira jesu li činovnici ili seljaci našli na udaru nove vlasti.

»Smrt fašizmu - sloboda narodu« bila je parola pod kojom su se donosile sve presude, odluke i rješenja 1945. do 1948. godine. Obitelj Vrbani je bila odlukom stambenog izbačena iz stana i na njihovo mjesto je došla obitelj Kanižaj iz Đelekovca, Mijo i Jelka sa sinčićem Pavlom, kasnije zvanim književnikom Pajom. Mijo Kanižaj, iako bravar po struci imao je dosta visoku upravnu funkciju i nije bio loš čovjek, ali njegovo znanje o upravljanju kotarom bilo je kao i sve odluke narodne vlasti bez pravog obrazloženja i osnove, pa stoga često promašeno s pravnog i gospodarskog gledišta.

U takvom vremenu provedeni su 15. studenog 1945. izbori za Ustavotvornu skupštinu i pobjedu je odijela Narodna fronta, općenarodna organizacija koja je stajala na liniji Narodnooslobodilačke borbe. Glasalo se samo u dvije kutije: za Narodnu frontu i protiv. Dakako Narodna fronta je odnijela apsolutnu pobjedu i država je proglašena republikom, a nove vlasti su se okomile na pokušaje nekih da ožive stare stranke a osobito Hrvatsku seljačku stranku, dozvolivši samo djelovanje Hrvatske seljačke republikanske stranke na čelu s Gažijem i Tomom Čikovićem. Ustavotvorna skupština izglasala je Ustav Federativne narodne republike Jugoslavije i on je proglašen 31. siječnja 1946. godine.

Izbori za Narodne zastupnike u Saboru održani su 12. studenog 1946. i izborna kampanja bila je žestoka, jer su komunisti trebali umanjiti čak i djelovanje Hrvatske republikanske seljačke stranke poštujući samo lijevo krilo na čelu s Franjom Gažijem.

Vinko Kolar ostao je u travnju 1945. bez službe i bez svake zarade. Bezuspješno je pokušavao naći neko mjesto u pravosudnom ili upravnom sistemu ili privrednom području. Iako je vrlo mali broj sudaca preživio rat, odbačen od jednog ili drugog sistema. Kolarovo nezamjeranje nije bilo dovoljno da ga se primi u službu koja je bila rezervirana samo za pravovjerne. Odbijanje je bilo jasno, a 25. srpnja 1945. pomoćnik ministra pravosuđa ing. Boris Kenk izdao je potvrdu da ga se na temelju odluke o ukidanju i nevažnosti svih pravnih propisa koje su donijeli okupatori i njihovi pomoćnici za vrijeme okupacije ne može smatrati državnim službenikom, jer je odlukom NDH.a 19. siječnja 1942. bio primljen u državnu službu.⁶⁷To rješenje je presudno za dalju karijeru Vinka Kolar i on je vrijeme službovanja za NDH

⁶⁷ Arhiv Kolar. potvrđeni prijepis odluke Ministarstva pravosuđa br 3281 od 26. srpnja 1945. Potpisnik ovog dopisa Boris Kenk bio je pravnik i Slovenac koji je došao u Hrvatsku u akciji premještanja Slovenaca iz mari-borskog kraja. Međutim stradao je kao komunist u doba Informbiroa te je jedno vrijeme bio na Golom otoku. Poslije rata stanovao je na Tuškancu na broju 59 i imao dva sina od kojih je stariji Ari završio medicinu i otišao u Njemačku gdje je radio kao ginekolog, a mlađi Roman je završio arheologiju i nemajući stalnog zaposlenja u Hrvatskoj emigrirao je u Južnu Ameriku te se bavio istraživanjem starih kultura. Bio je vrlo perspektivan arheološki kadar ali nije uspio dobiti mjesto u odgovarajućoj instituciji. Naime Boris Kenk je bio maknut 1948. kao Informbiroovac iz državne službe, te je po povratku s Golog otoka radio kao ekonomist u jednom zagrebačkom poduzeću.

morao teško platiti poslije 1945. kada je izgubio i status i radno mjesto, i da nije bilo ženinog mlina u Virju, gdje je privremeno radio u dva navrata do 1948. ne znam kako bi preživio.

VINKO KOLAR KAO NAMJEŠTENIK UMJETNOG PAROMLINA M. PERŠIĆ I DRUG U VIRJU OD SRPNJA 1945. DO 4. TRAVNJA 1946. GODINE I OPET 1947. I 1948. GODINE

Bila je sreća, a možda i nesreća, da je vlasnica umjetnog paromlina Matije Peršića i drug (zapravo taj drug bila je Jelisava Kolar) bila Jelisava. Odgojena poput sina kojeg nije imao Matija Peršić je uspio kćeri ugraditi znanje i sposobnosti samostalne privrednice i ona se hrabro uhvatila u koštac da obnovi rad virovskog mlina, koji je od Nijemaca bio gotovo miniran i iako su partizani skinuli remenje s pogonskih strojeva te ih ukopali u neki bunker u šumi i zaboravili na to mjesto. Učinila je sve da obnovi rad mlina krpajući staro remenje i remenje koje joj je dostavila narodna vlast jer u Podravini nije u to vrijeme radio niti jedan moderni mlin, a obnavljanje rada vodenica također nije zadovoljavalo potrebe stanovništva. Kako se ne bi vratili u duboki srednji vijek nova partizanska vlast dozvolila je Jelisavi Kolar da djeluje kao vlasnica mlina i ona je izbjegla prvu odredbu o konfiskaciji jer je u mlinu parni stroj bio jačine od svega 60 KS. Veći, prije rata kupljeni novi stroj kod Gamza u Budimpešti nije nikada stigao u Virje jer je izbio rat. U najkraćem vremenu obnovljena je i željeznička pruga i virovski mlin je postao važan sakupljač žita i kukuruza, odnosno mljevenih žitarica koje su se skladištile u novopodignutom magazinu kraj miniranog željezničkog kolodvora i odanle slale vagonima u gradove Federativne države Jugoslavije, a dobrim dijelom i prema Sovjetskom savezu.

Vinko Kolar je radio u mlinu 1945. i do proljeća 1946. i opet 1947. i 1948., dakako bez plaće kao i njegova supruga Jelisava Kolar rođ. Perić. Mlin je zbog slabog pogonskog stroja bio izuzet od prve nacionalizacije, ali ne i od učestale kontrole narodnih vlasti koje su vidjevši veliku zgradu mlina mislili da je tu i velika proizvodnja. Vinko i Jelisava dobit nisu imali ali su od ušura mogli odvojiti određenu količinu žita i brašna kao nadoknadu za rad i s tom robom su slobodno raspolagali. Nisu to bile velike količine, ali je tada i nekoliko kilograma nulerice značilo načiniti dobre kolače i uljepšati neki obiteljski blagdan. Sjećam se da je Jelisava Kolar često davala po nekoliko kilograma brašna Virovcima koji nisu imali seljačke posjede, pa je tako snabdijela i nastavnika na školi Kuštraka iz Miholjanca i njegovu ženu Dalmatinku. Brašno je postalo privlačan magnet i mnogim Zagrepčanima. U Virje su na poslovima otkupa došli raditi i dr. Dragan Holler ali i Lujza Planer iz miješanog židovskog braka, kao i mnogo drugih ljudi koji su ostali bez sredstava za život između 1945. do 1948. godine a koji su preživjeli zahvaljujući radu na otkupu u virovskom mlinu. Rad na otkupu za cijelo virovsko područje bez računskih strojeva bio je težak posao pogotovo stoga što su narodne vlasti pazile da se posluje pravilno. No kada se je u novo izgrađenom skladištu na kolodvoru u Virju počeo kvariti nedovoljno sušen skupljeni kukuruz, Jelisava Kolar je optužena i osuđena prvo na novčanu kaznu, a onda je to jednostavnom odlukom Miloša Žanka pretvoreno u konfiskaciju mlina i logor. S time se je raspao i čitav radni tim Jelisave Kolar-Peršić, a prijetilo je da Vinko Kolar postane socijalni slučaj bez ikakvih prihoda.

Ništa više u Kolarovu životu nije bilo stalno i kada mu je žena bez dokazane krivnje, osuđena na jednogodišnji zatvor u ženskom kaznenom zatvoru u Požegi bio je duševno posve slomljen. Ostalo mu je na brizi dvoje djece, bez radnog mjesta a i bez pravog stana. Bilo je to 1948. nakon što su propala dva njegova pokušaja da se vrati na posao na sudove u Đurđevcu odnosno Koprivnici.

KOLAR JE PO TREĆI PUT JE IMENOVAN SUCEM TE RADI OD 4. TRAVNJA 1946. DO 31. OŽUJKA 1947. NA KOTARSKOM SUDU U ĐURĐEVCU

Tijekom 1946. proglašeni su i ustavi narodnih republike pa i Narodne republike Hrvatske. Počela se provoditi nova organizacija narodne vlasti, a među ostali potrebama trebalo je urediti i sudstvo. Nestašica sudaca bila je poslije 1945. ključna i 1946. Vinko Kolar radi gotovo godinu dana na kotarskom sudu u svojem rođnom Đurđevcu. Znao da je njegov položaj na sudu kratkotrajan i ovisan o političkom raspoloženju lokalnih političara. No želja da ponovno radi u struci kako bi omogućio život svojoj obitelji bila je ključna. Težio je da se vrati u svoju struku. Bila je sreća što je u tom vremenu vladala velika

nestašica svršenih dobrih pravnika, pa su sudovi bili zatrpani predmetima koje nije imao tko rješavati. Zahvaljujući intervenciji svog kolege sa studija, dra Mežnarića koji je radio na Vrhovnom sudu u Zagrebu, Vinko Kolar je bio imenovan sucem u Đurđevcu. Bio je sav sretan misleći da mu je narod oprostio njegovo sudjelovanje u sudskom sustavu za vrijeme NDH-a. No vrijeme će pokazati da nije bilo tako.

Komunisti Đurđevca nevoljko su gledali na Vinka Kolara kako zbog njegove biografije tako i zbog njegovog ujaka Pogačnika iako je ovaj umro nekoliko mjeseci prije. Iako je Vinko Kolar bio apolitičan te se je i svađao s ujakom radi politike, ipak je pripadnost toj obitelji bila presudna, i Vinko Kolar je bio otpušten sa Kotarskog suda u Đurđevcu, a za pretpostaviti je da je u tu odluku umiješan i drugi Vinko Kolar koji je počeo kao partizanski sudac i koji nije želio imenjaka u istom sustavu.

Naime bilo je sudbonosno da su građanskog suca Vinka Kolara uvijek zamjenjivali sa od 1943. partizanskim sucem Vinkom Kolarom. Oba su bila iz Đurđevca, jednako su se zvali i oba su bili suci, samo jedan je bio školovan na Pravnom fakultetu, a drugi je bio krojač, iznikao sudac iz naroda.

Sjećam se jedne takve zgrade koja je Vinka Kolara skoro stajala glave. U to je vrijeme u okolici Virja o Prekodravlju sakrivalo se mnogo dezertiranih domobrana i ustaša koji su bili nazivani »bijela garda« ili križari. Čitavo je područje bilo dosta nesigurno za kretanje pojedinca. Idući jednoć pješice iz Koprivnice u Virje, jer željeznička pruga još nije bila popravljena, Vinko Kolar je naišao na jednu takvu skupinu koja je videći po propusnici da se radi o Vinku Kolaru, mislila da je uhvatila partizanskog suca Vinka Kolara koji je osudio mnoge ustaše na smrt, pa su ga htjeli ubiti. U zadnji čas jedan križar je izjavio da uhvaćeni Kolar nije onaj pravi, i da su zarobili krivog čovjeka. To mu je spasilo glavu ali se teško oporavio od tog stresa. Bilo je još nekoliko takvih sličnih događaja koje su psihički uništavale Vinka Kolara. Bilo je teško živjeti u to doba i mnogi ljudi su izgubili glavu jer ni pravni ni društveni sistem nije posve uređen.

U svibnju i lipnju 1947. održani su izbori za narodne odbore. Kako bi skinuli sa sebe objedu da su Virje i Đurđevac konzervativna mjesta, nesklona novoj vlasti, kao i da se ne osjeća dovoljno djelovanje komunista, povedena je prava hajka protiv onih koji se nisu glasno i jasno izjašnjavali za komunizam. Vinko Kolar nije bio čovjek takve politike. Njegov je način djelovanja bio pošten i šutljivi rad. Komunisti su pak bili vrlo glasni i aktivni u propagiranju komunističkog sistema i Petogodišnjeg plana razvika privrede Federativne narodne republike Jugoslavije, nalazeći se posvema pod utjecajem Sovjetskog saveza i njegovih pjatiljetki kao modelu privrednog napretka i industrijalizacije.

Kako je izgledao život Vinka Kolara u Virju. Bio je tu autsajder, ali i upisan u knjigu zavičajnika Virja zajedno sa cijelom obitelji. Ostavši bez posla u Đurđevcu, Vinko Kolar radi na poslovima prisilnog otkupa u virovskom mlinu. Iako je Virje bilo selo malih zemljoposjednika, marljivim radom i obradom svakog komadića zemlje ono je obnovilo svoju poljoprivredu i stočarstvo, pa je u tom poslijeratnom vremenu imalo mnogo veći značaj nego ikada prije i poslije u prehrani zemlje. Članovi Narodnog odbora svakom su seljaku određivali količinu žitarica za njegove osobne potrebe, a ostalo je morao predati državi po određenim, vrlo niskim cijenama. Za novac koji je dobio nije mogao kupiti potrebne artikle, jer je vladala velika nestašica ranih artikala potrebnih u seljačkom domaćinstvu. Zbog pretjeranog izvoza u gradove i Sovjetski savez Podravina je oskudijevala i na drvetu i na ugljenu. Kako bi preuzeli potpunu kontrolu nad otkupljenim namirnicama naredbom Okružnog narodnog odbora Bjelovar sagrađen je u Virju veliki magazin kraj izminirane željezničke stanice ali nije osigurana i radna snaga koja bi neprestanim miješanjem sprječavala nedovoljno osušeni kukuruz da se pokvari. Jelisava Kolar kao vlasnica mlina kraj željezničke stanice dobila je zadatak da otkupi i sakupi sve žito i kukuruz te koštice od bundeva u svojem mlinu i magazinu, brinući se da se onda ta roba natovari u željezničke vagone i otpremi na konačno odredište. Vinko Kolar kao suprug Jelisave uključio se u taj posao pri čemu je obitelj dobivala kao plaću 30 kg brašna mjesečno. Svako jutro u 7 sati počeo je iscrpljujući rad. Trebalo je hraniti i 30 svinja posijama koje su se dobivale obradom žita, a ugojene do određene težine predavale su se državi. I skladište drva bilo je u punom pogonu, a koristila ga je državna tvrtka. Radila je i pilana za općinske potrebe. Od jutra u sedam pa do navečer dok se nisu obavili poslovi i za zadnja seljačka kola koja su ušla u dvorište, Jelisava i Vinko Kolar radili su na otkupu, brinući se i za mlin koji je trebalo održavati u pogonu, nabavljati potrošni materijal i osiguravati radnu snagu a ne treba zaboraviti i da je strojarnica mlina bila 1946. uništena od bijele garde koja je ubacila pakleni stroj u strojarnicu

kako bi onesposobila mlin za rad. Jelisava Peršić je tada uložila sve što je imala kako bi obnovila rad mlina. Bilo je svakakvih burnih događanja oko mlina i mnogi su ljudi ovisili o njegovom radu.

Godina 1948. bila je izuzetno teška za obitelj. Jelisava Kolar bila je optužena da je u mlinu kojeg je bila vlasnica pronađeno 200 kg žita više nego što je iskazano u izvještaju, što bi joj moglo omogućiti stjecanje ilegalne dobiti. Tako je prvotna presuda globom kotarskog suda u Đurđevcu pretvorena je u konfiskaciju svega nalogom Miloša Žanka. Bilo je to u skladu s tadašnjom općom tendencijom da se sve tvornice u rukama privatnika moraju podržaviti. No zlo je bilo u tome što je zakonom određeno da konfiskacije ne može biti bez kazne zatvora pa je Jelisava osuđena na godinu dana kazne u ženskom kaznenom domu u Slavonskoj Požegi. Odlazak Jelisave u požeški popravni dom kako se zvala požeška kaznionica prava katastrofa za život obitelji. Predsjedništvo Prezidijuma Sabora NRH na temelju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji br. 17 od 28. IV. 1948. započelo je s radikalnom konfiskacijom preostalih srednjih industrijskih i zanatskih poduzeća, te je na taj način država postala glavni i gotovo jedini poslodavac i vlasnik i omanjih proizvodnih poduzeća. Činjeno je to na vrlo grubi način te su se nedužni ljudi osuđivali na zatvor jer konfiskacije nije moglo biti bez zatvora. Obitelj Kolar-Peršić našla se na udaru i bili bi beskućnici da se nisu našle dobre duše koje su obitelji ipak pružile slamku spasa. Gubitak cijelog imetka osim dviju prizemnica u Koprivnici gdje je stanovalo četiri obitelji, stavio je Vinka Kolaru pred novu kušnju i obitelji je prijetila velika opasnost od potpune propasti.

Nakon konfiskacije i odlaska obitelji Kolar iz mlina novi upravljači su mijenjali mlinu namjenu i Peršićev mlin u Virju je nestao, nakon što je procijenjen na milijun dinara što je poslužilo Kajfešu kao garancija za podizanje bankovnog kredita i osnivanje kemijskog laboratorija Medike. Pokušaj da se nađe prava svrha mlinu nakon elektrifikacije Podravine nije uspijevaao pa je čak i zgrada mlina doživjela znatnu promjenu rušenjem drugog kata i pretvaranjem mlina u klaonicu za nojeve. Dakako nojevi se u Podravini gdje pušu hladni sjeverni vjetrovi nisu uspjeli udomaćiti i danas i mlinska zgrada i obiteljska kuća čekaju neku novu namjenu. Mlin u Virju nikada nije bio rentabilan. Održavao se zahvaljujući izvanrednim naporima i žrtvovanjima obitelji koja je većinu poslova obavljala sama, kombinirajući mlin sa silosom i pilanom, te bravarskom radionicom, ali i uzgojem svega što je obitelji trebalo u vrtu i voćnjaku uključujući perad. Kupovalo se samo mlijeko i meso. U mlin su ubacivana po potrebi i sredstva iz bilježničke kancelarije Vinka Kolaru, kao i zarada Mjenjačnice brašna u Koprivnici do 1939. kada je ista zatvorena i pretvorena u aprovizacionu trgovinu grada Koprivnice, imajući tu funkciju i dugo poslije rata.

VINKO KOLAR RADI OD 15. LIPNJA 1948. DO 30. RUJNA 1949. KAO PRAVNI REFERENT NA KOTARSKOM SUDU U KOPRIVNICI

Ustav Socijalističke Republike Hrvatske od 1947. bio je potpuno identičan ustavima drugih republika i politički oslonac komunističke vlasti bila je Narodna fronta a zapravo komunisti koji su držali svu vlast u svojim rukama. Iako demokratska na papiru vladavina komunista značila je jednoulmje i zakonodavnu, izvršnu a i sudsku vlast držali su u svojim rukama samo komunisti. Ipak bilo je među komunistima i pametnih ljudi. Dr. Branko Švarc koji je otišao u siječnju 1944. u partizane, jedva preživjevši tifus te godine, vratio se 1945. u Koprivnicu. Kao dobar poznavalac starih Koprivničanaca on se kao predsjednik sudbenog vijeća u Koprivnici založio da se Vinko Kolar postavi rješenjem Ministarstva pravosuđa NRH 24. svibnja 1948. na temelju Zakona o državnim službenicima i Odluke Prezidijuma Sabora N.R. Hrvatske od 26. VIII. 1946. br. 678/46, te čl. 1 i 2 Uredbe o pravnoj struci te Odluke o prinalležnostima za sudskog pravnika na Kotarskom sudu u Koprivnici s mjesečnom plaćom od 4650 dinara bruto.⁶⁸ Dr. Branko Švarc je izdao potvrdu da je Vinko Kolar 15. lipnja 1948. nastupio u službu

⁶⁸ Arhiv Kolar, Ovjerovljeni prijepis dekreta potpisanog od Nede Barber iz iz ministarstva pravosuđa Narodne republike Hrvatske br. prs. 12995-24. V 1948. i Potvrda Su 175/1948. dra Branka Švarca da je Kolar nastupio u službu 25. VI 1948.

na Kotarskom sudu. Možda se za to rješenje založio i Kolarov kolega sa studija Mežnarić koji je tada imao visoki položaj na Vrhovnom sudu u Zagrebu.

Bio je to spas za ostatak obitelji jer Vinkovo imenovanje za pravnika na sudu u Koprivnici potiče i Jelku i Miška Kanižaja, da odstupe Kolaru dvije sobe u kojima se smještaju odlaska Jelisave Kolar na izdržavanje kazne u Požegu. Bili su to teški dani, i za Vinka Kolara i za obitelj. I opet su pomogle dobre duše. Jednogodišnja robija Jelisave pretvorena je na višem sudu u dobrovoljni rad u koprivničkom komunalnom poduzeću, te je ona otpuštena iz zatvora i odmah je počela raditi u Komunalcu kao računovođa za ugljenike, i još dva poduzeća. Boravak u zatvoru i nepravedno suđenje znatno je promijenio Jelisavu. Nije mogla podnijeti različit standard koji su uživali Kanižajevi, koji su dobivali hranu i sa svojeg imanja u Đelekovcu, u odnosu na njenu obitelj koja se je zbog nemogućnosti nabave hrane bila često gladna. Uzalud je slijedilo višekratno upozoravanje Vinka da treba otprijeti te razlike. Nije mogla podnijeti tadanje stanje. Kanižajevi su bili korektni, barem u početku ali netrpeljivosti između Jelisave Kolar i Jelke Kanižaj sve su više rasle, a posljedice su teško pogodile cijelu obitelj Kolar.

Što je utjecalo na ovaj premještaj ne znam. Vinko Kolar se na sudu bavio ostavinskim predmetima i nije imao posla s političkim suđenjima. Mislim da je u izjavama bio potpuno neutralan, pogotovo stoga što su se sve političke parnice rješavale na Okružnom sudu u Bjelovaru. Za pretpostaviti je da su koprivnički komunisti bili šokirani objavom Rezolucije informbiroa kojom je Tito optužen da pokušava srušiti Sovjetski sistem i sam stvoriti neku balkansku federaciju. Koprivnički komunisti su na sastanku 29. srpnja 1948. podržali Centralni komitet na čelu s Titom, ali je onda slijedilo izjašnjavanje pojedinaca na nivou Narodne fronte i sindikata i to izjašnjavanje izbacilo je iz stroja mnogo ljudi. Vinko Kolar se nije nikako izjasnio ali je izgubio posao na koprivničkom Kotarskom sudu i bio premješten u Podravsku Slatinu, a Jelisava se je s djecom morala preseliti iz Varaždinske 9 u Basaričekovu 2, tj. u mnogo manji i slabiji stan, što je zbog seljenja krupnog namještaja predstavljalo pravu Golgotu a bilo je i skupo. Obitelj se je ponovno našla u velikim teškoćama. No bili smo i sretni jer nitko nije otišao na Goli otok.

69

VINKO KOLAR RADI KAO PRAVNI REFERENT U PODRAVSKOJ SLATINI OD 3. LISTOPADA 1949. DO 24. STUDENOG 1950. KADA JE PREMJEŠTEN U VIROVITICU ŠTO JE ODBIO ZAMOLIVŠI DA GA SE ZAPOSLE U KOPRIVNICI ILI U NEKO MJESTO BLIŽE KOPRIVNICI

Od 1948. do 1950. Komunistička partija Jugoslavije dokazuje svoju pravovjernost pojačavanjem svoje vlasti. Dr. Branko Švarc morao je primiti mjesto na Varaždinskom okružnom sudu, a to je odmah osjetio Vinko Kolar dobio je premještaj na sud u Podravskoj Slatini. Počele su naime stizati nove generacije mladih pravnika školovanih na Pravnom fakultetu u Zagrebu i Zvonko Lipnjak tada predsjednik suda, nije se protivio premještaju Vinka Kolara u Podravsku Slatinu. Iza ovog premještaja svakako se kriju Kanižajevi koji su se htjeli riješiti obitelji Kolar iz Varaždinske (Marinkovićeve, a danas ulice Ante Starčevića) 9. Kotarski sudovi su potpadali pod samoupravu i odluke o namještanju sudaca ovisile su o lokalnoj vlasti.

Život Vinka Kolara u Podravskoj Slatini odnosno danas samo Slatini nije bio lagan. Bilo je to mjesto kojemu je narodni heroj Brkić poticao razvoj s obzirom da su Srbi Slatine jako stradali tijekom Drugoga svjetskog rata. Vinku Kolaru nije smetalo takvo stanovništvo ali su ga mnogi Slatinčani s obzirom na ime i prezime tretirali kao nepoželjnog stranca, pa nije mogao dobiti niti sobu za stanovanje. Srećom susretljivošću policije u podrumu novoizgrađene milicijske stanice u blizini suda bila je slobodna jedna prostorija te je dana Vinku Kolaru za stanovanje. Hranio se je u menzi kao i milicija. Dobro se povezao s milicijom i sa službenicima na sudu, te je usvojio spartanski, vojnički način života. Provela sam nekoliko dana u Slatini kod oca i vidjela kako živi. Slatina se još nije oporavila od rata. Društveni život bio je oskudan, ali je suradnja stanovnika s vlastima bila velika.

⁶⁹ V. ŠADEK, *Podravina u Drugom svjetskom ratu*, n.dj., str. 435

Sl. 3. Vinko Kolar na željezničkoj ispravi koja mu je omogućavala jeftino putovanje od Slatine do Koprivnice 1949. (Arhiv Kolar)

Iako nije imao nikakvih problema sa poslovanjem na sudu ovakav život nije mogao dugo trajati. U Koprivnicu je Vinko mogao putovati samo jedan ili dva put mjesečno a podravski vlak na toj pruzi bio je uvijek prepun pa je često morao stajati na hodniku. Poteškoće u kojima se našao spoznali su i oni koji su nadzirali njegov rad, te je Okružni sud u Slavonskom Brodu pod koji je spadao ne samo sud u Podravskoj Slatini predložio 23. siječnja 1950. da se Vinko Kolar postavi za predsjednika Kotarskog suda u Virovitici, gdje postoji veća mogućnost dobivanja obiteljskog stana. Za to se osobito zalagao predstojnik kotarskog suda u Virovitici Cerovski koji je želio biti premješten na Okružni sud u Slavonskom Brodu.

Vinko Kolar nije htio proživjeti u Virovitici ono što je proživio u Slatini, te je 30. siječnja 1951. podnio žalbu protiv već napisanog rješenja. Molio je da mu se za mjesto sudovanja odredi neko mjesto u blizini Koprivnice, gdje mu živi obitelj i gdje mu se školuju djeca, pošto ni u Virovitici nema izgleda da dobije stan.⁷⁰

Čini se da je opet intervenirao dr. Branko Švarc, koji je iskazao potrebe koprivničkog suda za iskusnim pravnicima koji znaju rješavati građanske parnice i ostavine. Vinko Kolar bio je poznat kao stručnjak za takve poslove te je znao uvjeriti i stranke i prisežnike u timu u pravo rješenje. Naime u poslove suda u tom vremenu često se je miješala i izvršna vlast, ali takvo je bilo vrijeme i mišljenje ljudi na vlasti uvijek je bilo dominantno, što je Vinka Kolara u zadnjih 13 godina njegovog rada na sudu u Koprivnici često dovodilo u očajanje.

VINKO KOLAR SE VRAĆA U KOPRIVNICU 24. STUDENOG 1950. I TU RADI NA OPĆINSKOM SUDU DO UMIROVLJENJA 31. SIJEČNJA 1963. GODINE

Sredinom 1949. započeo je u Hrvatskoj proces decentralizacije i debirokratizacije. Barem se tako govorilo. No partijski režim bio krut a njegovi voditelji uvjereni da u svemu imaju pravo. Općim zakonom o narodnim odborima 1949. učvrstili su svoju vlast a onda su sredinom 1950. pokrenute su i veće društvene i političke promjene i uvedeno samoupravljanje u mnoga poduzeća. Kolektivi su odlučivali sami za sebe, ali je kontrola u jednopartijskom sistemu održavana preko vodećih komunista na svim područjima. Komunisti su čvrsto držali vlast u jednopartijskom sistemu, ali su njihovi postupci bili donekle ublaženi. Općim Zakonom o narodnim odborima od travnja 1952. smanjeno je miješanje viših vlasti u rad nižih. Trinaestog siječnja 1953. Ustavnim zakonom o osnovama društvenog i političkog uređenja Federativne narodne republike Jugoslavije a onda i ustavnim zakonima narodnih republika postavljeni su temelji reformiranog društvenog sistema.

⁷⁰ Arhiv Kolar, gotovo nečitljiva kopija molbe Vinka Kolara od 30. siječnja 1951.

Sl. 4. Vinko Kolar u Đurđevcu s kolegama sa suda 1954. godine. (Arhiv Kolar)

Vinko Kolar je upravo odlukom Narodnog odbora kotara Koprivnice od 16. travnja 1951. na Prvom izvanrednom zasjedanju a na prijedlog dr. Branka Švarca izabran za suca Kotarskog suda u Koprivnici. Rješenje je izdao Jozo Milivojević iz Uprave za personalne službe Ministarstva pravosuđa Narodne republike Hrvatske 21. travnja 1951, a rješenje Kolaru dostavio je dr. Milorad Breberina.⁷¹ Određena mu je plaća od 5.610 dinara mjesečno na osnovu priznanja radnog staža od kojeg su odbijene tri godine koje je bio izvan državne službe ali i jedna godina kada je službovao u Bjelovaru, pripravničko vrijeme u Đurđevcu 1925. godine, te godina odvjetnikovanja u Koprivnici 1941. godine, te je Vinko Kolar već 14. svibnja 1951. podnio molbu tražeći da se to ispravi znajući da će mu trebati svaki dan radnog staža za odlazak u mirovinu.⁷² Država je naime objavila i novo radno zakonodavstvo a Osnovnom uredbom o zvanjima i plaćama službenika državnih organa i uspostavljeni je i platni sistem, poseban za suce i javne tužioce. Po prvi puta Vinku Kolaru se posrećilo te je mogao urediti svoj status i osigurati priznanje radnog staža i za godine kada nije radio na sudu.⁷³ Već 13. srpnja ministar pravosuđa donio je novo rješenje kojim je Vinku Kolaru u priznato 22 godine i 11 mjeseci i 15 dana staža, te mu je i nova mjesečna plaća iznosila 8.000 dinara.⁷⁴ Ovo rješenje bilo je u skladu s novom Uredbom o plaćama sudaca i javnih službenika i Kolarova plaća je gotovo udvostručena. Rješenjem starješine ministra pravosuđa u Zagrebu dr. Hinka Krizmana i pomoćnika ministra Janka Radakovića br. 3173 od 30. travnja 1952. promaknut je Vinko Kolar u peti razred s plaćom od 16.500 dinara s time da mu je sada u radni staž priznato i bilježništvo. No to je rješenje potvrđeno i dostavljeno u Koprivnicu tek krajem 1952. godine.⁷⁵ Od listopada 1951. dobivao je i dječji doplatk od 1500 dinara za svako dijete, ali je to bilo kratkotrajno jer je sin završio studij te se zaposlio na osmogodišnjoj školi u Koprivnici i prije vojske, a kćerka se udala.

Kolarov martirij života bez obitelji je njegovim namještajem u Koprivnici 1950. završio i više do smrti nije mijenjao radno mjesto. Već u godinama, sada možda nije bio najbolji sudac, ali bio je dobar i zadovoljavao je kriterije vodećih ljudi. Dakako zahvalnost je dugovao dr. Branku Švarcu koji je garan-

⁷¹ Arhiv Kolar. Prijepis rješenja Uprave za personalne službe Ministarstva pravosuđa u Zagrebu od 21. travnja 1951.

⁷² Arhiv Kolar, Kopija žalbe Ministarstvu pravosuđa NRH od 14. svibnja 1951.

⁷³ P. DIMITRIJEVIĆ, dr. S. POPOVIĆ, dr. A. BALTIĆ, Ustavno uređenje FNRJ, privredno i radno zakonodavstvo, Beograd 1954.

⁷⁴ Arhiv Kolar, Prijepis rješenja Uprave za personalnu službu Ministarstva pravosuđa NRH br. 4907 od 13. srpnja 1951.

⁷⁵ Isto.

tirao za Vinka Kolara. Švarc je do mirovine radio na varaždinskom Okružnom sudu. Kada je otišao u mirovinu svako jutro bi, nakon kupnje kruha, sjedio sa svojim malim žutim psom u koprivničkom parku, gledajući domaćice kako idu na tržnicu te je otpozdravljamo poznatima. Bio je silno dobar čovjek. Njegova je supruga Marija bila sestra dr. Leandera Brozovića pa vjerujem da je imao značajnu ulogu i kod osnivanja koprivničkog muzeja. Komunisti na vlasti su poštivali mišljenje dra Švarca koji je nosio nasljeđe sjećanja na koprivničke Židove ali i na građansku kulturu Koprivnice kao značajnog kulturnog i sportskog središta u vremenu između dva svjetska rata.

U obitelji je zavládala velika radost nakon što je Vinko Kolar nastupio službu u Koprivnici. No potpuno vraćanje na predratni život nije bilo moguće. Dobro je prošla i supruga, koja se je nakon tri mjeseca izdržavanja kazne u Požegi vratila u Koprivnicu, bolesna ali živa. Ostatak kazne morala je odslužiti u Koprivnici kod Komunalnog poduzeća a mislim da je i tu imao utjecaj dr. Švarc, jer je bilo svakako nezgodno da je supruga u zatvoru dok suprug radi na sudu. Nakon odsluženja kazne odbila je dalji rad i postala domaćica. Sin Branko je studirao na Strojarskom fakultetu, ali njegov loš vid ga je prisilio prijeđe na Pedagoški fakultet gdje je u najkraćem roku završio studij matematike i fizike, omogućivši tako svojoj sestri Miri Kolar da studira, jer na neku stipendiju Kolarovi nisu mogli računati. Branko Kolar je radio u više mjesta u Hrvatskoj, a njegova supruga Sonja Kolar, rodnom iz Istre vodila je Gradski muzej u Koprivnici dok se nije Horvatić vratio iz vojske. Nezadovoljna svojim statusom u Muzeju, a i zbog lošeg stana, dala je otkaz i zatražila rastavu, te se zaposlila u Muzeju revolucije u Zagrebu.

I Vinko Kolar imao je teške probleme sa kućom. Plaća suca nije bila dovoljna za popravke kuće i školovanje djece. Kuća se je polako praznila od stanara koji su prešli u bolje stanove ili si sagradili vlastite kuće (Kanižajevi i Rubešovi). No ni Kolarovi nisu mogli živjeti bez vodovoda, kanalizacije, plina, struje... i to krpanje stare kuće iscrpljivalo je financijsku snagu obitelji. Iako su živjeli vrlo skromno, pokušavajući u vrtu uzgojiti povrće za prehranu. Vremenom je krovšte je počelo popuštati, a nije bilo moguće nabaviti nove crijepove jer ih nije radila niti jedna ciglana u okolici. Bilo je pravo mučenje održavati obje kuće, čak i usprkos držanja podstanara (advokata Ivice Vrabeca koji je svake subote putovao u Zagreb gdje mu je bila obitelj). Financijski se iznajmljivanje soba ili lokala nije isplatilo jer je vlast onemogućavala slobodno kreiranje takvog posla. Stanarina za lokal u Basaričekovoj 2, koji je u najmu imala Križevačka mesna industrija preko mesara Tomašeka, godinama je bila ista (od 1950-tih pa sve do 1980. kad je kuća prodana), više materijalno oštećujući obitelj nego donoseći korist jer je odlukama posebnih komisija trebalo lokal opskrbiti vodom iz vodovoda i izgraditi mu sanitarije. No dok je Vinko Kolar živio kuće su opstajale i činilo se da je sve u redu. Branko i Sonja su napustili Koprivnicu tek poslije Vinkove smrti, a kći nije nikada ni radila u Koprivnici.

Na sudu Vinko Kolar nije imao problema, ali je imao problema sa zdravljem te je zadnju godinu u službi radio sa smanjenim radnim vremenom. Više godina predsjednica suda bila je vrlo pametna Nada Kokot. Odvjetnici su bili 1962. Stjepan Cimbrišak, koji je 1935. bio osuđen zbog revolucionarne djelatnosti, Zvonko Lipnjak, dr. Vladimir Malančec, Stanko Laska, dr. Ivan Tremški, i drugi. Brojno stanovništvo i zapetljani odnosi kroz nasljeđivanje ali i želja ljudi da izbore svoje pravo učinila je Koprivnicu kompliciranim područjem pravosuđa gdje su se strani pravnici teško zadržavali.

Vinko Kolar je ipak patio što je pravosuđe bilo podređeno politici. Osjećao je krivnju što nema uvijek slobode da sudi po zakonu. Jednoć mi se požalio, ali po svom karakteru bio je čovjek koji je svoje čemere sakrivao duboko u svojoj duši i nikada ga nisam čula da se tuži, premda njegov rukopis prije smrti pokazuje da ga je bolest jako uništila. No nije se čuvao a i znao je da mu narušeno zdravlje nitko ne može obnoviti. U to vrijeme odvjetnici su bili Ivica Vrabec i dr. Franjo Sučević, koji je znao sa svojim pomoćnikom zastupati obje strane što je Kolara silno ljutilo, jer je smatrao da je pravda samo jedna. Parnice su vođene komisijski i uvijek je bilo važno i mišljenje one druge dvojice prisežnika iz redova građanstva.

Predsjednici suda su ga tolerirali i s njima nije imao problema. Zvonko Lipnjak je radi kritike Tita, našalivši se u brijačnici, da Tito vodi vrlo vješto politiku svirajući kao na klaviru malo visoke, a malo niske tonove završio u zatvoru. Netko ga je prijavio i bio je osuđen na nekoliko mjeseci zatvora. Naslijedio ga je 1955. Ivan Zlatarić, pa 1957. Franjo Filipčić i kasnije Nada Kokot i konačno školski kolega

Sl. 5. Jedan od zadnjih odlazaka Vinka Kolaru oko 1961. na sudski očevid. (Arhiv Kolar)

Vinkovog sina Branka Kolaru, Vojislav Kučeković koji je kasnije postao i sudac Vrhovnog suda u Zagrebu i pred kojim je dr. Franjo Tuđman polagao 1991. zakletvu. Kučeković se već u gimnaziji uključio u politiku a napisao je i jedan kvalitetan rad o koprivničkoj gruntovnici.⁷⁶ Kao čovjek bio je vrlo korektan i spasio je jednoć Vinka Kolaru kada ga je koprivnička milicija osumnjičila da je umiješan u smrt Pere Gregurića, tasta Rudolfa Ivankovića, koji je sam preminuo u svinjcu obitelji Kolar od srčanog udara jer nikoga nije bilo kod kuće. Ta je vijest objavljena čak u beogradskoj *Politici*, a Kučeković je skinuo s Kolaru sumnju tvrdeći da je isključeno da Vinko Kolar učini neko kriminalno djelo.

Koprivnica se demografski jako izmijenila. Rad u Podravci privukao je mnoge ljude s juga, koji su bili ne samo organiziraniji već i društveno aktivniji i povezaniji, te su uskoro preuzeli vodstvo u svim granama. Vlast su zadržali i neki stanovnici iz okolice ili periferije, ali staro građanstvo koje je nosilo Koprivnicu u međuratnom razdoblju je potpuno nestalo.

Mislim da je Kolaru bilo ljepše na sudu nego kod kuće. Njegov daktilograf Blažek bio mu je privržen, pa su i teške parnice uspješno rješavane. Budući da ostali suci nisu voljeli komplicirane ostavinske rasprave one su dodjeljivane Vinku Kolaru. No budući da je konačna plaća ovisila o učinku Kolar je tu slabo prolazio.

Među odvjetnicima su bili već spomenuti Ivica Vrabec koji je putovao u Koprivnicu iz Zagreba. Odvjetnik je postao i moj školski kolega Slavko Ranilović. Iako to nisu bili odvjetnici kakav je bio Edo Dorčić iz Krka, koji je bio jedan od vodećih političara u Koprivnici tijekom i poslije završetka Prvoga svjetskog rata, ili mnogostrani dr. Branko Švarc, ili Čeh Rudolf Trstenjak koji je bio i športaš i političar, ipak je sudovanje u Koprivnici bilo kvalitetno, a teži slučajevi su se rješavali na okružnom sudu. Još je bilo bolje kada je sagrađen novi sud. Područje sudovanja bilo je ograničeno na okolna mjesta, obuhvaćajući 14 SIZOV-a upravnih jedinica. 2400 delegata u bjelovarskoj skupštini samoupravne zajednice općina Bjelovar usporavalo je brzo i uspješno donošenje pravih odluka.⁷⁷

Rješenjem Kotarskog zavoda za socijalno osiguranje Koprivnica br. MO-3204/62. Kolaru je određena mirovina u iznosu od 31.500 dinara, počevši od 1. svibnja 1961. Međutim isplaćivano mu je samo

⁷⁶ Vojislav KUČEKOVIĆ, Osnivanje zemljišnih knjiga u općini Koprivnica, *Podravski zbornik, knj. 3, Koprivnica 1977, str. 132-143, Velika je šteta što Kučeković nije objavio memoare sa svojeg rada na sudovima.*

⁷⁷ *Samoupravno interesno organiziranje*, /Ured. Nikola Ban, Dušan Bilandžić, Biško Bjelajac, izd. Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1977, str. 386-

pola iznosa jer je i nakon Prvog svibnja 1961. nastavio raditi. Posve je prestao s radom tek 31. siječnja 1963. godine. Do 1961. imao je 35 godina i 27 dana radnog staža, a zbog toga što je radio do 1963. molio je da mu se isplaćuje dodatak od 6 % za svaku od tih dopunskih godina, odnosno da mu se isplaćuje mirovina po zakonu.⁷⁸ Ovo produženje rada znači da je Kolarov rad bio ne samo potreban i cijenjen usprkos njegove invalidnosti, koja bi ga da je bilo drugačije vrijeme, trebala umiroviti i prije 1961. No vremena su bila takva da nitko nije cijenio ljude izvan antifašističkih krugova. Oni su radili za plaću. No ostavinska rasprava posije smrti Kolar pokazuje da Vinko Kolar nema nikakvu imovinu, te da je i očevinu poklonio Josipi Holler u Đurđevcu koja je dohranila njegovu majku Mariju i sestru Ljubicu.

Godine 1964. Kolaru je umrla majka u Đurđevcu u dobi od 88 godina, rekavši mu nekoliko sati prije smrti »Vinko, tebe sam najviše voljela od četvero moje djece. Po tebe ću prvoga doći«. A tako je bi bilo.

Vinko Kolar umro je posve sam u jednoj sobi svojeg stana 29. rujna 1966. od kljenuti srca od koje je godinama bolovao.⁷⁹ Pokušao je uzeti tablete za srce, ali mu to nije uspjelo, srčana bol je nadvladala taj pokušaj. Našao ga je sin Branko. Pokop je bio skroman što je bilo u skladu s prirodom umrlog, koji se nikada nije žalio, nikada nikoga tužio, nikada nekoga opsovao, poštujući u najvećoj mogućoj mjeri ljude s kojima je dolazio u doticaj, bili oni ma koje vjere i uvjerenja. Saučešće udovici povodom smrti izrazili su mnogi Koprivničanci koji su ga poznavali ne samo kao suca već i kao ispravnog i poštenog čovjeka. Vinko Kolar živio je i radio mnogo godina u Koprivnici i poznao većinu stanovništva. Rješavajući ostavinske rasprave ušao je u obiteljsku povijest mnogih obitelji. U javnom životu bio je neprimjetan, ali u životu mnogih obitelji odigrao je važnu ulogu poštenog, časnog i sposobnog pravika. Nije nikada govorio o vjeri, i nije polazio mise, što kao sudac u socijalističkoj Jugoslaviji nije ni smio, i radije je citirao stihove iz Mažuranićevog epa »Smrti Smail age Čengića« nego citate iz Starog ili Novog Zavjeta. Volio je bosanske sevdalinke i kajkavsku popevku, te je redovito otvarao radio u vrijeme njihovog emitiranja a ponekad bi, priređujući doručak, znao i gromko zapjevati koju narodnu pjesmu. Čini se da je Bosna ostavila duboki trag u njegovom životu i modelirala njegovu ličnost koju je brižljivo krio od svoje sredine.

ZAKLJUČAK

Biografija pravika Vinka Kolar, jedinog podravskog pravika koji je prošao kroz sito i rešetko četiri posve oprečna režima, primjer je da se ipak moglo preživjeti ako si se klonio politike. Kolar je bio pravnik, sudski pripravnik, javni bilježnik, odvjetnik, namještenik u mlinu i četiri puta postavljen ili biran za suca i na svim tim poslovima je zadovoljio i nitko nije imao primjedbe na njegov rad. Nikad ga nisam čula da je etiketirao nekog ni u privatnosti po nacionalnosti ili iskazao nepoštivanje zbog lošeg zanimanja ili bilo koje specifičnosti. Poštovanje prema čovjeku bilo mu je ugrađeno u djetinjstvu. Daka-ko to je imalo i svoju cijenu. Izolirao se od političkih ljudi, a da je nekoć možda bio i društven ukazuje njegova ljubav za šah, koji je volio igrati sa sinom.

Vinko Kolar nije bio u Koprivnici društveno aktivan, ispričavajući se slabim zdravljem. No na poslu se to nije osjetilo. Živio je izolirano i skromno, ne izazivajući nikakvu pažnju ni vladajućih političara ni stanovništva. Njegova narav, a vjerojatno i odgoj koji je dobio u sjemeništu u Zagrebu, bila je takva da nikada pa ni u obiteljskom krugu nije govorio o svom poslu, iako se ponekad vraćao s posla sav natmuren, mogli bismo reći i tužan. Pravosuđe za njegovog radnog vijeka nije imalo gotovo nikakvu samostalnost; uvijek je netko iz politike imenovao na dužnost suce i javne biljeznike iako su zakoni govorili drugačije. Tako je bilo za monarhističke Jugoslavije, tako je bilo za Nezavisne države Hrvatske, ali je tako bilo i za socijalističke Jugoslavije koja se kroz provođenje reformi više puta mijenjala, uvijek uz isticanje da je to narodni sud i da donosi presude u ime naroda. Sudačko zanimanje bilo je radi ovih društvenih i političkih promjena vrlo nesigurno. To je mnoge ambiciozne suce stajalo karijere. Vinko

⁷⁸ Arhiv Kolar, Originalni dopis Zavodu za socijalno osiguranje u Koprivnici od 16. siječnja 1953. s originalnim potpisom Kolar. Državni sekretarijat za pravosudnu upravu donio je naime odluku da se svaka prekovremena mirovina povisuje za 3% godišnje. Udovica Jelisava dobila je iza Vinka pristojnu mirovinu sve do svoje smrti 1993. godine.

⁷⁹ Arhiv Kolar, Izvod iz matične knjige umrlih br. 02-382 od 1966. u Koprivnici. Upis je provela Višnja Bajzek.

Kolar nije bio ambiciozan. Specijalizirao se za obiteljskog pravo t.j. ostavine, koje parnice uglavnom nisu imale politički karakter, iako su bile najkompliciraniji predmeti s područja sudstva. Izbjegavao je krivične predmete kad je god mogao i to ga je spasilo u odnosu na mnoge kolege koji su kao suci pri-jekih sudova izgubili život ili se zamjerili nekome što im je uništilo karijeru. Vinko Kolar je započeo službovanje na najnižem sudu u sistemu sudstva a tako je i završio svoj radni vijek. Bio je miran, sta-ložen i nevjerojatno skroman čovjek, koji nikada nikomu nije učinio nažao. Kod suđenja često je morao biti pravi virtuoz s obzirom da su suđenja obavljana komisijски a dva člana, prisežnika, koji su bili postavljeni ad hoc od građana različitih zanimanja ali obično uvijek komunisti. Presuda koju je morao ponekad izreći »po nalogu« činile su ga jako nesretnim i osjećao ih je kao svoju krivnju, iako se radilo o blagim presudama u odnosu na suđenja drugih sudaca. No među tisućama rješenja takvih je presuda bilo vrlo malo. Iako su za civilno pravo vrijedile i neke odredbe rimskog prava, ipak izmjene u zakoni-ma kroz uredbe i dodatke bile su u dvadesetom stoljeću, kao i utjecaj bizantskog prava, jako velike, a da ne govorimo o sudstvu za vrijeme Nezavisne države Hrvatske. Zakoni iskovani tijekom narodnooslo-bodilačke borbe nisu bili pravnički utemeljeni, ali su imali zakonsku snagu i bila je prava sreća da je Vinko Kolar imao malo takvih predmeta obzirom da je bio specijaliziran za obiteljsko pravo. Iako je radio čitav život nije ništa stekao, već je čak za njegovog života izgubljena čitava imovina njegovog tasta Matije Peršića, pri čemu treba reći da grad Koprivnica nije na njega ništa potrošio jer je bio plaćen u vrijeme socijalizma iz državnog proračuna. Njegov rad i dobre presude zaboravljene su zbog protoka vremena, a i ličnost zbog javnog neangažiranja usprkos pravednog rada nije nikada spomenuta ni u jednom javnom glasilu. Sudski predmeti iz obiteljskog prava u socijalizmu nisu bili predmet medija pa ih i ne možemo pratiti preko novina, a do pregleda sudskih arhiva nismo nikada ni stigli, pa su čak i predmeti Banskog stola u Zagrebu iz prve četvrtine 20. stoljeća još uvijek velika nepoznanica i trajni izazov istraživačima prava koji su istražili povijest Pravnog fakulteta ali ne i sudske predmete sudova.

Vinko Kolar pokopan je u obiteljskoj grobnici Peršić - Kolar na groblju sv. Duha u Koprivnici pred samom crkvom. Kristova glava okrunjena trnovitom krunom na nadgrobnom spomeniku simbol je njegovog života, ali i jasna poruka da su mu pošteno suđenje i pošten rad odredili život. Ne znam da li se je komu zamjerio, barem nitko to javno nije rekao. Mislim da je odabrao pravi put, i da je i u najtežim vremenima koji su zadirali i u njegov privatni život radio najpoštenije i najskromnije kako je znao i umio, ne očekujući nikakvo priznanje ni zahvalu za svoj javni rad

SUMMARY

Vinko Kolar (1900 - 1966) was born in Đurđevac and died in Koprivnica. His life depicts the life of an ordinary lawyer in the first half of the 20th century, in systems that changed, treating educated law-yers differently, whose independence as part of the legal system increasingly weakened over time, turning them after 1945 into an extended arm of political authorities. This could not be avoided by Vinko Kolar, who in 1925 became a clerk in the judiciary system and worked until 1963, when he retired and died three years later. Although he was in the judiciary system for so long, he always remained in the system at the lowest court, which is a consequence not only of changing of the state system, but also of his desire to be as independent a lawyer as possible in order to be able to continu-ously provide for his family. When he died he had no material possessions which he would bequeath to his family in addition to the family pension provided for his wife Jelisava until her death. Vinko Kolar was a hard-working and conscientious lawyer who never came into conflict with either the parties or the judiciary system. He lived simply and modestly, trying not to hurt anyone, and he always returned to his Podravina, where he was born and where he died. He started well, but his social disturbances hampered his peaceful life and goal, and he changed his job and place of work, believing that the inter-ests of his family and the role of foster father always came first, which I as a daughter and the historian followed. Thanks to his character, he still managed to live to be 66, unlike most colleagues of his gen-eration who came out of the justice system either by liquidation or by their own decision. Kolar's life path is nothing exceptional, but it depicts a time when being a lawyer was both difficult and risky, and certainly very ungrateful.

HOW EFFICIENT ARE COUNTIES IN THE CROATIAN RIVER DRAVA BASIN REGION? REVIEWING DATA ENVELOPMENT ANALYSIS APPLICATIONS

KOLIKO SU EFIKASNE ŽUPANIJE UZ RIJEKU DRAVU? PREGLED APLIKACIJA ANALIZE OMEĐIVANJA PODATAKA (AOMP)

Katerina FOTOVA ČIKOVIĆ

University North, Croatia

E-mail address: kcikovic@unin.hr

Mario TOMIŠA

University North, Croatia

E-mail address: mtomisa@unin.hr

Joško LOZIĆ

University North, Croatia

E-mail address: jlozic@unin.hr

Primljeno / Received: 19. 3. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: [353:005.585] (497.52-282.24Drava)«20«

[353:005.336.1] (497.52-282.24Drava)«20«

ABSTRACT

This paper surveys and presents the applications of the mathematical programming methodology, the Data Envelopment Analysis (hereafter DEA) in the evaluation and measurement of the efficiency and performance of Croatian counties. The aim of this article is to present and analyse the findings regarding the efficiency and performance of counties in the Croatian river Drava basin region (which are Koprivnica – Križevci, Virovitica – Podravina and Međimurje County) and to provide conclusions regarding this region and its regional efficiency. Other goals of this article are to introduce and provide a theoretical background to the DEA methodology as one of the most popular non-parametric methods in efficiency evaluation since its introduction in the revolutionary paper by Charnes, Cooper and Rhodes in 1978. This article conducts an in-depth extensive literature review of studies employing the DEA methodology in efficiency evaluation of Croatian counties. The authors have surveyed the Scopus, Web of Science (SSCI and SCI papers) and CROSBİ (Croatian Scientific Bibliography) databases using “CROATIA”, “COUNTY” and “DATA ENVELOPMENT ANALYSIS” as keywords for the survey. This has resulted in 7 hits in Scopus, 15 on Web of Science and 11 on CROSBİ, which ultimately led to a total of 12 papers. This study furthermore reveals the previous work regarding the efficiency of counties in the river Drava basin region as well as an in-depth analysis of their used models, the variable set and their findings.

The findings reveal different aspects of efficiency evaluation of Croatian counties with a special focus on counties in the river Drava basin region. Koprivnica – Križevci and Virovitica – Podravina counties have shown high environmental and total-factor energy efficiency, but were least efficient in entrepreneurship and social services for the elderly, respectively. According to the obtained results, Međimurje County is the least efficient county in the analysed region. Moreover, the three analysed Drava basin region counties in most studies show technical inefficiency and efficiency scores below the average. In this sense, counties need to take into consideration these findings and benchmark and copy the best practices from the highly efficient Croatian counties.

Keywords: County, Northern Croatia, River Drava basin region, Relative Efficiency, Data Envelopment Analysis, Regional Efficiency

Ključne riječi: DEA model analize podataka, Analiza omeđivanja podataka (AOMP), Rijeka Drava, regionalna efikasnost, relativna učinkovitost, Sjeverna Hrvatska, županija.

INTRODUCTION

Efficiency is a vital principle in any business, profit and non-profit, private and public. It is measured to compare the performance of an entity with its peers and competitors and with itself. This brings new insights into the performance of the entity in relation to other peers and its performance in time. There are three forms of business efficiency, which are technical efficiency (productivity), economic efficiency (cost-effectiveness) and financial efficiency (profitability) (Marković et al., 2015). This study explores the technical efficiency, i.e. “the ability of a firm to produce as much output as possible with a specified level of inputs, given the existing technology” (Erena et al., 2021), which is represented by the ratio between the produced quantities or units of products or services and the production factors used (number of employees, working hours, resources etc.).

To measure and assess efficiency, there are two possible methodologies: parametric and non-parametric. As Wang (2003) has put it, “there have been two competing paradigms on efficiency analysis for private and public organizations, one of which is the data envelopment analysis (DEA) which is based on a mathematical programming approach, and the other is the estimation of stochastic frontier functions (SFF) which is based on the econometric regression theory”. The parametric methodologies (regression) “focus on the average tendencies and deviations from it” (Cvetkoska & Fotova Čiković, 2021). Moreover, they require a prior assumption for the production function and they only employ one output variable. The non-parametric methodologies, on the other hand, can handle the inclusion of multiple input and output variables and do not require a prior assumption for the production function, which are their biggest advantages.

Interestingly, in the beginning, DEA has been mostly employed in the empirical studies of non-profit organisations, due to the difficulty to assess them based on traditional economic and financial indicators that are commonly used for commercial organizations (Santos et al., 2013). However, DEA today is the most popular and implemented non-parametric methodology which has been extensively used in the evaluation of efficiency in many industries, but mostly in agriculture, banking, supply chain, transportation, education and public policy (Emrouznejad & Yang, 2018).

In the past few decades, DEA has been implemented in measuring the efficiency and performance of countries, local governments and regions (counties). The evaluation of the performance of the public sector has become crucial after “a significant increase in the public expenditures of the most developed countries and the question of economic and social effects of using such large resources” (Slijepčević, 2019). Furthermore, “regional and economic efficiency and the prospects of their improvement have become one of the leading imperatives of all world economies” (Rabar, 2013b). Moreover, “efficient management and utilization of public resources improve the general well-being of a community, and benefits especially the users of municipal services” (Šegota et al., 2017). Interestingly, Rabar & Grbin (2019) claim that “the uneven economic growth of Croatian counties indicates the need to analyse their comparative (relative) efficiency”, which is in line with the statements of Škare & Rabar (2014) that the uneven development of counties shows a “regional disparity”. This is, however, due to the vanishing of the traditional industries and the insufficient growth of the primary sectors (such as agriculture and forestry) and additionally, the poorly executed privatization which all led to a major “gap in the economic equality of the regions in Croatia” (Šebalj et al., 2017).

The Republic of Croatia consists of 21 counties (i.e. 20 counties plus the City of Zagreb), which are perceived as “Croatia's primary administrative subdivisions” (Borožan & Borožan, 2018). The river Drava basin region consists of three counties as follows: Koprivnica – Križevci, Virovitica – Podravina and Međimurje County. According to the NUTS-2 (Nomenclature of Territorial Units for Statistics), these counties are positioned in Northern Croatia (Fotova Čiković et al., 2021a). In this study, the

emphasis will be put on the findings regarding these three counties. Thus, this study will be valuable to both regional governments and academic members.

In this paper, we have surveyed, introduced and analysed all the DEA applications which measure the relative efficiency of counties in the Republic of Croatia. This paper aims to explore the results obtained regarding the efficiency and performance of the three river Drava basin region counties. Other goals are to introduce the DEA methodology, its basic concept and provide a theoretical background to this methodology as one of the leading frontier techniques in efficiency measurement.

This paper is organized as follows. The next section introduces the DEA methodology, its basic concept and models. The research methodology has been laid out in Section 3. Section 4 reveals the surveyed studies and presents the different applications of DEA in efficiency measurement of Croatia's (and more specifically, the river Drava basin region) counties. The fifth section unveils the results of this study and all the findings from the literature review. The sixth (and last) section opens up a discussion regarding the extensive literature review and the findings and gives recommendations and guidance for future work, which is followed by a conclusion.

DATA ENVELOPMENT ANALYSIS (DEA): THEORETICAL BACKGROUND

The Data Envelopment Analysis Methodology has been developed and introduced by Charnes, Cooper and Rhodes in 1978, building on the foundation, concept and computation of efficiency made by Farrell (1957). Ever since its introduction, DEA has become a vital part of Operations Research (OR) and the Multi-Criteria Decision Aid methods. DEA is a mathematical linear programming technique that belongs to the frontier methods and is extensively used in the efficiency measurement of complex homogeneous entities (so-called Decision-Making Units, i.e. DMUs). As Lukač & Neralić (2012) put it, a mathematical programming problem is solved for each DMU in the sample and the efficiency results identify the efficient and inefficient DMUs.

Furthermore, DEA is a data-oriented non-parametric methodology. Gökşen et al. (2015) refer to DEA as an “efficiency measurement technique without parameters”. It is also referred to as an econometric frontier approach since it uses an efficiency frontier in order to classify the various DMUs included in the sample. “The efficiency frontier is based on real observations and only the cases of best practices belong to it. All DMUs that are not on the frontier are considered inefficient” (Jorda et al., 2012).

The efficiency scores with DEA are expressed as either a number between 0-1 or a percentage 0-100%. Therefore, a DMU with a score less than 100% is considered relative inefficient (i.e. relative to the other units in the sample).

The DEA methodology has two basic models, which are the CCR and the BCC model. The CCR model is named after Charnes, Cooper and Rhodes, who introduced the CCR model and the DEA methodology altogether in 1978. The BCC model is named after Banker, Charnes and Cooper, who developed the BCC model in their study in 1984. The main distinction of the basic DEA models is in the built-in assumption of return to scale. Namely, the CCR DEA model is built on the assumption of constant returns to scale (CRS) of activities, i.e. it assumes a proportional change in inputs and outputs, whereas the BCC model assumes variable (either increasing or decreasing) return to scale (VRS), i.e. a change in the inputs does not necessarily result in a proportional change in the outputs. Additionally, the DEA model, depending on the orientation, can be input-oriented, output-oriented model or non-oriented (Cooper et al., 2007).

DEA has become a compelling analytical methodology that is widely applied in the evaluation of different entities and industries, such as banks, hospitals, police stations, tax offices, defence bases, schools, insurance companies, libraries, university departments etc.

DEA has many strengths and advantages when compared to parametric methodologies. Most importantly, it does not require assumptions regarding “the functional form other than the concavity of the frontier functions” (Wang, 2003). Furthermore, its greatest advantage is that it can handle and include multiple inputs and outputs. As Toci (2009) stated, “it performs very well with small samples; does not suffer from the possibility of misspecification error of the production function and simultaneous equa-

tion bias; it can identify the sources of inefficiency”. This allows for the DMU that has output deficiency, that uses excessive inputs or has scale problems to identify and address these problems, and thus, improve its performance and efficiency. Moreover, the inefficient DMUs are evaluated and compared with the most favourable set of weights, which is “compelling proof that inefficient DMUs are operating badly” (Radojicic et al., 2018).

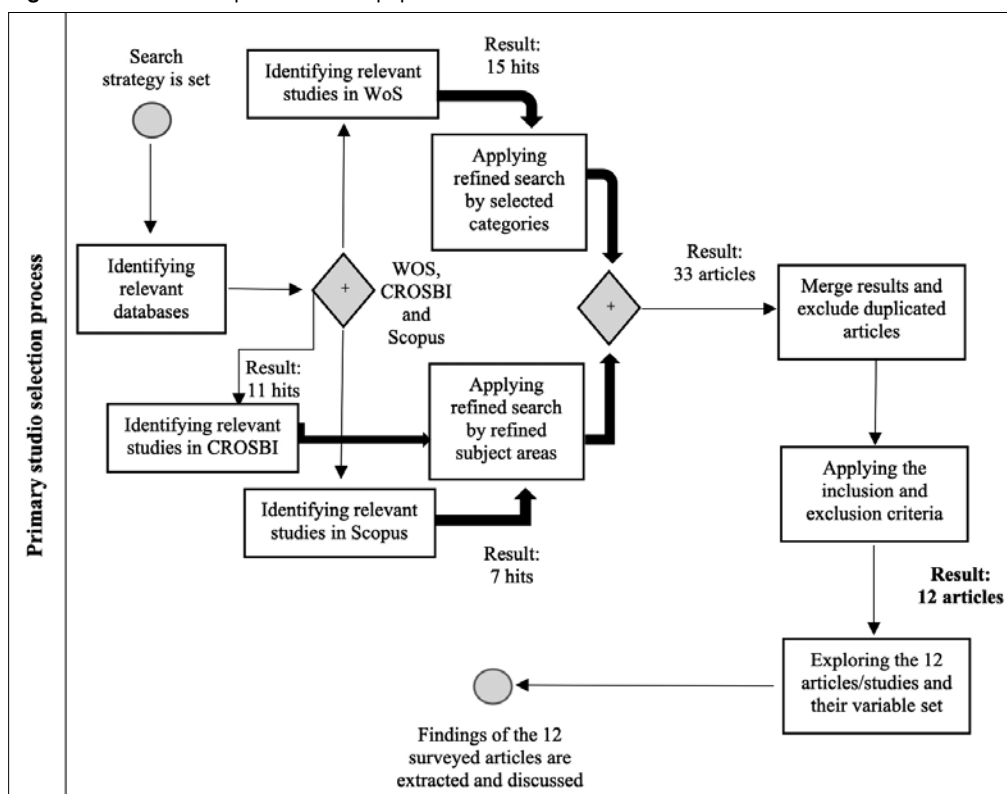
Even though its advantages are numerous, DEA has some limitations. First and foremost, unlike parametric methodologies, the DEA is based on the “extreme observations comparing each decision-maker only with the best ones” (Rabar & Blažević, 2011), and thus, the frontier is “sensitive to extreme observations and measurement errors”, due to the “basic assumption that random errors do not exist and that all deviations from the frontier indicate inefficiency” (Jemrić & Vujčić, 2002). Furthermore, the frontier calculated by DEA could be “warped if the data are contaminated by statistical noise” (Wang, 2003).

However, despite its limitations, DEA should be perceived as “a significant diagnostic tool” that could help analysts, policymakers, management and the public to gain new insights concerning entities’ performance and efficiency (Fotova Čiković & Lozić, 2022).

RESEARCH METHODOLOGY

In this study, an in-depth extensive literature review has been conducted in order to summarize past findings regarding the efficiency of Croatian counties, with the application of Data Envelopment Analysis methodology. The conducted research started by exploring three scientific databases: Scopus, Web of Science (SSCI and SCI papers) and CROSBİ (Croatian Scientific Bibliography) using the keywords “Croatia”, “County” and “Data Envelopment Analysis”. The CROSBİ database has been vital for such a review, due to the fact this research concerns Croatia and Croatian counties in particular.

Figure 1. The selection process of the papers for the literature review

Source: Authors' work

In our study, we focus on 12 papers. Even though we surveyed a total of 33 papers (15 in Web of Science, 7 in Scopus and 11 CROSB), after merging the papers, we have excluded the papers that were duplicated (indexed in more than one of the three surveyed databases). Furthermore, after reviewing the abstracts and keywords, 12 papers remained for further analysis. The criterion of the relevance of the paper and its findings was used in the final selection of the surveyed papers. These papers (together with their used DEA models and variable set) are presented in detail in Section 4.

APPLICATIONS OF DEA IN EFFICIENCY EVALUATION OF CROATIA'S (AND RIVER DRAVA BASIN REGION) COUNTIES

This study has explored all the relevant databases in search for all the previous work regarding the efficiency of Croatia's counties (and thereafter, the counties in the river Drava basin region) and it provides an introduction of the surveyed studies, their used DEA models, the selected variable set and their findings. The focus is put on the three counties in the river Drava basin region (Koprivnica – Križevci, Virovitica – Podravina and Međimurje County). A short overview of the applications of DEA in Croatia's counties is presented in Table 1, and a thorough presentation and analysis of the findings and used models are presented thereafter.

Škuflić, Rabar & Šokčević (2010) focus on measuring the regional efficiency of Croatia, by employing the CCR DEA output-oriented model. They have selected 5 inputs (the number of graduated students, active legal entities, the amounts of foreign direct investment (FDI), equipment investment and exports) and 2 outputs (gross domestic product (GDP) and gross wages) for their DEA model. The observed period is 2000 – 2006.

The obtained results show that the least efficient county in Croatia is Vukovar – Sirmium county (0.5057), while the average efficiency score for the whole sample is 0.8492. They found seven counties

Table 1. Applications of DEA in the efficiency evaluation of Croatia's counties

Author/s and year of publication	Application	Time frame	Applied DEA model
Škuflić, Rabar & Šokčević (2010)	<i>Assessment of the efficiency of Croatian counties</i>	2000 – 2006	Output-oriented CCR DEA model
Rabar & Blažević (2011)	<i>Evaluation of the touristical efficiency of Croatian counties</i>	2008 2004 – 2008	Output-oriented BCC DEA model
Rabar (2013a)	<i>Decomposing Regional Efficiency: The Case of Croatian Counties</i>	2005 – 2010	Both BCC and CCR DEA window models
Rabar (2013b)	<i>Assessment of regional efficiency in Croatia</i>	2005 – 2007	Both input-oriented and output-oriented window BCC DEA model
Škare & Rabar (2014)	<i>Regional efficiency measurement</i>	2005 – 2007	DEA Window analysis
Korent, Detelj & Vuković (2015)	<i>Evaluating the efficiency of Croatian counties in entrepreneurship</i>	2009	Output-oriented BCC and CCR DEA models
Škrinjaric (2018)	<i>Assessment of the efficiency of environmentally conscious tourism industry</i>	2011 – 2015	Output-oriented DEA model with VRS
Borožan & Borožan (2018)	<i>Evaluation of the total-factor energy efficiency in Croatian counties</i>	2001 – 2013	CCR and BCC DEA methodology
Hodžić & Muharemović (2019)	<i>Fiscal Decentralization and Efficiency of Regional Government in Croatia</i>	2009 – 2016	DEA methodology + Tobit regression
Rabar & Grbin (2019)	<i>Analysis of regional efficiency in Croatia using fiscal indicators</i>	2002 – 2015	DEA BCC model (window technique)
Slijepčević (2019)	<i>Measuring Efficiency at the Regional Level: A Data Envelopment Analysis Approach</i>	2015 – 2017	DEA methodology with six sub-indicators
Rabar (2020)	<i>Efficiency of regions: Environmental vs. Economic point of view</i>	2016	Output-oriented DEA BCC model

Source: Authors' construction

to be less-than-averagely efficient, and among them is one of the river Drava basin region's counties: Virovitica – Podravina county with an efficiency result of 0.7906.

Rabar & Blažević (2011) employ the CCR, the BCC output-oriented models together with the DEA window technique approach in the time-frame from 2004 – 2008 and for the year 2008, in order to investigate the touristic efficiency of the counties in Croatia. They used three inputs (number of beds, number of seats and number of employees) and four outputs (number of arrivals, number of stays, number of nights, revenue in thousands HRK) for their DEA model.

They found 13 and 10 efficient, 8 and 11 inefficient counties in their BCC and CCR model, respectively. The window DEA model was run with one and five windows. The results from the DEA methodology with one window show that the number of efficient counties has increased from zero efficient counties in 2004 to 11 efficient counties in 2008 and has decreased in the 5-windows model (from 16 efficient counties in 2004 to 13 in 2008).

Rabar (2013a) compares the regional efficiencies of Croatian counties and “identifies efficient counties as benchmark members” in the period 2005 – 2010 by employing both the BCC and CCR DEA methodology based on seven socio-economic indicators as follows: registered unemployment rate, number of support allowance users as inputs and the share of the secondary sector in gross value added (GVA), gross fixed capital formation in fixed assets (by headquarter of investor), level of import coverage by export, number of graduated students (by residence) and gross domestic product (GDP) as outputs. The findings show quite a contrast depending on the chosen DEA model. Thus, the CCR model shows lower efficiency than the BCC model.

Interestingly, the obtained results from the BCC model show that Koprivnica – Križevci, Virovitica – Podravina and Međimurje counties were BCC-efficient during the entire analysed period, whereas the window DEA technique shows that Međimurje County is the most efficient river Drava basin county (0.6106), followed by Koprivnica – Križevci (0.5462) and Virovitica – Podravina (0.4867).

Rabar (2013b) has applied the DEA methodology with a variable return to scale (VRS) and the window technique for the evaluation of the Croatian counties in the period 2005 – 2007. In her DEA models, she has selected seven socioeconomic indicators for the variable set, such as the registered unemployment rate and number of support allowance users are selected as inputs, the share of the secondary sector in gross value added (GVA), gross fixed capital formation in fixed assets (by headquarter of investor), level of import coverage by export, number of graduated students (by residence) and gross domestic product (GDP) as outputs. According to the obtained results, Vukovar – Sirmium county is the least efficient, and Požega – Slavonia county is the most efficient Croatian county.

Škare & Rabar (2014) analyse the period 2005 – 2007 to evaluate the efficiency of Croatian counties by employing the window DEA model with the variable return to scale. In their DEA model, they use two inputs (registered unemployment rate and number of support allowance users) and eight outputs (the share of secondary sector in gross value added (GVA), gross fixed capital formation in fixed assets (by headquarter of investor), level of import coverage by export, number of graduated students (by residence), gross domestic product (GDP), level of emigrants coverage by immigrants, number of active legal entities and number of medical doctors). They find that the output-oriented window DEA model (with an average total efficiency score of 0.964310) notes higher efficiency scores than the input-oriented (with an average total efficiency score of 0.821179).

Korent, Detelj & Vuković (2015) employ the BCC and CCR DEA models with an output orientation for the assessment of Croatian counties in entrepreneurship in the year 2009. They selected two input variables (Total expenses of entrepreneurs and Investments of entrepreneurs in fixed assets) and two output variables (Total income of entrepreneurs and Patents granted) for their models.

According to the obtained results, the average efficiency of the whole sample is 97.03% and 94.95% for the BCC and CCR models, respectively. However, no county from the river Drava basin region has been identified as relative efficient, neither in the BCC nor in the CCR DEA model. They claim the results suggest that entrepreneurial activity positively influences the economic growth and regional development of Croatian counties.

Borožan & Borožan (2018) investigate the total-factor energy efficiency of Croatian counties in a period of 14 years (2001 – 2013). Thus, this is the longest surveyed study. They employ the DEA methodology with both constant return to scale (CRS) and variable return to scale (VRS), with three inputs (labor employment, final electricity consumption and gross fixed capital formation) and one output (GDP).

According to the results from the DEA models, only eight counties noted total-factor energy efficiency of 1.00. The findings indicate that Koprivnica – Križevci (0.9563) and Virovitica – Podravina County (0.9551), which belong to the river Drava basin region, show rather high overall technical efficiency results. On the other hand, Međimurje county is classified as an inefficient county, with an efficiency score of 0.8833.

Škrinjar (2018) focused her research on the efficiency of Croatian counties in terms of their environmental consciousness in tourism. The analysed period is 2011 – 2015. In this study, four different DEA models have been developed with the following variables: number of beds, number of rooms, municipal waste in tourism (in tons), current expenditures on environment protection (in thousands of HRK), total investments in environment protection (in thousands of HRK), number of tourist arrivals, number of overnight stays, total GDP (in thousands of HRK) and the surface of each county (in square kilometres), tourism pressure, reciprocal value of municipal waste, percentage of current expenditures in, percentage of total investments in GDP and undesirable output municipal waste. The obtained results suggest greater investment in environmental protection for greater efficiency of Croatian counties. More importantly, the findings indicate that “it is possible to obtain satisfactory economic and environmental results simultaneously”.

Šlijepčević (2019) has employed the DEA methodology with “six dimensions of performance of local government units at the regional level” (so-called sub-indicators, i.e. outputs), which are Education, General administration services, Social services for elderly, Environmental protection, Infrastructure and Culture and the total expenses of local government units in the county per capita as output. The obtained results and the ranking shows that Međimurje county has been ranked 7th, with an efficiency score of 0.78, Koprivnica – Križevci county has been ranked 12th (with an efficiency score of 0.66) and Virovitica – Podravina with 0.57 has been ranked 14th.

Hodžić & Muharemović (2019) focus on the efficiency and performance of the regional and local government by employing the DEA methodology and Tobit regression analysis in the period from 2009 to 2016. They chose Gross earnings of employed people in counties, Material expenses and Borrowing costs as inputs and Number of businesses in counties, Number of schools (basic and secondary education) and Number of individuals in counties as outputs in the DEA model. The obtained results from both their DEA models indicate that Virovitica – Podravina and Međimurje County “operate at maximum score”.

Rabar & Grbin (2019) have analysed the efficiency of Croatian counties with the inclusion of six indicators related to fiscal policy measures. They selected Tax revenues, Current expenses, Capital expenditures, Number of employees in local and regional self-government, and the Total number of employees fewer employees in local and regional self-government bodies and with budget users as inputs, and GDP as an output for their BCC DEA window model. They have employed the DEA model with one and with 14 windows, and the results show that Slavonski Brod – Posavina County had obtained the highest efficiency score (0.992), whereas Virovitica – Podravina as the least efficient county with a 0.910 score. The obtained results confirm the hypothesis that there is a huge “inter-county disparity”.

Rabar (2020) has developed two DEA models to assess both the economic and environmental efficiency of Croatian counties in 2016. Both the developed DEA models are output-oriented DEA models with variable return to scale. The model investigating the economic efficiency of counties is based on six indicators: population size, GDP, number of graduated students by residence, level of import coverage by export, the total number of persons in employment and number of medical doctors, whereas the model investigating the environmental efficiency of counties is based on five indicators: recovery rate of municipal waste collected by local government units, CO2 emission in kg per capita, the share of treated water in total municipal wastewater discharge, environmental protection expenditure and invest-

ments as a percentage of GDP and ratio of production and installed capacity of renewable energy plants. The results from the model investigating the economic efficiency show that the average efficiency score of the whole sample is 0.8350, with only Lika – Senj and the City of Zagreb being relatively fully efficient in 2016, while Šibenik – Knin was the least efficient county. Moreover, Međimurje county noted lower-than-average efficiency (0.7902). The second DEA model, on the other hand, has shown that the average environmental of the whole sample of counties in 2016 is 0.9793. In this model, only one of the river Drava basin counties has noted below-average efficiency, and that is Virovitica – Podravina (0.9618).

RESULTS

The results of the extensive literature review and the summary of these studies' findings regarding the river Drava basin region are presented in Table 2.

Table 2. Findings regarding the counties in the river Drava basin region.

Author/s and year of publication	Findings regarding the river Drava basin region		
	Koprivnica- Križevci County	Virovitica-Podravina County	Međimurje County
Škuflić, Rabar & Šokčević (2010)	Koprivnica – Križevci is considered the most efficient Croatian county and as reference for twelve inefficient counties.	The results indicate an average efficiency below average (0.8492).	
Rabar & Blažević (2011)	According to the one window results (2004 –2008), the efficiency score is 0.937, whereas the five windows model show a relative efficiency score of 1.	In this research, Virovitica – Podravina county noted efficiency scores of 0.834 and 0.950 in the one- and five-window models, respectively.	Međimurje County is the least efficient river Drava basin region county, with 0.814 and 0.893 scores.
Rabar (2013a)	The three river Drava basin region counties were CCR inefficient, but BCC-efficient (scores of 1) in the whole observed period 2005-2010.		
	The window analysis results show an efficiency of 0.5462.	The window analysis results show the lowest efficiency of 0.4867.	The window analysis results show the highest efficiency out of the analysed sample (0.6106).
Rabar (2013b)	Obtained efficiency scores of 0.825 and 0.973 in the input-oriented and output-oriented one window DEA model, respectively and 0.827 and 0.976 in the input-oriented and output-oriented BCC DEA combined model.	The DEA window model shows 0.857 and 0.966 scores for the input- and output-oriented model, respectively. The results from the combined BCC model are 0.871 and 0.971 for the input- and output-oriented model, respectively.	Međimurje is the least efficient river Drava basin region county in this study, with scores of 0.778 and 0.944 (input- and output-oriented window DEA model) and 0.778 and 0.945 (combined BCC DEA model).
Škare & Rabar (2014)	Efficiency scores of 0.825 and 0.974 in the input-oriented and output-oriented one window DEA model, respectively and 0.827 and 0.978 in the input-oriented and output-oriented BCC DEA combined model.	Most efficient river Drava basin region county in this study. Efficiency scores of 0.875 and 0.956 in the input-oriented and output-oriented one window DEA model, respectively and 0.934 and 0.988 in the input-oriented and output-oriented BCC DEA combined model.	Least efficient river Drava basin region county in this study. Efficiency scores of 0.779 and 0.976 in the input- and output-oriented one window DEA model, respectively and 0.803 and 0.966 in the input- and output-oriented BCC DEA combined model.
Korent, Detelj & Vuković (2015)	According to the results from the BCC-O DEA model, all of the observed river Drava basin region counties were relative inefficient.		
	Koprivnica – Križevci County proved to be the least efficient in total expenditures in entrepreneurship, but solid in the number of patents.	Least invested in long-term assets.	Solid in the number of registered patents

Author/s and year of publication	Findings regarding the river Drava basin region		
	Koprivnica- Križevci County	Virovitica-Podravina County	Međimurje County
Škrinjaric (2018)	The results from the BCC-O window model shows a decrease in efficiency (from 0.8436 to 0.7165). It is ranked 7th. The efficiency score for models with undesirable outputs is 0.842.	The lowest efficiency scores from the river Drava basin region - ranked 15th, with a decreasing efficiency and an efficiency score for models with an undesirable output of 0.621	Increase in efficiency according to the BCC-O model (from 0.821 to 0.925). This county is ranked 12th and its efficiency score for models with undesirable outputs is 0.738.
Borožan & Borožan (2018)	According to the overall technical efficiency scores, Koprivnica – Križevci is a highly efficient county with Zagreb County. As for the total-factor energy efficiency, it is highly efficient with a score of 1.	The overall technical efficiency score is 0.9551, whereas the total-factor energy efficiency score is 1.	The Međimurje County is the least efficient in the river Drava basin region, with an overall efficiency score of 0.8833 and a total-factor energy efficiency score of 0.9988.
Hodžić & Muharemović (2019)	Koprivnica – Križevci County is relative inefficient in both Model 1 and Model 2 of the research.	The results from scale efficiency indicate that both Virovitica – Podravina and Međimurje County operate at the maximum score in both Model 1 and 2, meaning they are highly efficient.	
Rabar & Grbin (2019)	The efficiency score of 0.954 (ranked 14th) and 0.855 (ranked 11th) in the 14-windows and 1-window DEA model.	In this study, it is the least efficient river Drava basin county, ranked 19th (with a score of 0.910) and 16th (0.812) in the 14-windows and 1-window DEA model.	The most efficient river Drava basin county in both 14-window DEA (ranked 1st with a score 1,00) and 1-window DEA (ranked 2nd with a score 0.963 and highly efficient in 5 years out of the observed 14).
Slijepčević (2019)	The performance of sub-indicators at the regional level shows that this county has the highest scores in education and environment, but the lowest in culture. It has been ranked 12th with an efficiency score of 0.66.	It is ranked 14th, with an efficiency score of 0.57. Regarding the sub-indicators, it received highest score for the environment, whereas lowest for social services for the elderly.	Međimurje county is best ranked (7th) river Drava basin county in this study, with an efficiency score of 0.78. It received the highest scores for infrastructure and culture and the lowest for social services for the elderly.
Rabar (2020)	The relative economic efficiency results show a result of 0.8702 and a rank as the sixth county. The environmental efficiency results show high efficiency and a score of 1.	Ranked 10. in economic efficiency (score 0.8379) and 17th in environmental efficiency (score 0.9618).	Međimurje County is the least efficient river Drava basin region country in economic efficiency (ranked 15th with an efficiency score of 0.7902), whereas a highly environmentally efficient county (score of 1).

Source: Authors' construction

DISCUSSION AND CONCLUSION

This article implements an in-depth extensive literature review of studies employing the DEA methodology in measuring the efficiency of Croatian counties, with an accent on the three river Drava basin region counties, which are Koprivnica – Križevci, Virovitica – Podravina and Međimurje County. The conducted literature review has surveyed the Scopus, WoS (SSCI and SCI papers) and CROSBI (Croatian Scientific Bibliography) databases using “Croatia”, “County” and “Data Envelopment Analysis” as keywords for the search. This research approach resulted in 7 hits in Scopus, 15 on WoS and 11 on CROSBI, which eventually (after the exclusion of duplicated papers and after reviewing the abstracts and keywords), resulted in analysis and a survey of a total of 12 papers. The criterion of the relevance of the paper and its findings was also crucial in the final selection of the surveyed papers.

This paper aimed to identify all the previous work regarding the efficiency of Croatia's counties as well as to provide an in-depth analysis of the used models, the variable set and their findings.

The surveyed papers include various aspects of regional efficiency. Namely, Rabar & Blažević (2011) and Škrinjarić (2018) focused on the touristic efficiency of Croatian counties; Škuflić, Rabar & Šokčević (2010), Rabar (2013a; 2013b) and Škare & Rabar (2014) have assessed the regional efficiency of counties; Rabar & Grbin (2019) and Hodžić & Muharemović (2019) have assessed the regional efficiency in Croatia with the use of fiscal indicators and fiscal decentralization, respectively; Slijepčević (2019) focused on regional efficiency with consideration of six dimensions of performance of counties; Borozan & Borozan (2018) have explored the "total-factor energy efficiency" of counties; and Rabar (2020) investigated the economic and environmental efficiency of Croatian counties.

The findings reveal rather inconsistent results, depending on the analysed period, DEA model, the variable set and the perspective of efficiency analysed. However, in most of the surveyed studies Koprivnica – Križevci and Virovitica – Podravina counties have shown high environmental and total-factor energy efficiency, but were least efficient in entrepreneurship and social services for the elderly, respectively. Moreover, Međimurje County seems to note the lowest efficiency scores in the river Drava basin region in the majority of these studies (Rabar & Blažević, 2011; Rabar, 2013b; Škare & Rabar, 2014; Borozan & Borozan, 2018; Rabar, 2020). Additionally, the three analysed river Drava basin region counties in most studies show technical inefficiency and efficiency scores below the average. In this sense, counties need to take into consideration these findings and benchmark and copy the best practices from the highly efficient Croatian counties (and especially the City of Zagreb). These findings could serve as a compass and guide to the local authorities to reveal their blind spots and areas for potential improvements as well as their ranking relative to the other Croatian counties, and thus, to undertake preventive and corrective measures.

The surveyed studies have been published from 2001 to 2020 but cover the period 2000 – 2016. They have employed both BCC and CCR DEA models, and, interestingly, the window DEA technique (used in four out of the twelve studies). The longest study covers 14 years (2002–2015 – the study of Rabar & Grbin, 2019), and the shortest study covers the year 2016 (Rabar, 2020).

This study represents an incentive for even greater use of the DEA methodology as the leading non-parametric mathematical programming technique for efficiency and performance evaluation, and thus, largely contributes to scholarly literature, the policymakers and the interested public. In future work, the efficiency of Croatian counties in a longer time-frame will be empirically evaluated with the window DEA methodology.

REFERENCES

1. Banker, R.D., Charnes, A., Cooper, W.W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, 30(9), pp. 1078-1092.
2. Borozan, Đ. & Borozan, L. (2018). Analyzing total-factor energy efficiency in Croatian counties: evidence from a non-parametric approach. *Central European journal of operations research*, 26 (3), pp. 673-694 doi:10.1007/s10100-017-0493-8.
3. Charnes, A., Cooper, W. W., Rhodes, E. L. (1978). Measuring the efficiency of decision making units. *European Journal of Operational Research*, 3(4), pp. 429–444.
4. Cooper, W., Seiford, L., Tone, K. (2007). *Data Envelopment Analysis: A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*. 10.1007/978-0-387-45283-8.
5. Cvetkoska, V. (2010). The Quantitative Basis on The DEA Methodology - Its Models and Areas of Application. *Annu. Fac. Econ.* 45. pp. 629-641
6. Cvetkoska, V. (2011). Data Envelopment Analysis Approach and Its Application in Information and Communication Technologies. In: M. Salampasis, A. Matopoulos (eds.): *Proceedings of the International Conference on Information and Communication Technologies for Sustainable Agriproduction and Environment (HAICTA 2011)*, Skiathos, 8-11 September, 2011. pp. 421-430
7. Cvetkoska, V., Fotova Čiković, K. (2021). Efficiency Analysis of Macedonian and Croatian Banking Sectors with DEA. *Economy, Business & Development*, 2(2), pp. 1-19. doi:10.47063/ebd.00003.

8. Emrouznejad, A., Yang, G. (2018). A survey and analysis of the first 40 years of scholarly literature in DEA: 1978–2016. *Socio-Economic Planning Sciences*, 61, pp. 4-8, <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.01.008>.
9. Erena, O.T., Kalko, M.M. & Debele, S.A. (2021). Technical efficiency, technological progress and productivity growth of large and medium manufacturing industries in Ethiopia: A data envelopment analysis. *Cogent Economics & Finance*, 9:1, 1997160, DOI: 10.1080/23322039.2021.1997160
10. Farrell, M. (1957). The measurement of productive efficiency. *Journal of the Royal Statistical Society, Series A (General)*, 120 (3), pp. 253-290. <https://doi.org/10.2307/2343100>
11. Fidanoski, F., Simeonovski, K., Cvetkoska, V., (2021). Energy Efficiency in OECD Countries: A DEA Approach. *Energies*, 14, 1185. <https://doi.org/10.3390/en14041185>
12. Fotova Čiković, K., Cvetkoska, V. (2017). Efficiency of the Macedonian banking sector: A nonparametric approach. *CEA Journal of Economics*, 12(2), pp. 17–26.
13. Fotova Čiković, K., Lozić, J. & Smoljić, M. (2021a). Efficiency of banks in Northern Croatia. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 20 (40), 128-140.
14. Fotova Čiković, K., Lozić, J. (2022). Application of Data Envelopment Analysis (DEA) in Information and Communication Technologies. *Tehnički Glasnik* 16(1), pp. 129-134.
15. Fotova Čiković, K., Smoljić, M. & Lozić, J., (2021b). The Application of The Non-Parametric Methodology DEA in the Croatian Banking Sector. In *Book of Proceedings - 71st International Scientific Conference on Economic and Social Development*, online, pp. 113-127
16. Gökşen, Y., Doğan, O., Özkarabacak, B. (2015). A Data Envelopment Analysis Application for Measuring Efficiency of University Departments. *Procedia Economics and Finance*, 19, pp. 226-237, [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00024-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00024-6).
17. Hodžić, S., Muharemović, A., (2019). Fiscal Decentralization and Efficiency of Regional Government in Croatia: A Data Envelopment Analysis. *Lex Localis - Journal of Local Self-Government* 17(3), pp. 453 – 470.
18. Jemrić, I., Vujčić, B. (2002). Efficiency of Banks in Croatia: A DEA Approach, *Comparative Economic Studies*, 44 (2-3), pp. 169-193, 10.1057/ces.2002.13.
19. Jorda, P., Cascajo, R., Monzón, A. (2012). Analysis of the Technical Efficiency of Urban Bus Services in Spain Based on SBM Models. *ISRN Civil Engineering*. 12. 10.5402/2012/984758.
20. Korent, D., Detelj, K. & Vuković, K. (2015). Ocjenjivanje efikasnosti hrvatskih županija u poduzetništvu primjenom analize omeđivanja podataka. In: Vuković, K., Brčić, R. & Klačmer Čalopa, M. (eds.) *Entrepreneurial Society: Current Trends and Future Prospects in Entrepreneurship, Organization and Management, Book of Abstracts*.
21. Lukač, Z., Neralić, L. (2012). *Operacijska istraživanja*, Element, Zagreb
22. Marković, M., Knežević, S., Brown, A., Dmitrović, V. (2015). Measuring the productivity of Serbian banks using Malmquist index. *Manag. J. Sustain. Bus. Manag. Solut. Emerg. Econ.*, 20, pp. 1–10.
23. Marošević, K. (2020). Lagging regions: The case of Eastern Croatia. *Ekonomski vjesnik*, 33(1), pp. 255-270
24. Paradi, J.C., Sherman, D.H., Fai Keung Tam, F.K. (2018). *Data Envelopment Analysis in the Financial Services Industry, International Series in Operations Research & Management Science*. Springer International Publishing AG, 266, https://doi.org/10.1007/978-3-319-69725-3_1
25. Rabar, D. & Grbin, A. (2019). Analiza regionalne efikasnosti u Hrvatskoj korištenjem fiskalnih pokazatelja – neparametarski pristup. *Ekonomski pregled: mjesečnik Hrvatskog društva ekonomista Zagreb*, 70(4), 627-649 doi:10.32910/ep.70.4.3.
26. Rabar, D. (2013a). Decomposing regional efficiency: The case of Croatian counties. In: Blažević, S., Sinković, D., Černe, K. & Stjepanović, S. (eds.) *Conference Proceedings of The 6th International Conference "The Changing Economic Landscape: Issues, Implications and Policy Options"*.
27. Rabar, D. (2013b). Assessment of regional efficiency in Croatia using data envelopment analysis. *Croatian Operational Research Review*, 4(1); 76-88.
28. Rabar, D. (2020). Efficiency of regions: Environmental vs. economic point of view. *Interdisciplinary management research*, 1, 1757-1777.
29. Rabar, D., Blažević, S. (2011). Ocjenjivanje efikasnosti hrvatskih županija u turizmu primjenom analize omeđivanja podataka. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 21, 127; pp. 25-55.
30. Radojčić, M., Savic, G., Jeremic, V. (2018). Measuring the Efficiency of Banks: The Bootstrapped I-Distance GAR DEA Approach. *Technological and Economic Development of Economy*, 24(4), DOI: <https://doi.org/10.3846/tede.2018.3699>

31. Santos, J., Negas, E.R., Santos, L.C. (2013). Introduction to Data Envelopment Analysis. In Mendes et al. (eds.), *Efficiency Measures in the Agricultural Sector: With Applications*, DOI 10.1007/978-94-007-5739-4 3
32. Šebalj, D., Mesarić, J. & Franjković, J. (2017). Research of development and growth perspectives of the local ICT sector. In: Jurcic, A., Oreski, D. & Mikic, M. (eds.) *21st International Scientific Conference on Economic and Social Development*. pp. 29-38
33. Šegota, A., Cerović, L. & Maradin, D. (2017). Efficiency of municipal service providers in the Republic of Croatia. *Croatian operational research review*, 8 (2), pp. 537-562 doi:10.17535/corr.2017.0035.
34. Škare, M. & Rabar, D. (2014). Regional efficiency assessment using DEA window analysis. *Journal of Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 48 (4), pp. 39-61.
35. Škrinjarić, T. (2018). Evaluation of environmentally conscious tourism industry: case of Croatian counties. *Tourism: an international interdisciplinary journal*, 66 (3); pp. 254-268.
36. Škuflić, L., Rabar, D., Šokčević, S. (2010). Assessment of the efficiency of Croatian counties using data envelopment analysis. *Ekonomika istraživanja*, 23(2); pp.88-101
37. Slijepčević, S. (2019). Measuring efficiency at the regional level: a data envelopment analysis approach. *Lex localis - Journal of Local Self-Government*, 17 (3), pp. 679-696 doi:10.4335/17.3.679-696.
38. Stancheva, N., Angelova, V. (2008). Measuring the efficiency of University libraries using Data Envelopment Analysis. In Mantri, J.K., *Research Methodology on Data Envelopment Analysis (DEA)*.
39. Thanassoulis, E., (2001). *Introduction to the Theory and Application of Data Envelopment Analysis: A Foundation Text with Integrated Software*. Springer-Verlag New York, LLC.
40. Toci, V.Z. (2009). Efficiency of Banks in South-East Europe: with Special Reference to Kosovo. *CBK Working paper*, No. 4.
41. Wang, S. (2003). Adaptive non-parametric efficiency frontier analysis: a neural-network-based model. *Computers & Operations Research*, 30(2), pp. 279-295, [https://doi.org/10.1016/S0305-0548\(01\)00095-8](https://doi.org/10.1016/S0305-0548(01)00095-8).

SAŽETAK

U radu je primijenjena metodologija matematičkog programiranja AOMP (analiza omeđivanje podataka) modela analize u evaluaciji i mjerenju efikasnosti i uspješnosti hrvatskih županija. Temeljni je cilj ovog članka prikazati i analizirati efikasnost i uspješnost županija uz rijeku Dravu (Koprivničko-križevačke, Virovitičko-podravske i Međimurske županije) te dati zaključke o ovoj regiji i njezinoj regionalnoj efikasnosti. Ostali se ciljevi referiraju na korištenje i tumačenje teoretske pozadine AOMP metodologije. Riječ je o jednoj od najpopularnijih ne parametarskih metoda u evaluaciji efikasnosti od njenog uvođenja u revolucionarni rad Charnesa, Coopera i Rhodesa 1978. godine. U radu se koristi opsežni pregled literature o studijama primjene AOMP metodologije te dubinska evaluacija učinkovitosti hrvatskih županija. Autori su pregledali baze podataka Scopus, Web of Science (SSCI i SCI radovi) i CROSBİ (Hrvatska znanstvena bibliografija) koristeći ključne riječi »CROATIA«, »COUNTY« i »DATA ENVELOPMENT ANALYSIS« kao ključne riječi za istraživanje. Pronađeno je sedam radova u Scopusu, petnaest na Web of Science i jedanaest na CROSBİ-u, što je u konačnici rezultiralo pronalaskom dvanaest relevantnih radova za ovu analizu. Nadalje, ova studija analizira dosadašnji rad na području učinkovitosti županija u podravskoj regiji, kao i dubinsku analizu korištenih modela, skupa varijabli i njihovih nalaza. Rezultati analize otkrivaju različite aspekte evaluacije efikasnosti hrvatskih županija s posebnim naglaskom na županije uz rijeku Dravu. Koprivničko-križevačka i Virovitičko-podravska županija pokazale su visoku ekološku i ukupnu energetska učinkovitost, ali su bile najmanje učinkovite u poduzetništvu i socijalnim uslugama za starije osobe, sukladno. Prema dobivenim rezultatima, Međimurska županija je najneučinkovitija županija u analiziranoj regiji. Štoviše, tri analizirane podravske županije u većini studija pokazuju tehničku neučinkovitost te ispodprosječnu učinkovitost. U tom kontekstu, županije trebaju uzeti u obzir dobivene rezultate te usporediti i primijeniti najbolje prakse iz visoko učinkovitih hrvatskih županija. Ovaj bi rad mogao poslužiti kao poticaj za veću upotrebu AOMP metodologije kao vrlo relevantne tehnike za ocjenu učinkovitosti i izvedbe, kao i alata za usporedbu u različitim regijama.

UČINCI HRVATSKOGA PROLJEĆA NA POLITIKU I DRUŠTVO U KOPRIVNICI

AN OUTPUTS OF THE CROATIAN SPRING ON POLITICS AND SOCIETY IN KOPRIVNICA

Daniyel JURKOVIĆ

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Odsjek za povijest
Borongajska cesta 83d
HR – 10000 Zagreb
djurkovic@hrstud.hr

Primljeno / Received: 15. 4. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 316.776:323.1(497.525.1Koprivnica)«196/197»
070.15(497.525.1Koprivnica)«1971»

Vlatko SMILJANIĆ

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet hrvatskih studija
Znanstveni zavod
Borongajska cesta 83d
HR – 10000 Zagreb
vsmiljani@hrstud.hr

SAŽETAK

Autori u radu temeljem arhivskoga gradiva Skupštine općine Koprivnica i Glasa Podravine donose politički i društveni panoptikum Koprivnice ususret, tijekom i netom nakon Hrvatskoga proljeća. Donose se nove političke i društvene spoznaje o toj povijesnoj epohi koja do sada nije bila validno historiografski i komunikološki prorađena u novijim radovima i literaturi. Sinergija historiografske i komunikološke prosudbe pokazala je cjelovitu povijesnu sliku koprivničke politike i društva krajem 60-ih i početkom 70-ih godina XX. stoljeća. Glas Podravine primjer je atribuiranja lokalnih medija prema središnjoj vlasti. Iako se iz prvoga pogleda može ustanoviti da su se lokalni mediji odmetnuli te su s izvještavanjem svrstali na stranu nezadovoljnika, oni će se brzo vratiti na početne metodološke postavke. Kratko skretanje bio je odraz kaotičnih prilika masovnog pokreta pri čemu lokalne vlasti djeluju prema nahođenju s vrha. Unatoč prosvjedima i neredima koji su se događali ni stotinjak kilometara u Zagrebu, rad koprivničke politike vlasti i novina prikazuju zatvorenost sustava s obzirom na generičko izvještavanje koje će jasno biti bez dubljega upliva u sadržaj primljenih vijesti.

Ključne riječi: generičko izvještavanje, Glas Podravine, Hrvatsko proljeće, Koprivnica, politički kriminalitet.

Keywords: generic reporting, Glas Podravine, Croatian Spring, Koprivnica, political crimes.

UVOD

Najznačajnijom tiskovinom u Koprivnici poslije Drugoga svjetskoga rata postaje *Glas Podravine*.¹ Iako prvi broj lista izlazi tek 21. veljače 1950.², ubrzo postaje najvažnije glasilo stanovnika Koprivnice i okolice s obzirom na to da su ostala glasila prestala izlaziti tijekom rata, a ona koja su pokrenuta za rata, *Koprivnički Hrvat* i *Podravska straža*, prestala su izlaziti i prije okončanja rata.³

Valja spomenuti i druge tiskovine. Obnavljanjem prijeratnih *Podravske novine* u rujnu 1945., iako su imale svega dvadeset brojeva, učinjen je iskorak u promidžbenoj kampanji tijekom parlamentarnih i lokalnih izbora. Epizodno tiskanje jednoga broja *Glasa fronte* 29. listopada 1948., glasila Narodne fronte (NF) za kotar Koprivnicu, na četiri stranice ne bi trebalo biti vrijedno ni spomena, osim da se radi o kratkoročnomu rješenju uoči izbora za NF.⁴ Komunističkim je vlastima kronično nedostajalo obrazovanoga kadra u početnim godinama stvaranja nove države⁵ te su tako bili ometeni u osvajivanju lokalnih listova. Ipak, promjene će početi od 1950.⁶

Glas Podravine u četvrtoj godini izlaženja, 1953., točnije od broja pet postaje službeno glasilo Socijalističkog saveza radnoga naroda (SSRN) grada i kotara Koprivnice s glavnim urednikom Zvonkom Petrovićem.⁷ Nadalje, 5. kolovoza 1955. mijenja podnaslov u »Tjednik SSRN kotara Koprivnice«⁸, pa zatim još tri puta mijenja podnaslov u idućih 14 godina, da bi od 1969. podnaslov bio »Informativni tjednik koprivničke komune«⁹, a masovni pokret i zbivanja koja će uslijediti u Zagrebu *Glas Podravine* dočekat će s podnaslovom »Informativni tjednik koprivničke i đurđevačke komune« od 1970.¹⁰ Na sjednicama Općine Koprivnica u veljači 1970. *Glas Podravine* bit će označen kao postament informiranja koprivničke javnosti, uz lokalnu radiopostaju, a dat će mu se uloga priopćavanja radnih kolektiva, kao što je Bilo-Kalnik.¹¹

Većina znanstvenika smatra da je uvertiru u Hrvatsko proljeće moguće pratiti od objelodanjivanja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika u ožujku 1967., a za *crescendo* smatraju X. sjednicu Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), koja se trajala od 15. do 17. siječnja 1970. U početku je sjednica doživjela podršku, a kasnije je postala određena vrsta službene legitimacije novog političkog smjera.¹² Desetu sjednicu će u cijelosti prenositi zagrebačka televizija prvi puta u povijesti, što zasigurno svjedoči o njezinoj važnosti za politički vrh države i društva.¹³ Hrvatsko političko rukovodstvo znalo se vješto koristiti medijskim prostorom sve do sloma u Karađor-

¹ *Glas Podravine*, br. 1, 21. veljače 1950., 1–4.; Božica ANIĆ, »Koprivničke novine u zavičajnoj zbirci Muzeja grada Koprivnice (II.)«, *Podravski zbornik*, vol. 37 (2011), 276.

² *Glas Podravine*, br. 1, 21. veljače 1950., 1.

³ Željko KRUŠELJ, »Kraj građanskog novinarstva u Koprivnici: Podravske novine 1945.-1946.«, *Podravina*, vol. 19, br. 38 (2020), 35.

⁴ Isto, 53.

⁵ Više o tome: Vlatko SMILJANIĆ, »Odgojno-obrazovna kultura u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata u svjetlu dokumenata sukobljenih strana«, *Kroatologija*, vol. 10, br. 2 (2019), 19–46.

⁶ Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, »Položaj lokalnih medija u Socijalističkoj Hrvatskoj kao kontekst razvoja Glasa Podravine«, *Podravina*, vol. 19, br. 38 (2020), 78–79.

⁷ *Glas Podravine*, br. 5, 28. veljače 1953., 1–4.; B. ANIĆ, »Koprivničke novine...«, 276–277.

⁸ *Glas Podravine*, br. 29, 5. kolovoza 1955., 1–6.; Isto, 277.

⁹ *Glas Podravine*, br. 32, 9. kolovoza 1969., 1–10, Isto, 277.

¹⁰ *Glas Podravine*, br. 6, 6. veljače 1970., 1–12., Isto, 277.

¹¹ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, II. zajednička sjednica i I. posebna sjednica vijeća radnih zajednica 1970., Prijedlog programa privrednog i društvenog razvoja Općine Koprivnica za 1970., Koprivnica, veljača 1970., 34–35.

¹² Savka DABČEVIĆ-KUČAR, *71 – hrvatski snovi i stvarnost*, Interpublic, Zagreb, 1997., 135–136.

¹³ Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005., 620.; Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991., od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006., 382. Široka javnost mogla je diljem republike prvi put svjedočiti otvaranju politike prema masama te čuti jasno izražene dotad potiskivane probleme. Više o tome: S. DABČEVIĆ-KUČAR, *71 – hrvatski snovi...*, 135–136.

đevu.¹⁴ Kulminacija pokreta kroz prosvjede koji će se dogoditi iduće godine ući će u kolektivno pamćenje, kao i slamanje prosvjeda 29. studenoga 1971. na sjednici Predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu. Završna etapa bit će suđenje prosvjednika tijekom 1972.¹⁵ Ima zagovornika u historiografskome diskursu koji smatraju da početke Hrvatskoga proljeća treba tražiti u usvajanju amandmana (I.–IV.) na Ustav 18. travnja 1967., ali i konkretni pomaci u ustavnomu mijenjanju federacije amandmanima (VII.–XIX.) 26. prosinca 1968. Zatim, neki uzimaju smjenu partijskoga vodstva tijekom 1967. i 1968. u Hrvatskoj pa svibanj 1968. i osudu ekonomske politike federacije. Razvoj ogranaka Matice hrvatske (MH) u 1969. godini također bi se moglo uzeti kao orijentacijsko polazište ka početnom razvoju Hrvatskoga proljeća.¹⁶ Od svih spomenutih događaja, jedan je prethodio svima ovima, a vjerojatno se ne bi mogli ni dogoditi da prije toga nije uklonjen s pozicije Aleksandar Ranković. Njegov pad predstavljao je pobjedu nad skupinom dogmatsko-birokratskih snaga nakon čega se otvorila daljnja rasprava o decentralizaciji sustava.¹⁷ Iako je zadnjih 15-ak godina broj publikacija o Hrvatskomu proljeću naglo porastao¹⁸ i dalje vlada manjak historiografski relevantne literature, kao i rada na arhivskom gradivu i onovremenoj periodici. Mikrohistorijsko istraživanje u tomu smislu također valja potaknuti. Ipak, od 2000-ih vidljivo je očito povećanje broja istraživanja o Hrvatskomu proljeću.¹⁹

Kroz raščlambu lista *Glasa Podravine* mogu se pratiti odnosi koprivničkoga političkoga vodstva. Arhivsko gradivo tu »image historique« upotpunjava i zaokružuje.

POLITIČKA I DRUŠTVENA GIBANJA U KOPRIVNICI OD 1967. DO 1970.

Prije nego što se pođe s obradom navedenih godina, jedan članak iz 1966. u *Glasi Podravine* treba istaknuti, a riječ je o osnivanju Ogranka MH u Koprivnici. Ogranak je osnovan 20. studenoga 1966., a na osnivačkoj skupštini od uvaženijih osoba prisustvovali su predstavnici MH iz Zagreba, i to: povjesničar Miroslav Brandt, geograf Vladimir Blašković, član CK SKH i rođeni Koprivničanin Pavle Gaži, predsjednik Općinskog odbora Socijalističkog saveza Valent Ambrošić, organizacijski sekretar Općinskoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (OK SKH) Zdravko Mandić i drugi, što svjedoči o važnosti toga događaja. Na sjednici je dogovoreno da je jedan od glavnih zadataka objedinjenje kulturne djelatnosti u cijeloj Podravini.²⁰ Prema prethodno navedenim imenima, jasno je vidljivo da ključne osobe OK SKH Koprivnice zauzimaju od početka kontrolu nad radom ogranka.

Od 1967. do 1970. težište članaka u *Glasi Podravine* su pretežno lokalne teme i unutarnji gospodarski problemi područja Podravine s rijetkim osvrtima na šira zbivanja. Čitateljima se daju oskudna priopćenja bez jasnoga upliva *in medias res*, koja su često stilski administrativno-pravna, izričajno monotona i logički kamuflirana. U 1967. spominje se raščlamba rada općinske skupštine²¹ ili preustroj OK SK o donošenju odluka, kao i neka kadrovska rješenja o OK SK, kojima je cilj, kako se navodi,

¹⁴ Tihomir PONOŠ, *Na rubu revolucije: studenti '71.*, Profil International, Zagreb, 2007., 57.

¹⁵ Wolfy KRAŠIĆ, *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*, Školska knjiga, Zagreb, 2018., 393–435.; Josip MIHALJEVIĆ, »Liberalizacija medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih«, *Društvena istraživanja*, vol. 19, br. 2 (2015), 240–241.; Darko DUKOVSKI, *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Alineja, Zagreb, 2007., 28.; Zdenko RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 404–408, 415, 455.; Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 1999., 553–628.

¹⁶ Darko DUKOVSKI, *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Alineja, Zagreb, 2007., 28.

¹⁷ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2008.*, Europapress holding, Zagreb, 2008., 532.

¹⁸ Pregled dosadašnjih izdanja o Hrvatskomu proljeću naveli su Domagoj Tomas i Marijana Bošnjak u radu »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«, *Diacovensia*, vol. 28, br. 4 (2020), 520.

¹⁹ O Hrvatskomu proljeću u Koprivnici do sada nema značajnijih historiografsko-komunikoloških istraživanja, relevantne literature, pa niti memoarskoga gradiva. U Arhivskom sabirnomu centru Koprivnica nalaze se Zapisnici Općinskoga komiteta SKH Koprivnica od 1978. do 1989. Prethodno gradivo je uništeno uslijed poplave, kako nam je rečeno prilikom posjeta Centru. U Ogranku Matice hrvatske Koprivnica relevantne dokumentacije iz razdoblja od 1971. do 1972. nema, kako navodi predsjednik Ogranka Dražen Ernečić putem e-pošte od 21. prosinca 2021.

²⁰ V.Š., »Osnovan Pododbor Matice hrvatske«, *Glas Podravine*, br. 45–46, 26. studenoga 1966., 1.

²¹ V.Š., »Analiza rada općinske skupštine«, *Glas Podravine*, br. 4, 21. siječnja 1967., 1.

zornije sagledati i brže reagirati na aktualne političke probleme koji se javljaju. Zbog toga »ustanovljuju se sljedeći organi OK SK predsjednik OK, sekretarijata OK na čelu sa sekretarom i stalna komisija«. ²² U istomu broju nalazi se članak »Molim, da se ovo ne bilježi«, koji opisuje duh toga vremena. Novinari ne bilježe izrečene stvari, iako se u samom članku procjenjuje da bi trebali. Razlog je jednostavan, a kako se navodi, mnogi pojedinci »novinare pozivaju na odgovornost ili im na neki drugi način daju do znanja da o toj i toj stvari nije trebalo pisati«. ²³ Nadalje, naglašava se da građani znaju postavljati pitanja redakciji zašto neka rasprava nije zabilježena, a problem je što se krivom izvođenjem i neizravnim usmenom predajom dobije drugačija slika, koja ne odgovara smislaonosti istini. ²⁴ Ovdje je riječ o autocenzuri novinara što nije bilo neuobičajeno. Od početka stvaranja nove države uobličavana je strategija utjecaja na mase koji se vršio iz više smjerova uz sveprisutni partijski mehanizam, različita (stručna) udruženja, zatim specijalizirana državna služba, pa do republičkoga i lokalnoga novinarstva, a upute i direktive koje su dobivali politički aktivisti dalje su primijenili prema stanovništvu. ²⁵

Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika potpisali su MH, Društvo književnika Hrvatske i još 16 znanstvenih i kulturnih institucija. ²⁶ Nakon rasprave komunista koprivničkoga vojnoga vrha osuđena je Deklaracija zbog negativnih posljedica. Deklaraciju se prozvalo kao političko-diverzantski akt usmjeren na dezintegriranje bratstva i jedinstva te da je naišla na osudu u čitavoj zajednici. ²⁷ U istomu tjednu kada izlazi osuda Deklaracije održana je prva konstituirajuća sjednica Općinske konferencije SSRN te je jednoglasno izabrano novo vodstvo s predsjednikom konferencije Valentom Ambrošićem, potpredsjednikom Aleksandrom Vrančićem te tajnikom Milošem Šajatovićem. ²⁸

Kroz 1968., prema *Glasi Podravine*, ne događa se nešto navlastito politički značajno, osim da je Koprivnicu posjetila Savka Dabčević-Kučar u društvu Josipa Šlibara, republičkoga sekretara za rad i radne odnose, a obišli su i Podravku, gdje ih je dočekaio Pavle Gaži. ²⁹ Zanimljivo, tada nema riječi u glasilu o stavovima Miloša Žanka o sustavnom nadiranjima nacionalističkih snaga u Hrvatskoj, koji su prezentirani u dnevnom listu *Borba* od 17. do 21. studenoga 1969. pod naslovom »U toj (nacionalističkoj) ludosti ima sistema«, kao ni jednoglasna osuda Žanka nakon X. sjednice. ³⁰ Jedino što u studenome izlazi zaslužno spomena da je Podravinu posjetio Krste Crnkovski, član Izvršnoga biroa Predsjedništva SKJ, ³¹ no opet je članak bio bez konteksta te navedenoga razloga posjeta, već samo kratki izvještaj.

U *Glasi Podravine* tek od 30. siječnja 1971. izlazi obavijest o X. sjednici, iako izlazi treći 22. siječnja 1970., a u njemu nema riječi o zbivanjima u Zagrebu. Oskudni članak izlazi pod naslovom »Podrška zaključcima Desete sjednice CK SKH«. ³² Dakle, nema izlaženja obavijesti dok se ne ujednače stavovi unutar lokalnoga ogranka SK. Valent Ambrošić, član NO u Koprivnici, prenosi izjavu da oni pojedinci koji će se postavljati suprotno od Zaključaka X. sjednice CK SKH, trebaju politički odgovarati. Pred organizacije SK postavljaju se i novi zadaci, kao što su primanje novih članova, posebno mladih, te razvoj malih proizvođača. ³³ U narednomu broju *Glasi Podravine* prati se linija CK SKH te davanje podrške, što se očituje u naslovu i samomu tekstu, pri čemu se naglašava da su radnici koprivničke komune jednoglasno podržali odluke X. sjednice. Ističe se da su komunisti koprivničke komune svjesni činjenice da su nacionalizam i unitarizam preživjeli, a dalje se navodi: »Na području naše općine, gdje

²² V.Š., »Reorganizacija OK SK«, *Glas Podravine*, br. 5, 28. siječnja 1967., 1.

²³ Vl.K. »Molim, da se ovo ne bilježi«, *Glas Podravine*, br. 5., 28. siječnja 1967., 2.

²⁴ Isto, 2.

²⁵ Katarina SPEHNJAK, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb, 2002., 90.

²⁶ T. PONOŠ, *Na rubu revolucije...*, 22.

²⁷ V.Š., »Osuda Deklaracije«, *Glas Podravine*, br. 14., 1. travnja 1967., 1.

²⁸ V.Š., »Za predsjednika izabran Valent Ambrošić«, *Glas Podravine*, br. 15., 8. travnja 1967., 1.

²⁹ »Savka Dabčević-Kučar posjetila Koprivnicu«, *Glas Podravine*, br. 36., 30. rujna 1967., 1.

³⁰ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji...*, 382.

³¹ »Krste Crvenkovski posjetio Koprivnicu i Hlebine«, *Glas Podravine*, br. 48., 28. studenoga 1969., 1.

³² »Podrška zaključcima Desete sjednice CK SKH«, *Glas Podravine*, br. 5, 30. siječnja 1970., 1.

³³ Isto.

živi preko 10 posto stanovništva srpske nacionalnosti, mi u prošlosti kao ni danas nismo imali pojavu unitarističkih niti šovinističkih shvaćanja u narodu». ³⁴ Ta je rečenica posebno vrijedna pažnje i rasprave uzmemo li u obzir tada sveprisutni diskurs o bratstvu jugoslavenskih naroda, pa ostaje pitanje posebno-ga isticanja Srba kao, za autora teksta očigledno, unitaristički i šovinistički raspoloženih. Za naredni članak bitno je istaknuti da se uoči obrazac djelovanja, kako lokalnih medija, tako i koprivničke političke uprave. Daje se kratko, nejasno i nedorečeno priopćenje od dvije rečenice gdje je izloženo da je sekretar OK Ivica Grgić upoznao prisutne delegate s aktualnim političkim zbivanjima u zemlji na sjednici OK SK. ³⁵

HRVATSKO PROLJEĆE U KOPRIVNICI 1971.

Jedan od gorućih problema s kojim se suočava OK SK Koprivnice 1971. jest kako je članstvo neaktivno te se na više sjednica Komisijâ za organiziranost i razvoj kadrova razmatrali prijedlozi o raščlanjenju, što se i dogodilo. Riječ je o 147 članova. ³⁶ Vodili su se u ubilježbi Komiteta, a nije se znalo gdje žive i rade te zašto su povučeni i ne plaćaju članarinu. Tegoban podatak za tadašnje općinske vlasti je taj da se radi najviše o članovima između 28 i 35 godina, i to 52 člana, dok je drugi porazni podatak da se radi o 56 člana koji su primljeni u SK između 1958. i 1962. te čak 33 člana primljenih nakon 1968. godine. ³⁷ Ovaj problem bit će ponovno aktualan krajem 1971. Podršku ustavnim promjenama i prijedlogu da Tito ostane predsjednik Republike i predsjednik Predsjedništva SFRJ dala je i radnička konferencija Podravke. ³⁸ U idućoj epohi, od travnja do listopada 1971., bit će čest dolazak značajnih komunista u Koprivnicu, poput Pere Pirkerâ, Savke Dabčević-Kučar te Ivana Šibla, a vrhunac će biti dolazak Tita sa suprugom Jovankom. ³⁹ S dolascima vodećih ljudi partije u *Glasu Podravine* vidljiva je stalna podrška promjenama te naslovi poput »Još jednom podrška« pri čemu je Vojo Kučeković, zamjenik sekretara OK SKH Koprivnica, naveo da su »rasprave potvrdile da naši ljudi prihvaćaju ustavne amandmane i toplo pozdravljaju prijedlog da drug Tito i nadalje ostane predsjednik Republike, te da se neposrednim proizvođačima omogućiti da upravljaju dohotkom i viškom rada«. ⁴⁰ Istaknuto je da treba ostati politički budan i reagirati na sve, očito negativne pojave. S druge strane, Pavle Gaži ističe da »jačanje državnosti republika ne znači slabljenje zemlje i narušavanje svega onog što je stečeno u Revoluciji te poslijeratnoj izgradnji, već naprotiv, to je jačanje otpora svim pokušajima da se to naruši bilo izvana ili iznutra«. ⁴¹ Gaži tvrdi da su promjene ranije otpočele te da su sada ubrzane i da je nužno izvršiti sistemske i razvojne mogućnosti. U osvrtu sa sastanka na Brijunima, 28. travnja 1971., Gaži objašnjava da se nisu birala sredstva kako bi se zaustavio proces koji je u tijeku, a da to znači – kontinuitet revolucije. Gaži podvlači da nije nitko smijenjen ili izgubio prestiž, ali da je svima jasno tko treba ponijeti odgovornost i što se treba uraditi, iako nije svima poznato kako se treba ponašati i kako treba

³⁴ »I dalje podrška X sjednici CK SKH«, *Glas Podravine*, br. 6, 6. veljače 1970., 1.

³⁵ »Informacija o aktualnim političkim zbivanjima«, *Glas Podravine*, br. 47, 20. studenoga 1970., 2.

³⁶ Više o mišljenjima učenika koprivničkih srednjih škola i radnika o radu SK Koprivnica, pogledati: »Što nas u SK (ne)privlači?«, *Glas Podravine*, br. 24, 18. lipnja 1971., 8.

³⁷ V. KUZEL, »Na komisiji OK SK o brisanju članstva iz SK 314 članova«, *Glas Podravine*, br. 6., 12. veljače 1971., 1–2.

³⁸ Održana druga sjednica Radničke konferencije »Podravke« Podrška ustavnim promjenama, *Glas Podravine*, br. 13., 2. travnja 1971., 2. str.

³⁹ »P. Pirker na Kalniku«, *Glas Podravine*, br. 13., 2. travnja 1971., str. 3., »Određen datum proslave u Mičetinskom jarku, Proslava 13. lipnja, očekuje se dolazak Pere Pirkerâ«, *Glas Podravine*, br. 14., 9. travnja 1971., str. 2., »Dr. Savka Dabčević-Kučar u »Podravki«, *Glas Podravine*, br. 15., 16. travnja 1971., str. 1., »Pero Pirker u Đurđevcu«, *Glas Podravine*, br. 23., 11. lipnja 1971., str. 3., »Svečano proslavljena obljetnica ustanka u Mičetinskom jarku«, *Glas Podravine*, br. 24., 18. lipnja 1971., str. 1.

⁴⁰ »Još jednom podrška«, *Glas Podravine*, br. 17–18., 30. travnja 1971., str. 1.

⁴¹ Isto, 1.

uočiti, no zna se da je ispravno onako kako je tražio Tito.⁴² Očigledno je da jedini ispravan put je Titov, a bitno je samo slijediti njegove riječi ako se želi participirati u sustavu.

Nositelji podrške bili su Općinska konferencija SSRN i Općinsko vijeće Saveza sindikata (OV SS). Posvjedočenje potpore navodi se broj održanih skupova u 29 sela i 21 radnoj organizaciji s preko 4000 ljudi. Jednoglasno su prihvaćeni 35. i 36. ustavni amandman s prijedlozima konstituiranja Predsjedništva SFRJ i ponovnog izbora Tita za predsjednika Republike uz to da bude doživotno na toj funkciji.⁴³ Ivica Grgić, sekretar OK SKH Koprivnice, tvrdi da ne može biti samo podrška promjenama, već trebaju biti akcije koje će dovesti do cilja, te da svi trebaju preispitati svoje ponašanje i aktivnosti u duhu bržega ostvarenja.⁴⁴ Uz političare, i partizanski su borci dali opću podršku zaključcima X. sjednice i XVII. sjednici Predsjedništva CK SK Jugoslavije.⁴⁵

Podršku promjenama dao je i Jure Bilić, sekretar IK CK SKH koji će biti u društvu s Pavlom Gažijem, Stjepanom Kapustom na IX. Susretu mladih Hrvatske u Koprivnici 11. lipnja 1971. Bilić naglašava da dolaze krupne promjene u državi koje trebaju donijeti cjelovito ostvarenje tekovina revolucija, što u prvom redu znači – sloboda i suverenitet svih naroda u Jugoslaviji – a hvaljenje s velikanima iz prošlosti ima pravo svaki narod. »Savez komunista je najpozvaniji da predvodi hrvatski narod u borbi za ostvarenje potpunog suvereniteta. On je taj koji treba nositi visoko nacionalni barjak s crvenom zvijezdom, jer ako ga on neće – nosit će ga netko drugi, ali bez zvijezde.«, zaključio je Bilić svoj govor.⁴⁶ U lipnju je koprivnički kraj posjetio Pero Pirker, koji je u govoru istaknuo da »su u zabludi oni koji ističu da jačanje državnosti republika znači slabljenje Jugoslavije. Naprotiv, Jugoslavija može biti jača samo ako je jak svaki njen dio«. ⁴⁷ On navodi da nasjeda hrvatskim šovinistima koji govore da Hrvatska nikad neće imati svoju državnost, ili s druge strane srpskim da su Srbi ugroženi te da svatko ima pravo na nacionalni osjećaj jer on nije suprotan socijalizmu, a socijalizma nema bez nacionalne ravnopravnosti. Pozivanje na zauzimanje jasnoga smjera nakon X. sjednice CK SKH trebalo je biti bez ziheraštva.⁴⁸

Poseban zadatak OK SK Koprivnice bio je prijem novih članova u SK.⁴⁹ Ubrzo su primljeni novi članovi u SK. U Domu JNA svečano su uručene knjižice novoprimljenim članovima u organizaciji SK. Uručenje knjižica i pozdravljanje prisutnih obavio je Ante Josipović, član IK CK SKH. Njih 50 dobilo je članske knjižice. U prvih pet mjeseci 1971. primljeno je 70 novih članova koprivničke komune, što je bilo više nego za vrijeme cijele 1970. Od toga je najviše primljeno u Podravku, njih 29, zatim 17 u srednjim školama i 11 radnika koji su nalaze na odsluženju vojnoga roka.⁵⁰ Kasnije će se isticati nezainteresiranost, neznanje i neaktivnost u omladinskim organizacijama, kao recimo da ne znaju tko je predsjednik Tvorničke konferencije i da je pojedincima samo cilj doći do crvene partijske knjižice te će političko vodstvo poduzimati prijedloge i mjere za poticanje dokazanosti mlađih članova.⁵¹

U nastupajućim mjesecima najviše se pisalo o dolasku Tita. Bit će nekoliko brojeva najave, zatim opširno izvanredno izdanje *Glasa Podravine* koje će izaći 7. rujna te dojmovi nakon odlaska.⁵² Opširni

⁴² Pavle GAŽI, »Slijedimo Titove riječi«, *Glas Podravine*, br. 19., 14. svibnja 1971., 2.

⁴³ »Opća podrška«, *Glas Podravine*, br. 20, 20. svibnja 1971., 1.

⁴⁴ »Ne samo podrška...«, *Glas Podravine*, br. 21, 28. svibnja 1971., 2.

⁴⁵ »Borci aktivni«, *Glas Podravine*, br. 22, 4. lipnja 1971., 2.

⁴⁶ »Svatko ima pravo da se diči prošlošću«, *Glas Podravine*, br. 23, 11. lipnja 1971., 1–2.

⁴⁷ Dragan DESNICA, »Pero Pirker: Novim promjenama samo uvjeti za brži razvoj«, *Glas Podravine*, br. 24, 18. lipnja 1971., 2.

⁴⁸ Isto, 2.

⁴⁹ »Sagledavanje grešaka – bolji rad«, *Glas Podravine*, br. 26, 2. srpnja 1971., 2.

⁵⁰ »Svečano urečene knjižice SK«, *Glas Podravine*, br. 28, 16. srpnja 1971., 1.

⁵¹ B. PEROŠ, »Smjena rukovodilaca«, *Glas Podravine*, br. 42, 29. listopada 1971., 3.

⁵² »Dolazi nam drug Tito!«, *Glas Podravine*, br. 29, 23. srpnja 1971., 1.; »Na ponovnom izboru za Predsjednika Republike među prvima drugu Titu su upućene i čestitke iz Koprivnice od kolektiva Podravke«, *Glas Podravine*, br. 30., 6. kolovoza 1971., 1.; Posjeta – do kraja godine«, *Glas Podravine*, br. 30, 6. kolovoza 1971., 1.; »Dolazi nam Tito«, *Glas Podravine*, br. 34, 2. rujna 1971., 1.

izvještaji veličanja Tita bit će neizostavan kao i najave dolaska.⁵³ Ljudi se pozivaju da masovno izađu 10. rujna 1971. na ulice grada Koprivnice. Zatim je slijedilo niz afirmativnih vijesti i naslova o Titu koju iskazuju stanovnici Koprivnice koje glase: *Neprospavana noć*, *Susreti u Kumrovcu*, *Bio sam Titov gost...*⁵⁴ Tito je s Jovankom stigao u Koprivnicu 10. rujna sa širokom delegacijom: Savkom Dabčević-Kučar, Jakovom Blaževićem, Vladimirom Bakarićem, Mikom Tripalom, Đurom Kladarinom, Perom Pirkerom, Josipom Đerđom, Dragutinom Haramijom, Stjepanom Ivićem, Milutinom Baltićem, Ivanom Šiblom, general-pukovnikom Đokom Jovanićem i dr.⁵⁵ Tito se tada izjašnjavao o liberalizaciji države⁵⁶, no valja naglasiti da se osvrnuo na svoj nekadašnji govor o klasnoj borbi, u kojem ističe da je izrazio čuđenje oko toga kada su ga pitali imali još klasnoga neprijatelja te da mu je nevjerojatno kako se misli da su se preko noći preodgojili i da ih se nadvladalo. Zato treba, tvrdi Tito, biti budan jer će jednog dana klasni neprijatelj ponovno dići glavu, a zadnjih nekoliko godina počeo je ponovno da rovari na razne načine na zakamuflirani način te uspijeva zavarati određeni broj stanovništva. Tito podvlači da se klasni neprijatelj oblači u demokratsko ruho.⁵⁷ Krenula su apokrifna laskanja od domaćina i gostiju, pa je tako Tito naveo da je vidio mnogo tvornica u zemlji i inozemstvu, no da od Podravke nema veće osim u Japanu.⁵⁸ Nakon povratka u Zagreb, održana je zdravica u hotelu Esplanade, a 15. rujna 1971. Tito izjavljuje, nakon dočeka, da se uvjerio da u Hrvatskoj nema nacionalizma.⁵⁹

U tijeku priprema za Titov dolazak u Koprivnicu izlazi članak samo na jednom mjestu i u jednom broju o isključenju Marka Veselice i Šime Đodana iz članstva SK, pri čemu se ogradilo od rukovodstva studentskih organizacija Zagreba i SR Hrvatske. U organizaciji OK SK i Saveza omladine, u kojem su prisustvovali predstavnici društveno-političkoga i gospodarskoga života koprivničke komune na sastanku studenata 28. kolovoza 1971. donesena je podrška toj odluci. Ivica Grgić je istaknuo da je politička situacija na području koprivničke komune dobra te da nisu zabilježeni nikakvi šovinistički ispadi, a da je potrebno upoznati studente s najnovijim zbivanjima i previranjima u studentskim organizacijama u Hrvatskoj. Jelica Radojčević, članica IK SKH, progovorila je o isključenju Veselice i Đodana te da se radi upravo o onim osobama koje razvijaju nacionalizam i šovinizam i rade na razbijanju jedinstva naroda i zemlje. Stajališta i snage u Hrvatskoj koje nude Hrvatsku bez Jugoslavije nisu bila prihvatljiva.⁶⁰ Spomena ni osvrta članaka o isključenju navedenoga dvojca više ni nema, kako u *Glasu Podravine*, tako ni u arhivskomu gradivu.

Politička i društvena gibanja se dalje mogu pratiti putem *Glasa Podravine* koji izvještava o događajima u Zagrebu, iako to čini vrlo rijetko, pa se tako navodi da je 5. i 6. studenoga održana XXII. sjednica CK SKH u kojoj se raspravljalo o društveno-ekonomskim i političkim prilikama u SR Hrvatskoj, a Savka Dabčević-Kučar podnijela je referat da SKH ostaje na čelu revolucionarnoga preobražaja društva

⁵³ »Narodu Podravine, Kalnika i Bilogore«, *Glas Podravine*, br. 35., 7. rujna 1971., 1.

⁵⁴ Isto, 1.

⁵⁵ Kasnije u Zapisniku od 6. prosinca 1971. godine bit će predloženo na Skupštini općine Koprivnica rebalans proračuna te da se »usvoji zaključak da se odustane od primjene navedene Odluke o izmjeni i dopuni Odluke o doprinosima i porezima građana kako bi se omogućilo korištenje sredstava iz posebne rezerve za obaveze koje su u ovoj godini nastale, a izazvane su boravkom i dočekom predsjednika Tita u našem gradu«. HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Prilozi uz zapisnik s VII. zajedničke sjednice obaju vijeća Skupštine općine Koprivnica, SO Koprivnica, održane 6. prosinca 1971., Zapisnik od 6. prosinca 1971., 2. Sjednica se zapravo održala 26. studenoga 1971.

⁵⁶ Jova ROJČEVIĆ, Željko PAZIĆ, »Politički problemi manji od ekonomskih«, *Glas Podravine*, br. 36., 17. rujna 1971., 5.

⁵⁷ Isto, 5.

⁵⁸ Ž. PAZIĆ, »Još ću navratiti«, *Glas Podravine*, br. 37, 24. rujna 1971., 3.

⁵⁹ Božidar NOVAK, »Hrvatski politički vrh i sloboda misli i novinstva u Hrvatskom proljeću«, *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, *Zbornik radova* (ur. Igor Zidić), Matica hrvatska, Zagreb, 2012., 167.; »Tito: Mi se nećemo svađati«, *Glas Podravine*, br. 37, 24. rujna 1971., 3.

⁶⁰ »Jelica Radojčević koprivničkim studentima: Nema afirmacije i slobode čovjeka koju nude šovinisti«, *Glas Podravine*, br. 34, 3. rujna 1971., 1–2.

i odnosa koji se mijenjaju.⁶¹ U daljnjem isticanju i davanju nedjeljive podrške istakao se Pavle Gaži, pri čemu ističe u svom govoru: »U Podravini i susjednom području nemamo tzv. ekscese, a niti ozbiljnijeg pokreta na antisamoupravnom kursu. Ponekad se to tumači mlakošću i apolitičnošću Saveza komunista i radnih ljudi, a ponekad samozadovoljnim i lažnim utiskom da kod nas nema u stvari latentnih konflikata i problema koji bi mogli ugroziti nacionalne odnosa ili postojeću gospodarsku stabilnost. Mislim da nije točna ni jedna ni druga tvrdnja. I nama su pojedinci nudili političke ekscese i željelo nas u prvom redu nacionalno 'probuditi'. Hrvate, naravno, na antisrpskoj i antijugoslavenskoj osnovi, a Srbe na tobožnjoj zapostavljenosti i ugroženosti od nove suverene hrvatske državnosti. Rekao bih isto tako da naše područje nije samo po sebi to jer zbog nekih manjih karakteristika, imuno protiv neprijateljskih pojava. Ono je istovremeno dovoljno nerazvijeno da pruža priliku da se takvo stanje sve više počne optuživati rukovodstvo ove republike. (...) Da je ovakvo raspoloženje naroda naše regije nije fraza i parola, dokaz je nedavni veličanstveni i spontani doček predsjednika Tita«⁶². Davanje podrške Titu bilo je neupitno, a doček predsjednika Tita u Koprivnicu je mjerilo za raspoloženje naroda, odnosno da se ne skreće puta, već se usko podržavaju odluke. U idućim tekstovima *Glasa Podravine*, točnije u prosincu, bit će vidljiva promjena pri čemu se u naslovima i sadržaju teksta ne daje samo podrška CK SKH, već Titu i Predsjedništvu SKJ. Prvi primjeri su radnici Podravke⁶³, a kasnije će biti savezi boraca i rezerve vojnih starješina⁶⁴, pa istaknute ličnosti koprivničkoga kraja, kao što je sâm Pavle Gaži.

O studentskomu štrajku iz Zagreba koji je počeo 22. studenoga 1971. u Zagrebu⁶⁵ nema niti jedne vijesti, kao niti rasprave u Skupštini općine Koprivnica. U trenutku kada se političke postavke preokrenu u Zagrebu, doći će do zaokreta i u koprivničkim novinama. Prosječnomu čitatelju neće biti najjasnije što se događa, ako samo čita tadašnje novine, s obzirom na stilski uvijene i logički neodređene govore te kratke i nedorečene izvještaje. U *Glasi Podravine* 10. prosinca 1971. izlazi članak pod naslovom »Ponašali smo se kao da kritike nije bilo«. Ovo je prvi reverzni članak u kojem se sadržaj jasno ističe protiv tadašnjega smjera i stavova politike rukovodstva CK SKH. U govoru je posve vidljiv snishodljiv ton Vladimira Bakarića prema Josipu Brozu, odnosno prijekorni ton prema postupcima rukovodstva CK SKH. Najgore od svega, kako navodi Bakarić, je to što Tito decidirano rekao da iza ovakve politike neće stajati i da to trebaju znati i SK i cjelokupna javnost Jugoslavije. Iz Bakarićevoga neautoriziranoga izlaganja, kako prenosi *Glas Podravine*, prenosi da je Tito odaslao tri stvari pred CK SKH i to: (I.) osuda jednog općeg nacionalnog pokreta, (II.) problem nacionalizma u Hrvatskoj i (III.) stanje u CK SKH.⁶⁶ Nakon Bakarića, slijedi obrat Pavle Gažija, pa potom ostaloga političkoga vodstva Koprivnice. Iz Gažijeva govora vidljivo je da su određeni pojedinci znali i prije Titova prozivanja da smjer politike koju vodi CK SKH nije dobar te da su se držali ravnodušno. Postavlja se pitanje da li je to naknadno tumačenje događaja pa dodatno podilaženje političkomu vrhu ili je ipak znao da postoje određeni zaključci X. sjednice, kako i sâm kaže. Ako je Gaži znao, zašto nije reagirao prije? Zaključak je jednostavan: prati se aksiomska linija Tita, CK SKJ i CK SKH dok pluralizma mišljenja nema.⁶⁷

Nakon održane XXIII. sjednice CK SKH nova predsjednica CK SKH postaje Milka Planinc. U samo četiri rečenice dâan je pregled promjena.⁶⁸ U izvještaju nema objašnjena zašto, odnosno kako, već da je

⁶¹ I.Č., »Podrška CK SKH«, *Glas Podravine*, br. 44, 12. studenoga 1971., 2.

⁶² Isto, 2.

⁶³ »Podrška Titu i Predsjedništvu SKJ«, *Glas Podravine*, br. 48., 10. prosinca 1971., 2.

⁶⁴ S.V., »Borci uz Tita«, *Glas Podravine*, br. 50., 24. prosinca 1971., 1.

⁶⁵ B. NOVAK, »Hrvatski politički vrh...«, 172.

⁶⁶ »Dr. Vladimir Bakarić: Ponašali smo se kao da kritike nije bilo«, *Glas Podravine*, br. 48., 10. prosinca 1971., 3.

⁶⁷ »Inž. Pavle Gaži: Za principe amandmana«, *Glas Podravine*, br. 48., 10. prosinca 1971., 3.

⁶⁸ Sličan način djelovanja što se tiče sažetog izvještaja ostavke čelnih osoba CK SKH bio je i u gospićkome kraju u *Ličkim novinama*: »Svim je brzojavima i pismima bilo zajedničko traženje i najava obračuna s neprijateljima unutar lokalne zajednice. Ličke su novine tek na pretposljednjoj stranici toga broja donijele kratku vijest s XXIII. sjednice CK SKH o ostavkama vodstva CK SKH.« Ivica MATAIJA i Sanja VRCIĆ-MATAIJA, »Hrvatsko proljeće u Gospiću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 62 (2020), 425. Ovo ne treba čuditi s obzirom da prozivke lokalnih sredina od istaknutih osoba iz vrha vlasti te preslika gotovo identičnim naslovima i sadržajima bile su daljnje opisivanja primjenjive u većini lokalnih medijima, a pogotovo

završio rad XXIII. plenuma CK SKH, na kojem je dana puna podrška XXI. sjednice Predsjedništva SKJ i da je dana puna podrška Titu na sjednicama, pri čemu je došlo do kadrovskih promjena u CK SKH.⁶⁹ Nakon kratkoga izvještaja na prvoj stranici, slijede na drugoj i trećoj stranici uobičajeni zapisi govora istaknutoga lokalnoga političkoga vodstva. Potvrda puke propisnosti daje se i na sjednicama OK SKH Koprivnica pri čemu se pruža puna podrška riječima drugu Titu i zaključcima XXI. sjednice Predsjedništva SKJ. Nakon ovoga započelo je javno prozivanje odgovornih za nastalu situaciju. Stjepan Ivaniš, član OK SK, naglašava da je CK SK imao puno povjerenje članova SK, ali da je to povjerenje izigrao te utvrđuje da snosi punu odgovornost za svoje djelovanje. Predsjednik Međuopćinske konferencije SK za bilogorsko-podravsku regiju Josip Bukovačan ističe da je odgovornost ne može biti jednaka za sve, dok za nastalu situaciju ne mogu jednako odgovarati član općinskoga komiteta SK kao i njegov tajnik.⁷⁰ Ivan Povijač, predsjednik Općinske konferencije SK, nadodao je da se u zaključcima sjednice utvrdi stupanj političke odgovornosti predsjednika CK SKH i sekretara IK CK SKH te da se na temelju spoznaja i ocjene njihovih grešaka u radu u smjeru i ostvarenja politike donesu i shodne kazne. Uz njih, traži se u zaključcima stupanj odgovornosti i ostalih članova CK SKH i IK CK SKH te da ih kazni. Na kraju, traži se ocjena političkoga stanja koprivničkoga kraja te da se učvrsti stanje i razrade planovi za iduće razdoblje. Potom su materijali provedeni u svim organizacijama SK na koprivničkom području.⁷¹ Pavle Gaži tako je sudjelovao i na radu XXIII. plenumu SKH, koji smiruje situaciju s porukom da »nema mjesta nikakvom revanšizmu i dijeljenje ljude na tzv. pobijeđene i pobjednike«.⁷² Osim davanja podrške jedinstvu zaključcima XXI. sjednice Predsjedništva SKJ i Titu, uvidjelo se gdje bi događaji odmakli da nije intervenirao drug Tito, smatrao je Gaži, te zato treba početi raditi konkretno u borbi protiv svih devijacija, pojava izljeva kavanskog i birtaskog (*Sic!*) šovinizma. Gaži se ujedno osvrće da je jednaka osuda kako velikohrvatskoga, tako i velikosrpskoga šovinizma, dok se nada da će u Koprivnici milicija spriječiti takve i slične pojave.⁷³

S druge strane, nekonvencionalan obrat dogodio se oko MH u Koprivnici gdje se tek 24. prosinca 1971. raspravlja oko njezinoga djelovanja te se ističe da se u svomu radu ogranak nije kompromitirao i da u redovima organizacije nije zabilježen niti jedan slučaj političkoga istupa protivnoga partiji. Tadašnji predsjednik Ogranka Aleksandar Vrančić ocijenio je da je Ogranak samo izvršavao zacrtani program kulturne aktivnosti. Unatoč tome, članovi ogranka koji su ujedno i članovi SK, odlučili su napustiti redove MH. Vrančić je ponudio objašnjenje da se radi o partijskoj stezi s obzirom na to da su poslušane Titove riječi da članovima SK nije mjesto u MH, a ne zbog toga što se ogranak unižavao.⁷⁴ Unatoč Vrančićevoj zaštiti, u zadnjem broju *Glasa Podravine* koji će prenijeti zaključke sjednice Predsjedništva Općinske konferencije SSRN, 22. prosinca 1971., *de facto* će stići presuda Ogranku MH u Koprivnici. Naime, bit će najavljeno da će ogranak prestati s radom pri čemu će osim članova SK istupiti i članovi Upravnoga odbora.⁷⁵

U zadnjem broju 1971. istaknuta je Povijačeva izjava da su se tzv. antisamoupravni, nacionalistički i šovinistički ekscesi svodili samo na one u gostionicama pod utjecajem alkohola i pojedinačnim sluča-

je jasno vidljivo nakon XXI. sjednice Predsjedništva CK SKJ u Karađorđevu. Vidjeti više: Martina KONJEVIĆ-MOŽANIĆ i Magdalena NAJBAR-AGIČIĆ, »Varaždinske vijesti od 1945. do 1990. godine«, *Podravina*, vol. 17, br. 34 (2018), 181–183. Zato treba uzeti s velikom dozom opreza kada Božidar Novak u već citiranom članku »Hrvatski politički vrh i sloboda misli i novinstva u Hrvatskom proljeću« prenosi da je tiskana informacija da je u raznim lokalnim medijima i radiostanicama došlo do prodora kontrarevolucije pozivajući se na 72. broj »Tribine«, biltena Socijalističkog saveza Hrvatske od 25. prosinca 1971.

⁶⁹ »Milka Planinc novi predsjednik CK SKH«, *Glas Podravine*, br. 49, 17. prosinca 1971., 1.

⁷⁰ J.R., »Odgovornost nije jednaka za sve«, *Glas Podravine*, br. 49, 17. prosinca 1971., 1.

⁷¹ Isto, 3.

⁷² »Nema sada mjesta revanšizmu«, *Glas Podravine*, br. 49, 17. prosinca 1971., 3.

⁷³ Isto, 3.

⁷⁴ V. KUZEL, »Komunisti napuštaju Maticu hrvatsku«, *Glas Podravine*, godina XXVI, br. 50, 24. prosinca 1971., 1.

⁷⁵ Dragan DESNICA, »Sjednica Općinske konferencije SK Koprivnica, Politička situacija - zadovoljavajuća«, *Glas Podravine*, br. 51, 31. prosinca 1971., 2. U Arhivskomu sabirnomu centru Koprivnica o tome nema relevantnih dokumenata.

jevima.⁷⁶ Već navedeni Ivan Grgić istaknuo je da je politički smjer komunista bio ispravan te da se stav o nacionalizmu i ostalim pojavama nije ni promijenio jer je bio na pravoj liniji. Iako je procijenio da je bio ispravan politički smjer komunista koprivničke komune svejedno je ponudio svoju ostavku na položaju sekretara Komiteta.⁷⁷ U ocjeni političke situacije dao je mišljenje Josip Bukovčan, koji je sudjelovao na XXIV. sjednici CK SKH, da su se komunisti i ostali radni ljudi brzo obračunali s izgređnicima te da zato i nema ostavki na koprivničkom kraju te da se zamjera onim ljudima koji se nisu energičnije suprotstavili negativnim pojavama.⁷⁸ Prokazivanja u maniri antičkih sikofanata bit će sastavni cilj djelovanja, pa će tako i Glišo Popović postaviti pitanje o negativnom djelovanju lista *Susreti*, u kojem je prozvan Tomislav Brinc, predsjednik Općinske konferencije SK omladine Koprivnice. Upravo će koprivnički novinar Tomislav Brinc ostati bez posla zbog svoga djelovanja, kao što će se i list *Susreti* ugasiti, uz izgovor financijskih poteškoća za daljnje tiskanje. Ocjenu lista *Podravina* dao je Stjepan Kapusta da je dobar, ali da se time ne mora biti zadovoljno, dok *Susreti*, prema njemu, nisu bili na nacionalističkoj zaravanku, ali je znalo biti nacionalističkih i internacionalističkih članaka, pa i pornografije. Samim time nisu na misaonom pravcu SK.⁷⁹

PREVRTLJVI POLITIČKI KRIMINALITET

O suđenjima u Zagrebu neće biti spomena, već će se kroz skupštinu općine Koprivnice kazivati o tzv. političkomu kriminalu u Koprivnici te će to biti najvažnija tema u prvomu tromjesečju 1972. U *Glasu Podravine* više je puta istaknuto da nije bilo organiziranih nacionalističkih, šovinističkih i separatističkih istupa, kao na područjima nekih drugih općina u Hrvatskoj. Također, naglašavalo se da je potrebno najoštrije obračunati se s onima koji su izazivali izgrede⁸⁰, a članovi Saveza udruženja boraca i rezervnih vojnih starješina svesrdno su podržali.⁸¹ Bit će, dakako, ustrajno i obostrano podržavanje Partije i vojske.

Prvotno je tijekom 1971. bilo 13 optuženih osoba, od čega je pet bilo osuđujuće, jedna oslobađajuća, a nad jednom optužbom podnijela se žalba. Od 12 optuženih devet ih je bilo u alkoholiziranome stanju. Statistički podatci o mjestu stanovanja navode da je jedanaest počinitelja dolazilo sa sela, a ostalih dvoje s područja grada, i to od osoba zaposlenih na privremenom radu u iseljeništvu. Kada se razmatra nacionalna struktura, zapisano je da se radilo o deset Hrvata, dva Srbina i jednom Muslimanu, s time da je prvotno bilo 11 Hrvata pa je rukom ispravljeno na deset Hrvata i nadodan jedan Musliman. S druge strane, od 13 osoba njih četiri radnika su zaposleni u zemlji, četiri zemljoradnika, jedan je nezaposlen, dvojica su zaposleni u inozemstvu, jedan umirovljenik te jedan student.⁸² Postavlja se pitanje: kako je kasnije došlo do izmjene broja s 13 na 42? Naime, radilo o izvještajima od 15. veljače 1971. kada se govori o brojki 13, a već deset dana kasnije, točnije 25. veljače 1972., brojka se povisuje na 42. Primjetrice, u izvještajima će se kasnije spominjati učenik, a neće biti riječi o studentu, kako je ovdje navedeno. Životno je i logično nemoguće da je u deset dana tijekom veljače osoba postala od učenika do studenta, pogotovo ne u to doba godine. Podaci su u najmanju ruku pitijski kada se navodi da je od 1. siječnja 1971. do 30. studeni 1971. optuženo pet osoba za kaznena djela, dok je u zadnjih mjesec dana (1. prosinca 1971. – 31. prosinca 1971.) optuženo preostalih osam osoba za kazneno djelo. Najveći broj optuženih, njih 12, bilo je zbog vrijeđanja nacionalne netrpeljivosti, ali i prijepora oko imovinske prirode.

⁷⁶ Dragan DESNICA, »Stav ostaje isti!«, *Glas Podravine*, br. 51, 31. prosinca 1971., 2.

⁷⁷ Dragan DESNICA, »Sjednica Općinske konferencije SK Koprivnica, Politička situacija - zadovoljavajuća«, *Glas Podravine*, br. 51, 31. prosinca 1971., 4.

⁷⁸ J.R., »Ocjena političkih akcija«, *Glas Podravine*, br. 51, 31. prosinca 1971., 3.

⁷⁹ Dragan DESNICA, »Sjednica Općinske konferencije SK Koprivnica, Politička situacija - zadovoljavajuća«, *Glas Podravine*, br. 51, 31. prosinca 1971., 2.

⁸⁰ »Nije bilo organiziranih pojava«, *Glas Podravine*, br. 3, 21. siječnja 1972., 1.

⁸¹ D., »Najoštrije s nacionalizmom«, *Glas Podravine*, br. 3, 21. siječnja 1972., 1.

⁸² HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Općinsko javno tužilaštvo Koprivnica, Skupštini Općine Koprivnica, [Izvještaj o političkom kriminalitetu za 1971. godinu], br. KTR-27/72, 15. veljače 1972., 4.

Za vrijeme političkih delikata, reagirale su prisutne osobe te su sprječavali negativno ponašanje.⁸³ Milan Bodinovac potpisuje izvještaj u kojem navodi da su na svim drugim područjima prekršaji takve vrste bili veći, posebno u odnosu 1971. prema 1970.⁸⁴ Intervencijom milicije i pravosuđa spriječena su pojedinačna istupanja s nacionalističkih pozicija.⁸⁵

U zapisniku od 25. veljače 1972. na općinskoj sjednici Ivica Grgić istaknuo je da je vršenje pravovremene intervencije jedan od razloga zašto je koprivničko područje jedno od najčišćih što se tiče prodora nacionalizma i šovinizma. Nakon njega, naglasio je Miloš Milošević, predsjednik Općinskog vijeća iz Malih Grabičana, da su poduzete mjere na mjestu, no da bi trebalo oštrije nastupiti protiv pojedinaca koji su unijeli mržnju i razdor.⁸⁶ Zapisnici Općinske skupštine uvelike približavaju povijesnu sliku Koprivnice tijekom Hrvatskoga proljeća. Zapisnik od 25. veljače 1972. donosi najbogatije podatke o prethodnim događanjima te se saznaje da je prvi pokušaj prodora nacionalista na koprivničko područje uslijedilo za vrijeme simpozija *Naivni 70*, koji se održao u ljeto 1970. Nadalje, dokumentirano je da su od travnja 1972. godine neprijateljski elementi, kako je okarakterizirano hrvatsko iseljništvo u Kanadi i Njemačkoj, počeli s ubacivanjem promidžbenoga materijala te se izazivala nacionalna netrpeljivost na zabavama, dok je najpoznatiji ispad obračun braće Kanižaj s konobarima u Hotelu Podravka i slučaj Grgić.⁸⁷ Optužnica broj KT-91/73 na Općinskom sudu u Koprivnici bila je protiv Dragutina Grgića, sina Antuna, inženjera poljoprivrede iz Koprivnice. U optužnici je stajalo da je neutvrđenog dana mjeseca rujna 1971. godine u prostorijama Društvenoga doma u Đelekovcu pred Ivanom Maltarićem, tajnikom mjesne zajednice Đelekovec, govorio: »Danas je Đelekovac vrlo pasivan, a pogotovo Udruženje boraca NOR-a, a morali bi dati pismenu podršku CK SKH na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar, jer je Đelekovac u toku diktature stare Jugoslavije slao takve proteste u Beograd, a danas se ništa ne poduzima niti se rukovodstvu CK SKH daje podrška, u mom kraju je narod siromašan, a porezi su za vrijeme stare Jugoslavije bili veliki, na vlasti su bili Srbi i narod je za te poreze morao sve davati, zaposlenju nije bilo i tako je došlo do netrpeljivosti između Hrvata i Srba. Dolaskom na vlast Pavelića većina ljudi iz mog kraja su otišli u ustaše. U tom ratu su izgubili, a nakon toga opet su Srbi prihvatili vlast i došli na položaje, zaposlenja nije bilo, a ljudi ga nisu mogli ni dobiti, jer su dobivali odgovore da su ustaše. Takova vlast nije dobra, a to možeš vidjeti i sada u Koprivnici od Komiteta pa kroz ustanove većinom su na položaju Srbi«.⁸⁸ Ovime je izazvao netrpeljivost, pa je samim time počinio kazneno djelo protiv naroda i države, označeno i kažnjivo po čl. 119. st. 3. Kaznenoga zakona. Navedeni i slični incidenti bit će zavedeni kao kaznena djela političkoga kriminaliteta.

Koliko je koprivničko vodstvo ostalo odano Titu svjedoči i činjenica što nakon prozivke generala Bobetka, da oni iz Zagreba ne gledaju previše dobro na situaciju u Koprivnici, Stjepan Kapusta opravda se Bobetku tako da ne dižu nacionalne zastave i grbove i da je to istina, no da će se Tita informirati o pravom stanju stvari, kao što je bilo i učinjeno.⁸⁹ S druge strane, više puta je isticano da nije bilo »organiziranih nacionalističkih akcija niti manifestacija, ali je bilo pokušaja sa strane pojedinačnih istupanja

⁸³ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Općinsko javno tužilaštvo Koprivnica, Skupštini Općine Koprivnica, [Izvještaj o političkom kriminalitetu za 1971. godinu], br. KTR-27/72, 15. veljače 1972., 5–7.

⁸⁴ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Izvještaj Općinskog suca za prekršaje Koprivnica o postupcima zbog prekršaja iz članka 2. točka 2 ZOP-a protiv javnog reda i mira, 1–3.

⁸⁵ S. VADLA, »Neprijatelj nije uspio«, *Glas Podravine*, br. 9, 3. ožujka 1972., 2.

⁸⁶ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), I. zajednička sjednica obaju vijeća Skupštine općine Koprivnica, Zapisnik od 25. veljače 1972., Koprivnica, 6–7.

⁸⁷ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Rasprava o provođenju Zaključaka XXI. sjednice Predsjedništva SKJ i XXIII. sjednice CK SKH, Koprivnica, 25. veljače 1972., 2.

⁸⁸ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa I. zajedničke sjednice 1972. (veljače), Općinsko javno tužilaštvo Koprivnica, Skupštini Općine Koprivnica [Informacija o poduzetim mjerama Općinskog javnog tužilaštva u Koprivnici za srpanj, kolovoz i rujan mjesec 1973.], 8. listopada 1973., 2.

⁸⁹ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Rasprava o provođenju Zaključaka XXI. sjednice Predsjedništva SKJ i XXIII. sjednice CK SKH, Koprivnica, 25. veljače 1972., 3.

s nacionalističkih pozicija, što je spriječeno odlučnom intervencijom organa gonjena i pravosudnih organa». ⁹⁰ Isti sadržaj zapisnika nekada je i doslovno prenesen u *Glasi Podravine*.

Stanica javne sigurnosti potvrđuje da nije bilo organizirane kontrarevolucionarne djelatnosti. ⁹¹ Naime, evidentiralo se 42 neprijateljska istupa, a 23 osobe su svojim neprijateljskim istupima počinile 25 kaznenih djela, a od toga 20 kaznenih djela (čl. 119, st. 3 KZ) izazivanja nacionalne mržnje i razdora i 5 kaznenih djela (čl. 174 KZ) povreda ugleda države njenih organa i predstavnika. Stanica javne sigurnosti podnijela je prijave i to prema nadležnosti Općinskom javnom tužiteljstvu. U zapisniku se dalje navodi da je protiv 20 osoba podnesene prijave sucu za prekršaje zbog prekršaja političke prirode (čl. 2., t. 2) Zakona o prekršajima protiv javnog reda i mira, a među 20 osoba nalazilo se i osam osoba protiv kojih je podnesena i kaznena prijava. Za sedam osoba koje su evidentirane da su neprijateljski istupale, nisu se podnijele prijave, kako se navodi, jer se te istupe nije moglo dokumentirati. ⁹² Dakle, radilo se o zabilježena 42 neprijateljska istupa u kojem su sudjelovale 42 osobe, kako je potvrđeno i u Izvještajima po poslovima suzbijanja kriminaliteta od 6. ožujka 1973. ⁹³

Primjeri individualnih incidenata bit će vrijeđanje po etničkoj pripadnosti nakon alkoholiziranja, i to i s hrvatske, i srpske strane. ⁹⁴ Napravljena je detaljna obrada o 42 neprijateljska istupa te se došlo do sljedeće društvene strukture: 21 radnik, 11 poljoprivrednika, 1 intelektualac, 1 učenik srednjih škola te 8 ostalih zanimanja. ⁹⁵ Može se primijetiti da se radi o 32 osobe koje su fizički radnici, dok je samo jedna osoba visokoobrazovana, dok se za ostale ne zna. Vidljivo je da nema niti jednoga studenta, već se nalazi na popisu jedan učenik koji pohađa srednju školu. Načelnik Pero Vajagić podnio je referat da se kroz 1971. na adrese pojedinih građana, ponajviše komunista i starih boraca, stiglo više anonimnih pisama neprijateljskoga karaktera. ⁹⁶ Naime, Sabor SR Hrvatske je 14. siječnja 1972. donio zaključke o radu nadležnih organa na suzbijanju neprijateljske djelatnosti. Posebno je tražio da su općinska i okružna javna tužilaštva dužna sustavno podnositi izvještaj o stanju političkoga kriminaliteta na svom području, pa su se koprivničke vlasti toga pridržavale. ⁹⁷

U narednom razdoblju u *Glasi Podravine* nema informacija o političkomu kriminalitetu, kao što će biti riječi na sastancima i zapisnicima OK Koprivnica. Ipak, koliko je bilo zataškavano, svjedoči i činjenica da je nepoznata osoba postavila plakate u Koprivnici s pozivom na opći štrajk za vrijeme studentskih demonstracija u Zagrebu. O ovome se može iščitati samo u Zapisniku I. sjednice Savjeta za unutrašnje poslove Skupštine općine Koprivnica od 17. veljače 1972. pri čemu će Petar Mrvoš, dva mjeseca kasnije reizabrani sudac porotnik Općinskoga suda u Koprivnici, tvrditi da se trebalo ovim događajima i pojedinačnim istupima dati više medijskoga prostora, te da ih je trebalo javno obilježivati, a kazne su trebala biti strože. ⁹⁸ Na sastanku su se složili da je pisana promidžba puno opasnija i teža nego pojedini

⁹⁰ Isto, 1.

⁹¹ Isto, 2.

⁹² HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Rasprava o provođenju Zaključaka XXI. sjednice Predsjedništva SKJ i XXIII. sjednice CK SKH, Koprivnica, 25. veljače 1972., 3.

⁹³ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu], br. 03-261/1-1973., Koprivnica, 6. ožujka 1973., 14.

⁹⁴ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti Skupštini Općine Koprivnica [Izvještaj o političkom kriminalitetu za 1971. godinu], br. 02-___/1972., Koprivnica, 23. veljače 1972., 4–6.

⁹⁵ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj o stanju i kretanju kriminaliteta na području općine Koprivnica u 1971. godini], Broj: 02-___/1972., Koprivnica, 10. svibnja 1972., 3.

⁹⁶ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti, Skupštini Općine Koprivnica [Izvještaj o političkom kriminalitetu za 1971. godinu], br. 02-___/1972., Koprivnica, 23. veljače 1972., 1–6.

⁹⁷ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Zapisnik sa IV. zajedničke sjednice 1972. (lipnja), Općinsko javno tužilaštvo Koprivnica, Skupštini Općine Koprivnica, [Izvještaj o političkom kriminalitetu za 1971. godinu], br. KTR-27/72, Koprivnica, 15. veljače 1972., 1.

⁹⁸ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica, Zapisnik I. sjednice Savjeta za unutrašnje poslove Skupštine općine Koprivnica, 17. veljače 1972., 3.

istupi u gostionicama. Gaži ističe da se puno toga treba popraviti, kao što je raščišćavanje partije jer se puno upitnih elemenata unijelo, a ne smije se sada pasti na periferna pitanja kao što su vikendice, stambeni krediti, razne ulične priče, već treba prvo energično raščistiti stanje.⁹⁹ Zanimljivo je da je urednik *Glasa Podravine* u narednom broju javno spomenuo Pavla Gažija, koji ima kamion za prijevoz te se tim sredstvima nepravедно bogati, a ubire visoka primanja kao direktor Podravke. Radilo se o pričanjima ljudi čije su riječi došli do redakcije. Uz Gažija kritiziran je Stjepan Kapusta, koji radi na dva mjesta kao direktor Šumskog gospodarstva i predsjednik Skupštine Općine.¹⁰⁰ U istom broju išao je i demanti Gažija: »Svakog pojedinca koji kleveće i insinuirá, bio on komunista ili ne, treba prema pozitivnim propisima, i pozvati na odgovornost i sudsku i partijsku.«¹⁰¹

Iako se može na prvu misliti da je ovime odjek Hrvatskoga proljeća u Koprivnici svršen, izvješća za 1973. sugerirát će drugačije. Za 1972. godinu zabilježen je 51 neprijateljski istup od kojih je 48 izvršeno na području općine Koprivnica, dva u vlaku na relaciji Zagreb-Koprivnica-Virovitica, dok se jedan zbíó u SR Njemačkoj po građaninu s područja općine Koprivnica.¹⁰² Kao što je i ranije bio slučaj, nositelji neprijateljske aktivnosti istupali su pojedinačno na svim javnim mjestima, a najčešće se radilo u ugostiteljskim objektima. Svi optuženi su to činili na verbalni način, osim jednoga slučaja u kojem se radilo o paljenju partijske zastave. U izvještaju od 6. ožujka 1973. po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu od strane Stanice javne sigurnosti koja podnosi Općinskom sudu piše da se radi o paljenju partijske zastave po nepoznatom izvršitelju. Incident se dogodio u Podravskoj Subotici u noći s 27. na 28. srpnja 1972. Kako se navodi, slučaj nije raščišćen.¹⁰³ U istom izvještaju će biti navedeno da je bio 51 neprijateljski istup u kojem su sudjelovale 53 osobe, a kazneno su procesuirane 22 osobe koje su počinile 14 kaznenih djela u obliku izazivanja nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili razdora. U 1972. zabilježena su 36 prekršajna slučaja. Iz svega proizlazi da je 1972. bilo devet više neprijateljskih istupa, a registrirano je 16 prekršaja više nego u prethodnoj godini s time što je bilo manje u obradi tri kaznena djela.¹⁰⁴ Dakle, više je neprijateljskih istupa (51) i osoba (53) bilo 1972. godine, nego 1971. (42 neprijateljska istupa i 42 osobe), kada su prosvjedi u Zagrebu obilježili godinu. Ovdje se nije radilo o starim prijestupnicima, već novima. Iz toga se može zaključiti kako opće stanje u SR Hrvatskoj, posebice Zagrebu, nije utjecao na zbivanja na koprivničkom području, koliko se radilo o »svakidašnjim« izgedima koji su obilježili praktički čitavo postojanje Titove Jugoslavije. I 1972. godine bilo je aktivno iseljništvo koje je slalo promidžbeni materijal određenim građanima na njihove adrese.¹⁰⁵

ZAKLJUČAK

Kada je riječ o Koprivnici za vrijeme Hrvatskoga proljeća može se reći da su vidljiva gibanja kroz čitavu 1971., što obiluje člancima u *Glasi Podravine* i zbivanjima na sjednicama OK Koprivnica. Dolaskom zagrebačke partijske jezgre u Koprivnicu, kao i Tita, grad će na trenutak postati dio republičke, odnosno savezne politike. Dolazak Tita u Koprivnicu bit će događaj godine, pogotovo kada se zbog njegovih nekoliko sati što je proveo u gradu morao krajem godine rebalansirati gradski proračun.

Može se ustanoviti da je Hrvatsko proljeće bilo potpuno obodnoga tipa, štoviše, radilo se o usputnim incidentima i to najčešće u gostionicama poslije alkoholiziranja. Tada bi se događali izljevi nacionali-

⁹⁹ Jovo ROJČEVIĆ »Ne možemo trpjeti one koji nam omalovažuju rezultate«, *Glas Podravine*, br. 45, 10. studenoga 1972., 4.

¹⁰⁰ Vladimir KUZEL, »Trebá rješavati vlastite probleme«, *Glas Podravine*, br. 46, 17. studeni 1972., 2.

¹⁰¹ Isto, 2.

¹⁰² HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu], br. 03-261/1-1973., Koprivnica, 6. ožujka 1973., 13.

¹⁰³ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu], br. 03-261/1-1973., Koprivnica, 6. ožujka 1973., 14.

¹⁰⁴ Detaljnije pogledati u: HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu], br. 03-261/1-1973., Koprivnica, 6. ožujka 1973., 14.

¹⁰⁵ HR-DAVŽ-ASC-KC-867, Općina Koprivnica – Stanica javne sigurnosti [Izvještaj po poslovima suzbijanja kriminaliteta za 1972. godinu], br. 03-261/1-1973., Koprivnica, 6. ožujka 1973., 14.

stičkih uvreda. Zanimarimo li navedeno, s obzirom na to da su se slični izgređi događali i prije i poslije 1971., ostale pojave su posve zanemarive. Rasprave na sjednicama OK Koprivnica ukazuju na tzv. politički kriminalitet koji potpuno izostaje kroz prijenos vijesti u tisku. Valja primijetiti da politička vlast u Koprivnici, kao i uredništvo novina potpuno prate naredbe iz središta političke moći. Podržavat će X. sjednicu CK SKH, a kasnije će se samo pridružiti CK SKJ i Titu s osudom političkoga vrha CK SKH. Kada se dogode tektonska mimoilaženja vodstva gornjih političkih subjekata, zauzet će se linija bratstva i jedinstva, kao što će biti slučaj i u vezi Deklaracije iz 1967., koja će biti osuđena od koprivničkoga političkoga vodstva. To će biti lak zadatak s obzirom da nitko od spomenutih nije zagovarao Deklaraciju za razliku od X. sjednice. Na sjednicama OK Koprivnica nema rasprava o događajima iz Zagreba, niti spomena na njih, već se samo razmatra vlastiti kraj. Rasprave su često ostajale na deklarativnoj razini, a prenošenje *Glasa Podravine* bit će često šturo i nedorečeno. Unatoč tome, ustanovljena je paradigma ponašanja lokalnih moćnika s obzirom na to da objava vijesti po nekoliko dana, nekada i tjedana, kasne u odnosu na zbiljne događaje. To će dati prostor da se vijesti usklade te da izađe ujednačena predaja u javnost. Nakon Titove opaske, slijede naručeni po ranijim pripremljenim obrascima, kritike hrvatskoga vodstva. Prema provjerenomu titofilnomu receptu bit će izjava Vladimira Bakarića, zatim po važnosti Jelice Radojčević, Pavla Gažija i ostaloga lokalnoga političkoga vodstva, kao što je recimo bio slučaj s prozivkom Tita oko političkoga vrha CK SKH. U slučaju da nema izjave nekoga iz Zagreba, poput Vladimira Bakarića, metodologija rada i redoslijed osoba ostat će isti. Ono što odvlači posebnu pažnju je neusklađenost izvještaja za 1971., kada se daju proturječni podatci, kao i veća brojka izgređenika 1972. negoli 1971. S druge strane, bit će potpuna usklađenost političkoga koprivničkoga vodstva s uredništvom *Glasa Podravine*. Teorija instrumentalizacije bit će potpuno primijenjena u praksi, a odluke su takve da nema previše obradbe. Osim političkoga vrha, vidljiva će biti uloga vojnoga vrha i boraca iz koprivničkoga kraja koji će najvećma isticati dogmu bratstva i jedinstva. Za razliku od drugih gradova za vrijeme Hrvatskog proljeća koji su do sada historiografski obrađeni, u Koprivnici će se čvrsto držati naputaka iz središnjice te neće biti prilagođavanja temâ i problema, kao što će biti slučaj u Osijeku. Zaključno, političke strukture na koprivničkomu području svjesne su da Partija ne dopušta da se radi u suprotnosti s njenim smjernicama, ali koprivničko područje nije ni pokazalo interes i namjeru raditi drugačije od brida središta moći, već je zauzimalo unitarno dogmatsko i birokratsko političko gledište.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivsko gradivo

1. SKUPŠTINA OPĆINE KOPRIVNICA – Koprivnica (1963-1992): 1963-1990: reg. 626, fasc. 1040, knj. 867, svež. 1167, kut. 387, ladičar 1; 415. PrP. AP. AnP.

Periodičke publikacije

1. *Glas Podravine*, 1966. – 1972.

LITERATURA

1. Anić, Božica, »Koprivničke novine u zavičajnoj zbirci Muzeja grada Koprivnice (II.)«, *Podravski zbornik*, vol 46, 2011., 273-279.
2. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 1999.
3. Dabčević-Kučar, Savka, *'71 – hrvatski snovi i stvarnost*, Interpublic, Zagreb, 1997.
4. Dukovski, Darko, *Istra i Rijeka u Hrvatskome proljeću*, Alineja, Zagreb, 2007.
5. Goldstein, Ivo, *Hrvatska 1918.-2008.*, Europapress holding, Zagreb, 2008.
6. Krašić, Wollfy, *Hrvatsko proljeće i hrvatska politička emigracija*, Školska knjiga, Zagreb, 2018.
7. Krušelj, Željko, »Kraj građanskog novinarstva u Koprivnici: Podravske novine 1945.-1946.«, *Podravina*, vol. 19, br. 38, 2020., 34–55.
8. Mataija, Ivica, Vrcić-Mataija Sanja, »Hrvatsko proljeće u Gospiću«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 62., 2020., 413–441.

9. Mihaljević, Josip, »Liberalizacija medija u komunističkoj Hrvatskoj 1960-ih i na početku 1970-ih«, *Društvena istraživanja*, vol. 19, br. 2, 2015., 239–258.
10. Najbar-Agičić, Magdalena, »Položaj lokalnih medija u Socijalističkoj Hrvatskoj kao kontekst razvoja Glasa Podravine«, *Podravina*, vol 19, br. 38, 2020., 77–90.
11. Konjević-Možanić, Martina; Najbar-Agičić, Magdalena, »Varaždinske vijesti od 1945. do 1990. godine«, *Podravina*, vol 17, br. 34, 2018., 171–186.
12. Novak, Božidar, »Hrvatski politički vrh i sloboda misli i novinstva u Hrvatskom proljeću«, *Hrvatska i Hrvatsko proljeće 1971.*, *Zbornik radova*, (ur. Igor Zidić), Matica hrvatska, Zagreb, 2012.
13. Novak, Božidar, *Hrvatsko novinstvo u 20. stoljeću*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.
14. Ponoš, Tihomir, *Na rubu revolucije: studenti '71.*, Profil International, Zagreb, 2007.
15. Radelić, Zdenko, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991., od zajedništva do razlaza*, Školska knjiga, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2006.
16. Smiljanić, Vlatko, »Odgojno-obrazovna kultura u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata u svjetlu dokumenata sukobljenih strana«, *Kroatologija*, vol. 10, br. 2, 2019., 19–46.
17. Spehnjak, Katarina, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske: 1945.-1952.* Zagreb, Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, 2002.
18. Tomas, Domagoj; Bošnjak, Marijana, »Odjeci hrvatskog proljeća u Osijeku«, *Diacovensia*, vol. 28, br. 4, 2020., 519–547.

SUMMARY

The Croatian Spring, as one of the crucial events in Croatian history in the second half of the 20th century, will leave a lasting mark on all direct and indirect participants at the time, as well as mere observers. In addition to the main actors and direct and indirect participants, special attention in the research should be paid to archival documents, but also media with regard to the shaping of the events of that time. Reporting on events was achieved by information descending from the Central Committee (in this case the League of Communists) Croatian; (CK SKH) to the national level of media, and then further to the local media. Reflection riots from Zagreb were broadcast by local media according to instructions from the headquarters. The analysis of Glas Podravine will be able to show the characteristics of local media according to the central government. The compilation of archival documents, periodicals, literature, including memoirs will be used to establish the key events in Koprivnica, but also describe the 'spirit' of these times. Although there was a reversal and dismissal of the leading people of the movement in the Central Committee of the SKH, the local media adapted to the situation and continued to publish according to the guidelines that were set by the authorities. Although at first glance, it can be established that the local media revolted and sby reporting sided with the dissatisfied, they were quickly reprogrammed to the initial settings. In fact, they never stopped writing according to the directives of the headquarters, and in short the diversion was a reflection of the chaotic opportunities of the mass movement in which local authorities were acting according to the discretion that comes from the top of the government. A comparative analysis of archival documents and the newspaper will be used to clearly describe the thread that connects the city government and the newspaper's editorial board. Despite protests and riots that took place less than a hundred kilometers away in the main republican city, Glas Podravine is just a display of the time and the closed system of generic reporting, which was clear without having a deeper impact on the content of the news received.

PODRAVKA NA TRŽIŠTIMA S IZRAŽENOM EKONOMIJOM MANJINSKIH ETNIČKIH ZAJEDNICA

PODRAVKA IN MARKETS WITH A STRONG ECONOMY OF MINORITY ETHNIC COMMUNITIES

Katica JURČEVIĆ

Institut za migracije i narodnosti
Institute for Migration and Ethnic Studies
Trg Stjepana Radića 3, Zagreb
katica.jurcevic@imin.hr

Primljeno / Received: 17. 2. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 338.45(497.525.1Koprivnica)«20»
339.9:323.15

Marina PERIĆ-KASELJ

Institut za migracije i narodnosti
Institute for Migration and Ethnic Studies
Trg Stjepana Radića 3, Zagreb
marina.peric@imin.hr
Petar VELHES
10000 Zagreb
petarvelhes@yahoo.com

SAŽETAK

Ovaj rad prikazuje djelovanje Podravke na globalnim tržištima, s posebnim naglaskom na ekonomiju manjinskih etničkih zajednica. Tvrtka broji značajne poslovne uspjehe u brojnim zemljama diljem svijeta, a razlog tome je pomno osmišljeno poslovanje na domaćem i inozemnom tržištu, ali i činjenica što diljem svijeta žive i djeluju hrvatski iseljenici i njihovi potomci. Mnogi od njih dio su upravo manjinske etničke ekonomije. Uvidom u poslovne rezultate utvrđeno je da Podravka uspješno izgrađuje svoj položaj na globalnom tržištu, pa tako i u zemljama s izraženim ekonomijama manjinskih etničkih zajednica. Zahvaljujući uspješnom poslovnom balansu radi kojeg opstaje i širi se na globalnom svjetskom tržištu, tvrtka je u pandemijskoj 2020. i 2021. godini zabilježila rast proizvodnje i prihoda, naročito na tržištima s izraženim udjelom manjinskih etničkih ekonomija.

Ključne riječi: Podravka, ekonomija manjinskih etničkih zajednica, globalno tržište

Keywords: Podravka, ethnic economies, global market

EKONOMIJE MANJINSKIH ETNIČKIH ZAJEDNICA

Uvod

Današnje doba oblikovano je globalizacijom, općom liberalizacijom i tehnološkim razvojem pri kojem globalizacija dovodi do stvaranja trgovačkih blokova, globalnih tvrtki i globalne ekonomije. Svijet na taj način postaje jedinstven sustav, a svjetsko je tržište dostupno svima (Lončar, J., 2005: 91). Prema Castellsu, »[...] proces globalizacije rezultira porastom produktivnosti, budući da tvrtke moraju usavršiti svoja postignuća kada su suočene s jačom konkurencijom iz cijeloga svijeta, ili kad se natječu za međunarodnu prevlast u udjelu na tržištu.« (Castells, 2000: 121).

Neka od obilježja globalne ekonomije su disperziranost proizvodnje i distribucije: »Proizvodni proces uključuje komponente koje je proizvelo više poduzeća naviše različitih lokacija, koja se sklapaju u

posebne svrhe i za specifična tržišta u novi oblik proizvodnje i komercijalizacije: vrlo masovna, fleksibilna, prilagođena proizvodnja.« (Castells, 2000: 128).

Međutim, treba uvažavati činjenicu da globalizacija osim gospodarskih sadrži i mnoge sastavnice politike, kulture i socijalnih odnosa (Staničić, M: 2000). Globalnom cirkulacijom ljudi, roba i informacija povezuju se regije i ostvaruju sve vrste interakcija. Globalizacija ubrzava sve događaje i procese te oblikuje nove uvjete kojima se moraju prilagoditi svi pojedinci i zajednice koje žele ostvariti uspjeh. Između ostalog, dolazi do procesa u kojem države svoju moć i suverenost postupno ustupaju nadnacionalnim tijelima, institucijama i tvrtkama.

Unatoč svekolikom procesu preoblikovanja, globalni je svijet ipak zadržao mnogobrojne i različite naslijeđene sadržaje. Tako je nedvojbeno da važan dio globalne ekonomije čine i zemlje u kojima je izražena ekonomija manjinskih etničkih zajednica, a na tržištima tih zemalja Podravka d.d. ostvaruje značajna poslovna postignuća. Za buduće poslovanje Podravke d.d. (i drugih tvrtki) posebno je znakovito što i u nizu ekonomija visoko razvijenih zemalja, unatoč globalističkim okolnostima, raste udjel ekonomija manjinskih etničkih zajednica.

Etnička ekonomija

Kako bismo što bolje razumjeli ekonomiju manjinskih etničkih zajednice potrebno je, za početak, razlučiti pojam ekonomije u pojedinim manjinskim etničkim enklavama od pojma zbirne ekonomije manjinskih etničkih zajednica. Iako su dva navedena pojma uglavnom slična, oni se u literaturi jasno razlikuju po svojoj obuhvatnosti. Ono što je zajedničko navedenim pojmovima jest stvaranje novih radnih mjesta za pripadnike istog etniciteta, ali ono što ih razlikuje je zemljopisni obuhvat. Ekonomije manjinskih etničkih zajednica odnose se na sve poslovne tvrtke u vlasništvu pripadnika iste manjinske etničke zajednice u istoj državi i neovisno o njihovoj međusobnoj poslovnoj povezanosti.

S druge strane, pojam ekonomije manjinske etničke enklave odnosi se na poduzetništvo unutar enklave, te se definira kao mreža manjinskih etničkih tvrtki u istoj enklavi, kojima je svrha stvaranje radnih mjesta i/ili mogućnosti za poduzetništvo pripadnicima istog manjinskog etniciteta (Porter i Jensen, 1992 prema Light, Sabagh, Bozorgmehr, Der-Martirosian, 1994). Odnosno, fenomen ekonomije manjinske etničke enklave usko je vezan za određeno zemljopisno područje. Najčešće se smatra da pojedinci sudjeluju u ekonomiji manjinske etničke zajednice ako su samozaposleni ili su zaposlenici u tvrtki u kojoj barem 40% od ukupnog broja zaposlenika pripada istom manjinskom etnicitetu (Light, Sabagh, Bozorgmehr, Der-Martirosian, 1994).

Dva su glavna razloga zbog kojih društveno-humanističke znanosti usmjeravaju istraživačku pozornost na ekonomiju manjinskih etničkih zajednica. Prvi je taj što se znanstvenim istraživanjima ekonomije manjinskih etničkih zajednica omogućavaju složenija spoznavanja integracijskog procesa imigranata, nego što to pružaju tradicionalni znanstveni pristupi. Naime, s jedne strane, ekonomija manjinskih etničkih zajednica se tradicionalnim znanstvenim pristupom percipira kao put za ekonomska postignuća migranata koji predstavlja određenu zapreku procesu integracije. S druge strane, ekonomski resursi manjinskih etničkih zajednica tumačeni su kao prednost u procesu ustaljenja u zemlji useljenja.

Drugi razlog jest taj što interdisciplinarni znanstveni pristup s ekonomskih i socioloških aspekata pruža priliku za složenija spoznavanja odnosa između ekonomskih aktivnosti i društvenih struktura. Primjerice, istraživanjem ekonomije manjinskih etničkih zajednica objašnjava se kako se struktura socijalnih veza očituje na tržištu rada (Foong i Ooka, 2002).

Sredinom 20. stoljeća se uglavnom smatralo kako zaostajanje u integraciji i asimilaciji predstavlja primarni problem imigranata, te da je glavni uzrok tome što im je dominantna društvena skupina uskraćivala da budu potpuno prihvaćeni (Sanders, 2002). Krajem prošlog (20.) stoljeća došlo je do promjene toga stajališta, te je glavni razlog usporavanja integracije i asimilacije imigranata pronađen upravo u njihovom sudjelovanju u ekonomiji manjinskih etničkih zajednica. Tumačeno je kako sudjelovanje u zatvorenim manjinskim etničkim zajednicama smanjuje interakcije sa širom zajednicom.

Istraživanje Foonga i Ooke (2002) pokazalo je da, općenito, zatvorene strukture i zajednice smanjuju mogućnosti njihove interakcije s pripadnicima šire zajednice i smanjuju protok informacija sa širim društvom. Njihovo istraživanje provedeno je na skupini kineskih migranata u Torontu. Uočeno je da migranti koji sudjeluju u ekonomiji manjinske etničke zajednice imaju veće izgleda za zapošljavanje,

ali takva društvena struktura ima istovremeno i različite negativne društvene učinke. Potvrđeno je da u takvoj situaciji imigranti imaju manje prigoda za interakcije izvan svoje društvene grupe, a otežan im je i protok informacija sa širim društvom. Stoga su oni zaključili kako sudjelovanje imigranata u ekonomiji vlastite manjinske etničke zajednice ima za posljedicu i nedostatak društvene integracije (Foong i Ooka, 2002).

Iako na integraciju imigranata također utječu i ostali čimbenici - poput sociodemografskih karakteristika, imigracijskog statusa i percepcije vlastite skupine u širem društvu - interakcija s članovima šireg društva smatra se veoma bitnim čimbenikom integracije. S obzirom na to da se u ekonomiji manjinske etničke zajednice uglavnom zapošljavaju pripadnici istog etničkog porijekla, pokazalo se da oni koji posjeduju šira poznanstva u državi u koju su uselili imaju određene prednosti naspram onih koji nemaju takve poznanike. Spomenuti benefiti često se nalaze u bržem i lakšem pronalaženje posla, financijskoj dobiti i stjecanju iskustva koje može biti iskorišteno kasnije prilikom pokretanja vlastitoga posla. Međutim, neka druga istraživanja pokazuju da ekonomija manjinskih etničkih zajednica može svojim pripadnicima često poslužiti za lakšu integraciju u šire društvo (Kaplan, 1997).

Dva su osnovna tipa resursa koji obilježavaju ekonomiju manjinskih etničkih zajednica u modernim kapitalističkim društvima. Prvi tip je stvaranje horizontalnih i/ili vertikalnih veza s drugim tvrtkama koje vode pripadnici istog etniciteta. Ograničavanjem konkurencije, smanjenjem troškova te ostalim odnosima stvaraju poslovne prednosti i podsjećaju na određenu vrstu monopola. Drugi tip resursa je zapošljavanje pojedinaca istog etničkog porijekla na poslovima s vrlo niskim plaćama u zamjenu za određene pogodnosti, poput obuke na radnom mjestu ili pružanju pomoći pri eventualnom samozapošljavanju (Bonacich, 1973 prema Model, S., 1992).

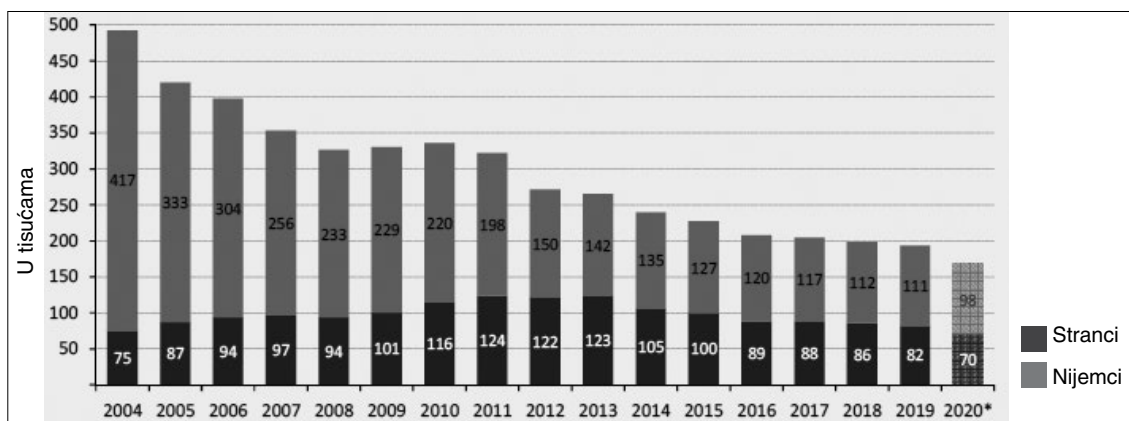
Veličina tvrtki manjinskih etničkih zajednica i njihova ekonomska značajnost percipiraju se na različite načine. Neki autori poput Werbnera (1984) i Wonga (1977) vide takve etničke poslove kao sitne i financijski nestabilne, dok drugi poput Palmera (1984) na njih gledaju kao na umjereno velike, prosperitetne i financijski sigurne tvrtke. Ipak, smatra se da prva percepcija prevladava nad drugom (Cobas, 1989). Među znanstvenicima uglavnom postoji suglasje da subjekti u ekonomiji manjinskih etničkih zajednica surađuju te ovise jedni o drugima oslanjajući se na međusobnu pomoć u vidu poslovnih savjeta, unaprijeđenja trgovačkih odnosa i sličnima. Unatoč tome, smatra se da često dolazi i do rivalstva među vlasnicima tih tvrtki jer se oni ipak natječu na tržištu za vlastitu financijsku dobit (Werbner, 1984 prema Cobas, 1989).

Premda postoje brojna oprečna mišljenja autora u vezi oblika i veličine tvrtki manjinskih etničkih zajednica, kao i mogućih učinaka sudjelovanja u takvoj ekonomiji, za većinu imigranata pronalaženje poslova unutar etničke ekonomije postala je široko prihvaćena alternativa naspram pronalaženja zaposlenja u ekonomiji šire zajednice. Zbog svega navedenoga, koncept ekonomije manjinskih etničkih zajednica je široko kritiziran, budući da ga prati pojednostavljena etnicizacija ove prilično raznolike skupine poduzetnika, stoga su Rath i Swagerman (2011:11) zaključili: »Široka kategorija etničkih poduzetnika sastoji se od prvog i drugog naraštaja imigranata; muškaraca i žena; mladih i starijih osoba; ljudi koji su dobrovoljno emigrirali i onih koji su bili prisiljeni emigrirati; ljudi koji su dobro obrazovani i znaju jezik zemlje useljenja, te drugi koji su slabo obrazovani i slabo znaju jezik zemlje useljenja; individualci i ljudi skloni socijalizaciji; ljudi različitih mišljenja, stavova i životnih stilova; protestanti, katolici, muslimani, konfucijanci, hindusi, budisti, animisti, komunisti i ateisti; i tako dalje. Pa ipak, u akademskoj i neakademskoj literaturi često su prikazani jednodimenzionalno, tj. kao etnički poduzetnici.«

Primjer etničkih ekonomija u Njemačkoj

U Njemačkoj se pod pojmom ekonomije manjinskih etničkih zajednica (»migrantische Ökonomie«) podrazumijevaju svi samostalni poduzetnici s migracijskom pozadinom. Pojmovi migrant i migrantica su sinonimi za pojam »osobe sa migracijskom pozadinom«, te obuhvaćaju sve osobe koje su uselile u Njemačku (prva generacija) ili su neposredni potomci doseljenika (druga generacija) (Leicht, R., Philipp, R., Woywode, M., 2021: 4).

Podaci nedvojbeno pokazuju da sve više osoba s inozemnom putovnicom ili doseljeničkom pozadinom u Njemačkoj zasniva vlastitu egzistenciju, tj. gospodarski se osamostaljuje. Broj trgovina, obrta,

Slika 1. Razvoj novih poduzeća prema nacionalnosti. Izvor: Leicht, R., Philipp, R., Woywode, M. (2021): Migrantische Ökonomie, str. 5

ugostiteljskih objekata i ureda čiji vlasnici imaju migracijsku pozadinu raste naročito u velikim gradovima i općinama. Stoga je Njemačka jedna od niza visoko razvijenih zemalja u čijoj nacionalnoj ekonomiji - unatoč globalizacijskom procesu - stalno raste udjel i važnost »migrantske ekonomije«.

Broj samozaposlenih s migracijskim porijeklom u Njemačkoj se gotovo utrostručio od 1990-ih i iznosio je 822.000 u 2020. godini. U 2019. svako četvrto pokretanje poslovanja započeli su imigranti i njihovi potomci, u apsolutnom iznosu približno 160.000 od ukupno 605.000 novoosnovanih tvrtki u cijeloj zemlji. Migrantska gospodarstva osigurala su zaposlenje za najmanje 3,4 milijuna ljudi u 2017. godini. (v. Sliku 1) Profili tvrtki i djelatnosti značajno su se razlikovali tijekom vremena. Danas, primjerice, sve veći broj migrantskih gospodarstava nudi usluge s ljudskim kapitalom ili znanjem u IT; u istraživačkom, kulturnom ili medijskom sektoru ili zdravstvenim uslugama; tehničkom i gospodarskom savjetovanju ili istraživanju, kao i financijskim uslugama (Räuchle, C., 2021).

Prema Metzgeru (2020) postoje tri važna čimbenika temeljem kojih se može objasniti nadprosječan porast migrantskog poduzetništva u Njemačkoj:

1. Loša perspektiva na tržištu rada: osobe s migracijskom pozadinom su, zbog lošije perspektive na tržištu rada, sklonije zasnivanju vlastitog poduzetništva. Tako je, 2019. godine, bilo 32% migracijskog poduzetništva u ukupnom poduzetništvu u Njemačkoj, od kojeg je 23% osnovano iz nužnosti zbog nepovoljnosti uvjeta na tržištu rada.

2. Veća spremnost na poslovni rizik: Udio preuzimanja rizika u poslovanju (na skali od 0-10) kod migranata je viši od 8, što je iznadprosječna spremnost na preuzimanje rizika.

3. Model uzora: istraživanja pokazuju da je kod poduzetnika s migracijskom pozadinom zastupljen »model uzora«, tj. njihova spremnost na poslovni rizik je nadprosječno potaknuta iz rodbinskog ili prijateljskog migrantskog okruženja, u kojem približno polovicu čine poduzetnici.

PRISUTNOST PODRAVKE U ZEMLJAMA S JAKIM EKONOMIJAMA MANJINSKIH ETNIČKIH ZAJEDNICA

Kratka povijest Podravke d.d.

Podravka je hrvatska prehrambena tvrtka koja je danas jedna od vodećih u jugoistočnoj, srednjoj i istočnoj Europi. Takav je status stekla zahvaljujući uspješnoj poslovnoj politici koja je provedena tijekom dugogodišnjeg postojanja. Osnovana je 1934. godine kada su braća Marijan i Matija Wolf u Koprivnici pokrenuli radionicu za preradu voća i tvornicu pekmeza. Tvornica je 1947. nacionalizirana te je dobila ime koje nosi i danas. Posebno značajne Podravkine godine su 1957., kada je započela proizvodnja poznatih juha iz vrećica, te 1959., nastankom glasovite Vegete, najpoznatijeg univerzalnog

dodatka jelima koji Podravka desetljećima uspješno prodaje diljem svijeta, u šezdesetak zemalja na svih šest kontinenata. Podravka je 1972., osnivanjem tvrtke Belupo u Ludbregu, započela proizvodnju lijevka i kozmetike.

Nakon privatizacije, 1993., Podravka je postala dioničko društvo, te se od tada može, u globalnim okolnostima, pratiti niz njenih poslovnih uspjeha u Hrvatskoj, Europi i drugim kontinentima. Postupno su proširivani proizvodni pogoni i vrste prehrambenih proizvoda, a uz to su u Hrvatskoj i inozemstvu kupovane ili preuzimane kvalitetne tvrtke prehrambenih proizvoda i brendovi. Primjerice, pokrenuta je proizvodnja mineralne vode »Studenac« i prirodne izvorske vode »Studena«, a u Poljskoj je osnovana tvornica u kojoj je pokrenuta proizvodnja »Vegete«, različitih juha i praškastih proizvoda.

U Češkoj je Podravka, 2002., preuzela tvrtku Lagris, te poznatu porečku tvrtku Ital-Ice, koja proizvodi sladoled i slastice, a bavi se i distribucijom smrznute hrane. Nekoliko godina kasnije, 2006., Podravka je kupila glasovite hrvatske brandove »Eva« i »Lero«, te poljske brandove »Warzywko« i »Perfekta«. Posebno su značajni poslovni uspjesi koje Podravka ostvaruje na tržištima islamskih zemalja, tj. na snažnom globalnom halal tržištu, na kojem svjetske tvrtke godišnje ostvaruju ukupni prihod od približno dva trilijuna američkih dolara. Podravci su već 2014. dodijeljeni »Halal certifikati« za četiri tvornice i njihovih 130 proizvoda. Na temelju toga, Podravka iste godine započinje poslovati na »Gulf u Jebel Ali Free Zoni« u Dubajju (Ujedinjeni Arapski Emirati), s koje posluje i na tržištima Egipta, Iraka, Jemena, Jordana, Maroka, Katara, Kuvajta, Saudijske Arabije, i Turske.¹

Najvećim uspjehom u širenju poslovanja Podravke opravdano se smatra kupnja velike slovenske prehrambene tvrtke Grupa Žito, čiji je većinski paket dionica kupila 2015. godine. Na taj se način Podravka svrstala »u sam vrh prehrambene industrije na slovenskom tržištu, s ukupnim prihodom na godišnjoj razini od oko 900 milijuna kuna«, a gledajući cjelovito, značajno se povećao potencijal Podravkina rasta na brojnim drugim tržištima na kojima je Podravka otprije prisutna.² Rast uspješnosti Podravkina poslovanja očitovao se između ostaloga i u tome što je, prema izboru potrošača, dobila priznanje »Lider održivog razvoja 2021.«.³

Podravka na tržištima s jakim ekonomijama manjinskih etničkih zajednica

Globalno je tržište veliki izazov za sve tvrtke; od velikih, preko srednjih do malih. Općenito, izlazak na međunarodna tržišta zahtjeva značajna ulaganja u istraživanje tržišta, promociju proizvoda, kanale distribucije, ali potrebna je i promjena filozofije poslovanja te prihvaćanje koncepta stalnog inoviranja i upravljanja kvalitetom. Osim toga, poduzetnici se susreću s različitim kulturnim, političkim, ekonomskim i pravnim nasljeđem i normama, te je u takvim uvjetima potrebno pronaći odgovarajući balans kako bi se uvažavali specifični stavovi potrošača, što je neophodno za opstanak na globalnom tržištu (Škrtić, M., Mikić, M., 2009)

Sve naznačeno je desetljećima zastupljeno i u poslovnoj politici Podravke kao složenoj multinacionalnoj tvrtki, koja veliku pozornost pridaje znanju, inovacijama i posebnostima koje postoje na svakom od više od 60 međunarodnih tržišta na kojima se godinama prodaje asortiman od približno tisuću Podravkinih proizvoda. Uz to, Podravka ima povezana društva i podružnice u 20 zemalja svijeta: Australiji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Crnoj Gori, Češkoj, Kosovu, Latviji, Mađarskoj, Makedoniji, Njemačkoj, Poljskoj, Rumunjskoj, Rusiji, SAD-u, Slovačkoj, Sloveniji, Srbiji, Švedskoj, Turskoj i Ukrajini.⁴

Prema tome, Podravka je tvrtka čiji se proizvodi mogu kupovati u nizu zemalja diljem svijeta, a uvjerljivo najviše je prisutna na tržištima zemalja jugoistočne, srednje i istočne Europe, u kojima je otvoren i djeluje sustav Podravkinih podružnica. Jedno od glavnih obilježja ekonomija u tim zemljama je da u njima izražen udio imaju ekonomije manjinskih etničkih zajednica.

¹ Izvor: Podravka.hr. URL: <https://www.podravka.hr/kompanija/o-podravki/povijest/>

² Izvor: Jutarnji.hr. URL: <https://www.jutarnji.hr/globus/biznis/podravka-kupila-ponos-slovenije-za-ljubljansko-zito-koprivnicka-tvrtka-placa-64-milijuna-eura-378004>

³ Izvor: Drava.info. URL: <https://drava.info/2021/12/podravka-prema-izboru-potrosaca-postala-lider-odrzivog-razvoja-2021/>

⁴ Izvor: Podravka. Hr. URL: <https://www.podravka.hr/kompanija/o-podravki/trzista/>

Prisutnost Podravkinih proizvoda na tržištu Mađarske započela je davne 1967. godine i od tada se neprekidno razvija, te je u toj zemlji, 1993., ustanovljeno predstavništvo »Podravka International Kft.«. Podravkini proizvodi prodaju se na tržištu Rumunjske od 1991., a predstavništvo je započelo radom 2001. godine. Podružnica Podravke u Makedoniji (»DTU Podravka d.o.o.e.l.«) otvorena je 1992., a podružnica u Bosni i Hercegovini (»Podravka d.o.o.«) otvorena je 1993. u Sarajevu, koje se tada nalazilo pod srbijanskom ratnom opsadom te topničkim i snajperskim napadima. Podravkina podružnica u Srbiji (»Podravka d.o.o. Beograd«) ustanovljena je 2001., a podružnica u Crnoj Gori (»Podravka d.o.o. Podgorica«) 2002. godine. Na tržištu Kosova Podravka je prisutna od 2005., a na tržištu Bugarske od 2009. godine.

U protekla tri desetljeća Podravka je uspjela ostvariti iznimne poslovne rezultate na tržištu Poljske, na kojem se sada nalazi i njeno najbrojnije predstavništvo u svijetu. Ono je osnovano već 1992., a 1994. je preraslo u tvrtku »Podravka Internacional Sp.z.o.o.«. Među brojnim Podravkinim proizvodima koji se prodaju na tržištu Poljske, uvjerljivo je najprodavanija i u svakom pogledu najuspješnija Vegeta, koja je dobila i niz poljskih priznanja i nagrada koje se dodjeljuju prehrambenim proizvodima. Takvoj uspješnosti Podravke na tržištu Poljske, pogodovala je, između ostalog i činjenica da je u tradiciji poljskog kulinarstva zastupljen utjecaj različitih etničkih zajednica (austrijske, bjeloruske, češke, francuske, litvanske, njemačke, ruske, talijanske, ukrajinske, židovske).

Podravkini proizvodi se desetljećima prodaju i na tržištu Njemačke. Specifičnost je da su najprije bili dostupni samo u etničkim ekonomijama, tj. u tvrtkama manjinskih etničkih zajednica na području Njemačke, poput hrvatskih, ruskih, srpskih, turskih itd. Potom su se Podravkini proizvodi proširili i na cijelo njemačko tržište, pa je tako 1992., sa sjedištem u Münchenu, osnovana tvrtka »Podravka International Deutschland«, te potražnja za proizvodima Podravke bilježi stalni porast.

Na austrijskom su tržištu Podravkini proizvodi prisutni od 1995. godine. Posebnost i austrijske kulinarske tradicije je da je na nju utjecao niz etničkih zajednica, koje su bile dijelovi Habsburške monarhije ili u različitim odnosima s Habsburškom dinastijom (francuske, hrvatske, mađarske, nizozemske, njemačke, slovenske, srpske, španjolske, švicarske, talijanske, turske, židovske). To je pridonijelo zastupljenosti proizvoda Podravke na cijelom austrijskom tržištu, naročito u ekonomijama manjinskih etničkih zajednica.

U Australiji je Podravkina tvrtka (»Podravka International) osnovana 1994., što je relativno rano u odnosu i na neke zemlje europskog kontinenta. Tako veliki interes australskog tržišta za Podravkinim proizvodima prvenstveno je potaknut time što u Australiji živi više od 200.000 iseljenih Hrvata, koji su osnovali mrežu hrvatskih iseljeničkih udruženja i manjinskih etničkih ekonomija, u kojima intenzivno njeguju hrvatski nacionalni identitet, kojeg čini i hrvatska kulinarska tradicija. Hrvatsku useljenici su u Australiji veoma poduzetni i uspješni te imaju važnu ulogu u društvenom i gospodarskom životu australskog društva. Tim više, jer su u ukupnom stanovništvu Australije (23 milijuna) zastupljeni s približno jedan posto. Osim toga, Australija je naglašeno useljenička zemlja, što je pridonijelo općoj otvorenosti australskog društva u kojem se događaju različiti međuetnički utjecaji, uključujući i područje kulinarstva. Sve naznačeno utjecalo je na činjenicu da je godišnja trgovinska razmjena između Hrvatske i Australije, 2021., dosegla iznos od 25,5 milijuna dolara, te je Hrvatska gospodarska komora osnovala Poslovno vijeće za gospodarsku suradnju s Australijom.⁵

Podravka ostvaruje neprekidan rast prodaje i na tržištima u SAD-u i Kanadi, na kojima je izražen udjel ekonomija manjinskih etničkih zajednica, što je i logično jer se radi o multietničkim društvima. Sociolozi opravdano simbolički uspoređuju nastanak identiteta američkog društva i američke nacije s »loncem za taljenje« (melting pot), u kojem se miješaju i stapaju brojne etničke skupine i njihovi identiteti (Jurčević, K., 2010).

Podravka je, 2005., otvorila svoje predstavništvo u New Yorku, koje je ključno za širenje poslovanja Podravke diljem Sjeverne i Južne Amerike, te je jedina hrvatska tvrtka koja ima proizvodne pogone u SAD-u.

⁵ Izvor: Podravka.hr. URL: <https://www.podravka.hr/kompanija/o-podravki/trzista/>

Osim toga, Podravka na specijaliziranim američkim televizijskim kanalima vodi marketinške kampanje za svoje proizvode, te se Podravkini proizvodi prodaju u svim većim gradovima SAD-a i Kanade. Među nizom proizvoda koje Podravka izvozi na američko tržište posebno se ističe Vegeta, koje se na to tržište izveze godišnje čak 1400 tona. Pogodnost prepoznatljivosti hrvatskih proizvoda i uspješnosti poslovanja Podravke na sjevernoameričkom kontinentu svakako predstavlja i činjenica da na njemu živi približno dva milijuna stanovnika koji imaju hrvatsko podrijetlo.⁶

Uspješnost poslovanja Podravke na domaćem i međunarodnom tržištu potvrdila se i u najnepovoljnijim okolnostima koje je tijekom 2020. i 2021. izazvala pandemija, tijekom koje su, pored otežanih uvjeta rada i poslovanja, naglo porasle cijene sirovina, ambalaže i usluga. Unatoč tome, Podravka je tijekom 2020. i 2021. u oba svoja odjela (Prehrana i Farmaceutika) ostvarila rast prodaje i rast prihoda. Prema poslovnom izvješću za 2020. godinu, a u odnosu na prethodnu 2018. godinu, operativna dobit Podravke porasla je za 48,8 milijuna kuna, a neto dobit za 27,3 milijuna kuna.

Za uspješnost i stabilnost Podravkina poslovanja još je znakovitiji analitički podatak da je Podravka ostvarila povećanje izvoza na svim važnim međunarodnim tržištima, naročito u zemljama zapadne Europe i prekomorskim zemljama, u kojima značajan udjel imaju ekonomije manjinskih etničkih skupina. Osim toga, Podravka je i tijekom 2020. proširila svoju ponudu s novim kvalitetnim proizvodima, za koje je dobila 14 odličja »Superior Taste Award«, koja su najprestižnija svjetska nagrada u području prehrane.

Nepovoljne pandemijske okolnosti nastavile su se i tijekom 2021., ali unatoč tome Podravka je u toj godini ostvarila najbolje poslovne rezultate u povijesti tvrtke. Prihodi od prodaje proizvoda su porasli za 2,8 posto, a dobit je porasla za čak 24,2 posto, u odnosu na prethodnu godinu. Pritom, rast je ostvaren i u odjelu Prehrane i u odjelu Farmaceutike, a najbolji su rezultati i u 2021. godini ostvareni na tržištima zapadne Europe i prekomorskih zemlja, tj. u zemljama u kojima značajan udjel imaju ekonomije manjinskih etničkih skupina.

(u milijunima kuna)	2019.	2020.	Δ	%
Prihodi od prodaje	4.409,4	4.503,2	93,8	2,1%
EBITDA ¹	509,0	546,7	37,7	7,4%
Neto dobit nakon MI	221,6	248,9	27,3	12,3%
Neto novčani tok iz poslovnih aktivnosti	272,9	384,5	111,5	40,9%
Novčani izdaci za kapitalna ulaganja	153,9	192,4	38,5	25,0%
Normalizirana EBITDA ²	515,5	543,1	27,5	5,3%
Normalizirana neto dobit nakon MI	223,6	244,4	20,8	9,3%
(u HRK; tržišna kapitalizacija u HRKm)	31. 12. 2019.	31. 12. 2020.	Δ	%
Neto dug / normalizirana EBITDA	1,6	1,4	(0,2)	(15,3%)
Normalizirana dobit po dionici	32,0	35,0	2,9	9,2%
Zadnja cijena na kraju razdoblja	484,0	485,0	1,0	0,2%
Tržišna kapitalizacija	3.380,6	3.391,2	10,5	0,3%
Povrat na prosječni kapital ³	7,3%	7,6%		+26 bb
Povrat na prosječnu imovinu ⁴	4,7%	5,1%		+41 bb

Slika 2. Financijski pokazatelji poslovanja Podravke u 2020. godini. Izvor: Rezultati poslovanja Grupe Podravka za razdoblje siječanj – prosinac 2020.

⁶ Izvor. Podravka.hr. URL: <https://www.podravka.hr/kompanija/o-podravki/trzista/>

(u milijunima kuna)	2020.	2021.	Δ	%
Prihodi od prodaje	4.503,2	4.631,5	128,3	2,8%
EBITDA ¹	546,7	592,0	45,3	8,3%
Neto dobit nakon MI	248,9	309,2	60,3	24,2%
Neto novčani tok iz poslovnih aktivnosti	384,5	517,1	132,6	34,5%
Novčani izdaci za kapitalna ulaganja	192,4	170,3	(22,2)	(11,5%)
Normalizirana EBITDA ²	543,1	607,7	64,6	11,9%
Normalizirana neto dobit nakon MI	244,4	304,1	59,7	24,4%
(u HRK; tržišna kapitalizacija u HRKm)	31.12.2020.	31.12.2021.	Δ	%
Neto dug / normalizirana EBITDA	1,4	0,8	(0,6)	(43,9%)
Normalizirana dobit po dionici	35,0	43,4	8,4	24,1%
Zadnja cijena na kraju razdoblja	485,0	636,0	151,0	31,1%
Tržišna kapitalizacija	3.391,2	4.457,3	1.066,1	31,4%
Povrat na prosječni kapital ³	7,6%	8,8%		+122 bb
Povrat na prosječnu imovinu ⁴	5,1%	6,3%		+123 bb

Slika 3. Financijski pokazatelji poslovanja Podravke u 2021. godini.
Izvor: Rezultati poslovanja Grupe Podravka za razdoblje siječanj – prosinac 2021.

ZAKLJUČAK

Podravka je prehrambena i farmaceutska kompanija koja, gledajući ukupno, pripada među financijski najuspješnije tvrtke u Hrvatskoj, dobrim dijelom zahvaljujući izvoznoj politici orijentiranoj na svjetska tržišta s jakim ekonomijama manjinskih etničkih zajednica. Takve ekonomije su jake u nizu europskih i prekoceanskih zemalja, te Podravka u njima ostvaruje najbolje rezultate. Dodatna pogodnost za dosadašnje poslovne uspjehe Podravke je i u tome što u brojnim zemljama razvijenog (zapadnog) svijeta uspješno žive i djeluju mnogobrojni hrvatski iseljenici, njihovi potomci i hrvatske iseljeničke organizacije, uključujući njihove manjinske etničke ekonomije.

S velikom sigurnošću se može tvrditi da Podravka kao multinacionalna kompanija koristi znanje i inovacije kako bi detektirala potrebe globalnog i lokalnog tržišta, te onda takve informacije pretvara u specifične proizvode. Uspješnost Podravke u suvremenim, globalnim, uvjetima rezultat je osmišljenog poslovanja i na domaćem i inozemnom tržištu. Dugi niz godina Podravka je težila i razvijala strategiju internacionalizacije poslovanja, koje predstavlja proces sustavnog širenja poslovanja u druge zemlje. Pritom je uvažavano da se osnovno obilježje međunarodne razmjene nalazi u liberalizaciji poslovanja, odnosno uklanjanju granica te preoblikovanju i globalnom povezivanju tradicionalnih tržišta.

Poslovni rezultati potvrđuju da Podravka, djelujući godinama na takvoj razvojnoj koncepciji, uspješno izgrađuje svoj položaj na globalnom tržištu, naročito u zemljama s izraženim ekonomijama manjinskih etničkih zajednica. To znači da je u susretu s različitim etničkim, kulturnim, političkim i ekonomskim običajima i normama - uvažavajući specifičnosti potrošača - pronašla poslovni balans s kojim ne samo opstaje nego se i širi na zahtjevnom globalnom tržištu.

Osnovna pretpostavka razvoja i uspješnog poslovanja Podravke, te njenog leaderskog položaja u svojoj industriji jesu visokokvalitetni proizvodi, koji se u svakom pogledu stalno unaprjeđuju kako bi bili istovremeno sukladni i globalnim trendovima i specifičnostima mnogobrojnih tržišta. To se na prvi pogled konkretno prepoznaje praćenjem povećavanja vrsta Podravkinih proizvoda te prilagođavanja podvrsta pojedinim tržištima, a sve to potvrđuju Podravki je prehrambena i farmaceutska kompanija na godišnja poslovna izvješća, koja su čak i protekla dvije Covid-19 pandemijske godine (2020. i 2021.) zabilježile rast proizvodnje i rast prihoda, naročito na tržištima s izraženim udjelom manjinskih etničkih ekonomija.

POPIS LITERATURE

1. Castells, M. (2000) Uspon umreženog društva. Zagreb: Golden marketing.
2. Cobas, J. A. (1989) Six Problems in the Sociology of the Ethnic Economy. *Sociological Perspectives*, 34(2): 201 – 214
3. Feletar, D. (1980) Podravka, monografija, Koprivnica
4. Fong, E., Ooka, E. (2002) The Social Consequences of Participating in the Ethnic Economy. *The International Migration Review*, 36(1): 125 – 146
5. Jurčević, K. (2010) Stari kraj i novi svijet: migracije hrvatskih iseljenika i akulturacija u SAD-u 1880-1940. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, DIS.
6. Kaplan, D. H. (1997) The Creation of an Ethnic Economy: Indochinese Business Expansion in Saint Paul. *Economic Geography*, 73(2): 214 – 233
7. Leicht, R., Philipp, R., Woywode, M. (2021) Migrantische Ökonomie. Berufliche Selbständigkeit und Unternehmen von Migrantinnen und Migranten in Deutschland. Expertise für die Beauftragte der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration, Fachkommission Integrationsfähigkeit. Institut für Mittelstandsforschung, Universität Mannheim.
8. Light, I., Sabagh, G., Bozorgmehr, M., Der-Martirosian, C. (1994) Beyond the Ethnic Enclave Economy. *Social Problems*, 41(1): 65 – 80
9. Lončar, J. (2005) Globalizacija – pojam, nastanak i trendovi razvoja. *Geoadria*, 10(1): 91 – 104
10. Metzger, G. (2020) Wieder mehr migrantische Gründungen. *KfW Research / Volkswirtschaft Kompakt*, 205(12)
11. Model, S. (1992) The Ethnic Economy: Cubans and Chinese Reconsidered. *The Sociological Quarterly*, 33(1): 63 – 82
12. Rath, J., Swagerman, A., Krieger, H., Ludwinek, A., Pickering, L. (2011) Promoting Ethnic Entrepreneurship in European Cities. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
13. Räuchle, C. (2021) Migrantische Ökonomien in Deutschland
14. Sanders, J. M. (2002) Ethnic Boundaries and Identity in Plural Societies. *Annual Review of Sociology*, 28: 327 – 357
15. Staničić, M. (2000) Globalno gospodarstvo i globalizacija. *Ekonomski pregled*, 51(9-10): 9 – 10
16. Škrčić M., Mikić M. (2009) Internacionalizacija malih i srednjih poduzeća Republike Hrvatske. *Ekonomski pregled*, 60(5-6): 290 – 311

INTERNETSKI IZVORI

1. Podravka.hr. URL: <https://www.podravka.hr/>
2. Jutarnji.hr. PODRAVKA KUPILA PONOS SLOVENIJE Za ljubljansko 'Žito' koprivnička tvrtka plaća 64 milijuna eura. URL: PODRAVKA KUPILA PONOS SLOVENIJE Za ljubljansko 'Žito' koprivnička tvrtka plaća 64 milijuna eura
3. Matijašić, T. (2021) Podravka prema izboru potrošača postala 'Lider održivog razvoja 2021.'. URL: <https://drava.info/2021/12/podravka-prema-izboru-potrosaca-postala-lider-odrzivog-razvoja-2021/>

SUMMARY

This paper presents Podravka's activities in global markets, with special emphasis on the ethnic economies. The company has significant successes in many countries around the world, and the reason for this is the carefully designed business in the domestic and foreign markets, but also the fact that Croatian emigrants and their descendants live and work around the world. Many of them are part of the minority ethnic economy. From the insight into the business results we established that Podravka is successfully developing its position on the global market, including in countries with strong economies of minority ethnic communities. Thanks to a successful business balance that survives and expands in the global market, the company recorded growth in production and revenue in the pandemic years of 2020 and 2021, especially in markets with a share of minority ethnic economies.

KOMUNIKACIJSKE KOMPETENCIJE ODGOJITELJA U KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKOJ ŽUPANIJI

COMMUNICATION COMPETENCIES OF PRESCHOOL TEACHERS IN KOPRIVNICA-KRIŽEVCI COUNTY

Ana GLOBOČNIK ŽUNAC

Sveučilište Sjever, Koprivnica
agzunac@unin.hr

Sandra TODOROV

sandra.todorov@vrtic-kutina.hr

Petra ERCEGOVAC

peercegovac@unin.hr

Primljeno / Received: 19. 3. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 26. 4. 2022.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 373.2.011-051(497.525.1)«20»(049.5)

372.2:316.454.5(497.525Podravina)«20»

005.311.11:303.62

SAŽETAK

Polazeći od složenih komunikacijskih zahtjeva s kojima su u svom svakodnevnom profesionalnom radu suočeni odgojitelji zaposleni u području predškolskog odgoja, rad prikazuje teorijska uporišta na temelju kojih se navedeno zaključuje i rezultate provedenog primarnog istraživanja na uzorku 106 odgojitelja zaposlenih u dječjim vrtićima u Podravini. Provedeno anketiranje utvrdilo je važnost akademskog obrazovanja na kvalitetu javnog nastupa odgojitelja te utjecaj obrazovanja, no ne i iskustva (radnog staža) na pozitivan doživljaj komunikacijske situacije u kojoj se ostvaruje željeni komunikacijski učinak. Analiza rezultata pokazuje da odgojitelji u Podravini imaju komunikacijske kompetencije utvrđene kao važne za suvremeni odgoji rad. Obzirom na velik postotak onih koji još uvijek javne nastupe doživljavaju kao stresne situacije, rad utvrđuje važnost kontinuiranog obrazovanja u tom smislu.

Ključne riječi: Komunikacija odgojitelja, kompetencije odgojitelja, komunikacijske kompetencije, javni nastup odgojitelja, akademska komunikacija odgojitelja, predškolski odgoj

Keywords: communication of preschool teachers, competencies of preschool teachers, communication competencies, public performance of preschool teachers, academic communication of preschool teachers, preschool education

UVOD

U okviru svojih profesionalnih aktivnosti odgojitelji svakodnevno komuniciraju s različitim ciljnim skupinama, od stručnih službi do roditelja. Svaka takva komunikacija je specifična i pretpostavlja određena prilagođavanja, ali sve te komunikacijske situacije moraju biti visoko profesionalne i stručne i predstavljaju određeni izazov zbog važnosti postizanja željenog ishoda i zbog potencijalnih opasnosti da se taj rizik ne postigne ili što može biti još gore, da ishod zbog nerazumijevanja bude ostvaren u suprotnom smjeru od očekivanog. Nepostizanje je samo jedan od mogućih nepoželjnih ishoda komunikacijskih procesa, a još opasniji ishod nalazi se u stvaranju negativne percepcije sugovornika pri čemu odgojitelj može dugoročno naštetiti svojem profesionalnom imidžu. Negativni profesionalni imidž odgojitelja može značiti nepovjerenje publike (roditelja ili kolega stručnih suradnika) i umanjivanje kompetencija odgojitelja. U mnogočemu se može zaključiti da se djelovanje i profesionalni rad odgojitelja temelji na komunikaciji, no u fokusu obrazovanja odgojitelja kroz povijest bila je komunikacija s dje-

com kao primarnim subjektima odgojno-obrazovnog rada. Suvremena teorija prikazuje odgojno-obrazovni rad kao timski proces koji nužno uključuje i različite druge dionike između kojih komunikacija mora zadovoljavati određene postavljene zahtjeve. Navedeno otvara pitanje koliko su odgojitelji spremni na komunikacijske izazove kao i pitanje u kojoj ih mjeri formalno profesionalno obrazovanje priprema u tom smislu. Utvrđujući teorijske postavke opisanog problema rad prikazuje jedan dio šireg istraživanja o komunikacijskim kompetencijama odgojitelja odnosno fokus rada je na utvrđivanje statusa odgojitelja u Podravini. Rezultati istraživanja prikazuju korelacije između komunikacijskih kompetencija odgojitelja koji su završili suvremene studije odnosno studijske programe u kojima je u većoj mjeri zastupljeno područje stjecanja komunikacijskih kompetencija i to na preddiplomskoj i diplomskoj razini i onih odgojitelja koji su kompetencije stekli u okviru starijih programa. S tim u vezi rad diskutira i utjecaj iskustva odnosno radnog staža na komunikacijske kompetencije. Drugi dio istraživanja obuhvaća procjenu emocija ispitanika- odgojitelja odnosno utvrđuje u kojoj mjeri javni nastup kod njih stvara osjećaj nelagode i anksioznosti i u kojoj mjeri na to utječe obrazovanje iz područja akademske komunikacije.

ZNAČAJ AKADEMSKE KOMUNIKACIJE ZA RAZVOJ KOMPETENTNOG ODGOJITELJA

Komunikacijske kompetencije stječu se prema mnogim autorima razvojem akademske komunikacije koja ima svoja određena načela koja se odnose na akademski stil, akademsku objektivnost, akademsku dokazivost, akademsku etičnost i društveni doprinos. Silobrić (2008) objašnjava načelo stila koji se odnosi se na kratkoću pojašnjavanja, jasnoću informacije, jednostavnost u izričaju, ujednačenost u navođenju, uravnoteženost u dijelovima sadržaja, nadzor u slijedu i zanimljivost u prikazu te načelo objektivnost akademske komunikacije koje uključuje neutralno iznošenje činjenica s obzirom da objektivizam omogućuje i olakšava proces prosuđivanja, kvalitetnije uočavanje odnosa između predstavljenim činjenicama, poticanje kritičnosti i neprestanu samoprocjenu. Mitchell i Andrews (2000) akademsku dokazivost kao pristup temeljen na kritičkom promišljanju o dostupnim činjenicama. Kritičko promišljanje u uskoj je vezi sa argumentacijskim diskursom jer pronaći uvjerljive tvrdnje, tj. argumente navodi nas da iznesene činjenice sagledamo iz raznih kutova. Carroll (2013) smatra važnost utvrđivanja općih i preciznih kriterija vezanih uz preuzimanje sadržaja o određenoj materiji iz raznih izvora kako bi se moglo govoriti o akademskoj etičnosti. Park (2003) je u svom istraživanju dokazao da studenti plagiranje smatraju manjim prijestupom. Sims (1993) je u svom istraživanju dokazao da studenti koji su varali tijekom studija pokazali tendenciju varanja u kasnijem profesionalnom životu. Peck i McDonald (1994) objasnili su da je primarna svrha akademske komunikacije kreiranje znanja zbog interesa šire društvene zajednice i na taj način ima društveni doprinos. Akademska komunikacija prema Globočnik Žunac (2018), razvija kognitivne procese i vještine potrebne za komplicirane zadatke temeljene na procesima analize i sinteze, smanjuje pojavu rizika u procesu odlučivanja, osigurava efektivnije izvođenje zadataka i stvaranje vrhunske stručnosti i profesionalizma. Osim što navedenim načelima akademskog komuniciranja profesionalci iz različitih profesija jačaju svoju stručnu moć, oni osnažuju i svoje komunikacijske pretpostavke kojima će kvalitetnije komunicirati u različitim izazovnim situacijama bilo da je riječ o kriznoj situaciji ili razgovoru s 'teškim osobama'. Akademska komunikacija ima temeljni zadatak naučiti provoditi konstruktivnu argumentiranu komunikaciju. Škarić (2011) kaže da je argument komunikacijsko sredstvo koje primjenjujemo kada sugovornika pokušavamo u nešto uvjeriti. Bodlović (2015) smatra da je uspješnost argumentiranja u ovisnosti o spremnosti sudionika rasprave i njihovoj oštroomnosti. Pod spremnosti smatra koliko je sudionik upoznat sa temom rasprave i posjeduje li određena predznanja o njoj, a oštroomnost uključuje sposobnost apstrakcije, prepoznavanja finih razlikovanja i implikacije. Marsh (1983) razlikuje dvije dimenzije: spremnost (zainteresiranost za temu) i oštroomnost koju nadalje dijeli na tri stupnja (prikaz 1).

Prikaz 1. Tipovi sudionika na temelju oštroumnosti i spremnosti

		OŠTROUMNOST		
		VISOKA	SREDNJA	NISKA
SPREMNOST	VISOKA	EKSPERTI	PROFESIONALCI	PREDRADNICI
	SREDNJA	EKSPERTI S DRUGOG PODRUČJA	UOBIČAJENA PUBLIKA	NESTRUČNA PUBLIKA
	NISKA	PODČINJENI	OBIČAN SVIJET	MASOVNI AUDITORIJ

Izvor: Marsh, 1983, str. 118.

Prema Marshu (1983) samo eksperti, profesionalci i eksperti drugog područja imaju kvalifikacije za pravu argumentacijsku retoriku, a ostale kategorije, podčinjeni, običan svijet i masovni auditorij manje. Razvijanjem sposobnosti argumentiranog komuniciranja osoba razvija i mentalne procese kritičkog promišljanja, a Brassham et.al (2008) su uočili razlike u mišljenju kod pojedinaca koji imaju razvijeno kritičko mišljenje i oni koji nemaju (prikaz 2).

Prikaz 2. Razlike nekritičkog i kritičkog promišljanja

RAZLIKE NEKRITIČKOG I KRITIČKOG PROMIŠLJANJA	
POJEDINCI KOJI NE MISLE KRITIČKI	POJEDINCI KOJI MISLEKRITIČKI
često misle na način koji je nejasan, neprecizan i netočan	teže jasnoći, preciznosti, točnosti te drugim standardima kritičkog mišljenja
njihovo je mišljenje često posljedica egocentrizma, sociocentrizma, relativističkog načina mišljenja i neopravdanih pretpostavki	osjetljivi su na egocentrizam, sociocentrizam te druge prepreke u oblikovanju kritičkog mišljenja
ne vrednuju kritičko mišljenje	razumiju važnost kritičkog mišljenja za pojedinca, ali i društvo u cjelini
pretvaraju se da znaju više od onoga što zaista znaju te ignoriraju svoja ograničenja	posjeduju intelektualnu iskrenost, priznaju ono što ne znaju te prepoznaju svoja ograničenja
zatvorenog su uma te se opiru kritikama njihovih vjerovanja	otvorenog uma slušaju suprotna stajališta te prihvaćaju kritike njihovih vjerovanja
vjerovanja češće temelje na vlastitim interesima i predrasudama	svoja vjerovanja temelje na činjenicama i dokazima, a ne na vlastitim preferencijama i interesima
nedostaje im svijest o vlastitim uvjerenjima i predrasudama	svjesni su svojih uvjerenja i predrasuda koje oblikuju način na koji percipiramo svijet
grade stavove koji odgovaraju grupi, nekritički slijede vjerovanja i vrijednosti drugih	misle samostalno i ne boje se iskazati neslaganje s mišljenjem grupe
lako ih se omete nepotrebnim informacijama te im nedostaje sposobnost uočavanja bitnog	sposobni su shvatiti bit problema, bez da ih ometaju detalji
boje se i odbijaju ideje koje izazivaju njihova osnovna vjerovanja	imaju intelektualnu hrabrost suočiti se i ocijeniti ideje koje izazivaju njihova osnovna vjerovanja
često su relativno ravnodušni prema istini te im nedostaje znatiželja	teže istini te su znatiželjni
nemaju tendenciju ustrajnosti kada se suoče s intelektualnim preprekama ili poteškoćama	imaju intelektualnu ustrajnost da teže uvidati istine bez obzira na prepreke i poteškoće

Izvor: Bassham et.al, 2008, str. 25

Kritičko promišljanje temeljeno na argumentiranoj komunikaciji jačaju intelektualne sposobnosti pojedinca, a Bucberger (2012) među te (uz ostale) ubraja sposobnost razlikovanja relevantnih i irelevantnih informacija unutar zadanog konteksta, sposobnost interpretacije informacija, sposobnost povezivanja prethodnog znanja i novih informacija te različitih, sposobnost organizacije sadržaja u smislenu cjelinu, sposobnost vrednovanja informacija i gledišta, sposobnost formiranja stavova i zastupanja ideja i sposobnost opravdanja stavova, gledišta. Tim van Gelder (2005) smatra da je kritičko promišljanje zahtjevan i kompleksan proces koji se ne aktivira spontano već zahtijeva dodatan kognitivni napor koji mnogi nisu spremni uložiti no naglašava da vježbanje vodi do uspjeha. Za vježbanje takvih misaonih procesa i razvijanje komunikacijskih kompetencija dobar je oblik debata koje su sve češće forma koja se koristi. Lukić (2013) definira debatu i kao strukturirana rasprava koja podrazumijeva da je unaprijed

dogovoreno koliko govornika sudjeluje u debati, kojim redoslijedom sudjeluju i koliko vremena imaju za svoje govore. Prema Lukiću (2013) da bi se kvalitetno debatiralo, nužno se za debatu unaprijed dobro pripremiti – pročitati relevantnu literaturu, potražiti potrebne informacije, konzultirati stručnjake za područje o kojem će u debati biti riječ. To debatu čini zabavnim i kreativnim načinom učenja novih sadržaja. Za razliku od drugih vrsta rasprava u debati se ne zastupa vlastiti stav. Stoga tijekom pripreme debate moramo jednako dobro pripremiti i argumente u prilog i argumente protiv određene teze. Time se preispituju vlastiti stavovi i nerijetko se dolazi do saznanja da stvari nisu tako crno-bijele kako se čine, odnosno da se različiti stavovi mogu dobro argumentirati. Kroz argumentiranu i primjerima potkrijepljenu raspravu sudionici uviđaju kako uvijek postoje dvije strane medalje te kako je u društvenoj raspravi nemoguće tvrditi apsolutnu istinu ili biti apsolutno u pravu. Freeley i Steinberg (2009) smatraju da akademska debata tj. rasprava ni na koji način nije ograničena na učionicu ili određeni tečaj argumentacije. Mnogi debatni programi danas su svoj fokus proširili i na ostale forenzičke aktivnosti pa Freeley i Steinberg (ibid) definiraju forenziku kao obrazovnu aktivnost koja se prvenstveno bavi korištenjem argumentacije, perspektive u ispitivanju problema i komunikaciji s ljudima.

KOMUNIKACIJSKA ULOGA ODGOJITELJA

Zanimanje odgojitelja je interdisciplinarno i radi se o osobi koja je odgovorna za cjelokupni odgojno-obrazovni proces. Uloga odgojitelja i osnovni zadatak je promatranje djeteta u interakciji s drugom djecom i osmišljavanje okruženja koje potiče optimalan razvoj u odgojnoj skupini što je jedna od bitnih odrednica humanistički usmjerenog predškolskog kurikuluma. Kako bi ostvario svoje zadaće i ciljeve, odgojitelj nužno surađuje s užom i širom okolinom. Pod užom okolinom smatraju se djeca, roditelji, odgojitelji, stručni tim i pomoćno tehničko osoblje dok pod širom osobe izvan odgojno-obrazovne ustanove iz različitih javnih i gospodarskih subjekata s kojima surađuju na različite načine (policajci, vatrogasci, knjižničari, zdravstveni radnici i sl.). Sa svima njima odgojitelj uspostavlja komunikaciju na različitim razinama vodeći računa o stilu komuniciranja. Fulghum (Fulghum, nd) naglašava važnost neverbalne komunikacije u komunikaciji s djecom, ali i integriteta odgojitelja koji primjerom moraju komunicirati ono što u odgojnom smislu žele postići kod djece s kojom rade. S. Kierkegaard (1964, prema Juul, 2002) govori o važnosti razumijevanja sugovornika u komunikaciji i navodi da će biti malo koristi od neke količine znanja koje odgojitelj može isticati. Isti autor govori o važnosti pomaganja kroz znanje koje netko posjeduje što bi trebala biti i uloga odgojitelja u komunikaciji s roditeljima. Odgojitelj bi trebao imati status savjetnika koji će svojim iskustvom i kompetencijama pomagati roditeljima u postizanju odgojno-obrazovnih ciljeva. Komuniciranje s roditeljima ili osobama koje ne posjeduju pedagoška znanja i kompetencije te u potpunosti ne razumiju materiju pedagoških koncepata zahtjeva prilagođavanje odgojitelja sugovorniku. Takvim osobama mora se pričati s razumijevanjem i spremnošću na objašnjavanje određenih pojmova ili aktivnosti koristeći sva stečena teorijska i praktična znanja i komunikacijske vještine. Odgojitelj moraju pojasniti uzročno-posljedične veze na komunikacijski prihvatljiv način te biti siguran da je poruka koja je odasлана razumljiva sugovorniku. Izrazito je važno prilagoditi svoj stil komuniciranja različitim osobama kako bi se poruka koja se odašilje ispravno razumjela. Odgojitelj, profesionalac svoje struke, u potpunosti mora biti elokventan na svim komunikacijskim nivoima. Upotreba primjerenog akademskog vokabulara, terminološki ispravnih pojmova, razumijevanje sugovornikovog načina razmišljanja, jasnoća i preciznost u retorici sve su to odlike akademske komunikacije koju odgojitelj svakodnevno koristi. Jedan od primjera složene komunikacijske situacije je roditeljski sastanak u odgojnoj skupini pri čemu želi li pokazati svu svoju stručnost, kompetentnost, stečena znanja i dobiti pozitivnu povratnu informaciju od okoline s kojom svakodnevno komunicira, odgojitelj mora provesti temeljitu pripremu kao i kod bilo kojeg drugog javnog nastupa u drugim javnim profesijama. Priprema uključuje profesionalno pristupanje temi što s druge strane znači odgovorno, savjesno i sistematično, ali i pripremiti se za diskusiju o potencijalnim pitanjima. Za dobru pripremu odgojitelj mora proći i korak analize publike što uključuje procjenu njihovih kompetencija, ali i interesa. Budući se govori o javnom nastupu odgojitelja pred publikom (roditeljima) za koju se pretpostavlja da nema stručnih pedagoških znanja, odgojitelj mora prilagoditi rječnik i retoriku prisutnima služeći se jednostavnim jezikom i upotrebljavajući jednostavne rečenice bez upotrebe stručnih riječi

koje nisu pojašnjene. Za razliku od komuniciranja s roditeljima koji u osnovi ne dijele stručne kompetencije odgojitelja, ali mogu imati srodnih znanja i dolaziti iz različitih područja i profesija te ravnopravno sudjelovati u argumentiranim diskusijama, komunikacija odgojitelja s odgojiteljem ili stručnim timom bazira se dobrom poznavanju materije svih sudionika. Osim svakodnevne profesionalne komunikacije ovdje su uključene i različite situacije izlaganja na stručnim skupovima, predstavljanje stručnih tema, aktivnosti ili istraživanja kojom se promiče kvaliteta i profesionalnost u području odgoja i obrazovanja, posebno predškolskog odgoja. Ove situacije od odgojitelja istovremeno traže široko teorijsko znanje i praktično profesionalno umijeće (Šagud, 2011). Publika kojoj se obraća je sasvim iste profesije i upoznata je sa cjelokupnom materijom predškolskog odgoja i obrazovanja što podrazumijeva i složeniju pripremu. U ovom slučaju akademska komunikacija mora biti podignuta na višu razinu koristeći stručnu terminologiju koja služi širenju i prenošenju, svladavanju i ovjeravanju znanja (Oraić Tolić, 2011). Profesionalna komunikacija odgojitelja uključuje i onu s pomoćno-tehničkim osobljem, a s ciljem utvrđivanja realizacije određenih zadataka koji se obavljaju unutar odgojno obrazovnog rada. Premda se može smatrati da je ova komunikacija najmanje složena i ne zahtjeva posebnu pripremu, ipak zahtjeva komunikacijske vještine kojima će odgojitelji ostvariti međusobnu suradnju te će primjerenom komunikacijom dovesti do zadovoljstva svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj rada je utvrditi status odgojitelja u Podravini obzirom na stečene komunikacijske kompetencije te kako se osjećaju u izazovnim komunikacijskim situacijama. Rezultati provedenog istraživanja imali su za cilj i utvrditi u kojoj je mjeri osjećaj nesigurnosti i nelagode u komunikaciji odgojitelja povezan s radnim iskustvom odnosno mijenja li se sa dužinom radnog staža. Postavljene hipoteze su: H1 Odgojitelji u Podravini koji su završili suvremene studije imaju zadovoljavajuću razinu kompetencija za izazovne komunikacijske situacije.

H2 Odgojitelji u Podravini svakodnevne situacije u kojima javno komuniciraju ne doživljavaju kao nelagodu.

H3 Duljinom radnog staža u odgojnoj ustanovi smanjuje se osjećaj nelagode u javnim nastupima.

H4 Obrazovanje iz područja akademske komunikacije ima utjecaja na javni nastup odgojitelja.

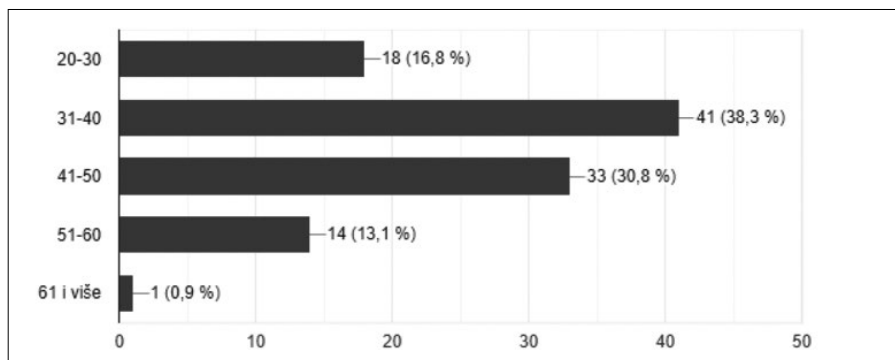
OPIS METODE

Prikazano istraživanje u ovom radu samo jedan je segment šireg istraživanja istih navedenih problema na razini središnje Hrvatske za koji je konstruiran poseban upitnik. Upitnik se sastojao od velikog broja pitanja zatvorenog tipa i izjava uz koje su ispitanici temeljem petostupanjske Likertove skale iznosili razinu svojih slaganja. Istraživanje je provedeno tijekom zime i proljeća 2021. godine.

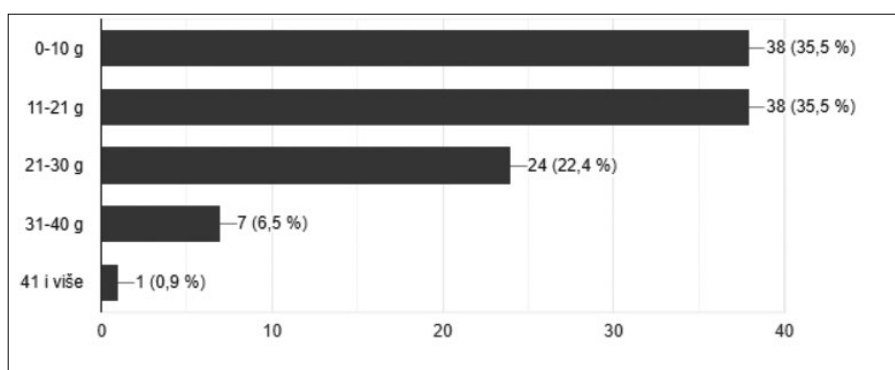
ISPITANICI

U ovom istraživanju sudjelovali su odgojitelji vrtića s područja Koprivničko-križevačke županije. Iz Koprivnice su sudjelovala tri vrtića: Dječji vrtić Tratinčica, Dječji vrtić Smiješak i Dječji vrtić Igra. Iz Virja Dječji vrtić Zrno, iz Kalnika Dječji vrtić Kalnički jaglac, Dječji vrtić Križevci iz Križevaca te Dječji vrtić Pčelica iz Molva. Od ukupno 107 ispitanika koji su pristupili, većim djelom je na pitanja odgovorilo njih 106, od toga 105 žena (99,1%) i 1 muškarac (0,9%). U analizi rezultata mogući su prikazi i s manjim brojem od 106 ispitanika budući u nekim odgovorima nisu dobiveni svi predviđeni. Obzirom na dob (prikaz 3) raspodjela ispitanika bila je sljedeća: 18 (16,8 %) odgojitelja između 20 i 30 godina, 41 (38,3%) ih je u dobi između 31 i 40 godina, 33 (30,8%) u dobi između 41 i 50 godina, 14 (13,1%) u dobi između 51 i 60 godina, 1 (0,9%) osoba starija je od 61 godinu.

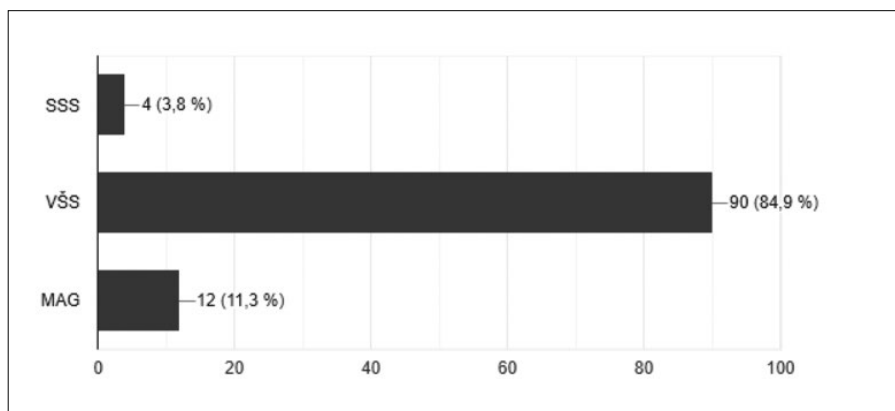
Ispitanici su grupirani u pet (5) skupina obzirom na duljinu radnog staža (prikaz 4). Radni staž od 0-10 godina u Dječjem vrtiću ima 38 (35,5%) ispitanika, 38 (35,5%) odgojitelja u vrtiću radi od 11-20 godina, 24 (22,4%) od 21-30 godina, 7 (6,5%) ima 31-40 godinu staža u vrtiću te 1 (0,5%) u vrtiću radi 41 godinu i više.

Prikaz 3. Distribucija ispitanika obzirom na dob

Prikaz 4. Distribucija ispitanika obzirom na radni staž u odgojnoj ustanovi

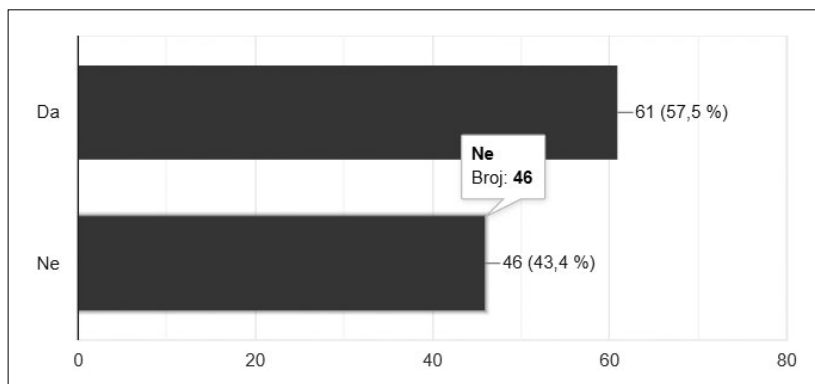
Prikaz 5. Distribucija ispitanika obzirom na završeno inicijalno obrazovanje

Budući je obrazovanje ispitanika ključna varijabla važno je naglasiti da 90 (84,9%) ispitanika ima završenu višu odgojiteljsku školu, njih 12 (11,3%) završilo je sveučilišni magisterij te je 4 (3,8%) odgojitelja sa završenim samo srednjoškolskim obrazovanjem (prikaz 5).

Sukladno provedenim anketama i dobivenim podacima može se utvrditi da u najvećem postotku posao odgojitelja u Podravini radi 99,1% žena, da je njih 55% mlađih od 40 godina, 76% ih radi u odgojiteljskoj ustanovi manje od 20 godina te čak 90% ispitanih odgojitelja ima VI. stupanj akademskog obrazovanja tj. VŠS.

ANALIZA REZULTATA

Analizom odgovora o spremnosti odgojitelja za javna izlaganja koja podrazumijevaju vođenje roditeljskih sastanaka kao sastavnih dijelova odgojno-obrazovnih procesa, ali i izlaganja određenih projekata, tema ili znanstvenih istraživanja na stručnim aktivima ili skupovima u vrtiću i izvan njega (prikaz

Prikaz 6. Subjektivni negativni osjećaj nelagode odgojitelja za vrijeme javnih izlaganja

6) ispitanici su izrazili osjećaj nelagode u javnom nastupu u 57,5% dok je 43,4% ispitanika izjavilo da nemaju negativnih osjećaja kod istih komunikacijskih situacija.

Istraživanje je pokazalo da najveći postotak ispitanika koji govore o osjećaju nelagode u javnim nastupima ima manje od 20 godina radnog staža (prikaz 7). Obzirom da je u ukupnom broju ispitanika manji broj onih s dužim radnim stažem, postoci između grupa se ne mogu uspoređivati no u skupini ispitanika dužine staža od 21 do 30 godina njih 66% izjašnjavaju nelagodu pri javnom nastupu dok se kasnije razlika između onih koji osjećaju i koji ne osjećaju nelagodu smanjuje.

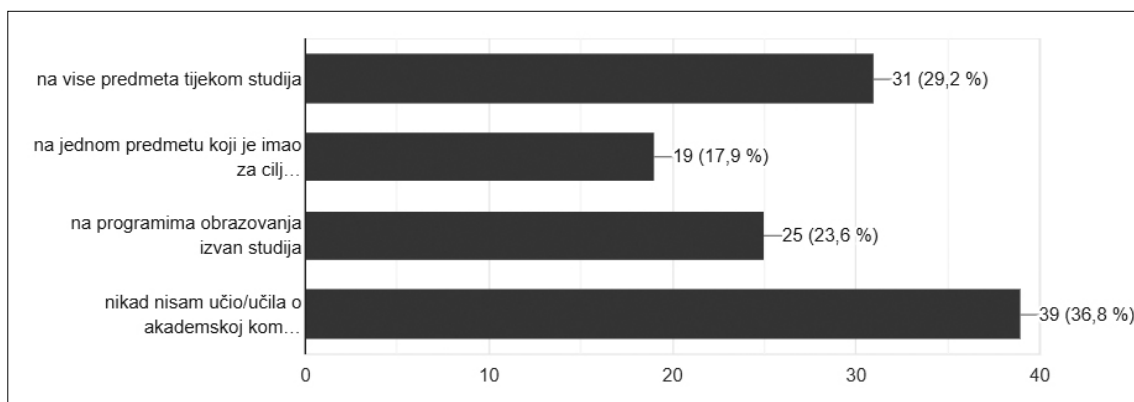
Čak 36,8% ispitanika uključenih u ovo istraživanje kaže da nikada nije sudjelovalo u nikakvom

Prikaz 7. Osjećaj nelagode u javnim izlaganjima obzirom na dužinu radnog staža

Staż u vrtiću	osjeća nelagodu pri javnim izlaganjima	Ne osjeća nelagodu pri javnim izlaganjima
0. – 10. godina (38 odg. 35,5%)	20 (52%)	18 (48%)
11-20 godina (38 odg. 35,5%)	23 (60%)	14 (40%)
21-30 godina (24 odg. ili 22,4%)	16 (66%)	8 (34%)
31-40 godinu (7 odg. ili 6,5%)	3 (43%)	4 (57%)
41 godinu i više (1 odg. ili 0,9%)		1

obrazovnom programu o akademskoj komunikaciji dok je njih 23,6% o istome učilo u različitim programima izvan redovnog formalnog obrazovanja kojim su stekli kompetencije za posao odgojitelja. Ukupno 47,1% ispitanika je u redovnom obrazovanju bilo uključeno i položilo predmete koje sadržajem pokrivaju područje akademske komunikacije odnosno komunikacije općenito, a od toga njih 29,2% na više od jednog predmeta i 17,9% na samo jednom predmetu (prikaz 8).

Prikaz 8. Obrazovanje odgojitelja vezano uz Akademsku komunikaciju

Analiza rezultata u prikazu 9 pokazuje da je ukupno 25 odgojitelja sa duljinom staža do 10 godina imalo obrazovanje iz akademske komunikacije, a njih 15 nije. U grupi odgojitelja koji imaju od 11 do 20 godina staža, njih 16 imalo je edukaciju na studiju, a 21 nije. Ukupno 7 odgojitelja staža dužeg od 20 godina imalo je edukaciju tijekom stjecanja formalnih kompetencija, a 24 nije ili se samostalno educiralo.

Prikaz 9. Obrazovanje iz područja akademske komunikacije obzirom na duljinu radnog staža

Staż u vrtiću	jedan predmet	više predmeta tijekom studija	programima obrazovanja izvan studija	nikada nisu učili o akademskoj komunikaciji
0. – 10. godina (38 odg. 35,5%)	10	15	4	9
11-20 godina (38 odg. 35,5%)	7	9	4	17
21-30 godina (24 odg. ili 22,4%)	1	5	8	9
31-40 godinu (7 odg. ili 6,5%)		1	2	4
41 godinu i više (1 odg. ili 0,9%)			1	

Analizom izjava odgojitelja o osjećaju nelagode prilikom javnog nastupa i stavljanjem istog u korelaciju s uključenim sadržajem iz komunikacijskih kompetencija tijekom obrazovanja, iz prikaza 10 može se vidjeti da je veći postotak onih koji ne osjećaju nelagodu kod javnih nastupa bilo zbog obrazovanja unutar formalnih programa ili izvan toga. Važno je naglasiti da 31 ispitanik koji je bio u nekom obliku obrazovnog programa izvještava o osjećaju nelagode dok isti osjećaj prikazuju 29 ispitanika koji nemaju nikakvog obrazovanja iz područja komunikacije.

Promatrajući samo ispitanike koji nisu bili uključeni u obrazovne programe, njih 29 izjašnjava da prilikom javnog nastupa osjeća nelagodu dok njih 10 ne osjećaju.

Prikaz 10. Osjećaj nelagode u javnim izlaganjima obzirom na obrazovanje iz područja akademske komunikacije

	jedan predmet	više predmeta tijekom studija	programima obrazovanja izvan studija	nikada nisu učili o akademskoj komunikaciji
DA (61 odg. ili 57,5%)	8	15	8	29
NE (46 odg. ili 43,4%)	9	16	11	10

DISKUSIJA

Obzirom na predstavljene rezultate o obrazovanju iz područja komunikacijskih kompetencija, posebno formalnom, vidljivo je da mlađi potencijal odgojitelja ima značajniju razinu potrebnih pretpostavki za suvremeno vladanje komunikacijskim procesom u okviru realizacije svojih profesionalnih zadaća. Isto se može vidjeti i iz razine smanjenja nelagode u javnim nastupima kod ispitanika koji su završili suvremene odgojiteljske studije te se može potvrditi prva hipoteza koja je glasila: 'Odgojitelji u Podravini koji su završili suvremene studije imaju zadovoljavajuću razinu kompetencija za izazovne komunikacijske situacije.'

Bez obzira što razlika u postotku ispitanika nije značajna, u prikazu 6. ispitanici su u većoj mjeri pokazali da se prilikom javnih nastupa kod njih javlja osjećaj nelagode (57,5%) pa se može zaključiti potreba detaljnijeg istraživanja druge hipoteze, odnosno temeljem ovog istraživanja hipoteza koja je

glasila: 'Odgojitelji u Podravini svakodnevne situacije u kojima javno komuniciraju ne doživljavaju kao nelagodu.' se odbacuje uz navedenu napomenu.

U skupinama koje određuju duljinu radnog staža, značajno je manji broj ispitanika s duljim radnim stažem zbog čega se rezultati mogu smatrati ograničenjem istraživanja. Radi se o tome da kod ispitanika s dužim stažem nema razlike u broju onih koji osjećaju i onih koji ne osjećaju nelagodu prilikom javnih nastupa, a ne primjećuje se niti utjecaj duljine radnog staža na smanjenje nelagode. Prema navedenom se treća hipoteza: 'Duljinom radnog staža u odgojnoj ustanovi smanjuje se osjećaj nelagode u javnim nastupima.' odbacuje.

Istraživanje pokazuje da značajnije obrazovanje iz područja komunikacije utječe na smanjenje osjećaja nelagode čime se ostvaruju pretpostavke za suveren nastup u kojem će stručne kompetencije odgojitelja doći do izražaja. Time je potvrđena posljednja hipoteza koja kaže da obrazovanje iz područja akademske komunikacije ima utjecaja na javni nastup odgojitelja.

Provedeno istraživanje obuhvaća ispitanike zaposlene u području Križevačko-Koprivničke županije te se raspodjela ispitanika veće usporedivosti obzirom na promatrane varijable ne može dobiti. U tom smislu vide se ograničenja ovog istraživanja. S druge strane uočeno je preopširno postavljanje četvrtre hipoteze te ona može biti prihvaćena samo uvjetno. Radi se o tome da je područje istraživanja bilo samo u smislu procjene nelagode koja je jedna od pretpostavki za ostvarivanje uspješne komunikacije, a nije provedena dubinska kvalitativna analiza komunikacije odgojitelja temeljem koje bi se moglo diskutirati i zaključiti o kvaliteti javnog nastupa.

ZAKLJUČAK

Važnost komunikacijskih kompetencija odgojitelja mnogo je puta znanstveno naglašavana čemu idu u prilog i suvremeni obrazovni programi za stjecanje formalnih kompetencija koji se značajno razlikuju u komunikacijskom sadržaju u usporedbi s nekim od prije deset, dvadeset i više godina pri čemu treba naglasiti da u odgojno-obrazovnim ustanovama još uvijek aktivno rade odgojitelji koji su svoje diplome stekli u tim starim programima. Budući istraživanje pokazuje važnost utjecaja obrazovanja na javni nastup odgojitelja, no još uvijek pokazuje značajnu razinu nelagode koju ispitanici osjećaju u takvim složenim komunikacijskim situacijama, može se zaključiti da postoji potreba kontinuiranog obrazovanja iz područja komunikacija i radu na podizanju kvalitete javnog nastupa. Budući je predstavljeno istraživanje uglavnom usmjereno na nelagodu i smanjenje anksioznosti kao pretpostavci za uspješan profesionalni nastup, otvoreno je pitanje i uočena potreba dubljeg istraživanja kvalitete komunikacije odgojitelja koja će uključivati i diskurzivnu analizu sadržaja komunikacije i stilova komuniciranja. Prikazani rezultati pokazuju samo status odgojitelj u Podravini i temeljem njih se može zaključiti da odgojitelji u ovoj hrvatskoj regiji imaju osnovne komunikacijske pretpostavke na kojima trebaju raditi.

BIBLIOGRAFIJA

1. Andrews, R., Mitchell, S. (2000). *Learning to Argue in Higher Education*. Portsmouth: Heinemann
2. Bassham, G. i sur. (2008). *Critical thinking: A student s introduction*. New York: McGraw-Hill
3. Bodlović, P. (2015). Argumentacija Ive Škarića: pretpostavke, teškoće i propusti. *Prolegomena* 14 (1); 101-112
4. Buchberger, I. (2012). Kritičko mišljenje: priručnik kritičkog mišljenja, slušanja, čitanja i pisanja. Rijeka: Udruga za razvoj visokog školstva Universitas
5. Caroll, J. (2013). *A. Handbook for Deterring Plagiarism in Heigher*, Oxford Centre for Staff & Learning development
6. Freeley, A. J., Steinberg, J. (2009.) *Argumentation and Debate: Critical Thinking for Reasoned Decision Making*. Boston USA: Wadsworth Cengage Learning
7. Fulghum, R. (nd) preuzeto sa <https://www.poliklinika-djeca.hr/wp-content/uploads/2020/04/POGLEDAJTE-SVIJET-IZ-MOJIH-CIPELA-zavr%C5%A1no-za-web.pdf>
8. Globočnik Žunac, A. (2018) Academic communication in business studies, *Advances in Business Related Scientific Research Journal*, Vol 9, No 2, <https://www.absrc.org/wp-content/uploads/2018/12/PAPER-GlobocnikZunac.pdf>

9. Lukić, I. (2013). Debata kao nastavna metoda u predmetima društveno humanističkog područja. Agencija za odgoj i obrazovanje <http://www.azoo.hr>
10. (29.01.2015.)
11. Marsh, P.O. (1983). *Messages that Work: A Guide to Communication Design*. Englewood Cliffs, New Jersey, Educational Technology Publications, Inc
12. Oraić Tolić, D. (2011). *Akademsko pismo*. Zagreb: Naklada Ljevak
13. Park, C. (2005). In Other (People's) Words: plagiarism by university students—literature and lessons. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, Vol. 28, No. 5, str. 471-488
14. Peck McDonald, S. (1994) *Professional Academic Writing in humanities and social sciences*, Southern Illinois University Press, Carbondale i Edwardsville
15. Silobričić, V. (2008). *Kako sastaviti, objaviti i ocijeniti znanstveno djelo*, 6. dopunjeno izdanje. Zagreb: Medicinska naklada Zagreb.
16. Sims, R.L. (1993.) The relationship between academic dishonesty and unethical business practices, *Journal of Education for Business*, 68 (4), p 207-211
17. Šagud, M. (2011). Inicijalno obrazovanje odgajatelja i profesionalni razvoj. *Pedagogijska istraživanja*, 8 (2): 259 – 269
18. Van Gelder, T. (2005). Teaching critical thinking: Some lessons from cognitive science. *College Teaching*, 53(1): 41-48.

SUMMARY

Starting from the complex communication requirements that educators employed in the field of preschool education are faced with in their daily professional work, the paper presents theoretical foundations on the basis of which the results of the primary research on a sample of 106 preschool teachers employed in kindergartens in Podravina are concluded. The survey determined the importance of academic education on the quality of public performance of preschool teachers and the impact of education, but not experience (work experience) on a positive experience of the communication situation in which the desired communication effect is achieved. The analysis of the results shows that preschool teachers in Podravina have communication competencies identified as important for modern educational work. Given the large percentage of those who still perceive public performance as stressful situations, the paper identifies the importance of continuous education in this regard.

PRIKAZI NOVIH KNJIGA, ČASOPISA I ZNANSTVENIH SKUPOVA

REVIEWS OF NEW BOOKS, MAGAZINES AND CONFERENCES

NIKOLA CIK, MAŠA ZAMLJAČANEC, ROBERT ČIMIN. PLEMENKA, MAPA SAKRALNO-VINSKE TEMATSKE RUTE KROZ PODRAVINU, MUZEJ GRADA KOPRIVNICE, KOPRIVNICA, 2021., 199 STR.

Muzej grada Koprivnice objavio je publikaciju *Plemenka* koja predstavlja svojevrsan vodič kroz više segmenata podravskog kraja. Pogled je to na podravsku povijest i kako ona oblikuje ne samo kraj, nego i manifestacije koje se održavaju, zatim sakralne objekte kao izvorišta pučke pobožnosti i naposljetku, rad nastoji otkriti široj javnosti sve uspješniju proizvodnju vina u vinarijama Podravine koja se nastoje probiti na domaćem i stranom tržištu. Pod uredništvom Roberta Čimina koji je ujedno i jedan od triju autora tekstova u publikaciji uz Nikolu Cika i Mašu Zamljačanec, vodič donosi i niz fotografija koje su ustupili Ivan Nemet, Petar Feletar, Valentino Štefanek, Ivan Brkić, Marko Posavec, Goran Vranić, Dalibor Vugrinec i Goran Šfarek, te fotografije i slike iz zbirke Muzeja grada Koprivnice, Turističke zajednice Koprivničko-križevačke županije, Turističke zajednice područja Dravski peski, i Vinarija Kostanjevec, Pomona, Coner, Matočec i Šipek. Publikacija dolazi u tvrdom uvezu praktičnog formata od dvije stotine stranica s kartom Podravine na kojoj su naznačena sva mjesta i lokaliteti navedeni u vodiču. Ujedno je i dvojezična publikacija prevedena na engleski jezik uz pomoć Tine Zgorelac. Vrlo visoka naklada od 5 tisuća primjeraka omogućit će izdavaču i partnerima na projektu da publikacija dođe do širokog kruga čitatelja.

Publikacija je plod projekta »Vinski folklor kao povijesni identitet Podravine i Pomurja« – *reVITALIZE*, koji je za svoj zadatak uzeo proučavanje i oživljavanje vinskog folkloru u regiji, te brendiranju i promociji podravskog vina kao lokalnog proizvoda koji se može proširiti i van granica Hrvatske. Stoga, ovaj vodič nudi jedan multiperspektivan pregled baštine Podravine, koju autori otvaraju s kratkim geografsko-povijesnim pregledom regije ističući njezinu povijesnu posebnost kao što je njena uloga u Vojnoj krajini i prirodne posebnosti kao što su rijeka Drava, Đurđevački pijesci, šuma Repaš i mnogi drugi. Zatim, tekst nam pruža i povijesni pregled Crkve i vinogradarstva u Podravini koji otkriva na kojim zasadama vinogradari Podravine danas temelje svoj uspješni rad. Vodič je koncipiran tako da se predstave naselja od posebnog kulturnog i povijesnog značaja, sakralni objekti te vinarije u kojima se proizvode različite vrste vina, kao što je to *Plemenka* za koju je utvrđeno da je jedna od autohtonih sorta vinove loze u Podravini, te je zbog toga dala naslov ovom tekstu. Vodič započinje s povijesti Rasinje, čiji su prepoznatljiv simboli ostaci Opojgrada, dvorac obitelji Inkey te vinarija Kostanjevec u obližnjem naselju Lukovec. Slijedi povijest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice, i njenih crkva sv. Nikole i sv. Antuna Padovanskog, kao i povijest arheološkog lokaliteta Kamengrada kod Starigrada. Što se tiče koprivničke gastronomske ponude, autori ističu dva restorana unutar Podravkinog rekreativnog centra (PRC) Klet i Štagelj koji nude domaća podravska jela te obiteljsku vinariju Pomona. Nedaleko od Koprivnice, nalazi se i imanje Sunčano selo Jagnjedovec obitelji Hećimović gdje se mogu razgledati tradicionalne podravske kleti, etnografska zbirka strojeva, alata te sportska igrališta, vidikovac, ribnjak, koral i gospodarske zgrade. Autori vodiča nas dalje vode u Virje, predstavljajući povijest naselja i župne crkve sv. biskupa Martina te u Molve gdje je opisana župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije. U ovome djelu opisana je i vinarija Coner koja se nalazi u mjestu Jabučeta na obroncima Bilogore. Đurđevac je iduća postaja na mapi sakralno-vinske tematike, s naglaskom na utvrdu Stari grad u kojoj je danas smješten Muzej grada Đurđevca i Galerija Stari grad, a koja pod svojim krovom ima pivnicu i restoran. Uz priču o povijesti Đurđevca opisana je župna crkva sv. Jurja te vinarija obitelji Matočec. Naposljetku, ovaj dio publikacije završava s mjestima Kloštar Podravski sa ostacima utvrde Gorbok i franjevačkog samostana sv. Stjepana na čijem mjestu se danas nalazi župna crkva te opće informacije o povijesti sela Kozarevac i vinarijom Šipek koje se nalazi između ova dva naselja.

Kako bi vodič upoznao potencijalne goste izvan Podravine o događajima tijekom godine, *Plemenka* popisuje i manifestacije u mjestima diljem Podravine, koja se protežu od kulturno-povijesnih; poput dana muzeja i galerija, do onih vezanih uz pučke pobožnosti, obilježavanja dana gradova i ostalih mjesta i sličnih prigodničarskih, blagdanskih festivala i manifestacija. Naposljetku, publikacija sadrži popis muzeja i galerija gdje se gosti mogu bolje upoznati s poviješću i kulturom podravskog kraja: Muzej grada Koprivnice, Galerija Koprivnica, Galerija Mijo Kovačić i AK galerija u Koprivnici, Muzej prehrane Podravka, Galerija skulptura Ivan Sabolić u Peterancu, Galerija Ivan Večenaj u Goli, Galerija naivne umjetnosti i Galerija Josip Generalić u Hlebinama, Zavičajni muzej u Virju, Galerija Ivan Lasković Croata u Batinskama, Zavičajni muzej u Kalinovcu i na kraju, Muzej grada Đurđevca i Posjetiteljski centar Đurđevački pijesci. Vodič sadrži i servisne informacije o turističkim zajednicama, muzejima i galerijama, vinarijama i smještajnim objektima.

Cijela publikacija je obilato popraćena fotografskim materijalom koji prati tekst, prikazujući naselja, crkve, vinarije, ljude i običaje, tako pozivajući potencijalne goste da uzmu u ruke ovaj vodič i kroz kartu Podravine koja je dio ove knjige, a na kojoj su označeni svi lokaliteti spomenuti u samoj knjizi. Tako autori potiču čitatelje da kroz tekstove upoznaju ponudu vina te kulture i povijesne baštine Podravine. Publikacija može poslužiti kao praktični vodič za organizaciju izleta u Podravinu. Kao nedostatak publikaciji mogu spomenuti da uz fotografije nedostaju opisi što se na samom slikovnom materijalu nalazi, jer se često fotografije ne poklapaju s tekstovima pored kojih stoje. Ovaj vodič dio je projekta *reVITALIZE* pokrenutog 2021. godine s ciljem obnove jednog djela Muzeja grada Koprivnice i izgradnje i opremanju eko-kuće u Tótszentmártonu u Mađarskoj, te da oživi vinski folklor u Podravini i Pomurju. Organizacijom aktivnosti poput izložba, predavanja, stručnih konferencija i sličnih događaja vezanih uz vinski folklor nastoji se postaviti podravsku regiju na kartu vinskog turizma u Europi. U vezi s time, ova mapa sakralno-vinske, ali i kulturno povijesne tematike sjajan je rezultat projekta kroz kojeg zainteresirana javnost može otkriti čari Podravine.

Dorian KOŠUTA

ZNANSTVENO-STRUČNI SKUP ROMI U PODRAVINI I NJIHOVO STRADANJE U DRUGOM SVJETSKOM RATU, GALERIJA MIJO KOVAČIĆ, KOPRIVNICA, 8. TRAVNJA 2022.

Dana 8. travnja 2022. godine održan je znanstveno-stručni skup na temu *Romi u Podravini i njihovo stradanje u Drugom svjetskom ratu*. Skup su organizirali Muzej grada Koprivnice i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar uoči 81. obljetnice otvaranja logora Danica i Svjetskog dana Roma koji se obilježio na sam dan skupa. Na skupu je sudjelovalo jedanaest izlagača koji su predstavili teme ponajviše s područja povijesti, te dvije teme s područja etnologije i povijesti umjetnosti. Stručno-znanstveni skup bit će popraćen zbornikom radova koji će biti objavljen do sljedeće obljetnice logora Danica. Skup su otvorili ravnatelji organizatorskih institucija Robert Čimin iz Muzeja grada Koprivnice i Željko Holjevac s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar koji je naglasio kako su teme o povijesti Roma slabo zastupljene u historiografiji, a pogotovo u pogledu Drugog svjetskog rata, tijekom kojeg su najviše proganjani. Time je naglasio važnost organiziranja ovog skupa te izrazio pohvalu Muzeju grada Koprivnice na inicijativi. Sudionike skupa pozdravili su predsjednik Vijeća romske nacionalne manjine Koprivničko-križevačke županije Franjo Horvat i predsjednik Udruge antifašističkih boraca i antifašista grada Koprivnice Rade Prosenjak.

Prvo izlaganje održao je povjesničar Hrvoje Petrić s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji je govorio o starijoj povijesti Roma u Podravini i tako dao doprinos poznavanju njihove povijesti. Prije svega, predstavio je prvi spomen Roma na ovom području u 16. stoljeću, a onda i njihov doprinos izgradnji, opremanju i popravcima utvrda u podravskom dijelu Vojne krajine. Predstavio je podatke o Romima zabilježenim na popisima vojnika koprivničke utvrde. Izlaganje je završio predstavljanjem pravnih okvira kojima su hrvatski vladari i Hrvatski sabor naredili progone Roma u ranom novom vijeku, a koji su se intenzivirali od 17. stoljeća nadalje. Slijedilo je izlaganje etnologinje Vesne Peršić Kovač o svakodnevnom životu Roma u Podravini. Prikazala je život Roma, njihove običaje, predmete

i sve to popratila fotografskim materijalom koji se čuva u zbirkama Muzeja grada Koprivnice. Izlaganje je pokazalo kako se svakodnevica Roma i lokalnog stanovništva nije mnogo razlikovala. Zatim je govorila povjesničarka umjetnosti Helena Kušenić koja je predstavila Rome u naivnoj umjetnosti u djelima slikara: Ivana Generalića, Josipa Generalića, Martina Mehkeka, Josipa Horvata-Ždalskog, Nade Švegović Budaj, te skulpturama Mije Kuzmana i Ane Puškaš. Posebno je naglasila rad Milana Horvata, Roma koji je svojim skulpturama prebacio Rome iz objekte umjetnosti, u stvaratelje umjetnosti.

Drugu sesiju otvorio je povjesničar Filip Škijan koji je predstavio svoja istraživanja na temu stradanja Srba i Roma, dviju grupa najviše stradalih u logorima Nezavisne Države Hrvatske. Za podravski kraj, ponajbolji primjer je Pitomača u kojoj su obje grupacije bile u značajnom broju zastupljene, a koje se mogu istraživati kroz arhivsko gradivo koje se čuva u Hrvatskom državnom arhivu. Ujedno je predstavio i problematiku istraživanja povijesti Roma u Drugom svjetskom ratu, što je ujedno postalo i lajtmotiv ovog skupa, a to je da se radi o vrlo složenoj naravi istraživanja radi činjenice totalitarnosti zločina nad Romima. Posljedično svjedoci genocida nisu preživjeli rat, pa je time otežana rekonstrukcija identiteta stradale populacije. Povjesničar s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Goran Hutinec predstavio je teoriju i praksu rasnih zakona u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, te njihova pravna, povijesna i kulturna polazišta i temelje. Temu koja je jako zainteresirala sudionike skupa predstavio je viši kustos Javne ustanove Spomen područje Jasenovac Đorđe Mihovilović, a nosi naslov *Slučaj Hraština – primjer distorzije romskog stradanja u Drugom svjetskom ratu*. Slučaj je to zamjene identiteta jedne artistske skupine iz Njemačke pod vodstvom braće Winter, koja je zbog svojih njemačko-židovskih prezimena krivo zabilježena kao židovska. Istina je da se radi o romsko-sintskoj skupini koja je stradala u noći s 24. na 25. travnja 1945. godine od strane ustaša. Posljednja tema u drugoj sesiji bila je *Razvoj kulture sjećanja na genocid nad Romima na primjeru Jasenovca* povjesničarke i sociologinje Bibijane Papo Hutinec. Predstavila nam je razvoj komemoracije stradanja Roma usporedbom sa socijalističkom Jugoslavijom i novim komemorativnim praksama u Republici Hrvatskoj.

U posljednjoj sesiji prevladavale su teme iz podravske prošlosti. Nju je otvorio viši znanstveni suradnik Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar Danijel Vojak izlaganjem *Romi u Podravini i njihovo stradanje u Drugom svjetskom ratu*. U svojem izlaganju predstavio je proces deportacije Roma iz Podravine u logore Danica i Jasenovac, te proces oduzimanja romske imovine. Naglasio je da u kontekstu troknjižja koje je objavio Zdravko Dizdar, za Rome Danica bila tranzitni logor iz kojeg su dalje slani u logore kao što su Jasenovac, Jadovno i Slana na Pagu. Kao što je već spomenuto, i Danijel Vojak naglasio je problematiku svojih istraživanja radi gotovo potpunog uništenja predratne romske populacije na prostorima Podravine i Hrvatske. Povjesničar iz Koprivnice Vladimir Šadek govorio je o okolnostima u kojima je osnovan logor Danica te o političkim i gospodarskim prilikama u Podravini na početku Drugog svjetskog rata, odnosno u doba stvaranja Nezavisne Države Hrvatske. Pritom je spomenuo ulogu lokalnih ustaških činovnika koji nisu u svim slučajevima dopuštali odvođenje svojih sugrađana u ustaške logore. Temu *Romi zatočeni u logoru Danica u Koprivnici* predstavio je povjesničar Nikola Cik. U izlaganju je istaknuo nekoliko pojedinačnih slučajeva gdje su istraživači mogli dosta jasno utvrditi identitet dvojice Roma iz logora Danica i njihovu sudbinu nakon odlaska iz njega. U skladu s već više puta izrečenim poteškoćama oko rekonstrukcije identiteta stradalih, predstavio kako se mogu istraživati biografije zatočenih Roma na temelju podataka iz matičnih knjiga. Posljednje referat na skupu održao je nezavisni istraživač Vladimir Miholek s temom *Romi na području Đurđevca tijekom Drugog svjetskog rata* naglasivši podjelu predratne romske populacije na Rome drobne kovače i Rome koritare. Dvije skupine razlikovale su se po svojoj svakodnevici, prije svega u vrlo visokom stupnju integriranosti Drobni kovača, koji su se upravo zbog svoje povezanosti s lokalnim podravskim stanovništvom uspjeli u većoj mjeri preživjeti progone tijekom rata, dok su Romi koritari ostali vjerni tradicionalnijim oblicima romskog života te tako bili i mnogo više proganjani od ustaških vlasti.

Na kraju svake sesije razvila se vrlo aktivna i sadržajna rasprava između izlagača i publike. Posebno je naglašena dobra organiziranost samog stručno-znanstvenog skupa, kao i kvaliteta svih izlaganja predstavljenih na skupu. Tematika skupa jedan je vrlo vrijedan istup u istraživanju marginaliziranih skupina u hrvatskoj historiografiji, a pogotovo historiji romske nacionalne manjine, čija specifična povijest predstavlja izazov za istraživače. Muzej grada Koprivnice postavio je čvrste temelje obilježja-

vanja stradavanja u logoru Danica, te će sva daljnja istraživanja biti uspješan doprinos istraživanju povijesti marginaliziranih. Upravo je povijest marginaliziranih jedan od posljednjih trendova svjetske historiografije, pa je i ovaj skup sjajan doprinos razvoju hrvatske historiografije.

Dorian KOŠUTA

EKONOMSKA I EKOISTORIJA: ČASOPIS ZA GOSPODARSKU POVIJEST I POVIJEST OKOLIŠA, VOL. XVII., BROJ 17, GLAVNI UREDNIK HRVOJE PETRIĆ, DRUŠTVO ZA HRVATSKU EKONOMSKU POVIJEST I EKOISTORIJU, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, ZAGREB - SAMOBOR, 2021., 224 STR.

Izdanje *Ekonomске i ekohistorije* za 2021. godinu izlazi s tematskim brojem koji se bavi izabranim primjerima poplava u srednjoj i jugoistočnoj Europi od 19. do 21. stoljeća, uz napomenu kako jedan rad donosi podatke i o dvije ranije poplave u Češkoj iz 15. i 18. stoljeća. Sedamnaesti broj pod uredništvom glavnog urednika Hrvoja Petrića donosi sedam izvornih radova, šest preglednih radova, jedan stručni rad i jedan nekrolog. Naposlijetku, u ovom broju objavljeno je i jedanaest prikaza novih knjiga pretežno objavljenih tijekom prošle godine.

Tematski dio *Ekonomске i ekohistorije* o poplavama u srednjoj i jugoistočnoj Europi otvaraju Zlata Živaković-Kerže i Marija Benić Penava preglednim radom o poplavama Drave i Save u 19. stoljeću kroz kronike franjevacā, sa zaključkom kako su pokušaji da se rijeke ukrote urodile plodom tek u 20. stoljeću. Rad je popraćen usporednim tabličnim prikazom poplava rijeka Save i Drave koje su ostale zabilježene u franjevačkim zapisima, te fotografijama samih samostana i gradova Osijeka i Slavonskog Broda. Hrvoje Petrić i Nikola Cik u radu na engleskom jeziku donose izvorni znanstveni rad kao prinos poznavanju velike dravske poplave 1827. godine, na prostoru koji obuhvaća gornji tok Drave od Maribora, sve do ušća u Dunav. Time rad predstavlja poseban prilog istraživanju klimatskih promjena i istraživanju rijeke Drave čitavim njenim tokom. U radu autori donose i fotografije odabranih povijesnih izvora koji govore o samoj poplavi te tablicu s kronologijom nastanka i tijeka poplave. Preglednim radom o poplavama u Brodskoj Posavini 1878. godine, Krešimir Škuljević kroz arhivsku građu i periodiku istražuje ne samo prirodnu katastrofu, već i međudnos lokalnih vlasti s nadređenim civilnim institucijama tijekom procesa integracije dijelova Vojne krajine s Požeškom županijom. Rad je popraćen tabličnim prikazima materijalnih i novčanih troškova sanacije štete koju je rijeka Sava nanijela pogođenom području. Poplave u doba bana Khuena-Héderváryja istražili su Zvezdana Sikirić Assouline i Filip Šimetin Šegvić. Izvornim znanstvenim radom istražene su velike poplave Save, Kupe, Dunava i Drave u ožujku i travnju 1895. godine. Naglasak je stavljen na djelotvornost vlasti bana Khuen-Héderváryja te prikladne i znalačke reakcije službenih organa da se suzbije veća materijalna i ljudska šteta. Najpoznatija zagrebačka poplava, ona iz 1964. godine obrađena je u radu Nikoline Šimetin Šegvić i Ivice Šute u kojem se analizira reakcija gradskih i republičkih vlasti na sanaciju štete, pomoć unesrećenim građanima i planiranju brzog izvršenja radova na novom savskom nasipu. Hrvoje Pavić obradio je reakcije na poplavu Dunava s hrvatske strane koja se dogodila tijekom proljeća i ljeta 1965. godine s naglaskom na područje Kopačkog rita koje je obrađeno iz perspektive ekohistorije, te kombinata Belje i Vukovara koji su analizirani iz perspektive ekonomske historije. To je sjajno objedinilo temu ovog broja i temu časopisa općenito.

Ema Pašić i Dina Pašić iskoristile su poplave rijeka Miljacke i Željeznice 1968. godine kako bi analizirale sraz između prirode i urbaniziranog prostora oko dviju rijeka u kontekstu ubrzanog ekonomskog razvoja grada Sarajeva tijekom druge polovine 20. stoljeća. U preglednom radu prema navodima autora Ive Mišura, prvi puta su popisane sve poplave na području grada Metkovića od 1871. do 2013. godine donijete u tabličnom prikazu poplava uz popratnu analizu samih poplava i reakcija vlasti na sanaciju štete koje su poplave donijele. Hibridnim pristupom koji spaja izvorni znanstveni rad s osobnim doživljajima i sjećanjima, Jelena Mrgić u radu na engleskom jeziku govori o selu Bežanija koje je danas dio Novog Beograda te kako je ono kroz svoju povijest bilo oblikovano silama prirode i naporima čovjeka da to naplavno područje Save učini svojim domom. Najrecentnije poplave rijeke Vltave anali-

zira Nikola Ostojić, čiji rad počinje s povijesti poplava rijeke Vltave u 15. i 17. stoljeću, ali s naglaskom na dvije poplave 2002. i 2013. godine. Iako Vltava stoljećima svojim poplavama ugrožava stanovništvo okolnog kraja, ona ostaje snažan simbol češkog nacionalnog ponosa i baštine, i tako biva primjerom konstantnog dijaloga između čovjeka i prirode.

Rubriku ostalih radova ovog broja *Ekonomске i ekohistorije* otvaraju rezultati anketnog istraživanja Marte Hamzić i Borne Fuerst-Bjeliša o percepcijama svoje okoline u srednjoj Lici u kojem zaključuju kako ruralno stanovništvo svjedoči sve većem pošumljavanju tog kraja, dok stanovnici Gospića kao urbanog središta posjeduju veoma heterogena razmišljanja o svom kraju. Kako je željeznica oblikovala Hrvatsko Zagorje, industrijalizaciju i urbanizaciju tog kraja te sam okoliš donose nam Martina Jakovčić i Josip Kajinić. Razvoj Hrvatskog Zagorja bio je uvjetovan ne samo izgradnjom željeznice, već i neposrednom blizinom glavnom gradu i pravcima koji su povezivali srednju s jugoistočnom Europom. Mira Kolar-Dimitrijević transkribirala je pismo Ivana Kovačića Međimurca koje je on poslao Stjepanu Radiću, datirano 1921. godinom u kojem predlaže osnivanje jedne centralne gospodarske organizacije koja bi mogla biti od pomoći hrvatskom seljaku da bolje živi. To pismo moglo je poslužiti kasnije Rudolfu Bičaniću da tijekom sredine tridesetih godina 20. stoljeća koncipira Gospodarsku slogu, organizacije za otkup i izvoz žita i mesa u inozemstvo. Povodom 80. obljetnice života akademika Dragutina Feletara, Hrvoje Petrić predstavlja biografsko-bibliografski prinos dugogodišnjem radu tog znanstvenika na području ekonomske povijesti u kojem je akademik Feletar dao zapažen prinos u istraživanju gospodarske povijesti sjeverozapadne Hrvatske. Autor ističe nekoliko značajnih priloga povijesti bankarstva, rudarstva, industrije, cehova, zadruga, komunalnih i elektrifikacijskih djelatnosti te tiskarstva i komunikacija u podravskom i međimurskom kraju te u popratnom materijalu donosi se niz fotografija iz života Dragutina Feletara. I naposljetku, Drago Rokсандić u nekrologu za profesora emeritusa Mithada Kozličića predstavlja život i djelo ovog značajnog znanstvenika Jadranskog mora, predstavljajući njegov rad u područjima kartografskih istraživanja, materijalne kulture moreplovstva i brodovlja te historijske demografije Jadrana.

U ovom broju *Ekonomске i ekohistorije* nalaze se i sljedeći prikazi knjiga; Nikola Ostojić prikazao je knjigu Lydije Barnett, *After the flood. Imagining the global environment in early modern Europe*. Hrvoje Petrić prikazao je zbornik radova *Značenje krajolika* objavljenog 2021. godine. Isti autor izradio je i osvrt na tri naslova iz posljednje tri godine u kojem je ukratko dao osnovne informacije o novim izdanjima knjiga: *Podrijetlo: kako je povijest zemlje stvarala povijest čovjeka* (Lewis Dartnell), *O vremenu i vodi: je li kasno da spasimo svijet?* (Andri Snar Magnason) i *Walden – život u šumi* (Henry David Thoreau). Zbornik radova *Vino i vinogradarstvo u povijesti Slavonije, Srijema i Baranje* prikazao je Hrvoje Pavić. Zlata Živaković-Kerže prikazala je djelo Đure Benića i Marije Benić Penava *Ekonomska misao u starom i srednjem vijeku*. Značaj malog ledenog doba obrađenog u knjizi Philippa Bloma, *Nature's Mutiny: How the Little Ice Age of the Long Seventeenth Century Transformed the West and Shaped the Present* prikazao je Lajos Rácz. Mislav Radošević prikazao je knjigu Thomasa Fleischmana *Communist pigs: an animal history of East Germany Rise and Fall*. Petra Somek prikazala je pozamašnu etnološku monografiju Josipa Tomca, *Virje – narodni život i običaji*, koja je izašla s popratnim tekstovima Dragutina Feletara, Jože Horvata i Anđele Frančić. UNESCO – vodič kroz svjetsku baštinu, urednice Petre Somek prikazuje Dragutin Feletar. Povijesni pregled grada Daruvara u knjizi Vjenceslava Herouta i Željka Karaule, *Povijest Daruvara* donosi i prikazuje Petar Feletar. I naposljetku knjigu Dagomara Degroota, *The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720* prikazuje Adrian Filčić.

Dorian KOŠUTA

DRNJANSKA PJESMARICA (1687.), PRIREDIO IVAN ZVONAR, ODSJEK ZA ETNOLOGIJU ZAVODA ZA POVIJESNE I DRUŠTVENE ZNANOSTI HAZU I OPĆINA DRNJE, ZAGREB – DRNJE, 2021., 211 STR.

U nakladi Odsjeka za etnologiju Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz Zagreba i Općine Drnje 2021. godine po prvi put u cijelosti je objavljen rukopis *Pjesmarice Jurja Ščerbačića / Cantiones Georgy Scherbachich* iz 1687., poznate i pod naslovom *Drnjanska pjesmarica*, s obzirom na to da su zapisivači pjesama uvrštenih u nju životom i djelovanjem povezani s podravskim selom Drnje kod Koprivnice, gdje se prvotno i čuvala. Radi se o podebljoj (86 str.) u kožu uvezanoj bilježnici koja sadrži većinom anonimne duhovne, ali i dio svjetovnih pjesama, pisanih starom kajkavštinom te nekoliko kajkavskih pjesama. Najveći dio pjesama zapisao je drnjanski učitelj i kantor Juraj Ščerbačić, prema kojem se pjesmarica nerijetko i naziva. Ostale pjesme zapisali su drnjanski kantori Juraj Cvetković i Mihael Kozarič. Pjesmarica se, kao što je spomenuto, prvotno čuvala u Drnju, gdje ju je pronašao i otkupio te poslije poklonio današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu svećenik i preporoditelj Stjepan Mlinarić. Pjesmarica se i danas tamo čuva, pod signaturom R 3140. Uz akademika Dragutina Feletara, koji je kao voditelj spomenutog Akademijina Odsjeka za etnologiju potaknuo izdavanje brojnih rukopisa koji se čuvaju u odsječnoj arhivi i drugdje, najveće zasluge za objavljivanje ovog rukopisa pripadaju mr. sc. Ivanu Zvonaru, umirovljenom varaždinskom srednjoškolskom profesoru hrvatskog jezika, koji je priredio rukopis za objavljivanje i popratio ga studijom *Mjesto i značaj »Pjesmarice Jurja Ščerbačića«* iliti *»Drnjanske pjesmarice«*. Zvonar je do danas, inače, priredio i objavio više knjiga iz područja stare kajkavske književnosti, uključujući i dva sveska sinteznog *Pregleda povijesti kajkavske usmene književnosti* (2014., 2016.). Rukopis pjesmarice donosi se u ovome izdanju usporedno u presliku na parnim stranicama knjige te u Zvonarovoj transkripciji na neparnim stranicama. Uz spomenuto, knjiga sadrži i predgovor akademika Feletara na hrvatskom i engleskom jeziku te tumač manje poznatih kajkavskih i ostalih riječi. Stručna suradnica na knjizi je dr. sc. Klementina Batina, a aecenzenti knjige su prof. emeritus dr. sc. Alojz Jembrih i prof. emeritus dr. sc. Stjepan Hranjec.

U spomenutoj studiji Zvonar ukazuje na činjenicu da *Drnjanska pjesmarica* pripada najstarijim rukopisnim kajkavskim zbornicima pjesama, a važna je i kao druga koja uz duhovne donosi i svjetovne pjesme. Prvo mjesto pripada *Martjanskoj pjesmarici* (*Mariborskoj / Mariborsko-prekomurskoj / Prekomurskoj pjesmarici*) većim dijelom s kraja 16. stoljeća. U svakom slučaju, stare kajkavske pjesmarice – od kojih su neke objavljene tek u 20. stoljeću, a za mnoge se vjerojatno još uvijek niti ne zna – važne su kao gotovo jedini pisani tragovi o kajkavskoj književnosti prije 18. stoljeća. Što se tiče *Drnjanske pjesmarice*, prve pjesme prate dijelove svete mise, kasnije ima onih koje također prate crkvenu godinu, pogotovo božićno i korizmeno vrijeme, dok je najviše zapisao posvećeno Djevici Mariji te više predstavlja ritmizirane molitve nego pjesme. Pritom valja napomenuti da su neke pjesme iz zapisivačeve suvremenosti, dok su neke mnogo starije, štoviše, Zvonar potvrđuje da su neke preuzete iz prethodnih pjesmarica, poput spomenute *Martjanske* ili *Pavlinke* iz 1644. Kajkavština kojom su pjesme zapisane bitno se razlikuje od podravske kajkavštine, zbog čega Zvonar sluti da njihovi zapisivači nisu bili rodnom iz Drnja nego su tamo samo službovali. Štoviše, s obzirom na štokavske i čakavske utjecaje smatra da su možda potjecali iz ozaljskog područja, gdje se prepliću sva tri hrvatska narječja. Kao što je spomenuto, uz duhovne *Drnjanska pjesmarica* donosi i nekoliko svjetovnih pjesama, među kojima je najzanimljivija ona koja govori o početku i završetku pobune Petra Zrinskog i Frana Krste Frankopana naslova *Alia vero de rebelione Comitum Petri Zriny (Druga istina o pobuni Petra Zrinskog)*. Nekoliko pjesama na latinskom jeziku za ovo izdanje preveo je Marko Rašić. Na kraju rukopisa nepoznati zapisivač (iz nepoznatih je razloga) zabilježio je »konjska vračva«, izbor narodnih lijekova za zdravlje konja.

U svakom slučaju, potrebno je pozdraviti objavu rukopisa *Drnjanske pjesmarice* zato što je time taj zbornik starih kajkavskih (i dijelom latinskih) pjesama konačno postao lako dostupan proučavateljima i čitateljima, što će zasigurno potaknuti nova jezikoslovna, književnopovijesna, etnološka i druga istraživanja, kakva slabije istražena kultura hrvatskog sjeverozapada prije 18. stoljeća svakako zaslužuje.

HRVOJE KEKEZ, KREŠIMIR REGAN, ZRIN – SREDNJOVIJEKOVNO SIJELO KNEZOVA BABONIĆA I ZRINSKIH, SREDNJA EUROPA, ZAGREB, 2020., 278. STR.

Agilni zagrebački nakladnik, Srednja Europa, koji se specijalizirao osobito za izdanja iz povijesti, izdao je monografiju tvrdoga grada Zrin na Zrinskoj gori, koji je u hrvatskoj povijesti srednjega i ranoga novoga vijeka odigrao osobito važnu ulogu. Urednik knjige je Damir Agićić, recenzenti su Krešimir Kužić i Zoran Ladić, a grafički urednik Tvrtko Molnar.

S obzirom da je tvrdi grad Zrin, koji je u osnovi izgrađen u srednjem vijeku, bio sjedište dvije slavne hrvatske plemićke obitelji, Babonića i Zrinskih, ova povijesna građevina za hrvatsku povijest i Hrvate ima posebno značenje, a ponajprije je simbol otpora protiv osmanskih osvajača. U opsežnom uvodnom dijelu knjige autori donose širok popis neobjavljenih i objavljenih izvora i kritički osvrt na brojnu literaturu. Tu je i pregled slikovnih izvora, popis tlocrta, crteža i fotografija, a donosi se i pregled arheoloških istraživanja i konzervatorskih radova na tvrdom gradu Zrinu. Bez obzira što je dosad o Zrinu pisano mnogo, ovo je sada najkompletnija monografija o ovom povijesnom gradu.

Nakon razrade važnosti geografskog smještaja i prometnog položaja Zrina autori donose temeljitu povijest utvrde Zrin. Najprije su razradili gradnju i razvoj utvrde u vrijeme knezova Babonića, a potom osobito detaljno od 1347. godine, kada Zrin postaje sijelo Bribirskih knezova Zrinskih, koji su pomicali svoje posjede pred osmanskim prodorima na zapad Hrvatske. Dakako posebno detaljno opisana je herojska prošlost Zrina u vrijeme borbi i osvajanja utvrde od osmanske sile.

Dokumentirana i znalačka je analiza arhitektonskog sklopa utvrde, s razvojnim građevinskim i obrambenim fazama. Posebno se arhitektonski i spomenički (sa stajališta povijesti umjetnosti i arhitekture) analiziraju pojedini dijelovi i funkcije tvrdoga grada Zrina: jezgra, ulazi, bedemi, branič-kula i bastioni, unutrašnje građevine, dvorska kapela, utvrđeno podgrađe (suburbium), te pojedine faze razvoja utvrde. S obzirom na razvoj i važnost Zrina (i kao sjedišta velikog vlastelinstva), ovdje se radi zapravo o određenoj aglomeraciji, koja ima centralne funkcije za širu okolicu. Zato je funkcioniranje aglomeracije, posebno u razvijenom i kasnom srednjem vijeku posebno analizirano. Pozornost je poklonjena i vjerskim funkcijama, te su prikazane zrinske crkve, Našašća Svetoga Križa i Sv. Marije Magdalene (Sv. Margarete). Razrađeni su i elementi geneze i razvoja zrinske aglomeracije tijekom razvijenog i kasnog srednjeg vijeka.

Autori su dakako punu pozornost posvetili i razradi nastanka, razvoja i funkcioniranja velikog zrinskog posjeda (vlastelinstva) na Zrinskoj gori i oko Une. Tu su najveću pozornost poklonili prikazu (osim samoga Zrina) i ostalih utvrda i tvrđica na tom području. Tako je prikazana povijest i osnovna obilježja utvrda Čava (Čavnik, Dobra Njiva, Gorička, Gvozdansko, Jamnica, Komogovina, Lišnica, Novi na Uni, Rastuša, Pedalj-grad, Podmilanski grad, Prevršac, Semigrad, Stupnica i Svinica. Knjiga donosi dosad najpotpunije podatke o tim lokalitetima, kao i cijelom uskom vlastelinstvu Zrinskih. Valja svakako naglasiti da je ova knjiga opremljena velikim brojem povijesnih veduta, crteža, slika, planova pojedinih lokaliteta, kao i fotografijama današnjeg stanja.

Petar FELETAR

MARIJAN JAKUBIN – UZ 50. OBLJETNICU LIKOVNOG STVARALAŠTVA I 75. OBLJETNICU ŽIVOTA, IZLOŽBA I KATALOG, MUZEJ GRADA ĐURĐEVCA, 13. 5. – 12. 6. 2022.

U povodu životnog (75.) i stvaralačkog (50.) jubileja istaknutog hrvatskog slikara i likovnog pedagoga, prof. dr. sc. Marijana Jakubina, u Muzeju grada Đurđevca (u Starom gradu) otvorena je retrospektivna izložba njegovih radova. Uz izložbu je tiskan i obiman katalog, zapravo mala monografija o ovom zaslužnom umjetniku. Autorice tekstova su Edita Janković Hapavel (ravnateljica Muzeja), Sanda Stanačev Bajzek i Višnja Slavica Gabout.

Iako rođen u Zagrebu (1946.), Marijan Jakubin je Podravec, pa i živi na svojem konaku u Medveđici (Novo Virje) sve do 1962., kada odlazi na školovanje u Zagreb, gdje i trajno ostaje. Jakubin je školovani umjetnik, sa završenim studijem likovnog odgoja na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji i

povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu. I cijeli život radio je kao likovni pedagog upravo na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji, kasnije Učiteljskom fakultetu (1971.-2016.), gdje je odgojio stotine likovnih pedagoga, pa i umjetnika. Od 1971. (Salon Škole primijenjenih umjetnosti u Zagrebu) do 2022. (Salon Muzeja grada Đurđevca) priredio je 17 samostalnih izložbi, a sudjelovao je na još stotinjak skupnih nastupa. Pisac je brojnih likovnih udžbenika i knjiga, te dobitnik prestižnih nagrada.

U svojem likovnom stvaralaštvu Jakubin eksperimentira od modernističkih do realističkih pristupa. U prvoj fazi slikao je tamne game s minimalnim likovima i sadržajima, a kasnije se otvorio prema svjetlu i koloritu. Ili kako je u katalogu zapisala Sanda Stanačev Bajzek: »Marijan Jakubin polivalentan je umjetnički stvaralac. Stvorivši jasni osobni identitet plastičnim likovnim sustavima, tendencijom prema čistoći i univerzalnosti umjetničkog jezika, Jakubin svjedoči o osobnosti likovne sintakse, potencirane redukcioniističkim pristupom koji proizlazi upravo iz individualnog, vlastitog doživljaja svijeta koji ga okružuje, ali i onoga koji pronalazi u sebi. Ugrađujući u strukturu djela čistoću izražajnosti i kompozicije slike čiju vrijednost i potentnost neprestano revalorizira prinosom univerzalnih estetskih i vječnih duhovnih vrijednosti«. O Jakubninu je likovni kritičar Ivan Ladislav Galeta zapisao i ovo: »Jakubin je jedan od onih, koji su se usudili ući u mrak i osjeća ga jednako vrijednim kao i svjetlo, a potreban mu je da bi pokušao obuhvatiti život u cjelini«.

Posebna su, pak, priča Jakubinovi vitraji, koji se danas nalaze u crkvama širom Hrvatske (i šire). Jakubin ističe da »sakralna umjetnost mora biti u funkciji crkvenog prostora, prvenstveno u liturgiji, komunikaciji s Bogom kroz molitvu...«. Njegovi vitraji to odista jesu, iako nisu slikani realistički, ali su igra svjetla i boje. Pogotovo dominira plava i crvena, ti vitraji zato podsjećaju na slavne Chagallovske.

Petra SOMEK

PARKOVI – SPONA GRADA I PRIRODE, UR. SINIŠA GOLUB I PETRA SOMEK, MERIDIJANI I MEĐIMURSKA PRIRODA, ZAGREB-ČAKOVEC, 2022., 368 STR.

Uz potporu europskog fonda (Interreg, Hungary-Croatia) napisana je i objavljena vrijedna ekološka knjiga »Parkovi – spona gradova i prirode«. Izdavači su jedna od najagilnijih hrvatskih županijskih zavoda za zaštitu prirodne baštine – Međimurska priroda, te Izdavačka kuća Meridijani. Ova dva nakladnika su prije dvije godine izdala i jednu od ponajboljih knjiga o prirodnoj baštini u ovom dijelu Europe, pod naslovom »Međimurska priroda«. Tekstovi su objavljeni na hrvatskom i engleskom, a sažeci i na mađarskom jeziku. Autori priloga su ugledni stručnjaci-ekolozi iz Hrvatske, Mađarske i SAD, a knjigu su znalački uredili Siniša Golub i Petra Somek.

Ova knjiga je, zapravo, jedno od rijetkih takvih izdanja u ovom dijelu Europe, a zacijelo prva u Hrvatskoj, koja se bavi ovom prevažnom ekološkom temom. Naime, u svijetu već danas u gradovima živi gotovo 60 posto stanovništva, a do 2050. taj pokazatelj popet će se i na 80 posto. Dakle, u uvjetima urbaniziranih sredina živi većina svjetskog stanovništva. Za njihov (zdraviji život izuzetna je važnost gradskih parkova i zelenila. Zato čovjek mora s parkovnom prirodnom baštinom graditi pažljiv, zaštitnički međuodnos. Ova knjiga upozorava na važnost gradskih parkova, s različitih aspekata problematizira spomenike parkovne arhitekture. Osobito se razrađuju dobrobiti urbanih parkova, njihovu genezu i razvoj, te kako s njima ekološki gospodariti i štititi. Navedeni su dobri primjeri iz prakse, koji su vezani uz revitalizaciju gradskih parkova i zelenila.

U uvodu je prikazano »putovanje« jednog stabla kroz IUCN kategorije. Zatim Mladen Maradin razrađuje geografsko-klimatsko značenje parkova u urbanim područjima, a Hrvoje Dečak prikazuje ostvarenje futurističkog projekta gradskog parka na vodi – Little Island u New Yorku. Posebnu pozornost hrvatske ekološke javnosti zadnjih je godina izazvala smjela realizacija revitalizacije gradskoga parka oko dvorca Pejačević u središtu Virovitice. O dosezima i važnosti toga programa piše Milko Puncer. Posebna pozornost posvećena je parkovnoj arhitekturi u Međimurju, a pogotovu perivoju Zrinskih oko staroga grada u Čakovcu. Povijest toga izuzetnog perivoja donosi Nikola Cik, o povijesnom kontekstu zaštite perivoja Zrinskih u Čakovcu piše Mihaela Mesarić, a stanje parkovne arhitekture u Međimurju analizira Sara Srša.

O povijesnom slijedu i današnjem stanju posebno vrijednog perivoja oko dvorca Feštetić u mađarskom gradu Keszthelyu, na južnoj obali Balatona, piše Lorand Bali. Iz Mađarske se javljaju i autori Robert Matics, Zoltan Schneider i Akos Klein, koji problematiziraju ulogu i važnost urbanih staništa u očuvanju ptičjih zajednica, a na primjeru naselja u Županiji Zala. Novinar i publicist Željko Žutelija zauzeto piše o povezanosti parkova i ljudske svakodnevice, na primjeru Zagreba, a Morana Bačić donosi zanimljiv prikaz iskustva javne ustanove u upravljanju Perivojem Vladimira Nazora u Zadru, koji je osobito vrijedan spomenik parkovne arhitektura na Jadranu.

Sonja Karoglan Todorović razrađuje estetske, ekološke, zdravstvene i socio-ekonomske dobrobiti urbanih javnih parkova, bez kojih, zapravo, život u gusto naseljenim urbanim područjima ne bi bio moguć. Jedan od urednika knjige, Siniša Golub, ravnatelj »Međimurske prirode«, donosi polemičku i poticajnu analizu pod naslovom »Svačiji i ničiji: gradski park kao ogledalo društva«. Marko Randić piše o razlikama (u karakteristikama i načinu održavanja) između parka-šume i spomenika urbane parkovne arhitekture, a na primjerima iz Primorsko-goranske županije. Američki autor, Marcy Huffaker iz Wisconsin, donosi američka iskustva u obnovi i održavanju neiskorištenih zelenih površina na primjeru malog grada – Baraboo kod Chichaga.

Dva članka sociološko-biološkoga karaktera nalaze se pri kraju knjige. Marina Butorac piše o parku kao zelenom srcu grada, odnosno o važnosti vrtova i perivoja u urbanim područjima. Ivica Tikvić problematizira utjecaj ekoloških čimbenika na stabla u urbanim sredinama i funkcioniranja stabala u šumskim ekosustavima. Na kraju, Goran Huljениć piše o potrebi i načinima brige i sanacije starih stabala u urbanim sredinama.

Valja istaknuti da je knjiga vrlo bogato i umješno opremljena dobrim fotografijama i drugim ilustracijama, a grafičku opremu potpisuje Petra Somek.

Dragutin FELETAR

ROBERT ČIMIN: ARHEOLOŠKI GENOM PODRAVINE, RAZVOJ I PROSTORNA ORGANIZACIJA SREDNJOVJEKOVNIH POSJEDA NA PODRUČJU GORNJE KOMARNICE, IZDAVAČKA KUĆA MERIDIJANI, KOPRIVNICA, 2022., 480 STR.

Krajem travnja 2022. godine javnosti je predstavljena nova publikacija u izdanju Izdavačke kuće Meridijani, autora dr. sc. Roberta Čimina. Radi se o skraćenoj verziji autorove doktorske disertacije, prilagođenoj monografskom izdanju, koja je obranjena 2020. godine pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. O veličini originalnog rada svjedoči činjenica da je »skraćena« verzija koju će čitatelj imati pred sobom predstavljana na čak 480 stranica. Budući da se radi o rezultatima doktorske disertacije knjiga predstavlja rezultate višegodišnjih arheoloških istraživanja prostora Gornje Komarnice koju, temeljem povijesne topografije, rezultata istraživanja i, ono najvažnije, donesenim zaključcima, autor predstavlja kao povijesnu podlogu razvoja, smještaja i pojma današnjeg prostora Podravine, o čemu naznaku daje već i u samom naslovu.

Knjiga je podijeljena na četiri glavna poglavlja: Crkve i groblja; Utvrđenja; Naselja; Prostorna analiza. Kroz prva tri poglavlja predstavljeni su rezultati terenskih istraživanja različitih, tj. glavnih tipova arheoloških lokaliteta koji zajedno čine jednu cjelinu u kontekstu istraživanja određenog prostora tijekom razdoblja razvijenog i kasnog srednjeg vijeka: crkva i mjesno groblja kao središte religijskog života, utvrde kao središte / sjedište svjetovne vlasti, naselja kao pokretač i okosnica života. U istraživanju navedenih tema autor je svakoj pristupio na isti metodičan način – istražio je po tri cjeline crkve i groblja, utvrđenja i naselja. Tako u prvom poglavlju predstavlja istraživanja provedena na crkvama Sv. Nikola u Koprivnici, crkvi Sv. Jurja na lokalitetu Sošice 1 kod Đurđevca te crkvi Sv. Martina u Virju. U drugom poglavlju predstavljeni su rezultati istraživanja koprivničke tvrđave, visinske utvrde Kamengrad u Starigradu te nizinske utvrde Gorbonok kod Kloštra Podravskog. U poglavlju Naselja predstavlja rezultate istraživanja naselja Mekiš – Zgruti 1, Podravske Sesvete – Ruškova greda te Mekiš – Crlenika 2, koja ujedno pripadaju vlastelinstvu koje je upravljano iz utvrde Gorbonok. Istražujući sva tri tipa arheoloških lokaliteta koji čine okosnicu života određenog prostora tijekom navedenih razdoblja, autor

je kroz prikupljene materijalne predmete te njihovu tipološku klasifikaciju dobio uvid u sliku razvoja i funkcioniranja svakog od navedenih mikroprostora te promjena koje se u njemu zbivaju.

Paralelnu fazu istraživanja predstavljenih u prva tri poglavlja čini interpretacija podataka prikupljenih tijekom brojnih terenskih pregleda koji su rezultirali bazom od 383 arheološka lokaliteta, za koje autor navodi sve poznate karakteristike, ali i količinu prikupljenog materijala, čime razdvaja lokalitete po veličini i vremenu zaposjedanja (Katalog lokaliteta). U daljnjoj interpretaciji autor ne uzima u obzir samo arheološki kontekst prikupljenih površinskih nalaza (koje također prezentira u bogatom katalogu nalaza, koji ukupno čine 742 predstavljena predmeta) već ih povezuje i uspoređuje s povijesnim podacima srednjovjekovnih naselja, crkva, groblja i utvrda. Time u analizu uvodi novi metodološki pristup u obradi i interpretaciji podataka, a koje jasno prezentira i interpretira kroz brojne karte i tabele. Upravo ta interpretacija i međusobna korelacija podataka čini okosnicu poglavlja Prostorna analiza, unutar kojeg su predstavljeni zaključci disertacije, tj. cjelokupne prostorne analize različitih tipova lokaliteta i podataka koji su prikupljeni na njima. O dubini povijesno-arheološke analize u koju je autor zašao svjedoči i činjenica da je u sklopu Prostorne analize zasebno i iscrpno obrađena crkvena organizacija, a zasebno upravna organizacija te da je, analizom toponima te prikupljenog materijala, u gotovo 48% slučajeva uspio povezati povijesno dokumentirana naselja na prostoru Gornje Komarnice s položajima arheoloških lokaliteta. Iako je, kako i sam autor u posljednjem poglavlju navodi, dosad bilo pojedinačnih slučajeva vezanih uz povezivanje arheoloških lokaliteta s povijesno utvrđenim naseljima, ovo djelo predstavlja prvu sintetsku analizu jednog većeg prostora, temeljem trenutno dostupnih i poznatih podataka. Navedena činjenica ovo djelo stoga čini kapitalnim i nezaobilaznim u daljnjem proučavanju srednjovjekovne povijesne i arheološke slike Gornje Komarnice, a ono ujedno postavlja i metodološke temelje za sva slična i buduća istraživanja.

Ivan VALENT

ZVONIMIR IŠTVAN: HRVATSKO ŠUMARSKO DRUŠTVO OGRANAK KOPRIVNICA, 1956.-2021. HRVATSKO ŠUMARSKO DRUŠTVO, OGRANAK KOPRIVNICA, ZAGREB, KOPRIVNICA, 2021., 116 STR.

Na kraju 2021. godine objavljena je samostalna knjiga Zvonimira Ištvan o Ogranku Hrvatskog šumarskog društva koje djeluje u Koprivnici od 1956. godine. Upravo je 65. obljetnica osnutka ovog ogranka bila povod za objavljivanje knjige. S obzirom na dosadašnje iskustvo i zapažene rezultate u obradi tema iz povijesti šumarstva Podravine, Zvonimir Ištvan se prihvatio rekonstrukcije djelovanja koprivničkog ogranka Hrvatskog šumarskog društva. U tome je uspio unatoč poteškoćama koje su ga sputavale, a to je prvenstveno nedostatak izvornog arhivskog gradiva. No, autor se je još jednom dokazao kao vješt istraživač i nadoknadio je nedostatak dokumenata obilnim korištenjem novinskih članaka i različitih osobnih bilješki članova dotičnog ogranka. Ogranak u Koprivnici jedan je od 19 ogranka Hrvatskog šumarskog društva koji djeluju u Hrvatskoj, a koje je osnovano u jeku hrvatskog narodnog preporoda u prvoj polovini 19. stoljeća. Stoga je Ištvan izradio popis članova Hrvatskog šumarskog društva s područja na kojem danas djeluje koprivnički ogranak, a koji su bili aktivni u to najstarije doba.

Preteča koprivničkog ogranka Hrvatskog šumarskog društva bio je Šumarski klub u Koprivnici koji je osnovan 1956. godine i čije je djelovanje do 1960. godine opisano na početku knjige. Autor je rekonstruirao rad Šumarskog kluba predstavivši prikupljene podatke kronološkim redom, a koji se odnose uglavnom na skupštine, stručne ekskurzije, predavanja, instruktaze i šumarske zabave. Ono što će biti korisno svima koji se bave gospodarskom poviješću su podaci o ulozi Šumarskog kluba u pokretanju drveno-industrijskog kombinata u Podravini. Pošto je 1961. godine matično šumarsko društvo reorganizirano u administrativnom smislu, tako je i Šumarski klub iz Koprivnice od 1962. godine djelovao pod nazivom Šumarsko društvo Koprivnica. Predsjednici koprivničkog šumarskog društva po dužnosti su sudjelovali u radu plenuma Saveza šumarskih društava Hrvatske. Na lokalnoj razini nastavili su održavati stručne ekskurzije i predavanja o važnim gospodarskim i tada aktualnim problemima. Zanimljivo je da su organizirali ekskurzije u domovini i inozemstvu: Austrija, Italija, Češka, Bugarska, Rumunjska, Slovenija, Bosna i Hercegovina i drugdje.

U posebnom poglavlju opisano je djelovanje Ogranka Šumarskog društva u Koprivnici tijekom posljednjih 30 godina djelovanja, odnosno od 1991. do 2021. godine. Spomenuti su uspjesi šumara s ovoga područja, a posebno je istaknuta međunarodna suradnja. Tu su osnovni podaci o upravi društva, predsjednicima, tajnicima i blagajnicima. Pobrojene su aktivnosti kao što su stručna predavanja, radne akcije, šumarske zabave, stručne ekskurzije i izleti, likovne kolonije te izdavaštvo i sponzorstva. Sve to svjedoči o bogatstvu aktivnosti u društvu i doprinosu njegovih članova razvoju šumarske struke, ali i zajednici u kojoj žive i djeluju. Kao i u drugim Ištvanovim knjigama koje su posvećene povijesti šumarstva, i u ovoj se nalazi Šematizam – *popis svih zaposlenih u Upravi šuma Podružnica Koprivnica*. Ovo je sedmi takav popis koji je objavio Zvonimir Ištvan i koji sadrži ažurirani popis svih osoba u UŠP Koprivnica, odnosno šumarijama u Čakovcu, Đurđevcu, Ivancu, Kloštru Podravskom, Koprivnici, Križevcima, Ludbregu, Repašu, Sokolovcu i Varaždinu te u radnim jedinicama mehanizacije i prijevoza u Đurđevcu i rasadničarstva u Koprivnici.

Osim što je doprinos poznavanju povijesti Podravine, ova knjiga je svakako još jedan vrijedan doprinos poznavanju povijesti šumarstva u Hrvatskoj i pogotovo doprinos poznavanju biografija šumara i drugih osoba zaslužnih za razvoj šumarske struke. Možemo pretpostaviti da će ova knjiga poslužiti drugim ograncima Hrvatskog šumarskog društva kao predložak za izradu svojih monografija, ako to već nisu učinili. Zvonimir Ištvan pokazao je kako se to može napraviti čak i u situacijama kada se čini da nema dovoljno arhivskog gradiva i kada je ono tek djelomično sačuvano. S druge strane, vjerujem da će ova knjiga potaknuti druge stručnjake da istražuju i pišu o nekim temama koje je Zvonimir Ištvan dotaknuo u ovoj knjizi, a pogotovo iz područja gospodarske povijesti i povijesti okoliša.

Nikola CIK

MATEJ IŠTVAN: KULTURNO-UMJETNIČKO DRUŠTVO MOLVE, 1965.-2020. OPĆINA MOLVE, MOLVE, 2021., 346 STR.

Mladi povjesničar Matej Ištvan objavio je opsežnu monografiju o Kulturno-umjetničkom društvu iz Molva povodom 55. obljetnice djelovanja. Izdavač knjige je Općina Molve, a suizdavači su KUD Molve i Društvo za povjesnicu i starine Molve. Urednik knjige je Zvonimir Ištvan, a recenzenti su Dražen Podravec i akademik Dragutin Feletar. Iz predgovora koji je napisao načelnik Općine Molve Zdravko Ivančan doznajemo da je jedna od namjera ove knjige istaknuti ulogu KUD-a Molve u očuvanju materijalne i nematerijalne kulturne baštine Molva. Svojevrсни proslov knjizi napisala je etnologinja iz Muzeja grada Koprivnice Vesna Peršić Kovač koja je dala pregled sadržaja knjige i opisala njen doprinos valorizaciji očuvanja kulturne baštine i tradicije u Molvama tijekom 55 godina djelovanja KUD-a. U uvodnom dijelu je autor predstavio kojim se izvorima koristio pri izradi knjige. To su prvenstveno iskazi kazivača koji su bili članovi KUD-a Molve, zatim pisani povijesni izvori kao što su tajnički zapisnici, spomenica osnovne škole Molvama, novinski članci, fotografije, različite publikacije, a u izvor spoznaja ubraja i vlastito iskustvo rada u KUD-u.

Sadržaj knjige podijeljen je u više poglavlja u kojima je kronološkim redom opisan kulturni amaterizam, folklor i djelovanje KUD-a u Molvama tijekom proteklih desetljeća. Na početku knjige autor je definirao osnovne pojmove kojima se bavi u knjizi, a to su: kultura, umjetnost i folklor. Prvo poglavlje nosi naziv *Povijest folklorne struke* u kojem najprije problematizira tradiciju obrazovanja folklornih voditelja u 20. stoljeću. Pri tome je istaknuo ulogu poznatog hrvatskog etnokoreologa Ivana Ivančana (1927.-2006.) iz Molva. Nekoliko kratkih tekstova posvećeno je glazbenom, kazališnom i likovnom amaterizmu u Molvama.

Sljedeće poglavlje nosi naziv *Folklor molvarskog kraja*. Tu je vrlo zanimljiv tekst o crkvenoj glazbi u Molvama u razdoblju od 18. stoljeća do današnjih dana. Slijedi tekst o amaterskim glazbenim sastavima (uglavnom tamburaški sastavi) koji su djelovali u Molvama tijekom 20. stoljeća. Ovdje treba spomenuti da je autor prikupio fotografije na kojima su članovi opisanih glazbenih sastava, a koje su opremljene detaljnim opisima. Na isti način obrađena je povijest vokalne glazbe pri čemu je opisana uloga pjevanja u svakodnevnom životu stanovnika Molvi kao i pjevanje u crkvenom zboru. Uz to je opisan i plesni folklor s podacima o plesanju kola, pogotovo svatovskih i vuzmenih (uskrasnih). Ovdje

je posebno došlo do izražaja autorovo odlično poznavanje lokalnog nazivlja tradicionalnih plesova pa ove podatke možemo smatrati doprinosom poznavanju molvarškoga govora.

U posebnom poglavlju opisani su molvarski svati (svadbe i svadbeni običaji u Molvama) od sredine 19. do sredine 20. stoljeća. Autor je najprije opisao svatovske običaje u drugoj polovini 19. stoljeća kada su Molvarci još živjeli u kućnim ili obiteljskim zadrugama, a onda u razdoblju od 1870-ih godina do Prvog svjetskog rata kada je krajiška uprava u nekadašnjoj Vojnoj krajini ili granici, kamo su spadale i Molve, zamijenjena onom građanskom ili civilnom. Tu su i stihovi najstarijih poznatih svatovskih pjesama kakve su se pjevale u Molvama. Posebno su obrađeni svati u Molvama između dva svjetska rata te u razdoblju od 1945. do 1965. godine. Folklor u likovnom izražavanju i molvarska narodna nošnja još su neke od obrađenih tema.

Kulturnim organizacija koje su djelovale u Molvama prije osnutka KUD-a posvećeno je posebno poglavlje. Tu je opisano djelovanje tamburaškog orkestra u sastavu Hrvatske pučke knjižnice u Molvama, zatim organizacija Seljačke sloge u Molvama i Repašu i limena glazba molvarškog DVD-a. Napokon je opisan početak djelovanja KUD-a u Molvama, odnosno osnutak folklorne grupe u okrilju molvarske osnovne škole 1965. godine. Tekst o djelovanju KUD-a u prva dva desetljeća popraćen je mnoštvom fotografija i preslika novinskih članaka. Na sličan način opisano je djelovanje i u sljedećim desetljećima s napomenom da je od 1994. godine sadržaj raspoređen po godinama. Spomenimo da se taj pregled prostire na dvije stotine stranica pa to svjedoči o količini objavljenih materijala.

U posebnom dijelu opisan je Zadržni dom, odnosno Dom kulture, čija je gradnja započela u doba Drugoga svjetskog rata, a koji je bio dom KUD-a Molve. Ukratko je opisana izdavačka djelatnost KUD-a Molve. Na kraju je popisana imovina KUD-a Molve sa stanjem na kraju 2020. godine u čemu je sadržana ženska i muška podravska, međimurska i zagorska narodna nošnja te tambure i tradicijska glazbala. Tu je i abecedni popis imena aktivnih, pasivnih i počasnih članova KUD-a Molve od 1985. do 2020. godine. Na kraju knjige nalaze se zaključak, sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku te recenzije i popis korištene literature i izvora. Knjiga Mateja Ištvana može poslužiti i drugim Kulturno-umjetničkim društvima da izrade slične monografije o svojem djelovanju.

Nikola CIK

JOSIP TOMEĆ: VIRJE, 1897. – 1904., ZBORNİK ZA NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE, KNJIGA 62, PRIREDILI DRAGUTIN FELETAR, ANĐELA FRANČIĆ I JOŽA HORVAT. HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAGREB, VIRJE, 2021., 493 STR.

Kao 62. knjiga *Zbornika za narodni život i običaje* objavljen je opsežan etnografski rad o Virju na prijelazu s 19. na 20. stoljeće, a čiji je autor Josip Tomeć. Taj rad nastao je na temelju poznate *Osnove* Antuna Radića u doba kada je relativno mnogo seljaka prionulo pisanju etnografskih zapisa o mjestima u kojima su živjeli. No, rijetko koji je u tome bio toliko vješt i uspješan kao što je bio Josip Tomeć (1854.-1908.) iz Virja. Iako se o njemu zna vrlo malo, možemo zaključiti da je Josip Tomeć bio pismeni seljak koji je osnovnu školsku naobrazbu stekao u rodnom Virju, a prema vlastitom svjedočanstvu bio je jako zainteresiran za knjigu, odnosno za čitanje i pisanje. Svatko tko će pročitati njegovo djelo, zaključit će da je Tomeć bio izrazito talentiran pisac, te je očito bio načitan, koliko je to bilo moguće biti jednom skromnom seljaku u Virju u 19. stoljeću. Možemo pretpostaviti da je čitao barem Radićevo glasilo *Dom* i da je vjerojatno imao i vlastite knjige iz, primjerice, naklade Matice hrvatske. Stoga prepletanje kajkavštine i štokavštine u tekstu, na što upozoravaju jezikoslovci Anđela Frančić i Joža Horvat u svojim popratnim studijama, možemo smatrati još jednim dokazom da je Tomeć očito bio školovan i načitan što je utjecalo na njegovo literarno izražavanje. Kako bilo, pred znanstvenom i stručnom, te širom javnošću, nalazi se velebno etnografsko djelo koje je gotovo 120 godina stajalo u arhivi Odsjeka za etnologiju HAZU. Na izdavanju ovog djela možemo zahvaliti djelatnicima Odsjeka za etnologiju HAZU na čelu s akademikom Dragutinom Feletarom koji je glavni i odgovorni urednik *Zbornika za narodni život i običaje*, časopisa koji izlazi od kraja 19. stoljeća.

Sadržaj knjige sastoji se od vjernog prijepisa Tomčevog rukopisa i više popratnih studija. Uvodnu studiju s biografskim podacima o Josipu Tomcu i njegovoj suradnji s Antunom Radićem, kao i prilika-
ma u Virju u doba nastanka rukopisa, napisao je akademik Dragutin Feletar. On je pažljivo izabrao i
više desetaka slikovnih priloga iz vlastite fotoarhive kojima je ilustrirana knjiga, a neke od objavljenih
starih fotografija potječu upravo iz vremena kada je u Virju živio i stvarao Josip Tomec. Kratak dijalek-
tološki osvrt na Tomčev rukopis izradio je jezikoslovac Joža Horvat. Tomec je bio marljiv pisac i saku-
pljač pa je njegov rukopis opsega preko šest stotina stranica. Sadržaj je podijeljen u dvanaest velikih
poglavlja koja se sastoje od mnoštva manjih tema. Prvo je poglavlje o prirodi, odnosno svojevrsni
geografski opis okoliša Virja s podacima o prirodnim obilježjima, flori i fauni. U drugom je poglavlju
opisao ljude i to toliko detaljno da je opisao sve dijelove tijela kao i tada poznate bolesti i njihove simp-
tome. Ne treba posebno spominjati da je sve to napisano na izvornom virovskom kajkavskom govoru
što čitavo djelo čini posebno zanimljivim. Sve što čovjek može zamisliti da se nalazi oko njega i da je
koristio u svakodnevnom životu u različitim godišnjim dobima opisano je u dva velika poglavlja. Tu su
opisane starinske kuće i dvorišta, hrana i posuđe, odjeća i obuća, te najrazličitije sprave i oruđe. U
posebnom poglavlju opisani su svi poslovi, od lova, preko uzgoja stoke i odnosa prema kućnim ljubim-
cima, pa do obrade zemlje i kućnih poslova. Posebno su zanimljivi tekstovi o građenju i izradi rukotvo-
rina. Istaknimo samo to da je Tomec tako detaljno i precizno opisao izradu nareda za tkanje i cijeli
proces izrade domaćeg platna (od sadnje lana i konoplje do bijeljenja gotovog platna) da bi prema tim
opisima sve te poslove bilo moguće ponoviti i danas. Velik trud je Tomec uložio u opisivanje međuljud-
skih odnosa i ponašanja ljudi u Virju. Nije se ustručavao koristiti imena svojih suvremenika i kazivača,
a s čitateljima je podijelio i vlastita iskustva, kao što je primjerice njegova nesretna ljubav i dogovoreni
brak. Vrlo detaljno su opisani najrazličitiji običaji kao što su običaji kod jela, zajedničkih poslova,
posuđivanje i pomaganje, kumstvo, ali i svađe i razmirice. Posebno su opisani običaji vezani uz tri
osnova vitalna događaja, a to su porod, ženidba i smrt. Od ovih običaja do danas je u praksi sačuvan tek
vrlo mali dio, pa su Tomčevi zapisi svjedočanstvo o bogatstvu narodnih običaja u Virju u 19. stoljeću.
Posljednjih nekoliko poglavlja posvećeno je narodnom stvaralaštvu i mudrostima. Tako je tu nekoliko
narodnih pjesama, poslovice, pripovijetki i priča od kojih se neke odnose na tumačenje prošlosti Virja.
Općenito se Tomec na nekoliko mjesta upustio u interpretiranje nastanka i razvoja svojeg rodnog Virja.
Slijedi pregršt tekstova o narodnim vjerovanjima, gatanjima, bajanjima i vraćanjima.

Nabrajajući samo djelomično teme koje je obradio Josip Tomec dolazimo do zaključka da je u jed-
nom ovakvom prikazu nemoguće dočarati njegovu minucioznost i temeljitost u radu. Svatko tko uzme
knjigu u ruke pronaći će nešto zanimljivo za sebe, stručnjaci će naići na gotovo neiscrpno vrelo poda-
taka, a za sve one koji proučavaju prošlost Virja i Podravine, pogotovo etnologe, povjesničare i jeziko-
slovce ovo će biti referentno djelo za njihova istraživanja. O kvalitetama Tomčevog rukopisa govori i
popratna studija koju su napisali Anđela Frančić i Joža Horvat s posebnim osvrtom na strukturu ruko-
pisa i postupke primijenjene u priređivanju rukopisa što će svakome olakšati čitanje i korištenje teksta.
Tome će pripomoći i rječnik manje poznatih riječi i izraza koji su također priredili Anđela Frančić i Joža
Horvat. Stoga možemo zaključiti da je Tomčevo djelo ujedno i riznica virovskoga govora koja može
poslužiti kao polazište za izradu rječnika toga podravskoga mjesta. Kao što smo mogli čuti na predstavl-
ljanju u Virju ovo je monografsko djelo podjednako važno za lokalnu zajednicu gdje je to djelo nastalo,
kao i za etnologiju kao struku općenito. Naime, Virje je jedno od tridesetak mjesta koje ima ovakvu
etnografsku monografiju i zato očekujemo da će knjiga, koja se čita poput uzbudljivog romana, biti
dobro prihvaćena u širokom krugu čitatelja.

Nikola CIK

UPUTE SURADNICIMA

Časopis »Podravina« objavljuje članke koji se recenziraju i one koji ne podliježu recenzentskom postupku. Članci koji se kategoriziraju kao znanstveni i stručni moraju imati dvije pozitivne recenzije.

Recenzirani radovi kategoriziraju se na sljedeći način:

1. Izvorni znanstveni članci, kratka priopćenja, prethodna priopćenja i izlaganja sa znanstvenog skupa sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku. Oni moraju biti izloženi tako da se može provjeriti točnost rezultata istraživanja.

2. Pregledni radovi sadrže izvoran, sažet i kritički prikaz jednog područja ili njegova dijela u kojemu autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena uloga autora izvornog doprinosa u tom području u odnosu na već objavljene radove, kao i iscrpan pregled tih radova.

3. Stručni rad sadrži korisne priloge iz područja struke i za struku, koji ne moraju predstavljati izvorna istraživanja. Časopis objavljuje i tekstove koji spadaju u grupu »građa« koja sadrži, prema pravilima za objavljivanje, pripremljene izvorne dokumente.

Kategoriju **članak** predlažu dva recenzenta, a u slučaju njihova neslaganja konačno mišljenje donosi uredništvo. Kategorizacija se navodi i objavljuje u zaglavlju članka.

Uredništvo i urednici pridržavaju pravo na manje izmjene teksta, lekture i grafičkih priloga, ali tako da to bitno ne utječe na sadržaj i smisao članka.

Uredništvo ne odgovara za navode i gledišta iznesena u pojedinim prilogima. Časopis izlazi u pravilu dva puta godišnje, a rukopisi se ne vraćaju.

Osim recenziranih članaka, časopis »Podravina« objavljuje recenzije i prikaze knjiga te periodike, a prema potrebi obavijesti, bilješke, reagiranja i slično.

Jednom prihvaćeni članak obvezuje autora da ga ne smije objaviti na drugom mjestu bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Prilozi za časopis »Podravina« moraju biti pisani na računalu, u jednoj od verzija programa MS Word (od 6.0 nadalje) ili iznimno u nekom od programa koji su kompatibilni s MS Word. Svi tekstovi moraju biti snimljeni u formatu MS Word dokumenta (*.doc). Potrebno je koristiti font Times New Roman. Veličina slova je 12, a prored 1,5. U bilješkama je veličina slova 10, a prored jednostruki (single).

Uredništvu treba dostaviti jedan ispis teksta i disketu (ili CD).

Članci se mogu predati osobno uredniku ili se šalju na adrese (s naznakom: Za časopis »Podravina«):

- urednik prof. dr. sc. Dragutin Feletar, Trg mladosti 8, 48000 Koprivnica
- Meridijani, Obrtnička 26, 10430 Samobor, drago@meridijani.com
- urednik Hrvoje Petrić, Vinka Vošickog 5, 48000 Koprivnica, hpetic@ffzg.hr

Članci ne bi smjeli prelaziti opseg od dva arka (32 kartice), a autori dobivaju besplatno primjerak časopisa »Podravina« te prema mogućnostima i do deset primjeraka separata.

Tablice, grafički prilozi (crteži, karte i dr.) i fotografije moraju imati numeraciju i takav raspored u tekstu da ih je moguće uvrstiti paralelno s tekстом. Grafički prilozi se prilažu u originalu, svaki na posebnoj stranici, formata do A4. Naslov tablice (skraćeno Tab.) stavlja se iznad, a izvor ispod nje. Izvorni znanstveni članci u pravilu ne smiju koristiti grafičku dokumentaciju drugih autora. Ako se koristi takva dokumentacija, obvezno treba citirati autora. Kod objavljivanja starih karata i grafika treba navesti autora, izvor ili ustanovu gdje se grafički prilog čuva te signaturu ako postoji.

Svaki je autor dužan dostaviti sljedeće podatke o članku i sebi:

- a) naslov članka
- b) ime(na) autora
- c) naziv i adresu ustanove u kojoj autor radi

d) za članke koji se recenziraju potrebno je priložiti sažetak, a on treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i kratki zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike, a optimalan opseg sažetka je tekst koji ima oko 250 riječi

e) ključne riječi na jeziku članka.

Članci se objavljuju u pravilu na hrvatskom, njemačkom, slovenskom i engleskom jeziku.

CITIRANJE I PISANJE BILJEŽAKA

Prezime autora piše se velikim tiskanim slovima (verzal), a ime običnim slovima (kurent). Naslov članka se piše običnim slovima, a naslov djela udesno nagnutim slovima (kurziv). Kod citiranja članka se može, ali i ne mora staviti »str.« ili »s.« Najbolje je samo napisati broj stranice. Kada se isto djelo ponovno navodi u članku na drugome mjestu, treba upotrijebiti skraćeni naziv, a navodi se samo prvo slovo imena autora i prezime te prvih nekoliko riječi djela ili članka i broj stranica.

Drugi način ponovna citiranja sadrži prezime autora, prvo slovo imena verzalom, godina izdanja i broj stranice. Ako je isti autor iste godine napisao dva ili više teksta, onda se citira godina s dodatkom malog slova po abecedi, 1991.a, 1991.b, 1991.c itd.

Na kraju članka se može, ali i ne mora priložiti popis literature i izvora, i to abecednim redom.

A WORD TO ARTICLES' CONTRIBUTORS

»Podravina« magazine publishes articles and papers, subject to review and those which are not. Papers, categorized as scientific, must have 2 (two) positive reviews.

The reviewed papers are categorized in the following manner:

- 1. Original scientific articles, short notes, previous notes, scientific conference presentation** - with yet unpublished results of original research in complete or preliminary form; must be laid out so that accuracy of research can be verified.
- 2. Revised papers** - with original, abbreviated, concise and critically viewed summary of a certain field of work or its part, with active participation of the author; his/her original contribution in the field, in comparison to already published papers and their detailed overview, must be included.
- 3. Professional articles** - with useful contributions in the field of expertise, and/or aimed at professionals in that field; this does not have to be an original research.

The magazine also publishes articles from the category Materials/Documents, regulated as prepared original documents.

The category is proposed by two reviewers. In case they disagree on the category, it will be decided by the Editorial staff. The category is listed and published in the article title/heading. The editors have the right to make small amendments, corrections and editing of written and graphic material, as long as it doesn't affect the content and meaning of article in a substantial way.

The editorial staff will not be responsible for opinions expressed in articles and published papers. As a rule, the magazine is published twice a year; contributed papers and documents are not returned to senders.

»Podravina« magazine also publishes reviews on books and periodicals; occasionally, it will publish notes, annotations, comments, reactions etc.

Once an article is accepted, the author cannot publish it elsewhere without editorial approval, provided the republishing is done with remarks on where it had been published first.

Contributions for magazine must be computer-written, in a Microsoft Word format (Word 6.0 and newer versions); in extreme cases, we accept a MS Word-compatible program; all texts must be in a word-format (*.doc); accepted font is Times New Roman, size 12 with 1,5 paragraph spacing; notes should be lettersize 10, with single spacing. The editors should receive 1 hardcopy printout and a copy on a floppy disk (or CD-ROM).

Articles and papers can be delivered to the editors in person, or sent to the below listed addresses, with a note - »Podravina« magazine:

- Editor Hrvoje Petrić, Department of History, Filozofski fakultet, Ivana Lucica 3, HR - 10000 Zagreb, Croatia, e-mail: hpetric@ffzg.hr, or
- Publisher »Meridijani«, Meridijani, p.p. 132, 10.430 Samobor (for »Podravina«), e-mail meridijani@meridijani.com

The articles should not exceed the size limit of 60.000 characters (32 pages); authors get a free copy of the magazine.

Tables, graphics (designs, charts, etc) and photographs should be numbered and be allocated in the text in a parallel manner, so it can be inserted next to the text. Graphics must be in their original, each on a separate sheet/page of A4 format; the table heading (abbrev. 'Tab') should be above the table, and the source below it. In general, original scientific papers cannot use graphic documentation by other authors; if such documentations/graphics is used, the original author should be quoted; in using old maps, charts and graphics, author name should be included, together with the source and/or institution where the original graphics is kept, as well as signature, if existing.

Each author must submit the following data on the paper and the author:

- a) paper title
- b) author name(s)
- c) institution name/address the author is employed with
- d) reviewed articles must be accompanied with a summary in english language, and additional summary in one of the world's languages; summary should have a general overview of the topic, methodology, results and short conclusion; it should be in neutral gender, avoiding passive verbs; ideally, it should be a 250 word-summary.
- e) key words in Croatian language or in english.

QUOTATIONS AND REMARKS

Author's last name is written in printed, capital letters, with first name in small letters; the title should be in small, regular letters, while the the work is in italics; in quoting books and articles, it's optional to include page, with »p« (page); the best practice is to write the page number only; when the same work is cited in the paper somewhere else, an abbreviated title should be used, with author's last name and first name initial, first few words of the paper/article and number of pages.

Another way to quote is to use the author's last name, his first name initial (small letters) publication year and page number; if the same author in the same year has 2 or more texts published, then the year is cited with a letter appendix (ie., 2005a, 2005b, 2005c, etc).

Finally, the article/paper may, but not necessarily, be submitted with a list of literature ad sources used in alphabetical order.

Tiskano u Hrvatskoj, svibanj 2022.

Cijena 150,00 kn